HADİSLERLE İSLAM

4

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

HADİSLERLE İSLÂM 4

Hadislerin Hadislerle Yorumu

BİLİM KURULU : Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ
Prof. Dr. Mehmet Emin ÖZAFŞAR
Prof. Dr. İsmail Hakkı ÜNAL
Prof. Dr. Yavuz ÜNAL
Prof. Dr. Bünyamin ERUL

EDİTÖRLER : Prof. Dr. Mehmet Emin ÖZAFŞAR
Prof. Dr. İsmail Hakkı ÜNAL
Prof. Dr. Yavuz ÜNAL
Prof. Dr. Bünyamin ERUL
Prof. Dr. Huriye MARTI
Dr. Mahmut DEMİR

REDAKSİYON HEYETİ : Prof. Dr. Huriye MARTI
Prof. Dr. Abdurrahman CANDAN
Doç. Dr. Zişan TÜRCAN
Dr. Öğr. Üy. Mehmet HARMANCI
Dr. Öğr. Üy. Mahmut Esad ERKAYA
Dr. Öğr. Üy. Suat KOCA
Dr. Mahmut DEMİR
Dr. Muhammet Ali ASAR
Dr. Saliha TÜRCAN
Ali ÇİMEN
Elif ERDEM
Esma ÜRKMEZ
Hale ÇERÇİBAŞI
Kenan ORAL
Rukiye AYDOĞDU
Salih ŞENGEZER
Yıldıray KAPLAN
Yusuf TÜRKER

SON OKUMA : Prof. Dr. Mehmet Emin ÖZAFŞAR
Dr. Mahmut DEMİR
Elif ERDEM
Hale ÇERÇİBAŞI
Kenan ORAL
Rukiye AYDOĞDU
Salih ŞENGEZER
Yusuf TÜRKER

Genel Koordinatör : Prof. Dr. Huriye MARTI
Yayın Yönetmeni : Dr. Fatih KURT
Koordinasyon : Bünyamin KAHRAMAN
Tasarım : TAVOOS
Baskı Hazırlık : Emre YILDIZ
Baskı Kontrol : Hasan ÖZTÜRK
Baskı ve Cilt : Çağlayan Matbaası
(0232) 274 22 15
Baskı: : 5. Baskı, İzmir 2019
DİYK Kararı : 12.07.2011/49
2019-35-Y-0003-985
ISBN 978-975-19-5998-0 (takım)
ISBN 978-975-19-6002-3 (4. cilt)
Sertifika No: 12930

© T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı
Üniversiteler Mah. Dumlupınar Bulvarı
No: 147/A 06800 Çankaya/ANKARA
Tel: 0312. 295 72 93 - 94
Faks: 0312. 284 72 88
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

Dağıtım ve Satış : Döner Sermaye İşletme Müdürlüğü
Tel.: (0312) 295 71 53 - 295 71 56
Faks: (0312) 285 18 54
e-posta: dosim@diyanet.gov.tr

HADİSLERLE İSLÂM

4

HADİSLERİN HADİSLERLE YORUMU

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

İÇİNDEKİLER

VI. BÖLÜM
SOSYAL HAYAT -I-

11 | **AİLE**
İNSANIN DÜNYADAKİ CENNETİ

21 | **AİLE KURMAK**
YUVA EDİNMEK

31 | **EVLENMEK**
HAYATI PAYLAŞMAK

41 | **EŞ**
İNSANIN ÖTEKİ YARISI

51 | **NİKÂH**
AĞIR BİR SÖZLEŞME

61 | **GERÇEK NİKÂH**
SAĞLAM YUVA İÇİN

71 | **DÜĞÜN**
EVLİLİK MERASİMİ

83 | **AİLE MAHREMİYETİ**
ÖZEL ALAN

95 | **EŞLER ARASI ÖZEL HAYAT**
EN MAHREM BİRLİKTELİK

105 | **ÇOCUK**
SEVGİ ve ŞEFKAT MEYVESİ

115 | **AD KOYMA**
EVLÂDIN ANNE BABA ÜZERİNDEKİ HAKKI

129 | **ÇOCUK HAKLARI**
KÜÇÜKLERİN DE HAKLARI VARDIR

141 | **ÇOCUK TERBİYESİ**
"HER DOĞAN FITRAT ÜZERE DOĞAR!"

151 | **AİLE HUZURU**
ŞİDDET DEĞİL ŞEFKAT

163| **BOŞANMA**
ALLAH'I GAZABA GETİREN HELÂL

177| **ANNE ve BABA**
CENNETİN İKİ KAPISI

189| **SILA-İ RAHİM**
AKRABALIK HUKUKU

201| **SÜT AKRABALIĞI**

209| **KADIN**
SAYGIN BİREY

223| **KADIN ve TOPLUM**
HAYATIN İÇİNDE

241| **KADIN ve EĞİTİM**
İLİM HER MÜSLÜMAN'A FARZDIR

251| **BEDEN MAHREMİYETİ**
İNSANIN SAYGINLIĞI

263| **ENGELLİLİK**
KARŞILIĞI CENNET OLAN AĞIR SINAV

275| **YAŞLILIK**
ERZEL-İ ÖMÜR

287| **YETİM**
TOPLUMUN UHDESİNDEKİ EN AĞIR EMANET

297| **TOPLUMSAL HAYAT**
İNSAN İNSANA BİRLİKTE YAŞAMAK

311| **TOPLUMSAL DAYANIŞMA ve ÜLFET**
MÜSLÜMANCA YAŞAMA SANATI

323| **ÖRF ve ÂDETLER**
TOPLUMUN İYİ ve GÜZEL GÖRDÜKLERİ

335| **KOMŞU HAKKI**
CEBRAİL'İN VASİYETİ

345| **DOSTLUK**
KİŞİ DOSTUNUN AHLÂKI ÜZEREDİR

355| **SELÂMLAŞMA**
ARANIZDA SELÂMI YAYIN

365| **HEDİYELEŞMEK**
SEVGİYİ ARTIRMANIN YOLU

377| **HASTA ZİYARETİ**
ŞİFA BEKLEYEN KARDEŞİN HAKKI

387| **YÖNETEN ve YÖNETİLEN**
TOPLUMSAL DÜZENİN İKİ TEMEL UNSURU

403| **ADALET**
MÜLKÜN TEMELİ

417 | **HAKLARA RİAYET**
HER HAK SAHİBİNE HAKLARI VEREBİLMEK

431 | **BARIŞ**
SELÂM ve ESENLİK

445 | **ŞİDDET**
BİRLİĞE ve DİRLİĞE YÖNELEN TEHDİT

459 | **EMR-İ Bİ'L-MA'RÛF NEHY-İ ANİ'L-MÜNKER**
İYİLİĞİ TEŞVİK KÖTÜLÜKTEN SAKINDIRMAK

471 | **CİHAD**
ALLAH YOLUNDA MÜCADELE

483 | **SAVAŞ HUKUKU**
BARIŞ ESASTIR

495 | **ESİRLERİN HUKUKU**
HERKESE ÖZGÜRLÜK

507 | **GAZİLİK**
YA ŞEHİT YA GAZİ

517 | **ŞEHİTLİK**
ALLAH İÇİN ÖLÜMSÜZLEŞMEK

530 | **DİZİN**

VI. BÖLÜM

SOSYAL HAYAT -I-

AİLE
İNSANIN DÜNYADAKİ CENNETİ

عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدِ بْنِ أَبِى وَقَّاصٍ، عَنْ أَبِيهِ ﵁ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ
يَعُودُنِى عَامَ حَجَّةِ الْوَدَاعِ مِنْ وَجَعٍ اشْتَدَّ بِى... ثُمَّ قَالَ: "... وَإِنَّكَ لَنْ تُنْفِقَ
نَفَقَةً تَبْتَغِى بِهَا وَجْهَ اللَّهِ إِلاَّ أُجِرْتَ بِهَا، حَتَّى مَا تَجْعَلُ فِى فِى امْرَأَتِكَ."

Âmir b. Sa'd b. Ebû Vakkâs, babasından (ra) şunları nakletmiştir: Veda Haccı senesi hastalığımın artması üzerine Resûlullah (sav) beni ziyarete geldi. (Mal varlığımı sadaka olarak dağıtmak istediğimi söyleyince) Resûlullah (sav) şöyle buyurdu:

"...Allah rızasını umarak ailen için yaptığın her harcamadan muhakkak ecir alırsın, eşinin ağzına koyduğun bir lokmadan bile!"

(B1295 Buhârî, Cenâiz, 36)

عَنْ أَنَسٍ أَنَّ نَفَرًا مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ سَأَلُوا أَزْوَاجَ النَّبِيِّ ﷺ عَنْ عَمَلِهِ فِى السِّرِّ؟ فَقَالَ بَعْضُهُمْ: لاَ أَتَزَوَّجُ النِّسَاءَ. وَقَالَ بَعْضُهُمْ: لاَ آكُلُ اللَّحْمَ. وَقَالَ بَعْضُهُمْ: لاَ أَنَامُ عَلَى فِرَاشٍ. فَحَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ فَقَالَ:

"مَا بَالُ أَقْوَامٍ قَالُوا كَذَا وَكَذَا؟ لَكِنِّى أُصَلِّى وَأَنَامُ، وَأَصُومُ وَأُفْطِرُ، وَأَتَزَوَّجُ النِّسَاءَ، فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِى فَلَيْسَ مِنِّى."

عَنْ حُذَيْفَةَ قَالَ: ...سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ:

"فِتْنَةُ الرَّجُلِ فِى أَهْلِهِ وَمَالِهِ وَنَفْسِهِ وَوَلَدِهِ وَجَارِهِ يُكَفِّرُهَا الصِّيَامُ وَالصَّلاَةُ وَالصَّدَقَةُ وَالأَمْرُ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيُ عَنِ الْمُنْكَرِ."

عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :

"خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ، وَأَنَا خَيْرُكُمْ لِأَهْلِى..."

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رضي الله عنهما: أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ:

"كُلُّكُمْ رَاعٍ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، فَالإِمَامُ رَاعٍ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، وَالرَّجُلُ فِى أَهْلِهِ رَاعٍ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، وَالْمَرْأَةُ فِى بَيْتِ زَوْجِهَا رَاعِيَةٌ وَهِىَ مَسْئُولَةٌ عَنْ رَعِيَّتِهَا، وَالْخَادِمُ فِى مَالِ سَيِّدِهِ رَاعٍ، وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ."

Enes (b. Mâlik) tarafından nakledildiğine göre, Hz. Peygamber'in (sav) ashâbından bazı kimseler Hz. Peygamber'in (sav) eşlerine gelerek, onun yalnız başına iken yaptığı ibadetleri sordular. (Kendi ibadetlerini az görerek) birisi, "Kadınlarla evlenmeyeceğim."; birisi, "Et yemeyeceğim."; birisi de, "Yatakta uyumayacağım." dedi. (Onların bu sözleri kendisine bildirilince Resûlullah) önce Allah'a hamdedip O'nun yüceliğini dile getirdikten sonra şöyle buyurdu: *"Bazılarına ne oluyor da bu sözleri söylüyorlar? Hâlbuki ben namaz da kılarım, uyurum da; oruç da tutarım, tutmadığım da olur; kadınlarla da evlenirim. Her kim benim sünnetimden yüz çevirirse, benden değildir."*

(M3403 Müslim, Nikâh, 5)

Huzeyfe'nin işittiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"İnsan, ailesi, malı, nefsi, çocuğu ve komşusu ile sınanır; oruç, namaz, sadaka ve iyiliği emredip kötülükten sakındırma işte bu sınanma (esnasındaki kusurlarına) kefaret olur."*

(M7268 Müslim, Fiten, 26; B525 Buhârî, Mevâkîtü's-salât, 4)

Hz. Âişe'nin naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Sizin en hayırlınız, ailesine karşı en hayırlı olanınızdır. Ben de aileme karşı en hayırlı olanınızım..."*

(T3895 Tirmizî, Menâkıb, 63)

Abdullah b. Ömer'in (ra) işittiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Hepiniz birer sorumlusunuz ve hepiniz yönettiklerinizden mesulsünüz. Devlet başkanı bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Evin beyi bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Evin hanımı da bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Hizmetçi de efendisinin malı üzerinde bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür."*

(B2409 Buhârî, İstikrâz, 20)

"Ve O, iki eşi, erkeği ve kadını yarattı."[1]

Bitkisiyle hayvanıyla yeryüzünde her varlığı dişi ve erkek olarak yaratan Rabbimiz,[2] varlıkların en değerlisi olan insanı da kadın ve erkek olarak yaratmıştır. İnsanı erkek ve dişi eşler olarak dünya hayatına yollamıştır.[3] Birbirlerine karşı kuvvetli bir sevgi ve merhamet lütfetmiştir.[4] Peygamberimizin ifadesi ile onlar, birbirinin benzeridirler.[5] Allah Teâlâ, *"Onlar sizin için birer elbise, siz de onlar için birer elbisesiniz."* buyurarak[6] kadın ve erkeğin birbirlerini korumaları gerektiğini hatırlatmıştır.

Rabbimiz, erkek ve kadına evlenerek bir yuvayı paylaşmalarını tavsiye eder.[7] Peygamberimiz *"...Ben namaz da kılarım, uyurum da; oruç da tutarım, tutmadığım da olur; kadınlarla da evlenirim. Her kim benim sünnetimden yüz çevirirse, benden değildir."* buyurarak, evliliğin kendi sünneti olduğunu ısrarla söylerken, hem bu tavsiyeyi pekiştirir hem de onun hayat tarzını reddedenlere ikazda bulunur.[8]

Kuşkusuz evlilik, insana sükûnet aşılayan bir nimettir.[9] Kalabalıklar içinde yalnız kalmış bir gönlü ancak bir eş şad edebilir. Sevginin en özelini, sıcak, müşfik dost elini, hayatı yaşanılır kılan paylaşımı ancak bir eş sunabilir insana.

Diğer yandan evlilik, bedenin haramdan korunacağı bir barınaktır. Bu sebepledir ki Peygamber Efendimiz, namuslu bir birliktelik yaşamaya niyetlenip aile kurmaya çabalayana Allah'ın mutlaka destek olacağını müjdeler.[10] Zira evlilik sayesinde sadece iki beden korunmaz, bütün toplum arı bir nesle sahip olur.

Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'de aile birliğinin kurulmasının ardından hayatın akışına ayak uydurması için insana öğütler verir. Aile olmanın hayata güvenle bakan ve geleceği şekillendiren yüzünü tanıtır ona. Öncelikle aile olmanın ne anlama geldiğini kavramasını ister. Bir duygu ve fikir birlikteliği ile oluşmuş nice aileleri örnek gösterir. Kötülük yolunda birbirlerine benzeyip ortak işler yapan ve kendisini unutanlara azabı hatırlatırken,[11] dost olan ve iyilikte yardımlaşan erkek ve hanımlardan övgüyle ve müjdeyle bahseder.[12] İmrân ailesini hayır ile yâd ederken[13] Ebû Leheb ailesini ateş ile nasıl cezalandıracağını anlatır.[14]

[1] Necm, 53/45.
[2] Yâsîn, 36/36; Şûrâ, 42/11; Zâriyât, 51/49; Nebe', 78/8.
[3] A'râf, 7/189.
[4] Rûm, 30/21.
[5] D236 Ebû Dâvûd, Tahâret, 94; T113 Tirmizî, Tahâret, 82.
[6] Bakara, 2/187.
[7] Nisâ,' 4/3, 25; Nûr, 24/32.
[8] M3403 Müslim, Nikâh, 5; B5063 Buhârî, Nikâh, 1.
[9] Rûm, 30/21.
[10] T1655 Tirmizî, Fedâilü'l-cihâd, 20; N3122 Nesâî, Cihâd, 12.
[11] Tevbe, 9/67-68.
[12] Tevbe, 9/71-72.
[13] Âl-i İmrân, 3/33-34.
[14] Tebbet, 111/1-5.

Aile, hayırlı evlâtlar istenen bir yuvadır. İnsan soyunun geleceğe temiz ve pâk olarak taşınabilmesi için de aile zorunludur.

Yavrusu olunca kadın, "anne" olur. Onu bağrına bastığı an öylesine şefkat doludur ki Rabbin, kullarına karşı merhametini hatırlatır Peygamberimize.[15] Taşıdığı, doğurduğu, doyurduğu bu küçük canı kendisine tercih eder ve ondan ayrılmaya dayanamaz.[16] Öyle bir bağdır ki aralarındaki, bu bağı koparanları şiddetle uyarır Peygamberimiz: *"Anne ile evlâdının arasını ayıranın, Allah da kıyamet günü sevdikleriyle arasını ayırır."*[17] Ve öyle bir an gelir ki anne, ağzına atmak üzere olduğu hurmayı kendisinden isteyen yavrularına kıyamayıp bölüştürür de, bu davranışı ile cenneti kazanır.[18]

Anne fedakârdır; emeğinin hesabını tutmaz. Sevgi doludur; yüreğinin kapısını kapamaz. Affedicidir; kucağından geri çevirmez. Annenin adımları cennete öylesine yakındır ki[19] Peygamber Efendimiz ona hizmeti cihad olarak adlandırmaktan çekinmez.[20] Aynı dini paylaşmasalar bile inanan bir evlâttan, annesine sırtını dönmemesini, ona karşı izzet ve ikramda kusur etmemesini bekler.[21]Çünkü anne, Peygamberimizin dilinde, *"kendisi ile güzel bir ilişki kurulmasını en çok hak eden kimse"* konumundadır.[22] Sevgili Peygamberimiz Allah'ın, annelere isyanı haram kıldığını söylerken[23] anlamsız tartışmalardan ve sonu gelmeyen husumetlerden anneyi korumak ister.

Ve yavrusu olunca, "baba" olur erkek. Artık kıyamete kadar onun adıyla anılacak,[24] ona ait[25] bir can vardır. *"Ailenin senin üzerinde hakkı var!"*[26] diye uyaran Peygamberi'nin kendisine yüklediği sorumluluğu yerine getirebilmek için çırpınmaya başlar. Bir taraftan eline geçen nimeti, kendisi faydalandıktan sonra önce ailesi ile bölüşmeli[27] ve evine iyilik taşımalıdır. Diğer taraftan, her türlü kötülüğü yuvasından uzak tutmak için çabalamalı, bu uğurda canını bile verse şehit olacağı müjdesini kulak ardı etmemelidir.[28]

Ailesinin işlerini bizzat üstlenen Yüce Peygamber'i[29] örnek edinen babanın çalışması karşılıksız kalmaz elbette. Resûl-i Ekrem, *"...Allah rızasını umarak ailen için yaptığın her harcamadan muhakkak ecir alırsın, eşinin ağzına koyduğun bir lokmadan bile!"*[30] sözleriyle babanın bu çalışmasının mükâfatlandıracağını müjdeler. Ama mesuliyet sadece ev halkının karnını doyurup sırtını giydirmekle bitmez ki... Kendisinden sonra evlâtlarını başkalarına el açacak kadar perişan bir konumda bırakmaması istenen baba,[31] aynı zamanda onları, huzuru besleyen hayırlı birer fert olarak yetiştirip topluma sunmalıdır. Efendimizin ifade buyurduğu üzere: *"Hiçbir baba çocuğuna güzel terbiyeden daha kıymetli bir bağışta bulunmamıştır."*[32] Aile

[15] B5999 Buhârî, Edeb, 18; M6978 Müslim, Tevbe, 22.
[16] D2276 Ebû Dâvûd, Talâk, 34-35.
[17] T1283 Tirmizî, Büyû', 52; DM2507 Dârimî, Siyer, 39.
[18] M6694 Müslim, Birr, 148.
[19] N3106 Nesâî, Cihâd, 6.
[20] T1671 Tirmizî, Cihâd, 2; D2529 Ebû Dâvûd, Cihâd, 31.
[21] B2620 Buhârî, Hibe, 29; M2325 Müslim, Zekât, 50.
[22] B5971 Buhârî, Edeb, 2; M6500 Müslim, Birr, 1.
[23] B5975 Buhârî, Edeb, 6; M4483 Müslim, Akdiye, 12.
[24] B5088 Buhârî, Nikâh, 16; M6262 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 62.
[25] D3530 Ebû Dâvûd, Büyû' (İcâre), 77.
[26] B6139 Buhârî, Edeb, 86; M2734 Müslim, Sıyâm, 186.
[27] M4711 Müslim, İmâre, 10; D3957 Ebû Dâvûd, Itk, 9.
[28] D4772 Ebû Dâvûd, Sünnet, 28-29; N4099 Nesâî, Muhârebe, 23.
[29] B676 Buhârî, Ezân, 44; B6039 Buhârî, Edeb, 40.
[30] B1295 Buhârî, Cenâiz, 36; M2322 Müslim, Zekât, 48.
[31] B1295 Buhârî, Cenâiz, 36; M4215 Müslim, Vasiyye, 8.
[32] T1952 Tirmizî, Birr, 33.

için baba aynı zamanda saygıdır, güvendir, rahmettir. Peygamberimizin öğüdü ile eve girerken selâm verip bereketi davet eden[33] bir babanın nezaketi, merhametin de ilk adımıdır. Aynı şekilde ev halkı arasında adaleti gözeten insaflı babayı, kıyamet günü Allah nurdan koltuklara oturtacaktır.[34] Efendimiz babaların duasının mutlaka kabul olunacağını bildirmiştir.[35]

Anne ve babanın elinde çocuk nadide bir emanettir. Bugüne aitmiş gibi görünse de aslında yarınlar için hazırlanması gereken bir emanet... Hassas, kırılgan, ilgiye ve sevgiye ihtiyacı hiç bitmeyen bir candır. Bir imtihandır yavru;[36]sonuçta büyük mükâfatı kazanmak isteyenin hayli emek sarf etmesini gerektiren bir imtihan...

Anne babanın çocukları için göstermeleri gereken itina, daha yavrunun ilk hücreleri bile oluşmadan evvel, şeytanın ondan uzak olması için dua etmeleriyle başlaması dikkat çekicidir.[37] Bu yüzden anne baba, bebek dünyaya geldiğinde kız erkek ayrımı yapmak gibi câhiliye âdetlerinden uzak durarak onu ilâhî bir lütuf olarak görmelidir. Kızı olunca öfkeden yüzü kapkara kesilen ama oğlu olunca bayram eden kara cahillerden olmamalıdır.[38] Bu nimeti bahşeden Rablerine şükürlerinin nişanesi olarak anne babalar akika kurbanı kesebilir,[39] ona güzel bir isim verir[40] ve böylece onun hayatının ilk günlerine bereket dolu dualarla başlamasını sağlayabilirler.[41]

Peygamber Efendimizin, *"Her doğan fıtrat üzere doğar. Sonra anne babası onu Yahudi, Hıristiyan ya da Mecûsî yapar."*[42] ifadesi, ebeveynin çocuk üzerindeki kalıcı tesirini açık bir dille özetler. İşlenmeye hazır bir cevher olan insan yavrusu, iyiyi kabul etmeye ve güzeli benimsemeye daha doğuştan gönüllüdür. Onun, gözünü açtığı bu yeni âlem ile sağlıklı ilişkiler geliştirebilen erdemli bir kişilik edinmesi, anne babasının kucağında gerçekleşecektir. Aynı zamanda kendisini hidayete ve doğru yola ulaştıracak dinî tercihinin temeli de aile ocağında şekillenecektir.

Peygamberimiz, bebeklikte merhamet,[43] çocuklukta sevgi[44] ve delikanlılıkta anlayış ile[45] büyütülen evlâdın saygı ve uzlaşı sonucu alınan bir kararla evlendirilmesini tavsiye etmiştir.[46]

Boşanmak elbette arzu edilmeyen bir durumdur.[47] Allah Resûlü, boşanarak açıkta kalan kız çocuğunu bağrına basan ve geçimini üstlenen aileyi müjdelemiş ve en hayırlı harcamanın onun geçimi için yapılan harcama olduğunu söylemiştir: *"Size en değerli sadakadan bahsedeyim mi? (Kocasının evinden ayrılarak) senden başka kazancını sağlayacak kimse olmadığı için sana (baba evine) sığınmış kızın (için harcadığın nafaka en faziletli sadakadır)."*[48]

[33] T2698 Tirmizî, İsti'zân, 10.
[34] M4721 Müslim, İmâre, 18; N5381 Nesâî, Âdâbü'l-kudât, 1.
[35] D1536 Ebû Dâvûd, Vitr, 29; T3448 Tirmizî, Deavât, 47.
[36] Teğâbun, 64/15; Enfâl, 8/28.
[37] B141 Buhârî, Vudû', 8; M3533 Müslim, Nikâh, 116.
[38] Nahl, 16/58-59; Zuhruf, 43/17.
[39] B5472 Buhârî, Akîka, 2; D2842 Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 20-21.
[40] D4948 Ebû Dâvûd, Edeb, 61.
[41] B5467 Buhârî, Akîka, 1; B6198 Buhârî, Edeb, 109.
[42] B4775 Buhârî, Tefsîr, (Rûm) 2; M6755 Müslim, Kader, 22.
[43] HM27416 İbn Hanbel, VI, 340.
[44] M6027 Müslim, Fedâil, 64.
[45] M6013 Müslim, Fedâil, 52.
[46] T1107 Tirmizî, Nikâh, 18.
[47] D2178 Ebû Dâvûd, Talâk, 3.
[48] İM3667 İbn Mâce, Edeb, 3.

Peygamberimiz, *"Kendi babası olmadığını bile bile, babasından başkasının oğlu olduğunu iddia eden kişiye cennet haramdır."*[49] buyurur. O hâlde onları reddetme veya başka bir soydan geldiğini iddia etme gibi bir hakkı da yoktur.[50] Aynı şey bir babanın, çocuğunu evlâtlıktan reddetmesi için de geçerlidir. Çünkü aile ilişkileri sonsuza kadar süren ilişkilerdir. Bu diyarda ömürler tükense ve Peygamberimizin ifade ettiği üzere kabre girene kadar cenazeyi takip eden aile sonuçta geri dönüp uzaklaşmak zorunda kalsa bile,[51] öte âlemde yine bir araya gelecekleri umulur. İyiler iyilerle, kötüler kötülerle.Allah Teâlâ'nın bizlere sunduğu her nimet gibi aile hayatı da bir tarafıyla külfet yüklüdür. Sürükleyici ve aldatıcı yüzüyle aile meşgalesi, insana aslî görevini her an unutturabilecek kadar zorlu bir sınavdır: *"Ey iman edenler! Mallarınız ve evlâtlarınız sizi, Allah'ı zikretmekten alıkoymasın. Her kim bunu yaparsa, işte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir."*[52]

Kimi zaman aile fertlerinin çokluğu ile övünen insan,[53] kendisini Rabbine yakınlaştıracak olanın, eşi ya da çocukları değil, salih amelleri olduğunu[54] unutur. Hâlbuki gönlünde imanın aydınlığını taşımayan bir kimse için, mal ve evlâtlar ile dolu debdebeli bir hayat ateşten kurtulmasına çare olamayacağı gibi,[55] onun azgınlığını ve ateşin yakıcılığını körükleyen bir nitelik de kazanabilir.[56]

Resûlullah'ın, *"İnsan, ailesi, malı, nefsi, çocuğu ve komşusu ile sınanır; oruç, namaz, sadaka ve iyiliği emredip kötülükten sakındırma işte bu sınanma (esnasındaki kusurlarına) kefaret olur."*[57] hadisinde *"sınanma" vesilesi* olarak adlandırdığı aile, anne baba çocuk üçgeninde kurulmuş hassas dengeler ağıdır. Aynı evi paylaşmak, haklar kadar sorumlulukları da artırmakta, canlar yakınlaştıkça huzur için gösterilmesi gereken ihtimam da katlanmaktadır. İşte bu noktada Peygamberimiz eşler arası ilişkiyi düzenlerken tek taraflı görev yüklemesi yapmaktan ya da sınırsız özgürlük tanımaktan ısrarla kaçınır: *"Dikkat edin! Sizin kadınlar üzerinde hakkınız olduğu gibi, onların da sizin üzerinizde hakkı vardır."*[58]

Kadın için aile, hayat imtihanının en çetin geçtiği alanlardan biridir. Kadın "saliha kadın" olarak nitelenir ve bu niteliğinin karşılığını[59] hak etmeye çabalar. Bazen de eşsiz kalır ve yükünü sırtına almakla, ailesi için harcadığı emekle Peygamber'e komşu olmaya yönelir.[60] Hayırlı bir evlât yetiştirmek uğruna attığı her adım mükâfata lâyık iken, bazen acısıyla yandığı evlâdının ölümüne sabretmekle de mutlu sona erişir.[61]

[49] 6766 Buhârî, Ferâiz, 29.
[50] M217 Müslim, Îmân, 112; M3327 Müslim, Hac, 467.
[51] B6514 Buhârî, Rikâk, 42; M7424 Müslim, Zühd, 5.
[52] Münâfikûn, 63/9.
[53] Sebe', 34/35.
[54] Sebe', 34/37; Kehf, 18/46.
[55] Âl-i İmrân, 3/10, 116.
[56] Tevbe, 9/85; Mü'minûn, 23/55-56.
[57] M7268 Müslim, Fiten, 26; B525 Buhârî, Mevâkîtü's-salât, 4.
[58] T3087 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 9; İM1851 İbn Mâce, Nikâh, 3.
[59] M3649 Müslim, Radâ', 64; D1664 Ebû Dâvûd, Zekât, 32.
[60] D5149 Ebû Dâvûd, Edeb, 120-121.
[61] M6698 Müslim, Birr, 151.

Aile yükünü omuzlayan baba için *"Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun!"*[62] uyarısı şüphesiz son derece çarpıcıdır. Ailesine harcadığı her kuruşun, sarf ettiği en kıymetli para olarak sevap hanesine yazılmasının[63] yanında, evinin yıllık ihtiyaçları için yatırım yapması da[64] infakının bir parçasıdır.

Peygamberimiz, *"Sizin en hayırlınız, ailesine karşı en hayırlı olanınızdır. Ben de aileme karşı en hayırlı olanınızım..."*[65] sözleriyle mümin erkekleri, ailesine iyilikle muamele etmeye çağırır. Evin büyüğü, babası, ailesine karşı güler yüzlü ve tatlı sözlü olmalıdır. Hissettiği güzel duyguları gizlememeli, gördüğü meziyetleri takdir etmekten çekinmemelidir. Torunları ile gülüp oynayan,[66] onlara sımsıkı sarılıp öpen,[67] hatta kucağına alıp hutbe okuyan[68] ve torunu sırtındayken namaz kılan[69] Hz. Peygamber'in tavrı bütün babalara hep örnek olmalıdır.

Hz. Peygamber (sav), aile içinde adaletsizliği kesinlikle reddeder.[70] Sevgi konusunda yavrularına eşit mesafede durmayı beceremeyen ebeveyn, gönüllerine söz geçirememekten dolayı belki mazur görülebilir. Ama bunu davranışlarına yansıtmayarak, cinsiyet farkı gözetmeksizin[71] adaleti korumak zorundadırlar. Zira ailede söz hakkına sahip olan her yetişkin, *"Allah'tan korkun ve evlâtlarınız arasında âdil olun!"*[72] emrinin muhatabıdır.

Mümin anne ve babaların, *"Şüphesiz hüsrana uğrayanlar kıyamet gününde kendilerini ve ailelerini hüsrana sokanlardır."*[73] âyetini okuduklarında içleri titrer. Evlerinde mânevî bir iklim oluşturmak ve Allah'ın rızasına erişmek için el ele verirler.[74] Ailelerine af ve afiyet ihsan edip,[75] dünya ve âhirette ihlâsla kendisine bağlı olanlardan eylemesi[76] için Rablerine niyazda bulunurlar.

Sevgili Peygamberimiz, *"Hepiniz birer sorumlusunuz ve hepiniz yönettiklerinizden mesulsünüz. Devlet başkanı bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Evin beyi bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Evin hanımı da bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Hizmetçi de efendisinin malı üzerinde bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür."*[77] buyururken herkese sorumluluğunu hatırlatmaktadır.

Anne ve babalar olarak biz müminlerin daimî niyazı şudur: *"Ey Rabbimiz! Eşlerimizi ve çocuklarımızı bize göz aydınlığı kıl ve bizi Allah'a karşı gelmekten sakınanlara önder eyle."*[78]

62 Tahrîm, 66/6.
63 M2311 Müslim, Zekât, 39.
64 B5357 Buhârî, Nafakât, 3; M4575 Müslim, Cihâd, 48.
65 T3895 Tirmizî, Menâkıb, 63.
66 T3784 Tirmizî, Menâkıb, 30; İM144 İbn Mâce, Sünnet, 11.
67 B2122 Buhârî, Büyû', 49.
68 D1109 Ebû Dâvûd, Salât, 225, 227.
69 N712 Nesâî, Mesâcid, 19.
70 M4182 Müslim, Hibe, 14.
71 D5146 Ebû Dâvûd, Edeb, 120-121.
72 B2587 Buhârî, Hibe, 13; M4181 Müslim, Hibe, 13.
73 Zümer, 39/15.
74 Tâ-Hâ, 20/132; M2787 Müslim, İ'tikâf, 7.
75 D5074 Ebû Dâvûd, Edeb, 100-101.
76 D1508 Ebû Dâvûd, Vitr, 25.
77 B2409 Buhârî, İstikrâz, 20; M4724 Müslim, İmâre, 20.
78 Furkân, 25/74.

AİLE KURMAK
YUVA EDİNMEK

فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ: كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ شَبَابًا لاَ نَجِدُ شَيْئًا، فَقَالَ لَنَا
رَسُولُ اللَّهُ ﷺ : "يَا مَعْشَرَ الشَّبَابِ! مَنِ اسْتَطَاعَ مِنْكُمُ الْبَاءَةَ
فَلْيَتَزَوَّجْ، فَإِنَّهُ أَغَضُّ لِلْبَصَرِ وَأَحْصَنُ لِلْفَرْجِ..."

Abdullah (b. Mes'ûd) anlatıyor: Evlenmeye imkân bulamayan gençler olarak Hz. Peygamber'in (sav) yanındaydık. Allah Resûlü (sav) bize şöyle buyurdu:

"Ey genç topluluğu! Aranızdan evlenmeye gücü yetenler evlensin. Çünkü evlenmek, gözü haramdan korumak ve iffeti muhafaza etmek için en iyi yoldur..."

(B5066 Buhârî, Nikâh, 3; M3398 Müslim, Nikâh, 1)

عَنْ أَبِى مَسْعُودٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
"إِذَا أَنْفَقَ الرَّجُلُ عَلَى أَهْلِهِ يَحْتَسِبُهَا فَهُوَ لَهُ صَدَقَةٌ."

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"كَفَى بِالْمَرْءِ إِثْمًا أَنْ يُضَيِّعَ مَنْ يَقُوتُ."

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
"خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ. وَأَنَا خَيْرُكُمْ لِأَهْلِي."

Ebû Mes'ûd'dan nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Bir kişi, sevabını Allah'tan umarak ailesine harcama yaptığında, bu harcama onun için sadaka olur."*

(B55 Buhârî, Îmân, 41; M2322 Müslim, Zekât, 48)

Abdullah b. Amr'ın naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Bakmakla yükümlü olduğu kimseleri ihmal etmesi, kişiye günah olarak yeter."*

(D1692 Ebû Dâvûd, Zekât, 45)

İbn Abbâs'tan nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Sizin en hayırlınız, ailesine karşı en hayırlı olandır. Ben de aileme karşı en hayırlı olanınızım."*

(İM1977 İbn Mâce, Nikâh, 50)

Allah Resûlü, kızı Fâtıma'nın evine geldi. Ali'yi aradı gözleri... Rahmet Peygamberi, yanlış giden bir şeyler olduğunu derhâl hissetmiş olmalı ki kızına, "Ali nerede?" veya "Eşin nerede?" diye sormadı. Tıpkı, Tûr'dan dönen ve gördükleri karşısında öfke ve hayal kırıklığı yaşayan Musa Peygamber'e, kardeşi Harun'un, *"Annemin oğlu!"*[1] diye seslenişi gibi, *"Amcanın oğlu nerede?"* diye sordu.[2]

Hz. Fâtıma ile eşi tartışmışlardı. Oysa Hz. Ali eşini ne de çok severdi. Bir defasında Hz. Peygamber'e onun derdini anlatmamış mıydı? Hani Allah Resûlü'nün yanına beraberce gitmişlerdi de utancından meramını dile getirememişti Fâtıma... Ali hemen atılmış, onun adına: "Ey Allah'ın Resûlü! (Onun söyleyemediğini) sana ben anlatacağım." demişti. "Kızın Fâtıma'nın elleri, değirmende buğday öğütmekten nasır tuttu...Tulumla kuyudan su çekmekten, kovanın ipi boynunda iz yaptı... Evini elleriyle süpürüp temizlerken, eteği toz oldu... Yemek tenceresinin ateşinden üstü başı is oldu." demişti.[3]

Hz. Fâtıma babasının sorusuna, "Aramızda bir şey var. Bana kızdı, çıkıp gitti. Gündüz uykusunu yanımda uyumadı." diye cevap verdi. Allah Resûlü Ali'yi arattı. O da üzülmüş olmalıydı. "Ali mescitte." dediler, "Mescidin bir köşesinde uzanmış uyuyor." Allah Resûlü mescide vardığında Hz. Ali'nin üstündeki giysinin sırtından kaydığını ve sırtının toz toprak içinde olduğunu gördü.[4] Allah Resûlü ona yaklaştı, bir taraftan Hz. Ali'nin üzerindeki toprağı silkelerken diğer taraftan, *"Kalk Ebu't-türâb! (topraklı)"* diye ona latife ediyordu.[5] O günden sonra Hz. Ali bu lakapla da anılacaktı.

Huzursuzluk, Peygamber'in sevgi ve rahmet eliyle sükûnet ve ferahlığa dönüştü. Taraf olmadan barıştıran, incitmeden birleştiren Allah Resûlü, küslüğün üstünü sevgi ile örtmüş, bir anlık öfkeden doğan kırgınlığı merhametle silmişti. Hz. Ali ve Hz. Fâtıma'ya bir aile olduklarını yeniden hatırlatmıştı.

Allah Resûlü'nün aileyle ilgili yüzü aşkın sözü vardır. Hepsi de ailenin önemini anlatır bize...

Aile, insan için çok önemlidir elbette! Anadolu'da ve Hint Yarımadası'nda gelenekselleşmiş bir nikâh duası vardır! "Allah'ım! Bu anlaşmayı bereketli ve mübarek kıl. Yeni evlenen çifti ülfet, muhabbet ve bağlılık

[1] Tâ-Hâ, 20/94.
[2] B3703 Buhârî, Fedâilü ashâbi'n-nebî, 9.
[3] D5063 Ebû Dâvûd, Edeb, 99, 100.
[4] B441 Buhârî, Salât, 58.
[5] M6229 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 38.

duygularıyla kaynaştır. Aralarına nefret, fitne ve ayrılığın girmesine izin verme. Tıpkı Âdem ile Havva'yı, Muhammed (sav) ile Hatîcetü'l-Kübrâ'yı ve Ali ile Fâtımatü'z-Zehrâ'yı kaynaştırdığın gibi..." Biz bu duada Hz. Ali'nin Fâtıma'ya olan sevgisini görürüz. Hz. Fâtıma'nın eşine olan aşkını duyarız. Her nikâh kıyıldığında duamız, Âdem ve Havva'nın, Allah Resûlü ile Hatice validemizin ve Hz. Ali ile Hz. Fâtıma'nın mutlu yuvalarının yâdı olur...

Bütün peygamberler aileleriyle bütünleşmiştir. İbrâhim Peygamber'in baba şefkati ile bereketli sofrasının etrafında ailesini ve misafirlerini toplaması, herkesten önce babası Azer'i tevhide davet etmesi...[6] Yusuf Peygamber'in yaptıkları her şeye rağmen kardeşlerini affetmesi,[7] Yakub Peygamber'in çocukları Yusuf ve Bünyamin için çırpınışı ve döktüğü gözyaşları...[8] Nuh Aleyhisselâm'ın oğlu için yalvarıp yakarması,[9] hep aile bağlarının izah edilemeyen gizli gücünün ifadesi değil midir? Aile olmak nereden alıyordu gücünü?

Allah Teâlâ'nın, *"Ben Allah'ım. Ben Rahmân'ım. (Ana) rahmini ben yarattım. Ona kendi (Rahmân) adımdan ad verdim. Kim akrabalık bağlarını gözetirse ben de onu gözetirim. Kim de akraba ile bağını keserse ben de onunla bağımı keserim."*[10] buyurduğunu dile getiren Peygamber Efendimiz, bu bağın arkasındaki mânevî güce işaret eder gibidir aslında. Bu güç, Rahmân olan Allah'ın inayetidir.

Sıla-i rahim kelimesi, aile bağını Allah'ın rahmet ipine bağlayarak bize yüksek bir hakikati ilham ediyor işte...

Arapça bir sözcük olan "üsre" kelimesi de aile demektir... Üsre, aslında köken olarak "zırh" demektir ...[11] Aile de tıpkı korunaklı bir zırh gibi insanı maddî ve mânevî bakımdan dış dünyadan gelecek olumsuzluklara karşı korumasından dolayı bu ismi almış olsa gerek.

Peygamber Efendimizin, *"Evlenmeye gücü yetenler evlensin. Çünkü evlenmek, gözü haramdan çevirmek ve iffeti korumak için en iyi yoldur."* şeklindeki hadisi bizlere evliliğin insanın hürmet ve saygınlığını koruduğunu, iffetli bir hayatı koruma altına aldığını apaçık ifade etmektedir.

'Aile' sözcüğü de insana her an muhtaç olduğunu hatırlatan bir kelimedir... *"Rabbin seni ihtiyaç içinde bulup da zengin etmedi mi?"*[12] âyetinin anlamlarından biri de aile sıcaklığına, aile içindeki korunmuşluğa işaret eder. Zenginliğin aile içinde saklı olduğunu anlatır. Kur'an, *"Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de Allah'ın (varlığının ve kudretinin) delillerindendir.*

[6] En'âm, 6/74.
[7] Yûsuf, 12/92.
[8] Yûsuf, 12/84, 87.
[9] Hûd, 11/42.
[10] T1907 Tirmizî, Birr, 9.
[11] LA2/77 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, II, 77.
[12] Duhâ, 93/8.

Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ibretler vardır."[13] demektedir. Aile, Allah'ın varlığının en çarpıcı alâmetlerindendir.

Aile, Allah'ın rahmeti ile desteklenen, çocuklar ve temiz rızıklar bahşedilerek güzelleştirilen mukaddes bir insanî yapıdır.

İlk aile Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın ailesi, daha ilk andan başlayarak insanın varlığının ailede değer bulduğunu hatırlatır bize... Kendisine kötülük yapmak istemesine rağmen kardeşine el kaldırmayan, babasının öğüdüne kulak veren, aile bağlarını önemseyen Hâbil, Allah'ın rızasını kazanır, onun duası, adağı bir anda makbul olur Allah katında. Hani kardeşleri Yusuf'a, *"Demek Allah seni bize tercih etmiş. Çünkü biz hata ettik."*[14] demişlerdir ya! Sıla-i rahimi kuvvetlendirmek Allah'ın desteğini almaktır aslında. Aile bağlarını koparmak ise, adım adım felâkete sürüklenmektir Kâbil gibi...

Tarih, zaman zaman aile bağlarının koptuğuna da şahittir. İslâmiyet öncesinde normal evliliklerin yanında, zina edenler, sapık cinsel ilişkilere girenler, geçici bir süreliğine evlilik sözleşmesi yapanlar, çocuk sahibi olmak için eşini asil bir erkeğe sunanlar ve hatta babasının ölümünden sonra üvey annesiyle evlenenler insanlığa kara bir leke çalmışlardır.[15] Ayrıca aile hayatının unutulduğu sosyal çevrelerde cinsel sapkınlık ve eğilimlere de rastlanır. İslâm dini ailenin varlığını tehdit eden tüm gayri meşru ilişkileri yasaklar.[16] Allah bu tür gayri meşru beraberlikleri kaldırmış, mutlu bireylerden oluşan huzurlu bir toplum için, *"Aranızdan bekâr olanları evlendirin..."*[17] âyeti ile aile yuvaları kurmayı öğütlemiştir insanlığa. Resûlullah da, *"Ey gençler! Aranızdan evlenmeye gücü yetenler evlensin. Çünkü evlenmek, gözü haramdan çevirmek ve iffeti korumak için en iyi yoldur..."*[18] sözüyle evlilik dışındaki tüm anlamsız ve nefsanî beraberliklere set çekmiştir.

Aile olmak, bir bütünü tamamlamak demektir. Kur'an'ın ifadesiyle eşlerin birbirlerine örtü olmaları demektir.[19] Eş olmak, kişinin kendi eksikliğini kabul edip eşiyle tamamlanması, kemale doğru adım atması, eşinin onu bir örtü gibi sarıp sarmalamasıdır. Aile Allah'ın en büyük nimetlerindendir. Muhabbetin, neşenin ve lezzetin paylaşılarak kıymet kazandığı yerdir.

Allah Resûlü aileyi hem bir bereket kaynağı hem de büyük bir zenginlik olarak değerlendirmektedir. Efendimiz yeni evlenen bir insanı tebrik ederken, *"Allah mübarek etsin, sana bereketler ihsan etsin, eşini de seni de hayır ve iyiliklerde ortak etsin."* diye dua ederdi.[20] Gerçekten aile, inanan bir insan için bereketin hiç kapanmadığı bir kapıdır. Bu kapıdan dualarla girmek, sevgi, şefkat ve merhamet duygularıyla yuvayı mâmur etmek gerekir.

[13] Rûm, 30/21.
[14] Yûsuf, 12/91.
[15] "Aile", *DİA*, II, 198.
[16] Nisâ, 4/15-16; İsrâ, 17/32; Nûr, 24/2-3, 30-31; Furkân, 25/68.
[17] Nûr, 24/32.
[18] B5066 Buhârî, Nikâh, 3; M3398 Müslim, Nikâh, 1.
[19] Bakara, 2/187.
[20] D2130 Ebû Dâvûd, Nikâh, 35-36.

Ailenin en önemli rızkı, cennetten birer meyve olan çocuklardır. Çocukların ağzı dualı anne ve babaları, bu cennet meyvesinin kıymetini hiç bilmez olur mu? Çocuklar anne ve babalara bir emanettir çünkü. Daha ilk andan itibaren anne baba, gönüllerinin tüm aklığıyla çocuklarını yuvalarına buyur ederler. Allah Resûlü, *"Biriniz, eşiyle ilişkiye gireceğinde, 'Bismillâh, Allah'ım, şeytanı bizden uzak tut. Şeytanı bize bahşedeceğin rızıktan (çocuktan) da uzak tut.' diye dua eder de onların (bu birleşmeden) bir çocukları olursa, şeytan o çocuğa zarar veremez."* buyurmaktadır.[21]

Peygamber Efendimiz bir defasında Hz. Ömer'e, asıl hazinenin altın ve gümüşte aranmaması gerektiğini anlatan şu sözleri söylemiştir: *"(Ey Ömer!) Bir kişi için olabilecek en kıymetli hazinenin ne olduğunu sana söyleyeyim mi? O, saliha/iyi kadındır. Kocası ona baktığı zaman içini sevinç kaplar, kocası ondan bir şey yapmasını istediğinde yapar, kocası yanında olmadığı zaman (onun haklarını ve saygınlığını) korur."*[22]

Allah Resûlü'nün ifadesiyle saliha bir eş âdemoğlunun üç mutluluğundan biridir. Kötü eş ise mutsuzluk kaynağıdır.[23] Fakat pek çok insan gelip geçici heveslerin peşine takılır, evliliklerini anlamsız şeyler üzerine kurmaya kalkar. Efendimiz kendi toplumundaki eğilimleri dikkate alarak ashâbına şöyle seslenmiştir: *"Bir kadınla dört şey için evlenilir: Malı, asaleti, güzelliği ve dini için. Sen dindar olanı seç ki elin bereket görsün."*[24]

Öte yandan Allah Resûlü, eşlerin birbirlerinin birtakım kusurlarını büyütmemelerini de ister. Peygamberimiz, *"Mümin bir kimse mümine olan eşine nefret beslemesin; (çünkü) onun bir huyunu beğenmezse de hoşlanacağı başka bir huyu mutlaka vardır."*[25] uyarısında bulunmaktadır.

Allah Resûlü aileler olarak akrabalarla ilişkiler konusunda da şöyle buyurur: *"Akrabalık ilişkilerinizi sürdürebilmeniz için sülalenizi tanıyınız. Çünkü akrabalar arası bağların canlı tutulması ailede sevgi bağlarını güçlendirir, insanı varlıklı kılar, ömrü uzatır."*[26] Şu var ki, aile reisi önce kendi ailesine sahip çıkmalıdır. Sevgili Peygamberimizin, *"Bir kişi, sevabını Allah'tan umarak ailesine harcama yaptığında, bu harcama onun için sadaka olur."*[27] ifadeleri, aile reisini kendi ailesinin bakımını üstlenmesi ve ihtiyaçlarını gidermesi için teşviktir. İnsan, kazandığını öncelikle kendisi ve ailesi için harcamalıdır. Sonra akrabanın, sonra hâlâ imkânı varsa başkalarının ihtiyaçlarını karşılamalıdır.[28]

Aile, ekonomik bir birlik olduğu kadar, âdil bir paylaşma ortamıdır da. Burada sevgi, kanaat, yemek, mutluluk ve acılar ayrımsız paylaşılır. Bu bakımdan anne ve baba, sorumluluklarına uygun hareket etmeli ve ço-

[21] B141 Buhârî, Vudû', 8.
[22] D1664 Ebû Dâvûd, Zekât, 32.
[23] TM207 Tayâlisî, *Müsned*, I, 114.
[24] M3635 Müslim, Radâ', 53.
[25] M3645 Müslim, Radâ', 61.
[26] T1979 Tirmizî, Birr, 49.
[27] B55 Buhârî, Îmân, 41; M2322 Müslim, Zekât, 48.
[28] M2313 Müslim, Zekât, 41.

cuklarını ihmal etmemelidir. Onun için Peygamber Efendimiz, *"Bakmakla yükümlü olduğu kimseleri ihmal etmesi, kişiye günah olarak yeter."*[29] buyurur.

Aile, çocuklara güzel ahlâkın aşılandığı yerdir: *"Bir baba çocuğuna güzel ahlâktan daha değerli bir bağışta bulunmaz."*[30] Hayâ ve edep çocuklara verilebilecek en güzel değerlerdir. Allah'a olan inancını yitirdiği zaman insan zavallı bir hâle gelebilir. Câhiliyede öyle babalar vardı ki kızlarını ve hizmetçilerini kötü yola sevk edebiliyorlardı. Oysa Allah, *"Dünya hayatının geçici menfaatlerini elde etmek için iffetli olmak isteyen cariyelerinizi fuhşa zorlamayın."*[31] buyuruyordu.

Ailede bulunan herkes kendince katkıda bulunur bu yuvaya. Çocuklar anne ve babaların yardımcısıdır. Eşler birbirlerinin üstüne titrer. Anne ve baba çocuklarını gözetir. Ailede bir büyük varsa saygı görür. O, tecrübesiyle, anaçlığıyla veya babacanlığıyla ailenin sağlam bir payandası olur. Geleneksel aile hayatımızda yaşlılar, hayatlarını evlâtları ve torunlarıyla bir arada geçirirdi. Günümüzde bu durum sanayileşme ve şehirleşmeye bağlı olarak biraz değişse de, *"Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa kendilerine 'Öf!' bile deme, onları azarlama, ikisine de güzel söz söyle!"*[32] âyeti bizi tüm canlılığıyla anne ve babamıza iyilik yapmaya sevk etmektedir.

Bencilliğe yer yoktur ailede, sürekli bir yardımlaşma vardır. Esved şöyle diyor: "Ben Allah Resûlü'nün eşi Âişe'ye, 'Peygamber Efendimiz evinde ne yapardı?' diye sordum. Hz. Âişe, 'Allah Resûlü ailesinin işiyle ilgilenirdi, yani ailesinin hizmetinde bulunurdu. Namaz vakti gelince de namaza çıkardı.' diye anlattı." Hanımına yardım etmekten yüksünmeyen örnek bir eştir Efendimiz.[33] O bunu bizzat şöyle ifade eder: *"Sizin en hayırlınız, ailesine karşı en hayırlı olandır. Ben de aileme karşı en hayırlı olanınızım."*[34]

Allah Resûlü'ne göre aile için ne yapılsa azdır. Allah Resûlü, *"Ailesini savunurken ölen şehittir."*[35] buyurur. İnsan gerektiğinde ailesi için canını bile feda edebilmelidir. Aile, vefanın fedakârlıkla, imanın ihsanla, bilginin hikmetle, sevginin hürmetle harmanlandığı yerdir. Bundan sonra bereket kendiliğinden gelir.

Aile yapısı sağlıklı olan toplum da sağlamdır. Hz. Peygamber, *"Kadını, kocası aleyhinde kışkırtan bizden değildir."*[36] buyurmak suretiyle aileye dışarıdan yapılan müdahalelerin tehlikesine işaret eder. Bir defasında kayınbiraderine, cinselliğini çağrıştıracak şekilde bir kadından söz eden bir kimseyi duyan Allah Resûlü, *"Bu, bir daha yanımıza gelmesin."*[37] buyurarak aile huzurunu kaçıracak kimselerin aile içine girmesine engel olunmasını istemiştir.

[29] D1692 Ebû Dâvûd, Zekât, 45.
[30] T1952 Tirmizî, Birr, 33.
[31] Nûr, 24/33.
[32] İsrâ, 17/23.
[33] B676 Buhârî, Ezân, 44.
[34] İM1977 İbn Mâce, Nikâh, 50.
[35] N4099 Nesâî, Muhârebe, 23.
[36] D2175 Ebû Dâvûd, Talâk, 1; D5170 Ebû Dâvûd, Edeb, 125-126.
[37] B5235 Buhârî, Nikâh, 114.

Ailenin mutluluğu için gerekli özveri gösterilmesine rağmen eşler arasında hâlâ önü alınamayan problemler devam ederse, iki tarafın ailelerinden sevgiyi ve bağlılığı küllerinden arındıracak âdil ve ileri görüşlü kişilere iş düşer.[38] Bir aileyi kurtarmak için her şey yapıldıktan sonra boşanma nihaî çaredir. Belki de çaresizliğin bir ifadesidir ve her ne kadar helâl kılınmışsa da Allah'ın asla hoşlanmadığı bir adımdır.[39]

Ailemiz, hayat boyu sahip olacağımız ahlâk, akıl ve şuurun temellerinin atıldığı, ruhlarımızın mânevî değerlerle beslendiği sıcacık yuvamızdır. Ailede ibadetin tadına varırız; kardeşliğin anlamını, anne babalığın şerefini, evlât olmanın güvenini keşfederiz. Ailede kendimize, yakınlarımıza ve bütün dünyaya bir anlam biçeriz. Aile ile paylaşmayı, geçinmeyi, sıkıntıyı hep birlikte göğüsleyip mutluluğu hep beraber yaşamayı öğreniriz.

[38] Nisâ, 4/35.
[39] D2177 Ebû Dâvûd, Talâk, 3.

EVLENMEK
HAYATI PAYLAŞMAK

عَنْ عائِشَةَ قالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :

"النِّكَاحُ مِنْ سُنَّتِى. فَمَنْ لَمْ يَعْمَلْ بِسُنَّتِى فَلَيْسَ مِنِّى، وَتَزَوَّجُوا،

فَإِنِّى مُكَاثِرٌ بِكُمُ الأُمَمَ..."

Hz. Âişe'den nakledildiğine göre,
Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
"Nikâh benim sünnetimdir. Kim benim sünnetime uygun davranmazsa benden değildir. Evlenin. Çünkü ben (kıyamet günü diğer) ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim..."
(İM1846 İbn Mâce, Nikâh, 1)

فقَالَ عَبْدُ اللَّهِ: كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ ﷺ شَبَابًا لاَ نَجِدُ شَيْئًا، فَقَالَ لَنَا رَسُولُ اللَّهُ ﷺ : "يَا مَعْشَرَ الشَّبَابِ، مَنِ اسْتَطَاعَ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوَّجْ، فَإِنَّهُ أَغَضُّ لِلْبَصَرِ، وَأَحْصَنُ لِلْفَرْجِ، وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَعَلَيْهِ بِالصَّوْمِ، فَإِنَّهُ لَهُ وِجَاءٌ."

عَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
"أَنْكِحُوا الصَّالِحِينَ وَالصَّالِحَاتِ."

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: "تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ لأَرْبَعٍ: لِمَالِهَا وَلِحَسَبِهَا وَجَمَالِهَا وَلِدِينِهَا، فَاظْفَرْ بِذَاتِ الدِّينِ تَرِبَتْ يَدَاكَ."

Abdullah (b. Mes'ûd) anlatıyor: Biz Hz. Peygamber'in (sav) yanında olan ve evlenme imkânı bulamayan gençlerdik. Resûlullah (sav) bize şöyle buyurdu: *"Ey gençler! Evlenme imkânı bulanınız evlensin. Çünkü evlenmek, gözü haramdan çevirmek ve iffeti korumak için en iyi yoldur. Evlenme imkânı bulamayan da oruç tutsun. Çünkü orucun, kişi için şehveti kesme özelliği vardır."*

(B5066 Buhârî, Nikâh, 3)

Hz. Âişe'den nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"İyi erkeklerle iyi kadınları (birbirleriyle) evlendirin."*

(DM2212 Dârimî, Nikâh, 10)

Ebû Hüreyre'den (ra) nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Bir kadınla dört şeyden dolayı evlenilir: Malı, soyu, güzelliği ve dini için. Sen dindar olanını seç. (Aksi hâlde) fakr u zarurete duçar olursun!"*

(B5090 Buhârî, Nikâh, 16)

Peygamber ocağında yetişen Enes b. Mâlik'in bize anlattığına göre, ibadete düşkün üç sahâbî Allah Resûlü'nün gece ve gündüz yapmış olduğu nafile ibadetleri öğrenmek üzere onun evine geldiler. Belli ki Peygamberimizin bütün Müslümanlarla birlikte eda ettiği farz ibadetler dışında evinde iken Rabbine kulluğunu nasıl arz ettiğini merak ediyorlardı. İnananlara örnek olması bakımından aile yaşantılarını dahi gizlemeyen annelerimizden Peygamberimizin ibadet hayatı hakkında bilgi alınca bunun kendilerine az geleceğini düşündüler ve "Biz nerede, Peygamber nerede? Şüphesiz Allah onun geçmiş ve gelecek bütün günahlarını bağışlamıştır!" dediler. Bu sebeple içlerinden biri, "Ben bundan böyle geceleri daima namaz kılacağım!" dedi. Diğeri, "Ben her zaman oruç tutacağım ve oruçsuz günüm geçmeyecek!" dedi. Üçüncüsü ise, "Ben de hanımlardan ayrı yaşayacağım, evlenmeyeceğim!" diyerek söz verdi. Onlar bu sözleri söylerken Resûlullah (sav) çıkageldi ve şöyle buyurdu: *"Şöyle şöyle söyleyen sizler misiniz? Allah'a yemin ederim ki, ben sizin Allah'tan en çok korkanınız ve en çok sakınanınızım. Bununla beraber ben bazen oruç tutarım, bazen oruç tutmam. (Gecenin bir kısmında) nafile namaz kılar, (bir kısmındaysa) uyurum. Ben, kadınlarla da evlenirim. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse, o benden değildir."*[1]

Peygamberimizin sütkardeşi olan Osman b. Maz'ûn da benzer bir ruh hâline bürünerek dünyadan el etek çekmeye karar vermişti. Hatta kendisini ibadete öylesine adamıştı ki, bakımlı bir hanım olan eşi Havle'yi bile gözü görmez olmuştu. Havle'nin dağınık ve mutsuz görünümü Peygamber Efendimizin dikkatini çekince Hz. Âişe'ye bunun sebebini sormuş, o da eşinin bütün günü oruçla ve bütün geceyi namazla geçirmesinden dolayı Havle'nin, eşi olmayan bir kadın gibi kendini bıraktığını anlatmıştı. Bunun üzerine de Peygamber Efendimiz Osman'ı yanına çağırarak, *"Yoksa benim hayat tarzımdan yüz mü çevirdin?"* diye çıkıştıktan sonra inananları dengeli bir hayata çağıran şu cümleleri tekrarlamıştı: *"Ben hem uyurum, hem namaz kılarım. Bazen oruç tutarım, bazen de tutmam. Kadınlarla da evlenirim. Allah'tan kork ey Osman! Bilesin ki, ailenin senin üzerinde hakkı var,*

[1] B5063 Buhârî, Nikâh, 1.

misafirinin senin üzerinde hakkı var, vücudunun senin üzerinde hakkı var. Bazen oruç tut, bazen tutma, biraz namaz kıl biraz da uyu!"[2]

Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın anlattığına göre, Osman b. Maz'ûn'u örnek alarak kendini tamamen ibadete vermek için kadınlardan uzak duran, hatta işi kendilerini hadımlaştırmaya kadar vardırmayı düşünen bir grup zâhid sahâbe daha vardı. Ancak Resûlullah'ın Osman'a olan uyarılarını duyunca bu işten vazgeçtiler.[3] Zira Allah Resûlü'nün getirdiği mesaj, tabiî ve fıtrî ihtiyaçları yok saymıyordu. Önemli olan, iffetli bir hayat çerçevesinde eşe duyulan ihtiyacı meşru bir şekilde gidermekti. Temiz ve iffetli bir hayat sürmenin yolu ise ilk insandan beri var olan aile idi. Bu yüzden İslâm'da evlenip aile kurma özendirilirken[4] bekâr kalma, hatta ömür boyu evlenemeyecek şekilde kendisini hadımlaştırma yasaklanmıştır.[5] Allah'a daha fazla ibadet edebilmek gayesiyle de olsa aile hayatının terkine ve cinsel duyguların köreltilmesine izin verilmemiştir.

Resûlullah, evliliği ve eşini ihmal edenlere yönelik uyarılarıyla ileride dinde çıkabilecek aşırılıkların yolunu daha baştan kapatmıştı. Yemek, içmek, dinlenmek, evlilik, sosyal hayatın içine karışmak gibi dünyevî zevk ve ihtiyaçlardan uzaklaşmanın takva olmadığını belirtmişti. Dünya ile irtibatı kesip sadece ibadetle meşgul olmayı ruhbanlık olarak değerlendirmiş ve yasaklamıştı.[6] Evlilik, peygamberlerin değişmeyen sünnetlerindendir[7] ve peygamberlerin de eşleri ve çocukları olmuştur.[8] Risâlet öncesinde Hz. Hatice ile, onun vefatından sonra da diğer eşleriyle evlenmiş olan Sevgili Peygamberimiz, *"Evlenmek benim sünnetimdir. Kim benim sünnetime uygun davranmazsa benden değildir. Evlenin. Çünkü ben (kıyamet günü diğer) ümmetlere karşı sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim..."*[9] buyurmuştur. Allah Resûlü'nün bu uyarısı dışlama olarak değil, evliliğe teşvik olarak anlaşılmalıdır.

Ailenin temeli olan evliliğin fert ve toplum açısından pek çok faydası vardır. Her şeyden önce evlilik, karşı cinsler arasında huzur ve sevgi kaynağıdır. Kadın ve erkek evlilik yoluyla sükûn ve mutluluğa kavuşur. Allah'ın evlilik yoluyla eşler arasında sevgi, şefkat, merhamet, kaynaşma ve yakınlaşma duygularını yaratması O'nun varlığının işaretlerindendir.[10]

Evlilik, kişiyi günahlardan ve çeşitli kötülüklerden alıkoyar. "İffet" kavramıyla ifade edilen bu koruma, Kur'an'da kurtuluşa eren müminlerin özellikleri arasında sayılmıştır.[11] Ancak iffetli olmak sadece mahrem yerlerin haramdan korunmasıyla sınırlı değildir. İffeti korumak, günaha

[2] HM26839 İbn Hanbel, VI, 267; D1369 Ebû Dâvûd, Tatavvu', 27; DM2200 Dârimî, Nikâh, 3.
[3] B5073 Buhârî, Nikâh, 8.
[4] M3398 Müslim, Nikâh, 1.
[5] B5075 Buhârî, Nikâh, 8.
[6] DM2200 Dârimî, Nikâh, 3.
[7] T1080 Tirmizî, Nikâh, 1.
[8] Ra'd, 13/38.
[9] İM1846 İbn Mâce, Nikâh, 1.
[10] Rûm, 30/21.
[11] Mü'minûn, 23/6.

yaklaştıracak vesile ve ortamlardan uzak durmayı da kapsar. Bundan dolayı Yüce Allah mümin erkeklerin ve mümin kadınların gözlerini harama bakmaktan sakınmalarını emreder.[12] Kur'an'da kadın ve erkek, birbirlerini bürüyüp koruyan ve tamamlayan birer elbiseye benzetilmektedir.[13] Eşlerin birbirlerine örtü olmaları, şehvet duygularını kontrol edip kötü yollara düşmekten kaçınmaları, birbirlerinin iffetlerini koruyarak ahlâkî bir bütünlük oluşturmaları demektir. Kur'an'da evlilik için, muhafazalı ve iffetli olmak anlamına gelen "muhsan"[14] tabirinin kullanılması da çiftlerden her birinin evlenmekle günahtan, şehvetin baskısından, hayatın birtakım tehlikelerinden korunmuş olacağını göstermektedir. Nitekim bazı rivayetlerde, *"Kişi evlendiğinde dinin yarısını tamamlamıştır. Diğer yarısı için de Allah'tan korksun!"* denilmektedir.[15]

Sevgili Peygamberimiz özellikle gençlerin evlilik hayatıyla yakından ilgilenmiş, onlara maddî ve mânevî yardımlarda bulunmuştur. Evlenmeye gücü yetenlerin gecikmeksizin evlenmelerini tavsiye etmiştir. Çünkü evlilik, iffetli, huzurlu ve güvenli bir hayatın temel taşıdır. Nesil emniyeti, temiz ve sağlıklı bir toplum ancak bu sayede güvence altına alınabilir. Bu bağlamda Abdullah b. Mes'ûd'un anlattığına göre, Allah Resûlü bir gün çevresindeki gençlere şöyle buyurmuştur: *"Ey gençler topluluğu! Evlenme imkânı bulanınız evlensin. Çünkü evlenmek, gözü haramdan çevirmek ve iffeti korumak için en iyi yoldur. Evlenme imkânı bulamayan da oruç tutsun. Çünkü orucun, kişi için şehveti kesme özelliği vardır."*[16]

Bekârların evliliği konusundaki sorumluluğu bütün müminlere yükleyen Yüce Allah şöyle buyurur: *"Sizden bekâr olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin. Eğer bunlar yoksul iseler Allah onları lütfuyla zenginleştirir. Allah lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir."*[17]

Peygamber Efendimiz de *"İyi erkeklerle iyi kadınları (birbirleriyle) evlendirin."*[18] buyurarak ilâhî emri bir kez daha teyit etmiştir. Yine Peygamberimizin ifadesine göre, Yüce Allah'ın, iffetini korumak için evlenene yardım etmesi bir haktır.[19] Allah Resûlü bizâtihi insanların aile hayatlarını yakından takip ederek bu emri uygulamaya çalışmıştır. Onun yolundan giden sahâbe de gençleri evlendirme konusunda duyarlı davranmıştır. Sahâbe içerisinde imkânı olduğu hâlde evlenmeyen genç olmadığı gibi, eşini kaybedenlerin veya eşinden ayrılanların da uzun süre dul kalmadıkları, bir an önce evlenmeye çalıştıkları görülmüştür. Evliliğin ne denli önemli olduğunu bildikleri için onlar, bu konuda daima birbirlerine yardımcı ol-

12 Nûr, 24/30-31.
13 Bakara, 2/187.
14 Nûr, 24/23.
15 BŞ5486 Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, IV, 382.
16 B5066 Buhârî, Nikâh, 3.
17 Nûr, 24/32.
18 DM2212 Dârimî, Nikâh, 10.
19 T1655 Tirmizî, Fedâilü'l-cihâd, 20; N3122 Nesâî, Cihâd, 12.

muşlardır. Örneğin Osman b. Affân, henüz genç olan Abdullah b. Mes'ûd'u Mina'da bir kenara çekerek arzu ederse kendisini evlendirmek istediğini belirtmiş,[20] İbn Abbâs ise Saîd b. Cübeyr'e evlenmesini tavsiye etmiştir.[21]

Bazı dinî inanç mensuplarınca bir tür dindarlık belirtisi olarak görülen bekâr kalma (ruhbanlık/tebettül), İslâm'da hoş görülmemiştir.[22] Evlilikle ilgili bazı yanlış anlayış ve uygulamaları düzelten Peygamberimiz, dinî kaygılarla da olsa evlilikten uzak durulmasına karşı çıkmıştır. Tıpkı Osman b. Maz'ûn gibi daha fazla ibadet edebilmek amacıyla ailesini ihmal eden güzide sahâbîsi Abdullah b. Amr'a yaptığı uyarılar bunun açık bir örneğidir.[23] Ancak tarih boyunca İslâm âlimleri arasında ekonomik yetersizlik, ilmî yoğunluk ve diğer bazı sebeplerle –az da olsa– evlenmeyenler olmuştur. Çeşitli asırlarda, Taberî, Zemahşerî, Nevevî, İbn Teymiyye ve Muhammed Hamidullah gibi hayatlarını tamamen ilme vakfeden bekâr âlimlere rastlanmaktadır. Şüphesiz ideal ve yaygın olan tutum, Hz. Peygamber'in yolunu izlemektir.

Evlilikte çoğu zaman göz önünde bulundurulan tercih sebepleri zenginlik, soyluluk, güzellik ve dindarlıktır. Ancak insanlar genellikle geçici vasıflar olan zenginlik, soyluluk –ki günümüzde bunun yerini kariyer evliliği almıştır– ve fiziksel güzelliğe önem verirler ve esas kalıcı olan ahlâk güzelliğini ve dindarlığı ihmal ederler. Peygamber Efendimiz, *"Kadınla dört şey için evlenilir: Malı, soyu, güzelliği ve dini için. Sen dindar olanını seç ki iki elin bereket görsün!"*[24] buyurarak, evlenecek kişileri geçici heveslere ve zevklere kapılmama konusunda uyarmış, dindarlık ve huy güzelliğini öncelikli olarak değerlendirmelerini, bu sayede berekete nail olmalarını istemiştir. Çünkü kadın ile ruhî kaynaşmayı sağlayan, şeklî ve zâhirî beraberliği samimi kılan, onun iffetidir yani kötü huylardan uzak, temiz ve pâk bulunması, çirkin sayılan şeylerden arınmış olmasıdır. Aynı durum erkek için de geçerlidir. Bu yüzden eş sevgisi sadece geçici olan fizikî güzelliğe bağlanmamalıdır. Zira fiziksel güzelliğin gün gelip yok olmasıyla insan en muhtaç olduğu dönemde beklediği ilgi ve sevgiyi kaybedebilir. Kadının en cazip yanı ve asıl güzelliği ise kadınlığa has zarafet ve nezaket içindeki davranışlarıdır. En değerli yönü de samimi ve nûrânî şefkatidir. Onun bu güzelliği ömrünün sonuna kadar artarak devam eder. Bu kalıcı güzelliği sayesinde ona olan sevgi muhafaza edilmiş olur. Ancak genç sahâbî Câbir'e yaptığı gibi,[25] Peygamberimizin evlilikle ilgili gençlere tavsiyelerinde duygusal yakınlığa ve fiziksel güzelliğe de yer verdiği bilinmektedir.

[20] B5065 Buhârî, Nikâh, 2.
[21] B5069 Buhârî, Nikâh, 4.
[22] Hadîd, 57/27; B5073 Buhârî, Nikâh, 8; T1082 Tirmizî, Nikâh, 2.
[23] M2730 Müslim, Sıyâm, 182.
[24] B5090 Buhârî, Nikâh, 16.
[25] B5079 Buhârî, Nikâh, 10.

Evlenecek çiftler rızkı verenin Allah olduğunu hatırlamalı, ekonomik endişelerin evliliklerini zedelemesine izin vermemelidirler. Aileler de bu konuda anlayışlı davranmalı, evliliği kolaylaştırmak için ellerinden geleni yapmalıdırlar. *"En hayırlı nikâh en kolay olanıdır."*[26] hadisi hem evlenecek çiftlere hem de ailelerine rehber olmalıdır. Aksi takdirde evlilik yolu tıkanır, toplumda bozulma ve ahlâkî çöküntü başlar. Günümüzde evliliklerin çok pahalı olması sebebiyle evlenmek istedikleri hâlde evlenemeyen Müslüman gençlerin durumu, bazı ülkelerdeki en önemli sosyal problemler arasında sayılabilmektedir. Ekonomik nedenlerle sıcak bir aile yuvası kuramadan orta yaşlara giren bu kimselerin hayattan beklentileri, ümitleri, hayalleri, planları tükenebilmektedir. Bu durum onları bazen psikolojik rahatsızlıklara, bunalımlara, hatta intihara, bazen de nefse uyup evlilik dışı ilişkilere sürükleyebilmektedir.

Netice olarak İslâm, iffetli bir toplum oluşturmak için evlilik dışı ilişkileri şiddetle yasaklamış, buna karşın evliliği özendirmiş ve kolaylaştırmıştır. İslâm'a göre doğal ve fıtrî bir gereklilik olan evlilik, hem kadın ve erkek için huzur ve sükûn kaynağıdır hem de yeni nesillerin sağlıklı olarak yetişebildiği en uygun ortamdır. Yapılan ideal bir evlilik, eşlerin hem dinî hayatlarını hem de ırzlarını ve nesillerini koruma altına alacaktır. Müslüman bir bireyin mutluluğu, uygun bir evlilikle; huzurlu bir toplum ise sağlam temeller üzerine kurulmuş aile yuvalarıyla sağlanacaktır. Diğer bir ifade ile ailenin korunması, toplumun da korunması ve geleceğe ümitle bakabilmesi anlamına gelecektir.

Şüphesiz herkes mutlu bir evlilik yapmak ister. Bu amaçla gerekli çabalar gösterildikten ve şartlar yerine getirildikten sonra, aile huzurunun devamı için ayrıca dua da edilmelidir. Bu noktada Kur'an'da, *"Rahmân'ın kulları"*nın ağzından müminlere öğretilen şu duayı dilden düşürmemekte fayda vardır: *"Ey Rabbimiz! Eşlerimizi ve çocuklarımızı bize göz aydınlığı kıl ve bizi Allah'a karşı gelmekten sakınanlara önder eyle."*[27]

[26] D2117 Ebû Dâvûd, Nikâh, 30-31.
[27] Furkân, 25/74.

EŞ
İNSANIN ÖTEKİ YARISI

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ... يَقُولُ:
"تَزَوَّجُوا الْوَدُودَ الْوَلُودَ، إِنِّي مُكَاثِرٌ الْأَنْبِيَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ."

Enes b. Mâlik'in naklettiğine göre,
Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
"Sevgi dolu, doğurgan kadınlarla evleniniz. Çünkü ben kıyamet gününde peygamberlere karşı sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim."
(HM12640 İbn Hanbel, III, 159)

عَنْ عائِشَةَ قالَتْ: قالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ :
"تَخَيَّرُوا لِنُطَفِكُمْ وَانْكِحُوا الأَكْفاءَ وَأَنْكِحُوا إِلَيْهِمْ."

عَنْ أبی هُرَيْرَةَ رضی الله عنه عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قالَ:
"تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ لأَرْبَعٍ: لِمالِها وَلِحَسَبِها وَجَمالِها وَلِدِينِها، فَاظْفَرْ بِذاتِ الدِّينِ تَرِبَتْ يَداكَ."

عَنْ أبی حاتِمٍ الْمُزَنِيِّ قالَ: قالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ :
"إِذا جاءَكُمْ مَنْ تَرْضَوْنَ دِينَهُ وَخُلُقَهُ فَأَنْكِحُوهُ، إِلاَّ تَفْعَلُوا تَكُنْ فِتْنَةٌ فِی الأَرْضِ وَفَسادٌ..."

عَنْ عَلِيِّ بْنِ أبی طالِبٍ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قالَ لَهُ:
يا عَلِيُّ، ثَلاثٌ لاَ تُؤَخِّرْها: الصَّلاةُ إِذا آنَتْ، وَالْجَنازَةُ إِذا حَضَرَتْ، وَالأَيِّمُ إِذا وَجَدْتَ لَها كُفْؤًا."

Hz. Âişe'nin naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Birlikte olacağınız eşler konusunda seçici davranın, denginizle evlenin. (Kızlarınızı da) emsalleriyle evlendirin."*

(İM1968 İbn Mâce, Nikâh, 46)

Ebû Hüreyre'den (ra) nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Kadınla dört şeyden dolayı evlenilir: Malı, soyu, güzelliği ve dini için. Sen dindar olanını seç. (Aksi hâlde) fakru zarurete duçar olursun!"*

(B5090 Buhârî, Nikâh, 16)

Ebû Hâtim el-Müzenî'nin naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Dinini ve ahlâkını beğendiğiniz bir kimse size (dünür olarak) geldiğinde onu (kızınızla) nikâhlayın. Böyle yapmazsanız, yeryüzünde fitne ve bozgunculuk çıkar..."*

(T1085 Tirmizî, Nikâh, 3)

Ali b. Ebû Tâlib'den nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) ona şöyle buyurmuştur: *"Ey Ali! Üç şeyi geciktirme: Vakti geldiğinde namazı (kılmayı), hazır olduğunda cenazeyi (defnetmeyi), dengini bulduğun zaman eşi olmayan kadını (evlendirmeyi)."*

(T171 Tirmizî, Salât, 13; T1075 Tirmizî, Cenâiz, 73)

Bir gazve dönüşüydü. Zayıf ve yorgun devesi, Câbir b. Abdullah'ı kafileden biraz geri bırakmıştı. Durumu fark eden Resûlullah (sav), Câbir'in yanına gitti. Ona yardım etti ve devesini yola koydu. Yolculuğun kalan kısmını beraber sürdürdüler. Sohbet sırasında Resûlullah bir ara sözü evliliğe getirdi ve henüz gençlik çağında olan bu sahâbîye sordu: *"Evlendin mi Câbir?"* "Evet, ey Allah'ın Resûlü." diye cevapladı Câbir. Hz. Peygamber bu sefer, *"Bakire ile mi yoksa dul ile mi?"* diye sordu. Câbir, "Dul ile." dedi. *"Bakire birini alsaydın da, birbirinizle oynaşsaydınız ya!"* dedi Allah Resûlü. Câbir durumu şöyle açıkladı: "Ey Allah'ın Resûlü! Babam Uhud günü öldürüldü. Geriye dokuz kız bıraktı. Yani benim dokuz kız kardeşim var. Ben de onları bir arada tutacak, saçlarını tarayacak (bakımlarını yapacak) ve onlara göz kulak olacak bir kadınla evlenmek istedim." Bunun üzerine Allah Resûlü: *"Doğru yapmışsın, artık sen (Medine'ye) varıyorsun. Akıllı davran (eşine karşı görevini ihmal etme)."* buyurdu. Medine'ye geldiklerinde de ona maddî yardımda bulundu.[1]

Hz. Peygamber, fizikî ve ruhî bir beraberlik olan evlilikte kişinin eşiyle gülüp eğlenmesinin, kaynaşıp hemhâl olmasının doğal bir ihtiyaç olduğuna ve evlenirken bunun göz önünde bulundurulması gerektiğine işaret etmişti. Evliliklerin daha uyumlu ve devamlı olması için şartların imkân verdiği ölçüde en uygun şekilde eş seçimi yapılması gerekliydi. Allah Resûlü'nün eş seçimi konusunda dikkat edilmesi gereken hususlara dair tavsiye ve uyarıları her ne kadar erkeklere hitap ediyor görünse de taşıdığı hükümler bakımından her iki cinsi de kapsamaktaydı. Peygamber Efendimizin tavsiyelerinde bekârete vurgu yapması, eşlerin birbirlerine daha kolay alışıp bağlanmalarını temin etmeye yönelikti. Nitekim kendisi de Hz. Âişe'nin dul ve bakire arasında tercih yapması istenildiği takdirde hangisini seçeceği yönündeki iması üzerine bakire olana işaret etmişti.[2] Bununla beraber Hz. Peygamber, *"Bakire kızlarla evlenmeye bakın. Çünkü onlar daha tatlı sözlü, çocuk doğurmaya daha yatkın ve daha kanaatkârdırlar."*[3] buyurmuştu. Yanına gelip, "Ben soylu ve güzel bir kadın buldum; yalnız

[1] B2097 Buhârî, Büyû', 34; B4052 Buhârî, Meğâzî, 18.
[2] B5077 Buhârî, Nikâh, 9.
[3] İM1861 İbn Mâce, Nikâh, 7.

çocuğu olmuyor, onunla evleneyim mi?" diye soran bir kişiye, *"Hayır."* diye cevap vermiş, adamın ikinci gelişinde de ona izin vermemiş, üçüncü gelişinde ise, *"Sevgi dolu, doğurgan kadınlarla evlenin. Çünkü ben kıyamet gününde peygamberlere karşı sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim."* buyurmuştu.[4]

Sevgi dolu ve sevecen olmak, ailedeki huzurun temini, doğurganlık da neslin devamı için tercih edilmekteydi. Ancak Peygamber Efendimizin, daha önce zikredilen hadiste, Câbir'in evlenmesinin gerekçesini dinledikten sonra, *"İsabet ettin."* şeklinde onaylaması ve Hz. Âişe dışında bakire bir kızla evlenmemesi[5] bu durumun kişilerin özel hâllerine göre değişebileceğine işaret etmektir. Peygamber Efendimiz, sadece gayri meşru hayat sürdüren kadınlarla evlenmeyi hoş karşılamazdı. Bedir ve Uhud savaşlarına katılan Mersed b. Ebû Mersed güçlü kuvvetli olması sebebiyle Mekke'deki Müslüman esirleri Medine'ye taşırdı.[6] Mekke'de Anâk diye anılan fahişe bir kadınla ilişkisi olan Mersed bir gün Hz. Peygamber'e, "Yâ Resûlallah, Anâk ile evlenebilir miyim?" diye sormuştu. Allah Resûlü hiçbir şey demeden sustu. Bir müddet sonra, *"Zina eden erkek ancak zina eden veya Allah'a ortak koşan bir kadınla evlenir..."*[7] âyeti nâzil oldu. Bunun üzerine Resûlullah (sav) Mersed'i çağırıp bu âyeti okuduktan sonra, *"Onunla evlenme."* buyurdu.[8] Yine bu anlamda, *"Kendisine zina cezası uygulanmış bir erkek, ancak kendisi gibi olan bir kadınla (zaniye) evlenebilir."*[9] buyurarak zina eden kadın ve erkeklerin birbirleriyle evlenmeye daha lâyık olduklarını belirtmişti. Dolayısıyla nikâh akdi ile evlenmenin, meşruiyet ile birlikte iffeti de sağladığı, zinanın ise iffetsizlik, çözülme ve fesat anlamına geldiği ifade edilmiş oluyordu.

Peygamber Efendimiz, *"Birlikte olacağınız eşler konusunda seçici davranın, denginizle evlenin. (Kızlarınızı da) emsalleriyle evlendirin."*[10] hadisiyle de kefâetin yani denkliğin eşler arasında uyumun ve evliliğin devamının sağlanmasında önemli bir etken olduğuna işaret etmiştir. Denklik, evlenecek kız ve erkeğin hassasiyetine bağlı olarak sosyal statü, çevre, eğitim, malî durum gibi konularla ilgili olabilir. Kefâet, daha huzurlu ve uyumlu aile ortamına zemin oluşturmak amacıyla tavsiye edilen bir husustur. Meselâ, eş adaylarından birisinin iyi imkânlar içinde büyümüş ve iyi bir eğitim almış olmasına rağmen diğerinin imkânsızlıklarla yetişmiş, eğitim alamamış, hayata erken atılmak zorunda kalmış olması farklı açılardan sıkıntılar doğurabilmektedir. Nitekim Peygamber Efendimizin halasının kızı Zeyneb bnt. Cahş ile Zeyd b. Hârise'nin evliliği Kur'ân-ı Kerîm'de bile

[4] D2050 Ebû Dâvûd, Nikâh, 3; HM12640 İbn Hanbel, III, 159.
[5] B5077 Buhârî, Nikâh, 9.
[6] "Enes b. Ebû Mersed", *DİA*, XI, 233.
[7] Nûr, 24/3.
[8] D2051 Ebû Dâvûd, Nikâh, 4.
[9] D2052 Ebû Dâvûd, Nikâh, 4.
[10] İM1968 İbn Mâce, Nikâh, 46.

konu edilmiştir: *"(Resûlüm!) Hani Allah'ın nimet verdiği, senin de kendisine iyilik ettiğin kimseye, 'Eşini yanında tut, Allah'tan kork!' diyordun. Allah'ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan çekinerek içinde gizliyordun. Oysa asıl korkmana lâyık olan Allah'tır. Zeyd, o kadından ilişiğini kesince biz onu sana nikâhladık ki evlâtlıkları, eşleriyle ilişkilerini kestiklerinde (o kadınlarla evlenmek isterlerse) müminlere bir güçlük olmasın. Allah'ın emri yerine getirilmiştir."*[11] Âyete konu olan Zeyneb, soylu ve varlıklı bir ailenin kızı iken, Zeyd kölelikten azat edilmiş bir insandı. Hz. Peygamber Zeyneb'le evlâtlığı olan Zeyd b. Hârise'yi evlendirdi. Fakat anlaşamadılar. Zeyd, zaman zaman Allah Resûlü'ne şikâyete gelir, o da Allah'tan sakınmasını, eşiyle birlikteliğini sürdürmesini tavsiye ederdi.[12] Neticede yine geçinemeyip ayrılmak zorunda kalmışlardı.

Eşlerin birbirlerine karşı saygı ve güven duyması, birbirlerini benimsemesi açısından kefâetin yani eşler arası denkliğin dikkate alınması gerekir. Zira Peygamber Efendimiz, Veda Haccı'nda, *"Ey insanlar, dikkat ediniz, Rabbiniz birdir, babanız birdir. Arap'ın Acem'e (Arap olmayana), Acem'in Arap'a; beyaz tenlinin siyaha, siyah tenlinin beyaza bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takva iledir."* buyurmuştur.[13]

Eğitim, kültür, sosyal statü gibi konularda denkliğin eşlerin uyumlu bir birliktelik sürdürmelerine katkıda bulunduğu bilinen bir gerçektir. Ancak bu durum aile huzuru açısından kefâetin yegâne belirleyici olduğu anlamına gelmez. Nitekim Hz. Peygamber'in Zeyd ile Zeyneb'in evliliğine aracı olması, ayrıca cariyelerini güzelce eğittikten sonra azat ederek onlarla evlenenlerin iki kat sevap alacağını bildirmesi[14] şahısların durumuna göre kefaetin öneminin de değişebileceğini göstermektedir. Benzer bir şekilde Peygamber Efendimiz döneminde Mekke'nin ileri gelen ailelerinden birine mensup olan Ebû Huzeyfe b. Utbe, evlât edindiği azatlı kölesi Sâlim'i, kardeşi Velîd'in kızı Hind ile evlendirmiştir.[15]

Mekkeli bir aile tarafından evlât edinilmiş olan Mikdâd b. Esved de Abdurrahman b. Avf'ın kızına talip olmuş, ancak Abdurrahman bu teklifi kabul etmediği gibi ona kızmıştır. Daha sonra Peygamber Efendimiz Mikdâd'ı teselli etmek üzere onu amcası Zübeyr'in kızı Dubâa ile evlendirmiştir.[16]

Peygamber Efendimiz, *"Kadınla dört şeyden dolayı evlenilir: Malı, soyu, güzelliği ve dini için. Sen dindar olanını seç. (Aksi hâlde) fakr u zarurete duçar olursun!"*[17] buyurarak evlenirken göz önünde bulundurulabilecek bazı vasıf-

[11] Ahzâb, 33/37.
[12] B7420 Buhârî, Tevhîd, 22; TT20/274 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XX, 274.
[13] HM23885 İbn Hanbel, V, 411.
[14] B5083 Buhârî, Nikâh, 13.
[15] B5088 Buhârî, Nikâh, 16; "Ebû Hüzeyfe", *DİA*, X, 159.
[16] B5089 Buhârî, Nikâh, 16.
[17] B5090 Buhârî, Nikâh, 16; M3635 Müslim, Radâ', 53.

lara işaret etmiştir. Eşinin zengin, toplumda tanınan ve saygı gören bir aileye mensup, ayrıca düzgün bir fiziğe sahip olmasını istemek tabiî bir durumdur. Nitekim Resûl-i Ekrem, yanına gelip ensardan bir kadınla evlenmek istediğini söyleyen sahâbîye, *"Onu gördün mü?"* diye sormuş, sahâbî "Hayır!" deyince de, *"Öyleyse git de ona bir bak! Çünkü ensarın gözleri biraz farklıdır (küçük ve mavidir)."*[18] buyurmuştur. Hudeybiye Barış Antlaşması görüşmelerinde Peygamber Efendimizin koruyuculuğunu yapan Muğîre b. Şu'be de evlenmek istediğini söyleyince, ona da evleneceği hanıma bakmasını ve bu durumun aralarındaki sevgi ve kaynaşmayı artıracağını söylemiştir.[19]

Hayatın en mühim kararlarından biri olan eş seçiminin, gerek kadınlar gerekse erkekler açısından en önemli kriterinin ise dindarlık ve güzel ahlâk olduğu anlaşılmaktadır. Yukarıda anılan hadisin sonundaki, *"Sen dindar olanı tercih et ki (dünya ve âhirette) berekete erişesin."*[20] bölümü bunu açıkça ifade etmektedir. Resûlullah'ın berekete erme yolundaki dilek ve dua cümlesi, hem dünyada hem de âhirette saadete kavuşma temennisini ifade eder. Evlilik, temelleri bu dünyada atılsa da âhirete kadar uzanacak olan bir beraberliktir. Ona süreklilik ve anlam kazandıran sır ise, eşlerin dindar ve güzel ahlâk sahibi olmalarıdır. Zenginlik, asalet ve güzellik gibi diğer özellikler geçicidir. Hâlbuki yuvadaki geçim, huzur ve mutluluğun devamlılığı, ailenin sıkıntılara karşı metanetli olması dinî hassasiyet ve ahlâkî olgunluk gibi iki temel değerle mümkündür.

Bir gün Peygamber Efendimiz ve ashâbı otururken yanlarından zengin bir adam geçer. Allah Resûlü, *"Bu kişi hakkında ne dersiniz?"* diye sorar. Mecliste hazır bulunanlar, "Bu kimse bir kadına talip olduğunda nikâhlanmaya, aracılık ettiğinde aracılığının kabul edilmesine, konuştuğunda dinlenmeye lâyık biridir." derler. Resûlullah bir süre sükût eder. Bu arada fakir Müslümanlardan biri geçer. Bu defa da, *"Bu kişi hakkında ne dersiniz?"* diye sorar. Orada bulunanlar, "Bu kimse bir kadına talip olduğunda nikâhlanmaya, aracılık ettiğinde aracılığı kabul görmeye ve konuştuğunda sözüne itibar edilmeye lâyık değildir." derler. Bunun üzerine Resûlullah, *"Bu (fakir), öteki (zengin) gibi dünya dolusu insandan daha hayırlıdır."* buyurur.[21]

Sevgili Peygamberimiz eş seçiminde asıl olan değerleri bir kenara bırakarak, geçici vasıfların cazibesine kapılmamaları konusunda inananları şöyle uyarır: *"Kadınlarla (sırf) güzellikleri sebebiyle evlenmeyin. Güzellikleri onları helâk edebilir (hatalı davranmaya sevk edebilir). Onlarla malları nedeniyle de evlenmeyin. Malları da onları taşkınlığa (günaha) götürebilir. Fakat onlarla*

[18] M3485 Müslim, Nikâh, 74; N3248 Nesâî, Nikâh, 23.
[19] İM1866 İbn Mâce, Nikâh, 9; N3237 Nesâî, Nikâh, 17.
[20] B5090 Buhârî, Nikâh, 16; M3635 Müslim, Radâ', 53.
[21] B5091 Buhârî, Nikâh, 16.

dindarlıkları sebebiyle evlenin. Burnu kesik, kulağı delik, siyahî, dindar bir cariye, (diğerlerinden) daha üstündür."[22] Aynı husus erkeklerin dindarlığı için de geçerlidir. Nitekim Peygamber Efendimiz bir gün ashâbına, *"Dinini ve ahlâkını beğendiğiniz bir kimse size (dünür olarak) geldiğinde onu (kızınızla) nikâhlayın. Böyle yapmazsanız, yeryüzünde fitne ve bozgunculuk çıkar."* buyurur. Orada bulunanlar, "Ey Allah'ın Resûlü! Eğer o kimsede (denklik bakımından bir eksiklik) varsa?" deyince, Peygamberimiz, *"Dinini ve ahlâkını beğendiğiniz bir kimse size (dünür olarak) geldiğinde onu (kızınızla) nikâhlayın."*[23] cümlesini üç defa tekrarlayarak dindarlık ölçüsünün esas olduğuna, diğer özelliklerin de ancak bununla anlam kazanabileceğine işaret etmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'in, *"Kötü kadınlar kötü erkeklere, kötü erkekler de kötü kadınlara; temiz kadınlar temiz erkeklere, temiz erkekler de temiz kadınlara lâyıktır..."*[24] âyetinde evlilikte temiz ahlâk ve temiz yaşantının esas olduğuna ve insanların bu ölçülerle birbirlerine denk olabileceğine işaret edilmektedir. *"Zina eden erkek ancak zina eden veya Allah'a ortak koşan bir kadınla evlenir. Zina eden bir kadınla da ancak zina eden veya Allah'a ortak koşan bir erkek evlenir. Bu, müminlere haram kılınmıştır."*[25] âyetinde de evlilikte asıl hususun iffet ve ahlâk olduğu belirtilmiştir.

"İman etmedikleri sürece, Allah'a ortak koşan kadınlarla evlenmeyin. Allah'a ortak koşan kadın hoşunuza gitse de, mümin bir cariye, Allah'a ortak koşan bir kadından daha hayırlıdır. İman etmedikleri sürece, Allah'a ortak koşan erkeklerle kadınlarınızı evlendirmeyin. Allah'a ortak koşan hür erkek hoşunuza gitse de, iman eden bir köle, Allah'a ortak koşan bir erkekten daha hayırlıdır. Onlar ateşe çağırırlar, Allah ise izniyle, cennete ve bağışlanmaya çağırır. O, insanlara âyetlerini açıklar ki, öğüt alıp düşünsünler."[26] âyetinde de Allah inancı olmayan ile makam mevki bakımından ne kadar üstün olursa olsun, mal bakımından ne kadar zengin olursa olsun, güzellik bakımından ne kadar etkileyici olursa olsun, evlenilemeyeceği belirtilmiştir. Ehl-i kitap kadınlarla evlenme hususunda ise, *"...Mümin kadınlardan iffetli olanlar ile daha önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlar da, mehirlerini vermeniz şartıyla, namuslu olmak, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir..."*[27] buyrulmaktadır. Dolayısıyla Müslüman kadınlarda olduğu gibi, Yahudi ve Hıristiyan kadınlarda da iffetin en önemli özellik olduğu görülmektedir.

Allah Teâlâ, *"Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O'nun (varlığının ve kudretinin) delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için elbette ib-*

[22] İM1859 İbn Mâce, Nikâh, 6.
[23] T1085 Tirmizî, Nikâh, 3.
[24] Nûr, 24/26.
[25] Nûr, 24/3.
[26] Bakara, 2/221.
[27] Mâide, 5/5.

retler vardır."[28] beyanıyla eş ihtiyacının insan fıtratında var olduğunu, bunu meşru biçimde karşılayan evliliğin ise sevgi ve rahmet temelleri üzerine kurulması gerektiğini belirtmiştir. Hz. Peygamber de Hz. Ali'ye hitaben söylediği şu sözleriyle evliliğe teşvikte bulunmuştur: *"Ey Ali! Üç şeyi geciktirme: Vakti geldiğinde namazı (kılmayı), hazır olduğunda cenazeyi (defnetmeyi), dengini bulduğun zaman eşi olmayan kadını (evlendirmeyi)."*[29]

İnsan, sevgi ve rahmeti elde etmek amacıyla gayret gösterir; bir eş ile hayatın zorluklarını aşmayı ve güzelliklerini paylaşmayı ister; evlenme çabası içerisine girer. Kimi zaman güzel, kimi zaman kariyer sahibi, kimi zaman şöhretli, kimi zaman dindar ve ahlâklı eşler aranır. Elbette bütün bunlar önemlidir, önemsenmelidir. Her insanın kendine göre beğenileri, tercihleri, idealleri vardır ve hayatının belli dönemlerinde bunlara uygun kararlar alır. Ancak insan hayatında en önemli kararlardan biri olan eş seçiminde aranması gereken en önemli husus dindarlık ve ahlâkî erdemlere bağlılık olmalıdır. Çünkü bu ölçüye uygun olarak yapılan bir evlilik, sadece dünyada huzur ve mutluluğa değil, âhiret hayatında da ebedî saadete ulaştıracaktır. Nitekim Kur'an'da cennete giren bahtiyar kimseler anlatılırken şöyle buyrulmaktadır: *"Onlar ve eşleri gölgeliklerde tahtlara kurulurlar."*[30]

[28] Rûm, 30/21.
[29] T171 Tirmizî, Salât, 13; T1075 Tirmizî, Cenâiz, 73.
[30] Yâsîn, 36/56.

NİKÂH
AĞIR BİR SÖZLEŞME

أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ حَدَّثَهُمْ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ:
"لاَ تُنْكَحُ الأَيِّمُ حَتَّى تُسْتَأْمَرَ، وَلاَ تُنْكَحُ الْبِكْرُ حَتَّى تُسْتَأْذَنَ"، قَالُوا: يَا
رَسُولَ اللَّهِ، وَكَيْفَ إِذْنُهَا؟ قَالَ: "أَنْ تَسْكُتَ."

Ebû Hüreyre'nin anlattığına göre,
Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur:
"Kendi onayı alınmadıkça dul kadınla, kendisinden izin alınmadıkça da bakire kız ile nikâh yapılmaz." Oradaki sahâbîler, "Yâ Resûlallah! Bakire bir kızın izni nasıl olur?" diye sordular. O (sav) da, *"Sessiz kalmasıyla."* buyurdu.

(B5136 Buhârî, Nikâh, 42)

عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَاطِبٍ الْجُمَحِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"فَصْلُ مَا بَيْنَ الْحَرَامِ وَالْحَلاَلِ الدُّفُّ وَالصَّوْتُ."

عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"إِنَّ أَحَقَّ الشَّرْطِ أَنْ يُوفَى بِهِ، مَا اسْتَحْلَلْتُمْ بِهِ الْفُرُوجَ."

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"لَمْ يُرَ لِلْمُتَحَابَّيْنِ مِثْلَ النِّكَاحِ."

Muhammed b. Hâtıb el-Cumahî'nin naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Haram olan (ilişki) ile helâl olan (nikâh) arasındaki ayırıcı özellik, def çalmak ve şarkı söylemek suretiyle duyurmaktır."*

(T1088 Tirmizî, Nikâh, 6)

Ukbe b. Âmir'in naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Şüphesiz, şartların yerine getirilmeye en lâyık olanı, kadınları kendinize helâl kıldığınız (mehir) şartıdır."*

(M3472 Müslim, Nikâh, 63)

İbn Abbâs'ın naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Birbirini seven (çiftlerin birleşmesi) için nikâh(tan daha iyi bir çözüm) yoktur."*

(İM1847 İbn Mâce, Nikâh, 1)

Bir genç kız, sıkıntısını dile getirmek üzere Allah Resûlü'nün evine gitti. Kendisini karşılayan Hz. Âişe'ye, "Babam itibar kazanmak için istemediğim hâlde beni kardeşinin oğlu ile evlendirdi." dedi. Hz. Âişe, "Peygamber (sav) gelinceye kadar otur bakalım." dedi. Resûl-i Ekrem (sav) gelince, Hz. Âişe genç kızın durumunu anlattı. Bunun üzerine Peygamberimiz, kızın babasına haber göndererek gelmesini istedi. Peygamber Efendimiz durumu tetkik etmek ve fikri sorulmadan evlendirildi ise genç kıza seçim hakkı tanımak istemişti. Bunun üzerine genç kız, "Ey Allah'ın Resûlü! Babamın yaptığı işi (aslında) onaylamıştım. Ancak (nikâh konusunda) kadınların da söz hakkı olup olmadığını öğrenmek istedim." dedi.[1] Böylece baba ve kız arasındaki mesele çözüldü ve her ikisi de memnun olarak Efendimizin evinden ayrıldı.

Örnek bir aile oluşturmak isteyen Hz. Peygamber, o günün toplum yapısında fazla bir hakkı olmayan kadına değer veriyor ve hayatının en önemli kararı olan nikâh konusunda görüşüne başvurulup rızasının alınmasının gerekli olduğuna işaret ediyordu. Nitekim bir defasında da, dul veya bakire olsun nikâh sırasında kadının mutlaka izninin alınması gereğine dikkat çekmiş ve şöyle buyurmuştu: *"Kendi onayı alınmadıkça dul kadınla, kendisinden izin alınmadıkça da bakire kız ile nikâh yapılmaz."* Oradaki sahâbîler, "Yâ Resûlallah! Bakire bir kızın izni nasıl olur?" diye sorunca, *"Sessiz kalmasıyla."* buyurmuştu.[2]

Evlenecek kızların iznini önemseyen Allah Resûlü diğer taraftan, *"Velî (izni) olmadan nikâh olmaz."*[3] *"Hangi kadın velîlerinin izni olmadan (kendi kendine) nikâhlanırsa, nikâhı geçersizdir. Eğer erkek o kadınla beraber olmuşsa, bunun karşılığı olarak ona mehir vermesi gerekir. Eğer (velîler) anlaşamazlarsa, velîsi olmayanın velîsi yetkili mercidir."*[4] buyurarak nikâh gibi önemli bir konuda velînin (baba veya dede veya kardeş gibi) görüşünün alınmasının önemine işaret etmişti. Bu hadisler, aile büyüklerinden veya yetkili otoriteden izin alınmadan, velîden habersizce yapılabilecek gizli evliliklere karşı alınmış bir tedbir idi. Ebeveynin yıllar boyunca şefkat ve itina ile büyüttükleri çocuklarının, onların rızalarını almadan evlenmelerinin çeşitli istismarlara yol açabileceği endişesiyle Rahmet Elçisi bu tavsiyelerde bulunmuştu. Konu ile ilgili hadisler beraber okunduğunda Allah Resûlü'nün

[1] N3271 Nesâî, Nikâh, 36, HM25557 İbn Hanbel, VI, 135.
[2] B5136 Buhârî, Nikâh, 42.
[3] T1101 Tirmizî, Nikâh, 14; D2085 Ebû Dâvûd, Nikâh, 18-19.
[4] D2083 Ebû Dâvûd, Nikâh, 18-19.

kız çocuklarının izni olmadan evlendirilmelerini hoş karşılamadığı gibi, kız çocuğunun da kendi başına velîsinden habersiz, izinsiz bir şekilde evlenmesini de hoş karşılamadığı anlaşılır.

Peygamber Efendimiz, muhtemel suistimallerin önlenmesi için izin verecek velînin de rüşt sahibi, yani doğru karar verme kabiliyeti olan, akl-ı selim sahibi bir kimse olması gerektiğini belirtmiş[5] ve ehliyetsiz velîlerin kararlarının da makbul olmadığını söylemiştir.[6] Buna göre velîlerin yetersiz kaldığı, bulunmadığı ya da yetkilerini kötüye kullandıkları durumlarda yetkili otorite, derhâl müdahale edip yetkisini kullanabilecektir.

Velâyet konusu kadınlar açısından bir tahakküm veya bir yetki gaspı şeklinde değil de yol gösterme, sorumluluğu paylaşma şeklinde değerlendirildiği takdirde, hem kadınların hem de dünyaya gelecek çocuklarının haklarını en iyi şekilde korumaya yönelik olduğu anlaşılacaktır. Özellikle Peygamber Efendimiz zamanında kadınların haklarının korunması amacıyla sorumluluğun bu şekilde paylaşılması, olabilecek haksızlıkları önlemeye yönelik idi. Aksi takdirde sahipsiz, kimsesiz kalan kadınların haklarını istismar etmek daha kolay olabilecekti. Velâyet ve izin konularının bu şekilde önemsenmesinin asıl nedeni ise evliliğin gerekli araştırmalar yapılarak sağlam temeller üzerine tesis edilmesi, telâfi edilmesi zor hataların önüne geçilmesi ve evlenecek tarafların aileleri arasında kaynaşmayı sağlamaktı.

Peygamber Efendimiz muhtemel gizli evliliklere fırsat verilmemesi için nikâhın alenî yapılmasını, topluma duyurulmasını son derece önemsiyordu. Ona göre, *"Haram olan (ilişki) ile helâl olan (nikâh) arasındaki ayırıcı özellik, def çalmak ve şarkı söylemek suretiyle duyurmaktır."*[7] Kutlu Nebî nikâh temeli üzerine kurulu bir toplum oluşturuyordu. Bu toplumda sefahat ve başıboşluğun yeri olmamalıydı. Kutsal aile müessesinin şenlik havasında, dost ve akrabaların katılımıyla kurulmasını istiyordu. Toplumun nüvesini oluşturacak olan ailenin oluşumunda toplumdaki birçok birey sevinç ve heyecan içinde bu mübarek merasime şahit olmalıydı. Gizli saklı, insanların katılımından ve şahitliğinden kaçarak gerçekleşen evlilikler her zaman şüpheli idi. Onun için farklı münasebetler vesilesiyle Hz. Peygamber, *"Bu nikâhı ilân edin, onu (topluma açık olan) mescitlerde yapın..."*[8] buyuruyordu. Çünkü o dönemde camiler, mescitler duyurunun yapılacağı en uygun mekânlardı. Hz. Peygamber (sav) bir defasında, Abdurrahman b. Avf'ın üzerinde düğünlerde sürülen sarı renkli zağferan isimli kokunun izlerini görünce, *"Bu nedir?"* diye sormuş, Abdurrahman da, "Yâ Resûlallah, bir

[5] BS14012 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII, 192.
[6] BS14015 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII, 192.
[7] T1088 Tirmizî, Nikâh, 6.
[8] T1089 Tirmizî, Nikâh, 6; İM1895 İbn Mâce, Nikâh, 20.

hurma çekirdeği kadar altını mehir vererek bir kadınla evlendim." cevabını vermiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Allah'ın bereket ihsan etmesini dileyerek kendisini tebrik etmiş ve bir koyun keserek de olsa insanlara düğün yemeği ikram etmesini istemiştir.[9] Böylece bütün insanların davet edildiği bir velîme (düğün yemeği) ile taçlandırılan nikâh, meşru olarak kabul edilmiş ve insanların bunu uygulaması istenmiştir. Bir başka hadis-i şerifte ise nikâh esnasında en az iki âdil şahidin hazır bulunması gerektiğinden bahsedilmektedir.[10] Aslında nikâhın gizli olmaması, açıkça müzik aletleri eşliğinde, velîme verilerek, imkânlar ölçüsünde camide veya kalabalığın oluşabileceği yerlerde ilân edilmesi, sadece iki şahit değil, birçok şahidin bulunmasını temin etmeye yönelik uygulamalardı.

Yüce Allah bu konuda, *"Kadınlara mehirlerini gönül rızası ile (cömertçe) verin..."*[11] buyurmaktaydı. Âyette geçen mehir anlamındaki *"sadukât"* kelimesi, sadakat ile aynı kökten gelmekte ve erkeklerden, birlikte yuva kuracakları eşlerine olan sevgi, muhabbet ve sadakatlerini bir miktar mal vererek göstermeleri istenmektedir. Erkek, evleneceği kadına bunu vererek gönül yakınlığı kuracak, fedakârlık ve evlilik isteğinde samimi olduğunu göstererek sadakatini teyit edecektir. Bu da ömür boyu devam edecek birliktelikte, sadakati gösteren ilk belirti olması bakımından önemli bir uygulamadır.

Evlilik sırasında erkeğin verdiği mehir, onun sadakatini ifade ettiği gibi kadın açısından da maddî bir güvence anlamına geliyordu. Önemine binaen Allah Resûlü, *"Şüphesiz, şartların yerine getirilmeye en lâyık olanı, kadınları kendinize helâl kıldığınız (mehir) şartıdır."*[12] buyuruyor ve bir başka münasebetle de bunun kadının hakkı olduğunu bildiriyordu.[13] Evlenecek olup da maddî durumu iyi olmayan bir sahâbîye, demirden bir yüzük dahi olsa bulup kadına vermesini[14] isteyen Hz. Peygamber, nikâh akdi sırasında kadına verilecek mehrin gerekli olduğuna işaret etmişti. Ancak mehrin miktarı evlenecek kişilerin maddî durumlarına ve yöresel şartlarına göre belirlenecekti. Mehir miktarı belirlenirken aşırıya gitme ihtimaline karşılık, *"Nikâhın en hayırlısı, en kolay olanıdır."*[15] *"Kadınların en bereketli olanı, mehir konusunda en fazla kolaylık sağlayanlarıdır."*[16] buyurarak da itidali tavsiye ediyordu.

Allah Resûlü, o günkü şartlarda çevresindeki insanların ekonomik imkânsızlıklarını da göz önüne almaktaydı. Evleneceği eşine verebileceği hiçbir maddî varlığı olmayanlar için de farklı önerilerde bulunmuştu. Bu durumdaki kadın ve erkeğin kendi aralarında anlaşmaları hâlinde sadece maddî değere sahip malların değil, mânevî değeri yüksek olan bir şeyin

[9] M3490 Müslim, Nikâh, 79.
[10] MA10473 Abdürrezzâk, *Musannef*, VI, 196.
[11] Nisâ, 4/4.
[12] M3472 Müslim, Nikâh, 63.
[13] D2129 Ebû Dâvûd, Nikâh, 34-35; N3355 Nesâî, Nikâh, 67.
[14] B5135 Buhârî, Nikâh, 41; B5150 Buhârî, Nikâh, 52.
[15] D2117 Ebû Dâvûd, Nikâh, 30-31.
[16] NM2732 Hâkim, *Müstedrek*, II, 194.

de mehir olabileceğini belirtmişti. Nitekim evlenmek isteyip de hiçbir mal varlığı olmayan bir sahâbîyi, Kur'an'dan ezberinde bulunan sûreleri eşine öğretmesi karşılığında bir kadınla evlendirmişti.[17]

Mehri, kadının en tabiî hakkı olarak gören Peygamber Efendimiz, câhiliye döneminden kalan ve "şiğâr" denilen evliliği de kaldırmıştır. Kültürümüzde "değiş tokuş" denilen bu nikâh çeşidinde erkekler, mehir vermeksizin velâyetleri altında bulunan kızlarını veya kız kardeşlerini karşılıklı olarak değişmekteydiler.[18] Böylece o dönemin insanları şiğâr nikâhıyla mehir ödeme sorumluluğundan kendilerini kurtarmış oluyorlardı. Bundan dolayıdır ki Hz. Peygamber, günümüzde mehir ödemeden yapılan bazı "berdel" usulü nikâhlar da dâhil olmak üzere bu tür mehirsiz nikâhı yasaklamıştır.[19]

Huzurlu bir toplum oluşturmayı hedeflemiş olan İslâm, bu huzurun öncelikle aile yuvasında sağlanabilmesi açısından birtakım sınırlar da koymuştur. Bazı evlilikleri engelleyen hatta yasaklayan bu sınırlar, hep birey ve toplumun mutluluğu içindir. Yüce Allah evlenilmeleri yasak olan kadınlar hakkında şöyle buyurur: *"Size şunlarla evlenmek haram kılındı: Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren sütanneleriniz, sütkız kardeşleriniz, karılarınızın anneleri, kendileriyle zifafa girdiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız, –eğer anneleri ile zifafa girmemişseniz onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur– öz oğullarınızın karıları, iki kız kardeşi (nikâh altında) bir araya getirmeniz. Ancak geçenler (önceden yapılan bu tür evlilikler) başka. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir."*[20] Kur'ân-ı Kerîm'de evli kadınlarla evlenilmesi haram kılınmış,[21] Resûlullah (sav) da, kadının hala ve teyzesiyle bir arada aynı nikâhta birleştirilmesini yasaklamıştır.[22]Hz. Peygamber, iki kız kardeş ile aynı anda evli olan Feyrûz ed-Deylemî Müslüman olunca ondan o kardeşlerin birini boşamasını istemiştir.[23] Muhtemelen câhiliye dönemindeki uygulamanın etkisi ile Peygamber Efendimizin eşi Ümmü Habîbe (ra), kız kardeşi Azze'yi kendisine kuma olarak nikâhlamasını Resûlullah'a teklif etmiş, bu sayede kardeşinin de Peygamber eşi olma şerefine ermesini istemiş ancak Peygamberimiz bunun helâl olmadığını bildirmiştir.[24]

Hz. Peygamber (sav), *"Nesep yoluyla haram olanlar, emzirme yoluyla da haram olur."*[25] buyurarak, aynı anneden süt emen çocukların kardeş mesabesinde olduklarını, dolayısıyla sütkardeşler arasında evliliğin kesinlik-

[17] B5135 Buhârî, Nikâh, 41.
[18] M3469 Müslim, Nikâh, 61.
[19] B5112 Buhârî, Nikâh, 29.
[20] Nisâ, 4/23.
[21] Nisâ, 4/24.
[22] B5109 Buhârî, Nikâh, 28; M3436 Müslim, Nikâh, 33.
[23] D2243 Ebû Dâvûd, Talâk, 24-25; İM1951 İbn Mâce, Nikâh, 39.
[24] B5101 Buhârî, Nikâh, 21.
[25] M3579 Müslim, Radâ', 9.

le haram olduğunu bildirmiştir. Kendisi de onunla evlenmesi konusunda bahsi geçen bir hanımın süt akrabası olduğunu belirterek böyle bir nikâhın olamayacağını dile getirmiştir.[26]

Allah Teâlâ, boşanmış veya kocasının ölümüyle dul kalmış kadının evlenebilmesini de belli şartlara bağlamış, bunun için hamile olmayan boşanmış kadının üç âdet süresi,[27] hamile olmayıp kocasının ölümüyle dul kalan kadının ise dört ay on gün iddet beklemesi gerektiğini[28] bildirmiştir. Ayrıca Cenâb-ı Hak hamile iken boşanan veya kocası ölen kadının iddet süresinin doğumla biteceğini[29] buyurmuştur. Buna paralel olarak Allah Resûlü de bu durumda olan bir kadına ancak doğumdan sonra yeni bir nikâh yapılabileceğini bildirmiştir.[30]

Müminlerin, Ehl-i kitap hâricindeki inanmayan kadınlarla evlenmeleri ve onları nikâh altında tutmaları da yasaklanmış, ayrıca mümin hanımların inançsız erkeklerle evlenmelerinin helâl olmadığı bildirilmiştir.[31] Hz. Peygamber, Ehl-i kitap kadınlarını nikâhlamakla ilgili kendisine yöneltilen sorulara Allah'ın şu emrini tebliğ etmiştir: *"...Mümin kadınlardan iffetli olanlarla, daha önce kendilerine kitap verilenlerden olan iffetli kadınlar da mehirlerini vermeniz kaydıyla; evlenmek, zina etmemek ve gizli dost tutmamak üzere size helâldir..."*[32] Bu âyette Müslüman erkeklerin, Ehl-i kitaptan olan hanımlarla evlenmelerine izin verildiği hâlde, Müslüman bir hanımın Ehl-i kitaptan bir erkekle evlenmesinden söz edilmemektedir. Ancak Peygamberimizin ashâbından Câbir b. Abdullah, Müslüman erkeklerin Ehl-i kitap kadınlarıyla evlenebileceği, Müslüman kadınların farklı din mensuplarıyla evlenemeyecekleri görüşünü dile getirmiştir.[33]

Peygamber Efendimizin yasakladığı nikâh çeşitleri arasında mut'a (geçici nikâh) da bulunmaktadır. Bazı zaruretlere binaen Hz. Peygamber'in geçici nikâha izin verdiği yönünde rivayetler bulunmakla beraber daha sonra onun şu hadisle bu nikâh türünü kesin olarak yasakladığı anlaşılmaktadır: *"Ey İnsanlar! Ben, kadınlarla mut'a nikâhı yapma hususunda size izin vermiştim. Muhakkak ki Allah, bunu kıyamet gününe kadar haram kılmıştır..."*[34] Bu yasaktan haberdar olan Hz. Ali, mut'a nikâhı yapmakta sakınca görmeyen bir adama, "Sen yanılıyorsun. Muhakkak ki Resûlullah (sav) mut'a nikâhını ve ehlî eşek eti yemeyi Hayber günü yasakladı." diye karşı çıkmıştır.[35]

Açıkça görülmektedir ki Hz. Peygamber'in nikâhla ilgili bütün düzenlemeleri, aile birliğini kurarken sağlıklı adımlar atmak, toplumun ya-

[26] B5101 Buhârî, Nikâh, 21.
[27] Bakara, 2/228.
[28] Bakara, 2/234; B5336 Buhârî, Talâk, 46.
[29] Talâk, 65/4.
[30] B5319 Buhârî, Talâk, 39.
[31] Mümtehine, 60/10.
[32] Mâide, 5/5.
[33] MA10082 Abdürrezzâk, *Musannef*, VI, 83.
[34] M3422 Müslim, Nikâh, 21.
[35] N3367 Nesâî, Nikâh, 71.

pısını sarsan uygulamaları ortadan kaldırmak, aileye hayâ, iffet, karşılıklı sadakat, vefa, saygı ve sevgi esasları içinde kurumsal bir varlık kazandırmak içindir. Bütün bunlar, eşler ve çocukların, İslâm ailesinin kurumsal varlığı sayesinde kendilerini huzur, şefkat ve güven içinde hissedebilmelerine dönük tedbirlerdir. Resûl-i Ekrem'in ifade ettiği gibi: *"Birbirini seven (çiftlerin birleşmesi) için nikâh(tan daha iyi bir çözüm) yoktur."*[36]

[36] İM1847 İbn Mâce, Nikâh, 1; BS13737 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII, 120.

GERÇEK NİKÂH
SAĞLAM YUVA İÇİN

عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ: أَخْبَرَنِى عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ أَنَّ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ ﷺ
أَخْبَرَتْهُ: ...فَلَمَّا بُعِثَ مُحَمَّدٌ ﷺ بِالْحَقِّ هَدَمَ نِكَاحَ الْجَاهِلِيَّةِ كُلَّهُ إِلاَّ
نِكَاحَ النَّاسِ الْيَوْمَ.

İbn Şihâb diyor ki, "Urve b. Zübeyr, Peygamber'in (sav) eşi (olan teyzesi) Âişe'nin kendisine şöyle anlattığını bana nakletti: '...Muhammed (sav) hak (olan din) ile gönderilince, insanların bugün uyguladıkları nikâh dışındaki bütün câhiliye nikâhlarını iptal etti.'"

(B5127 Buhârî, Nikâh, 37; D2272 Ebû Dâvûd, Talâk, 32-33)

عَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ:
”لاَ شِغَارَ فِى الإِسْلاَمِ.“

عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِى طَالِبٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ نَهَى عَنْ مُتْعَةِ النِّسَاءِ يَوْمَ خَيْبَرَ...

حَدَّثَنِى الرَّبِيعُ بْنُ سَبْرَةَ الْجُهَنِيُّ أَنَّ أَبَاهُ حَدَّثَهُ، أَنَّهُ كَانَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: ”يَا أَيُّهَا النَّاسُ! إِنِّى قَدْ كُنْتُ أَذِنْتُ لَكُمْ فِى الاِسْتِمْتَاعِ مِنَ النِّسَاءِ، وَإِنَّ اللَّهَ قَدْ حَرَّمَ ذَلِكَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ، فَمَنْ كَانَ عِنْدَهُ مِنْهُنَّ شَيْءٌ فَلْيُخَلِّ سَبِيلَهُ، وَلاَ تَأْخُذُوا مِمَّا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا.“

İbn Ömer'in naklettiğine göre, Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur:
"İslâm'da şiğâr (nikâhı) yoktur."
(M3468 Müslim, Nikâh, 60)

Ali b. Ebû Tâlib'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah (sav), Hayber günü kadınlarla mut'a (nikâhı) ile evlenmeyi yasakladı.
(M5005 Müslim, Sayd, 22; B5115 Buhârî, Nikâh, 32)

Rebî' b. Sebre el-Cühenî'nin, babasından naklettiğine göre, babası yanında bulunduğu bir esnada Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştu: *"Ey insanlar, kadınlarla mut'a nikâhı yapmanız konusunda size izin vermiştim. Ama Allah bunu kıyamet gününe kadar haram kılmıştır. Kimin yanında mut'a ile nikâhlanan kadınlardan biri varsa ona izin versin. Ve onlara verdiğiniz hiçbir şeyi de geri almayın."*
(M3422 Müslim, Nikâh, 21)

Âişe validemiz, İslâmiyet gelmeden önce yaygın olan nikâh çeşitlerini şöyle anlatmıştır: "Câhiliye döneminde dört türlü nikâh vardı. En yaygın olanı, (insanların bugün yaptıkları gibi) aile büyüklerinin onayı alınıp mehir miktarı belirlendikten sonra yapılan nikâh idi. İkincisi ise bir erkeğin eşini, toplumun önde gelenlerinden birine göndererek onunla birlikte olmaya zorladığı, eşinin ondan hamile kaldığı belli olana kadar eşine yaklaşmayarak onun nesebinden, asaletinden istifadeyi amaçladığı nikâh idi. Bu nikâh çeşidine "nikâhu'l-istibdâ" adını verirlerdi. Üçüncü nikâh çeşidi, kadının doğurduğu çocuğu beraber olduğu erkeklerden birini seçerek ona nispet etmesiyle yapılıyordu. Diğer bir nikâh çeşidi ise evlerinin önüne bayrak şeklinde birer işaret asarak erkekleri davet eden ve birçok erkekle beraber olan kadınların, doğumdan sonra, benzerlikten akrabalık tespit etme konusunda tecrübeli kimseleri çağırarak hangi erkeğe benziyorsa çocuğu ona nispet ettikleri nikâh idi. Muhammed (sav) hak (olan din) ile gönderilince, insanların bugün uyguladıkları nikâh dışındaki bütün câhiliye nikâhlarını iptal etti."[1]

Câhiliye döneminde başvurulan nikâh türlerinden biri de, erkeklerin arzuladıkları evlilikleri yapabilmek için kızlarını veya kız kardeşlerini feda edip, onları istemedikleri kişilerle rızaları dışında evlendirdikleri "şiğâr nikâhı" idi. Bu nikâhta kadınların eş seçimi ve mehir talep etme hakları yoktu. Kişi beğendiği birini alabilmek için, onun babasına kendi kızını karşılık olarak veriyordu.[2]

Peygamber Efendimiz, şartları itibariyle kadınların aleyhine olan bütün evlilik türlerini yasakladığı gibi, *"İslâm'da şiğâr (nikâhı) yoktur."*[3] buyurarak genç kızları mağdur eden bu yanlış evliliği de ortadan kaldırdı. Bu şekilde özellikle kadınların kendi hür iradelerinin dışında, şiddet veya baskı altında kalarak istemedikleri bir evliliğe zorlanmalarının önü kapatıldı. Hz. Peygamber'in sünnetine uyma konusunda hassasiyet gösteren sahâbe, şiğâr nikâhına benzerlik gösteren evliliklere de hep ihtiyatla yaklaşmış, bunlardan uzak durmaya çalışmıştır.[4]

[1] B5127 Buhârî, Nikâh, 37; D2272 Ebû Dâvûd, Talâk, 32-33.
[2] B5112 Buhârî, Nikâh, 29; D2074 Ebû Dâvûd, Nikâh, 14; M3465 Müslim, Nikâh, 57.
[3] M3468 Müslim, Nikâh, 60; İM1885 İbn Mâce, Nikâh, 16.
[4] D2075 Ebû Dâvûd, Nikâh, 14; BS14476 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII, 311.

Günümüzde de bu nikâha benzeyen "berdel" veya "değiş tokuş" evliliklerinin birçok soruna neden olduğu görülmektedir. Berdel yöntemi ile evlenen taraflardan birinde görülen ailevî bir sorun, hiçbir neden olmaksızın diğer tarafa yansımaktadır. Örneğin meşru bir sebepten dolayı boşanan bir taraf, birbirini seven ve iyi anlaşan diğer tarafın da boşanmasına ve neticede aile dramlarının yaşanmasına neden olabilmektedir.

Hz. Peygamber'in iptal ettiği nikâh türlerinden biri de "mut'a nikâhı" idi. Ticaret veya savaş gibi nedenlerle yaşadıkları bölgenin dışına çıkan Araplar, gittikleri yerde geçici bir nikâh ile evlenirlerdi. Bu evliliğin tarihî geçmişini, amacını ve taraflara sağladığı faydayı İbn Abbâs şu ifadelerle özetlemişti: "Mut'a (nikâhı), İslâm'ın başlangıcında vardı. Bir erkek yabancı bir memlekete gidince orada kalacağı süre miktarına göre bir kadınla evlenirdi. Bu kadın, erkeğin eşyalarını muhafaza eder ve yemeğini pişirirdi."[5]

O günkü insanlar arasında yaygın olan yanlış uygulamaların her biri belli bir zaman diliminde, toplumun sosyal değişimine paralel olarak ortadan kaldırılmıştı. Hatta bunlardan bir kısmı kademeli olarak değiştirilmişti. Evlilik sözleşmeleri ve aile hayatı ile ilgili yapılan yanlışların düzeltilmesi de bu şekilde zamana yayılmıştı. İşte mut'a nikâhındaki değişiklikte de aynı yol izlendi. İlk zamanlarda genç sahâbîler Hz. Peygamber ile beraber savaşa gidiyorlar, hanımlarından uzun süre uzak kalıyorlardı. Allah yolunda daha uzun süre seferde kalmak ve daha fazla cihad etmek istiyorlardı. Bu maksatla kendilerini hadımlaştırmayı düşünenler dahi olmuştu. Akıllarına gelen bu fikri Hz. Peygamber'e arz edip izin istemişler ancak Hz. Peygamber buna kesinlikle müsaade etmemişti. Bunun yerine belirli şartlarla mut'a nikâhı yapmalarına izin vermişti.[6]

Mut'a nikâhına verilen iznin geçici olduğu ve şartların zorlamasından kaynaklandığı biliniyordu.[7] Çocukluğundan beri Peygamberimizin yanında büyümüş ve kendisinden hiç ayrılmamış olan Hz. Ali'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah (sav), Hayber günü kadınlarla mut'a (nikâhı) ile evlenmeyi yasaklamıştı.[8]

Öteden beri devam eden uygulama ilk defa burada yasaklanmıştı. Nitekim bazı savaşlarda geçici olarak serbest bırakılsa da Hz. Ali, mut'a nikâhı hakkında Hayber Savaşı'nda getirilen yasağın devam ettiğine inanıyordu.[9] Zira bu konuda en son hicretin sekizinci yılında Mekke'nin fethi sırasında kısa bir süre izin verilmiş ve bu izin yine Hz. Peygamber tarafından iptal edilmişti. Hz. Peygamber'in kesin olarak mut'ayı yasak-

[5] T1122 Tirmizî, Nikâh, 29.
[6] M3410 Müslim, Nikâh, 11; B5117 Buhârî, Nikâh, 32.
[7] M3429 Müslim, Nikâh, 27.
[8] M5005 Müslim, Sayd, 22; B5115 Buhârî, Nikâh, 32.
[9] B6961 Buhârî, Hıyel, 4; N3367 Nesâî, Nikâh, 71.

layan sözleri şu şekilde idi: *"Ey insanlar, kadınlarla mut'a nikâhı yapmanız konusunda size izin vermiştim. Ama Allah bunu kıyamet gününe kadar haram kılmıştır. Kimin yanında mut'a ile nikâhlanan kadınlardan biri varsa ona izin versin. Onlara verdiğiniz hiçbir şeyi de geri almayın."*[10]

Resûl-i Ekrem, Veda Haccı esnasında bazı temel konuları yeniden hatırlatan konuşmalar yaptı. Bu önemli meseleler arasında mut'a nikâhını da hatırlattı. Ve onun geri dönülmeyecek şekilde yasaklandığını vurguladı. Konuyu Resûlullah'tan (sav) ilk defa burada duyan Rebî' b. Sebre gibi kimseler Hz. Peygamber'in mut'a nikâhını Veda Haccı sırasında yasakladığını zannetmişlerdir.[11] Hâlbuki bu konuşma önceden yasaklanan bir uygulamanın, önemine binaen yeniden hatırlatılmasından başka bir şey değildir. Mut'a nikâhı ile ilgili uygulamaların aşamalarını ve Hz. Peygamber'in bu konuda yapmak istediklerini çok iyi anlayan sahâbenin ileri gelenleri, artık mut'anın zina kapsamında değerlendirileceği konusunda açıkça fikir beyan etmişlerdir.[12] Hz. Âişe mut'a nikâhına cevaz verenlere, "Onlarla benim aramda Allah'ın Kitabı var." demiş, bu nikâhın Kur'an'ın nikâh konusundaki genel ilkelerine uymadığına işaret ederek, *"Onlar ki ırzlarını korurlar. Ancak eşleri ve ellerinin altında bulunan cariyeleri bunun dışındadır. Onlarla ilişkilerinden dolayı kınanmazlar. Kim bunun ötesine geçmek isterse, işte onlar haddi aşanlardır."*[13] âyetlerini okumuştu.[14]

Câhiliye döneminde "nikâhu'l-makt" denilen bir uygulama daha vardı. Buna göre, ölen şahsın yakın akrabalarından biri, onun dul kalan eşinin üzerine bir elbise atarak nikâhının kendisine miras yoluyla intikal ettiğini iddia ediyor ve hiçbir söz hakkı tanımadan, seçme şansı bırakmadan bu kadına sahip oluyordu. Ölenin kardeşleri, hatta öz çocukları bile bunu uygulayabiliyorlardı. Bu uygulamanın temelinde kadını bir meta olarak görme anlayışı yatıyordu. Çünkü onlara göre adam öldükten sonra geride bıraktıkları yakın akrabalarına kalıyordu. Eşi de erkeğin terekesi arasında sayılıyor ve ona da sahip olunabilineceği düşünülüyordu. Nitekim İslâm'dan sonra da sahâbîlerden Kays b. Eslet, babası öldüğünde geriye bıraktığı dul eşiyle evlenmek istediğini Allah Resûlü'ne aktarınca şu âyet nâzil olmuştu: *"Geçmişte olanlar hâriç, artık babalarınızın evlendiği kadınlarla evlenmeyin. Çünkü bu hayâsızlık ve nefret gerektiren bir iştir. Bu, ne kötü bir yoldur."*[15]

Günümüzde gençler arasında gittikçe yaygınlaşan gizli nikâhlar da icap, kabul ve şahit şartlarını taşısalar bile nikâhın ilân edilmesi hakkındaki Peygamber emrini,[16] dolayısıyla ilân şartını taşımadıkları için son

[10] M3422 Müslim, Nikâh, 21; DM2226 Dârimî, Nikâh, 16.
[11] D2072 Ebû Dâvûd, Nikâh, 13; BS14496 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII, 318.
[12] M2947 Müslim, Hac, 145; M3429 Müslim, Nikâh, 27.
[13] Mü'minûn, 23/5-7.
[14] BS14510 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII, 323.
[15] Nisâ, 4/22; BS14246 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII, 256.
[16] T1089 Tirmizî, Nikâh, 6.

derece sakıncalıdır. Zira nikâh, özü itibariyle iki insanın meşru birlikteliğini topluma duyurarak her türlü sû-i zannın önüne geçmeyi, dolayısıyla ailenin toplumsal bakımdan kabulünü hedefler.

Ailede güven ve sevgiyi kalıcı hâle getirmek, sağlıklı nesiller yetiştirmek ve suistimalleri engellemek ancak bu şekilde mümkündür. Geçici ve zorunlu nedenlere dayalı olarak, belirli bir süre için serbest bırakılan ve sonrasında da kıyamete kadar yasaklanan mut'a nikâhının günümüzde bu şekilde uygulanması, hadislerin sebebi ve bağlamı anlaşılmadan kişisel arzulara alet edilmesi anlamına gelmektedir.

Câhiliye döneminde bir şahıs aynı anda iki kız kardeş ile evlenebiliyordu. Âyet-i kerimede iki kız kardeş ile aynı anda evlenilmeyeceği belirtilmiş,[17] Peygamber Efendimiz de kendisine yapılan bu şekildeki bir teklifi reddetmiştir.[18] Peygamber Efendimiz muhtemelen âyetteki bu yasağa dayanarak, *"Bir kadınla halası, yine bir kadınla teyzesi birlikte nikâhlanamaz."*[19] buyurmuş, tek nikâh altında toplanamayacak olan yakın akrabaları açıklamıştır.

O dönemde bir şahıs, konumuna ve malî gücüne bağlı olarak birçok kadınla evlenebiliyordu. Bunun belirli bir sınırı da yoktu. Kur'an'ın emri ile bu sayının en fazla dört olabileceği belirtildi.[20] Peygamber Efendimiz de dörtten fazla eşi olduğu hâlde Müslüman olan Gaylân b. Seleme[21] gibi sahâbîlerden âyetin gereğini yapmalarını istedi.[22]

Abdullah b. Abbâs, bir kadınla önce zina eden sonra da onunla evlenen bir adamın evliliği hakkında, *"Başı sifâh (ahlâksızlık), sonu ise nikâh olmuş."* yani başı haram, sonu helâl olmuş demiştir.[23] Peygamber Efendimiz, *"Ben, sifâhın (zina ve ahlâksızlığın) bulaşmadığı bir nikâh sonucu doğdum."*[24] hadisiyle de meşru bir şekilde evlenen bir anne babanın çocuğu olduğunu ifade buyurmuştur.

Allah Resûlü'nün belirttiği nikâhta meşruiyet, belli bir nizam, intizam, kaide ve kurallar mevcut iken, sifâhta ise başıboşluk, düzensizlik ve keyfîlik söz konusudur. İslâm, insan fıtratında bulunan evlenme isteğinin meşru şekilde karşılandığı bir "nikâh toplumu" oluşturmuş ve sefahatin her türlüsünden uzak kalınması gerektiğini belirtmiştir. Hz. Âişe'nin rivayet ettiği bir hadiste de belirtildiği gibi, Allah Resûlü sifâha dayanan bütün câhiliye nikâhlarını reddetmiş, iffet ve hayâ temelinde hayatlarını nikâh ile birleştirmiş eşlerden oluşan bir toplum hedeflemiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de evliliğin "mîsâk-ı galîz" (ağır bir sözleşme)[25] olduğu belirtilmiş, eşlerin birbirini bir elbise gibi bürüyüp koruması gerektiği-

17 Nisâ, 4/23.
18 B5107 Buhârî, Nikâh, 27.
19 B5109 Buhârî, Nikâh, 28.
20 Nisâ, 4/3.
21 İM1953 İbn Mâce, Nikâh, 40.
22 D2241 Ebû Dâvûd, Talâk, 24-25.
23 BS14191 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII, 242.
24 BS14413 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII, 294.
25 Nisâ, 4/21.

ne işaret edilmiştir.[26] Bunun neticesinde de sevgi ve muhabbet ile eşlerin kaynaşması, dünya nimetlerinin en güzel meyvesi olan çocukların huzur ve güven içinde yetiştirilip büyütülmesi, insanların dünya meşguliyetlerinden kaçıp sığınacakları sıcak bir yuva ve neticede sağlıklı ve uyumlu bir toplum oluşturulması hedeflenmiştir. İnsanların sadece geçici zevklerini tatmin etmek için birlikte olmaları, samimi yuvaların oluşmasını engelleyeceği gibi gerçek güven ve huzuru da temin etmeyecektir. Birlikte yaşadıkları hâlde "evlenmeyi düşünmüyoruz" söylemiyle nikâhlı evliliğe yanaşmayan anlayışlar, toplumları hatta devletleri ayakta tutan en önemli unsur olan aile kurumunu sarsacak, ailenin sarsılması ise hem bireyleri hem de o toplumu yıkıma sürükleyecektir.

Aynı şekilde aile büyüklerinin ve evlenecek kızın rızası alınmadan kaba kuvvet kullanılarak "kız kaçırma" yoluyla evlenme teşebbüsünde bulunulması da meşru değildir. Karşılıklı rıza ve kabule dayalı olması gereken evliliğin bu şekilde gerçekleştirilmeye çalışılması her şeyden önce kadının ve ailesinin onurunu rencide etmektedir. Güven ve sevgiyi temin etmenin en önemli vesilesi olan evlilik, zor ve şiddete başvurularak gerçekleştirilirse bu, beraberinde mutluluğu değil, mutsuzluğu, kavgaları hatta cinayetleri getirecektir. Medineli Hansâ' bnt. Hizâm adlı dul bir hanım, babasının kendisini rızası dışında evlendirdiği şikâyetinde bulununca Allah Resûlü bu nikâhın meşru olmadığını belirtmiş,[27] ancak Hansâ' daha sonra şikâyetinden vazgeçince evlilik devam etmiştir.[28] Babanın kızını rızası dışında evlendirmesine razı olmayan Kutlu Nebî'nin, kaba kuvvet ve hile ile bir kızın kaçırılmasına ve nikâhlanmasına rıza göstermesi elbette mümkün değildir. Hz. Peygamber, câhiliye toplumu tarafından uygulanan ve özellikle hanımları hem ruhen hem de bedenen inciten, sosyal ve ekonomik haklar konusunda da mağdur eden evlilik türlerini ortadan kaldırmakla kalmamış, sonraki dönemlerde de iffet, hayâ, karşılıklı rıza, şefkat ve merhamet üzerine bir yuva kurmaya yönelik olmayan bütün evliliklerin meşru olmadığına işaret etmiştir.

İnsan ve toplum selâmetinin en önemli unsuru olan evlilik, sınırsız ve kayıtsız biçimde kişisel arzulara dayandığı zaman birçok olumsuz netice ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı İslâm, şartları belirlenmiş olan nikâh ile evlenmeyi teşvik ederek hem bireysel hem de toplumsal planda bir düzen sağlamayı hedeflemiştir. Zira toplumsal yapıyı sağlam ve sağlıklı bir biçimde ayakta tutmak ancak bireylerin ruh ve beden sağlığını korumakla

[26] Bakara 2/187.
[27] B5138 Buhârî, Nikâh, 43.
[28] N3271 Nesâî, Nikâh, 36.

mümkündür. Bireyi korumak da gerekli sosyal, ahlâkî ve hukukî tedbirlerin alınmasıyla gerçekleştirilebilir. Bu durum, hayatın her alanında olduğu gibi evlilikte de geçerlidir. Buna göre İslâm'ın öngördüğü nikâh, tarafların karşılıklı rızası ve gönül huzuru, şahitlerin tanıklığı, aile büyüklerinin onayı ile gerçekleşen, herkese ilân edilen ve kadın için mehir gibi şartları taşıyan nikâhtır.

DÜĞÜN
EVLİLİK MERASİMİ

عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حَاطِبٍ الْجُمَحِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"فَصْلُ مَا بَيْنَ الْحَرَامِ وَالْحَلَالِ الدُّفُّ وَالصَّوْتُ."

Muhammed b. Hâtıb el-Cumahî'nin naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Haram olan (ilişki) ile helâl olan (nikâh) arasındaki ayırıcı özellik, def çalmak ve şarkı söylemek (suretiyle duyurmaktır)."*

(T1088 Tirmizî, Nikâh, 6)

عَنْ عائِشَةَ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"أَعْلِنُوا هَذَا النِّكَاحَ وَاجْعَلُوهُ فِى الْمَسَاجِدِ، وَاضْرِبُوا عَلَيْهِ بِالدُّفُوفِ."

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"الْوَلِيمَةُ أَوَّلَ يَوْمٍ حَقٌّ. وَالثَّانِى مَعْرُوفٌ. وَالثَّالِثُ رِيَاءٌ وَسُمْعَةٌ."

قَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ رضي الله عنه : ...فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ :
"أَوْلِمْ وَلَوْ بِشَاةٍ."

عَنْ أَبِى مُوسَى عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
"فُكُّوا الْعَانِيَ، وَأَجِيبُوا الدَّاعِيَ، وَعُودُوا الْمَرِيضَ."

Hz. Âişe'nin naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Bu nikâhı ilân edin, onu (topluma açık olan) mescitlerde yapın ve onda def çalın."*

(T1089 Tirmizî, Nikâh, 6)

Ebû Hüreyre'nin naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"İlk gün velîme (düğün yemeği) vermek yerinde ve olması gereken bir iştir. İkinci gün (vermek) âdettendir. Üçüncü gün (vermek ise) riya ve gösteriştir."*

(İM1915 İbn Mâce, Nikâh, 25)

Abdurrahman b. Avf'tan (ra) nakledildiğine göre, (evlendiğini öğrendiği zaman) Hz. Peygamber (sav) kendisine şöyle buyurmuştur: *"Bir koyun keserek de olsa düğün yemeği ver!"*

(B2048 Buhârî, Büyû', 1)

Ebû Musa'dan nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Esiri özgürlüğüne kavuşturun, davet edene icabet edin, hastayı ziyaret edin."*

(B5174 Buhârî, Nikâh, 72)

Peygamber Efendimiz, Medine'ye hicretlerinin ikinci yılında, Bedir Savaşı'ndan kısa bir müddet sonra sevgili kızı Fâtıma'yla, amcasının oğlu Ali'yi evlendirdi. Fâtıma o günlerde yaklaşık on altı[1] veya on sekiz yaşında idi.[2] Düğün hazırlıklarına başlandı. Resûl-i Ekrem, Hz. Âişe ve Hz. Ümmü Seleme'yi yanına çağırarak onlardan kızı Fâtıma'yı gelin olarak hazırlayıp Ali'nin odasına götürmelerini istedi. Bunun üzerine onlar, Hz. Ali'nin odasına gittiler. Mekke ile Mina arasında bir yer olan Bathâ taraflarından getirilen yumuşak toprağı odaya yaydılar. Düğün hazırlıklarının devamını bu iki annemiz şöyle anlatıyor: "Sonra ellerimizle iki yastık doldurduk ve yumuşak olması için de yastıkları kabarttık. Daha sonra düğün ikramı olarak (misafirlere) kuru hurma ve kuru üzüm ile şerbet ikram ettik. Sonra üstüne elbise atılacak ve su kabı asılacak bir ağaç parçasını getirip odanın bir kenarına koyduk."[3] O gün Hz. Fâtıma'nın çeyizi de, bir parça kadife, su tulumu ve içi güzel kokulu ızhır otuyla doldurulmuş bir yastıktan ibaretti.[4]

Hz. Fâtıma'nın düğünü sade ve mutevazı bir düğündü. Mehri, çeyizi, düğün yemeği sade idi. Düğün merasimi de sade idi. Buna karşın Peygamber kızının düğününe şahit olan Hz. Âişe ve Ümmü Seleme validelerimiz, "Biz, Fâtıma'nın düğününden daha güzel bir düğün görmedik." demişlerdi.[5]

Toplumdan topluma, kültürden kültüre farklılık gösteren birtakım merasimlerle gerçekleştirilse de evlilik, insanların hayatındaki en önemli günlerden ve dönüm noktalarından biridir. Kurulacak aile birliğinin gizlilik içinde değil, açıkça ve meşru biçimde gerçekleştiğini ilân etmek bakımından büyük öneme sahip olan düğün merasimi, tarih boyunca insanlar tarafından önemsenmiş ve en güzel şekilde icra edilmeye çalışılmıştır.

İlâhî vahyin geldiği dönemde de insanlar evlilik merasimlerini kendi kültürlerine göre gerçekleştiriyorlardı. O günün câhilî anlayışına göre düğünlerde içki içmek, kadın-erkek fütursuzca eğlenmek çok yaygındı. Hatta Hz. Peygamber de risâletle görevlendirilmeden önce geceleyin Mekke'de

[1] N6/365 İbn Kesîr, *Bidâye*, VI, 365.
[2] ST8/22 İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 22.
[3] İM1911 İbn Mâce, Nikâh, 24.
[4] N3386 Nesâî, Nikâh, 81.
[5] İM1911 İbn Mâce, Nikâh, 24.

böyle bir düğüne katılmayı düşünmüş, ancak müzik sesini işitecek kadar evlere yaklaştığında uyuyakalmış, böylece Allah Teâlâ onu korumuştu.[6]

Efendimiz de (sav) evliliklerin bir şenlik havasında, sevinç içinde yapılmasını istemiş, insanların def çalıp şarkı söylemelerine, ziyafet vermelerine, şeker, hurma ve meyve gibi şeylerin damat ve gelinin üzerine serpilmesi şeklindeki eğlence şekillerine müsamaha göstermiştir. Hatta bu konularda ihmalkâr davrananları uyararak düğünün gereğinin yapılmasını teşvik etmiştir.[7] Ancak câhiliye kültüründen kaynaklanan yanlış âdetleri kaldırmıştır. Düğünlerde içki içilmesi, eğlencede aşırıya gidilmesi, kadın ve erkeklerin birbirlerine karşı mahremiyet sınırlarını aşan tavır ve davranışlar içinde bulunması Peygamberimiz tarafından yasaklanmıştır.

Evlilik, evlenmeye aday iki kişinin birbirini görüp karar verme aşamasından itibaren başlar. Peygamber Efendimiz kurulacak aile yuvasında evlenecek tarafların birbirlerini görmeleri, birbirlerini tanımaları ve birbirlerinden razı olmaları gerektiğini belirtir ve bunun evliliğin mutluluğuna ve devamına vesile olacağını anlatırdı. Üstün zeka ve kabiliyetleri ile bilinen Mugîre b. Şu'be kendi evlenme öyküsünü şöyle anlatır: "Bir gün Resûlullah'ın yanına gelerek evlenmek istediğimi ona söyledim. Bana, *'Git de evlenmek istediğin kıza bak. Çünkü onu görmen, (uyum sağlamanız ve) evliliğin devamı için daha uygundur.'* buyurdu. Bunun üzerine ensardan olan kızın anne ve babasının yanına gittim ve kızlarına talip oldum. Peygamber Efendimizin tavsiyesini onlara söyledim. Bana öyle geliyor ki, anne ve babası kızlarını görme teklifimi hoş karşılamadılar. Fakat bu arada talip olduğum kız, kendisiyle ilgili konuşmaları işitti ve bana hitaben, 'Eğer Resûlullah senin bakmanı emretmişse bakabilirsin. Aksi takdirde, senden rica ediyorum (böyle bir şey yapma).' dedi. O da bu durumdan endişelenmiş gibiydi. Ben de onu gördüm ve ardından kendisiyle evlendim."[8]

Allah Resûlü aynı şekilde başka sahâbîlerine de tavsiyede bulunmuş,[9] evlenecek kişilerin birbirlerini görüp beğenmelerini teşvik etmişti. Bu hadisten hareketle, evlenecek kişilerin belirli ölçüler içinde birbirleriyle konuşup, bazı konuları müzakere edebilecekleri sonucu çıkarılabilir. Çünkü evlenecek kişilerin önceden konuşmaları ve birbirlerini dinlemeleri, aile yuvasının selâmeti bakımından faydalı olacaktır.

Kız istenirken riayet edilmesi gereken bir dünürlük âdâbının da olması icap eder. Câhiliye döneminde bu hususta rekabet anlayışı vardı. Evlenme teklifi yapılan bir kadına başkaları da talip olabiliyordu. Peygamber

[6] NM7619 Hâkim, *Müstedrek*, VII, 2715 (4/245); Sİ6272 İbn Hıbbân, *Sahîh*, XIV, 169-170.
[7] MZ7542 Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, IV, 290.
[8] İM1866 İbn Mâce, Nikâh, 9.
[9] M3485 Müslim, Nikâh, 74.

Efendimiz, bu davranışın uygun olmadığını ve bir kadına aynı anda iki kişinin dünür olmaması gerektiğini söylemiştir. *"Birinci talip vazgeçmeden veya sizin istemenize izin vermeden dünürcü olmayın."*[10] buyurarak müminlerin evlilik gibi önemli bir konuda birbirlerine karşı sevgi bağlarını ve aralarındaki saygıyı muhafaza etmelerini istemiştir.

Allah Resûlü (sav), kız isteme merasimi esnasında, orada bulunanlara bir konuşma yapar ve konuşmasına dua ile başlardı. Sonradan "Hutbetü'l-hâce" şeklinde isimlendirilen konuşmasında şunları söylerdi: *"Hamd Allah'a mahsustur. O'na hamdeder, O'ndan yardım ve bağışlanma dileriz. Nefislerimizin şerlerinden Allah'a sığınırız. Allah'ın doğru yola ilettiği kimseyi saptıracak hiç kimse yoktur. O'nun saptırdığı kimseyi de doğru yola iletecek hiç kimse yoktur. Allah'tan başka hiçbir ilâh olmadığına tanıklık ederim. Muhammed'in, O'nun kulu ve elçisi olduğuna da tanıklık ederim."*

Hz. Peygamber bu duadan sonra, *"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten nasıl sakınmak gerekiyorsa, öylece sakının ve siz ancak Müslümanlar olarak ölün."*[11] *"Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın (meydana getirip, yeryüzünde) yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'a karşı gelmekten ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının. Şüphesiz Allah, üzerinizde bir gözetleyicidir."*[12] *"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve doğru söz söyleyin"*[13] meâlindeki âyetleri okur, ardından özel olarak diyeceklerini dile getirirdi.[14]

Ülkemizde kız isteme merasimlerinde, "Allah'ın emri, Peygamber'in kavli ile" diyerek söze başlanması, bu sünneti uygulamanın tezahürüdür. Ayrıca, söz kesildiğini ifade için bir de "nişan" denilen küçük bir tören yapılır. Bu tören sırasında karşılıklı hediyeler takdim edilir, yüzükler takılır ve kimi zaman günün anlamına dair konuşmalar yapılır.

Bugünkü yaygın şekliyle olmasa da, nişanlanma ve "İleri bir tarihte nikâhlanıp evleneceğiz." anlamında söz kesmenin, Hz. Peygamber (sav) döneminde bir ön karar ve görüşme şeklinde var olduğu görülmektedir. Asr-ı saadetteki aynı muhtevayı içeren uygulamalar, nikâh akdi sonrası ile zifaf arasında geçen süreyi kapsamaktadır. Nitekim Hz. Peygamber, Hz. Âişe ile nişanlanmış ve bu durum üç yıl sürmüştür.[15]

Nişan, evlilik gibi bir birliktelik değildir. Sadece iki tarafın birbirini tanımaları için bir fırsattır, evliliğe bir ön hazırlıktır. Nikâh akdi yapılana kadar geçen süre içinde, tarafların birbirlerini ve yeni aileyi

[10] B5142 Buhârî, Nikâh, 46.
[11] Âl-i İmrân, 3/102.
[12] Nisâ, 4/1.
[13] Ahzâb, 33/70.
[14] DM2233 Dârimî, Nikâh, 20; AV6/108 Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd*, VI, 108.
[15] B3896 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 44.

tanıma şansı bulduğu nişan dönemi, bir anlamda evlilik vaadidir. Ancak evlilik mecburiyeti getirmeyeceği gibi, taraflara evliliğin verdiği beraber yaşama hak ve yetkisini de tanımaz. Dolayısıyla nişanlılar, mahremiyeti kaldıracak tarzda birlikte olamazlar, evliler gibi hareket edemezler. Diğer taraftan, çiftlerin, resmî nikâhlarını kıydırmadan önce, aralarındaki mahremiyeti kaldırmayı, dolayısıyla rahat hareket edebilmeyi sağlamak amacıyla dinî nikâh yapmaları zaman zaman sosyal ve ahlâkî sakıncaları beraberinde getirebilmektedir.

Evlenmek için özellikle tavsiye edilen ya da yasaklanan herhangi bir gün yoktur. Uygun olan herhangi bir zaman dilimi seçilebilir. Hz. Âişe (ra) kendisinin Peygamber Efendimizle Şevval ayında evlendiğini ifade etmiş ve yakını olan kadınlara da Şevval ayında evlenmelerini tavsiye etmiştir.[16] Ayrıca Allah Resûlü, Ümmü Seleme validemizle de Şevval ayında evlenmiştir.[17] Bu evliliklerin, bugün olduğu gibi o günün toplumunda da yaygın bir kanaat olan, "İki bayram arasında –yani Şevval ayında– nikâh kıyılmaz." şeklindeki bâtıl anlayışı değiştirmeğe yönelik olduğu anlaşılmaktadır.

İslâm öncesi Hicaz kültüründe gelini süsleyerek düğüne hazırlayan ve bu konuda mahir olan hanımlar vardı. Aynı zamanda damat ve gelinin zifaf öncesinde evlilik hayatına dair bilgilendirilmesi için danışmanlık görevi üstlenen kimseler de bulunmaktaydı. Kültürümüzde hâlen yaşatılan ve hanım için "gelin yengesi", erkek için ise "sağdıç" ismi verilen bu gelenek, evli olan yakınlar tarafından sürdürülmektedir. Bütün bunlar, dinin ve ahlâkın öngördüğü bir aile yuvasının kurulması ve bilhassa evlilikle ilgili helâl ve haram gibi hususların öğretilmesi konusunda yol gösterici ve öğretici uygulama biçimleri olarak kabul edilebilir. Nitekim Hz. Ali ile evlendiğinde Hz. Fâtıma'ya da Esmâ bnt. Umeys'in yengelik yaptığı düşünülürse,[18] bu uygulamayı sünnetin bir yansıması olarak görebiliriz.

Kaynaklarda Peygamber Efendimizin evlilikleri sırasında annelerimizin o günün âdetlerine göre süslendikleri nakledilmektedir. Örneğin, Peygamberimizin ilk eşi Hz. Hatice'nin saçını tarayıp onu süsleyen hanım Ümmü Züfer'dir.[19] Hz. Âişe'yi ise annesi, ensardan bazı hanımlarla birlikte onun kıyafetine çekidüzen verip süsleyerek Resûlullah'ın yanına getirmiştir.[20] Düğün günü Hz. Safiyye'yi süsleyen ise, Enes'in annesi Ümmü Süleym bnt. Milhan'dır.[21] Hicaz bölgesindeki geleneğe göre, bir gelin odası döşenerek özel bir divan süslenir,[22] damat adayı da güzel giyinip kokular sürerek düğüne hazırlanırdı.[23]

[16] M3483 Müslim, Nikâh, 73; İM1990 İbn Mâce, Nikâh, 53.
[17] İM1991 İbn Mâce, Nikâh, 53.
[18] MA9782 Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 486; MK22192 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XXV, 307.
[19] İF1/328 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, I, 328.
[20] B3894 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 44.
[21] HS4/311 İbn Hişâm, *Sîret*, IV, 311.
[22] EM1165 Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, II, 552.
[23] İF9/235 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, IX, 236.

Dinimiz, hayatın her alanında gereksiz harcamada bulunmayı yasaklamıştır.[24] Yeni kurulacak aile yuvası için yapılan harcamalarda da israftan kaçınılmalıdır. Ülkemizde düğün hazırlıklarında sıkça görülen çeyiz, takı ve ev eşyaları gibi tedarikler için bazen gereğinden fazla yapılan harcamalar, daha başlangıçta mutluluğu zedelemekte, aileyi maddî açıdan sıkıntıya sokmaktadır. Uzunca bir süre düğün borcu ödeyen yeni evliler, birlikteliklerine minnet altında başlamakta ve maddî kaygılar yüzünden aradıkları huzuru yakalayamamaktadırlar. Bu sebeple Sevgili Peygamberimiz, *"En bereketli nikâh, külfeti en az olanıdır."*[25] ve *"Nikâhın en hayırlısı, en kolay olanıdır."*[26] buyurmuşlardır. Düğün masraflarında kolaylık göstermek ve şartları zorlamamak, evlenmek isteyen gençlerin önünü açacak ve imkânı kısıtlı olanların evlenmeye yönelik gayretlerini artıracaktır. Unutulmamalıdır ki Rabbimiz, *"Sizden bekâr olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin. Eğer bunlar yoksul iseler Allah onları lütfuyla zenginleştirir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir."*[27] buyurmaktadır.

Yardımlaşmayı ve insanların ihtiyacını gidermeyi tavsiye eden Peygamber Efendimiz (sav) maddî imkânsızlıktan dolayı evlenemediğini söyleyenlere yardımcı olup evlenmelerini sağlamıştır. Bir gün yeğenlerinden Abdülmuttalib b. Rebîa ile Fadl b. Abbâs Resûlullah'a evlenmek istediklerini fakat mehir verebilecek bir şeyleri olmadığını söylerler. Zekât memuru olarak görevlendirilmelerini ve buradan elde ettikleri gelir ile evlenmek istediklerini belirtirler. Ancak Hz. Peygamber bu isteklerini kabul etmez, kendi özel gelirinden mehir masrafı vererek yeğenlerine yardımcı olur.[28]

Tarihte evlendirmek amacıyla kurulan vakıflar ve bu konuda çaba gösteren birçok iyi niyetli insan, Resûlullah'ı örnek almışlardır. Evlenmek isteyip de maddî imkânsızlıktan dolayı evlenemeyenlere yardımcı olmak, güzel ve mutlu ailelerin, dolayısıyla da huzurlu bir toplumun oluşmasına destek vermek, aslında Efendimizin yolundan gitmek isteyenlere güzel bir imkândır.

Düğün denilince oyun ve eğlence akla gelmektedir. Bu eğlence vasıtasıyla, hem evliliğin neşe ve mutluluk içinde karşılanması hem de kıyılan nikâhı herkesin duyması sağlanır, yani evlilik alenîleşir. Resûlullah Efendimiz, *"Haram olan (ilişki) ile helâl olan (nikâh) arasındaki ayırıcı özellik, def çalmak ve şarkı söylemek (suretiyle duyurmaktır)."*[29] ve *"Bu nikâhı ilân edin, onu (topluma açık olan) mescitlerde yapın ve onda def çalın."*[30] ifadeleriyle düğünde helâl daireyi aşmayacak şekilde eğlenmeye teşvik etmişlerdir. Bu ifadelerden, dü-

[24] A'râf, 7/31.
[25] HM25034 İbn Hanbel, VI, 83.
[26] D2117 Ebû Dâvûd, Nikâh, 30-31.
[27] Nûr, 24/32.
[28] D2985 Ebû Dâvûd, İmâre, 19-20.
[29] T1088 Tirmizî, Nikâh, 6.
[30] T1089 Tirmizî, Nikâh, 6.

ğünlerin topluma açık mekânlarda yapılması ve düğün esnasında iki insanın evlendiğine dair herkesi haberdar ederek eğlenmenin, evliliğe meşruiyet kazandıracağı anlaşılmaktadır. Peygamber Efendimiz (sav) hicretten sonra Medine'de ilk vefat eden Ebû Ümâme Es'ad b. Zürâre'nin kendisine emanet ettiği kızlarından Fâriğa'yı, Nübeyt b. Câbir ile evlendirmiştir. Düğün sırasında Hz. Âişe'ye, Medineli Müslümanların eğlenceyi sevdiğini söyleyerek, şarkı söyleyecek bir kadın gönderilip gönderilmediğini sormuştur.[31] Hanımları eğlendirmek üzere böyle bir hazırlığın yapılmadığını öğrenince, güzel şarkı söyleyen Zeyneb'in hemen düğün evine gönderilmesini istemiştir.[32]

Peygamberimizin bu tavsiyelerinden, düğünün saadet ve umudu ifade edecek tarzda güler yüzle icra edilmesini arzuladığı açıktır. Düğünler yas, ağıt ve keder toplantıları değildir. Ancak Resûl-i Ekrem'in her konuda olduğu gibi düğün eğlencelerinde de nezih, dengeli ve Allah'ın sınırlarına saygılı davranmayı emrettiğini söyleyebiliriz.

Düğün şenliğinin vazgeçilmez bir parçası da velîme, yani düğün yemeğidir. Peygamber Efendimiz evliliklerinde davetlilere yemek ikramında bulunmuş,[33] ashâbına da, *"İlk gün velîme (düğün yemeği) vermek yerinde ve olması gereken bir iştir. İkinci gün (vermek) âdettendir. Üçüncü gün (vermek ise) riya ve gösteriştir."*[34] buyurarak düğün yemeği vermelerini tavsiye etmiştir. Henüz yeni evlenmiş olan Abdurrrahman b. Avf'a, *"Bir koyun keserek de olsa düğün yemeği ver!"*[35] buyurarak mütevazı bir daveti ihmal etmemek gerektiğine işaret etmiştir.

Diğer taraftan bir Müslüman'ın, davet edildiği velîmeye katılarak düğün sahibi kardeşinin gönlünü kazanması, Peygamber ahlâkındandır. Nitekim Hz. Peygamber, *"Esiri özgürlüğüne kavuşturun, davet edene icabet edin, hastayı ziyaret edin."*[36] buyurmuştur. Ayrıca ikram için insanların maddî durumlarına göre sınıflanmaması gerektiğine dikkat çekerek, zenginlerin davet edilip fakirlerin unutulduğu düğün yemeğini de en kötü yemek olarak tanımlamıştır.[37]

Peygamber Efendimizin kendi düğünlerinde davetlilere ikram etmiş olduğu yemekler, düğünün yapıldığı gün ve ortama göre değişmiş, bazen hurma, yağ ve kavuttan yapılan bir tür yemek (hays);[38] bazen arpa unundan yapılmış bir yemek;[39] bazen de et ve ekmek[40] olmuştur. Bir başka sahâbînin düğün davetinde ise tevr denilen hurma şırası dağıtılmıştır.[41]

İslâm öncesi Arap toplumunda, yeni evlileri tebrik ederken bir an evvel zenginleşmeleri ve çoluk çocuğa karışmaları temennisinde bulunmak

[31] B5162 Buhârî, Nikâh, 64; İF9/226 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, IX, 226.
[32] Hİ7/682 İbn Hacer, *İsâbe*, VII, 682.
[33] M3507 Müslim, Nikâh, 94; M3508 Müslim, Nikâh, 95.
[34] İM1915 İbn Mâce, Nikâh, 25.
[35] B2048 Buhârî, Büyû', 1.
[36] B5174 Buhârî, Nikâh, 72.
[37] B5177 Buhârî, Nikâh,73.
[38] B371 Buhârî, Nikâh, 12.
[39] B5172 Buhârî, Nikâh, 71.
[40] M3504 Müslim, Nikâh, 91.
[41] B5591 Buhârî, Eşribe, 7.

âdet idi. Peygamber Efendimiz böyle maddî dilekler yerine, eşler arasında geçim ve bereket için dualar edilmesini, *"Allah ona seni, sana da onu mübarek eylesin!"*[42] denmesini istemiştir. Kendileri de Abdurrahman b. Avf'ın (ra) evlendiğini öğrenince ona, *"Öyleyse, Allah senin için (bu düğünü) mübarek etsin!"* buyurmuşlardır.[43] Günümüzde yeni evlenen çiftlere söylenen, "Allah mübarek etsin!", "Hayırlı olsun!", "Allah bir yastıkta kocatsın!" cümleleri, sünnetin kültürümüzdeki yansımaları olarak aynı mânâyı içermektedir.

Bir yönüyle ibadet, bir yönüyle de eğlence olan nikâh merasimlerinin uygulama şekilleri toplumlara göre değişiklik gösterebilmektedir. Her toplum bu merasimleri kendi geleneksel yapısına uygun bir şekilde yapar. Ancak evlilik merasimlerinde, dinin uygun görmediği aşırı davranışlardan ve mahremiyet sınırlarının bulunmadığı ölçüsüz eğlencelerden uzak durulması gerektiği gibi bu merasimlerin, düğün havasının olmadığı bir matem törenine dönüşmemesine de dikkat edilmelidir. Unutmamak gerekir ki düğün, evlilik gibi mukaddes bir birlikteliğin ilânıdır ve buna yakışır bir şekilde icra edilmesi gerekir.

[42] HM1738 İbn Hanbel, I, 202.
[43] M3490 Müslim, Nikâh, 79.

AİLE MAHREMİYETİ
ÖZEL ALAN

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ : "إِنَّ مِنْ أَعْظَمِ الْأَمَانَةِ عِنْدَ اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، الرَّجُلَ يُفْضِي إِلَى امْرَأَتِهِ وَتُفْضِي إِلَيْهِ، ثُمَّ يَنْشُرُ سِرَّهَا."

Abdurrahman b. Sa'd, Ebû Saîd el-Hudrî'den şunları işittiğini naklediyor: "Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *'Kişinin eşiyle birlikte olduktan sonra onun sırrını ifşa etmesi, kıyamet gününde Allah katında (sorumluluğu) en büyük olan emanetlerdendir.'*"

(M3543 Müslim, Nikâh, 124; D4870 Ebû Dâvûd, Edeb, 32)

عَنْ أبي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:

"إِيَّاكُمْ وَالظَّنَّ فَإِنَّ الظَّنَّ أَكْذَبُ الْحَدِيثِ، وَلاَ تَحَسَّسُوا وَلاَ تَجَسَّسُوا، وَلاَ تَحَاسَدُوا، وَلاَ تَدَابَرُوا، وَلاَ تَبَاغَضُوا، وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانًا."

عَنْ ثَوْبَانَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:

"لاَ يَحِلُّ لامْرِئٍ أَنْ يَنْظُرَ فِي جَوْفِ بَيْتِ امْرِئٍ حَتَّى يَسْتَأْذِنَ، فَإِنْ نَظَرَ فَقَدْ دَخَلَ..."

عَنْ أبي بَرْزَةَ الأَسْلَمِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ:

"يَا مَعْشَرَ مَنْ آمَنَ بِلِسَانِهِ وَلَمْ يَدْخُلِ الإِيمَانُ قَلْبَهُ لاَ تَغْتَابُوا الْمُسْلِمِينَ وَلاَ تَتَّبِعُوا عَوْرَاتِهِمْ فَإِنَّهُ مَنِ اتَّبَعَ عَوْرَاتِهِمْ يَتَّبِعِ اللَّهُ عَوْرَتَهُ وَمَنْ يَتَّبِعِ اللَّهُ عَوْرَتَهُ يَفْضَحْهُ فِي بَيْتِهِ."

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:

"...وَمَنِ اسْتَمَعَ إِلَى حَدِيثِ قَوْمٍ وَهُمْ لَهُ كَارِهُونَ أَوْ يَفِرُّونَ مِنْهُ صُبَّ فِي أُذُنِهِ الآنُكُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ..."

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Zandan sakının. Çünkü zan, yalanın ta kendisidir. Birbirinizin konuştuğuna kulak kabartmayın, birbirinizin özel hâllerini araştırmayın, birbirinizle üstünlük yarışına girmeyin, birbirinize haset etmeyin, birbirinize kin beslemeyin, birbirinize sırt çevirmeyin. Ey Allah'ın kulları! Kardeş olun!"*

(B6064 Buhârî, Edeb, 57; M6536 Müslim, Birr, 28)

Sevbân'dan nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Hiç kimsenin izinsiz olarak bir başkasının evinin içine bakması helâl değildir. Eğer bakarsa (eve) girmiş demektir..."*

(T357 Tirmizî, Salât, 148; HM22779 İbn Hanbel, V, 280)

Ebû Berze el-Eslemî'nin naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Ey diliyle iman edip, kalbine iman girmemiş olan kimseler! Müslümanların gıybetini yapmayın ve onların gizli hâllerini araştırmayın. Çünkü her kim onların gizli hâllerini araştırırsa Allah da onun gizli hâlini araştırır. Allah kimin gizli hâlini araştırırsa onu evinde bile (gizlice yaptıklarını ortaya çıkararak) rezil eder."*

(D4880 Ebû Dâvûd, Edeb, 35)

İbn Abbâs'tan nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"...Kim bundan hoşlanmadıkları ya da kendisinden uzaklaştıkları hâlde bir grubun konuşmalarına kulak kabartırsa, kıyamet günü kulağına kurşun dökülür..."*

(B7042 Buhârî, Ta'bîr, 45)

Allah Resûlü (sav), halasının kızı Zeyneb bnt. Cahş'la yaptığı evlilik münasebetiyle verdiği düğün yemeğine ashâbını davet etmişti. Davetlilerin çoğu yemekten sonra ayrıldığı hâlde birkaç kişi orada kalmıştı. Bu uzun misafirlikten rahatsız olan fakat hayâ ve nezaketinden dolayı da onlara bir şey söyleyemeyen Peygamberimiz, oradan ayrılıp diğer eşlerinin yanına uğradı ve selâm verip hatırlarını sordu. Onlar da tebriklerini dile getirdiler.

Bir süre sonra düğün evine dönen Hz. Peygamber, o kişilerin hâlâ orada olduklarını görünce Hz. Âişe'nin odasına yöneldi. Daha sonra misafirlerin gittiği haber verilince odasına dönmek için yürüdü. Nihayet ayağını kapının eşiğine koyunca, bir ayağı içeride diğer ayağı dışarıda iken, müminlere Hz. Peygamber'in evine misafir olma ve hanımlarından bir şey isteme âdâbını öğreten şu âyet indi: *"Ey iman edenler! Yemek için çağrılmaksızın ve yemeğin pişmesini beklemeksizin (vakitli vakitsiz) Peygamber'in evlerine girmeyin, çağrıldığınız zaman girin. Yemeği yiyince de hemen dağılın. Sohbet için beklemeyin. Çünkü bu davranışınız Peygamber'i rahatsız etmekte, fakat o sizden de çekinmektedir. Allah ise gerçeği söylemekten çekinmez. Peygamber'in hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Böyle davranmanız hem sizin kalpleriniz hem de onların kalpleri için daha temizdir. Allah'ın Resûlü'ne rahatsızlık vermeniz ve kendisinden sonra hanımlarını nikâhlamanız ebediyen söz konusu olamaz. Çünkü bu, Allah katında büyük bir günahtır."*[1]

İslâm öncesi Arap toplumunda, özel hayatın mahremiyetine fazla önem verilmediği için insanlar bazen birbirlerinin evlerine izin istemeden girer ve başkalarının mahrem hâllerine şahit olmakta bir sakınca görmezlerdi. Özellikle aile mahremiyetini hiçe sayan bu tutum yukarıdaki âyet inene kadar devam etti.

"Hicab Âyeti" olarak da bilinen bu âyette, Hz. Peygamber'in şahsında, bir yandan davet ve davete icabetle ilgili konularda müminlerin dikkat etmeleri gereken hususlar açıklanırken, diğer yandan, özel hayatın mahremiyetine dikkat çekilerek evlere izin istemeden girilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Çünkü bu, hem dışarıdan gelenler hem de içeridekiler açısından daha nezih bir davranıştır. Özellikle ev içindeki rahat ortamda istediği gibi davranan aile üyelerinin, kapı yerine perdelerin bulunduğu

[1] Ahzâb, 33/53; B4793 Buhârî, Tefsîr, (Ahzâb) 8; M3500 Müslim, Nikâh, 87.

Hz. Peygamber döneminde, eve izinsiz girilmesinden ne kadar rahatsız oldukları tahmin edilebilir. İşte Cenâb-ı Hak Hz. Peygamber'in ev mahremiyeti konusunda yapmış olduğu bu ikazla aslında bütün müminleri, özel hayatın mahremiyetine saygı göstermeleri konusunda uyarmaktadır. Peygamber Efendimiz de (sav), *"Sizden biriniz üç kere izin istediği zaman kendisine izin verilmezse hemen geri dönsün."* buyurarak evlere ancak izin alınarak girilmesinin gerekliliğine vurgu yapmıştır.[2]

Ancak özel hayatın saygınlığı konusunda câhiliye döneminde görülen özensizliğin ilgili âyetin inişinden sonra da zaman zaman devam ettiği, ensardan bir hanımın Peygamberimize yaptığı şu şikâyetten anlaşılmaktadır: "Ey Allah'ın Resûlü! Ben evimde bazen öyle bir hâlde bulunuyorum ki çocuğum ve babam da dâhil, hiç kimsenin beni o hâlde görmesini istemiyorum. Fakat bazen ailemden biri ansızın gelip içeri dalıyor."[3]

İşte bu gibi şikâyetlerin çoğalmasından sonra Nûr sûresindeki konuyla ilgili âyetler nâzil oldu. Bu âyetlerde, özel hayatın dokunulmazlığını düzenleyen şu kurallar yer almaktaydı:

1. Geldiğini fark ettirmedikçe ve selâm vermedikçe başkalarının evlerine girilmeyecek,[4]
2. Evde kimse bulunmazsa izin verilmedikçe içeriye girilmeyecek; eğer 'Geri dönün!' denilirse hemen dönülecek,[5]
3. Mümin erkekler de mümin kadınlar da gözlerini harama bakmaktan sakınacaklar ve ırzlarını koruyacaklar.[6]

Ayrıca özel hayata ve mahremiyete saygı sadece yabancılara karşı gösterilmesi gereken bir tutum olmadığı için Cenâb-ı Hak, aynı aile içindeki bireylerin de bu konuda dikkatli olmalarını şu âyetle emretmiştir: *"Ey iman edenler! Ellerinizin altında bulunanlar (köleleriniz) ve içinizden henüz bulûğ çağına ermemiş olanlar, günde üç defa; sabah namazından önce, öğleyin (dinlenmek için) elbiselerinizi çıkardığınız zaman ve yatsı namazından sonra (yanınıza gireceklerinde) sizden izin istesinler. Bu üç vakit sizin için mahrem vakitlerdir. Bu vakitlerin dışında ne size, ne onlara bir günah vardır. Birbirinizin yanına girip çıkabilirsiniz. Allah, âyetlerini size işte böylece açıklar. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."*[7]

Toplumda ilk eğitim yuvasının aile olduğu dikkate alınırsa, aile bireylerinin birbirleriyle ilişkilerinde özenli olmaları, böyle ailelerden oluşan bir toplumda özel hayatın mahremiyetine ne denli saygı gösterileceğinin bir göstergesidir.

[2] B6245 Buhârî, İsti'zân, 13.
[3] TT19/147 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XIX, 147.
[4] Nûr, 24/27.
[5] Nûr, 24/28.
[6] Nûr, 24/30-31.
[7] Nûr, 24/58.

İslâm dini, bir taraftan evlenip huzurlu bir yuva kurarak toplumun temeli olan ideal aile ortamlarının oluşturulmasını tavsiye ederken, diğer taraftan aile mutluluğunun devamı ve iyi nesillerin yetişmesi için bu ortamın her türlü tehlikeden korunmasının gereğine işaret etmiştir. Bu tehlikelerin en başında da özel hayatın mahremiyetine yönelik müdahaleler gelmektedir.

Bireyin ve ailenin özel hayatı mahrem, yani saygın ve gizlidir. Kişiye ve aileye özel bazı hususların başkaları tarafından bilinmesi ve araştırılması, dinen, hukuken ve ahlâken doğru değildir. Çünkü bireyin özel hayatını ilgilendiren şeylerin ve aile üyelerinin kendi aralarında paylaştıkları her türlü ilişkinin başkaları tarafından öğrenilmesi ve diğer insanlara nakledilmesi özel hayata, dolayısıyla da kişilik haklarına müdahaledir.

Ailenin mahremiyetini korumak ve bununla ilgili ortaya konmuş olan İslâmî prensiplere riayet etmek, başta eşler olmak üzere öncelikle bütün aile bireylerine düşen bir sorumluluktur. Allah Teâlâ eşlerin, birbirlerinin sırlarını ve kusurlarını örten ve koruyan birer elbise/örtü mesabesinde olduklarından bahisle, *"...Onlar sizin için bir elbise, siz de onlar için bir elbisesiniz."*[8] buyurmuştur. Sevgili Peygamberimiz de, *"Kıyamet günü Allah katında (hesabı sorulacak) en büyük ihanetlerden biri, kişinin eşiyle birlikte olduktan sonra onun sırrını ifşa etmesidir."*[9] buyurarak, bu gizliliği korumanın önemine dikkat çekmiştir.

Hz. Peygamber ile eşleri arasında geçen ve detayları Tahrîm sûresinin başındaki âyetlerde anlatılan bir hadise münasebetiyle Allah Teâlâ müminlere aile sırlarının ifşa edilmesini yasaklamış,[10] böylece iki mahrem arasında kalması gereken bir sırrın diğer şahıslara intikalinin iyi bir davranış olmadığını bildirmiştir. Bu hadisede Hz. Peygamber, eşlerinden birine gizli bir şey söylemiş, o da bunu diğer eşlerden birine söylemişti. Cenâb-ı Hakk'ın, Hz. Peygamber'i haberdar etmesiyle durum ortaya çıkmış ve Allah bu iki hanımı tevbeye davet etmişti.[11]

İslâm dininin özel hayatın saygınlığına atfettiği bu önem bize, birbirlerine çok yakın olan eşler arasında bile dikkat edilmesi gereken bazı incelikler olduğunu göstermektedir. Eşlerin, birtakım vehimlerle, karşılıklı güveni zedeleyecek şekilde birbirlerini takip edip gizli gizli kontrol etmeleri buna örnek verilebilir. Sevgili Peygamberimiz, uzun bir yolculuktan sonra evine dönen bir erkeğin, ailesinin kendisine ihanet edip etmediğini öğrenmek veya onların kusurlarını araştırmak maksadıyla evine geceleyin

[8] Bakara, 2/187.
[9] M3543 Müslim, Nikâh, 124; D4870 Ebû Dâvûd, Edeb, 32.
[10] Tahrîm, 66/1-4.
[11] Tahrîm, 66/4.

ansızın girmesini yasaklamıştır.[12] Ayrıca o, *"Zandan sakının. Çünkü zan, yalanın ta kendisidir. Birbirinizin konuştuğuna kulak kabartmayın, birbirinizin özel hâllerini araştırmayın, birbirinizle üstünlük yarışına girmeyin, birbirinize haset etmeyin, birbirinize kin beslemeyin, birbirinize sırt çevirmeyin. Ey Allah'ın kulları! Kardeş olun!"*[13] buyurmuştur.

Özel hayatın başkaları tarafından araştırılması ve ifşa edilmesinin temel sebebi insanda fıtrî olarak var olan merak duygusudur. Ancak bu duygu şahısların özel hayatına uzandığında, onların kişiliklerini zedeleyici ve onurlarını yaralayıcı bir niteliğe dönüşür. İşte insandaki merak duygusunun kötüye kullanılması "tecessüs" adını almakta ve Yüce Yaratıcı, *"Birbirinizin gizliliklerini ve kusurunu araştırmayın."*[14] uyarısıyla bunu yasaklamaktadır. Hemen arkasından da *"Biriniz diğerini arkasından çekiştirmesin."* buyurarak tecessüs ile gıybet arasında yakın bir bağın bulunduğuna işaret etmektedir. Diğer yandan Hz. Peygamber'in, *"Kişinin kendisini ilgilendirmeyen şeylerden uzak durması, iyi bir Müslüman olduğunu gösterir."* hadisi[15] âdeta bu âyetlerin tefsiri mahiyetindedir.

Sevgili Peygamberimiz özel hayatın mahremiyetine verdiği önemi sözlü beyanları yanında uygulamalarıyla da bizzat göstermiştir. Nitekim Ebû Hüreyre'nin anlattığına göre, Resûl-i Ekrem bir gün evindeyken bir adamın gizlice evin içini gözetlediğini fark etmiş ve bu davranışa son derece hiddetlenmişti. Elindeki, saçlarını taramakta kullandığı demir mil ile adamın üzerine yürümüş,[16] adam da dönüp kaçmıştı. Özel hayatın mahremiyetini ihlâl eden bu adam Resûlullah'ı öfkelendirmişti. Sahâbîler huzuruna girdiğinde o, evini gözetleyen Hakem b. Ebu'l-Âs isimli bu kişiye öfkeyle beddua ediyordu. Rahmet Peygamberi'nin bedduasına çok nadir şahit olan ashâb, durumu öğrendiklerinde kendileri de hiddetlendiler ve onlar da beddua etmek istediler. Ancak Resûl-i Ekrem buna müsaade etmedi.[17]

Hadis ve fıkıh kitaplarında başkasının evini gözetleyen kimsenin cezasıyla ilgili anlatılanlar aslında bu olayla ilgilidir. Olayda adı geçen Hakem b. Ebu'l-Âs, Mekke döneminde Allah Resûlü'ne inanmayıp ona güçlük çıkaran, Müslüman olduktan sonra da Hz. Peygamber'in öğretisini gerçek mânâda özümseyememiş bir kimsedir.

Konuyla ilgili âyet ve hadislerden anlaşılacağı gibi başkalarının evinin içine izinsiz olarak göz atılmamalı, eve girmeden önce mutlaka izin istenmelidir. *"Hiç kimsenin izinsiz olarak bir başkasının evinin içine bakması helâl değildir. Eğer bakarsa (eve) girmiş demektir..."*[18] buyuran Peygamberimiz, kapı

[12] B5243 Buhârî, Nikâh, 121; M4969 Müslim, İmâre, 184.
[13] B6064 Buhârî, Edeb, 57; M6536 Müslim, Birr, 28.
[14] Hucurât, 49/12.
[15] MU1638 *Muvatta'*, Hüsnü'l-hulk, 1; T2317 Tirmizî, Zühd 11.
[16] B6900 Buhârî, Diyât, 23.
[17] Hİ2/104 İbn Hacer, *İsâbe*, II, 104.
[18] T357 Tirmizî, Salât, 148; HM22779 İbn Hanbel, V, 280.

yerine perdenin kullanıldığı, çoğu zaman onun da bulunmadığı bir dönemde, birini ziyarete gittiğinde kapının tam karşısında değil de sağ veya sol kenarında durur, selâm vererek girmek için izin isterdi.[19] Zira evin içine bakıp mahremiyeti ihlâl ettikten sonra izin istemenin bir anlamı kalmayacaktır.[20] Çünkü izin, görünmesi istenmeyen durumlara muttali olmamak için, ev sahibinin müsaadesini talep etmektir.[21] Eğer istem dışı bir bakma söz konusu ise bu durumda gözün başka tarafa çevrilmesi gerekmektedir.[22]

Özel hayatın mahremiyetini ihlâl edecek davranışlarda bulunanların gerçek mümin değil, olsa olsa münafık olabileceğini hatırlatan Hz. Peygamber, başkalarının evlerini gizlice kolaçan edenlerin cezasının, Allah tarafından rezil edilmek olduğunu şu şekilde vurgulamıştır: *"Ey diliyle iman edip, kalbine iman girmemiş olan kimseler! Müslümanların gıybetini yapmayın ve onların gizli hâllerini araştırmayın. Çünkü her kim onların gizli hâllerini araştırırsa Allah da onun gizli hâlini araştırır. Allah kimin gizli hâlini araştırırsa onu evinde bile (gizlice yaptıklarını ortaya çıkararak) rezil eder."*[23]

Diğer yandan özel hayatın mahremiyeti çerçevesinde insanların duyulmasından hoşlanmadıkları yahut çekindikleri konuşmalarına kulak kabartmak âhirette acıklı bir cezaya maruz kalmayı gerektirecektir. Nitekim Peygamber Efendimiz, *"...Kim bundan hoşlanmadıkları ya da kendisinden uzaklaştıkları hâlde bir grubun konuşmalarına kulak kabartırsa, kıyamet günü kulağına kurşun dökülür..."*[24] buyurarak cezanın şiddetini vurgulamaktadır. İnsanların özel hayatındaki kusurların araştırılıp ortaya dökülmesi, toplumun ahlâken yozlaşmasına yol açabilecek bir tutumdur. Efendimiz, *"İnsanların açıklarını, ayıplarını araştırırsan ya aralarına fesat sokmuş olursun ya da aralarında fesat çıkmasının yolunu açmış olursun."*[25] buyurarak toplumun ayıplarını araştırmayı yasaklamıştır. Bu yüzden, "sakalından şarap damlıyor" denilerek kendisine getirilen bir adam için Abdullah b. Mes'ûd, *"Bizim kusur araştırmamız yasaklandı. Fakat bir suça açıkça muttali olursak onu cezalandırırız!"* cevabını vermiştir.[26]

Burada dikkat çeken husus, üzerine gidip araştırılmaması ve deşifre edilmemesi gereken kusurların kişisel olması ve yapılan yanlışın başkasına zarar verici nitelikte bulunmamasıdır. Diğer şahıslara ve topluma zarar vermeyen kişisel kusurların örtülmesi ve mümkünse "iyiliği tavsiye, kötülükten sakındırma" prensibi çerçevesinde uyarılarda bulunulması dinimizin bir gereğidir. Ancak bu tür suçların takibi için aile mahremiyetinin ve mesken masuniyetinin ihlâli doğru görülmemiştir. Bu yüzden yukarı-

[19] D5186 Ebû Dâvûd, Edeb, 127-128.
[20] D5173 Ebû Dâvûd, Edeb, 126-127.
[21] D5174 Ebû Dâvûd, Edeb, 126-127.
[22] M5644 Müslim, Âdâb, 45; T2776 Tirmizî, Edeb, 28.
[23] D4880 Ebû Dâvûd, Edeb, 35.
[24] B7042 Buhârî, Ta'bîr, 45; D5024 Ebû Dâvûd, Edeb, 88.
[25] D4888 Ebû Dâvûd, Edeb, 37.
[26] D4890 Ebû Dâvûd, Edeb, 37.

daki rivayetlerde görüldüğü gibi, evinde dinî bir yasağı ihlâl ettiği hâlde kimseye zararı dokunmayan bir kimsenin özel hayatı saygındır ve onun mahremiyeti de dinimize göre koruma altındadır. Şayet işlenen suç kamuyu ilgilendiriyor, yani başkalarına zarar verici bir nitelik taşıyorsa buna mâni olmaya çalışmak ve en kısa zamanda yetkilileri haberdar etmek de dinî bir görevdir. Böyle durumlarda özel hayatın mahremiyeti ve mesken dokunulmazlığı söz konusu olmaz. Ayrıca, yangın ve hırsızlık gibi derhâl müdahale edilmesi gereken zorunlu durumlarda da yabancı evlere girmek için izin alınması beklenmez.

Gizlilik hakkı yalnızca yabancı evlere izinsiz girme ve gizlice gözetleme konusuyla sınırlı olmayıp örneğin bir hadiste, izinsiz olarak başkasının kitabını/mektubunu okumak da bu kapsamda değerlendirilmiştir.[27] Buradan hareketle fotoğraf ya da kamera vasıtasıyla başkasının görüntülerini elde etmek, telefon ve benzeri sesli iletişim cihazlarını dinlemek ve kaydetmek, internet üzerinden ve sair yollardan başkasına ait her türlü şahsî bilgi ve belge ele geçirmek gibi konuların da mahremiyet sınırları içinde olduğunu söylemek mümkündür. Hepsi de özel hayatın mahremiyetine tecavüz olan bu eylemlerle ele geçirilen gizli bilgi ve görüntüler, ne yazık ki günümüzde popüler kültürün bir ürünü olan magazin türü programların vazgeçilmez malzemesi hâline gelmiştir. Aile yuvalarının dağılmasına, çocukların yetim kalmasına hatta cinayetlere kadar uzanan birçok olumsuzluğa yol açan bu ihlâller, özel hayatın mahremiyetinin ne kadar önemli ve dinimizin bu konuda getirdiği kuralların da ne kadar isabetli olduğunu gözler önüne sermektedir.

Netice olarak hiç kimse, başkasının özel hayatını merak edip meşru olmayan yollarla ona vâkıf olmaya çalışmamalıdır. Çünkü başkalarının gizli hâllerine ve istenmeyen durumlarına vâkıf olan bir Müslüman hem kendisi için helâl olmayan bir iş yaparak hem de onlar hakkında sû-i zanda bulunarak çifte günah işlemiş, ayrıca gördüğü şeylerden etkilenerek diğer günahlara da kapı aralamış olur. Böylece kişiler arasında karşılıklı saygı zedelenir, komşuluk ilişkileri zarar görür. Herkesin birbirinden şüphelendiği bir güvensizlik ortamı doğar. Evli-bekâr, kadın-erkek her mümin, özel hayatın ve aile mahremiyetinin korunması konusunda büyük sorumluluk altındadır. Bu nedenle, eşler ve çocuklar önce birbirlerinin ve ailelerinin sırlarını başkalarına söylememeli, aralarındaki ilişkileri ulu orta anlatmamalıdırlar. Sonra, toplumdaki diğer bireylerin ve ailelerin mahremiyetine

[27] D1485 Ebû Dâvûd, Vitr, 23.

saygı göstererek, onlar hakkında kötü zan ve tecessüsten uzak durmalıdırlar. Kısacası herkes kendi özel hayatına ve aile mahremiyetine başkaları tarafından gösterilmesini beklediği saygı ve hassasiyeti onlara karşı da aynen göstermelidir. Unutulmamalıdır ki konuyla ilgili ilâhî ve nebevî öğretilerin amacı, bireylerin ve ailelerin özel hayatlarını güvence altına alarak huzur, güven ve güzel ahlâkın egemen olduğu sağlıklı bir toplum oluşturmaktır.

Özel hayatın mahremiyetini ihlâlde çift yönlü bir sorumluluk söz konusudur. İlki, kişinin veya ailenin kendi özel hayatını koruma adına gerekli tedbirleri almasıdır. Bu açıdan örneğin bir evde kapıların, perdelerin kapalı tutulması, ses, kavga ve gürültü gibi başkalarının meraklı bakışlarını çekecek hususlardan sakınılması gerekmektedir. İkincisi ise başkalarının özel hayatını izleme, gözleme, araştırma gibi İslâm'ın kesin olarak yasakladığı hareketlerden kaçınılmasıdır.

Esas olan özel hayatın saygınlığı olunca, bazı kişi ve ailelerin özel hayatlarına işleri gereği muttali olan güvenlik görevlisi ya da sağlık personeli gibi meslek erbabı da sahip oldukları özel bilgileri kimseye sızdırmamalıdırlar. Çünkü onlar iş ahlâkı gereği bu bilgileri "emanet" olarak görmeli ve emanete asla ihanet etmemelidirler.

EŞLER ARASI ÖZEL HAYAT
EN MAHREM BİRLİKTELİK

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :

”لَوْ أَنَّ أَحَدَهُمْ، إِذَا أَرَادَ أَنْ يَأْتِيَ أَهْلَهُ، قَالَ: بِاسْمِ اللَّهِ، اللَّهُمَّ! جَنِّبْنَا
الشَّيْطَانَ؛ وَجَنِّبِ الشَّيْطَانَ مَا رَزَقْتَنَا، فَإِنَّهُ، إِنْ يُقَدَّرْ بَيْنَهُمَا وَلَدٌ فِي ذَلِكَ،
لَمْ يَضُرَّهُ شَيْطَانٌ أَبَدًا.“

İbn Abbâs'ın naklettiğine göre,
Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
"Bir kimse eşiyle cinsel ilişkiye girmek istediği zaman, 'Bismillâh (Allah'ın adıyla), Allah'ım! Şeytanı bizden uzaklaştır ve şeytanı bize vereceğin çocuktan da uzaklaştır.' der ve bu ilişkide onlara bir çocuk takdir edilirse, şeytan o çocuğa zarar veremez."

(M3533 Müslim, Nikâh, 116)

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ : "إِنَّ مِنْ أَعْظَمِ الأَمَانَةِ عِنْدَ اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، الرَّجُلَ يُفْضِي إِلَى امْرَأَتِهِ وَتُفْضِي إِلَيْهِ، ثُمَّ يَنْشُرُ سِرَّهَا."

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ فِي الَّذِي يَأْتِي امْرَأَتَهُ وَهِيَ حَائِضٌ قَالَ:
"يَتَصَدَّقُ بِدِينَارٍ أَوْ نِصْفِ دِينَارٍ."

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"إِذَا أَتَى أَحَدُكُمْ أَهْلَهُ، ثُمَّ أَرَادَ أَنْ يَعُودَ، فَلْيَتَوَضَّأْ."

Abdurrahman b. Sa'd, Ebû Saîd el-Hudrî'den şunları işittiğini naklediyor: "Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: '*Kişinin eşiyle birlikte olduktan sonra onun sırrını ifşa etmesi, kıyamet gününde Allah katında (sorumluluğu) en büyük olan emanetlerdendir.'*"

(M3543 Müslim, Nikâh, 124)

İbn Abbâs'tan nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav), özel hâlinde iken hanımıyla cinsel ilişkide bulunan kimse hakkında şöyle buyurmuştur: *"O kişi bir dinar (4,25 gr. altın) veya yarım dinar sadaka vermelidir."*

(D264 Ebû Dâvûd, Tahâret, 105)

Ebû Saîd el-Hudrî'nin naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Sizden biriniz eşi ile cinsel ilişkiye girdikten sonra tekrar ilişkiye girmek isterse (ikisi arasında) abdest alsın."*

(M707 Müslim, Hayız, 27)

Risâlet öncesinde Mekke'nin ahlâklı, dürüst ve içki içmeyen gençlerinden biri olan Osman b. Maz'ûn ile evlenmişti. Kocasıyla birlikte ilk Müslümanlar arasına girme şerefine ermişti. Mutlu bir evliliği, huzurlu bir yuvası vardı. Allah Resûlü ve ailesiyle samimi idi. Bu hanım Havle bnt. Hakîm'den başkası değildi. Havle bakımlı bir hanımdı. Süslenir, kınalar yakar, güzel kokular kullanırdı. Fakat günlerden bir gün üstü başı dağınık, kılık kıyafeti son derece özensiz bir hâlde Hz. Âişe'nin yanına gelmişti. Kendisini yakından tanıyan Hz. Âişe, onun bu durumuna şaşırarak sordu: "Bu hâlin ne?" Havle de, "Osman, ne dünyayı istiyor, ne de hanımını görüyor! Geceleri sabaha kadar namaz kılıyor, gündüzleri ise oruçla geçiriyor!" diye cevap verdi.

Hz. Âişe o sırada içeri giren Rahmet Elçisi'ne durumu anlatınca Allah Resûlü, hemen birini gönderip Osman'ı çağırttı. Gelince ona, *"Ey Osman! Bizde ruhbanlık yoktur. Ben senin için güzel bir örnek değil miyim?"* buyurdu.[1] Sonra Allah Resûlü sözlerine şöyle devam etti: *"Ey Osman, sen benim sünnetimden yüz mü çeviriyorsun?"* Osman b. Maz'ûn; "Hayır, yâ Resûlallah! Vallahi, ben senin sünnetini istemekteyim." diye cevap verdi. Bunun üzerine Allah Resûlü bu konudaki ölçüyü şöyle açıkladı: *"Ben biraz uyurum, biraz da namaz kılarım. Bazen oruç tutarım, bazen de tutmam. Eşimle de beraber olurum. Allah'tan sakın ey Osman! Eşinin sende hakkı var, misafirlerinin sende hakkı var, nefsinin bile sende hakkı var! Şu hâlde bazen oruç tut, bazen tutma! Bazen namaz kıl, bazen de uyu!"*[2]

Kendilerinin daha çok ibadete ihtiyaçları olduğunu hatta bu yüzden dünyadan ve eşlerinden uzaklaşmaları gerektiğini düşünen âbid sahâbîlerden biriydi Osman b. Maz'ûn. Her yönüyle örnek olan Allah Resûlü, onlara bu konuda kendi uygulamasını hatırlatmıştı. Zira evlilik, helâl bir birliktelikti ve eşler arasında da riayet edilmesi gereken belli bir hak ve hukuk vardı. İbadette aşırıya giderek hanımların hakkı ihmal edilemezdi.

İnsanı, en mükemmel surette yaratan Allah, onun maddî ve mânevî her türlü ihtiyacını karşılayacak vasıtaları da var etmiştir. Bu ihtiyaçlardan birisi de cinselliktir. İnsanlarda cinsellik tabiî ve fıtrî bir gereksinimdir.

[1] MA12591 Abdürrezzâk, *Musannef*, VII, 150; HM26418 İbn Hanbel, VI, 226.
[2] D1369 Ebû Dâvûd, Tatavvu', 27.

Çünkü insanoğlunun çoğalması ve neslini devam ettirmesi ancak böyle bir ihtiyaç ile mümkündür. Fakat bu gereksinim belli kurallara bağlanarak helâl yoldan karşılanmalıdır. Bu tabiî ihtiyacın evlilik yoluyla giderilmesi sevap vesilesi sayılırken, haram yollardan giderilmesi demek olan zina ise, İslâm'da büyük günahlardan sayılmış ve yasaklanmıştır.[3]

İslâm'da evlilik, insan fıtratının bu tabiî gereksinimini karşılayan meşru bir yol olarak görülmüş ve karı koca birbirlerini tamamlayan iki unsur olarak kabul edilmiştir. Nitekim Yüce Allah'ın eşlerden söz ederken, *"Onlar size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz."*[4] buyurması bunun açık bir ifadesidir. Allah Teâlâ, evliliği bir taraftan kendi varlığının bir göstergesi, diğer taraftan da eşler arası huzur ve saadetin kaynağı olarak sunmaktadır: *"Size kendi cinsinizden, yanlarında huzur ve mutluluk bulabileceğiniz eşler yaratması ve aranıza sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi, O'nun delillerinden biridir."*[5] Yüce Yaratıcı, birbirlerine karşı eşlere önceden tahmin edemeyecekleri kadar ilgi, sevgi, şefkat, istek ve arzu vermektedir. Kadın ve erkeğe verilen bu huzur ve sükûnet arzusu, onları birlikte bir yuva kurmaya sevk etmektedir.

Eşler arası ilişki ve özel hayat, asla hafife alınmaması gereken bir konudur. Düzgün yürüyen bir evlilik için, eşlerin bedensel, ruhsal ve duygusal doyuma ulaşmaları açısından sağlıklı bir cinsel hayat son derece önemlidir. Bundan dolayıdır ki Allah Resûlü (sav), eşler arası cinsel ilişki hakkında –erkek olsun kadın olsun– kendisine sorulan çok özel soruları cevaplamaktan asla geri durmamıştır. O, hanım sahâbîlerden gelen cinsellikle ilgili soruları da hanımları aracılığıyla yanıtlamıştır.

Eşler arası cinsel ilişkinin de belli bir âdâbı vardır. Bu ilişki, eşlerin birbirlerine yalnızca biyolojik ve fiziksel teması demek değildir. Her şeyden önce bu, nefsin teskin ve terbiye edilmesinin en etkili yöntemlerinden biridir. İşte Allah Resûlü, Müslüman'ın ibadet hayatını da etkileyecek olan bu özel hayat ile ilgili olarak bazı tavsiyelerde bulunmuştur.

Söz konusu özel hayatın âdâbı arasında eşlerin birbirine karşı güzel görünmesi, süslenmesi başta gelmektedir. Resûl-i Ekrem, imkân ve ortama göre, eşlerin kıyafet seçiminde dikkatli davranmalarını ve dışarıda olduğu gibi ev içinde de bakımlı ve temiz olmalarını istemiştir. Bu bağlamda eşlerin, güzel koku ve kına gibi kişisel bakım ürünleri kullanmalarını onaylamıştır.[6] Ümmetinin pejmürde olmamasını, saç ve sakalına bakmasını,[7] gözlerine sürme çekmesini,[8] ağız sağlığı dâhil[9] her türlü beden ve elbise temizliğine dikkat etmesini istemiştir.[10]

[3] İsrâ, 17/32.
[4] Bakara, 2/187.
[5] Rûm, 30/21.
[6] T1080 Tirmizî, Nikâh, 1; D4166 Ebû Dâvûd, Tereccül, 4; N5244 Nesâî, Zînet, 64.
[7] D4163 Ebû Dâvûd, Tereccül, 3.
[8] D3878 Ebû Dâvûd, Tıb, 14; T1757 Tirmizî, Libâs, 23.
[9] M589 Müslim, Tahâret, 42; B887 Buhârî, Cum'a, 8.
[10] M1963 Müslim, Cum'a, 9; B897 Buhârî, Cum'a, 12.

Âişe annemiz, Allah Resûlü'ne güzel koku sürdüğünü ve onun (sav) hanımlarını bu şekilde ziyaret ettiğini anlatır.[11] Bunun, eşlerin özel hayatı açısından ne denli önemli olduğunun farkında olan Allah Resûlü (sav) kızı Hz. Fâtıma'yı, Hz. Ali ile evlendirdiğinde mehrin bir kısmı ile güzel koku almasını istemişti.[12] Konunun hassasiyetini bilen ve hanımı için süslenmekten hoşlandığını, hanımının da kendisi için süslenmesini sevdiğini belirten İbn Abbâs (ra) konu ile ilgili olarak, erkeklerin ve kadınların birbirlerine karşı hak ve yükümlülükleri olduğunu bildiren âyeti[13] okurdu.[14] Ancak söz konusu süslenmenin eşlerin birbirlerine karşı sorumluluğu olduğunu düşünen Efendimiz, eşi dışında yabancı erkekler için süslenip dışarı çıkan kadını, kıyamet günü karanlıkları içinde ışıksız kalmış (kimseye) benzetmiştir.[15]

Eşlerin dikkat etmesi gereken önemli bir nezaket kuralı da, ilişki öncesinde kendi aralarında sohbet ederek duygusal olarak birlikteliğe hazırlanmalarıdır. Hatta, *"Kadınlarınız sizin tarlanızdır. O hâlde tarlanıza nasıl dilerseniz öyle yaklaşın. Kendiniz için önceden (uygun davranışlarla) hazırlık yapın!"*[16] âyetinin son kısmını, cinsel ilişki öncesinde gerekli hazırlığın yapılması şeklinde anlayanlar vardır. Nitekim Allah Resûlü eşler arasındaki şakalaşmanın, mücamele ve latifeleşmenin karşılıklı muhabbeti ve ünsiyeti artırdığına işaret etmiştir.[17] Sevgili Peygamberimiz eşine yakınlık göstermeyi, onunla keyifli vakit geçirmeyi boşa harcanmış bir zaman olarak değerlendirmemiş, aksine, *"Kişinin atını eğitmesi, hanımıyla hoşça vakit geçirmesi ve yayı ile ok atması boş işlerden değildir."*[18] buyurmuştur.

Böylece cinsel birleşmeye hazır olan eşler, her önemli ve anlamlı işin başında yaptıkları gibi, ilişkiye başlamadan önce de besmele çeker ve dua ederek şeytanın şerrinden Allah'a sığınırlar. Nitekim Resûlullah (sav), *"Bir kimse eşiyle cinsel ilişkiye girmek istediği zaman, 'Bismillâh (Allah'ın adıyla), Allah'ım! Şeytanı bizden uzaklaştır ve şeytanı bize vereceğin çocuktan da uzaklaştır.' der ve bu ilişkide onlara bir çocuk takdir edilirse, şeytan o çocuğa zarar veremez."*[19]

Eşlerin özel hayatlarındaki cinsel ilişkinin şekli konusunda genel anlamda bir serbestlik söz konusudur. Yahudiler, eşiyle değişik şekillerde cinsel ilişkiye girme sonucu doğacak çocuğun gözünün şaşı olacağını iddia ederlermiş. Bu sebeple hicretten sonra Yahudilere komşu olan Medineli hanımlarla evlenen Mekkeliler arasında bu konuda problem çıkmış, bunun üzerine Cenâb-ı Hak, *"Kadınlarınız sizin tarlanızdır. O hâlde tarlanıza nasıl dilerseniz öyle yaklaşın"*[20] âyetini indirmiştir.[21] Bu âyetle Allah, Yahudilerin iddialarının yanlış olduğunu ortaya koyarak, kişinin

[11] B267 Buhârî, Gusül, 12; M2826 Müslim, Hac, 33.
[12] ST8/19 İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 19.
[13] Bakara, 2/228.
[14] MŞ19256 İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, Talâk, 272; BS15094 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII, 466.
[15] T1167 Tirmizî, Radâ', 13; MK21748 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XXV, 38.
[16] Bakara, 2/223.
[17] B5367 Buhârî, Nafakât, 12; M3638 Müslim, Radâ', 56; İF9/122 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, IX, 122.
[18] N3608 Nesâî, Hayl ve sebk, 8; D2513 Ebû Dâvûd, Cihâd, 23; T1637 Tirmizî, Fedâilü'l-cihâd, 11.
[19] M3533 Müslim, Nikâh, 116; B3271 Buhârî, Bed'ü'l-halk, 11.
[20] Bakara, 2/223.
[21] B4528 Buhârî, Tefsîr, (Bakara) 39; M3535 Müslim, Nikâh, 117.

hanımıyla normal yoldan olmak koşuluyla her konumda ilişkisinin caiz olduğunu bildirmiştir.

Ancak Allah Resûlü (sav), bir erkeğin eşine ters yoldan yaklaşmasını, yani anal ilişkiyi şiddetle yasaklamış ve bunun lâneti gerektiren bir davranış olduğunu belirtmiştir.[22]

Eşler arasındaki cinsel ilişki, küçük çocuklar da dâhil kimsenin göremeyeceği ve sesleri duyamayacağı bir mahremiyet içerisinde olmalıdır.[23] Eşlerin birbirlerinin vücutlarını görmeleri tabiî bir durumdur.[24] Halk arasında yaygın olarak bilinen; cinsel ilişkide eşin edep yerini görmekle ile ilgili görüş ve rivayetler,[25] ya çok zayıf ya da uydurmadır.[26] Cinsel temas esnasında eşlerin üstlerine bir şeyler örtmeleri tavsiye edilmiştir[27]

Eşler arası özel hayatta gizlilik esastır. Peygamber (sav), *"Kişinin eşiyle birlikte olduktan sonra onun sırrını ifşa etmesi, kıyamet gününde Allah katında (sorumluluğu) en büyük olan emanetlerdendir."*[28] buyurur ve hanımı ile cinsî münasebette bulunduktan sonra aralarında geçenleri anlatan erkeği, *"Allah katında insanların en kötülerinden biri"* olarak niteler.[29] Eşin sırlarının ifşa edilmesi her şeyden evvel edebe aykırıdır, iffetsizliktir, onu günahkâr nefislere karşı tehlikeye atmaktır. Aynı durum kadın için de söz konusudur. Nitekim birçok konuda kadın sahâbîlerin sözcülüğünü yapan Esmâ bnt. Yezîd isimli sahâbî,[30] Allah Resûlü'nün, cinsel hayatları açığa vuran konuşmaları yasakladığını ve şöyle buyurduğunu nakleder: *"Cinsel hayatlarını açığa vurarak konuşan kimseler, (sanki) insanlar kendilerine bakıp dururken ilişkiye giren erkek ve dişi şeytan gibidir."*[31]

Cinsel ilişkinin zamanı eşlerin arzu ve isteklerine bırakılmıştır. Cinsel ilişkide ideal olan, eşlerin birlikte tatmin olmalarıdır. Bu açıdan kişi, kendisi kadar eşini de dikkate almalı ve sırf kendisini düşünerek eşini ilişkiye zorlamamalıdır.[32] Cinsel ilişki, sadece bazı durumlarda ve hanımların özel hâllerinde yasaklanmıştır. Söz gelimi, oruçlu, ihramlı ve itikâfta iken;[33] hanımların hayız ve loğusalık hâllerinde cinsel ilişkiye izin verilmemiştir.[34]

Hayızlı ya da loğusa olan hanımın cinsel ilişki dışında eşiyle fiziksel temasta bulunmasında bir sakınca yoktur.[35] Bazı rivayetlerde hayızlı hanımla cinsî münasebette bulunmaktan ve kadına ters yoldan yaklaşmaktan çok ağır bir şekilde sakındırılmıştır.[36] Temizlik ve sağlık açısından sakıncalı olan böyle bir ilişkinin men edildiği ve hoş karşılanmadığı kesindir. Peygamber Efendimiz özel hâlindeki hanımıyla cinsel ilişki ya-

[22] HM6706 İbn Hanbel, II, 182; DM1168 Dârimî, Tahâret, 113; D2162 Ebû Dâvûd, Nikâh, 44-45.
[23] MŞ17618 İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, Nikâh, 248; MK10443 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XXII, 83.
[24] D4017 Ebû Dâvûd, Hammâm, 2; İM1920 İbn Mâce, Nikâh, 28; T2769 Tirmizî, Edeb, 22.
[25] Gİ2/20 Gazâlî, *İhyâ*, II, 20; FK1/419 Münâvî, *Feyzu'l-kadîr*, I, 419-420.
[26] CM2/271 İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, II, 271-272.
[27] İM1921 İbn Mâce, Nikâh, 28.
[28] M3543 Müslim, Nikâh, 124.
[29] M3542 Müslim, Nikâh, 123.
[30] Hİ7/498 İbn Hacer, *İsâbe*, VII, 498.
[31] HM28135 İbn Hanbel, VI, 457; D2174 Ebû Dâvûd, Nikâh, 48-49.
[32] MA10468 Abdürrezzâk, *Musannef*, VI, 194.
[33] Bakara, 2/187, 197; MU773 *Muvatta'*, Hac, 21.
[34] Bakara, 2/222; MA1200 Abdürrezzâk, *Musannef*, I, 313; DM990 Dârimî, Tahâret, 98.
[35] MU126 *Muvatta'*, Tahâret, 26; B300 Buhârî, Hayız, 5; M679 Müslim, Hayız, 1.
[36] D3904 Ebû Dâvûd, Tıb, 21; İM639 İbn Mâce, Tahâret 122; T135 Tirmizî, Tahâret, 102.

sağını ihlâl edenin ceza olarak bir dinar (4,25 gr. altın) veya yarım dinar sadaka vermesinin uygun olacağını söylemiştir.[37]

Özürlü olup, kanaması kesilmeyen bir hanımla cinsi ilişkiye girilemeyeceği görüşünde olan âlimler bulunmakla birlikte,[38] özürlünün her türlü ibadetini yapabildiği gibi, cinsel ilişkide bulunmasında bir sakınca görmeyenler de vardır.[39]

Allah Resûlü (sav) bebeğe zarar verir kaygısı ile emziren kadınla cinsel münasebeti yasaklamak istemiş, hatta ilk önce çocuk emziren kadınla cinsel münasebeti, "çocukları gizlice öldürme" olarak açıklamıştır.[40] Ancak Rum ve İranlıların çocuklarının bundan zarar görmediğini öğrenince kanaatini değiştirmiş ve böyle bir sınırlamadan vazgeçmiştir.[41]

Cinsî münasebette bulunduktan sonra eşler için en uygun olanı banyo yapmaları, yok eğer yıkanmayı geciktirecekler, bir şeyler yiyecekler ya da uyuyacaklarsa, edep yerlerini yıkayıp abdest almalarıdır.[42] Nitekim Sevgili Peygamberimiz cinsî münasebette bulunduktan sonra bazen gusledip öyle uyur, bazen de boy abdesti almaksızın edep yerlerini yıkayarak abdest alır ve öyle yatardı.[43] Peygamberimiz karı kocanın, tekrar cinsel ilişkiye girmek istediklerinde iki ilişki arasında namaz abdesti gibi abdest almalarını tavsiye etmiştir.[44]

Cinsî münasebette kocanın dışarı boşalmasına "azil" adı verilmektedir. Allah Resûlü bu doğum kontrol yönteminin mutlaka gebeliğe engel olduğu şeklindeki Yahudi inancına karşı çıkmıştır. Zira Allah'ın bir çocuğu yaratmayı istemesi hâlinde kimse buna engel olamayacaktır.[45] Genç sahâbîlerden Câbir b. Abdullah, Resûlullah (sav) zamanında ve Kur'an inmekteyken azil yaptıklarını belirtir. Azli yasaklayan herhangi bir âyet inmediği gibi, haberi olmasına rağmen Allah Resûlü (sav) de bunu yasaklamamıştır.[46] Nitekim azlin hükmünü soran birine Peygamberimiz, *"Bunu yapmanızda bir sakınca yoktur. Çünkü Allah Teâlâ'nın var olmasını ezelde takdir ettiği her canlı muhakkak doğacaktır."* buyurmuştur.[47] Her meniden çocuk olmadığı gibi, Allah'ın yaratmak istediği bir çocuğun doğmasını da hiçbir şey engelleyemezdi.[48] Ancak Efendimizin, kadının izni olmadıkça azil yapılmasını yasaklamasına bakılırsa,[49] ihtiyaç duymaları hâlinde eşlerin böyle bir doğum kontrolü yöntemine birlikte karar vermeleri daha uygun olacaktır.

Amellerin niyetlere göre değer kazanacağını ifade eden Fahr-i Kâinat Efendimiz[50] bu bağlamda, kişinin kendisini ve eşini haramdan koruyarak helâl yoldan tatmin olma amacıyla cinsel münasebette bulunmasını bile

[37] D264 Ebû Dâvûd, Tahâret, 105; İM640 İbn Mâce, Tahâret, 123; N290 Nesâî, Tahâret, 182.
[38] MA1172 Abdürrezzâk, *Musannef*, I, 305; DM857 Dârimî, Tahâret, 86.
[39] D309 Ebû Dâvûd, Tahâret, 118.
[40] D3881 Ebû Dâvûd, Tıb, 16; İM2012 İbn Mâce, Nikâh, 61.
[41] M3564 Müslim, Nikâh, 140; D3882 Ebû Dâvûd, Tıb, 16.
[42] M700 Müslim, Hayız, 22.
[43] B288 Buhârî, Gusül, 27; M705 Müslim, Hayız, 26.
[44] M707 Müslim, Hayız, 27; T141 Tirmizî, Tahâret, 107.
[45] D2171 Ebû Dâvûd, Nikâh, 47-48; T1136 Tirmizî, Nikâh, 39.
[46] B5209 Buhârî, Nikâh, 97; M3559 Müslim, Nikâh, 136.
[47] M3544 Müslim, Nikâh, 125; B5210 Buhârî, Nikâh, 97.
[48] M3554 Müslim, Nikâh, 133.
[49] HM212 İbn Hanbel, I, 31; İM1928 İbn Mâce, Nikâh, 30.
[50] B1 Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1.

ecir ve sevap sebebi görmektedir. Nitekim *"...Birinizin eşiyle cinsel ilişkide bulunması bile sadakadır."* buyurduğunda ashâb, "Ey Allah'ın Resûlü! Birimizin şehvetini tatmin etmesine de mi mükâfat var?" diye sormuştu. Allah Resûlü, *"Peki, şehvetini haramla tatmin etmiş olsaydı, bundan dolayı ona günah var mıydı?"* diye sorunca, "Evet!" demişlerdi. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, *"İşte bunun gibi, ihtiyacını helâl yolla giderdiğinde de onun için bir mükâfat vardır!"* buyurmuştu.[51]

Şu hâlde eşler arası özel hayat, aynı zamanda bir sadaka yani sadakattir. Aslında bu ilişki, eşlerin hem Allah'a, hem de birbirlerine olan sadakatlerinin bariz bir göstergesidir. Zira yaratılışlarının gereği olan bu tabiî ihtiyaçlarını sadece Allah'ın kendilerine helâl kıldığı ölçüler içerisinde giderirler. Ve aralarındaki *"ağır sözleşme"*[52] sebebiyle, birbirlerine sadakat gösterirler. Helâl çerçevede birbirlerini tatmin ve teskin ederler ve asla biri diğerini aldatmaz. Bu nedenle de Rahmet Elçisi'nin ifade ettiği gibi, özel hayatlarını dahi ecir ve sevap vesilesine dönüştürebilirler.

Cinsellik kadar özel bir birlikteliği paylaşmak, birbirine hürmet göstermeyi gerektirir. Kişinin, kendisini böylesine mahrem bir konuda yalnız bırakmadığı için eşine minnettar olması lazımdır. Eşinin de insan olduğunu unutmamalı, kimi zaman eksiklikleri hoş görmelidir. Her türlü maddî hediyenin ötesinde ruhu ve bedeni ile yanı başında olan eşinin bu ikramına değer vermelidir. Zorlayıp inciterek, gücendirip utandırarak devam eden bir özel hayatın, insanı mutlu ve verimli kılması mümkün değildir. İki insan arasındaki ilişkinin olabildiğince yakınlaştığı bu beraberlikte kul hakkının ne derece önemli olduğu hatırdan çıkarılmamalı, dolayısıyla cinsel hayat sevgi üzerine kurulmalı, karşılıklı saygıya dayanmalıdır.

[51] M2329 Müslim, Zekât, 53; HM21814 İbn Hanbel, V, 169.
[52] Nisâ, 4/21.

ÇOCUK
SEVGİ ve ŞEFKAT MEYVESİ

عَنْ أَبِى مُوسَى قَالَ: وُلِدَ لِى غُلاَمٌ، فَأَتَيْتُ بِهِ النَّبِيَّ ﷺ فَسَمَّاهُ إِبْرَاهِيمَ
فَحَنَّكَهُ بِتَمْرَةٍ وَدَعَا لَهُ بِالْبَرَكَةِ وَدَفَعَهُ إِلَيَّ...

Ebû Musa anlatıyor: "Bir oğlum oldu. Onu Peygamber'e (sav) getirdim. Adını İbrâhim koydu ve bir hurmayı ezip yumuşatarak ağzına verdi. Daha sonra (hayırlı ve) bereketli olsun diye dua edip çocuğu bana geri verdi..."

(B6198 Buhârî, Edeb, 109)

عَنْ أَبِى الدَّرْدَاءِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"إِنَّكُمْ تُدْعَوْنَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِأَسْمَائِكُمْ وَأَسْمَاءِ آبَائِكُم فَأَحْسِنُوا أَسْمَاءَكُمْ."

عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِى رَافِعٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ أَذَّنَ فِى أُذُنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ –حِينَ وَلَدَتْهُ فَاطِمَةُ– بِالصَّلَاةِ.

حَدَّثَنَا سَلْمَانُ بْنُ عَامِرٍ الضَّبِّيُّ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ:
"مَعَ الْغُلَامِ عَقِيقَةٌ، فَأَهْرِيقُوا عَنْهُ دَمًا وَأَمِيطُوا عَنْهُ الأَذَى."

عَنْ عَلِىِّ بْنِ أَبِى طَالِبٍ قَالَ: عَقَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَنِ الْحَسَنِ بِشَاةٍ وَقَالَ:
"يَا فَاطِمَةُ احْلِقِى رَأْسَهُ وَتَصَدَّقِى بِزِنَةِ شَعْرِهِ فِضَّةً."

Ebu'd-Derdâ'nın naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Muhakkak ki siz kıyamet günü isimlerinizle ve babalarınızın isimleriyle çağırılacaksınız. O hâlde (çocuklarınıza) güzel isimler koyun."*
(D4948 Ebû Dâvûd, Edeb, 61)

Ubeydullah b. Ebû Râfi', babasının şöyle dediğini naklediyor: "Fâtıma onu dünyaya getirdiğinde, Ali'nin oğlu Hasan'ın kulağına Resûlullah'ın (sav) namaz ezanı gibi ezan okuduğunu gördüm."
(T1514 Tirmizî, Edâhî, 16)

Selmân b. Âmir ed-Dabbî'nin işittiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Çocuk dünyaya gelince onun için bir akîka kurbanı kesilir. Onun adına akîka kurbanı kesin ve (saçını tıraş etmek suretiyle) onu rahatlatın."*
(B5472 Buhârî, Akîka, 2)

Ali b. Ebû Tâlib şöyle demiştir: "Resûlullah (sav) (torunu) Hasan için akîka olarak bir koyun kurban etti ve *'Fâtıma, onun başını tıraş et ve saçının ağırlığı kadar gümüşü sadaka olarak ver.'* buyurdu."
(T1519 Tirmizî, Edâhî, 19)

Mekke ile Medine arasında uzayıp giden hicret yolunun yolcusu bu defa hamile bir anne idi. Sevgili Peygamberimiz, sadık dostu Hz. Ebû Bekir ile birlikte aynı yollardan geçeli iki sene olmuştu. Kutsal yolculuklarında onlara gizlice azık taşıyan, kuşağını ikiye bölüp su kırbasının ve azık torbasının ağzını bağlayan Esmâ,[1] aşina olduğu kum tepelerini şimdi kendisi tırmanıyordu. Ama bu defa meşakkat bir başkaydı. Bebeğinin doğumuna sadece birkaç gün kalmış olması onu yordukça yoruyor, mesafe tükenmek bilmiyordu. Sonunda Medine yakınlarındaki Kubâ köyü görünmüştü. Nihayet Esmâ'yı babası Hz. Ebû Bekir'e ve Allah'ın Resûlü'ne kavuşturacak olan çetin yolculuk sona ermişti. Ama Kubâ'da onu bekleyen bir başka sürpriz vardı: Yavrusunun da anne karnındaki yolculuğu sona ermiş ve ailesine kavuşma ânı gelmişti!

Esmâ'nın Kubâ'da doğum yapması, sadece kendisini değil daha önce hicret eden bütün Müslümanları sevince boğmuştu. Bu minik oğlan, Medine'de doğan ilk muhacir evlâdıydı. İçlerinden bir türlü atamadıkları korku sona ermiş, Yahudilerin Medine'ye göç eden Müslümanlara büyü yaptıkları ve bir daha çocukları olmayacağı şeklinde dalga dalga yayılan söylenti asılsız çıkmıştı.[2]

Kıymetli bir bebekti. Dedesi Hz. Ebû Bekir, babası cennetle müjdelenen on sahâbîden birisi olan Zübeyr b. Avvâm'dı. Annesi onu Peygamber Efendimizin kollarına bıraktığında daha ne bir adı, ne de dünya nimetleriyle tanışıklığı vardı. Allah'ın Resûlü, bebeği şefkatle kucakladı. Bu küçük töreni izleyenlerden bir hurma istedi ve hurmayı bir süre ağzında ıslatarak yumuşattıktan sonra bebeğin damağını bu hurma ile ovdu. Sonra dua etti Peygamberimiz. Bebeğin hayatı için hayır ve bereket diledi. Ve adı kondu: Abdullah.[3] Geleceğin halifesi, cesur ve âbid kumandan Abdullah b. Zübeyr...

Zor ya da kolay, neşeli ya da hüzünlü, umutlu ya da ümitsiz... Hangi şartlarda olursa olsun hayata merhaba diyen her bebek, Allah'ın emanetine yakışır bir karşılamayı hak eder. Yüce Rabbimiz, kız mı erkek mi olacağını belirleyip[4] rızkını ve ecelini tayin ettikten sonra[5] onu bu dünya ile tanıştır-

[1] B2979 Buhârî, Cihâd, 123.
[2] B5469 Buhârî, Akîka.
[3] B3909 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 45; M5616 Müslim, Âdâb, 25.
[4] Şûrâ, 42/49-50.
[5] B6595 Buhârî, Kader, 1.

mıştır. Büyüklerin kucağına, zorlu bir sınav olmakla beraber[6] evlerine daha fazla rızık girmesine vesile olacak[7] ve hayatlarına neşe katacak yeni bir emanet yollamıştır. Bu taze cana verilecek emek, bir ömür sürecektir. Çünkü insan evlâdı, hayatı boyunca ebeveyninin ilgi, sevgi, şefkat ve desteğini yanı başında hissetmeye muhtaçtır. Anne babası, maddî ve mânevî her türlü yardımdan oluşan görevler listesini aslında onun doğumundan önce okumaya başlamıştır bile. Doğum yeni bir merhaledir sadece; hayat boyu tırmanacağı merdivenlerin ilk basamağı, kat edeceği mesafelerin ilk durağıdır.

Bebeğin doğumu ile aileye yeni bir ferdin katılması, heyecan uyandırdığı kadar sorumluluk duygularını da pekiştirir. Her ne kadar ailenin diğer fertleri yaşlarına göre yeni yükümlülükleri paylaşmak durumunda kalsalar da şüphesiz yükün ağır kısmı anne babanın omuzundadır. Öncelikle anne baba, "Eğer bize iyi ve sağlıklı bir çocuk verirsen, elbette şükredenlerden olacağız." diye dua eden ama bebek dünyaya geldikten sonra onu gönderene ortak koşan ebeveynlerden olmamalıdırlar.[8] Cinsiyetine bakmaksızın yavrularını bağırlarına basmalı, kızı olunca utanıp üzülen[9] ama oğlu olduğunda sevinip coşan cahiller güruhuna katılmamalıdırlar. Dünya hayatının süsü olan çocuklarının[10] ne kadar değerli birer nimet olduğunu akıllarından çıkarmamalı, aynı zamanda Allah'ın onlar vasıtasıyla kendilerini imtihan ettiğini[11] göz ardı etmemelidirler. İlk günden itibaren çocuklarına merhametin en derinini ve muhabbetin en safını sunmalıdırlar.

Peygamber Efendimizin hayatına baktığımızda, çocuk gibi masum bir misafire ilk ikramın hurma olduğunu görüyoruz. Bir lokmacık yumuşatılmış hurma, dualar eşliğinde bebeğin ağzına verilirken, hayata tatlı bir başlangıç yapılmış olmaktadır. Elbette doyumluk değil tadımlık olan bu lokmayı emen bebek, hemen ardından anne sütü ile tanışacak ve iki yıla kadar uzanan bir süreçte annesinden beslenecektir.[12] Hurmanın bereketli bir gıda olduğunu belirten Resûlullah,[13] küçük yardımcısı Enes'in yeni doğan kardeşini de "tahnîk" denilen bu gelenekle karşılamıştır.[14] Nitekim annesi Ümmü Süleym'in bebeği henüz emzirmeden önce kendisine verip Peygamberimize gönderdiğini anlatan Enes, sözlerine şöyle devam etmektedir: "Resûlullah'ı bulduğumda zekâtlık hayvanları damgalamakla meşguldü. Beni görünce, *'Galiba Ümmü Süleym doğum yaptı.'* dedi ve hemen elindeki damga âletini bıraktı. Ben de bebeği onun kucağına koydum. Medine'nin acve hurmasından bir tane isteyen Allah'ın Resûlü, hurmayı eriyene kadar ağzında çiğneyip yumuşattıktan sonra bebeğin ağzına tut-

[6] Teğâbün, 64/15.
[7] İsrâ, 17/31.
[8] A'râf, 7/189-191.
[9] Nahl, 16/58-59; Zuhruf, 43/17.
[10] Kehf, 18/46.
[11] Enfâl, 8/28.
[12] Bakara, 2/233.
[13] T658 Tirmizî, Zekât, 26.
[14] M6322 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 107; B5824 Buhârî, Libâs, 22.

tu. Hurmanın tadını alan bebek yalanmaya başlamıştı. Bunun üzerine, *'Ensarın hurmayı nasıl sevdiğine bir bakın!'* buyuran Resûlullah, yavrunun yüzünü okşadı ve ona Abdullah ismini verdi."[15]

Bebeğe hayır ve bereket duaları ile hoş geldin demek, Peygamber Efendimizin âdetidir. Ashâb, yeni doğan yavrularını kucaklayıp vakit kaybetmeden onu ziyarete getirdiklerinde, Efendimiz bir yandan hurma ile çiğnem yaparken bir yandan da dua buyurur. Muhterem bir ağızdan dökülen dualarla ruhu okşanan bebek için, kendisi adına Allah'a yalvaran bir sesi dinlemek ne büyük huzurdur! Oğlunu bu mutluluktan mahrum bırakmak istemeyen Ebû Musa da bebeği yanına getirdiğinde Peygamberimizin dualarla birlikte ona İbrâhim adını verdiğini ve ezdiği bir hurmayı onun ağzına koyduğunu anlatmaktadır.[16]

Ad koyma ise, başlı başına bir törendir. Çok eski zamanlardan beri insanların, ismi ile müsemma olmasını umdukları çocukları için ad seçerken ne kadar özenli davrandıklarına tarih şahittir. Ömür boyu anılacağı bu adı bebeğin kulağına söylemek için yapılan törenler, bugün de devam etmektedir. İşte bu zincirin bir halkası olarak Peygamberimiz de çocuğa isim koymayı sıradan bir olay kabul etmeyip önemsemiştir. O, *"Muhakkak ki siz kıyamet günü isimlerinizle ve babalarınızın isimleriyle çağırılacaksınız. O hâlde (çocuklarınıza) güzel isimler koyun."*[17] buyururken, anne babalara bu konudaki sorumluluklarını hatırlatmaktadır.

Resûl-i Ekrem, telaffuzu hoş olduğu kadar anlamı da güzel olan isimlerin tercih edilmesini istemiştir. Çocuklarına "Harb" yani "Savaş" adını vermekte ısrar eden Hz. Ali'ye bizzat engel olmuş ve torunlarına "iyilik ve güzellik" mânâsındaki Hasan ve Hüseyin adlarını vermiştir.[18] Adını her duyduğunda kendisini adıyla özdeşleştiren çocuğun, davranışlarına da ona göre yön vereceği düşünüldüğünde, Peygamberimizin isim konusundaki hassasiyetini anlamak zor değildir. Sırf bu yüzden Efendimiz (sav), şirke ait unsurlar taşıyan ya da kötü çağrışımlara sebep olan isimlerin konulmasına karşı çıkmış, hatta ileri yaştaki kişilerde bile olsa böyle isimleri değiştirmiştir.[19] Hayatı anlamlı kılarak sahibini hayra yönelten adları öne çıkarmış ve Allah'a kul olmayı ifade eden Abdullah ve Abdurrahman isimlerinden Rabbimizin hoşlandığını belirtmiştir.[20] Aynı zihniyetle çocuklara peygamber isimleri verilmesini tavsiye etmiş,[21] kendisi de en küçük oğlu dünyaya geldiğinde, *"Bu gece bir oğlum doğdu, ona dedem İbrâhim'in adını verdim."*[22] buyurarak bu tavsiyesini pekiştirmiştir.

[15] B6198 Buhârî, Edeb, 109.
[16] D4948 Ebû Dâvûd, Edeb, 61.
[17] EM823 Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 286.
[18] M4628 Müslim, Cihâd ve siyer, 89; D4955 Ebû Dâvûd, Edeb, 62.
[19] T2833 Tirmizî, Edeb, 64.
[20] N3595 Nesâî, Hayl, 3.
[21] D3126 Ebû Dâvûd, Cenâiz, 23-24.
[22] T1514 Tirmizî, Edâhî, 16; HM24371 İbn Hanbel, VI, 10.

Diğer yandan bebeğin ezân-ı Muhammedî ile tanıştırılması, ad koyma merasiminin vazgeçilmez bir parçasıdır. Resûl-i Ekrem, torunu Hasan dünyaya geldiğinde kulağına tıpkı namaz vakitlerinde okunduğu gibi ezan okumuştur.[23] Hafif bir sesle sağ kulağına ezan, sol kulağına da kâmet okunan bebek, İslâm inancının üç temel ilkesini ilk defa dinlemiş olur. Zira ezan ona, Allah'ın varlığını ve birliğini, Hz. Muhammed'in O'nun elçisi olduğunu ve asıl kurtuluşun ibadet yoluyla âhirette elde edilecek mutlulukta bulunduğunu söylemektedir.

Adı güzel kendi güzel Peygamberimiz, çocuğa adının ne zaman konulacağını merak eden anne babalara şöyle cevap vermektedir: *"Her çocuk doğumunun yedinci gününde kendisi için kesilecek akîka kurbanı karşılığında rehin (gibi)dir. Aynı gün saçı tıraş edilir ve adı koyulur."*[24] Kendi oğluna doğduğu gece isim veren[25] Peygamberimizin bu görevin yedinci günden daha fazla geciktirilmemesini arzu ettiği anlaşılmaktadır.

Görüldüğü üzere Peygamber Efendimizin anne babadan bir diğer isteği de kendilerine evlât bahşeden Allah'a minnettarlıklarının ifadesi olarak kurban kesmeleridir.[26] "Akîka" olarak adlandırılan bu kurban, sağ salim doğan çocuğun canının bedelidir, dense yeridir. Tıpkı bir oğlu olursa onu kurban etmeyi adayan Hz. İbrâhim'e, ahdini yerine getirmek zorunda kaldığında Allah tarafından gönderilen koç gibi![27] İsmâil'in canına bedel olarak gelen bu büyük mükâfatın hatırası ile Resûl-i Ekrem, babalara akîka keserek rehin olan yavrularını özgürlüğe kavuşturmalarını tavsiye etmektedir. Aslında bu âdetin İslâmiyet öncesi Arap toplumunda da mevcut olduğunu ve Peygamberimizin sevgili eşi Hz. Hatice'nin dünyaya gelen oğulları ve kızları için kurban kestirdiğini bilmekteyiz.[28] Nitekim sahâbîlerden Ebû Büreyde bu geleneği anlatırken şöyle demektedir: "Câhiliye döneminde birimizin çocuğu dünyaya geldiğinde bir koyun keser, kanını da çocuğun başına sürerdik. Allah İslâm'ı gönderdikten sonra yine kurban kesmeye devam ettik ama çocuğun başını tıraş edip güzel kokması için safran sürmeye başladık."[29]

Risâletinden sonra da bu anlamlı geleneği sürdüren Efendimiz, torunları Hasan ve Hüseyin için akîka olarak birer koç kurban etmiş[30] ve yeni doğan çocuklar için akîka kurbanı kesmeyi tavsiye etmiştir.[31] Ancak akîkanın kanını çocuğun alnına sürme veya başına damlatma âdeti bugün bile ısrarla sürdürülmekteyse de Peygamberimizin sünnetine uygun değildir. Bunun yerine Resûl-i Ekrem, saçlı doğan bebeklerin saçlarının tıraş

[23] D2838 Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 20, 21; N4225 Nesâî, Akîka, 5.
[24] D3126 Ebû Dâvûd, Cenâiz, 23-24.
[25] T2832 Tirmizî, Edeb, 63.
[26] Sâffât, 37/101-111.
[27] ST1/133 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 133-134.
[28] D2843 Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 20-21.
[29] D2841 Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 20-21.
[30] DM1999 Dârimî, Edahi, 9.
[31] B5472 Buhârî, Akîka, 2; N4219 Nesâî, Akîka, 2.

edilmesini, bu sayede kirden arınıp rahatlamalarının sağlanmasını tavsiye etmektedir.[32] Ayrıca kendi torunu doğduğunda, tıraş edilen saçlarının tartılmasını ve ağırlığınca gümüşün sadaka olarak verilmesini istemiş,[33] Hz. Fâtıma da kız olsun erkek olsun bütün çocuklarında bu emri yerine getirmiştir.[34] Tıraştan sonra yıkanıp güzel kokularla süslenen bebek için anne karnındaki karanlık ve bulanık hayatın aksine tertemiz ve berrak bir ömür başlamış demektir.

Anne sütü ile dünya nimetlerini tatmaya başlayan, adı konunca bir kimliğe kavuşan, ezanı dinleyince ilk tebliğe muhatap olan, kurbanı kesilince canının şükrü eda edilen, saçları tıraş edilince temizlenen çocuğa sunulması gereken bir hizmet daha vardır: Onu sünnet etmek. Oğlan çocuğun sünnet olması, sadece dinî bir gereklilik değil, sağlık açısından da gayet önemli bir adımdır.

İslâm inancı ile şekillenen kültürümüzde, erkeğin sünnetli olması, Müslüman olmasının bir işareti olarak görülmüştür. Elbette bu kanaatin yerleşmesini sağlayan, Peygamberimizin yeni Müslüman olanlara, *"Sünnet ol."* buyurmasıdır.[35] Böylelikle inancının gereğini açıkça bedeninde uygulamaktan çekinmeyen kişi, kendisini sıkıntıya sokacak birçok rahatsızlıktan da korunmuş olacaktır. *"İnsanın fıtratı gereği yapması gereken beş şey vardır: Sünnet olmak, kasıkları tıraş etmek, tırnakları kesmek, koltuk altını temizlemek ve bıyıkları kısaltmak."*[36] buyuran Peygamber Efendimiz, nesiller boyu süregelen böyle bir alışkanlığın aslında yaratılışın gereği olduğunu öğretmiştir.

Her ne kadar Peygamberimiz hayatta iken sünnet töreni yapma ve düğün yemeklerine benzer biçimde ziyafet verme âdeti bulunmamaktaysa da, onun vefatından kısa süre sonra ashâbın böyle bir geleneği başlattığını görmekteyiz. Meselâ Abdullah b. Ömer, oğlunu sünnet ettirdiğinde koç keserek misafirlerini ağırlamış,[37] Hz. Ömer de def eşliğinde yapılan bir eğlence sesi duymuş, "Bu nedir?" diye sorduğunda, "Düğün yahut da sünnettir." cevabı verilmiştir.[38] Bu tür kutlamalarda elbette Peygamberimizin düğün yemekleri için dile getirdiği uyarılar dikkate alınmalı, sadece zengin dostlar ve eşraf değil, muhtaç aileler de sofralara davet edilmeli,[39] israf ve gösterişten kaçınılmalıdır. Belki de en önemlisi böyle bir merasim ile İbrâhim Peygamber'in yolunu izleyen çocuğun, Resûlullah'ın sünnetine uygun bir hayat sürmesi için dualar edilmelidir.

[32] T1519 Tirmizî, Edâhî, 19.
[33] MU1071 *Muvatta'*, Akîka, 1.
[34] D356 Ebû Dâvûd, Tahâret, 129.
[35] B5889 Buhârî, Libâs, 63; M597 Müslim, Tahâret, 49.
[36] EM1246 Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 426.
[37] MA19738 Abdürrezzâk, *Musannef*, XI, 5.
[38] B5177 Buhârî, Nikâh, 73; M3521 Müslim, Nikâh, 107.

AD KOYMA
EVLÂDIN ANNE BABA ÜZERİNDEKİ HAKKI

عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"إِنَّ أَحَبَّ أَسْمَائِكُمْ إِلَى اللَّهِ عَبْدُ اللَّهِ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ."

İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre,
Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
"Allah'ın en çok sevdiği isimleriniz Abdullah ve Abdurrahman'dır."
(M5587 Müslim, Âdâb, 2)

عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ يُغَيِّرُ الاِسْمَ الْقَبِيحَ.

عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَمَرَ بِتَسْمِيَةِ الْمَوْلُودِ يَوْمَ سَابِعِهِ وَوَضْعِ الْأَذَى عَنْهُ وَالْعَقِّ.

عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"إِنَّكُمْ تُدْعَوْنَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِأَسْمَائِكُمْ وَأَسْمَاءِ آبَائِكُمْ فَأَحْسِنُوا أَسْمَاءَكُمْ."

Hz. Âişe'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) çirkin isimleri değiştirirdi.

(T2839 Tirmizî, Edeb, 66)

Amr b. Şuayb'ın, babası aracılığıyla dedesinden rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber (sav), yeni doğan çocuğa yedinci gününde isim verilmesini, (saçlarının tıraş edilmesi suretiyle) temizlenmesini ve akîka kurbanının kesilmesini emretmişti.

(T2832 Tirmizî, Edeb, 63)

Ebu'd-Derdâ'dan rivayet edildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "*Siz kıyamet günü kendi isimlerinizle ve babalarınızın isimleriyle çağırılacaksınız. Öyleyse güzel isimler koyun.*"

(D4948 Ebû Dâvûd, Edeb, 61)

Resûlullah'ın (sav) âhirete irtihalinden yaklaşık dört ay önceydi. Sevgili Peygamberimiz hicretin onuncu yılı Rebîülevvel ayında Hâlid b. Velîd'i bir grup Müslüman ile birlikte Necrânlı Hâris b. Kâ'boğulları'na göndermiş ve onları İslâm'a davet etmesini istemişti. Onlar da bu daveti kabul ederek Müslüman olmuşlar ve birlikte Resûlullah'ın yanına gelip, "Allah'tan başka ilâh olmadığını ve Hz. Muhammed'in (sav) O'nun Resûlü olduğunu" ikrar etmişlerdi.[1] Resûlullah'a gelen heyetin içerisinde Ebû Şürayh el-Hârisî de bulunuyordu. Resûlullah, ona "hüküm sahibi" anlamında "Ebu'l-hakem" künyesiyle seslenildiğini duymuş ve bu durum hoşuna gitmemişti. Sevgili Peygamberimiz kendisini yanına çağırarak bu konudaki rahatsızlığını dile getirdi: *"Muhakkak ki yegâne hüküm sahibi Allah'tır. Hükümleri belirleyen de sonuçlandıran da O'dur. Sen niçin Ebu'l-hakem künyesiyle çağırılıyorsun?"* diye sordu. O da "Kavmim bir anlaşmazlığa düştüğünde bana gelir, ben de aralarında hüküm veririm. Her iki taraf da razı olur." cevabını verdi. Resûlullah, *"Ne güzel!"* buyurdu. Onun, sorunları çözmesi hoşuna gitmişti. Ancak Allah'a ait bir ismin bu şekilde kullanılmış olmasını kabullenemezdi. Ebû Şürayh'a kaç çocuğu olduğunu sordu. Onun, Şürayh, Müslim ve Abdullah isimli üç oğlu olduğunu duyunca, en büyüğünün adını öğrenmek istedi. Ardından da "Şürayh" isimli büyük oğluna atfen ona *"Sen Ebû Şürayh (Şürayh'ın babası)sın."* buyurdu ve onlara dua etti.[2]

Peygamber Efendimizin ilâhî vahyi yaymaya başladığı Arap toplumlarında da inanç, kültür ve yaşam tarzlarını yansıtacak şekilde isimler kullanılıyordu. Asıl isimlerin yanında, genellikle "Ebû" (babası) veya "Ümmü" (annesi) kelimeleriyle başlayan "künye"; ikinci isim olarak kullanılıp övgü, yergi, karakter, fizikî özellik, unvan anlamı taşıyan "lakap" ve bağlı olunan kabile ve memleketi tanıtmaya yönelik "nesep" şeklinde isimlendirme biçimleri vardı.

Kur'ân-ı Kerîm'in açıkça belirttiği üzere, ilk insan Hz. Âdem'e isimleri öğreten bizzat Allah Teâlâ'dır.[3] Kendisine öğretilen isimler ve kavramlar sayesinde ilk insan Hz. Âdem'den başlayarak, insanoğlu, dünyayı mâmur etmeye ve yaşanabilir bir mekân hâline getirmeye başladı. Zaman içinde insanlar, dinî, coğrafî, kültürel vb. nedenlere dayanarak çocuklarına ve bütün varlıklara isimler vermeye devam ettiler.

[1] EÜ6/161 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, VI, 161-162; ST1/338 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 339.
[2] D4955 Ebû Dâvûd, Edeb, 62; N5839 Nesâî, Âdâbü'l-kudât, 7.
[3] Bakara 2/31.

Kültürleri oluşturan unsurların başında gelen dil, Hz. Âdem'den beri ortak düşünebilmenin aracı olagelmiştir. Toplumları ayakta tutan ana unsur, toplum bireylerinin ortak değerlere ve ortak düşünebilme yetisine sahip olmalarıdır. Dili oluşturan kavram ve isimler ise içinde bulundukları kültürlerin ürünüdürler. Ancak bu etki karşılıklıdır. Bir taraftan isimler kültüre ait unsurları barındırırken diğer taraftan da kendine özgü bir kültür yeni isimler ve yeni kavramlarla oluşturulur. Bu şekilde isimler, kültürlerin nesiller boyu aktarılmasını sağlayan birer araç olduğu için Hz. Peygamber isim, künye, lakap ve nesep şeklindeki isimlendirme şekillerini korumuş ancak câhiliye inanç ve kültürünü yansıtan isimlerin yerine tevhid inancını ve oluşturduğu ahlâkî yapıyı yansıtan yeni isimler kullanmış ve ashâbını da bu şekilde yönlendirmişti.

Allah'ın Resûlü Allah'a kulluğu çağrıştıran isimleri tavsiye etmiştir. Bu yüzden, *"Allah'ın en çok sevdiği isimleriniz Abdullah ve Abdurrahman'dır."*[4] buyurmuş, Medine'ye hicretten sonra doğan ilk çocuğa[5] "Abdullah" ismini vermiş,[6] zaman içinde sahâbe arasında en çok yaygınlaşan isim de Abdullah olmuştur. Peygamber Efendimiz, "abd" (kul) ile başlayan isimleri kastederek, *"Kulluğu ifade eden isimler, Allah katında en sevimli olanlardır."*[7] buyurmuştur. "Gözetip koruyan" anlamına gelen ve Allah'a ait bir isim olan Kayyûm adlı bir adamın adını, Abdülkayyûm (Kayyûm'un kulu) şeklinde değiştirmiştir.[8] Yine rivayet edildiğine göre, Abdurrahman b. Avf'ın Müslüman olmadan önceki ismi Abdü Amr iken Allah Resûlü onun adını da değiştirmişti.[9] Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de de "Allah'ın kulu"[10] ve "Rahmân'ın kulları"[11] şeklinde kullanımlar yer almaktadır.

Peygamber Efendimiz "abd" (kul) ile başlayan isimlerin verilmesini istediği gibi hakkı ve adaleti yaymak üzere gönderilen peygamber isimlerini de tercih ediyordu. Oğlu İbrâhim doğduğunda, *"Bu gece bir oğlum doğdu; ona atam İbrâhim'in adını verdim."* buyurmuştu.[12] Abdullah b. Selâm'ın oğlunu kucağına almış, başını okşamış ve ona bereket için dua ederek Hz. Yusuf'un güzel ismini vermişti.[13]

Peygamberlerin içinde ismi verilmesi gerekenlerin başında Kutlu Nebî'nin Muhammed ve Ahmed isimleri gelmekteydi. Nitekim o da (sav), *"Benim adımı koyun fakat künyemi kullanmayın."*[14] buyurarak isminin kullanılmasına izin vermişti. Künyesinin kullanılmasını istememesinin nedeni ise karışıklığı önlemeye yönelikti. Bir keresinde bir adam arkadaşına "Ebu'l-Kâsım!" diye seslenmiş, Peygamber Efendimiz de künyesini

[4] M5587 Müslim, Âdâb, 2; T2833 Tirmizî, Edeb, 64.
[5] B3910 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 45; M5617 Müslim, Âdâb, 26.
[6] NM6327 Hâkim, *Müstedrek*, VI, 2267 (3/548).
[7] ME694 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, I, 214.
[8] BM3372 Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-sahâbe*, V, 2980.
[9] NM5336 Hâkim, *Müstedrek*, V, 1976 (3/306).
[10] Cin, 72/19.
[11] Furkân, 25/63.
[12] M6025 Müslim, Fedâil, 62; D3126 Ebû Dâvûd, Cenâiz, 23-24.
[13] MK19251 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XXII, 285; HM16521 İbn Hanbel, IV, 35.
[14] B6188 Buhârî, Edeb, 106.

duyunca dönüp ona bakmıştı. Kendisine seslenilmediğini anlayınca isminin çocuklara konulabileceğini, ancak künyesinin kullanılmamasını söylemişti.[15] Bir başka münasebette de ismini alanların künyesini almamasını, künyesini alanların ise ismini almamasını istemişti.[16] Ancak Hz. Ali'nin "Resûlullah'a (sav), 'Eğer senden sonra bir çocuğum dünyaya gelirse ona hem senin ismini hem de künyeni vereceğim,' dedim. O da *'Evet (koyabilirsin).'* buyurdu."[17] şeklindeki sözlerinden, bir müddet sonra hem isminin hem de künyesinin kullanılmasına müsaade ettiği anlaşılmaktadır. Zira Allah Resûlü'nün Talha b. Ubeydullah'ın oğlunu meşhur künyelerinden biri olan Ebu'l-Kâsım ile isimlendirdiği de rivayet edilmiştir.[18]

Diğer yandan peygamber isimlerinin yanı sıra salih insanların isimlerinin çocuklara verilmesinin de Resûlullah tarafından uygun görüldüğü anlaşılmaktadır. Muğîre b. Şu'be, Resûlullah'ın (sav) onu Necrân bölgesine gönderdiğini anlatır. Necrânlılar ona, "Sizler Kur'an'da, *'Ey Harun'un kız kardeşi'*[19] diye okumuyor musunuz? Oysa Musa ile İsa arasında çok zaman geçmemiş midir?" şeklinde bir soru yöneltince onlara nasıl cevap vereceğini bilemez ve durumu Resûlullah'a (sav) anlatır. Allah Resûlü, *"Kendilerinden önce geçen peygamberlerin ve salih insanların isimlerini kullandıklarını haber verseydin ya!"* cevabını verir.[20] Peygamber ve salih insanların isimlerini vermek, sahâbe arasında da devam etmiştir. Zübeyr b. Avvâm, "Talha (b. Ubeydullah) çocuklarına peygamber isimlerini koydu. Ben de şehid olmaları temennisiyle, çocuklarıma şehidlerin isimlerini koyacağım." demiştir. Nitekim o, doğan dokuz çocuğuna şehid sahâbîlerin isimleri olan Abdullah, Münzir, Urve, Hamza, Ca'fer, Mus'ab, Ubeyde, Hâlid ve Amr isimlerini vermiştir.[21]

Peygamber Efendimizin güzel anlamlar ifade eden, zihinde olumlu çağrışımlar bırakan isimleri de tavsiye ettiği görülmektedir. Bu anlamda dünya ve âhirette çalışan, çabalayan anlamına gelen "Hâris" ile duyarlı, düşünceli anlamına gelen "Hemmâm" isminin de Allah katında en uygun isimlerden olduğunu bildirmişti.[22]

İsim, kişinin kendisini başkalarına tanıtmasına ve samimi ilişkiler kurmasına imkân veren,[23] onu diğer insanlardan ayırt etmeye yarayan bir işleve sahiptir. Allah Resûlü, isim koyarken doğal olanı tercih ederdi. İsmini koyduğu kişinin sahip olduğu güzel bir nitelik, isim koyması için yeterli olabiliyordu. Nitekim Mescid-i Nebevî'nin aydınlatılmasını sağlayan "Fetih" isimli sahâbeyi sırf bu özelliğinden dolayı "Serrâc" (ışık saçan) diye isimlendirmişti.[24]

[15] B2121 Buhârî, Büyû', 49; M5586 Müslim, Âdâb, 1.
[16] D4966 Ebû Dâvûd, Edeb, 67.
[17] D4967 Ebû Dâvûd, Edeb, 68.
[18] MK22137 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, XXV, 187; İF10/573 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, X, 573.
[19] Meryem, 19/28.
[20] T3155 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 19; M5598 Müslim, Âdâb, 9.
[21] BE9/423 Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, IX, 423.
[22] D4950 Ebû Dâvûd, Edeb, 61; HM19241 İbn Hanbel, IV, 345.
[23] T2392 Tirmizî, Zühd, 53.
[24] Hİ3/38 İbn Hacer, *İsâbe*, III, 38.

Hz. Peygamber'in bu şekilde teşvik için koyduğu isimler olduğu gibi konulmamasını istediği ve değiştirdiği isimler de vardı. Bunların başında da tevhid inancına aykırı olanlar gelmekteydi. Örneğin "Abdülkâbe" (Kâbe'nin kulu),[25] "Abdülhacer" (taşın kulu)[26] gibi isimleri değiştirmişti. Çünkü insanın kul olabileceği yegâne varlık Allah idi.

Hz. Peygamber, *"Kıyamet günü Allah katında en kötü isim, melikü'l-emlâk (hükümdarların hükümdarı) diye adlandırılan kimsenin ismidir."*[27] hadisiyle statüsü ne olursa olsun herhangi bir kişinin bu şekilde bir isim ya da sıfat ile anılmasını yasakladığını bildirmiştir. Zira bu sıfat gerçek anlamda sadece Yüce Allah'ın sıfatıdır, yegâne hükümran ve hükümdar olan Allah Teâlâ dışında hiçbir kimse bu şekilde isimlendirmeyi hak edemez.

Resûlullah (sav) Allah'a isyan anlamına gelen isimlerin yeni doğan bebeklere verilmesini istemiyor, çocukken verilmiş olanları ise değiştiriyordu. İsyan eden anlamına gelen kadın ismi "Âsiye"yi güzelliği ifade eden "Cemîle" ile[28] erkek için kullanılan ve isyan eden anlamına gelen "Âsi" ismini de "Mutî'" yani itaat eden ile değiştirmişti.[29] Şeytanın ismi olarak bilinen "Ecda'"[30] ve "Hubâb" da aynı şekilde Peygamberimiz tarafından kabul görmeyen isimler arasındaydı.[31]

Hz. Âişe'nin belirttiğine göre, Allah Resûlü zihinde kötü çağrışım yapan isimleri de değiştirmişti.[32] Kesilmiş, budanmış, zamanı geçmiş anlamındaki "Esrem"i, yeşeren ve mümbit anlamlı "Zür'a" ile,[33] alev anlamındaki "Şihâb"ı, cömert mânâlı "Hişâm" ile,[34] ve karga anlamına gelen "Gurâb"ı, "Müslim" ile[35] değiştirmişti.

Benzer şekilde Hz. Ömer, yanına gelen zâtı tanımak gayesiyle adının ne olduğunu sormuş, adam isminin Mesrûk b. Ecda' olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine Peygamber Efendimizin, *"Ecda', şeytanın isimlerindendir."* buyurduğunu nakleden Hz. Ömer, "Sen bundan böyle Mesrûk b. Abdurrahman'sın." demiştir.[36]

Hz. Peygamber, "Ekber" (en büyük),[37] "Berre" (günahsız) gibi açıkça kibir barındıran isimleri de insan ilişkilerini zedeleyebileceği ihtimalini gözeterek değiştirmişti. Daha önce ismi "Berre" olan Zeyneb bnt. Ebû Seleme'nin ismini değiştirirken, *"Kendi kendinizi temize çıkarmayın! Allah sizin iyi olanlarınızı pekâlâ bilir."* buyurmuş ve isim koyarken bu hususa dikkat edilmesi gerektiğini hatırlatmıştı.[38]

Resûlullah tevhid inancıyla çelişen isimlerin kesin olarak değiştirilmesini ister, bunun dışında isminin değiştirilmemesini isteyenlere de ıs-

[25] MK253 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, I, 126.
[26] MŞ25892 İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, Edeb, 90.
[27] B6205 Buhârî, Edeb, 114; M5610 Müslim, Âdâb, 20.
[28] M5605 Müslim, Âdâb, 15.
[29] M4628 Müslim, Cihâd ve siyer, 89.
[30] D4957 Ebû Dâvûd, Edeb, 62; İM3731 İbn Mâce, Edeb, 31.
[31] MA19849 Abdürrezzâk, *Musannef*, XI, 40.
[32] T2839 Tirmizî, Edeb, 66.
[33] D4954 Ebû Dâvûd, Edeb, 62.
[34] D4956 Ebû Dâvûd, Edeb, 62.
[35] NM7727 Hâkim, *Müstedrek*, VII, 2756 (4/276).
[36] HM211 İbn Hanbel, I, 31.
[37] Hİ1/106 İbn Hacer, *İsâbe*, I, 106.
[38] M5609 Müslim, Âdâb, 19.

rar etmezdi. Bir gün Saîd b. Müseyyib'in dedesi Hz. Peygamber'in yanına gitmişti. Hz. Peygamber yanına gelen kişinin adını sordu. O da "Hazn" (düz olmayan, engebeli) olduğunu söyledi. Hz. Peygamber ona, *"Sen 'Hazn' değil, aslında 'Sehl'sin (düz, engebesiz, kolaysın)."* buyurdu. Ancak adam, "Babamın bana verdiği ismi değiştirecek değilim." diyerek Allah Resûlü'nün teklifini kabul etmedi.[39] Bu anıyı anlatan torunu Saîd b. Müsseyyeb rivayetin devamında bundan sonra ailelerinde sıkıntının eksik olmadığını belirtmekten geri kalmamıştı.

Hz. Peygamber bir taraftan yaşadığı toplumun tevhid ile çelişmeyen kültürel unsurlarını koruyor, bir taraftan da yeni isimlerin inancı, ahlâkı ve kültürü yansıtan gücünden faydalanıyordu. Resûlullah (sav), yeni doğan çocuğa yedinci gününde isim verilmesini, (saçlarının tıraş edilmesi suretiyle) temizlenmesini ve akîka kurbanının kesilmesini emretmişti.[40] Ashâb, çocuklarına isim koyması ve dua etmesi için Sevgili Peygamberimize gelirdi.[41] O da öncelikle çocuğun kulağına ezan okur,[42] sonra da hurma gibi tatlı bir yiyeceği iyice çiğneyerek ağzına verir ve ismini koyardı.[43] Ezan okumak suretiyle bir anlamda hayatının hep doğru istikamette olmasını diliyor; ağzına verdiği hurma ile de tatlı bir ömür geçirmesini istiyordu. Bebeğe güzel bir isim vererek yaşantısının bereketli olması için dua ederdi.[44]

Dünyaya yeni gelmiş bir bebek, içinde yaşayacağı kültürle ilk defa bu şekilde tanışmış olur. Çocuğa verilecek isim, gerek içinde bulunduğu ortamla gerekse kültürel geçmişiyle sıkı bir bağın kurulmasını sağlar. İsmin sürekli tekrar edilmesiyle sahibinin karakterinin şekillenmesinde etkili olacağı veya onun için dua anlamına geleceği düşünülür. Buradan hareketle Hz. Peygamber'in de isim koyarken ya da değiştirirken muhatabında görmek istediği niteliği dile getirdiği söylenebilir. Yeni doğan çocuklarından her birine ısrarla "Harb" yani savaş ismini koymak isteyen Hz. Ali'nin bu tercihi yerine Resûl-i Ekrem'in torunlarına "güzellik" ve "iyilik" anlamlarına gelen "Hasan" ve "Hüseyin" isimlerini vermesi[45] bu açıdan dikkat çekicidir.

Hz. Peygamber sadece kişi isimleri için değil yer ve kavim isimleri için de aynı tavrı göstermiş, topraklı, tozlu anlamında "Afira" adıyla anılan araziye "Hadira" (Yeşillik) ismini vermişti. Olumsuz anlam ifade eden isimleri tam aksi olan olumlu hâlleriyle değiştirmişti. Söz gelimi "Şi'bü'd-dalâle" (Dalâlet vadisi) ismini "Şi'bü'l-hüdâ" (Hidayet vadisi) ismine,[46] "Bakıyyetü'd-dalâle" (Dalâlet kalıntısı) ismini ise "Bakıyyetü'l-hüdâ" (Hidayet kalıntısı) ismine çevirmişti.[47] "Benu'l-muğviye" (Azgınoğulları) ve

[39] B6193 Buhârî, Edeb, 108.
[40] T2832 Tirmizî, Edeb, 63; D2838 Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 20-21.
[41] B5467 Buhârî, Akîka, 1; M5613 Müslim, Âdâb, 23.
[42] D5105 Ebû Dâvûd, Edeb, 106-107; T1514 Tirmizî, Edâhî, 16.
[43] M5612 Müslim, Âdâb, 22; D4951 Ebû Dâvûd, Edeb, 61.
[44] MK19251 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XXII, 285.
[45] HM953 İbn Hanbel, I, 119; EM823 Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 286.
[46] D4956 Ebû Dâvûd, Edeb, 62.
[47] MA19862 Abdürrezzâk, *Musannef*, XI, 43.

"Benu'z-zinye" (Zinaoğulları) isimli iki ailenin isimlerini de "Benu'r-rişde" (Faziletoğulları) ismiyle değiştirmişti.[48] Onun dilinde öfkeli anlamına gelen Bağîz, sevecen anlamını yüklenerek Habîb olmuş,[49] az anlamındaki Kalîl, çok anlamına taşınarak Kesîr'e dönüşmüştü.[50]

Allah Resûlü'nün yeni bir kültürü ilmek ilmek işlediğinin farkında olan ashâb, herhangi bir şeyin isminin değiştirilmesine şaşırmıyordu. Nebî (sav) Vedâ Haccı'nda, haram aylarda kan akıtmamanın önemini anlatırken dikkat çekmek için, *"Bugün hangi gündür, biliyor musunuz?", "Bu ay hangi aydır?", "Bu, hangi beldedir?"* şeklinde sorular sorduğunda, soruların cevabını bildikleri hâlde ashâb, "Allah ve Resûlü en iyi bilendir." demişler, Resûlullah'ın yine sükût etmesi üzerine de onun (sav) tüm bunlara yeni birer isim vereceğini zannetmişlerdi.[51]

Tüm bu uygulamalar, aynı zamanda dönüşümün isimler üzerinden yapıldığı hissini uyandırıyordu. Nitekim Peygamberimizin dönüşüme sahne olan ve ilerde İslâm medeniyetinin beşiği olacak şehrin, "Zarar vermek, karıştırmak, kötülemek, bozmak" anlamlarına gelen s-r-b fiilinden türeyen "Yesrib" ismini, şehirleşmeyi ifade eden "Medine" ismi ile değiştirmesi çok manidardır. Resûl-i Ekrem, hicret ettiği bu mübarek şehir hakkında, *"İnsanlar ona Yesrib diyorlar, onun ismi Medine'dir. Körüğün demirin pasını giderdiği gibi Medine de kötü insanları dışına atar."*[52] sözleriyle, medenî bir toplumun inşa edileceğini haber veriyor ve yeni koyduğu isimle dönüşümün hedefini gösteriyordu. Allah Resûlü'nün oluşturduğu Medine şehri, fazilet ve erdemler şehri olmuştu. Hz. Peygamber Tebük Seferi dönüşünde şehri görünce, *"İşte bu Tâbe'dir (iyilik ve güzellik şehridir)."* buyurarak onun güzelliğine işaret etmiş, böylece şehre ikinci bir isim daha vermişti. Hatta sözlerinin devamında sadece Medine'ye değil Uhud'a olan sevgisini de dile getirmiş, *"Bu da Uhud'dur, öyle bir dağdır ki o bizi sever, biz de onu severiz."* buyurmuştu.[53] Yüce Yaratıcı güzel olduğuna ve güzeli sevdiğine göre[54] O'nun yarattıklarına yakışan da güzel bir isimle çağrılmak değil midir? Allah Resûlü'nün, *"Siz kıyamet günü kendi isimlerinizle ve babalarınızın isimleriyle çağırılacaksınız. Öyleyse güzel isimler koyun."*[55] cümlesi, isim koymadaki temel espriyi yansıtmaktadır.

Resûl-i Ekrem'in dilinde sadece insan değil bütün mahlûkât güzel isimlere kavuşuyordu. O, sadece aslı kötü olan şeylere bu özelliklerine yakışmayan güzel isimler verilmesine karşı çıkıyordu. Nitekim kendisinden şarap üretilen üzüme ve üzüm dalına bu özelliğini vurgulayarak şerefli, cömert

[48] D4956 Ebû Dâvûd, Edeb, 62.
[49] Hİ1/320 İbn Hacer, *İsâbe*, I, 320.
[50] BM2527 Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-sahâbe*, V, 2393.
[51] B1741 Buhârî, Hac, 132; M4384 Müslim, Kasâme, 30.
[52] B1871 Buhârî, Fedâilü'l-Medîne, 2; M3353 Müslim, Hac, 488.
[53] B4422 Buhârî, Meğâzî, 82; M3371 Müslim, Hac, 503.
[54] M265 Müslim, Îmân, 147.
[55] D4948 Ebû Dâvûd, Edeb, 61; DM2722 Dârimî, İsti'zân, 59.

anlamına gelen "kerm" isminin verilmesini, *"Sizden biri, üzüme 'kerm' demesin! Kerm (şerefli) olan ancak Müslüman insandır."*[56] sözleriyle hoş karşılamadığını ifade etmişti. Câhiliye döneminde Araplar, hem bolca üzüm vermeleri sebebiyle üzüm asmalarına hem de üzüm şarabının, içenleri cömertliğe ve ikrama sevk etmesi sebebiyle üzüme "kerm" yani "cömert" derlerdi. Hz. Peygamber içki ve şarap haram kılındıktan sonra olumlu bir ismin bu şekilde haram kılınmış içeceğin hammaddesi için kullanılmasını yasaklamıştı. Zira bu isim işitenlere şarabı hatırlatacak, belki ona yönlendirebilecekti.[57]

O, bütün mahlûkâtla barışıktı. Eşya ve doğa ile ilişkisi hep bu düzlemde gerçekleşiyor, her bir eşyayı Yüce Yaratıcı'nın kendine bahşettiği bir nimet ve değer olarak telakki ederek onlara canlı birer varlık gibi muamele ediyordu. Mahlûkâta güzel bakıp güzel görüyordu Allah Resûlü. Elbiselerini giyerken onların bir bir isimlerini sayıp Rabbine hamdeder ve bu nimetlerin hayırlı olmasını, hayırda kullanılmasını niyaz ederdi.[58] Sahip olduğu eşyalar ve hayvanlara da güzel isimler verirdi. Kılıcına "Zülfikâr"[59] bir atına "Mürtecez", eşeğine "Ufeyr", develerine de "Kasvâ" ve "Beydâ" isimlerini vermişti.[60]

Hz. Peygamber, her konuda olduğu gibi isimler üzerinden de insan saygınlığının korunmasına özen göstermiştir. İsimler nedeniyle insanların rencide olmasını veya ismin oluşturacağı olumsuz kanaatleri bertaraf etmeyi, insanî ilişkilerin huzurlu, güvenli ve sağlıklı temeller üzerine kurulmasını istiyordu. Ferdî ve toplumsal ilişkileri olumsuz yönde etkileyen uğursuzluk inancının isimler üzerinden sürdürülmesine de bu nedenle engel olmak istemiştir. Nitekim o (sav), tefe'ülden yani bir şeyi hayırlı saymaktan hoşlanır, uğursuz saymayı ise sevmezdi.[61] "Yesâr" (Kolaylık), "Rebâh" (Kazanç), "Necîh" (Başarılı) ve "Eflah" (Kurtulmuş) gibi isimlerden sakındırırken, bu kişiler isimleriyle çağrıldığında, orada olmamaları hâlinde insanların 'Kolaylık yok!' 'Kazanç yok!' diye cevap verecekleri- ne, dolayısıyla farkında olmadan karamsarlığa itilmiş olacaklarına işaret etmiştir.[62] Bu konuda Peygamber Efendimizin asıl kaygısının isimlerin kendisi ile ilgili değil insanlar tarafından algılanış şekli ile ilgili olduğu söylenebilir. Zira daha sonra aynı isimleri, anlamları güzel olduğundan olsa gerek değiştirmekten vazgeçmişti.[63]

Bir keresinde de bir deveyi sağdırmak üzere yanındakilere isimlerini sormuş, "Mürre" (Acı) ve "Harb" (Savaş) ismindeki iki kişinin sırf isimleri nedeniyle sağmalarına izin vermemiş, deveyi sağması için "Yaîş" (Yaşar)

56 M5871 Müslim, Elfâz, 10.
57 ŞN15/4 Nevevî, *Şerh ale'l-Müslim*, XV, 4-5.
58 D4020 Ebû Dâvûd, Libâs, 1; T1767 Tirmizî, Libâs, 29.
59 İM2808 İbn Mâce, Cihâd, 18; HM2445 İbn Hanbel, I, 270.
60 BN6/10 İbn Kesîr, *Bidâye*, VI, 10.
61 İM3536 İbn Mâce, Tıb, 43.
62 M5601 Müslim, Âdâb, 12.
63 M5603 Müslim, Âdâb, 13.

isimli şahsa izin vermişti.[64] Yine aynı nedenle bir yere bir tahsildar göndereceği ya da bir köye girdiği zaman o kişinin veya yerin ismini sorar, beğenirse memnuniyeti yüzüne yansır, beğenmediğinde ise bu durum yine yüzünden anlaşılırdı.[65]

Resûlullah, Rabbinin kulun zannı ile beraber olduğunu bilir[66] ve olaylara hep olumlu yaklaşırdı. Huneyn Savaşı sırasında doğan küçük Medineli Sehle bnt. Âsım b. Adî'ye, sefere çıkarken, Sehle (Kolaylık) ismini verip, *"Allah işinizi kolaylaştırsın."* diye dua etmesi,[67] çetin bir işi, koyduğu isimden yola çıkarak hayırla sonuçlandırmayı dilemesi açısından dikkat çekicidir. Yine Hudeybiye Antlaşması sırasında anlaşma yapmak üzere müşriklerden Süheyl b. Amr'ın geldiğini görünce, zor şartlar altında gerçekleşen bu görüşmenin, adı "kolaylık" anlamına gelen Süheyl ile yapılacak olmasına sevinip, *"Allah işinizi kolaylaştırmıştır!"* buyurması da[68] isimler üzerinden hayrı ümit ettiğini göstermektedir.

İsim vermek, bir anlamda da isim sahibinin gönlünü hoşnut etmektir. İnsanlara hoşlanmadıkları lakaplar takmak, onları bu şekilde çağırmak ise ferdî ilişkileri olumsuz etkiler. Resûlullah döneminde bir kişiye iki üç isim verildiği olur, ancak bu kişi onlardan biri ile çağrılmaktan hoşlanmayabilirdi. Bu yüzden Allah, müminlerin kardeş olmasına vurgu yaptıktan sonra, *"...Birbirinizi karalamayın, birbirinizi (kötü) lakaplarla çağırmayın..."*[69] buyurmuş, kişiyi hoşlanmadığı şekilde çağırmayı yasaklamıştı. İnsana, isimlerinin ve künyelerinin en sevimlisi olanla hitap etmek, Sevgili Peygamberimizin (sav) hoşuna giderdi.[70]

Bir gün Resûlullah Hz. Ali ile görüşmek için kızı Fâtıma'nın evine gelmiş, ancak onu evde bulamamıştı. Kızına onun nerede olduğunu sordu. Fâtıma, "Aramızda bir şey geçti. Beni kızdırdı ve çıkıp gitti." dedi. Bunun üzerine Resûlullah birini gönderip onu bulmasını istedi. Daha sonra Hz. Ali'nin mescitte olduğu anlaşıldı. Resûlullah, mescitte uzanmış, örtüsü bir tarafından düşüp toprağa bulanmış olan Hz. Ali'nin yanına geldi. Bir taraftan Hz. Ali'nin üzerindeki toprağı çırpıyor bir taraftan da, *"Kalk ey Ebu't-türâb, kalk ey Ebu't-türâb!"* diyordu. Böylece Hz. Ali, kendisine verilen isimler içinde en çok hoşuna gidenin bu olduğunu söylediği Ebu't-türâb yani "topraklı" künyesini almıştı.[71] Ebû Hüreyre'ye ise "kedicik babası" anlamına gelen lakabı, kedilere olan sevgisinden ötürü verilmişti.[72]

Gördüğü olumlu bir davranışı güzel bir isimle adlandıran Sevgili Peygamberimizin bu güzelliği müşrikleri bile kapsamıştı. Müşriklerden

[64] MU1789 *Muvatta'*, İsti'zân, 9.
[65] D3920 Ebû Dâvûd, Tıb, 24.
[66] B7405 Buhârî, Tevhîd, 15; M6805 Müslim, Zikir, 2.
[67] MK21331 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XXIV, 292.
[68] Sİ4872 İbn Hıbbân, *Sahîh*, XI, 216.
[69] Hucurât, 49/11; T3268 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 49.
[70] EM819 Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 285.
[71] M6229 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 38.
[72] T3840 Tirmizî, Menâkıb, 46.

Safvân b. Ümeyye'ye, "Ebû Vehb (Eli açık, cömert)",[73] künyesi ile seslenerek hem onun güzel davranışlarını pekiştirmiş hem de Allah'a şirk koşan bu insanı hayra çağırmıştı.

İsimler kişinin inanç, ahlâk ve kültürünü yansıttığı gibi duyan kişinin zihninde olumlu veya olumsuz çağrışımlar da yapmaktadır. Bu sebeple Peygamber Efendimiz câhiliye inanç izlerini taşıyan, kibir, böbürlenme anlamı çağrıştıran ve kötü anlam taşıyan isimleri değiştirmiş, bunların yerine Allah'a kul olmayı çağrıştıran, peygamberleri, salih insanları hatırlatan, ilk söylendiğinde güzel ve hayırlı anlamlar ifade yapan isimleri tercih etmişti. Böylece oluşturduğu toplumda isimler vasıtasıyla da inancın, kültürün, ahlâkî meziyetlerin hatırlanmasını, hayır ve güzelliklerin zihinlere yerleşmesini temin etmişti.

[73] MA19852 Abdürrezzâk, *Musannef*, XI, 41.

ÇOCUK HAKLARI
KÜÇÜKLERİN DE HAKLARI VARDIR

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ....:

”... أَيُّمَا رَجُلٍ جَحَدَ وَلَدَهُ وَهُوَ يَنْظُرُ إِلَيْهِ احْتَجَبَ اللَّهُ مِنْهُ وَفَضَحَهُ عَلَى رُءُوسِ الأَوَّلِينَ وَالآخِرِينَ.“

Ebû Hüreyre'nin işittiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "... *Kim göz göre göre çocuğunu(n kendisine ait olduğunu) inkâr ederse (kıyamet günü) Allah da onu rahmetinden uzaklaştırır ve gelmiş geçmiş herkesin önünde rezil eder."*

(D2263 Ebû Dâvûd, Talâk, 28-29)

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيُّ الذَّنْبِ أَعْظَمُ؟ قَالَ: "أَنْ تَجْعَلَ لِلَّهِ نِدًّا وَهُوَ خَلَقَكَ"، قَالَ: ثُمَّ أَيٌّ؟ قَالَ: "أَنْ تَقْتُلَ وَلَدَكَ خَشْيَةَ أَنْ يَأْكُلَ مَعَكَ"، قَالَ: ثُمَّ أَيٌّ؟ قَالَ: "أَنْ تُزَانِيَ حَلِيلَةَ جَارِكَ."

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: دَخَلَتِ امْرَأَةٌ مَعَهَا ابْنَتَانِ لَهَا تَسْأَلُ، فَلَمْ تَجِدْ عِنْدِي شَيْئًا غَيْرَ تَمْرَةٍ فَأَعْطَيْتُهَا إِيَّاهَا، فَقَسَمَتْهَا بَيْنَ ابْنَتَيْهَا، وَلَمْ تَأْكُلْ مِنْهَا، ثُمَّ قَامَتْ فَخَرَجَتْ، فَدَخَلَ النَّبِيُّ ﷺ عَلَيْنَا فَأَخْبَرْتُهُ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ:
"مَنِ ابْتُلِيَ مِنْ هَذِهِ الْبَنَاتِ بِشَيْءٍ كُنَّ لَهُ سِتْرًا مِنَ النَّارِ."

عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ:
"لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَرْحَمْ صَغِيرَنَا وَ[لَمْ] يَعْرِفْ شَرَفَ كَبِيرِنَا."

عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: وُجِدَتِ امْرَأَةٌ مَقْتُولَةٌ فِي بَعْضِ تِلْكَ الْمَغَازِي، فَنَهَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَنْ قَتْلِ النِّسَاءِ وَالصِّبْيَانِ.

عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ قَالَ: تَصَدَّقَ عَلَيَّ أَبِي بِبَعْضِ مَالِهِ فَقَالَتْ أُمِّي عَمْرَةُ بِنْتُ رَوَاحَةَ: لَا أَرْضَى حَتَّى تُشْهِدَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، فَانْطَلَقَ أَبِي إِلَى النَّبِيِّ ﷺ لِيُشْهِدَهُ عَلَى صَدَقَتِي، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "أَفَعَلْتَ هَذَا بِوَلَدِكَ كُلِّهِمْ؟" قَالَ: لَا، قَالَ: "اتَّقُوا اللَّهَ وَاعْدِلُوا فِي أَوْلَادِكُمْ" فَرَجَعَ أَبِي فَرَدَّ تِلْكَ الصَّدَقَةَ.

Abdullah (b. Mes'ûd) anlatıyor: "Ey Allah'ın Resûlü! En büyük günah hangisidir?" diye sordum. Resûlullah, *"Seni yarattığı hâlde, Allah'a ortak koşman."* buyurdu. "Sonra hangisi?" deyince, *"Yemeğine ortak olması korkusuyla çocuğunu öldürmen."* cevabını verdi. "Sonra hangisi?" diye sorunca, *"Komşunun karısı ile zina etmen."* buyurdu.

(B6001 Buhârî, Edeb, 20)

Hz. Âişe (ra) anlatıyor: "Yanında iki kız evlâdı olan bir kadın, bir şeyler istemek için gelmişti. Yanımda (ona verecek) bir hurmadan başka bir şey yoktu. Hurmayı ona verdim. Onu iki kızına bölüştürdü ve kendisi hiç yemedi. Sonra kalktı ve çıktı. Ardından Hz. Peygamber (sav) yanımıza geldi. Olanları ona anlattım. Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurdu: *'Her kim kız çocukları sebebiyle sıkıntı çekerse, o kızlar onun için cehennem ateşine siper olur.'*"

(B1418 Buhârî, Zekât, 10)

Amr b. Şuayb'ın, babası aracılığı ile dedesinden naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Küçüğümüze merhamet etmeyen ve büyüğümüzün saygınlığını kabul etmeyen bizden değildir."*

(T1920 Tirmizî, Birr, 15)

İbn Ömer anlatıyor: Savaşlardan birinde öldürülmüş bir kadın bulundu. Bunun üzerine Resûlullah (sav) kadınların ve çocukların öldürülmesini yasakladı.

(M4548 Müslim, Cihâd ve siyer, 25)

Nu'mân b. Beşîr anlatıyor: "Babam servetinin bir kısmını bana bağışladı. Bunun üzerine annem Amra bnt. Revâha, 'Allah Resûlü (sav) şahit olmadıkça ben (bu işe) razı değilim.' dedi. Babam, bana yaptığı bağışa şahit olmasını istemek üzere Hz. Peygamber'in (sav) yanına gitti. Resûlullah (sav) ona, *'Bunu bütün çocuklarına yaptın mı?'* diye sordu. Babam, 'Hayır.' diye cevapladı. Bunun üzerine Resûlullah, *'Allah'tan korkun, çocuklarınız arasında adaletli olun!'* buyurdu. Babam da geri döndü ve bağışından vazgeçti."

(M4181 Müslim, Hibe, 13)

Aralarında bir yaş olan iki oğlan çocuğu Medine Mescidi'ne girdiklerinde, herkes pür dikkat hutbeyi dinlemekteydi. Kırmızı gömlek giymiş olan küçükler acemi adımlarla yürürken sendeleseler de minberdeki dedelerine ulaşmakta kararlı görünüyorlardı. Resûl-i Ekrem'in, torunlarına karşı hissettiği muhabbet öylesine yoğundu ki Hasan ve Hüseyin'i görmezden gelerek konuşmaya devam edemedi ve Allah'ın Resûlü, cemaatin hayret dolu bakışları arasında üç basamaklı olan minberinden indi. İleride cennet gençlerinin efendileri olacaklarını müjdelediği[1] iki yavruyu kucakladı. Hutbesini tamamlamak üzere torunlarıyla birlikte tekrar minbere çıktığında şöyle diyordu: *"Allah, 'Mallarınız ve çocuklarınız imtihan vesilesidir.'*[2] *derken ne kadar doğru söylemiş! Şu iki yavrunun düşe kalka yürüyüşünü görünce dayanamadım da sözümü keserek onları kucağıma aldım."*[3]

Kızmamıştı Peygamberimiz. Bilakis mutlu olmuş, belki akıp giden cümlelerini duraklatacak kadar heyecanlanmış ve torunlarına olan sevgisini açıkça göstermekten çekinmemişti. Bu sevgi, yaratılırken insanoğlunun özüne işlenmiş, gönlüne yazılmıştı. Allah, insana evlât sahibi olma ve neslini sürdürme arzusu vermiş,[4] çocuk sevgisiyle yanan yüreklerinden yükselen dualarla kendisinden evlât isteyen sayısız kulunu geri çevirmemişti.[5]

Ancak yavrularına sevgisini dile getiren Peygamber Efendimizin, böylesine derin bir sevginin kimi zaman zaafa dönüştüğünü hissettirmesi son derece manidardı. O, çocuğa olan ilgimizin hayatın en ciddi sınanma noktalarından biri olduğuna dikkatleri çekmekteydi. Bu konuda kullarını uyaran Rabbimizin âyetlerinden birini örnek olarak okurken, 'Sevgiye yenik düşerek sınavı kaybedenlerden olmayın.' der gibiydi. Nitekim Yüce Allah da sevimliliği ile insanı peşinden sürükleyen bir çocuğun, her ne kadar gözde dünya nimetlerinden biri olsa da[6] aslında boyundan büyük bir imtihan olduğunu defalarca hatırlatmaktaydı: *"Bilin ki mallarınız ve çocuklarınız birer imtihandan ibarettir. Katında büyük mükâfat olan ise ancak Allah'tır."*[7]

Anne baba çocuklarının sahibi değil, emanetçisidir.[8] Çünkü Allah, yeryüzüne yeni bir can göndermeyi murad etmiş ve bu canın oluşumu, doğumu ve gelişimi için anne babayı görevlendirmiştir. Dolayısıyla emanetin sahibi olan Yüce Rabbimize karşı ciddi bir sorumluluk yüklenen ebeveyn, O'nun kendilerine teslim ettiği küçük insanı lâyıkıyla büyütmekle mükel-

[1] T3768 Tirmizî, Menâkıb, 30.
[2] Enfâl,8/28.
[3] T3774 Tirmizî, Menâkıb, 30; N1414 Nesâî, Cum'a, 30.
[4] A'râf, 7/189.
[5] Bakara, 2/128; Â-li İmrân, 3/35, 38; Meryem, 19/5-6.
[6] Âl-i İmrân, 3/14; Kehf, 18/46.
[7] Enfâl, 8/28; Ayrıca bkz. Mü'minûn, 23/55-56.
[8] M6322 Müslim, Fedâilu's-sahâbe, 107.

leftirler. Böylesine yüce bir ismin emanetine gözleri gibi bakmak ve asla hıyanet etmemek zorundadırlar. Bu durum, çocuk üzerinde istedikleri tasarrufta bulunma özgürlüklerinin olmadığı anlamına gelir. Zira bir gün gelecek, emanetini nasıl yoğurup şekillendirdikleri, neyle besleyip hangi şartlarda muhafaza ettikleri hususunda Allah'a hesap vereceklerdir.

Dünya hayatının süsü olan[9] çocuğun esaslı bir imtihan oluşu, insanın neredeyse tüm vaktini dolduracak kadar meşgul edici olmasıyla da alâkalıdır. Gecesini gündüzüne katarak evlâdıyla ilgilenen, ilgilenmek zorunda kalan anne baba için, hayatın akışı bütünüyle çocukların gelişimine odaklanmış gibidir. İhtiyaçların biri biterken diğeri başlar, sorunların biri çözülürken diğeri düğümlenir. Oysa insan, çocuğuna sevgi ile bağlanırken, onun hayatı öğrenmesi ve ayakları üzerinde durabilmesi için çabalarken, kendi hayatının ana gayesini unutmamalıdır. Çocuğu ile meşgul olurken aslî vazifesini aksatmamalı, Rabbine karşı kulluk bilinci içinde yaşamayı ihmal etmemelidir. Çocuk, insanın hayattaki ana gayesi ve tek endişesi olmamalı, hele hele kibir ve azgınlık kaynağı hâline gelmemelidir.[10] *"Ey iman edenler! Mallarınız ve evlâtlarınız, Allah'ı zikretmekten sizi alıkoymasın."*[11] uyarısına kulak vermeyenlerin aldandığını ve ziyana uğradığını akıldan çıkarmamalıdır.

Çocuk eşsiz bir lütuftur; ancak her nimet gibi külfetini de beraberinde taşıyarak hayatımıza gelip yerleşir. Önümüze getirip bıraktığı ve halletmemizi ya da sabretmemizi istediği öyle çok sınav vardır ki! Onu kendimize tercih eder, yemez yedirir, giymez giydiririz. Kendisine verilen bir hurmayı tam ağzına atmak üzereyken çocukları isteyince onlara bölüştüren bir anne için Peygamberimizin, *"Sırf bu hurma sebebiyle Allah onun cennete girmesini kesinleştirmiş ya da bu hurma sayesinde onu cehennemden azat etmiştir."*[12] buyurduğunu bilerek ümit besleriz. Hatta bazılarımız hayat arkadaşını kaybeder ve çocuğunun yükünü tek başına sırtlayarak onun hem annesi hem babası olur. *"Kocasından dul kalıp da asil ve güzel olduğu hâlde evlenmeyerek, yetimleri ev bark sahibi oluncaya ya da ölünceye kadar kendisini onlar için feda eden, bu uğurda (güneşte çalışmaktan) yanakları kararan/çöken kadın ile ben cennette şu iki parmağım kadar birbirimize yakın olacağız."*[13] buyuran Peygamberimizin komşuluğunu arzular.

Bazen hastalığı ve sağlığı ile çocuğun "varlığı" sınavdır. Büyümüş hatta evlenmiş olsa bile ateşlendiğinde telaşlanır, hâline kıyamayız. Tıpkı sevgili kızı Âişe'nin sıtmaya yakalandığını duyduğunda yanına koşan, onu öpüp kokladıktan sonra hâlini soran Hz. Ebû Bekir gibi...[14] Bazen de

[9] Kehf, 18/46.
[10] Hadîd, 57/20; Kalem, 68/14.
[11] Münâfikûn, 63/9; Ayrıca bkz. Sebe', 34/37.
[12] M6694 Müslim, Birr, 148.
[13] D5149 Ebû Dâvûd, Edeb, 120-121; HM24507 İbn Hanbel, VI/28.
[14] D5222 Ebû Dâvûd, Edeb, 146-147.

ölümü ve kaybı ile çocuğun "yokluğu" sınav olur. Arkasından ne kadar üzülsek de acımızı isyana çevirmez, sabretmeye çalışırız. Tıpkı minicik oğlu İbrâhim kollarında can çekişirken bağrına basarak gözyaşı döken Resûlullah gibi...[15] O Merhamet Peygamberi'nin müjdesiyle, yanan ciğerlere su serpilir de küçükken ölen çocuğun cehennem ateşine siper olacağı ümidiyle yaşanır.[16] Allah Resûlü'nün ifadesiyle, gün gelecek, önden giden bu yavrular anne babalarına cehenneme girmesine engel olacak,[17] onlara cennetin kapısını açacak,[18] ellerinden tutup onları cennete koyacaktır.[19]

Bunca sınavın ardından kimi zaman verilen emekler karşılığını bulur ve evlât ile cennetteki birlikteliğe kadar uzanan[20] bir dostluk kurulur. Ama kimi zaman da çabalar yerine ulaşmaz, gayretler semeresiz kalır ve evlât düşman kesilir.[21] Her ne kadar çocuğunun gelecekte faydalı bir birey olup olmayacağını bilemese de, sonuçta anne babanın üzerine düşen, ona karşı sorumluluklarını yerine getirmektir.

Kuşkusuz sorumluluk duygusu, kendi menfaatlerini korumak kadar muhatabın haklarını da gözetmeyi gerektirir. Hele karşı taraf narin ve hakkını koruyamayacak kadar güçsüz bir çocuk ise onu çiğnememek çok daha mühimdir. Çünkü hakları görmezden gelinerek ezilen çocuk, güveni, adaletin değerini ve hak ettiğine kavuşmanın mutluluğunu tadamayacaktır. Daha da kötüsü, ileride kendinden zayıf olanları ezmeyi öğrenecek ve sorumsuz bir ebeveynin yetiştirdiği yetersiz bir insan olarak, yetersiz evlâtlar yetiştirecektir. Böylesine olumsuz bir döngünün toplumun geleceğini ne derece kötü etkileyeceği ortadadır. O hâlde çocuğun bir insan olarak doğuştan sahip olduğu hakları çiğnenmemeli, lâyık olduğu değeri hissetmesi sağlanmalıdır.

Allah Resûlü'nün Abdullah b. Amr b. Âs'ı uyarırken,[22] *"Çocuğunun senin üzerinde hakkı var!"*[23] buyurarak dikkat çektiği bu hakların başında, onu daha anne rahmine düşmeden dualarla karşılamak gelir. Anne ve baba, yavrularının oluşumu için ilk adım olan birleşmeden önce hem kendilerini hem de çocuklarını şeytandan uzak kılmasını dileyerek Allah'a niyazda bulunmalıdır.[24] Bir çocukları olacağını anladıkları andan itibaren üzerlerine düşen ise onu gönül rızası ile kabullenmektir.

Kâinatın sahibi Yüce Rabbimiz, *"Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'a aittir. O dilediğini yaratır. Dilediğine kız evlât, dilediğine erkek evlât verir. Ya da erkek ve kız olmak üzere çifter çifter verir ve dilediği kimseyi de kısır bırakır. O, bilen ve gücü yetendir."*[25] buyurmaktadır. Kısacası yeni bir canın dünya havasını

[15] M6025 Müslim, Fedâil, 62.
[16] B6656 Buhârî, Eymân ve nüzûr, 9; M6696 Müslim, Birr, 150.
[17] M6699 Müslim, Birr, 152.
[18] N2090 Nesâî, Cenâiz, 120.
[19] HM10336 İbn Hanbel, II, 488.
[20] Ra'd, 13/23.
[21] Teğâbun, 64/14.
[22] M2730 Müslim, Sıyâm, 182.
[23] M2731 Müslim, Sıyâm, 183.
[24] B141 Buhârî, Vudû', 8; M3533 Müslim, Nikâh, 116.
[25] Şûrâ, 42/49-50.

soluması O'nun kararına bağlı olup, hiç kimse bu kararı reddetme hakkına sahip değildir. Oysa insanlar çağlar boyunca nice yavruyu daha doğmadan yok etmiş ya da doğar doğmaz öldürerek yaşama hakkını elinden almıştır.

Her ne kadar evlât sahibi olmak insanın vazgeçilmez arzularındansa da, bazen anne ve baba için çocuk beklenmedik ve hatta istenmedik bir sürpriz olabilir. Ancak şartların olumsuzluğu ve ebeveynin gönülsüzlüğü yüzünden günahsız bir çocuk bedel ödememelidir. Bu nedenle Peygamberimiz, *"...Kim göz göre göre çocuğunu(n kendisine ait olduğunu) inkâr ederse (kıyamet günü) Allah da onu rahmetinden uzaklaştırır ve gelmiş geçmiş herkesin önünde rezil eder."*[26] buyurur.

Geçim sıkıntısı içerisinde olan bir aile, sofraya bir boğaz daha ekleneceğini duyduklarında, *"Geçim endişesi ile çocuklarınızın canına kıymayın. Biz, onların da sizin de rızkınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir suçtur."*[27] âyetini hatırlamalıdır. Zira Peygamberimiz, yemeğine ortak olması korkusuyla çocuğunu öldürmeyi en büyük günahların arasında saymaktadır.[28] Medineli Müslümanlar ilk defa kendisiyle Akabe'de buluşup iman ve bağlılıklarına dair biat ettiklerinde, onlardan çocuklarını öldürmemek üzere söz almıştır.[29] Allah ve Resûlü'nün katında, bir çocuğun dünyaya gelişine engel olmanın, haksız yere bir yetişkinin canına kıymaktan farksız olduğu ortadadır.

Çocuğun kız olduğu için yaşamasına izin vermemek ise tarifi mümkün olmayan bir canilik ve büyük bir günahtır.[30] Câhiliye döneminin müşrikleri gibi, kızı olacağı müjdelendiğinde öfkeden yüzü kapkara kesilen ve utanç içerisinde ondan kurtulmanın yollarını aramaya başlayan bir baba,[31] kadını da erkeği de yaratanın kendisi olduğunu hatırlatan Allah'a[32] bu utancı nasıl açıklayabilir? Hesap gününde bu küçük kıza hangi günahtan ötürü diri diri toprağa gömüldüğü[33] veya daha anne karnındayken kürtajla düşürüldüğü sorulduğunda ne cevap verecektir? Hâlbuki Peygamber Efendimiz, *"Her kim kız çocukları sebebiyle sıkıntı çekerse, o kızlar onun için cehennem ateşine siper olur."*[34] sözleriyle kız evlâdı büyütmenin zor olduğu kadar karşılığının büyük olduğuna dikkat çekmekte, kızını güzelce yetiştiren anne babaya da cennet müjdesi vermektedir.[35]

Bir yavru, daha anne karnında iken ebeveyni tarafından korunmaya muhtaçtır. Anne babası onu şiddet içeren, gerilimli ve huzursuz ortamlardan uzak tutmalı, helâl ve sağlıklı gıdalar aracılığı ile beslenip büyümesini sağlamalı, sigara ve alkol gibi zararlı maddelerin kanına karışmasına engel

[26] D2263 Ebû Dâvûd, Talâk, 28-29; HM4795 İbn Hanbel, II/26.
[27] İsrâ, 17/31; Ayrıca bkz. En'âm, 6/140, 151.
[28] B6001 Buhârî, Edeb, 20; M257 Müslim, Îmân, 141.
[29] B18 Buhârî, Îmân, 11; B7468 Buhârî, Tevhîd, 31.
[30] B5975 Buhârî, Edeb, 6; B7292 Buhârî, İ'tisâm, 3.
[31] Nahl, 16/58-59, Zuhruf, 43/17.
[32] Necm, 53/45-46.
[33] Tekvîr, 81/8-9.
[34] B1418 Buhârî, Zekât, 10; M6693 Müslim, Birr, 147.
[35] D5147 Ebû Dâvûd, Edeb, 120-121; HM3424 İbn Hanbel, I/363.

olmalıdır. Kız olsun erkek olsun, doğan her çocuk, kendisini karşılayan anne babadan ilk günden itibaren iyilik görme hakkına sahiptir. Hayat boyu sürecek bu iyilikler zincirinin ilk halkalarını doğumdan sonraki görevler oluşturur. Allah'ın Sevgili Elçisi, yeni doğan bebeğe kulağa hoş geldiği kadar anlamı da güzel olan bir isim koymayı tercih ederken,[36] ağzında çiğnediği bir lokmacık hurma ile yavrunun damağını tatlandırmayı ve ona geleceği için hayır dualar etmeyi âdet edinmiştir.[37] Peygamberimiz tarafından doğumun yedinci gününde yapılması uygun bulunan[38] bu küçük törenle bebek ismine kavuşur ve kulağına ezan okunur,[39] tıraş edilen saçlarının ağırlığınca gümüş sadaka verilir[40] ve akîka kurbanı kesilir.[41] Böylece anne baba hem çocuklarının canını bağışlayarak onu bu dünyaya sağ salim gönderen Allah'a şükretmiş, hem de yavrularının lâyık olduğu ilk hediyeleri sunmuş olur.

Çocuğun giydirilip doyurulması onun tabiî bir hakkıdır.[42] Bebeğin annesi tarafından emzirilmesini sağlamak için elden gelen bütün imkânları seferber etmek son derece önemlidir. Nitekim Hz. Musa, Firavun'un sarayında da olsa annesinin bağrında büyümüştür.[43] Savaş esirleri arasındaki bir düşman çocuğunun bile annesinden ayrılarak satılmasına izin vermeyen Peygamberimiz ise, *"Anne ile evlâdının arasını ayıranın, Allah da kıyamet günü sevdikleriyle arasını ayırır."*[44] buyurmuştur. Bu ne büyük bir tehdittir! Çocuğun anne kucağında büyüme hakkına sahip olduğunu belirten[45] Allah Resûlü, elbette maddî ve mânevî her türlü tehlikeden korunmuş bir nesil arzu etmektedir.

Sadece annesinden değil babasından da sevgi ve şefkat görerek büyümek, çocuğun en doğal haklarından birisidir. Kur'ân-ı Kerîm'de anneler ve evlâtları anlatıldığı kadar, Hz. Yakub gibi Yusuf'una son derece düşkün bir babanın hasret ve sevgi dolu cümlelerine yer verilmesi çok etkileyicidir.[46] Aynı şekilde Rabbine verdiği sözden dönmeyen ama yavrusu İsmâil'i kurban etmeye de kıyamayan bir baba olarak Hz. İbrâhim'in anlatıldığı âyetler[47] uzun uzun düşünülmeye değerdir. Resûl-i Ekrem'in de sadece bir baba ve dede olarak değil, ümmetin Peygamberi olarak çevresindeki bütün çocuklara kucak açması, peygamberlik geleneğinin bir devamı olamaz mı?

Çocuk sevgiyle filizlenir, şefkatle serpilir, merhametle büyür. Farklı şekillerde de olsa her çağda ebeveyninden şartsız ve hesapsız sevgi görme hakkına sahiptir. Bunun içindir ki Sevgili Peygamberimiz çocuklara karşı hiç çekinmeden sevgi sunumunda bulunmuştur. O (sav), kimi zaman ço-

36 M5601 Müslim, Âdâb, 12.
37 B5467 Buhârî, Akîka, 1; M5616 Müslim, Âdâb, 25.
38 N4225 Nesâî, Akîka, 5; T2832 Tirmizî, Edeb, 63.
39 T1514 Tirmizî, Edâhî, 16; D5105 Ebû Dâvûd, Edeb, 106-107.
40 T1519 Tirmizî, Edâhî, 19; MU1071 *Muvatta'*, Akîka, 1.
41 T2832 Tirmizî, Edeb, 63; N4225 Nesâî, Akîka, 5.
42 Bakara, 2/233; Lokman, 31/14, Ahkâf, 46/15.
43 Kasas, 28/12-13.
44 T1283 Tirmizî, Büyû', 52; DM2507 Dârimî, Siyer, 39.
45 D2276 Ebû Dâvûd, Talâk, 34-35.
46 Yûsuf, 12/84, 94.
47 Sâffât, 37/100-107.

cukları sımsıkı kucaklamış ve öpmüş,[48] kimi zaman da mis kokulu elleriyle okşamıştır.[49] Çocuğun en az disiplin ve ciddiyet kadar şaka ve oyuna da ihtiyacı olduğunu bildiğinden, ağzına su alıp çocuklara püskürtmekten[50] ya da atçılık oynayıp torunlarını sırtında gezdirmekten[51] geri durmamıştır. Çocuğuna şefkat gösterenleri hayırla anarken,[52] sevgisini çocuktan esirgeyenleri esefle kınamış[53] ve *"Küçüğümüze merhamet etmeyen ve büyüğümüzün saygınlığını kabul etmeyen bizden değildir."*[54] buyurmuştur.

Muhabbet ve merhametin bir tezahürü olarak büyüklerinden hayır dua almak, çocuğun bir diğer hakkıdır. *"Rabbim! Bu şehri güvenli kıl. Beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut."*[55] diye yakaran Hz. İbrâhim misali, anne babalar yavrularının bugününü ve geleceğini dualarla desteklemelidir. Nitekim Peygamberimizin, kucağına oturttuğu yavrulara mallarının ve nesillerinin bereketlenmesi, bağışlanmaları ve merhamete erişmeleri için ettiği sayısız dua vardır.[56] Dolayısıyla çocuğun sadece maddî ihtiyaçlarını karşılamakla yetinmeyerek, onu mânevî yönden de desteklemek Peygamberimizin sünnetidir.

Çocuğun korunma ihtiyacı söz konusu olduğunda da aynı ikili dengeyi görürüz. Allah'ın Resûlü, *"(Güneş batıp) gece karanlığı başladığında –veya akşam olduğunda– çocuklarınızın dışarı çıkmalarına engel olun."*[57] buyururken, karanlıkla beraber sokaklara hızla yayılan kötülüklerden çocukları muhafaza etmeye çalışmaktadır. Savaşta kadınların ve çocukların öldürülmesini yasaklarken[58] onların can güvenliğini sağlamayı hedeflemekte, yaşı küçük olanların orduya katılmasına engel olurken de[59] onları muhtemel bedensel ve ruhsal zararlardan korumaktadır. O kadar ki Rahmet Elçisi'nin gönlü, tedavi amaçlı bile olsa çocuğa acı çektirilmesine razı olmaz ve mümkünse eziyet vermeyen yolların denenmesini ister.[60]

Diğer taraftan Hz. Peygamber, çocuğun mânevî açıdan yara alabileceği konularda da korunma hakkına sahip olduğuna dikkat çeker. Evlâtlarına lânet okumamaları konusunda anne babaları uyarır. Çünkü duaların geri çevrilmediği bir âna rast gelirse, bedduanın bedelini ödeyecek olan çocuktur.[61] Ayrıca adaletsizliğe uğraması ve horlanıp küçümsenmesi, çocuğun duygusal olarak ağır biçimde zedelenmesine sebep olduğundan, Efendimiz tarafından bu davranışlar kesinlikle yasaklanmıştır. Ebeveynin evlâtlarından birisine ayrı bir sevgi ve ihtimam göstermesinin ne denli acı sonuçlar doğurabileceğine, Hz. Yusuf ve kardeşleri şahittir.[62] Dolayısıyla Peygamberimiz, bir evlâdı herhangi bir meziyetinden dolayı kayırmayı,

[48] B2122 Buhârî, Büyû', 49.
[49] M6052 Müslim, Fedâil, 80.
[50] B77 Buhârî, İlim, 18.
[51] T3784 Tirmizî, Menâkıb, 30.
[52] M6458 Müslim, Fedâilu's-sahâbe, 201.
[53] B5998 Buhârî, Edeb, 18; M6027 Müslim, Fedâil, 64.
[54] T1920 Tirmizî, Birr, 15.
[55] İbrâhîm, 14/35.
[56] M6376 Müslim, Fedâilu's-sahâbe, 143; M6414 Müslim, Fedâilu's-sahâbe, 172; B6003 Buhârî, Edeb, 22; B3749 Buhârî, Fedâilü ashâbi'n-nebî, 22.
[57] B5623 Buhârî, Eşribe, 22; M5250 Müslim, Eşribe, 97.
[58] M4548 Müslim, Cihâd ve siyer, 25; T1569 Tirmizî, Siyer, 19.
[59] B2664 Buhârî, Şehâdât, 18; M4837 Müslim, İmâre, 91.
[60] B5696 Buhârî, Tıb, 13.
[61] M7515 Müslim, Zühd, 74.
[62] Yûsuf, 12/8-9.

diğerlerinden üstün tutarak ona daha fazla hoşgörü ve ikramda bulunmayı kesinlikle affetmez. Öbür çocuklarına vermediği hâlde oğlu Nu'mân'a mal bağışlamaya niyetlenen Beşîr'i sert bir dille reddederken, *"Beni şahit tutma. Çünkü ben adaletsizliğe şahit olamam!"*[63] buyurur. Çocuğun kendisine karşı insaflı ve âdil davranılması hakkına işaret eden değişmez buyruk, son derece nettir: *"Allah'tan korkun, çocuklarınız arasında adaletli olun!"*[64]

Aslında Sevgili Peygamberimizin çocuk haklarına dair öğretileri adım adım izlendiğinde, çocuğa "büyük adam muamelesi yaptığını" görmemek imkânsızdır. Belki de meselenin gelip düğümlendiği nokta burasıdır. Bir yetişkin, karşısındaki çocuğa geleceğin yetişkini gözüyle bakabildiğinde, insanlık onuruna saygı göstererek onu cisminin küçüklüğüyle değil, ruhunun yüceliğiyle değerlendirebildiğinde, hak hukuk kaygısı da sona erecektir. İşte bu hassas noktada Allah Resûlü'nün örnekliği bütün dilleri susturacak kadar etkileyicidir.

O Yüce Elçi, çocuğun varlığını görmezden gelmez; çocukların yanından geçerken selâm verir,[65] sizi fark ettim dercesine... O, çocuğun derdiyle ilgilenir; küçük Ebû Umeyr'e rastladığında serçesini sorar,[66] 'Senin için önemli olan şeyleri ben de önemsiyorum.' dercesine... O, çocuğun sağlığına değer verir; bir Yahudi çocuğu hastalandığında ziyaretine gitmekten ve onu Müslüman olmaya davet etmekten çekinmez,[67] 'Benim gözümde sen, ailenden bağımsız bir bireysin.' dercesine... O, kızı Fâtıma yanına geldiğinde ayağa kalkıp karşılamayı, elinden tutup kendi yerine oturtmayı sever,[68] 'Bana en çok benzeyene selâm olsun.' dercesine... O, çocuğun tercihlerini dikkate alır; annesi ve babası boşanan bir çocuğu, ikisinden birisini tercih etmekte serbest bırakır,[69] 'Kararına saygılıyız.' dercesine...

Ve o, içtiği meşrubatın kalanını yanındakilerle paylaşmak istediği bir gün, âdeti olduğu üzere ikrama sağdan başlamak ister. Ama sağına döndüğünde bakar ki yanı başında bir çocuk oturmakta. Solunda ise ashâbın yaşlıları dizilmiş. Çocuğun sırasını atlamaz Peygamberimiz, hatırını yıkmaz. *"Meşrubatı önce bu yaşlılara vermeme izin verir misin?"* diye sorar. Akıllıca bir cevap gelir: "Hayır. Vallahi, senden gelen nasibim için kimseyi kendime tercih edemem!" Bu akıllı çocuk, Resûl-i Ekrem'in amcasının oğlu Abdullah b. Abbâs'tır.[70] İşte o zaman Peygamberimiz ikrama çocuktan başlar,[71] 'Buyur, küçük adam!' dercesine...

Resûlullah'ın bize öğrettiğine göre, çocuklarımızın yaşama dâhil olmaya ve büyüklerin gözetiminde sosyal hayatı tanımaya hakları vardır. Bu

[63] M4182 Müslim, Hibe, 14.
[64] M4181 Müslim, Hibe, 13; B2587 Buhârî, Hibe, 13.
[65] M5663 Müslim, Selâm, 14.
[66] B6129 Buhârî, Edeb, 81.
[67] B5657 Buhârî, Merdâ, 11.
[68] D5217 Ebû Dâvûd, Edeb, 143-144.
[69] T1357 Tirmizî, Ahkâm, 21.
[70] İF1/328 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, I, 328.
[71] M5292 Müslim, Eşribe, 127.

açıdan baktığımızda görürüz ki o (sav), ibadet hayatından çocuğu uzaklaştırmamış, kimi zaman bir saf oluşturacak kadar çocuğa vakit namazlarında mescidinde yer ayırmıştır.[72] Savaştan ya da yolculuktan dönerken kendisini karşılamaya çıkan kalabalığın arasındaki çocuklara özel ilgi göstermiş, onları kucaklayıp bineğine alarak şehre girmekten zevk almıştır.[73] Sohbet meclislerinde çocukların bulunmasını engellememiş, dahası kendisine getirilen taze bir mevsim meyvesini öncelikle yanında oturan çocuklara ikram etmiştir.[74]

Küçük insana tanınan bunca hak, din, dil, ırk ve cinsiyet farkı olmaksızın her biri için geçerlidir. Sıcak aile ortamının sunduğu imkânlarla büyüyen şanslı bir çocuk kadar, korunmaya muhtaç ve ezilmiş bir çocuk da aynı hakları beraberinde taşıyarak dünyaya gelir. Peygamber Efendimizin, *"Her hak sahibine hakkını ver!"*[75] buyruğu kulaklardan silinmemelidir. Nihayetinde zayıf ve kimsesiz çocuklara yardımın öncelikle Kur'an'ın emri olduğu[76] unutulmamalıdır. Ve bizim öyle bir Peygamberimiz vardır ki namaz kadar ulvî bir ibadeti eda etmek için ashâbına imam olduğunda bile, cemaatindeki ufacık bebeklerin hâlini ve hakkını gözetir: *"Bazen kıraati uzatma niyetiyle namaza başlıyorum da bir çocuğun ağlayışını duyunca annesinin ona gösterdiği şefkatten dolayı yaşayacağı tedirginliği düşünerek namazı hafif kıldırıyorum."*[77]

Her çocuk, ergenliğe erişene dek yaptıklarından dolayı hesaba çekilmeyecek kadar masum; yaptığı hatalar yazıcı melekler tarafından kaydedilmeyecek kadar günahsızdır.[78] Bir gün gelip yetişkinler arasına katılacak ama çocukken yaşadıklarının etkisini bir ömür üzerinde taşıyacaktır. Şayet anne babası onu haklarına riayet ederek hayata hediye etmişlerse, emeklerinin karşılığını eksiksiz alacaklardır. Peygamber Efendimiz, arkalarında bıraktıkları bu güzel eserin duaları sayesinde, öldükten sonra bile amel defterlerinin kapanmayacağını ebeveyne müjdelemektedir.[79] Anne ve baba, cennette, "Yâ Rabbi, bu yüce dereceye nasıl eriştim?" diyecek kadar şaşırdıklarında alacakları cevap bir ömre bedeldir: "Evlâdının senin için bağışlanma dilemesi ile!"[80]

[72] D677 Ebû Dâvûd, Salât, 96.
[73] B5965 Buhârî, Libâs, 99; M6268 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 66.
[74] M3335 Müslim, Hac, 474.
[75] B1968 Buhârî, Savm, 51; B6139 Buhârî, Edeb, 86.
[76] Nisâ, 4/127.
[77] B709 Buhârî, Ezân, 65; M1056 Müslim, Salât, 192.
[78] D4398 Ebû Dâvûd, Hudûd, 17.
[79] M4223 Müslim, Vasiyye, 14; D2880 Ebû Dâvûd, Vesâyâ, 14.
[80] İM3660 İbn Mâce, Edeb, 1; HM10618 İbn Hanbel, II/509.

ÇOCUK TERBİYESİ
"HER DOĞAN FITRAT ÜZERE DOĞAR!"

أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ :

"مَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ، فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ أَوْ يُنَصِّرَانِهِ أَوْ يُمَجِّسَانِهِ..."

Ebû Hüreyre'nin (ra) naklettiğine göre,
Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
"Her doğan fıtrat üzere doğar. Sonra anne babası onu Yahudi yahut Hıristiyan veya Mecûsî yapar..."
(B4775 Buhârî, Tefsîr, (Rûm) 2; M6755 Müslim, Kader, 22)

عَنْ أبى سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"مَنْ عَالَ ثَلاَثَ بَنَاتٍ، فَأَدَّبَهُنَّ وَزَوَّجَهُنَّ، وَأَحْسَنَ إِلَيْهِنَّ، فَلَهُ الْجَنَّةُ."

أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ: قَبَّلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ الْحَسَنَ بْنَ عَلِيٍّ، وَعِنْدَهُ الأَقْرَعُ بْنُ حَابِسٍ التَّمِيمِيُّ جَالِسًا، فَقَالَ الأَقْرَعُ: إِنَّ لِى عَشَرَةً مِنَ الْوَلَدِ مَا قَبَّلْتُ مِنْهُمْ أَحَدًا، فَنَظَرَ إِلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ثُمَّ قَالَ:
"مَنْ لاَ يَرْحَمُ لاَ يُرْحَمُ."

عَنْ أَنَسٍ [بْنِ مَالِكٍ] قَالَ: خَدَمْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَشْرَ سِنِينَ، وَاللَّهِ! مَا قَالَ لِى: أُفًّا قَطُّ، وَلاَ قَالَ لِى لِشَيْءٍ: لِمَ فَعَلْتَ كَذَا؟ وَهَلاَّ فَعَلْتَ كَذَا؟

حَدَّثَنَا أَيُّوبُ بْنُ مُوسَى عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:
"مَا نَحَلَ وَالِدٌ وَلَدًا مِنْ نَحْلٍ أَفْضَلَ مِنْ أَدَبٍ حَسَنٍ."

Ebû Saîd el-Hudrî'nin naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Kim üç kız çocuğunun geçimini üstlenir, onları terbiye edip evlendirir ve onlara güzel davranırsa, ona cennet vardır."*

(D5147 Ebû Dâvûd, Edeb, 120-121; HM11946 İbn Hanbel, III, 96)

Ebû Hüreyre (ra) anlatıyor: "Resûlullah (sav) (torunu) Hasan b. Ali'yi öptü. O sırada yanında Akra' b. Hâbis et-Temîmî oturmaktaydı. Akra' şöyle dedi: 'Benim on çocuğum var ama hiçbirini öpmüş değilim.' Bunun üzerine Resûlullah (sav) ona baktı ve ardından şöyle buyurdu: *"Merhamet etmeyene merhamet edilmez!"*

(B5997 Buhârî, Edeb, 18; M6028 Müslim, Fedâil, 65)

Enes (b. Mâlik) şöyle demiştir: "Resûlullah'a (sav) on sene hizmet ettim. Vallahi bana bir kez olsun *'Öf!'* bile demedi. Herhangi bir şeyden dolayı, *'Niçin böyle yaptın?'* demediği gibi, *'Şöyle yapsaydın ya!'* da demedi."

(M6011 Müslim, Fedâil, 51; B6038 Buhârî, Edeb, 39)

Eyyûb b. Musa'nın, babası aracılığıyla dedesinden naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Hiçbir anne baba, çocuğuna güzel terbiyeden daha kıymetli bir bağışta bulunmamıştır."*

(T1952 Tirmizî, Birr, 33; HM16830 İbn Hanbel, IV, 77)

Küçük Enes, başına dokunan elin sıcaklığı ile irkildi ve ürkek bir hareketle başını çevirdi. Sevgili Peygamberimiz her zamanki gibi gülümseyen çehresi ile karşısında duruyordu. Allah'ın Resûlü ona yumuşak bir sesle, *"Enesçik! Sana dediğim yere gittin mi?"* buyurmuştu. Derhâl yürümeye başladı Enes ve "Evet, gidiyorum yâ Resûlallah" dedi.[1]

Annesi ile Peygamberimizin huzuruna gelen Enes,[2] belki de Medineli Müslümanların Efendimize sunduğu en anlamlı hediye idi. Annelik sağduyusuna güvenen Ümmü Süleym, bu yeni şehirde Peygamberimizin yanında küçük bir yardımcının ne çok iş göreceğini fark etmiş olmalıydı. Oğlunu Resûlullah'ın hizmetine verirken, aslında onu Peygamber'in terbiyesine emanet etmiş oluyordu. Böylesine atik ve zeki bir çocuğun kendisine hizmet için gönüllü olması, Peygamberimizin de hoşuna gitmişti ki, Enes'i en zor şartlarda bile yanından ayırmamıştı. Kendi çocukları çoktan büyümüş, torunları ise henüz dünyaya gelmemişti. Dolayısıyla Enes, Rahmet Elçisi'nin, vefatına kadar süren on yıllık Medine hayatında eğitimi ile bizzat ilgilendiği ve çocukluktan alıp delikanlılığa eriştirdiği en yakın isimdi.

Hz. Peygamber, sadece Enes'in mescide ya da hâne-i saadete gelerek gününü paylaşmasıyla yetinmez, kendisi de Enes'in akrabalarını ziyaret etmekten hoşlanırdı. Orada yemek yer, öğle uykusuna yatar ve ev halkına cemaatle namaz kıldırırdı.[3] Bu sevgi ve samimiyet ile şekillenmişti Enes'in ahlâkı. *"Her doğan fıtrat üzere doğar. Sonra anne babası onu Yahudi, Hıristiyan ya da Mecûsî yapar..."*[4] buyurmuştu Peygamber Efendimiz. Irk, renk ve cinsiyet farkı olmaksızın her çocuğun iyiyi kabullenmeye ve güzeli benimsemeye meyilli bir tabiatta yaratıldığını açıkça ifade eden bu sözler, aynı zamanda onun eğitilmeye ne kadar hazır bir yapıda olduğuna da dikkat çekmektedir.

Aslında çocuğuna değer veren ve bu sebeple onu en güzel biçimde terbiye etmek isteyen bir anne babanın, öncelikle bir gerçeği aklından çıkarmaması gerekir. Her ne kadar çocuk tümüyle ebeveynine muhtaç, onların korumasında ve denetiminde ise de gerçek anlamda, onlara değil Allah'a aittir.

[1] M6015 Müslim, Fedâil, 54; D4773 Ebû Dâvûd, Edeb, 1.
[2] B6379 Buhârî, Deavât, 47; M6375 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 142.
[3] B380 Buhârî, Salât, 20; D2490 Ebû Dâvûd, Cihâd, 9.
[4] B4775 Buhârî, Tefsîr, (Rûm) 2; M6755 Müslim, Kader, 22.

Dolayısıyla anne baba çocuklarının sahibi değil emanetçisidir. Kendilerine verilen bu emanete gözleri gibi bakmakla, onu örselemeden yetiştirmekle ve yıpratmadan hayata kazandırmakla yükümlüdürler. Emanet olduğuna göre, çocukları üstünde istedikleri gibi tasarrufta bulunma hakkına da sahip değillerdir. Onu doyururken, okuturken, ödüllendirirken, cezalandırırken, kısacası büyütüp kişiliğini şekillendirirken Yüce Allah'ın rızasına uygun hareket etmek zorundadırlar. Zira gün gelecek, emanetin sahibi ona nasıl davrandıklarını, neler verdiklerini ya da neleri esirgediklerini soracaktır.

Anne babalık vazifesi, sadece çocuğun karnını doyurup sırtını giydirmekle bitmemektedir. Bunun çok daha ötesine geçmekte, yavrunun terbiyesi gibi yuvanın sınırlarını aşarak tüm toplumu etkileyen bir alana ulaşmaktadır. Çocuk terbiyesi ise hassasiyet isteyen uzun bir süreçtir. Belki de Kur'an'da çocuğun *"imtihan vesilesi"* olarak adlandırılması,[5] bu sürecin oyalayıcı ve meşakkatli oluşuna da işaret etmektedir. Ama "insan yetiştirmek", zorluğu kadar değerli, yoruculuğu kadar onurlu bir iştir. Zira sonuçta anne ve baba, alınlarını ağartan bir evlât yetiştirmekle üzerlerine düşeni yapmanın huzurunu yaşayacak, onunla cennette de bir arada olma şansı bulabileceklerdir.[6] Nitekim Peygamber Efendimiz (sav): *"Kim üç kız çocuğunun geçimini üstlenir, onları terbiye edip evlendirir ve onlara güzel davranırsa, ona cennet vardır."*[7] buyurmuştur. Evlâdına yeterince emek vermeyen, onu ciddiye almayan ve Allah'ın rızasına uygun yetiştirmeyenler ise kıyamet günü hem kendilerini hem de yavrularını hüsrana sürüklemiş olacaklardır.[8]

Eğitimin ilk basamağı, çocuğun varlığını tanımak, ona insan olmakla doğuştan hak ettiği saygıyı göstermektir. Muhatabına değer vermeyen ve onun kişiliğine saygı duymayan bir eğitimcinin başarılı olması imkânsızdır. Hz. Peygamber'in çocuklarla iletişiminde, "onları adam yerine koymak" şeklinde özetleyebileceğimiz bir itina derhâl göze çarpmaktadır. Fikirleri değer gören, duyguları dinlenen ve ihtiyaçları dikkate alınan bir çocuğun, anne babası ile sağlıklı bir ilişki geliştirebileceği, dolayısıyla terbiyesi için harcanan gayrete olumlu tepkiler vereceği açıktır. Bu bağlamda Sevgili Peygamberimizin çocuklara selâm vermesi,[9] hatırlarını sorması[10] ve tercihlerini öğrenmek istemesi,[11] onları muhatap kabul etmesi anlamına gelmektedir. Yahudi bir çocuğu tıpkı bir yetişkin gibi dine davet etmesi[12] ve çocukların kendisine biat ederek bağlılıklarını ifade etmelerine izin vermesi,[13] geleceğin teminatı olan yavruların varlıklarına biçtiği değe-

[5] Enfâl, 8/28; Mü'minûn, 23/55-56.
[6] Ra'd, 13/23.
[7] D5147 Ebû Dâvûd, Edeb, 120-121; HM11946 İbn Hanbel, III, 96.
[8] Zümer, 39/15.
[9] M5663 Müslim, Selâm, 14.
[10] B6129 Buhârî, Edeb, 81.
[11] T1357 Tirmizî, Ahkâm, 21.
[12] B5657 Buhârî, Merdâ, 11.
[13] M5616 Müslim, Âdâb, 25.

ri açıkça ortaya koymaktadır. Yine Allah Resûlü'nün çocuklara özel dualar etmesi,[14] onlara sır vermesi[15] ve ikramda bulunması,[16] dostluk bağına dayanan bir eğitimi ne denli önemsediğini göstermektedir.

Çocuğun gönlünü kazanarak üzerinde etkili olmanın yolu, onu sevdiğini söylemekten, kucaklayıp öperek ya da birlikte oyun oynayarak ona yakınlaşmaktan geçmektedir. Allah Resûlü'nün, çocukları eğitirken incitmemek ve şekil vermeye çabalarken kırmamak üzere kararlı tavırları, merhameti asla elden bırakmayan bir terbiye anlayışı oluşturmaktadır. O günün insanı için şaşırtıcı olan böylesi bir tavır, *"Küçüğümüze merhamet etmeyen, büyüğümüze saygı göstermeyen bizden değildir."*[17] hadisiyle tarihe geçmektedir. Nitekim torununu öpüp kucakladığını görünce hayretini gizlemeyen Akra' b. Hâbis'e Sevgili Peygamberimiz, *"Merhamet etmeyene merhamet edilmez!"* demiştir.[18]

Kur'an'ın, evlâtlarına şefkat gösteren anne babaları insanlığa örnek olarak anlatması, arzu edilen ebeveyn modelini oluşturma yolunda manidardır. Kardeşlerini kuyuya atmak gibi büyük bir hata işlemelerine rağmen çocuklarını affeden ve Allah'ın da onları affetmesi için dua eden Hz. Yakub,[19] ölüm döşeğinde hâlâ onlara güzellikle nasihat etmektedir.[20] Lokman'ın oğluna öğütlerini içeren âyetler, *"Yavrucuğum!"* şeklinde son derece yumuşak ve samimi bir ifadeyle başlamaktadır.[21] Aynı şekilde Hz. İbrâhim de oğlu İsmâil'e gösterdiği nazik tavır ile Kur'an'da anılmaktadır.[22] Tufanda ölümle burun buruna geldiğinde bile babasının peygamberliğini kabul etmediği hâlde oğluna kıyamayan Hz. Nuh, *"...Yavrucuğum, bizimle beraber sen de (gemiye) bin, inkârcılarla birlikte olma..."*[23] diye seslenmektedir. Bütün bunlar, özellikle zihinlerde otoriteyi temsil eden babaların, şefkat ve merhamete davet edilmesi açısından dikkat çekicidir.

Bir babanın, çocuğunu terbiyesi esnasında şiddete başvurmaması ve disiplini şiddet ile özdeşleştirmemesi için Sevgili Peygamberimize bakması yeterlidir. Peygamberimizin yanında büyüyen Enes şöyle demiştir: "Resûlullah'a (sav) on sene hizmet ettim. Vallahi bana bir kez olsun *'Öf!'* bile demedi. Herhangi bir şeyden dolayı, *'Niçin böyle yaptın?'* demediği gibi, *'Şöyle yapsaydın ya!'* da demedi."[24] Peygamberimiz, tıpkı kendisinden önceki peygamberlerin nezaketiyle, ona, *"Yavrucuğum"*[25] ya da *"Enesçik"*[26] diye hitap etmiştir. Hata ettiğinde telâfi etmesi için imkân tanımış,[27] kimi zaman da elinden tutarak bizzat yapacağı işe yönlendirip işi bitene kadar beklemek suretiyle hata yapmasına engel olmuştur.[28]

[14] B3071 Buhârî, Cihâd, 188; M6376 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 143.
[15] M6270 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 68; M6379 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 146.
[16] M5292 Müslim, Eşribe, 127; M3335 Müslim, Hac, 474.
[17] T1919 Tirmizî, Birr, 15.
[18] B5997 Buhârî, Edeb, 18; M6028 Müslim, Fedâil, 65.
[19] Yûsuf, 12/97-98.
[20] Bakara, 2/132-133.
[21] Lokman, 31/13, 16-19.
[22] Sâffât, 37/102.
[23] Hûd, 11/42.
[24] M6011 Müslim, Fedâil, 51; B6038 Buhârî, Edeb, 39.
[25] M5623 Müslim, Âdâb, 31; T2831 Tirmizî, Edeb, 62.
[26] D4773 Ebû Dâvûd, Edeb, 1.
[27] M6015 Müslim, Fedâil, 54.
[28] D5203 Ebû Dâvûd, Edeb, 135-136.

Peygamber Efendimiz sadece kendisi çocuklara karşı hoşgörülü ve sabırlı davranmakla kalmamış, çevresindekileri de bu konuda uyarmıştır. Bir gün kucağına aldığı torunu Hasan, üzerine idrarını kaçırınca kızan ve çocuğa vuran sütanne Ümmü'l-Fadl'a, *"Allah seni ıslah etsin! Oğlumun canını acıttın!"* diyerek tepki göstermiştir.[29] Yine küçük bir kız iken babası ile Hz. Peygamber'i ziyarete gelen Ümmü Hâlid, onun mübarek sırtındaki bene dokununca babası tarafından azarlanmış ama Rahmet Peygamberi, *"Bırak onu (dokunsun)."* buyurmuştur.[30]

Çocuğun yaptığı yanlışları eğitimi için fırsat olarak değerlendirmek ve kuru kuruya cezalandırmak yerine, bir daha aynı hatayı işlemesini engelleyecek şekilde doğruyu öğretmek de Peygamber yöntemidir. Bir defasında hurma ağaçlarını taşlayan bir çocuğu yakalayanlar, cezalandırması için yaka paça Sevgili Peygamberimizin huzuruna getirmişler, ama Peygamberimiz onu azarlamak yerine, *"Evlâdım, ağaçları niye taşlıyorsun?"* diye sormuştur. Karnının aç olduğunu öğrendiğinde, *"Hurma ağaçlarını taşlama da altlarına dökülenleri ye."* buyurarak ona doğruyu öğretmiş, hatta başını okşadıktan sonra, *"Allah'ım, bu yavrunun karnını doyur."* diye dua etmiştir.[31] Bir başka seferinde, yemek yerken tabağın içinde elini rasgele dolaştıran Ömer b. Ebû Seleme'nin bu yanlış hareketine müdahale eden Allah Resûlü, doğrusunu öğretmeyi de ihmal etmemiş, *"Yavrum, besmele çek, sağ elinle ve önünden ye."* buyurmuştur.[32]

Hz. Peygamber, çocuk eğitiminde sabırlı ve şiddetten arınmış bir tavır benimsemiş, hizmetine koşturanlara tek bir tokat bile atmamıştır.[33] Onun, dayağın sıradanlaştığı bir toplumda yaşadığı düşünüldüğünde, böyle bir tavrın değeri daha rahat anlaşılacaktır. Zira çocuk bile olsa eğittiği bireyi küçümsememesi, hor görüp ezmemesi, onun güvenini kazanması açısından bir eğitimci için vazgeçilmez öneme sahiptir. Bu açıdan bakıldığında, Peygamberimizin terbiye metodunun güç gösterisi ve alternatifsizlik üzerine değil nasihat ve örneklik üzerine kurulduğu görülecektir. Unutmamalıdır ki çocuklar, emir ve tembihlerden çok örnek olma yoluyla eğitilir. Çocuk duyduğunu ve okuduğunu değil gördüğünü benimsemekte, özellikle anne babasını model alarak kendi davranışlarına yön vermektedir. Bu bağlamda, *"Allah'tan sakının, çocuklarınız arasında âdil olun!"*[34] emrine uyarak evinde adaleti gözeten bir babanın evlâtları, adaleti, yaşayarak öğrenecektir. "Gel, sana bir şey vereceğim!" diye çocuğunu çağıran Abdullah b. Âmir'in annesine, gerçekten bir şey verip vermeyeceğini soran Peygamberimiz, hurma verece-

[29] HM27416 İbn Hanbel, VI, 340.
[30] B5993 Buhârî, Edeb, 17.
[31] D2622 Ebû Dâvûd, Cihâd, 85; T1288 Tirmizî, Büyû', 54.
[32] B5376 Buhârî, Et'ıme, 2; M5269 Müslim, Eşribe, 108.
[33] M6050 Müslim, Fedâil, 79.
[34] M4181 Müslim, Hibe, 13; B2587 Buhârî, Hibe, 13.

ğini duyunca, *"Aman dikkat et! Eğer ona bir şey vermemiş olsaydın, senin için bir tür yalan yazılacaktı."*[35] buyurmuştur. Çünkü eğer anne babası doğru sözlü olursa çocuk da dürüstlüğü öğrenecek, aksi takdirde yalan üzerine kurulu bir hayatı normal karşılayacaktır. Beraberinde büyüdüğü Hz. Peygamber'in özel hayatın mahremiyetine ve sırrın dokunulmazlığına gösterdiği hassasiyeti gözlemlediği için Enes, kendisine Peygamber için ne iş yaptığını soran annesine, "Bu sırdır!" diyebilmiş, annesi de bu duyarlılığını beğenerek, "Sakın Resûlullah'ın sırrını kimseye söyleme." demiştir.[36]

Çocuğa güzel örnek olmak ahlâkî gelişimi için şart olduğu gibi sosyal hayata alışması ve ibadet hayatını benimsemesi açısından da büyük önem taşır. Sevgili Peygamberimizin çocukları sosyal hayattan dışlamamasının en bariz göstergesi, onların Medine Mescidi'ne gelmelerine engel olmamasıdır. Çünkü mescit o günün sadece ibadetgâhı ve medresesi değil hayatın kalbinin attığı ve hukuktan edebiyata her türlü sosyal hadisenin cereyan ettiği merkezidir. Peygamber Mescidi'nde vakit namazlarında bile erkeklerin arkasında saf oluşturacak kadar çocuk bulunması,[37] Allah Resûlü'nün hayatın akışıyla çocukları ne denli sık buluşturduğunu göstermektedir. Omzunda bazen kız, bazen de erkek torunları ile namaz kılan[38] hatta bu şekilde cemaate namaz kıldıran[39] ve cuma hutbesi veren[40] Hz. Peygamber, elbette çocukların namazla büyümesini arzulamaktadır.

Sadece mescitte değil evlerde de namaz kılarken çocukların namaza katılmasını sağlayan Peygamber Efendimiz,[41] açık alanda namaz kılınırken safların arasında dolaşan çocuklara aldırmamıştır.[42] Onları ibadet edilen ortamdan uzaklaştırmamış, aksine nasıl namaz kılacaklarını bizzat öğretmiştir. Söz gelimi Enes'e, *"Yavrucuğum! Namazda yüzünü sağa sola çevirip bakma."*[43] demiştir. Cemaate katıldığında yanlışlıkla imamın soluna duran amcasının küçük oğlu Abdullah b. Abbâs'ı tutup sağ tarafına geçirdikten sonra başını okşamıştır.[44] Peygamberimiz, çevresindeki çocukları her fırsatta namaz konusunda teşvik ve kontrol etmiştir. Bir gece eşi Meymûne annemizin odasına girdiğinde, geceyi teyzesi Hz. Meymûne'nin yanında geçireceği anlaşılan Abdullah b. Abbâs'ı görünce, *"Çocuk namaz kıldı mı?"* diye sormuş, onun namazını kıldığını öğrenmeden içi rahat etmemiştir.[45]

Çocuklara dinî bir terbiye vermede Peygamberimizin özellikle namaz üzerinde ısrarla durduğu görülmektedir. İbadet sevgisinin erkenden yerleşmesi ve geç olmadan alışkanlık hâlini alması için, *"Sağını solundan ayırabilen yaşa geldiği zaman (çocuğa) namaz kılmasını emredin."* buyuran

35 D4991 Ebû Dâvûd, Edeb, 80.
36 M6378 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 145.
37 D677 Ebû Dâvûd, Salât, 96.
38 D918 Ebû Dâvûd, Salât, 164, 165; N1142 Nesâî, Tatbîk, 82.
39 M1214 Müslim, Mesâcid, 43.
40 T3774 Tirmizî, Menâkıb, 30; N1414 Nesâî, Cum'a, 30.
41 B871 Buhârî, Ezân, 164: D1364 Ebû Dâvûd, Tatavvu', 26.
42 B861 Buhârî, Ezân, 161; M1124 Müslim, Salât, 254.
43 T589 Tirmizî, Cum'a, 60.
44 M1789 Müslim, Müsâfirîn, 182.
45 D1356 Ebû Dâvûd, Tatavvu', 26.

Peygamberimiz,[46] ilerleyen yaşlarda çocuğun namaz kılması için ısrarcı olunması gerektiğini de vurgulamıştır.[47]

Tıpkı namazda olduğu gibi oruç tutma konusunda da çocukların küçük yaştan itibaren eğitilmelerini isteyen Peygamberimizin zamanında, anneler küçüklerin oruçla barışık olmaları için onlara yünden oyuncaklar yaparak açlıklarını unutturmaya çalışmışlardır.[48] İbadetle iç içe büyümeleri gereken çocukların hac gibi bir izdihama katılmalarına bile müsamaha gösteren Allah'ın Resûlü, kucağındaki bir çocuğu kaldırarak, "Buna da hac var mı?" diye soran anneye, *"Evet. (Onunla birlikte haccettiğin için) sana da ayrıca ecir var."*[49] buyurmuştur.

Çocuk, her ne kadar bugün yaşıyorsa da aslında bugünden çok yarına aittir. Ona verilen emek, yarının insanını yetiştirmek yani geleceğin toplumunu şekillendirmek demektir. Sevgili Peygamberimizin, *"Çocuğunun senin üzerinde hakkı var!"*[50] buyurarak uyardığı baba ve annelerin, evlâtlarına eksiksiz teslim etmeleri gereken hakların başında ise onlara güzel bir terbiye vermek gelmektedir. Çocuğun sosyal ve kültürel gelişimi, bedensel ve zihinsel eğitimi, ahlâkî ve dinî terbiyesi anne kucağında başlayacak, baba ocağında sağlanacaktır. İyi bir evlât sahibi olmak için çırpınan ebeveynler, Hz. Peygamber'in şu öğüdünü daima hatırlamalıdır: *"Hiçbir anne baba, çocuğuna güzel terbiyeden daha kıymetli bir bağışta bulunmamıştır."*[51]

[46] D497 Ebû Dâvûd, Salât, 26.
[47] D495 Ebû Dâvûd, Salât, 26; T407 Tirmizî, Salât, 182.
[48] B1960 Buhârî, Savm, 47; M2669 Müslim, Sıyâm, 136.
[49] M3253 Müslim, Hac, 409; T924 Tirmizî, Hac, 83.
[50] M2731 Müslim, Sıyâm, 183.
[51] T1952 Tirmizî, Birr, 33; HM16830 İbn Hanbel, IV, 77.

AİLE HUZURU
ŞİDDET DEĞİL ŞEFKAT

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ ﷺ :
"أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا، وَخِيَارُكُمْ
خِيَارُكُمْ لِنِسَائِهِمْ."

Ebû Hüreyre'nin naklettiğine göre,
Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
*"Müminlerin iman bakımından en olgun olanları, ahlâkı en iyi olanlarıdır.
Sizin en hayırlılarınız da hanımlarına karşı en iyi davrananınızdır."*
(T1162 Tirmizî, Radâ', 11)

عَنْ أبِى هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"لاَ يَفْرَكْ مُؤْمِنٌ مُؤْمِنَةً، إِنْ كَرِهَ مِنْهَا خُلُقًا رَضِيَ مِنْهَا آخَرَ."

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ زَمْعَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
"لاَ يَجْلِدْ أَحَدُكُمُ امْرَأَتَهُ جَلْدَ الْعَبْدِ ثُمَّ يُجَامِعُهَا فِى آخِرِ الْيَوْمِ."

عَنْ خَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ :
"إِنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَذَابًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ، أَشَدُّهُمْ عَذَابًا لِلنَّاسِ فِي الدُّنْيَا."

عَنْ أنَسِ [بْنِ مَالِكٍ] قَالَ: خَدَمْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَشْرَ سِنِينَ، وَاللَّهِ! مَا قَالَ لِى: أُفًّا قَطُّ، وَلاَ قَالَ لِى لِشَيْءٍ: لِمَ فَعَلْتَ كَذَا؟ وَهَلاَّ فَعَلْتَ كَذَا؟

Ebû Hüreyre'nin naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Mümin, hanımına karşı kötü duygular beslemesin; çünkü onun bazı huylarından hoşlanmasa da diğer huylarından hoşlanabilir."*

(M3645 Müslim, Radâ', 61)

Abdullah b. Zem'a'dan nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Biriniz (sakın) hanımını köle döver gibi dövmesin. Sonra günün sonunda onunla (aynı yatakta ne yüzle) beraber olur!"*

(B5204 Buhârî, Nikâh, 94)

Hâlid b. Velîd'in naklettiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Kıyamet günü en şiddetli azap görecek kimseler, dünyada insanlara en çok işkence edenlerdir."*

(TM1253 Tayâlisî, *Müsned*, II, 11; HM16943 İbn Hanbel, IV, 90)

Enes (b. Mâlik) şöyle demiştir: "Resûlullah'a (sav) on sene hizmet ettim. Vallahi bana bir kez olsun *'Öf!'* bile demedi. Herhangi bir şeyden dolayı, *'Niçin böyle yaptın?'* demediği gibi, *'Şöyle yapsaydın ya!'* da demedi."

(M6011 Müslim, Fedâil, 51)

Hz. Peygamber'in hatibi olan Sâbit b. Kays sert tabiatlı biriydi. Bir gün öfkesine yenik düşmüş ve eşiyle girdiği bir tartışmada ona vurmuştu. Kadıncağızın kolu kırılmıştı. Abdullah b. Übey'in kız kardeşi olan Cemile (veya Habibe) isimli bu hanım,[1] yaşadığı olayı gizlemeyerek derdini erkek kardeşiyle paylaştı. Evliliğini böylesine eziyetli şartlarda sürdürmek istemiyordu. Duruma müdahale edilmesi gerektiğini düşünen kardeşi derhâl Resûlullah'a gelerek şikâyette bulundu. Zaten kendisi de daha önce Hz. Peygamber'e gelerek artık Sâbit'e tahammülü kalmadığını söylemişti.[2] Bunun üzerine Allah Resûlü (sav) Sâbit'e haber göndererek onu yanına çağırttı. *"Eşinden alman gereken muhâlea bedelini (kocasından ayrılma talebi karşılığı ödeyeceği parayı) al ve onu serbest bırak."* buyurdu. Sâbit, "Peki." diyerek kabul etti. Resûlullah, Cemile'den bir hayız süresi beklemesini ve sonra ailesinin yanına dönmesini istedi.[3]

Hz. Peygamber (sav), kadınlarına karşı oldukça sert davranan bir toplum içinde yetişmişti. Câhiliye dönemi bir tarafa, İslâmî dönemde bile zaman zaman bu sertliğin izlerine rastlamak mümkündü. Her konuda olduğu gibi Allah Resûlü, kadına karşı şiddet hususunda da müstesna bir duyarlılığa sahipti. Başta hadis eserleri olmak üzere İslâmî kaynaklar, Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili bütün bilgileri en ince detayına kadar verdikleri hâlde, onun eşlerine ve çocuklarına karşı şiddet uygulamak bir yana, en küçük bir hakaret veya kırıcı bir sözünden bahsetmemişlerdir. Bunun ötesinde o (sav) câhiliye döneminden intikal eden kadına karşı şiddet kullanma alışkanlığını sürdürme eğiliminde olanları da uyarmıştır.[4] Yukarıdaki olay, insanlık tarihi boyunca kadının maruz kaldığı baskı ve ev içi şiddete karşı Sevgili Peygamberimizin fiilî tepkisini ve kadının saygınlığını korumak için başvurduğu tedbiri ortaya koymaktadır. Görüldüğü üzere o, çoğu zaman yapıldığı gibi, "Aile içinde olur böyle şeyler." diyerek, mağdur olan kadını kendi hâline terk etmemiştir. O, evlilik hayatında eşleriyle ufak tefek dargınlıklar yaşasa bile, onlara asla el kaldırmamış,[5] kırıcı ve incitici söz söylememiştir. Onun için, Veda Hutbesi'nde müminlere bıraktığı vasiyet ve son nasihatlerinden birisi, *"kadınlar hakkında Allah'tan sakınmaları ge-*

[1] TE2/337 Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, II, 337.
[2] B5275 Buhârî, Talâk, 12.
[3] N3527 Nesâî, Talâk, 53.
[4] M7191 Müslim, Cennet, 49; T3343 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 91.
[5] M6050 Müslim, Fedâil, 79.

rektiği" olmuştur. Çünkü kocaları, *"Onları Allah'ın bir emaneti olarak almışlar ve Allah'ın adıyla (nikâh kıyarak) onları kendilerine helâl kılmışlardır."*[6]

Kur'ân-ı Kerîm'de, *"...Sadakatsizliğinden endişe ettiğiniz eşlerinize öğüt verin, onları yataklar(ın)da yalnız bırakın ve (bunlar fayda vermez de mecbur kalırsanız) onları dövün. Eğer, yaptıklarından vazgeçip size itaat ederlerse, artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. Allah yücedir, büyüktür."*[7] buyrulması, zaman zaman kadına karşı şiddetle ilişkilendirilebilmektedir. Kadından kaynaklanan bir huzursuzluk durumunda erkeğin ne yapacağının anlatıldığı bu âyetten hareketle, İslâm dininin kadına karşı şiddeti onayladığını söylemek ciddi bir yanılgıdır. Bu yanılgı, o günkü toplumsal yapıda aile içinde, eşler ve çocuklar da dâhil olmak üzere âdeta her şeyin sahibi ve sorumlusu durumunda olan kocaların, eşlerinin iffetsizliğinden kaynaklanan bir huzursuzluk hâlinde bütün seçenekleri bitirdikten sonra son çare olarak onları te'dib etmelerinin, Allah'ın, mutlaka yerine getirilmesi gereken bir emri olarak algılanıp yorumlanmasından kaynaklanmaktadır. Bu son çarenin, kadının erkek tarafından boşanıp dışarı atılmasını önlemek için, o günkü toplum ve aile yapısıyla ilgili bir çözüm olduğu, ilgili âyetin devamında yer alan, *"Eğer size itaat ederlerse, onlar aleyhine başka bir yol aramayın."* cümlesinden anlaşılmaktadır. Ayrıca, Veda Hutbesi'nin bazı anlatımlarında yer alan bu fiziksel müdahalenin, kadının gayri ahlâkî tutumu sebebiyle gerçekleşen bir şiddet durumundan kaynaklandığı ve aşırılığa kaçmayan bir uyarı mahiyetinde olduğu da açıkça görülmektedir.[8]

Müslüman bir kimse, bu âyeti delil göstererek eşine baskı ve şiddet uygulamayı savunamaz ve bunu normal göremez. Çünkü bu âyetleri insanlara tebliğ eden Allah Elçisi, onların nasıl anlaşılıp uygulanacağını da bize öğretmiştir. Namazı nasıl onun öğrettiği gibi kılıyorsak, eşimize de, onun eşlerine davrandığı gibi davranmak durumundayız. *"Müminlerin iman bakımından en olgun olanları, ahlâkı en iyi olanlarıdır. Sizin en hayırlılarınız da hanımlarına karşı en iyi davrananınızdır."*[9] buyuran bir Peygamber'in tutum ve davranışı, bizim için yegâne örnek olmalıdır. Ayrıca o, bir sahâbîye tavsiyesinde de, karısını çirkin olarak nitelememesini ve dövmemesini öğütlemiştir.[10] Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'den naklettiği bildirilen, *"Kişiye karısını niçin dövdüğü sorulmaz."*[11] rivayetini, Hz. Peygamber'in bu konudaki sünneti ile birlikte değerlendirmek gerekir. Eşler arasında var ettiği sevgi ve merhameti kendi varlığının delillerinden sayan[12] ve *"...Onlarla (kadınlarla) iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmadıysanız olabilir ki siz bir şeyden*

[6] M2950 Müslim, Hac, 147.
[7] Nisâ, 4/34.
[8] M2950 Müslim, Hac, 147.
[9] T1162 Tirmizî, Radâ', 11; İM1978 İbn Mâce, Nikâh, 50.
[10] D2143 Ebû Dâvûd, Nikâh, 40-41.
[11] D2147 Ebû Dâvûd, Nikâh, 41-42; İM1986 İbn Mâce, Nikâh, 51.
[12] Rûm, 30/21.

hoşlanmazsınız da Allah onda pek çok hayır yaratmış olur.”[13] buyurarak erkeği eşine sahip çıkması konusunda uyaran Yüce Yaratıcı’nın, eşler arasında şiddeti murad ettiğini düşünmek makul değildir.

Aile içinde özellikle kadına karşı yöneltilen şiddetin kaynağında çeşitli sebepler bulunmaktadır. Farklı özelliklerde yaratılan ve farklı çevrelerde yetişen iki cinsin, hiçbir çaba göstermeden birbirleriyle tam bir uyum sağlamaları eşyanın tabiatına aykırıdır. Anlamlı bir uyum, ancak farklılıkların doğal karşılanması, karşılıklı tahammül ve fedakârlık sonucunda ortaya çıkacaktır. Bu sabrı göstermeden hemen çatışma ve şiddete başvurmak, sonunda da ayrılmayı göze almak, hem ilâhî iradenin hem de Allah Resûlü’nün tasvip etmediği bir tutumdur. Nitekim Cenâb-ı Hak, az önce ifade edildiği gibi kadınlarla iyi geçinmeyi emretmekte, hoş olmadığı düşünülen bazı şeylerde hayır bulunabileceğini bildirmektedir.[14] Allah Resûlü de, *“Mümin, mümin hanımına karşı kötü duygular beslemesin; çünkü onun bazı huylarından hoşlanmasa da diğer huylarından hoşlanabilir.”* buyurarak[15] âyetin mesajını pekiştirmektedir.

Aile içi huzursuzlukların ilk tezahürü, eşlerin birbirlerine karşı kırıcı davranmaları ve hakarete varan sözler sarf etmeleridir. Tekrar eden bu davranış zamanla kalıcı olabilmekte, sanki aile ilişkisinin doğal bir parçası gibi algılanabilmektedir. Hâlbuki Allah ve Resûlü’nün kesinlikle yasakladığı kötü söz,[16] aile ortamında hem eşler hem de çocuklar için psikolojik bir şiddete dönüşmekte ve hayatı çekilmez bir hâle getirmektedir. Ailesine karşı kırıcı ve kötü sözlü olduğunu, oysa başkalarına karşı böyle davranmadığını söyleyen ve bu konuda ne yapması gerektiğini Hz. Peygamber’e soran Huzeyfe, bunun için günde defalarca Allah’tan af dilemesi gerektiği cevabını almıştır.[17]

Allah Resûlü, hanımının ağzının bozukluğundan şikâyet eden Lakît b. Sabra adındaki diğer bir sahâbîye de eşini boşamasını önermiştir. Lakît’in, “Onunla aramızda uzun zamana dayanan bir beraberlik ve bir de çocuk var.” sözü üzerine, *“Ona nasihat et. Eğer onda iyi bir gelişme görürsen buna devam et...”* buyurarak, erkeğin şiddete yönelmesine müsaade etmemiştir.[18] Buradan hareketle, dövmenin çözüm olmayacağını bilen Allah Resûlü’nün, yürüyemeyecek dereceye gelen ciddi ailevî geçimsizliklerde ev içindeki şiddetin devam etmesi yerine, eşlerin medenî yolla ayrılmalarını düşünmelerini önerdiğini söylemek mümkündür. Hz. Peygamber, aile arasındaki huzursuzlukları körükleyenleri de ağır bir dille uyarmıştır.

13 Nisâ, 4/19.
14 Nisâ, 4/19.
15 M3645 Müslim, Radâ’, 61.
16 Nisâ, 4/148; T1977 Tirmizî, Birr, 48.
17 İM3817 İbn Mâce, Edeb, 57; DM2751 Dârimî, Rikâk, 15.
18 D142 Ebû Dâvûd, Tahâret, 55.

O (sav), *"Kadını kocasına, köleyi efendisine karşı kışkırtan bizden değildir."* buyurarak[19] aileyi korumaya verdiği önemi ortaya koymuştur.

Bir erkeğin hayatını paylaştığı bir kadına el kaldırmasını hayretle karşılayan Rahmet Peygamberi, *"Sizden biriniz (sakın) hanımını köle döver gibi dövmesin. Sonra günün sonunda onunla (aynı yatakta nasıl/ne yüzle) beraber olur!"* buyurmuştur.[20] Hadislerde geçen *"cariyeyi (veya köleyi) döver gibi"* ifadesinden, Hz. Peygamber'in kölelerin dövülmesini normal gördüğünü düşünmek doğru değildir. Bu, o toplum içinde cariye veya kölelerin daha çok şiddete maruz kaldıklarını ve insanların bunu daha doğal karşıladıklarını gösteren ve benzetme amacıyla söylenen bir ifadedir. Nitekim Allah Resûlü'nün bu konudaki uyarıları çok açıktır. O şöyle buyurmuştur: *"Sizden biriniz hizmetçisini döverken Allah'ı hatırlasın ve derhâl elini çeksin."*[21] Sahâbî Ebû Mes'ûd el-Bedrî anlatıyor: "Kölemi dövüyordum. Arkamdan, *'Şunu bil ki Ebû Mes'ûd...'* diye bir ses işittim. Döndüğümde Resûlullah'ı karşımda gördüm. *"Şunu bil ki Ebû Mes'ûd, Allah'ın senin üzerindeki gücü senin kölenin üzerindeki gücünden daha fazladır."* buyurdu. O anda elindeki kırbacı bırakan ve bundan sonra hiçbir kölesini asla dövmediğini söyleyen Ebû Mes'ûd o kölesini de Allah rızası için azat ettiğini bildirmektedir.[22] İbn Ömer'den nakledilen bir rivayette de Allah Resûlü'nün, *"Kim kölesine tokat atar ve onu döverse, bunun kefareti o köleyi azat etmesidir."* buyurduğu ifade edilmektedir.[23]

Aile içi şiddetin en yaygın olanı kocanın eşine yönelik fizikî şiddeti olsa da, kadının kocasına, ebeveynin çocuklarına, çocukların da ebeveynlerine yönelik şiddet uygulamaları söz konusu olabilmektedir. Bu bağlamda mânevî ve psikolojik baskılar da şiddet kapsamı içinde yer alır. Örneğin eşlerin birbirlerine yönelttikleri, geçerli delillere dayanmayan zina isnadı, bir iftira olduğu için, namus ve onurlarına yönelik mânevî bir şiddettir. Bu yüzden Kur'ân-ı Kerîm, böyle bir suçlamaya en çok maruz kalan ve bundan en fazla zarar görecek olan kadını korumak amacıyla, bu iftirayı yapan kimselere seksen sopa vurulması ve şahitliklerinin ebediyen kabul edilmemesi cezasını vermiştir.[24] Eşlerin, kendilerinde kalması gereken mahrem sırlarını başkalarına yaymaları da karşı taraf için bir nevi mânevî şiddettir. Çünkü aile bireylerinin birbirlerine güvenerek açıkladıkları sırların ve mahrem bilgilerin başkalarına intikali, onların kişilik haklarının ciddi bir ihlâlidir. Onun için Allah Resûlü, *"Kıyamet gününde, Allah katında mevkii en kötü olacak insanlardan birisi, karısı ile beraber olup da onun özel hayatına ilişkin sırlarını yayan kimsedir."* buyurmuştur.[25]

[19] D2175 Ebû Dâvûd, Talâk, 1.
[20] B5204 Buhârî, Nikâh, 94.
[21] T1950 Tirmizî, Birr, 32.
[22] M4306 Müslim, Eymân, 34; M4308 Müslim, Eymân, 35.
[23] M4298 Müslim, Eymân, 29.
[24] Nûr, 24/4.
[25] M3542 Müslim, Nikâh, 123.

"İnsanlara merhamet etmeyene Allah da merhamet etmez."[26] buyuran Allah Resûlü, aile içinde veya dışında insanların birbirlerine zulmetmesini, eziyet etmesini yasaklamıştır.[27] Hac ibadeti esnasında yaptığı hataların durumunu soran birisine, *"Bunların bir önemi yok, yeter ki bir Müslüman'ın ırzına (haysiyetine ve şahsiyetine) saldıran kimse olmasın. İşte böyle biri günah işlemiş ve helâk olmuştur."*[28] buyurarak, insanlara yapılan maddî mânevî saldırıların, Allah'a ibadet ederken düşülen hatalardan çok daha önemli olduğunu vurgulamıştır. Hz. Peygamber savaş dışında hiç kimseye el kaldırmamış, ne kadına ne de hizmetçiye vurmuştur.[29] Müslüman'ı, *"elinden ve dilinden diğer Müslümanların güvende olduğu kimse"* olarak tanımlarken,[30] *"bu dünyada insanlara işkence edenlerin Allah'ın azabına maruz kalacağı"* uyarısında bulunmuştur.[31] Nitekim Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Hz. Ömer döneminde Şam'da valilik yaptığı esnada bir adamdan zor kullanarak cizye almaya kalkınca Hâlid b. Velîd, kendisiyle bu konuda konuşmuştu. Bunun üzerine Hâlid'e, "Valiyi kızdırdın." denilince, o şöyle cevap vermişti: "Niyetim onu kızdırmak değildi ama ben Resûlullah'ı (sav) şöyle derken işittim: *'Kıyamet günü en şiddetli azap görecek kimseler, dünyada insanlara en çok işkence edenlerdir.'*"[32]

İnsanlara yapılan saldırı ve haksızlıklar karşısında bu kadar duyarlı olan Allah Resûlü, bir eş, bir baba ve bir aile reisi olarak eşlerine, çocuklarına, torunlarına ve hizmetçilerine karşı da aynı duyarlılığı göstermiş, onlara sevgi ve şefkatle muamelede bulunmuştur. Onun eşlerine karşı takındığı en sert tutum, bazı olaylar sebebiyle dargın durduğu bir aylık dönemdir.[33] Bunun dışında eşlerinin bazı kıskançlıklarını bile olgunlukla karşılamış,[34] kendisine karşı zaman zaman seslerini yükseltmelerine aldırmamıştır. Hatta Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in, Allah Resûlü'nün eşleri olan kızlarına karşı, onu üzdükleri düşüncesiyle zaman zaman takındıkları sert tutumdan[35] haberdar olup kızlarına çıkışmalarına engel olmuştur.[36]

Sevgili eşi Hz. Âişe'nin memnuniyetini ve kızgınlığını nasıl anladığını ona anlatırken bile Allah Resûlü'nün bu olgun ve dingin tavrı fark edilmektedir. Hz. Âişe'nin anlattığına göre Allah Resûlü ona, *"Ben senin benden memnun olduğun ve bana kızdığın zamanı anlarım."* deyince Hz. Âişe bunu nasıl anladığını sormuş, Hz. Peygamber, *"Benden memnun olduğunda, 'Hayır, Muhammed'in Rabbi hakkı için olmaz.' dersin. Bana kızdığında ise, 'Hayır, İbrâhim'in Rabbi hakkı için olmaz.' dersin."* buyurmuştur. Hz. Âişe'nin ona verdiği cevap da eşini çok seven bir hanımın inceliğini yansıtmak-

[26] B7376 Buhârî, Tevhîd, 2.
[27] B2442 Buhârî, Mezâlim, 3.
[28] D2015 Ebû Dâvûd, Menâsik, 87.
[29] M6050 Müslim Fedâil, 79.
[30] B10 Buhârî, Îmân, 4.
[31] M6657 Müslim, Birr, 117.
[32] HM16943 İbn Hanbel, IV, 90; TM1253 Tayâlisî, *Müsned*, II, 11.
[33] M3691 Müslim, Talâk, 30.
[34] D3567 Ebû Dâvûd, Büyû' (İcâre), 89; B5267 Buhârî, Talâk, 8.
[35] M3690 Müslim, Talâk, 29.
[36] D4999 Ebû Dâvûd, Edeb, 84.

tadır: *"Evet, fakat Allah'a yemin olsun ki ey Allah'ın Resûlü, ben senin sadece isminden uzak kalabilirim."*[37]

Allah Resûlü'nün çocuklarına ve torunlarına olan düşkünlüğü de çok iyi bilinmektedir. Kızı Fâtıma'ya karşı sevgisini her vesileyle göstermesi,[38] torunlarına karşı sık sık sevgi izharında bulunup[39] namaz kıldırırken bile onları omuzunda ve sırtında taşıması[40] bunun en açık göstergesidir. Hz. Peygamber, hizmetçilerine de tıpkı ailenin asıl üyelerine davrandığı gibi muamele etmiştir. Enes b. Mâlik'in bu noktadaki açıklamaları, aynı zamanda onun yumuşak karakteri ve olgun tavrı hakkında da net bir fikir vermektedir: "Resûlullah'a (sav) on sene hizmet ettim. Vallahi bana bir kez olsun *'Öf!'* bile demedi. Herhangi bir şeyden dolayı, *'Niçin böyle yaptın?'* demediği gibi, *'Şöyle yapsaydın ya!'* da demedi."[41]

Anne babaların çocuklarına duyduğu fıtrî sevgi, onlara karşı kötü muameleyi belli ölçüde engellese de, tamamen ortadan kaldırmamaktadır. Hatta bazen, onların bize Allah'ın bir emaneti olduğu unutularak, sahip olunan bir eşya gibi üzerlerinde her türlü tasarrufta bulunulabileceği düşünülmektedir. O yüzden câhiliye döneminde bazı kabileler, kendileri için ekonomik bir yük ve utanç vesilesi saydıkları kız çocuklarını öldürmekte bir beis görmemişlerdir. Cenâb-ı Hak, bu vahim suçu işleyenleri, *"Geçim korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyiniz. Onları ve sizi rızıklandıran biziz. Onların öldürülmesi gerçekten büyük bir günahtır."*[42] âyetiyle uyarmaktadır. Aile içi şiddetin çocuklara yönelik bu acımasız uygulaması geçmişte kalsa da, tarih boyunca ve günümüzde de çocuğa yönelik şiddet ve istismar yoğun bir şekilde devam etmektedir. Zorunlu bir sebebe dayanmayan kürtaj, çocukların küçük yaşta çalışmaya zorlanması, dilenciliğe ve konusu suç olan şeylere teşvik ve alet edilmesi, dövülmesi ve kötü muamele görmesi, genelde ebeveynlerden kaynaklanan çocuğa yönelik şiddet olaylarıdır. Ev içi şiddete bağlı olarak zamanının büyük çoğunluğunu sokaklarda insan onuru ve şahsiyetiyle bağdaşmayan uygunsuz ortamlarda geçiren çocukların sayısı gittikçe artmaktadır.

Özellikle bazı toplumlarda genç kızların, isteyerek veya istemeyerek karıştıkları ve cinsel yönden istismar edilip mağdur duruma düştükleri bazı olaylar sebebiyle, namus temizleme adı altında cinayete kurban gitmeleri, aile içi şiddetin en acımasız örneklerindendir. Cinayete onay veren aile büyükleri de dâhil bunu işleyenlerin hepsi suça ortaktırlar. Çünkü mağdur edilen kimse, başta ailesi olmak üzere herkes tarafından korun-

[37] B5228 Buhârî, Nikâh, 109.
[38] T3872 Tirmizî, Menâkıb, 60; D5217 Ebû Dâvûd, Edeb, 143-144.
[39] B6003 Buhârî, Edeb, 22.
[40] B5996 Buhârî, Edeb,18; N1142 Nesâî, Tatbîk, 82.
[41] M6011 Müslim, Fedâil, 51.
[42] İsrâ, 17/31.

ması gereken bir mazlumdur. Kendi yanlış tercihiyle mağdur olmuş kimsenin hatası kendisine aittir. Bu kişi ergenlik çağına ulaşmış ve suç işlemişse, cezasını çeker ve Allah'tan af diler. Ergen olmayan kimseye ise, ebeveyni ve aile büyükleri tarafından uyarı ve nasihatte bulunulur. Yeni tehlikelere maruz kalmaması için de koruma altına alınmalıdır. Her iki durumda da ailenin, çocuklarını yargılayıp ceza verme hakkı yoktur. Dinimize göre herkes yaptığından sorumludur, kimse kimsenin günahını yüklenmez.[43] Anne baba, çocuklarına ceza vermek yerine bu konudaki sorumluluklarını düşünüp kendilerini sorgulamak zorundadırlar. Ayrıca bu durumlarda toplumsal duyarlılık da devreye girmeli, toplum da üzerine düşen yükümlülüğü yerine getirmelidir. Toplum, gerek ev içinde şiddete maruz kalarak gerekse de anne baba arasındaki şiddetli geçimsizliğin bir sonucu olarak aile ortamından uzaklaşıp mağdur duruma düşen çocuklar için gerektiğinde hukukî, sosyal, eğitsel ve ekonomik önlemler almalıdır. Özellikle sağduyulu aile büyüklerinin ve toplum gönüllülerinin arabuluculuk faaliyetleri bu konuda hayatî bir önem taşımaktadır.

Diğer yandan çocuklar tarafından ebeveyne gösterilen şiddet, İslâm dininin en çok dikkat çektiği konulardan birisidir. Kur'ân-ı Kerîm, ana babaya saygı ve iyi muamele hususuna birçok âyette işaret etmiştir.[44] Evlâdın yanında yaşlanan anne baba için, *"Onlara öf bile demeyin."*[45] buyurarak, ebeveyni kırabilecek her türlü davranıştan uzak durulması gerektiğini bildirmiştir. Dikkat edilirse âyetin ifadesi sadece fizikî şiddeti değil, onları üzüp gücendirebilecek her türlü söz ve davranışla uygulanabilecek mânevî şiddeti de yasaklamaktadır. Bazı âyetlerde, Allah'a kulluktan hemen sonra anne babaya iyilik emri yer almıştır.[46] Sevgili Peygamberimiz de, ana babaya saygı ve hizmetin önemini her fırsatta dile getirmiş,[47] onlara kötü muameleyi Allah'a ortak koşmakla yan yana, büyük günahlardan saymış,[48] özellikle annelere eziyet etmenin Allah tarafından haram kılındığını belirtmiştir.[49]

Allah Resûlü, gönderiliş amacına uygun olarak insanların hem bireysel, hem de aile ve toplum içinde huzurlu olması için gerekli tavsiyelerde bulunmuş ve kendi fiilî örnekliğiyle de bir Müslüman ailesinin nasıl olması gerektiğini ümmetine göstermiştir. *"Küçüğümüze merhamet etmeyen, büyüğümüze saygı göstermeyen bizden değildir."*[50] buyururken, aileden başlayıp toplumla devam eden bir sevgi ve saygı medeniyetini inşa etmek istemiştir. Bu saygı ortamında kadınlara öncelik tanımış, onlarla ilişkisini daima nezaket ve hoşgörü çerçevesinde yürütmüştür. Kendi eşlerine karşı gösterdiği

[43] En'âm, 6/164.
[44] En'âm, 6/151; Ankebût, 29/8; Lokman, 31/14; Ahkâf, 46/15.
[45] İsrâ, 17/23.
[46] Bakara, 2/83; Nisâ, 4/36; İsrâ, 17/23.
[47] B5970 Buhârî, Edeb, 1; M6500 Müslim, Birr, 1.
[48] B6273 Buhârî, İsti'zân, 35; M261 Müslim, Îmân, 144.
[49] B5975 Buhârî, Edeb, 6.
[50] T1919 Tirmizî, Birr, 15; D4943 Ebû Dâvûd, Edeb, 58.

nazik tutumuyla da, hem câhiliye döneminin bedevîlerine hem de kıyamete kadar kendi yolunu takip edecek insanlara, ailelerine nasıl davranmaları gerektiğinin mesajını vermiştir. Hanımları taşıyan develeri süren hizmetçiye, *"Ne yapıyorsun Enceşe, yavaş ol! Cam gibi narin (hanım) yolcularına mukayyet ol!"*[51] şeklinde uyarıda bulunması, onun genelde kadınlara, özel olarak da kendi eşlerine karşı zarafetinin açık bir göstergesidir.

Aile kurabilmek kadar onu ayakta tutabilmek de çok önemlidir. Bunu yapabilmenin tek yolu aile huzurunu zedeleyen sebepleri ortadan kaldırmaktır. Özellikle günümüzde, eşlerin, hatta tüm aile bireylerinin birbirlerine karşı uyguladıkları, maddî, mânevî ve psikolojik boyutları olan şiddet, sadece ailenin değil tüm toplumun huzurunu tehdit eder duruma gelmiştir. Aile düzeninin devamı, başta eşler olmak üzere tüm aile fertlerinin birbirlerine karşı sevgi, şefkat ve merhametle muamele etmelerine, karşılıklı hak ve sorumluluklarını bilmelerine bağlıdır.

[51] B6202 Buhârî, Edeb, 111; M6036 Müslim, Fedâil, 70.

BOŞANMA
ALLAH'I GAZABA GETİREN HELÂL

عَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
"أَبْغَضُ الْحَلاَلِ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ الطَّلاَقُ."

İbn Ömer'den (ra) nakledildiğine göre,
Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur:
"Yüce Allah'a en sevimsiz gelen meşru işlerden biri, boşanmadır."
(D2178 Ebû Dâvûd, Talâk, 3; İM2018 İbn Mâce, Talâk, 1)

عَنْ أَبِی هُرَیْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :

”لَيْسَ مِنَّا مَنْ خَبَّبَ امْرَأَةً عَلَى زَوْجِهَا...“

عَنْ ثَوْبَانَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :

”أَيُّمَا امْرَأَةٍ سَأَلَتْ زَوْجَهَا طَلاَقًا فِى غَيْرِ مَا بَأْسٍ فَحَرَامٌ عَلَيْهَا رَائِحَةُ الْجَنَّةِ.“

عَنْ أَبِی هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :

”لاَ يَفْرَكْ مُؤْمِنٌ مُؤْمِنَةً، إِنْ كَرِهَ مِنْهَا خُلُقًا رَضِيَ مِنْهَا آخَرَ.“

Ebû Hüreyre'nin naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
"Kadını kocasına karşı kışkırtan bizden değildir..."
(D2175 Ebû Dâvûd, Talâk, 1; HM23368 İbn Hanbel, V, 353)

Sevbân'ın naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
"Herhangi bir kadın, geçerli bir sebebi olmaksızın kocasından boşanma talep ederse, cennetin kokusu ona haram olur!"
(D2226 Ebû Dâvûd, Talâk, 17-18)

Ebû Hüreyre'nin naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
"Mümin, mümin hanımına karşı kötü duygular beslemesin; çünkü onun bazı huylarından hoşlanmasa da diğer huylarından hoşlanabilir."
(M3645 Müslim, Radâ', 61)

Hz. Âişe validemiz anlatıyor: Boşanma ile ilgili âyetler nâzil olmadan önce bir kişi karısını dilediği kadar boşuyordu. İddeti içerisinde hanımına döndüğü takdirde, o kadın onun eşi sayılırdı. Yüz kere dahi boşasa durum değişmezdi. Nihayet günün birinde bir adam karısına, "Allah'a yemin ederim, seni öyle bir boşayacağım ki benden uzaklaşıp ayrılamayacağın gibi, seni ölene kadar da karım olarak barındırmayacağım!" dedi. Kadın, "Bu nasıl olacak?" diye sorunca adam da "Seni boşayacağım, iddetin dolmak üzereyken tekrar sana döneceğim!" diye cevap verdi.

Hz. Âişe anlatmaya devam ediyor: "Bu durumda olan kadınlardan biri yanıma geldi. Bir şey diyemedim. Resûlullah (sav) gelince durumu ona bildirdim. O da bir şey demeden sustu. Kısa bir müddet sonra Bakara sûresinin 229. âyeti indi: "*(Dönüş yapılabilecek) boşama, iki defa olabilir. Üçüncüsünde evlilik ya iyilikle devam eder veya güzel bir şekilde sona erdirilir...*"[1]

Hz. Âişe'nin ifadesine göre, bundan sonra geçmişte hanımını boşayanlar da dâhil olmak üzere bütün Müslümanlar bu yeni hükmü uygulamaya başlamıştı.[2] Böylece boşanma konusunda kadına yapılan haksızlıklardan biri daha son bulmuştu.

Boşanma konusunda kadına yapılan haksızlık bununla da sınırlı değildi. Bazen gereksiz yere kadınlar zor durumda bırakılıyordu. İşte böyle anlar yaşayanlardan biri olan Hazrecli Havle bnt. Sa'lebe, Resûlullah'a (sav) gelerek kocasını şikâyet edecek ve Yüce Allah'a iltica edecekti.

Hadisenin aslı şuydu: Araplar arasında zıhâr denen bir âdet vardı. Bir adam karısına, "Sen bana anamın sırtı gibisin!" deyince kadın o erkeğe haram sayılır ve ebediyen kocası tarafından terk edilirdi. Tanınmış sahâbî Ubâde b. Sâmit'in kardeşi olan[3] Evs b. Sâmit de aynı zamanda amcasının kızı olan karısına kızıp bu sözü söylemişti. Karısı Havle, Hz. Peygamber'e gidip yaşlı ve geçimsiz kocasına[4] vaktiyle nice hizmetler ettiğini, ona çocuklar verdiğini, bu ihtiyarlık zamanında ise kocasının o sözü söyleyerek kendisini perişan duruma düşürdüğünü anlattı. O esnada Allah Resûlü'ne vahiy geldi ve "tartışan kadın" anlamına gelen Mücâdile sûresinin ilk dört âyeti nâzil oldu: *"Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a şikâyette bulunan*

[1] Bakara, 2/229.
[2] T1192 Tirmizî, Talâk, 16.
[3] D2214 Ebû Dâvûd, Talâk, 16-17.
[4] HM27862 İbn Hanbel, VI, 410.

kadının sözünü Allah işitmiştir. Allah, sizin konuşmanızı işitir. Çünkü Allah işitendir, bilendir. İçinizden zıhâr yapanların kadınları, onların anaları değildir. Onların anaları ancak kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz onlar çirkin bir laf ve yalan söylüyorlar. Kuşkusuz Allah, affedicidir, bağışlayıcıdır. Kadınlardan zıhâr ile ayrılmak isteyip de sonra söylediklerinden dönenlerin karılarıyla temas etmeden önce bir köleyi hürriyete kavuşturmaları gerekir. Size öğütlenen budur. Allah, yaptıklarınızdan haberi olandır. (Buna imkân) bulamayan kimse, hanımıyla ilişkiye girmeden önce art arda iki ay oruç tutar. Buna da gücü yetmeyen, altmış fakiri doyurur. Bu (hafifletme), Allah'a ve Resûlü'ne inanmanızdan dolayıdır. Bunlar Allah'ın hükümleridir. Kâfirler için acı bir azap vardır."[5]

Bu âyetlerde Yüce Allah o eski geleneğin yanlış bir zandan ibaret olduğunu, böyle sözlerle kadının kocasının anası olamayacağını bildiriyordu. Ayrıca böyle bir söz söyleyene de fakirlerin lehine olmak üzere bir ceza koyuyordu. İslâm bu tür boşanma tarzını kaldırıp kefaret ödeyinceye kadar geçici olarak kadını kocasına haram kılıyor, bu şekilde dillerin gelişigüzel boşanma lafızlarına alıştırılmaması konusunda uyarılar yapıyor ve bu konuda yeni düzenlemeler getiriyordu.

İslâm aile yapısında arzu edilen hedef, evliliğin bir ömür boyu sürmesi, karı kocanın hayatın zor şartlarına beraber göğüs germeleri, sevinç ve üzüntülerinde birbirlerine destek olmaları, güzellikleri de acıları da paylaşmaları, aile ortamını sıcak bir yuvaya dönüştürmeleridir.

Boşanma, çok hassas, sonuçları çok acı ve çoğunlukla geri dönüşü olmayan bir iştir. İki taraf için dayanılamaz bir hâl alan evlilik hayatı dışında, boşanmayı tasvip etmek oldukça zordur. Bundan olacak ki, Peygamberimiz (sav), "*Yüce Allah'a en sevimsiz gelen meşru işlerden biri, boşanmadır.*"[6] buyurarak, boşanmanın ancak zorunlu durumlarda başvurulabilecek bir yöntem olduğunu belirtiyordu.

Evlilik nasıl hayatın bir gerçeği ise, boşanma da o denli gerçektir. Zira eşler arasında iyi geçimin yerini kin ve nefretin alması, karşılıklı güven sarsıcı davranışların meydana gelmesi mümkündür. Bunları gidermeye yönelik gösterilen tüm gayretlerin sonuçsuz kalması ve evliliğin çekilmez bir hâl alması, asla istenmeyen ve hoş karşılanmayan ama bir o kadar da acı bir gerçek olan boşanmaya götürür.

Yüce dinimiz, boşanmayı hoş karşılamamakla beraber hayatın bir gerçeği olarak görür. Evliliğin yürümediği, tıkandığı zamanlarda boşanma, nihaî çıkış kapısıdır. Diğer dinlerin boşanma gerçeğine daha olum-

[5] Mücâdele, 58/1-4; İM2063 İbn Mâce, Talâk, 25.
[6] D2178 Ebû Dâvûd, Talâk, 3; İM2018 İbn Mâce, Talâk, 1.

suz yaklaştığı görülür. Hıristiyan mezhepleri arasında farklı yaklaşımlar bulunmakla birlikte, ortak kanaat boşanmanın istisnaî bir durum ve bir derecede yasak olmasıdır. Özellikle Katolikler, Hz. İsa'nın, "Allah'ın birleştirdiğini insan ayırmasın."[7] sözünü zina dışında geçerli bir boşanma sebebinin olmadığı şeklinde yorumlarken, Ortodoks ve Protestanlarda daha esnek bir anlayış söz konusudur. Yahudi inancında ise belli şartlarda boşanmanın söz konusu olduğu bilinmektedir.

Aile kurumunun gittikçe yıprandığı günümüzde boşanmaların giderek arttığı bir vakıadır. Boşanmaya sebep olan hususlar arasında şunları zikretmek mümkündür: Ekonomik sorunlar, geçimsizlik, ihmal, aldatmalar, ihanetler, kısırlık, kişilik ve mizaç uyumsuzlukları, kültürel birikimlerdeki ve değer yargılarındaki (din, mezhep, inanç ve ideoloji gibi) ciddi farklılıklar, ailelerin aşırı müdahalesi, taraflardan biri ya da her ikisinin ailelerine aşırı bağımlı ve zayıf kişilikte olmaları, cinsel sorunlar, erken yaş evlilikleri, aile baskısı ile evlendirilmeler, bunama, (depresyon, şizofreni, takıntılar, saplantılar, kıskançlık paranoyası gibi) psikiyatrik sorunlar, uyuşturucu, alkol ve kumar bağımlılığı ve eşler arasındaki yaş farkının çok fazla olması.

Konuyla ilgili pay sahibi olan her kesim kendi üzerine düşen sorumlulukları hatırlamalı ve gereğini yerine getirmelidir. Bu tablo açıkça gösteriyor ki aile bağlarındaki çözülme ve değerlerin korunmasında yaşanan aşınma, evliliklerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesini zorlaştırmaktadır.

Bizim toplumumuzda da görülen boşanma sebeplerinden birisi, üçüncü kişi problemi yani eşlerin yakın aile çevrelerinin evliliğe müdahale etmek istemeleridir. Bu durum evliliğin dengesini bozmakta ve çiftin birbirine duyduğu saygıyı sekteye uğratmaktadır. Peygamber Efendimiz, *"Kadını kocasına karşı kışkırtan bizden değildir..."*[8] buyurarak karı kocanın arasını bozmanın, onların huzurunu kaçıracak söz ve eylemlerde bulunmanın Müslüman'a yakışmayacağını belirtmektedir.

İlke olarak boşama yetkisi erkeğe verilmekle beraber kadına da boşama yetkisi verilebilmektedir. Boşama yetkisinin kocaya verildiği açık bir şekilde Kur'an'da ifade edilmemekle birlikte, âyetlerde kocanın boşamasından söz edilerek talâkın ona isnat edildiği görülür.[9]

Hadislerde ise boşama yetkisinin nikâhı elinde bulundurana verildiği anlaşılmaktadır. Belki de bu yetkinin en açık ifadesi şu rivayette yer alır: Peygamber Efendimize bir köle gelerek, "Ey Allah'ın Resûlü! Efendim beni cariyesiyle evlendirdi, şimdi ise bizi birbirimizden ayırmak istiyor?" der.

[7] *Kitâb-ı Mukaddes*, Matta, 19/6.
[8] D2175 Ebû Dâvûd, Talâk, 1; HM23368 İbn Hanbel, V, 353.
[9] Bakara, 2/230, 232, 237; Ahzâb, 33/49.

Bunun üzerine Hz. Peygamber minbere çıkarak şöyle buyurur: *“Ey insanlar! Size ne oluyor ki, biriniz kölesini cariyesi ile evlendiriyor, sonra aralarını ayırmak istiyor? Talâk, ancak nikâhı elinde bulundurana (kocaya) aittir.”*[10]

Boşama yetkisinin esas olarak erkeğe verilmesi bu konudaki Kur’an hükmü ile[11] bağdaşan bir durumdur. Ayrıca erkeğin rızası ile veya nikâhta bir ön şart olarak boşama yetkisinin hanıma verilebileceği gözardı edilmemelidir. Nitekim bir gün Hz. Ebû Bekir’in torunu[12] Muhammed, gözü yaşlı bir şekilde Allah Resûlü’nün vahiy kâtibi Zeyd b. Sâbit’in yanına gelir. Zeyd bu zâta, “Ne oldu, bu hâlin nedir?” diye sorar. O da, “Boşama yetkisini karıma verdim, o da benden ayrıldı!” deyince, Zeyd ona, “Seni böyle davranmaya zorlayan neydi?” diye sorar. Adam “Kader!” cevabını verir. Ardından Zeyd, “İstersen karına dön! Zira o, yalnız bir talâk (ric’î) ile boş olmuştur, senin ona dönme hakkın var.” şeklinde tavsiyede bulunur.[13]

Bütün bunlardan anlaşıldığına göre, kadının boşama yetkisine sahip olabilmesi mümkündür. Kadının nikâh esnasında boşama yetkisini istemesi meşru olduğu gibi, daha sonra bunu elde etmesine de herhangi bir engel yoktur.

Diğer taraftan nikâh esnasında veya sonrasında kendisine boşanma yetkisi verilmeyen kadın boşanmak isterse, üzerinde anlaştıkları bir bedeli kocasına ödemesi (muhâlea) karşılığında evlilik akdine son verebilir. Bu yola başvurmanın meşru sebebi “nüşûz” kavramıyla belirtilen, eşler arasındaki geçimsizlik ve uyumsuzluktur. Geçimsizliğin alt sınırı, eşlerden birinin diğerinden hoşlanmaması sebebiyle evlilik görevlerini yerine getiremeyeceği endişesi taşıması, üst sınırı ise ailevî görevlerini fiilen yerine getirmemesi şeklinde ifade edilmiştir.[14] Evliliğin devamının mümkün olmadığı durumlarda taraflara uzlaşarak ayrılma imkânı veren bu uygulama, Kur’an’da şöyle anlatılmıştır:

“...Kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şey almanız size helâl değildir. Ancak erkek ve kadın Allah’ın sınırlarını (evlilik haklarını) yerine getirememekten korkarlarsa, durum farklıdır. (Ey müminler!) Siz de karı ile kocanın Allah’ın sınırlarını hakkıyla muhafaza etmelerinden kuşkuya düşerseniz kadının (erkeğe) fidye vermesinde (mehir hakkından vazgeçmesinde) her iki taraf için de sakınca yoktur.”[15]

Bu tür boşanma örnekleri, Hz. Peygamber devrinde de görülür. Meselâ (Cemile veya) Habîbe bnt. Sehl isimli Medineli bir hanım, hakkında Allah Resûlü’nün, *“Ne iyi bir adamdır!”* buyurduğu[16] Sâbit b. Kays ile evli iken,

[10] İM2081 İbn Mâce, Talâk, 31; BS15569 Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, VII, 588.
[11] Nisâ, 4/34.
[12] AU17/266 Aynî, *Umdetü’l-kârî*, XVII, 266.
[13] MU1164 *Muvatta’*, Talâk, 4; BS15415 Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, VII, 552.
[14] “Muhâlea”, *DİA*, XXX, 400.
[15] Bakara, 2/229.
[16] T3795 Tirmizî, Menâkıb, 32.

şiddetli derecede geçimsizlik yaşar,[17] kocasını Hz. Peygamber'e şikâyet eder ve bundan böyle evliliklerini sürdürmelerinin mümkün olmadığını söyler.[18] Habîbe, "Yâ Resûlallah, ben onun dinini veya ahlâkını kötüleyerek ondan intikam almaya çalışmıyorum. Bilakis (evli kaldığım takdirde) onunla geçimsizlik yaşayarak nankörlük etmekten korkuyorum."[19] sözleriyle ayrılma talebinin meşru bir mazerete dayandığını da belirtir. Hz. Peygamber Sâbit'i çağırıp, *"Mehrinin bir kısmını alarak onu boşa!"* buyurur. Bunun üzerine Sâbit, "Bu uygun olur mu ey Allah'ın Resûlü?" diye sorunca, Resûl-i Ekrem, *"Evet."* cevabını verir. Sâbit, "Ben ona mehir olarak iki bahçe vermiştim ve şu anda bunlar onun elinde bulunuyor." deyince, Peygamber (sav), *"Onları al ve onu boşa!"* buyurur. O da öyle yapar.[20]

Ancak bedel üzere anlaşarak boşanmanın (muhâlea) gerek kadın gerekse erkek tarafından menfaat aracı olarak kullanılması dinimizce meşru görülmemiştir. *"...verdiğiniz bir şeyi geri almak için onlara (kadınlara) baskı kurmayın."*[21] âyeti gereği erkeğin, kendi boşadığı takdirde ödemek zorunda olduğu mehirden kurtulabilmesi için kadını muhâleaya zorlaması helâl değildir. Aynı şekilde kadının meşru ve somut bir sebep yokken boşanmaya kalkışması da Peygamberimiz tarafından tasvip edilmemiştir. Nitekim Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Herhangi bir kadın, geçerli bir sebebi olmaksızın kocasından boşanma talep ederse, cennetin kokusu ona haram olur!"*[22]

Boşanmanın Kur'an ve sünnete uygun olarak gerçekleşmesi önem arz etmekte olup bu konudaki emir ve tavsiyeler Kur'an'da ve hadis kitaplarında yer almaktadır.

Boşama, Allah ve Resûlü'nün bildirdiği zamanlamaya göre gerçekleşmelidir. *"Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınızda onlar için belirlenmiş iddeti gözetecek şekilde boşayın..."*[23] âyetinde kadınların temizlik hâlinde ve kendileriyle cinsel ilişkiye girilmeksizin boşanmaları istenmektedir. Temizlik döneminde ilişkiye girdikten sonra boşamak, kadının hamile kalması ve sonrasında pişmanlık duyulması ihtimalini gündeme getirdiği için yasaklanmıştır.[24] Ayrıca ilişkinin mümkün olduğu temizlik döneminde eşler, aralarındaki yakınlık ve duygusal etkileşimi daha sağlıklı bir şekilde gözden geçirebileceklerdir.

Hz. Ömer'in oğlu Abdullah, karısını hayızlı iken boşamıştı. Bunun üzerine babası Ömer b. Hattâb bu durumu Peygamberimize sormuş ve o (sav) da şöyle cevap vermiştir: *"Ona söyle, karısına dönsün. Sonra hayzından temizlenip tekrar bir hayız daha görüp sonra tekrar temizleninceye kadar (nikâhı*

[17] D2228 Ebû Dâvûd, Talâk, 17-18.
[18] D2227 Ebû Dâvûd, Talâk, 17-18.
[19] B5276 Buhârî, Talâk, 12.
[20] D2228 Ebû Dâvûd, Talâk, 17-18.
[21] Nisâ, 4/19.
[22] D2226 Ebû Dâvûd, Talâk, 17-18.
[23] Talâk, 65/1.
[24] ŞN10/61 Nevevî, *Şerh ale'l-Müslim*, X, 61.

altında) tutsun. Bundan sonra isterse tutar, isterse cinsel ilişkiye girmeden önce boşar. İşte Yüce Allah'ın, kadınların içinde boşanmasını emrettiği iddet dönemi budur."[25] Diğer bir rivayette, *"...Kadın temizlendiği vakit, ya onunla cinsel ilişkiye girmeden boşasın yahut nikâhında tutsun!"* ifadesi geçmektedir.[26]

Abdullah b. Mes'ûd ise sünnete uygun boşanmayı şöyle ifade ediyor: *"Sünnete uygun talâk, kişinin hanımını temiz iken ve cinsel ilişkide bulunmaksızın bir talâk ile boşamasıdır. Kadın tekrar hayız olup temizlenince ikinci talâkı verir. Tekrar hayız görüp temizlenince de tekrar üçüncü talâkı verir. Sonra da kadın iddet süresini bekler."*[27] Böylece boşanma uzun bir zamana yayılarak eşlerin tekrar tekrar düşünmeleri sağlanır. Karı koca daha sağlıklı düşünme imkânı bulacak, hatalarını görebilecek ve kendilerini sorgulama fırsatını yakalayabileceklerdir.

"(Dönüş yapılabilecek) boşama iki defadır. Sonrası, ya iyilikle geçinmek, ya da güzellikle bırakmaktır."[28] âyeti gereği, boşama bir defada değil aşama aşama gerçekleşmelidir. Allah Resûlü önüne getirilen ihtilâflı boşamalarda bu esasa göre hüküm vermiştir. Ashâbdan Rükâne b. Abdi Yezîd, bir gün hanımını bir seferde üç talâkla boşamış fakat bu yaptığına çok üzülmüştü.[29] Ardından bu durumu Hz. Peygamber'e (sav) bildirmiş ve "Vallahi bir talâktan fazlasına niyet etmedim." demişti. Bunun üzerine Resûlullah (sav), *"Bir talâktan fazlasına niyet etmediğine dair Allah'a yemin ediyorsun, öyle mi?"* diye sormuştu. Rükâne de, "Evet, vallahi bir talâktan fazlasına niyet etmedim." diye yeminini tekrarlayınca, Resûlullah (sav) Rükâne'ye karısını geri göndermişti. Daha sonra Rükâne hanımını Hz. Ömer zamanında ikinci defa, Hz. Osman zamanında ise üçüncü defa boşadı.[30]

Resûlullah Rükâne'nin yaptığı gibi bir seferde üç talâk ile boşamayı uygun görmemiştir. Nitekim bir erkeğin karısını üç talâkla bir seferde boşadığı haber verilince Resûlullah (sav) öfkeyle ayağa kalkmış ve *"Ben aranızda iken Allah'ın Kitabı'yla mı oynuyorsunuz!"* buyurmuştur.[31]

Hz. Peygamber'den sonra bir seferde üç talâk ile boşayıp bunu tek talâk yerine saymak yaygınlaşınca, Hz. Ömer bu hakkın kötüye kullanıldığı gerekçesiyle tedbir almıştır. Peygamberimizin amcasının oğlu Abdullah b. Abbâs, konuyla ilgili değişikliği şöyle anlatmaktadır: "Resûlullah (sav) ile Ebû Bekir devrinde ve Ömer'in halifeliğinin ilk yıllarında bir adam karısıyla cinsel münasebette bulunmadan (bir defada) üç talâkla boşarsa, bu talâkı bir talâk sayarlardı. Fakat Ömer halk arasında bu uygulamanın çoğaldığını ve uzun bir zaman sürecinde yapılması gerekeni aceleye getir-

[25] D2179 Ebû Dâvûd, Talâk, 4.
[26] M3654 Müslim, Talâk, 2.
[27] N3423 Nesâî, Talâk, 2.
[28] Bakara, 2/229.
[29] HM2387 İbn Hanbel, I, 266.
[30] D2206 Ebû Dâvûd, Talâk, 13-14.
[31] N3430 Nesâî, Talâk, 6.

diklerini görünce, onların aleyhine olarak (bu şekilde verilen üç talâkın) üçünü de geçerli kıldı."[32]

Öte yandan boşamanın geçerli sayılabilmesi için, boşayan kişinin o esnada aklî melekelerinin tam, iradesinin hür olması gerekmektedir. Hadislerde aklî dengesi yerinde olmayanın,[33] öfkesinden dolayı dengesini kaybeden kimselerin[34] talâkının geçersiz olduğu zikredilir. İbn Abbâs'ın görüşüne göre ise zor kullanılarak boşayan kişi ile sarhoşun talâkı da geçerli değildir.[35]

Allah Teâlâ, boşanmış kadının bir başkasıyla evlenmeden önce kocasıyla irtibatının tamamen kesilmesi amacıyla beklemesi gereken belli bir zaman (iddet) belirlemiştir. *"Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hâli (hayız veya temizlik müddeti) beklerler."*[36] âyeti gereğince âdet gören hanımın iddeti kendi hayız dönemine göre hesaplanır. Âdetinden kesilmiş ve hamile kadının iddeti hakkında da, *"Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlarla, henüz âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır. Hamile olanların bekleme süresi ise, doğum yapmalarıyla sona erer."*[37] buyrulmuştur. Hamile olan kadının doğum yapması durumunda iddeti biter. Nitekim Sübey'a bnt. Hârise isimli hanım, kocasının vefatından yaklaşık yirmi gün sonra doğum yaptı. Sonra loğusalık hâlinden çıkınca evlenme tekliflerini almaya hazırlandı. Onun bu durumu kınandı ve Peygamberimize (sav) de anlatıldı. Bunun üzerine Allah Resûlü, *"Eğer isterse evlenebilir. Çünkü iddet süresi bitmiştir."* buyurdu.[38]

İddetin hikmeti, ilk planda kadının önceki kocasından hamile olup olmadığının anlaşılması içindir, fakat bundan ibaret değildir. Hayızdan kesilmiş olanlar için de iddet süresi belirlenmesi, bunun sadece hamileliğin tespitine yönelik olmadığının bir göstergesidir. İddet, boşanan eşlere yeniden bir araya gelmeleri için düşünme fırsatıdır. Bu yüzden iddet bekleyen kadına evlilik teklifi yapılması da yasaklanmıştır.[39]

Kadınların iddet süresince evlerinden dışarı atılmamaları gerekir. Allah, bu konuda şu hükmü belirler: *"Apaçık bir hayâsızlık yapmaları hâli dışında, onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar!"*[40] Kocalarının evlerinde oturmaları ve onlardan nafaka almaları, iddet bekleyen kadınların haklarındandır. Birinci boşamadan sonra kadının boşandığı eşinin evinde oturması, aralarındaki bağ tamamen kopmadan evlilik birliğine geri dönmeleri için imkân tanıması yönüyle kadının sorumluluğu olarak da görülür.[41] İddet süresince kadını ihtiyaçlarından mahrum ederek köşeye sıkıştırmayı yasak-

[32] M3673 Müslim, Talâk, 15; D2199 Ebû Dâvûd, Talâk, 9-10.
[33] T1191 Tirmizî, Talâk, 15.
[34] D2193 Ebû Dâvûd, Talâk, 8.
[35] Buhârî, Talâk, 11–bâb başlığı–.
[36] Bakara, 2/228.
[37] Talâk, 65/4.
[38] İM2027 İbn Mâce, Talâk, 7.
[39] "İddet", *DİA*, XXI, 469.
[40] Talâk, 65/1.
[41] "İddet", *DİA*, XXI, 469.

layan âyetler, onun için nafaka hakkını da öngörür. Özellikle iddet bekleyen hamile kadınlar hakkında, *"Eğer hamile iseler doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin."*[42] hükmü yer alır. Konuyla ilgili âyet-i kerimelerde sıkça tekrar edilen güzellikle çözüme kavuşturma[43] emri gereğince eşler, aralarındaki bağın kopma noktasına geldiği aşamada bile diyalog kapılarını kapatmamalıdır. Nafaka gibi ihtilâflı konularda istişare yoluyla ve birbirlerinin hakkını kısıtlamadan çözüm yoluna ulaşmalıdırlar.[44]

Boşanma, sonuçları itibariyle çok ciddi bir iş olduğu için bu kararın birçok aşamada düşünülerek verilmesi gerekir. Karı koca mükemmeliyetçi beklentiler içerisine girmek yerine birbirinin güzel yönlerini görerek hayatlarını devam ettirmeye çalışmalıdır. Yüce Mevlâ bazen insanın hoşlanmadığı bir huyun kendisi için bir hayır vesilesi olabileceğini şöyle vurgulamıştır. *"Hanımlarınızla güzel bir şekilde geçinin. Kendilerinden hoşlanmadıysanız, bilin ki, sizin hoşlanmadığınız bir şeyde Allah, birçok hayırlar takdir etmiş olabilir."*[45] Peygamber Efendimiz de *"Mümin, mümin hanımına karşı kötü duygular beslemesin; çünkü onun bazı huylarından hoşlanmasa da diğer huylarından hoşlanabilir."*[46] buyurarak eşlerin mümkün olduğu kadarıyla geçinmelerini, birbirlerinin iyi yönlerini görmeye gayret göstermelerini tavsiye etmiştir.

Eşler arasında yaşanan sorunlar karşısında boşanma durumu, en son çare olarak düşünülmelidir. Eşler problemlerini uygun bir üslûpla tartışarak serinkanlı bir şekilde değerlendirmeli, görüş birliğine varamadıkları konularda en azından uzlaşma cihetine gitmelidirler. Allah Teâlâ müminlere bu yönde tavsiyede bulunmaktadır: *"Eğer bir kadın, kocasının kendisine kötü davranmasından yahut yüz çevirmesinden endişe ederse, uzlaşarak aralarını düzeltmelerinde ikisine de bir günah yoktur. Uzlaşmak daha hayırlıdır. Nefisler ise kıskançlığa ve bencil tutkulara hazır (elverişli) kılınmıştır."*[47]

Boşanmalar, sadece boşanan eşleri değil, öncelikle istikbalimizi emanet edeceğimiz çocuklarımızı olumsuz etkiler ve onları hiç de hak etmedikleri bir ortama mahkûm eder. Boşanma, çocuğun gelişiminde en önemli faktör olan aileye son vermesi sebebiyle özellikle çocuklar üzerinde hayat boyu etkilerini sürdüren bir olaydır. Anne babadan kopuk bir hayata mahkûm olan çocuklar derinden yaralanmakta ve etkilenmektedir. Boşanmanın en ağır yükünü onlar çekmektedirler. Şüphesiz bir çocuk fiziksel ve psikolojik gelişimini en güzel şekilde ailesinin içinde tamamlar. O, hem annenin hem de babanın ilgisine, sevgisine, şefkatine muhtaçtır. Parçalanmış aile çocuklarında genellikle uyum ve davranış sorunları ortaya çıkabilmekte, bazen

42 Talâk, 65/6.
43 Bakara, 2/231; Talâk, 65/6.
44 FM30/34 Râzî, *Tefsîr*, XXX, 34.
45 Nisâ, 4/19.
46 M3645 Müslim, Radâ', 61.
47 Nisâ, 4/128.

eğitimleri yarım kalmakta, kimi zaman sokağa ve suç ortamına itilmekte ve kötü alışkanlıklara yönelme gibi durumlar yaşanabilmektedir. Neticede fert ve toplum, problemli bireylerle karşı karşıya kalabilmektedir.

Eşler, boşanmanın dinimizde hoş karşılanmadığı bilinciyle evliliklerini karşılıklı anlayış ve hoşgörü içerisinde, sevgi ve saygı temeline dayalı olarak devam ettirme gayretinde olmalıdırlar. Öncelikle kendilerine ve çocuklarına, sonra da çevrelerine mutlu bir aile yuvası örneği sunmalıdırlar. Boşanma hem hukukî hem psikolojik hem de sosyal bir süreçtir. Kuşkusuz, boşanma, psiko-sosyal ve ekonomik boyutlarıyla eş ve çocukların yaşamlarını kökten değiştirecektir. Bu nedenle bu süreçte eş ve çocukların hayatlarının nasıl ve ne kadar olumsuz etkileneceği, eşlerin bu aşamada yapacakları işbirliğine ve yapıcı yaklaşımlara bağlıdır.

Eşlerin kendi aralarında çözemediği anlaşmazlıklar evlilik birliğini sarsacak duruma geldiği zaman, hakem yöntemine başvurmak faydalı olacaktır. Eşler arasında meydana gelecek şiddetli geçimsizlik ve kötü muamele durumunda nasıl davranılması gerektiği konusunda Allah şöyle yol gösteriyor: *"Eğer karı ile kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, o vakit kendilerine erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. İki taraf (arayı) düzeltmek isterlerse, Allah da onları uzlaştırır."*[48] Âyette geçen hakemleri kimin tayin edeceği ihtilâflı olmakla birlikte, burada önemli olan iyi niyetle çözüm arayışında bulunulmasıdır. Böyle bir yola başvurulmasının amacı, eşler arasındaki geçimsizliklerin boşanmaya vardırılmadan çözülmesidir. Kadın ve erkek tarafından seçilecek iki hakem araya girerek çözüm yolu bulmaya çalışır. Hakemler aile büyüklerinden olabildiği gibi, tarafları iyi tanıyan dostlardan da seçilebilir. Barıştırma yolunu denerler ve iki tarafa da nasihat ederler. Eşler çözüm taraftarı iseler, hakemlerin katkısı ve Allah'ın yardımı ile sıkıntılar bir şekilde çözülebilir. Böylece eşlerin konuşup anlaşarak çözemedikleri konuları hakemler belli bir uzlaşma noktasına getirebilirler.

Eşler arasındaki anlaşmazlıklar çözümsüzlük noktasına vardığı takdirde başvurulacak çıkış yolu boşanmaktır. Zira yaşanan zoraki evlilikler, zaman zaman gayri meşru ilişkiler, cinayetler vb. çok daha kötü sonuçlar doğurabilmektedir. *"...(kadınlarınızı) ya güzellikle tutunuz ya da onlardan uygun biçimde ayrılınız... Kim Allah'a saygısızlıktan sakınırsa O, kendisine bir çıkış yolu gösterir."*[49] âyet-i kerimesi gereği bir arada yaşama imkânı kalmayan iki insan birbirini yıpratmadan yollarını ayırmalıdır. Zira aralarındaki

[48] Nisâ, 4/35.
[49] Talâk, 65/2.

nikâh bağı ağır bir sözdür ve sona erdiğinde dahi taraflara sorumluluklar yüklemektedir: *"... Yüklerle mehir vermiş olsanız dahi hiçbir şeyi geri almayın. Siz onu, iftira ederek ve apaçık günah işleyerek mi geri alacaksınız? Birbirinizin mahremi olduktan ve eşleriniz sizden apaçık sapasağlam bir taahhüt aldıktan sonra onu geri mi alacaksınız?"*[50] Bu âyet-i kerime, boşanma aşamasına gelen eşlerin birbirlerine karşı olumsuz duygular besleseler dahi ahlâkî ve malî yükümlülüklerini yerine getirmekten kaçınamayacaklarını açıkça bildirmektedir. Ayrılma eşiğine gelen eşler yeni hayatlarında karşılaşacakları maddî sıkıntıları düşünerek karşı tarafa haksızlık etmemelidir. Yüce Kitabımızda buyrulduğu üzere, *"Karı koca ayrılırlarsa Allah bol rızkından onların ihtiyaçlarını giderir."*[51] ve onları, *"hiç ummadıkları yerden rızıklandırır."*[52]

Boşanma sonrası ortaya çıkan mehir, nafaka, çocukların bakımı gibi malî yükümlülükler bir arada değerlendirildiğinde, boşanmanın hukukî ve sosyal boyutlarının ne denli önemli olduğu görülecektir. Bu bakımdan Allah Teâlâ'nın boşanan eşlere bir öğüdü de boşanma esnasında şahit tutulmasıdır. *"...(boşanırken) içinizden iki âdil kimseyi şahit tutun. Şahitliği Allah için dosdoğru yapın."*[53] Böylelikle sonradan ortaya çıkabilecek ihtilâflar baştan önlenebilecektir.

Boşanmayla yollarını ayıran çiftler artık eş değilse de din kardeşidir ve aralarındaki hukuk devam etmektedir. *"Birbirinize karşı erdemli davranmayı da unutmayın. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir."*[54] ilâhî buyruğu gereğince gerek boşanırken, gerekse sonrasında birbirlerini mağdur etmemeli, varsa çocuklarını mahrum etmemelidirler.

[50] Nisâ, 4/20-21.
[51] Nisâ, 4/130.
[52] Talâk, 65/3.
[53] Talâk, 65/2.
[54] Bakara, 2/237.

ANNE ve BABA
CENNETİN İKİ KAPISI

عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ رَجُلاً سَأَلَ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : أَيُّ الأَعْمَالِ أَفْضَلُ؟ قَالَ:
"الصَّلاَةُ لِوَقْتِهَا، وَبِرُّ الْوَالِدَيْنِ، ثُمَّ الْجِهَادُ فِى سَبِيلِ اللَّهِ" .

İbn Mes'ûd'un (ra) anlattığına göre, bir adam
Hz. Peygamber'e (sav), "Amellerin en üstünü hangisidir?" diye sorunca
Peygamber Efendimiz şöyle cevap verdi:
"Vaktinde kılınan namaz ve anne babaya iyilik etmektir. Sonra da Allah yolunda cihad etmek gelir."

(B7534 Buhârî, Tevhîd, 48)

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِى بَكْرَةَ، عَنْ أَبِيهِ ﵁ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "أَلاَ أُنَبِّئُكُمْ بِأَكْبَرِ الْكَبَائِرِ؟" -ثَلاَثًا- قُلْنَا: بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: "الْإِشْرَاكُ بِاللَّهِ، وَعُقُوقُ الْوَالِدَيْنِ."

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
"رِضَا الرَّبِّ فِى رِضَا الْوَالِدِ وَسَخَطُ الرَّبِّ فِى سَخَطِ الْوَالِدِ."

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ ﵁ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَنْ أَحَقُّ بِحُسْنِ صَحَابَتِى؟ قَالَ: "أُمُّكَ"، قَالَ: ثُمَّ مَنْ؟ قَالَ: "أُمُّكَ" قَالَ: ثُمَّ مَنْ؟ قَالَ: "أُمُّكَ" قَالَ: ثُمَّ مَنْ؟ قَالَ: "ثُمَّ أَبُوكَ."

فقَالَ أَبُو الدَّرْدَاءِ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ:
"الْوَالِدُ أَوْسَطُ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ، فَإِنْ شِئْتَ فَأَضِعْ ذَلِكَ الْبَابَ أَوِ احْفَظْهُ."

Abdurrahman b. Ebû Bekre, babasının (Ebû Bekre'nin) (ra) şöyle anlattığını naklediyor: "Resûlullah (sav), *'Size büyük günahların en büyüğünü söyleyeyim mi?'* diye üç kez sordu. Bunun üzerine biz, 'Evet, ey Allah'ın Resûlü.' diye cevap verdik. Bunun üzerine, *'Allah'a ortak koşmak ve anne babaya isyan etmek ve eziyet etmektir.'* buyurdu."

(B5976 Buhârî, Edeb, 6)

Abdullah b. Amr'ın naklettiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Rabbin hoşnutluğu anne babanın hoşnutluğuna bağlıdır. Rabbin öfkesi ise, anne babanın öfkesine bağlıdır."*

(T1899 Tirmizî, Birr, 3)

Ebû Hüreyre (ra) anlatıyor: Bir adam Allah Resûlü'ne (sav) gelerek, "Ey Allah'ın Resûlü, kendisine güzel davranıp yakınlık göstermemi en çok hak eden kimdir?" diye sordu. Hz. Peygamber, *"Annen."* cevabını verdi. Adam, "Sonra kimdir?" diye sorunca Hz. Peygamber yine, *"Annen."* buyurdu. Adam, "Sonra kimdir?" diye yeniden sorunca Peygamber Efendimiz, *"Annen."* cevabını verdi. Bunun üzerine adam, "Sonra kimdir?" dedi. Hz. Peygamber, *"Sonra babandır."* buyurdu.

(B5971 Buhârî, Edeb, 2)

Ebu'd-Derdâ'nın işittiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Anne baba, kişinin cennete girmesine vesile olacak ana kapılarından birisidir. Bu kapıdan girme fırsatını kaybetmek ya da değerlendirmek artık senin arzuna kalmış!"*

(T1900 Tirmizî, Birr, 3)

Uzun bir yolculuğun ardından Peygamberi'ni görmeye Medine'ye gelmişti. Önce onun Allah'ın son elçisi olduğuna inandığını söyleyecek, imanını biat ile perçinleyecekti. Sonra da İslâm ile coşan ruhuna cihadı tattıracak, canını dini uğruna feda etme arzusu ile Peygamber'in ordusunda saf tutacaktı.

Geride ailesini bırakmıştı. Desteğine muhtaç, gözleri yaşlı anne ve babasını... Belki de kalbindeki ateşi bildiklerinden, bu gidişin dönüşü olmayacağını hissedip gönül koymuşlardı. Şimdi Peygamberi'nin karşısındaydı işte. Niyetini anlatırken söylemeden edemedi: "Anne babamı ardımdan ağlar bırakıp sana geldim yâ Resûlallah!" Dini için elinden geleni yapmaya nasıl da azmettiğini göstermek ister gibiydi. Oysa Peygamberimizin cevabı zihnindekileri alt üst etmeye yetmişti: *"Onların yanına geri dön ve ikisini de nasıl ağlattıysan öylece güldür!"*[1]

"Geri dön ve anne babandan izin iste. Eğer izinleri olursa savaşa katıl, yoksa onlara iyilikte bulun."[2] buyurmuştu Efendimiz. Hatta anne babaya hizmet için harcanacak emeği, Allah yolunda sarf edilecek gayrete benzetircesine, *"Onlar için cihad et!"*[3] demişti. Peygamber Efendimize, "Amellerin en üstünü hangisidir?" diye sorulunca o şöyle cevap vermişti: *"Vaktinde kılınan namaz ve anne babaya iyilik etmektir. Sonra da Allah yolunda cihad etmek gelir."*[4]

Hadis kitaplarının tamamı, kişinin anne ve babası ile olan ilişkilerini düzenlemek için söylenmiş pek çok hadis ihtiva eder. Hadislerde iyilik mânâsındaki 'birr' kelimesi tercih edilmiştir. Yine pek çok yerde anne babaya karşı gelmek ve onların haklarını korumamak da bu kelimenin zıddı olan 'ukûk' kelimesiyle ifade edilmiştir. Aslında hadiste geçen 'birr', dünya ve âhiretteki tüm iyiliklere ve güzelliklere işaret eder. Dünyada hidayete ermiş olmak, nimet içinde olmak ve hayırlarla kuşatılmak iyiliğin değişik tezahürleridir. Âhiret günü cennette ebedî mutluluğu elde etmek de bu kelimenin kapsamı içerisindedir.

'Birr' kelimesi anne ve babaya gönülden bağlılığı, onların kalplerini kırmamayı, onlara yaşlılıklarında kol kanat germeyi ifade eder. Bu davranışlar aynı zamanda Allah'a itaatin de bir ifadesidir. Denilebilir ki ana babaya iyilik etmek, insanı Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaya götürür.

[1] D2528 Ebû Dâvûd, Cihâd, 31; N4168 Nesâî, Biat, 10; İM2782 İbn Mâce, Cihâd, 12; İŞ9/191 *Şerhu İbn Battâl*, IX, 191.
[2] D2530 Ebû Dâvûd, Cihâd, 31.
[3] B5972 Buhârî, Edeb, 3; M6504 Müslim, Birr, 5.
[4] B7534 Buhârî, Tevhîd, 48; M254 Müslim, Îmân, 139.

Bunun tersi olan isyan ise, anne babanın hakkını çiğnemek ve bağları koparmaktır. Zaten 'birr' kelimesinin zıddı olan 'ukûk' kelimesi aslında koparmak, parçalamak anlamına gelir. Anne babaya karşı çıkmak onlarla olan bağı koparmak demektir. Allah Teâlâ, anne babaya 'isyan'dan asla hoşlanmaz.[5] Âlemlerin Rabbi, kıyamet gününde ebeveynine baş kaldıranın yüzüne bakmayacak,[6] onu cennetine almayacaktır.[7] Peygamberimizin ebeveyne karşı isyankâr olmamayı öğütleyen cümleleri de aynı kesin üslûbu taşır. Onun, *"Size büyük günahların en büyüğünü söyleyeyim mi?"* buyurduktan sonra, "Allah'a ortak koşma"nın hemen ardından "anne babaya isyan ve eziyet etme"yi sayması gayet düşündürücüdür.[8] Bütün bu uyarılarda geçen "ukûku'l-vâlideyn" tabiri, anne ve babaya kabalık ve hürmetsizlik etmek, onların sözlerini hiçe saymak ve asi bir tavırla kalplerini kırmak anlamlarına gelmektedir. Elbette ebeveynin bakımlarıyla ilgilenmemek, ihtiyaçlarına sahip çıkmamak, onları yalnızlıklarına terk etmek ve arayıp sormamak da bu ifadenin kapsamına dâhildir.

Kur'ân-ı Kerîm'deki "ihtiyarladıklarında anne babaya "Öf!" bile denilmemesi"ni isteyen âyetin,[9] her yaşta, onların fikirlerine ve emirlerine karşı gelinmemesi şeklinde yorumlandığına çoğu kez rastlanmaktadır. Hâlbuki ona, ebeveyninin kimi yanlış istek ve yönlendirmelerine itaat etmemesini söyleyen de bizzat Allah Teâlâ'dır: *"Eğer onlar, hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için seni zorlarlarsa, onlara itaat etme!"*[10]

O hâlde kendisinin küs olduğu bir akrabayla iletişimini kesmesi için evlâdına baskı yapan ve "sütünü helâl etmeyen" bir annenin ya da ticaretinde onun öngördüğü şekilde hileli işlere karışmadığı ve sözünden çıktığı için evlâdına "hakkını haram eden" bir babanın bu isteklerini yerine getirmek söz konusu olamaz. Her iki taraf için de Allah'a itaat asıldır ve ilişki Allah'ı hoşnut etmekte düğümlenmektedir. Elbette evlât, ebeveynin helâl ve haram konusundaki ikazlarına uymakla mükelleftir. Zira bu, aynı zamanda Allah'ın koyduğu sınırlara boyun eğme anlamı da taşımaktadır.

Allah'ın rızasını gözeten evlât, gerektiğinde anne babasının aleyhinde bile olsa Allah için şahitlik edecek kadar dürüst olmak zorundadır.[11] Ancak anne babaya lânet etmenin ve hakaret etmenin Allah'ın lânetini çektiği unutulmamalıdır.[12] Hatta bir başkasının anne babasına lânet okuyarak kendi ebeveynine dil uzatılmasına sebep olmamalıdır.[13]

İyi ilişkilerin sürdürülmesi, bazen imkânsız hâle gelebilir. Kimi zaman evlâdın şirk ve bâtıl inancından kaynaklanan husumeti,[14] kimi za-

5 D2842 Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 20-21; N4217 Nesâî, Akîka, 1.
6 N2563 Nesâî, Zekât, 69.
7 N5675 Nesâî, Eşribe, 46; DM2125 Dârimî, Eşribe, 5.
8 B5976 Buhârî, Edeb, 6; T2301 Tirmizî, Şehâdet, 2.
9 İsrâ, 17/23.
10 Ankebût, 29/8; Lokman, 31/15.
11 Nisâ, 4/135.
12 M5124 Müslim, Edâhî, 43; HM1875 İbn Hanbel, I/217.
13 D5141 Ebû Dâvûd, Edeb, 119-120; T1902 Tirmizî, Birr, 4.
14 Teğâbün, 64/14.

man da anne babanın kini[15] iyi ilişkilerin zeminini yok eder. Bu durumda insanın, *"Ey iman edenler! Eğer küfrü imana tercih ederlerse, babalarınızı ve kardeşlerinizi bile dost edinmeyin. İçinizden kim onları dost edinirse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir."*[16] ve *"Cehennem ehli oldukları açıkça belli olduktan sonra, yakın akraba olsalar bile, Allah'a ortak koşanların bağışlanmasını dilemek artık ne Peygamber'e yaraşır ne de iman edenlere!"*[17] âyetleri gereği, onlar için yapabileceği hiçbir şeyi olmayabilir.[18]

Dolayısıyla, anne ve babaya iyiliği tavsiye edip, onları kötülükten alıkoymaya çalışmak da evlâdın vazifesidir. Arada bulunan yaş ve statü farkı, bu görevi samimi ve nazik bir şekilde yerine getirmeye engel değildir. Bu konuda bıkmadan ve kabalaşmadan babasını doğruya çağıran[19] ama onun oldukça ağır tavırları sonucunda uzaklaşmak zorunda kalan[20] "babamız İbrâhim"[21] en güzel örnektir.

Aslında insan her konuda olduğu gibi kendi anne babasına karşı gösterdiği tavırla da çocuklarına örnek olmaktadır. Bir bakıma ileride kendisine nasıl davranacaklarını onlara öğretmekte, geleceğine yatırım yapmaktadır. Elbette, *"İyiliğin karşılığı olsa olsa iyiliktir."*[22] Enes b. Mâlik (ra) tarafından rivayet edildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Bir genç bir ihtiyara yaşlı olmasından dolayı ikramda bulunursa, Allah, yaşlandığı zaman kendisine ikramda bulunacak bir kimseyi kendisine hazırlar."*[23] Evlât, vaktiyle kendisine kötü davrandıkları için anne babasına bu hatayı ödetme ve ihsan görevini yok sayma hakkına sahip değildir. Bu noktada, *"Tavrımızı diğer insanlara göre ayarlarız: Herkes iyilik ettiği sürece, biz de iyilik yaparız. Ama başkaları eziyet edince, biz de buna eziyetle karşılık veririz.' diyen sıradan insanlar olmayın!"*[24] tavsiyesi son derece dikkat çekicidir. Aksine bencillik bir tarafa bırakılarak, Rabbimizin tavsiyesine kulak verilmelidir: *"İyilikle kötülük bir olmaz. Sen (kötülüğü) en güzel yolla sav! İşte o zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kimse, sanki candan bir dost hâline gelir."*[25] O hâlde evlât iken bir gün anne baba olacağını unutmamalıdır insan. Tıpkı anne baba iken bir zamanlar genç olduğunu unutmaması gerektiği gibi!

Rabbimiz, insanoğlunu sınamak için bir süreliğine dünya hayatını var etmiş[26] ve anne babayı bu hayata gelişimize vesile olarak seçmiştir. Bir canın bedene bürünmesi için Âdem babamız ve Havva annemizden beri[27] nice anne babanın yollarını kesiştirmiş, hayatlarını birleştirmiştir.[28]

Hiç kimseye anne babasından vazgeçme veya evlâdını başkasıyla değiştirme gibi bir imkân verilmemiştir. Dahası bu bağı inkâr edene, *"Her*

[15] Meryem, 19/46; T3189 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 29.
[16] Tevbe, 9/23; Mücâdele, 58/22.
[17] Tevbe, 9/113.
[18] T3101 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 9; HM771 İbn Hanbel, I, 99.
[19] En'âm, 6/74; Enbiyâ, 21/52.
[20] Tevbe, 9/114.
[21] Hac, 22/78.
[22] Rahmân, 55/60.
[23] T2022 Tirmizî, Birr, 75.
[24] T2007 Tirmizî, Birr, 63.
[25] Fussilet, 41/34; Ra'd, 13/22; Mü'minûn, 23/96.
[26] Mülk, 67/2.
[27] A'râf, 7/27.
[28] Mü'minûn, 23/12-14; Mürselât, 77/20-23.

kim babasından başkasına –onun kendi babası olmadığını bile bile– nesep iddia ederse, bu kişiye cennet haramdır.” hadisinde belirtildiği gibi cennet haram kılınmıştır.[29] Anne karnında iken bir bağ ile başlayan bu birliktelik, kordon kesildiği hâlde ömür boyu devam ettiği gibi, ölümden sonraya,[30] hatta âhiret yurduna dek uzar.[31] Soluk alıp verdiği sürece ebeveyni ile acısıyla tatlısıyla bir hayatı paylaşan insan, ölümlerinin ardından onları hatıralarda yaşatmaya çalışır. Anne baba ve çocuk arasındaki bağın bu daimî niteliği, hayatı derinden etkiler. Kimi insan kendini evlâtları ile anlamlandırır. Her şeyini çocuklarına adarken neredeyse kendi varlığını unutur. Malıyla birlikte oğullarını anlatırken göğsü gururla kabarır.[32] Gücünün bir parçası, heybetinin göstergesi sayar onları. Öte yandan kimi insan da anne babası ile kendi varlığına değer biçer. Kararlarını, hayallerini, planlarını hep anne babasıyla şekillendirir. Kendini tanıtırken onların adını anmadan edemez. Onların yoluna sıkı sıkıya bağlanmanın ve sırtını sağlama dayamanın rahatlığıyla hayata meydan okur.[33] Soyu ile gururlanmayı öylesine ileri götürür ki, mezarlardaki atalarının sayısını hesaplamaya başlar.[34] Peygamberimizin, *“Ameli kendisini geri bırakan kimseyi, nesebi (soyu sopu) ileriye götüremez.”*[35] cümlesindeki gerçek ile yüzleşmek istemez. Oysa insanoğlu, evlâdına bel bağlarken de ebeveynine yaslanırken de “hiçbir babanın çocuğuna, hiçbir çocuğun da babasına fayda sağlayamayacağı bir günün”[36] geleceğini unutmuş gibidir.

Bu çerçevede, *“Rabbin hoşnutluğu anne babanın hoşnutluğuna bağlıdır. Rabbin öfkesi ise, anne babanın öfkesine bağlıdır.”*[37] hadisi, üzerinde iyice düşünülmesi gereken bir hadistir. Çocuklar ve anne babaları arasındaki ilişki Allah’ın hoşnutluğunu kazanmak için bir vesile kabul edilirken, insanın dünyevî arzuları çerçevesinde bunu bir maddî ilişkiler ağına dönüştürmesi şaşırtıcıdır. İnsan, sevdikleriyle kurduğu ilişkinin Rabbine olan ilgisini köreltmemesi yolunda, *“Ey iman edenler! Mallarınız ve evlâtlarınız sizi, Allah’ı zikretmekten alıkoymasın. Her kim bunu yaparsa, işte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir.”*[38] şeklinde ilâhî bir ikaz alır.

Aslında anne baba ile çocuğun birlikteliği değerli olduğu kadar zorlu bir sınavdır.[39]

Çocuğun aileye katılmasını takip eden ilk yıllarda kuşkusuz ilişkinin rengini belirleyen ve yükünü omuzlayan, anne babadır. Yavrularının hayatla yeni tanıştığı ve yardımsız yaşayamadığı bebeklik, çocukluk hatta ergenlik dönemlerinde ihtiyaçlarını karşılama görevini onlar üstlenir. Aile

[29] B6766 Buhârî, Ferâiz, 29; M218 Müslim, Îmân, 113; M219 Müslim, Îmân, 114.
[30] M4223 Müslim, Vasiyyet, 14; D5142 Ebû Dâvûd, Edeb, 119.
[31] Ra’d, 13/23.
[32] Meryem, 19/77; Hadîd, 57/20; Kalem, 68/14.
[33] Mâide, 5/104; Lokman, 31/21.
[34] Tekâsür, 102/1-2.
[35] M6853 Müslim, Zikir, 38; D3643 Ebû Dâvûd, İlim, 1.
[36] Lokman, 31/33; Şuarâ, 26/88.
[37] T1899 Tirmizî, Birr, 3; BŞ7830 Beyhakî, *Şuâbü’l-îmân*, VI, 177.
[38] Münâfikûn, 63/9.
[39] Enfâl, 8/28; Teğâbün, 64/15.

içi dengeleri korumada çocuğa düşen pay her geçen gün artsa da, uzunca bir süre hakları sorumluluklarından fazla olacaktır.

Bir gün aile olma bilincine erişmiş olgun bir birey olarak ebeveyninin karşısına çıktığında, artık ilişkinin gidişatında o da söz sahibidir. Böylelikle iki taraflı emeğe ve sağduyuya ihtiyaç duyan yeni bir dönem başlar. Çocuğun da yetişkin olduğu hatta belki de anne ya da baba olup bir taraftan da kendi çocuklarıyla ilgilendiği bu dönemde bağlılık daha çok anlam kazanır.

Ve hayatın son deminde ebeveynin yetkili ve dirayetli günleri sona ermiş, çocuk için ilişkinin ağırlığını yüklenme zamanı gelmiştir. Bir bakıma ektiklerini biçmeye başlayan anne baba her zamankinden çok şefkat ve anlayış beklerken, evlâda düşen, günbegün hassaslaşan bu iki kalbe en nazik şekilde davranmak ve böylece Peygamber bedduası almamaktır: *"Anne babasından birisinin ya da her ikisinin ihtiyarlığında yanlarında bulunup da, cennete girmeyi başaramayanın burnu yere sürtülsün!"*[40]

Ebeveynin evlâdın yaşına ve durumuna göre değişen sorumlulukları hayat boyu devam eder, ancak yaşlandıklarında anne babaya bakım ve ilgi gösterme rolü evlâda intikal etmiştir. Bu sebepledir ki, Allah Teâlâ, *"Rabbin, sadece kendisine kulluk etmenizi ve anne babaya iyi davranmanızı kesin bir şekilde emretti. Eğer onlardan biri ya da her ikisi senin yanında yaşlanırsa, sakın onlara 'Öf!' bile deme, onları azarlama, onlara saygılı, güzel söz söyle. Onları esirgeyerek alçakgönüllülükle üzerlerine kol kanat ger ve 'Rabbim! Onların beni küçükken sevgi ve şefkatle büyüttükleri gibi, sen de onlara merhamet eyle.' diyerek dua et."*[41] buyurmaktadır. O hâlde, kendi hayat telaşından anne babasını ihmal etme ya da onlara karşı yeterince hoşgörülü olamama ihtimali bulunan evlâttan asıl beklenen, iyilik yapmasıdır.

Allah Resûlü mağaradaki üç gencin hikâyesini ashâbına anlatmış, anne babaya yapılan iyiliğin, mağaranın ağzını tıkayan kayayı bile nasıl parçalamaya muktedir olduğunu öğretmiştir ashâbına: Üç kişi yürürlerken, yolda yağmura tutuldular. Dağda bir mağaraya sığındılar. Fakat dağdan kopan bir kaya, mağaranın ağzına yuvarlanıp onları içeride sıkıştırdı. Bunun üzerine onlardan biri diğerlerine, "Bakın bakalım sırf Allah'ın rızasını kazanmak için yaptığınız amelleriniz var mı? Onları anmak suretiyle Allah'a dua edelim. Belki bu sayede Allah mağaranın kapısını açar." dedi.

Bu teklif üzerine onlardan biri anlatmaya başladı: "Allah'ım! Benim ihtiyar ana babam vardı ve çocuklarım küçüktü. Ben sürü otlatarak onları geçindirirdim. Akşamleyin otlaktan dönüp eve geldiğim zaman süt

[40] M6510 Müslim, Birr, 9; T3545 Tirmizî, Deavât, 100.
[41] İsrâ, 17/23-24.

sağar, çocuklarımdan önce ana babama süt içirirdim. Bir gün uzakta bir otlağa gitmiştim. Akşam oluncaya kadar sürüyü getirememiştim. Geç vakit geldiğimde onları uyumuş hâlde bulmuştum. Her zamanki gibi sütleri sağdım ve kabıyla getirip başuçlarında dikildim. Onları uykularından uyandırmaya kıyamıyordum. Onlardan önce çocuklarıma süt içirmeyi de uygun görmedim. Çocuklar ise ayaklarımın dibinde açlıktan sızlanıyorlardı. Onlar uyurken, gün ağarana kadar bütün geceyi böyle dikilmekle geçirdim. Şüphesiz Allah'ım! Sen bilmektesin ki, ben bunu sırf senin rızanı kazanmak için yapmıştım. Bundan ötürü bizim için mağaranın ağzında bir gedik aç da, oradan gün ışığını görelim!"

Allah onlara gün ışığını görecekleri kadar bir gedik açtı. İkinci kişi samimi şekilde yaptığı iyiliği anlatır anlatmaz gedik büyüdü, mağaranın içi ışıkla doldu. Sonuncu kişi yaptığı iyiliği anlatmayı bitirir bitirmez mağaranın ağzı tamamen açılmış oldu.[42]

Rabbimiz önceki ümmetlerden olduğu gibi[43] bizden de anne babaya iyilik ve ihsanda bulunmayı ısrarla ister. Bunu, "sadece kendisine kulluk etme" buyruğu ile birlikte zikretmesi ise[44] etkileyicidir. Çünkü Yüce Yaratıcı'nın yoktan var etme, nimet verme, esirgeyip koruma ve merhamet gösterme gibi vasıflarının ilk günden itibaren insan üzerinde tecellisi anne baba eliyle gerçekleşir. Ve böyle bir aracılığı üstlenmiş olmaları bile, tevhide inanmış gönüllerin, velinimetleri olan ebeveynlerine güzel davranmaları için yeterlidir.

Peygamberimiz, evlât uğruna harcanan emeği anlatırken, *"Hiçbir evlât ana babasının hakkını ödeyemez. Ancak onu köle olarak bulup satın alır ve azat ederse belki!"*[45] buyurmaktadır. Bu noktada ebeveynine karşı iyi davranması emredilen insana, aklının ermediği zamanların hatırlatılması gayet dikkat çekicidir. Annesi onu ne zahmetle taşımış, dünyaya getirmiş ve beslemiştir![46] Bir yaşlının da çocuk gibi bakıma ve şefkate muhtaç olduğu göz önüne alınırsa, şimdi, *"Bana ve anne babana şükür/teşekkür et!"*[47] buyruğunun muhatabı olarak vefa borcunu ödemenin tam zamanıdır.

Evet, insanı ilk sarmalayan kucak, anne kucağı âdeta cennet bucağıdır. Annesinin onu dünya hayatına taşırken ne kadar yorulduğundan habersiz, bu kucakta huzuru ve güveni öğrenir bebek. Allah, Firavun'un sarayı gibi lüks içinde büyüyebileceği bir ortamda bile, sırf bu nimetten mahrum kalmaması için Hz. Musa'yı annesine kavuşturmuştur.[48] Annenin sütüyle beslenip terbiyesiyle büyüyen insan, ömrü boyunca onun desteği-

[42] B2215 Buhârî, Büyû', 98; M6949 Müslim, Rikâk, 100.
[43] Bakara, 2/83.
[44] Nisâ, 4/36; En'âm, 6/151; İsrâ, 17/23.
[45] M3799 Müslim, Itk, 25; T1906 Tirmizî, Birr, 8.
[46] Lokman, 31/14; Ahkâf, 46/15.
[47] Lokman, 31/14.
[48] Kasas, 28/7.

ni yanı başında hissetmek ister. Adı fedakârlık ve sevgi ile özdeşleşen bir anne ise, Sevgili Peygamberimizin ifadesiyle "kendisine iyilik yapılmasını en çok hak eden kişi"dir.[49] Allah Resûlü, farklı bir dine mensup olsa bile çocuğu ile güzel bir ilişki sürdürmek isteyen anneye engel olunmaması, hatta evlâdın ona izzet ve ikramda kusur etmemesi gerektiğini belirtir.[50] İyiyi ve doğruyu öğütleyen bir annenin karşısına dikilip isyankâr bir tavır ile saygısızlık etmeyi kesinlikle yasaklarken,[51] cennetin anneye bir adımlık mesafede olduğunu hatırlatır.[52]

Diğer taraftan bir çocuk için baba, hayatın sıkıntılarıyla baş edebilme yolunda en yakın örnek ve dayanaktır. O, sadaka ecriyle evine rızık taşımasıyla da,[53] her türlü olumsuz etkiye karşı ailesine siper olmasıyla da[54]- Peygamberimizin övgüsüne mazhar olmuştur. Babalık, sadece evlâdının sırtını giydirip karnını doyurmak değildir elbet. Aynı zamanda ömür boyu kendisine nispet edilerek çağrılacak olan[55] bu emanet için titreyen hassas bir yürektir.

Zaman zaman müsamaha, güler yüz ve şefkat anneye atfedilirken; baba, disiplin ve ciddiyet ile tarif edilir. Hâlbuki Kur'an'da engin bir sevgi ve özlem beslediği yavrusuna kıyamayan Hz. İbrâhim[56] ve Hz. Yakub[57] gibi içli babaların anlatılması gayet manidardır. Evlât ise, Allah yanında duası reddedilmeyen[58] böyle bir babaya sırtını dönüp terk etme hakkına asla sahip değildir.[59] Çünkü o, en kısa tanımlamayla, babasına aittir.[60]

Allah, bir peygamberini överken bile ebeveyni ile güzel geçinmesine dikkat çekerek, *"O (Yahyâ), Allah'tan sakınan, anne babasına iyi davranan bir kimse idi. İsyancı bir zorba değildi."* buyurur.[61] Evlâttan iyilik beklerken de çeşit sınırlaması getirmez. Her türlü iyiliğin kendisi yanında makbul olduğunu belirtircesine, hem "Öf!" dememe ve azarlamadan güzel konuşma gibi sözlü iyilikleri,[62] hem de kollayıp gözetme ve maddî destekte bulunma[63] gibi fiilî iyilikleri zikreder. Dolayısıyla Rabbimizin bu konudaki emrini yerine getirmek için ihtiyaçlara ve içinde bulunulan şartlara göre değişebilecek sayısız seçenek vardır; yeter ki evlât istesin! Dahası, anne baba için yapılabilecekler hayatta oldukları süreyle sınırlı değildir. Ebeveynine ihsanda bulunmaya azmetmiş bir evlât, onların ardından adlarına sadaka verebilir,[64] adaklarını yerine getirebilir,[65] dua edip bağışlanmalarını dileyebilir,[66] hatta hac veya umre yapabilir.[67] Böylelikle anne babası, hayırlı bir evlâda sahip olmaları sayesinde öldükten sonra da amel defterleri kapanmayan kimselerin arasına girebilecektir. Allah Resûlü, *"İnsan öldüğü*

[49] B5971 Buhârî, Edeb, 2; M6500 Müslim, Birr, 1.
[50] B5978 Buhârî, Edeb, 7; M2325 Müslim Zekât, 50.
[51] B6473 Buhârî, Rikâk, 22; B7292 Buhârî, İ'tisâm, 3.
[52] N3106 Nesâî, Cihâd, 6.
[53] B55 Buhârî, Îmân, 41; M2322 Müslim, Zekât, 48.
[54] D4772 Ebû Dâvûd, Sünnet, 28-29; N4099 Nesâî, Muhârebe, 23.
[55] Ahzâb, 33/5; B5088 Buhârî, Nikâh, 16.
[56] Sâffât, 37/102.
[57] Yûsuf, 12/94.
[58] D1536 Ebû Dâvûd, Vitr, 29; T3448 Tirmizî, Deavât, 47.
[59] B6768 Buhârî, Ferâiz, 29.
[60] D3530 Ebû Dâvûd, Büyû', 77.
[61] Meryem, 19/14, 32.
[62] İsrâ, 17/23-24.
[63] Bakara, 2/180; Nisâ, 4/36.
[64] M4220 Müslim, Vasiyyet, 12.
[65] B2761 Buhârî, Vesâyâ, 19.
[66] D5142 Ebû Dâvûd, Edeb, 119-120; İM3664 İbn Mâce, Edeb, 2.
[67] D1810 Ebû Dâvûd, Menâsik, 25; T930 Tirmizî, Hac, 87.

zaman ameli sona erer. Üç şey (bundan) müstesnadır: Sadaka-i cariye (faydası kesintisiz devam eden sadaka), kendisinden faydalanılan bilgi, ona dua eden salih evlât."[68] diye müjde vermektedir.

Babasının hatırasını yaşatan vefakâr bir evlât olmayı isteyenlere Hz. Ömer'in oğlu Abdullah güzel bir örnektir. O, Mekke yolunda karşılaştığı bir bedevîyi selâmladıktan sonra kendi bineğine bindirmiş ve başındaki sarığı çıkararak hediye etmiştir. Yanındakiler bu hürmetkâr tavra şaşırıp, aslında bir bedevînin daha az iltifatla da mutlu olabileceğini söyleyince, "Bu adamın babası, babamın yakın dostuydu." demiştir. Elbette Abdullah b. Ömer'in böyle davranmasına sebep olan Sevgili Peygamberimizin şu sözüdür: *"İyiliklerin en iyisi, evlâdın baba dostlarını ziyaret etmesidir."*[69]

Unutulmamalıdır ki Peygamber Efendimiz, *"Anne baba, kişinin cennete girmesine vesile olacak en yüce kapılardan birisidir. Bu kapıdan girme fırsatını kaybetmek ya da değerlendirmek artık senin arzuna kalmış!"*[70] buyurmuştur. Duamız her zaman, *"Rabbimiz! Hesap görülecek günde, beni, ana babamı ve inananları bağışla."olmalıdır."*[71]

[68] M4223 Müslim, Vasiyyet, 14; D2880 Ebû Dâvûd, Vesâyâ, 14.
[69] M6513 Müslim, Birr, 11; D5143 Ebû Dâvûd, Edeb, 119-120; T1903 Tirmizî, Birr, 5.
[70] T1900 Tirmizî, Birr, 3; İM2089 İbn Mâce, Talâk, 36.
[71] İbrâhîm, 14/41.

SILA-İ RAHİM
AKRABALIK HUKUKU

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"الرَّاحِمُونَ يَرْحَمُهُمُ الرَّحْمَنُ ارْحَمُوا مَنْ فِى الأَرْضِ يَرْحَمْكُمْ مَنْ فِى
السَّمَاءِ، الرَّحِمُ شِجْنَةٌ مِنَ الرَّحْمَنِ فَمَنْ وَصَلَهَا وَصَلَهُ اللَّهُ وَمَنْ قَطَعَهَا
قَطَعَهُ اللَّهُ."

Abdullah b. Amr'dan nakledildiğine göre,
Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
"Merhametliler, Rahmân'ın merhamet ettiği kimselerdir. Siz yeryüzündekilere merhamet edin ki göktekiler de size merhamet etsin! 'Rahim' Rahmân'(dan) bir bağdır. Kim onunla irtibatını sürdürürse Allah da onunla irtibatını sürdürür; kim de onu koparırsa Allah da o kimseyle ilişkisini koparır."

(T1924 Tirmizî, Birr, 16)

عَنْ عبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ:
"قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: أَنَا الرَّحْمَنُ وَهِيَ الرَّحِمُ شَقَقْتُ لَهَا اسْمًا مِنِ اسْمِى، مَنْ وَصَلَهَا وَصَلْتُهُ وَمَنْ قَطَعَهَا بَتَتُّهُ."

عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: "الْخَالَةُ بِمَنْزِلَةِ الأُمِّ."

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ:
"مَنْ سَرَّهُ أَنْ يُبْسَطَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ، أَوْ يُنْسَأَ فِى أَثَرِهِ، فَلْيَصِلْ رَحِمَهُ."

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رضي الله عنه عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
"مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلْيَصِلْ رَحِمَهُ..."

عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
"لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ قَاطِعٌ."

Abdurrahman b. Avf'ın işittiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Yüce Allah şöyle buyurur: 'Ben Rahmân'ım, o (akrabalık bağlarının adı) da rahimdir. Ona kendi ismimden türeyen bir isim verdim. Onunla ilişkiyi sürdürenle ben de ilişkimi sürdürür, onunla ilişkiyi kesenle ben de ilişkimi keserim.'"*

(D1694 Ebû Dâvûd, Zekât, 45; HM1687 İbn Hanbel, I, 195)

Berâ b. Âzib'den nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Teyze, anne konumundadır."*

(T1904 Tirmizî, Birr, 6)

Enes b. Mâlik'in işittiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Kim rızkının bollaştırılmasını yahut ecelinin geciktirilmesini arzu ederse, akraba ile irtibatını sürdürsün!"*

(M6523 Müslim, Birr, 20; B5986 Buhârî, Edeb, 12)

Ebû Hüreyre'den (ra) nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Kim Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsa, misafirine ikramda bulunsun. Kim Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsa, akraba ile irtibatını sürdürsün..."*

(B6138 Buhârî, Edeb, 85)

Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im'in, babasından naklettiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Akraba ilişkisini kesen, cennete giremez."*

(M6521 Müslim, Birr, 19; B5984 Buhârî, Edeb, 11)

"Allah mahlûkâtı yarattıktan sonra, rahim dile gelerek: 'Burası, akrabalık ilişkilerini kesmekten sana sığınanların makamıdır.' der. Allah, *'Evet öyledir. Sen, seninle bağı kuranlarla benim bağ kurmama, seninle ilgiyi kesenlerden de ilgiyi kesmeme razı olmaz mısın?'* diye sorar. Rahim, 'Evet, razıyım Rabbim.' deyince Yüce Allah, *'Öyleyse bu sana verilmiştir.'* buyurur. Bundan sonra Resûlullah, *'İsterseniz şu âyetleri okuyun.'* der: *'Demek siz (İslâm'dan) yüz çevirip de yeryüzünde fesat çıkaracak ve akrabalık ilişkilerini koparacaksınız öyle mi! İşte Allah'ın lânetlediği, kulaklarını sağır ve gözlerini kör ettiği kimseler bunlardır. Bunlar Kur'an'ı hiç düşünmüyorlar mı? Yoksa kalpleri üzerinde kilitler mi var!'*"[1]

Din dilinde eşyanın ve varlıkların konuşması sıkça rastlanılan bir üslûp özelliğidir. Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde bunun örnekleri görülmektedir. Henüz bedenleri yaratılmamış beşerin ruhları konuşur.[2] Kıyamet günü ağızlara mühür vurulur, eller, gözler, kulaklar ve deriler konuşur, yapılan işlere ayaklar tanıklık eder.[3] *"Doldun mu?"* sorusuna cevaben cehennem, *"Daha var mı?"* der.[4] Yukarıdaki kudsî hadis de bu kabildendir.

Akrabalar arası ilişkiler konusu, "sıla-i rahim" kavramıyla ifade edilir İslâm edebiyatında. "Rahim" ile ana rahmi; "sıla" ile de bağ kastedilir. "Akrabalar arası ilişki" denilen bu bağ, rahimler vasıtasıyla ortaya çıkar. Rahim ile cenin arasında nasıl "kordon" diye bilinen maddî bir bağ var ise doğduktan sonra da akrabalar arasında mânevî bir bağ söz konusudur. Cenin için kordon ne kadar hayatî önemi haiz ise Müslüman birey için de sıla-i rahim o denli önem taşır.

Yüce Rabbimizin en güzel isimlerinden olan "Rahmân" ve "Rahîm" ile "rahmet" ve "rahim" aynı kökten gelir. Kelimenin kökeni, acıma, esirgeme, merhamet etme anlamını taşır.[5] Rahmân ile Rahîm arasındaki ilişki, sadece aynı kelimeden türemesiyle izah edilemez. Çok esirgeyen ve çok merhamet eden Rabbimiz, rahmet ve merhametini sadece insanlara değil, hayvanlara da ana rahmi aracılığıyla verir. En vahşi hayvanların dahi yavrularına olan şefkat ve merhameti bunun bir sonucudur. Bu, Rahmân'ın arşından çıkan rahmet ağının, rahim denilen hattan yayılmasıdır aynı zamanda. Nitekim Allah Resûlü bir hadisinde, *"Rahim, Rahmân'dan uzanmış*

[1] Muhammed, 47/22-24; B5987 Buhârî, Edeb, 13; M6518 Müslim, Birr, 16.
[2] A'râf, 7/172.
[3] Yâsîn, 36/65; Fussilet, 41/20-21.
[4] Kâf, 50/30.
[5] LA18/1611 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XVIII, 1611.

bir ağdır ve arşa bağlıdır." buyurmuş[6] ve *"'Rahim', Rahmân'(dan) bir bağdır."* şeklinde bir tanımlama yapmıştır.[7] Biri, Rahmân ile Rahîm arasında, diğeri ise rahim ile aynı rahimden dağılan akrabalar arasında olmak üzere iki tür ilişki vardır. Her iki ağda da ilişki, rahmet ve merhamet akışı şeklinde gerçekleşir. Arada bağlantı varsa, rahmet ve merhamet akımı devam eder, bağ koparılmışsa rahmet ve merhamet de kopar. Nitekim Hz. Peygamber'in bir kudsî hadiste şöyle buyurduğu nakledilmektedir: *"Yüce Allah şöyle buyurur: 'Ben Rahmân'ım, o (akrabalık bağlarının adı) da rahimdir. Ona kendi ismimden türeyen bir isim verdim. Onunla ilişkiyi sürdürenle ben de ilişkimi sürdürür, onunla ilişkiyi kesenle ben de ilişkimi keserim.'"*[8]

Sıla-i rahim, câhiliye dönemi Arap toplumunda da değer verilen erdemler arasındadır. İslâm bu hususu daha da önemsemiş, câhiliyedeki birtakım yanlışları düzeltmiş ve onu ilk günlerden itibaren en temel öğretiler arasında sunmuştur. Câhiliyede bu ilişki, başkalarına karşı bir gurur, kibir ve övünme vesilesidir. Körü körüne, taassup derecesinde bir tarafgirlik, zalim de olsa, mazlum da olsa kan kardeşini tutma, kabilesini kayırma, kısaca nesebini âdeta putlaştırırcasına yüceltme söz konusudur.[9] İslâm ise bu ilişkileri ıslah etmiş, temel ilkeleri, karşılıklı hak ve sorumlulukları merkeze alan bir ilişkiler ağı kurmuştur.

Adalet, hakkaniyet, hukukun eşitliği ve suçun şahsîliği gibi İslâm'ın temel ilkeleri karşısında akrabalık bağları hiçbir avantaj sağlamaz. En yakın akraba da olsa, şahitlikte ve yargıda dürüstlükten ve adaletten asla ödün verilmez.[10] Yakını bile olsa kimse kimsenin vebalini yüklenmez.[11] Hatta bu konuda Peygamber Efendimizin dahi ayrıcalığından söz edilemez. Kendisinin de açıkça ifade ettiği gibi, *"kızı Fâtıma da olsa..."* ne dünyada ne de âhirette yapabileceği bir şey yoktur.[12]

Akrabalar arası ilişkiler konusu Kur'an'ın en temel öğretileri arasında yer alır.[13] Yüce Rabbimiz birçok âyette akrabaya hakkını vermeyi,[14] yardım ve iyilik etmeyi emretmekte,[15] akrabalık haklarına riayetsizlikten sakındırmakta[16] ve akrabalık bağlarını koparmanın, fitne ve fesat ile ilişkisinden söz etmektedir.[17]

Akrabalar arası ilişkinin önemini bizzat yaşayarak öğrenir Allah Resûlü. Babasını hiç göremeyen bir yetimdir. Annesini de dayılarını ziyarete gittikleri zaman Medine dönüşünde kaybeder. Önce dedesinin, sonra da kendisine çok şey borçlu olduğu amcası Ebû Tâlib'in himayesinde yetişir. Resûl-i Ekrem, son nefesine kadar kendisini destekleyen ama İslâm'ı seçmeyen amcası

6 Sİ442 İbn Hibbân, *Sahîh*, II, 185.
7 T1924 Tirmizî, Birr, 16; B5988 Buhârî, Edeb, 13.
8 D1694 Ebû Dâvûd, Zekât, 45; HM1687 İbn Hanbel, I, 195.
9 M6582 Müslim, Birr, 62.
10 En'âm, 6/152; Nisâ, 4/135.
11 Fâtır, 35/18.
12 B2753 Buhârî, Vesâyâ, 11; M504 Müslim, Îmân, 351; N4895 Nesâî, Kat'u's-sârık, 5.
13 Nisâ, 4/36.
14 İsrâ, 17/26; Rûm, 30/38.
15 Nahl, 16/90; Bakara, 2/83, 177.
16 Nisâ, 4/1.
17 Bakara, 2/27; Muhammed, 47/22.

Ebû Tâlib ile aralarındaki rahim bağının, rahmete dönüşmesi için çok çabalar. Hatta sırf bu yüzden ilâhî itaba (azarlanmaya) bile muhatap olur.[18]

İlk vahiy tecrübesinin ona verdiği ürperti ve heyecanı yatıştırmaya çalışan Hz. Hatice validemizin, "Çünkü sen, akrabalarla ilişkini sürdürürsün."[19] demesi de Rahmet Elçisi'nin bu konuda eskiden beri ne denli hassas olduğunu gösterir.

İslâm Peygamberi, ilk günlerden itibaren sıla-i rahmin önemini vurgular. Bizans kralı Herakleios, henüz Müslüman olmamış Ebû Süfyân'a, Hz. Peygamber'in neler getirdiğini sorar. Ebû Süfyân, Allah'a şirk koşmadan kulluk etme, namaz kılma¸ sadaka verme, dürüst ve iffetli olma, akrabalarla irtibatı devam ettirme şeklinde cevap verir.[20]

Hicret ettiği Medine'ye varır varmaz verdiği ilk mesajlar arasında yine sıla-i rahim vardır. İslâm'la şereflenen Yahudi bilginlerinden Abdullah b. Selâm şöyle anlatır: "Peygamber (sav) Medine'ye geldiği zaman halk onu karşılamaya çıktı. 'Resûlullah geldi!' çığlıklarını duyunca, bir bakayım diye halkın içinde ben de gittim. Onun yüzünü açıkça görünce, bir yalancı yüzü olmadığını anladım. Ondan işittiğim ilk buyruğu şu oldu: *'Ey insanlar! Selâmı yayın, yemek yedirin, sıla-i rahmi yerine getirin (akrabalarınızla bağlarınızı koparmayın), insanlar uyurken namaz kılın ve cennete selâmetle girin.'*"[21]

Akrabalar ile ilişkilerin sürdürülmesinde din farkı dahi dikkate alınmaz. Şirk ve küfür gibi konularda anne babaya itaat edilmesi yasaklansa da onlarla dünyada beraberlik ya da beşerî ilişkilerin sürdürülmesi istenir.[22] Nitekim Müslüman olmamasına rağmen, Peygamberimizin, vefat edinceye kadar amcası Ebû Tâlib ile sıcak ilişkiyi sürdürdüğünü bilmekteyiz.

Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmâ anlatıyor... Peygamberimiz hicrete hazırlanırken, belindeki kuşağı ikiye bölerek erzak bohçasını bağladığı için kendisine, "zâtü'n-nitâkayn" yani "iki kuşaklı" denilen Esmâ'nın kız kardeşi Âişe ile anneleri ayrıdır. Hz. Âişe'nin annesi Ümmü Rûmân ilk Müslümanlar arasında yer alırken, Esmâ'nın annesi Kuteybe bnt. Abdüluzza'ya hidayet nasip olmamıştır.[23] İşte o Esmâ anlatıyor:

"Kureyş'in Hudeybiye Antlaşması zamanında annem, İslâm'dan yüz çeviren müşrik biri olduğu hâlde kendisine yardım etmemi arzulayarak bana geldi. Bunu haber verdikten sonra Resûlullah'a (sav), 'Yâ Resûlallah! Onunla ilgileneyim mi?' dedim. O da *'Evet, annenle ilgilen.'* buyurdu."[24]

Hadislerde dile getirilen önemli bir akraba ilişkisi de amcayla olan bağdır. Baba yüzü görememiş Sevgili Efendimizin, kendisinden sadece iki

[18] Kasas, 28/56; Tevbe, 9/113.
[19] B3 Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1; M403 Müslim, Îmân, 252.
[20] B7 Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1; M4607 Müslim, Cihâd ve siyer, 74.
[21] T2485 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme 42; İM3251 İbn Mâce, Et'ıme, 1.
[22] Lokman, 31/14-15.
[23] EÜ7/7 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, VII, 7.
[24] B5979 Buhârî, Edeb, 8; M2325 Müslim, Zekât, 50.

yaş büyük olmasına rağmen, amcası Abbâs'a olan düşkünlüğü mâlûmdur. O, bir vesileyle ondan söz ederken, *"Aynı hurma kökünden çıkıp da ayrılan dal."* benzetmesini kullanır.

Bir gün Hz. Abbâs, Peygamber Efendimizin yanına öfkeli bir şekilde girer. Ona öfkesinin sebebini sorunca, "Bu Kureyş ile bizim aramızda ne var? Birbirleriyle karşılaştıklarında güler yüzlüler, bizimle karşılaştıklarında ise farklılar!" der. Bunun üzerine Peygamberimizin mübarek yüzü kızaracak kadar öfkelenir ve şöyle der: *"Bu canı bu tende tutan Allah'a yemin ederim ki Allah ve Resûlü için sizleri sevmedikçe bir kimsenin kalbine iman girmez."* Sonra şöyle devam eder: *"Ey insanlar! Amcamı rahatsız eden, beni rahatsız etmiş olur. Çünkü bir kişinin amcası, baba yarısıdır."*[25]

Akrabalar arası ilişkiler, sevgi, saygı ve ziyaretleşme gibi hususların yanı sıra sosyal hayatın her alanında karşılıklı yardımlaşmayı da gerektirir. Bu dayanışmanın, diyet, miras gibi hukuku gerektiren tarafları olduğu gibi, ahlâkî boyutu da vardır. İyilik yapma konusunda öncelikli kimseler, ilk önce anne, sonra baba, kız kardeşler ve kardeşler şeklinde sıralanır. Genel olarak yardım elini uzatmada, özel olarak zekât ve sadakada en yakınlardan başlanır. Bu durum, Peygamber Efendimizin *"el-akrab, fe'l-akrab"* şeklinde ifade ettiği üzere, en yakından uzağa doğru devam eder.[26] Herhangi bir yoksula verilen, bir sadaka sayılırken; yoksul akrabaya verilen, biri sadaka, diğeri sıla-i rahim olmak üzere iki sadaka sayılır.[27]

Zorda veya darda kalan bir kimse, öncelikle akrabalarının sorumluluğuna havale edilir. İlk muhacir hanım sahâbîlerden Fâtıma bnt. Kays'ın durumu bunun bariz bir örneğini oluşturur. Resûlullah, kocası tarafından üç talâkla boşanan Fâtıma'yı, iddet müddetini tamamlaması için İbn Ümmü Mektûm'un evine gönderir. Çünkü aynı zamanda âmâ olan bu sahâbî, Fâtıma'nın amcaoğludur.[28]

Resûl-i Ekrem'in beyanına göre dayı, mirasçısı olmayan yeğeninin mirasçısıdır. Onun diyetini ödediği gibi onun mirasını da alır.[29]

İlgi ve ilişkiyi sürdürmeyi fazlasıyla hak eden yakın akrabalardan biri de teyzedir. Kültürümüzdeki "Teyze ana yarısıdır." ifadesi, bu konudaki hadislerin aynasıdır. İbn Ömer'in rivayet ettiğine göre, bir adam Hz. Peygamber'e gelerek sorar: "Ey Allah'ın Resûlü! Ben büyük bir günah işledim, bana tevbe imkânı var mı?" Hz. Peygamber, *"Annen var mı?"* diye sorar. Adam, "Hayır." deyince, *"Teyzen var mı?"* diye sorar. Adam, "Evet." diye cevap verir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, *"Öyleyse git ona iyilik yap!"* buyurur ve ekler, *"Teyze, anne konumundadır."*[30]

[25] T3758 Tirmizî, Menâkıb, 28.
[26] D5139 Ebû Dâvûd, Edeb, 119-120; T1897 Tirmizî, Birr, 1.
[27] T658 Tirmizî, Zekât, 26; N2583 Nesâî, Zekât, 82.
[28] M3713 Müslim, Talâk, 48; N3447 Nesâî, Talâk, 15.
[29] D2899 Ebû Dâvûd, Ferâiz, 8; İM2634 İbn Mâce, Diyât, 7.
[30] T1904 Tirmizî, Birr, 6; HM4624 İbn Hanbel, II, 14.

Bu hadisin sebeb-i vürûdu yani söyleniş sebebi ile ilgili şu olay anlatılır:

Peygamber Efendimiz Mekke'de kaza umresi için bulunur ve şehirden çıkarken Hz. Hamza'nın kızı peşine takılarak onunla birlikte gelmek isteyince kabul eder. Medine'ye geldiklerinde oradaki akrabaları küçük kızı paylaşamazlar. Hz. Ca'fer, onu almaya kendisinin daha lâyık olduğunu, zira onun hem amcasının kızı olduğunu hem de teyzesi ile evli bulunduğunu söyler. Kendisinin buna daha lâyık olduğunu söyleyen Hz. Ali ise eşinin Resûlullah'ın kızı olduğunu ifade eder. Zeyd b. Hârise de onu kendisinin getirdiğini ve kardeşinin kızı olan bu çocuğun bakımını üstlenmenin ona düştüğünü belirterek hak iddia eder. Sonunda durumu arz ettiklerinde Hz. Peygamber, *"Ben, teyzesiyle beraber olabilmesi için kızı Ca'fer'e vereceğim. Zira teyze anne gibidir."* buyurur.[31]

"Teyze, anne konumundadır." hadisi, miras hukuku çerçevesinde değil, ilgi, sevgi ve merhamet açısından yakınlığın bir ifadesi olarak anlaşılmalıdır.

Resûlullah (sav), bir gün bir konuyu görüşmek üzere ensarı bir çadırın altında toplar. İçlerinde yabancı kimse bulunup bulunmadığını sorar. Ensar, "Yalnız bir kız kardeşimizin oğlu var." cevabını verir. Bunun üzerine Resûlullah (sav), *"Bir kavmin kız kardeşinin oğlu, kendilerindendir."* buyurur ve görüşmeye devam eder.[32]

Âyet-i kerimelerdeki vurguya paralel bir şekilde Allah Resûlü de konunun önemini sık sık dile getirmiştir. Akraba bağlarını sürdürmeye teşvik eden, aradaki bağları koparmaktan sakındıran birçok hadis mevcuttur. Söz gelimi Sevgili Peygamberimiz bu hadislerinde, *"Kim rızkının bollaştırılmasını yahut ecelinin geciktirilmesini arzu ederse, akraba ilişkilerini sürdürsün!"* buyurur.[33] Bu nedenle soy ve sopun öğrenilmesini tavsiye eder. Zira, *"Akrabalar arası bağların koparılmaması, aile içinde sevgi, malda bolluk ve ömrün uzamasına (bereketlenmesine) sebeptir."*[34] Ömrünün uzamasını (bereketlenmesini), rızkının genişletilmesini ve kötü bir şekilde ölmekten kurtulmayı isteyene akrabalarla ilişkilerini sürdürmesi tavsiye edilir.[35]

Bir adam Hz. Peygamber'e gelerek, "Bana, yaptığımda beni cennete sokacak bir amel haber ver!" der. Orada bulunanlar, "Buna da ne oluyor!" derler. Hz. Peygamber, *"Bir ihtiyacı var, nesi olacak!"* der ve soran şahsa, *"Allah'a ibadet edersin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmazsın. Namazı kılarsın, zekâtı verirsin, bir de sıla-i rahmi yerine getirirsin (akrabalarla bağlarını sürdürürsün)."* buyurur.[36]

[31] D2278 Ebû Dâvûd, Talâk 34-35; B2699 Buhârî, Sulh, 6.
[32] M2439 Müslim, Zekât, 133; T3901 Tirmizî, Menâkıb, 65.
[33] M6523 Müslim, Birr, 20; B5986 Buhârî, Edeb, 12.
[34] T1979 Tirmizî, Birr, 49; HM8855 İbn Hanbel, II, 374.
[35] HM1213 İbn Hanbel, I, 143.
[36] B1396 Buhârî, Zekât, 1; M104 Müslim, Îmân, 12.

Resûl-i Ekrem'in öğretisine göre, *"Sıla-i rahim yapan, akrabasından gördüğü iyiliğe iyilikle karşılık veren kimse değil, akrabası kendisine iyiliği kestiğinde dahi onlara iyilik yapandır."*[37] Nitekim bir adam Efendimize gelerek, "Yâ Resûlallah! Benim yakınlarım var! Ben onlarla irtibatımı sürdürüyorum, onlar benimle alâkayı kesiyorlar! Ben onlara iyilik ediyorum, onlar bana kötülük ediyorlar! Ben onlara yumuşak davranıyorum, onlar bana kaba davranıyorlar!" der. Bunun üzerine o, *"Eğer dediğin gibi isen, neredeyse onlar senin iyi davranışların karşısında eziliyorlar! Sen böyle devam ettikçe Allah onlara karşı daima sana bir yardımcı verecektir!"* buyurur.[38]

Konuyla ilgili çeşitli rivayetlerde Hz. Peygamber, akrabalık ilişkisini kesenle ilişki kurmayı, vermeyene vermeyi ve sataşanı affetmeyi, faziletlerin en üstünü olarak anmıştır.[39]

Allah Resûlü'nün dostlarından Ukbe b. Âmir anlatıyor: "Bir gün Resûlullah (sav) ile karşılaştım. Hemen elimi uzattım ama o benden evvel davranıp benim elimi tuttu ve *'Ey Ukbe! Sana dünya ve âhiret ahlâkının en faziletlisini haber vereyim mi?'* dedikten sonra şunları sıraladı: *'Seninle ilişkiyi kesen yakınlarla ilişkini sürdürürsün, sana vermeyene sen verirsin, sana zulmedeni affedersin.'"*[40]

Nebevî öğretiye göre, *"Akraba ile bağı koparmaya yemin de edilmez, nezir de!"*[41] Nitekim malı mülkü olan sahâbîlerden Mâlik b. Nadle el-Cüşemî, amcasının oğluna bir şey vermemeye ve onunla ilişkiyi sürdürmemeye yemin ettiğini söyleyince Hz. Peygamber ondan, daha hayırlı olanı yapmasını ve yemininin kefaretini ödemesini istemiştir.[42]

Allah Resûlü'nün bazı hadislerinde akrabalar arası ilişkiler, doğrudan iman ile de irtibatlandırılmış, bazılarında ise söz konusu bağı koparmanın doğuracağı olumsuz sonuçlara işaret edilmiştir:

"Kim Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsa, misafirine ikramda bulunsun. Kim Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsa, akraba ilişkilerini sürdürsün..."[43]

Resûlullah (sav) bir hitabesinde de şöyle buyurdu: *"Cimrilikten sakının, çünkü sizden öncekiler cimrilik sebebiyle helâk oldular. Cimrilik onları vermemeye sevk etti de vermediler, akrabaya iyiliği kesmeye sevk etti de kestiler, günah işlemeye sevk etti de günah işlediler."*[44]

Soy ve kan bağının yanı sıra burada bir de mânevî yakınlıktan söz edilebilir. Hz. Peygamber'in miras bırakmadığını naklettikten sonra Hz. Ebû Bekir'in, "Allah'a yemin ederim ki Resûlullah'ın yakınları, bana kendi yakınlarımdan daha sevimlidir." demesi bunu gösterir.[45]

[37] B5991 Buhârî, Edeb, 15; D1697 Ebû Dâvûd, Zekât, 45.
[38] M6525 Müslim, Birr, 22.
[39] HM15703 İbn Hanbel, III, 439.
[40] NM7285 Hâkim, *Müstedrek*, VII, 2602 (4/162).
[41] N3823 Nesâî, Eymân, 17; D3272 Ebû Dâvûd, Nüzûr, 12.
[42] N3819 Nesâî, Eymân, 16; İM2109 İbn Mâce, Kefâret, 7.
[43] B6138 Buhârî, Edeb, 85.
[44] D1698 Ebû Dâvûd, Zekât, 46; HM6792 İbn Hanbel, II, 191.
[45] B4036 Buhârî, Meğâzî, 14.

Aslında sıla-i rahim, câhiliye döneminde de oldukça önemsenen ahlâkî bir erdemdi. Gerek Kur'an, gerekse hadisler bu erdemi daha da geliştirdi ve bu konuda Müslümanları aktif olmaya davet etti. İslâm'ın bu konuda getirdiği bir başka husus, akrabalar arası ilişkilerin karşılık esasına dayandırılmaması, aksine ilişkiyi kesenle ilişkinin sürdürülmesi şeklindeki faziletli tavırdır. Yüce dinimizde, sıla-i rahme bu kadar önem verilmesine rağmen, maalesef modern dönemlerde Müslümanların bu konuda oldukça zayıfladıkları görülmektedir. Bilhassa tarım toplumundan sanayi toplumuna, köy ve kırsal hayattan şehir hayatına geçişle birlikte akrabalar arası bağlar neredeyse kopma noktasına gelmiştir. Zira tarıma dayalı hayatta akrabalar aynı bölgede yaşamaktaydı ve işleri gereği birbirlerine daima ihtiyaç duymaktaydılar. Milyonların yaşadığı şehirlerde ise insanımız hem bireyselleşti hem de yalnızlaştı. Gerek hayat şartları, gerekse 'kimseye muhtaç olmadan yaşama' dürtüsü, bireyi akrabalarından uzaklaştırdı. O kadar ki kişi yoğunluğu sebebiyle ailesine, çocuklarına, ebeveynine, sıla-i rahme yeterli zaman ayıramamaktadır. Günümüzdeki bunca iletişim ve ulaşım araçlarına rağmen, sıla-i rahim her geçen gün biraz daha zayıflamaktadır. Ne yazık ki sıla-i rahim artık sadece birinci dereceden akrabaların ziyaretine indirgenmiş, ikinci ve üçüncü dereceden akrabalar âdeta birbirlerini unutmuşlar, genç kuşaklar ise belki de hiç tanışamamışlardır. Söz konusu ilişkiler de neredeyse bayramlaşma, düğün veya cenaze merasimlerine katılma şeklinde kısa süreli devam etmektedir.

Şu hâlde Müslüman, dinimizin bu kadar önem verdiği rahim ve rahmet bağlarını zayıflatmamalı, aksine güçlendirmelidir. Bağların kopmasıyla, aradaki rahmetten, sevgi ve merhametten mahrum kalınacağı unutulmamalıdır. Resûl-i Ekrem'in ifadesiyle, *"Akraba ilişkisini kesen, cennete giremez."*[46]

Bu rahmet bağının kurulması, sadece akrabalar arasındaki rahmet akışını değil, aynı zamanda Rahmân ve Rahîm olan Rabbimizin rahmetinin üzerimize bolca inmesini de sağlayacaktır. Peygamberimizin bildirdiğine göre rahim, arşa asılıdır ve (hâl diliyle) şöyle der: *"Benimle irtibatı sürdürenle, Allah da irtibatını sürdürsün! Benimle bağını kesenden Allah da bağını kessin!"*[47]

Son olarak Sevgili Peygamberimizin, akrabalar arası ilişkilerin koparılmasını kıyamet öncesi alâmetlerden biri olarak saydığını hatırlatalım[48] ve sözün özünü yine Efendimize bırakalım: *"Sevabı dünyada iken verilecek iyilik, (başkalarına) iyilik etmek ve akraba ile ilgilenmektir. Cezası dünyada iken verilecek kötülük de haddi aşarak azgınlık yapmak ve akraba ile iyi ilişkiyi kesmektir."*[49]

46 M6521 Müslim, Birr, 19; B5984 Buhârî, Edeb, 11.
47 M6519 Müslim, Birr, 17.
48 HM3982 İbn Hanbel, I, 420.
49 İM4212 İbn Mâce, Zühd, 23; T2511 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 57; D4902 Ebû Dâvûd, Edeb, 43.

SÜT AKRABALIĞI

SÜTLE GELEN YAKINLIK

عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: قَالَ [لِى] رَسُولُ اللَّهِ ﷺ
”يَحْرُمُ مِنَ الرَّضَاعَةِ مَا يَحْرُمُ مِنَ الْوِلاَدَةِ.“

Hz. Âişe (ra) diyor ki, "Resûlullah (sav) bana şöyle buyurdu: *'Doğum (kardeşlik) nedeniyle haram olan (evlilik) süt emme nedeniyle de haramdır.'*"

(M3569 Müslim, Radâ', 2)

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ ... قَالَ:
"انْظُرْنَ [مَنْ] أَخَوَاتُكُنَّ فَإِنَّمَا الرَّضَاعَةُ مِنَ الْمَجَاعَةِ."

عَنْ حَجَّاجِ بْنِ حَجَّاجٍ الأَسْلَمِيِّ، عَنْ أَبِيهِ: أَنَّهُ سَأَلَ النَّبِيَّ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! مَا يُذْهِبُ عَنِّى مَذَمَّةَ الرَّضَاعِ؟ فَقَالَ: "غُرَّةٌ: عَبْدٌ أَوْ أَمَةٌ."

أَنَّ عُمَرَ بْنَ السَّائِبِ حَدَّثَهُ أَنَّهُ بَلَغَهُ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ جَالِسًا يَوْمًا، فَأَقْبَلَ أَبُوهُ مِنَ الرَّضَاعَةِ، فَوَضَعَ لَهُ بَعْضَ ثَوْبِهِ فَقَعَدَ عَلَيْهِ، ثُمَّ أَقْبَلَتْ أُمُّهُ فَوَضَعَ لَهَا شِقَّ ثَوْبِهِ مِنْ جَانِبِهِ الآخَرِ فَجَلَسَتْ عَلَيْهِ، ثُمَّ أَقْبَلَ أَخُوهُ مِنَ الرَّضَاعَةِ، فَقَامَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَأَجْلَسَهُ بَيْنَ يَدَيْهِ.

Hz. Âişe'den (ra) nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "Sütkardeşlerinizin kim olduğuna dikkat edin! Çünkü (evliliği haram kılan) süt emme ancak açlık sebebiyle emmedir."

(B5102 Buhârî, Nikâh, 22)

Haccâc b. Haccâc el-Eslemî'nin, babasından naklettiğine göre o, Hz. Peygamber'e (sav) "Yâ Resûlallah, (süt annemin) emzirme hakkını nasıl ödeyebilirim?" diye sormuştu. Resûlullah şöyle buyurdu: *"Bir köle veya cariye (vererek)."*

(T1153 Tirmizî, Radâ', 6; N3331 Nesâî, Nikâh, 56)

Ömer b. Sâib kendisine nakledilen bir olayı şöyle anlatıyor: "Bir gün Resûlullah (sav) otururken sütbabası çıkageldi. Bunun üzerine Hz. Peygamber onun için elbisesinin bir ucunu yere serdi, o da üzerine oturdu. Sonra sütannesi geldi. Bu sefer de elbisesinin öbür ucunu onun için yere serdi, o da bunun üzerine oturdu. Daha sonra da sütkardeşi geldi. Resûlullah (sav) onun için ayağa kalktı ve onu önüne oturttu."

(D5145 Ebû Dâvûd, Edeb, 119-120)

Bir gün Peygamber Efendimiz, eşi Hz. Âişe'nin odasında oturuyordu. Âişe validemiz Hz. Hafsa'nın odasına girmek için izin isteyen bir adamın sesini duydu. Hz. Peygamber'in duymadığını zannederek, "Bir adam sizin evinize girmek için izin istiyor." dedi. Resûlullah, Hz. Hafsa'nın süt amcasını kastederek, "Zannederim filân olacak." buyurdu. Hz. Âişe ise biraz şaşırmış gibi, kendi süt amcasını kastederek, "Filan kişi sağ olsaydı benim yanıma girebilir miydi?" diye sordu. Konuyu iyice anlamak istemişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber, *"Evet, çünkü süt, doğumun (kardeşliğin) haram kıldığı (evliliği) haram kılar."* buyurdu.[1]

Aradan zaman geçmişti. Hz. Âişe, sütbabası Ebu'l-Kuays'ın kardeşi Eflah yanına gelmek için izin istediğinde, Resûlullah'a sormadan buna izin vermeyeceğini söyledi. Çünkü kendisini emzirenin Ebu'l-Kuays'ın karısı olduğunu, dolayısıyla onun kardeşi ile hiçbir bağı olmadığını düşünüyordu. Hz. Peygamber geldiğinde ona durumu anlatan Âişe validemiz, aralarında geçen konuşmayı şöyle naklediyordu: Resûlullah, *"Amcana müsaade etmene engel olan nedir?"* diye sordu. Ben de, "Beni adam emzirmedi ki Ebu'l-Kuays'ın hanımı emzirdi." dedim. Resûlullah, *"Ona izin ver, çünkü o senin amcandır."* buyurdu.[2]

Süt akrabalığı, çocuğun öz annesinden başka bir kadın tarafından emzirilmesi sonucunda, çocukla sütanne ve onun belirli derecedeki yakınları arasında oluşan akrabalıktır.

İslâm'dan önce çocukların sütanne tarafından emzirilmesi ve yetiştirilmesi geleneği yaygındı. Bilhassa şehirli aileler, daha sağlıklı yetişmeleri ve Arap dilini doğru ve düzgün bir şekilde öğrenebilmeleri için çocuklarını bedevî ailelere veriyorlardı. Sütanneliğin câhiliye Araplarının örfünde yazılı olmayan kuralları vardı. Buna göre taraflar arasında süt bağına dayalı bir yakınlık doğuyordu. Çocukların sağlıklı büyümesi için gerekli görülen bu uygulamayı, karşılıklı haklara ve sütten doğan akrabalığın gereklerine uyulmak kaydıyla Kur'an da onayladı: *"Eğer çocuklarınızı (bir sütanneye) emzirtmek isterseniz, örfe uygun olarak vereceğiniz ücreti güzelce ödediğiniz takdirde size bir günah yoktur."*[3]

Sevgili Peygamberimiz de Mekke'de âdet olduğu üzere sütanneye verilmişti. Öncelikle annesi Âmine onu bir süre emzirmişti.[4] Ebû Leheb'in cariyesi Süveybe ise o yıl bir oğlan çocuğu dünyaya getirmişti. Sütanneye

[1] M3568-M3569 Müslim, Radâ', 1-2; B5099 Buhârî, Nikâh, 21.
[2] B4796 Buhârî, Tefsîr, (Ahzâb) 9.
[3] Bakara, 2/233.
[4] KMS23 Kettanî, *el-Muhtasaru'l-kebîr fî sîreti'r-Resûl*, s. 23.

verilinceye kadar kendi çocuğu ile birlikte Hz. Muhammed'i de emzirdi. Kendi oğlu Mesruh dışında Hz. Peygamber'e Süveybe Hatun'u hatırlatacak iki sütkardeş daha vardı. Birisi kendisinden önce emzirdiği Allah'ın Aslanı lakaplı amcası Hz. Hamza, diğeri de kendisinden sonra o kadından süt emmiş olan ve Habeşistan muhacirleri arasında yer alan Ebû Seleme.[5]

Allah Resûlü bir müddet sonra, sütannelik yaparak maddî sıkıntılarını gidermek için zengin bir aile çocuğu bulmak üzere Mekke'ye gelen Halîme'ye verilmişti. Başlangıçta Halîme, yetim olması nedeniyle Muhammed'i almakta kararsız kaldıysa da arkadaşlarının yanına eli boş dönmek istememiş ve sonunda onu kabul etmişti. Bu karar sayesinde de evi bereketle dolmuştu.[6] Hz. Peygamber'in Halîme'den olan sütkardeşlerinin isimleri ise Abdullah, Üneyse ve Şeymâ idi.[7]

Dinimizde sütten doğan akrabalık bağları nesebe dayalı akrabalık gibi kabul edildi. Nitekim çocuğu et ve kemik bakımından geliştiren süt,[8] aynı zamanda çocuk ile onu emziren arasında tıpkı öz anne ile yavrusu gibi duygusal bir bağ oluşturuyordu. Böylece birlikte büyüyen sütkardeşler arasında da tıpkı öz kardeşler arasındaki gibi bir ilişki ortaya çıkıyordu. Dolayısıyla kendileri ile evlilik bağı kurulamayacak hanımların açıklandığı âyette sütanne ve sütkız kardeşler de zikredildi.[9] Nitekim uygulama da bu şekilde oldu. Ebû Seleme ve Hz. Hamza ile sütkardeş olan Sevgili Peygamberimize Hz. Hamza'nın kızı ile evlenmesi teklif edildiğinde kendisi, *"Onunla evlenmek bana helâl değildir. O sütkardeşimin kızıdır. Akrabalıktan dolayı haram olan sütten de haram olur."*[10] diyerek bunu geri çevirmişti. Ümmü Habîbe de Hz. Peygamber'e kız kardeşi ile evlenmesini tavsiye etmiş fakat o, bunun helâl olmadığını söylemişti. Bunun üzerine Ümmü Habîbe, "Senin Ebû Seleme'nin kızı ile evleneceğin konuşuluyor." deyince, Allah Resûlü'nün cevabı şöyle olmuştu: *"O benim terbiyem altında bulunan üvey kızım olmasa bile bana helâl değildir. Çünkü o benim sütkardeşimin kızıdır. Beni de Ebû Seleme'yi de Süveybe emzirdi. Bir daha bana kızlarınızı ve kız kardeşlerinizi teklif etmeyin."*[11]

Sahâbeden Ukbe b. Hâris, Ebû İhâb b. Azîz'in kızıyla evlenmişti. Tam o sırada bir kadın gelip Ukbe'yi ve evlendiği kızı emzirdiğini söyledi. Ukbe kadına, "Ne senin beni emzirdiğinden, ne de evvelce bunu bana söylemiş olduğundan haberim var." dedi. Kayınpederinin ailesine haber gönderip kadının verdiği bilgiyi sordu. Onların da bu konuda bilgileri yoktu. Olayı bu şekilde çözemeyince içi rahat etmedi, bineğine bindi ve Medine'ye Resûlullah'a (sav) gitti. Başına gelenleri ona anlattı. Resûlullah

[5] CU12/91 İbnü'l-Esîr, *Câmiu'l-usûl*, XII, 91; BH2/139 Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye*, I, 140.
[6] HS1/298 İbn Hişâm, *Sîret*, I/298-301.
[7] HS1/298 İbn Hişâm, *Sîret*, I/298.
[8] HM4114 İbn Hanbel, I, 432; D2059 Ebû Dâvûd, Nikâh, 8.
[9] Nisâ, 4/23.
[10] B2645 Buhârî, Şehâdât, 7; M3583 Müslim, Radâ', 12.
[11] B5101 Nikâh, 21; M3586 Müslim, Radâ', 15.

(sav), *"(Onun sütkardeşin olduğu) söylendikten sonra evlilik nasıl olur?"* dedi. Onlar da ayrılıp başkaları ile evlendiler.[12]

Hz. Peygamber süt akrabalığını soy akrabalığı gibi değerlendirirken günümüzdeki anlamıyla meselenin fizyolojik, sosyolojik veya psikolojik boyutlarını açıklamıyordu. Anne sütü almanın insan genleri üzerindeki etkisini bilimsel anlamda anlatmıyordu ama süt akrabalığının oluşmasını, çocuğun beslenme açısından anne sütüne ihtiyaç duyduğu zamanla sınırlandırıyordu. Bir gün Allah Resûlü, Âişe'nin odasına girdiğinde yanında bir adam gördü. Bu durum hoşuna gitmemiş ve sanki yüzünün rengi değişmişti. Bunun üzerine Âişe, "Bu benim sütkardeşimdir." dedi. Resûlullah ise muhtemelen Hz. Âişe'nin bu konuda emin olup olmadığını anlamak amacıyla, *"Sütkardeşlerinizin kim olduğuna dikkat edin! Çünkü (haram kılan) süt emme ancak açlıktan dolayı olur."*[13] diyerek onu uyardı.

Süt akrabalığının meydana gelmesinde emme dönemi ve emilen süt miktarı olmak üzere iki şart göz önünde bulundurulmuştur. Buna göre süt akrabalığı ancak ilk iki yaş içinde emilen süt ile gerçekleşir.[14] Zira Kur'ân-ı Kerîm'de çocuğun sütten ayrılmasının iki yıl içinde olacağı zikredilmektedir.[15] Abdullah b. Ömer de büyüğün emmesinin muteber olmadığını, ancak küçüklükte emilen sütün akrabalık meydana getireceğini söylemiştir.[16] Emilen süt miktarı konusunda ise farklı rivayetler bulunmaktadır. Bir kısmında doyuruculuk ve çocuğu geliştirme, bir kısmında ise kaç defa ve ne kadar emildiği dikkate alınmaksızın mutlak anlamda emme esas alınmıştır. Bu farklı görüşlerin benimsenmesinde delil alınan rivayetler şunlardır: *"Ancak ete dönüşen ve kemiği geliştiren süt emme, haram kılar."*[17] *"Ancak doyuran süt emme, (evliliği) haram kılar."*[18] Bu rivayetlere göre bir veya iki defa emmek, haram kılmamaktadır.[19] Bazı rivayetlere göre ise çocuğun bir defalık emmesi bile evlilik engeli oluşturmaktadır.[20]

Nasıl öz anne bin bir zahmetle dünyaya getirip yetiştirdiği yavrusu üzerinde hak sahibi oluyorsa, sütanne de emzirdiği çocuğa sütüyle can verdiği için hak sahibi olmaktadır. Bu bakımdan emzirme hakkı da gayet önemli addedilmiş, hatta Haccâc b. Haccâc el-Eslemî, süt emmenin hakkını nasıl ödeyeceğini Resûlullah'a sormuştur. Peygamber Efendimizin cevabı şöyledir: *"Bir köle veya cariye (vererek)."*[21]

Sevgili Peygamberimiz (sav) süt hakkına en güzel şekilde riayet etmişti. Nitekim o, ilk sütannesini hiç unutmamıştı. Bu yüzden Mekke'de iken onun ziyaretine gitmeyi ihmal etmezdi. Yaşadığı sürece ona daima

[12] B2640 Buhârî, Şehâdât, 4.
[13] B5102 Buhârî, Nikâh, 22; M3606 Müslim, Radâ', 32.
[14] T1152 Tirmizî, Radâ', 5; İM1946 İbn Mâce, Nikâh, 37.
[15] Lokman, 31/14.
[16] MU1280 *Muvatta'*, Radâ', 1.
[17] HM4114 İbn Hanbel, I, 432; D2059 Ebû Dâvûd, Nikâh, 8.
[18] T1152 Tirmizî, Radâ', 5; İM1946 İbn Mâce, Nikâh, 37.
[19] M3590 Müslim, Radâ', 17.
[20] MU1278 *Muvatta'*, Radâ', 1.
[21] T1153 Tirmizî, Radâ', 6; N3331 Nesâî, Nikâh, 56.

saygı ve hürmet göstermişti. Hz. Muhammed'in (sav) Süveybe'ye gösterdiği saygı ve hürmet Hz. Hatice'yi o kadar etkilemişti ki kendisi de eşinin sütannesine saygı ve ikramda kusur etmemeye çalışıyordu. Hatta bununla da yetinmeyerek kendi parasıyla onu satın alıp azat etmek istedi. Çünkü sütannesinin hürriyetine kavuşmasının Hz. Muhammed'i (sav) çok mutlu edeceğini biliyordu. Fakat sahibi Ebû Leheb, cariyesi Süveybe Hatun'u satmaya kesinlikle razı olmadı. Resûlullah (sav) Medine'ye hicret ettikten sonra Ebû Leheb, Süveybe Hatun'u kendisi azat etti. Hz. Peygamber Medine'de iken de onu mümkün olduğunca koruyup kollamaya ve ona yardımcı olmaya çalıştı. Süveybe Hatun, Hayber'in fethi yılında vefat etti. Sütannesinin vefat haberini alınca Hz. Peygamber öncelikle oğlu Mesruh'u sordu. Onun daha önce vefat ettiği bilgisi verildi. Başka yakınlarının kalıp kalmadığını araştırdı. Ama kimsesinin kalmadığını öğrendi.[22]

Resûlullah, sütannesi Halîme Hatun'a karşı da akrabalık bağını daima gözetmişti. Onu her gördüğünde, *"Anneciğim"* ifadesini kullanarak saygı ve hürmet gösterirdi. Kendisine ihsan ve ikramda bulunmayı ihmal etmezdi. Yıllar sonra Sa'doğulları yurdunda kuraklık olmuş ve kıtlık yaşanmıştı. Herkes gibi Halîme Hatun'un ailesi de bundan çok etkilendi. Durumdan haberdar olunca Resûlullah'ın sevgili eşi Hz. Hatice ona kırk koyun ve yüklerini taşımaları için de bir deve verdi.[23] Yakınlık ve hürmet sadece sütanne ile sınırlı da değildi. Bir gün Resûlullah (sav) otururken sütbabası çıkageldi. Bunun üzerine Hz. Peygamber onun için elbisesinin bir ucunu yere serdi, o da üzerine oturdu. Sonra sütannesi geldi. Bu sefer de elbisesinin öbür ucunu onun için yere serdi, o da bunun üzerine oturdu. Daha sonra da sütkardeşi geldi. Resûlullah (sav) onun için ayağa kalktı ve onu önüne oturttu.[24]

Akrabalık ilişkilerine ayrı bir önem veren Peygamberimizin bu tutumundan onun, süt akrabalığını soy akrabalığı gibi değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Çünkü süt akrabalığı sayesinde akrabalık ilişkileri, kan ya da evlilik bağı dışında süt bağı ile de canlı tutulmakta ve toplumsal bir kaynaşma sağlanmaktadır. Yani akrabalık kavramı daha geniş bir anlam kazanmaktadır. Evlilik engeli dışında miras, nafaka ve şahitlik gibi konularda farklı bir hüküm ortaya çıkarmasa da süt akrabalığı, taraflar arasında bir akrabalık hukuku meydana getirmektedir. Dolayısıyla akrabalıkta gözetilen sıla-i rahim, bayramlaşma, hasta ziyareti gibi ahlâkî görevler süt akrabalar için de geçerlidir. Bu nedenle öz akrabalarla olan sevgi ve saygıya dayalı ilişkiler, aynı şekilde süt akrabalarda da gözetilmelidir.

[22] ST1/108 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 108-109.
[23] ST1/113 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 113-114; BH1/153 Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye*, I, 153.
[24] D5145 Ebû Dâvûd, Edeb, 119-120.

KADIN
SAYGIN BİREY

عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :

"حُبِّبَ إِلَيَّ النِّسَاءُ وَالطِّيبُ وَجُعِلَتْ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ."

Enes (b. Mâlik) tarafından nakledildiğine göre,
Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
"Bana (dünya nimetlerinden) kadın ve güzel koku sevdirildi. Namaz ise gözümün nuru kılındı."

(N3392 Nesâî, Işratü'n-nisâ', 1)

عَنْ سَعِيدِ بْنِ حَكِيمِ بْنِ مُعَاوِيَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ مُعَاوِيَةَ الْقُشَيْرِيِّ قَالَ: أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ ، قَالَ: فَقُلْتُ: مَا تَقُولُ فِي نِسَائِنَا؟ قَالَ: "أَطْعِمُوهُنَّ مِمَّا تَأْكُلُونَ، وَاكْسُوهُنَّ مِمَّا تَكْتَسُونَ، وَلاَ تَضْرِبُوهُنَّ وَلاَ تُقَبِّحُوهُنَّ."

عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ عَمْرِو بْنِ الأَحْوَصِ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي أَنَّهُ شَهِدَ حَجَّةَ الْوَدَاعِ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ ... فَقَالَ: "...أَلاَ إِنَّ لَكُمْ عَلَى نِسَائِكُمْ حَقًّا، وَلِنِسَائِكُمْ عَلَيْكُمْ حَقًّا..."

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"...خِيَارُكُمْ خِيَارُكُمْ لِنِسَائِهِمْ."

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:
"الدُّنْيَا مَتَاعٌ وَخَيْرُ مَتَاعِ الدُّنْيَا الْمَرْأَةُ الصَّالِحَةُ."

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: ...قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"...أَلاَ أُخْبِرُكَ بِخَيْرِ مَا يَكْنِزُ الْمَرْءُ؟ الْمَرْأَةُ الصَّالِحَةُ؛ إِذَا نَظَرَ إِلَيْهَا سَرَّتْهُ وَإِذَا أَمَرَهَا أَطَاعَتْهُ وَإِذَا غَابَ عَنْهَا حَفِظَتْهُ."

Saîd b. Hakîm b. Muâviye'nin, babası aracılığıyla dedesi Muâviye el-Kuşeyrî'den naklettiğine göre, o şunları anlatmıştır: "Resûlullah'ın (sav) yanına gelerek; 'Hanımlarımız hakkında ne dersiniz?' diye sordum. O da şöyle buyurdu: '*Yediklerinizden onlara da yedirin, giydiklerinizden onlara da giydirin, onları dövmeyin ve onları kötülemeyin.*'"

(D2144 Ebû Dâvûd, Nikâh, 40-41)

Süleyman b. Amr b. Ahvas'ın, Resûlullah (sav) ile beraber Veda Haccı'nda hazır bulunan babasından naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "*...Bilin ki, sizin hanımlarınız üzerinde hakkınız olduğu gibi, hanımlarınızın da sizin üzerinizde hakları vardır...*"

(T1163 Tirmizî, Radâ, 11)

Ebû Hüreyre'nin naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "*...Sizin en hayırlınız hanımlarına karşı en iyi davrananınızdır.*"

(T1162 Tirmizî, Radâ, 11; İM1978 İbn Mâce, Nikâh, 50)

Abdullah b. Amr'dan nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: "*Dünya (geçici) bir nimettir. Dünyanın en değerli nimeti ise iyi/saliha kadındır.*"

(M3649 Müslim, Radâ, 64)

İbn Abbâs'ın naklettiğine göre... Resûlullah (sav) (Hz. Ömer'e hitaben) şöyle buyurmuştur: "*Kişinin sahip olabileceği en hayırlı hazineyi sana söyleyeyim mi? (Kocası) yüzüne baktığında ona huzur veren, ondan bir şey istediğinde yerine getiren ve kocasının yokluğunda onun saygınlığını koruyan iyi/saliha bir kadın!*"

(D1664 Ebû Dâvûd, Zekât, 32)

Veda Haccı için yola koyulmuşlardı. Kalabalığın arasında Peygamberimizin sevgili eşleri de vardı. Hanımları taşıyan develer, âdeta kendilerini yönlendiren Enceşe'nin güzel sesine adımlarını uyduruyorlardı. Habeş asıllı bir zenci olan Enceşe, kutlu yolculuğun coşkusu ile şiirler okuyor, nağmeleri develeri coşturuyorken dinleyenleri de mest ediyordu. Ama bu kadar ritim ve heyecan develeri hızlandırmış ve sarsıntıları hanımları rahatsız eder hâle gelmişti. Peygamberimiz endişelendi ve her zamanki nezaketi ile Enceşe'ye seslenerek: *"Enceşe, aman sakin ol! Kristallere dikkat et!"* diye uyardı.[1]

Peygamberimizin sevgili eşleri başta olmak üzere develer üzerinde yolculuk yapan hanımlar için "el-kavârîr, yani cam veya kristal" kinayesini kullanması, hanımların narin, hassas ve kırılgan yapılarına bir işaret olduğu kadar, onların kıymet ve değerlerine de bir ima idi. Ebû Kılâbe, "Allah'ın Resûlü öyle bir kelime söyledi ki şayet bunu biriniz söylemiş olsa diğerleri onu ayıplardı." demekten kendini alamamıştı.[2] Kadına sıradan bir eşya kadar bile değer vermeyen bir anlayıştan gelenler, böyle zarif, saygın ve kıymetli bir bakışla yapılan değerlendirmeye şaşırıyorlardı. Hz. Ömer: "Biz câhiliye döneminde kadına zerre kadar değer vermezdik. İslâm gelip de Allah onlardan bahsedince, üzerimizde hakları olduğunu ama onları işlerimize dâhil etmek zorunda olmadığımızı düşündük. Bir gün eşimle aramda bir tartışma oldu ve eşim bana karşı ağır konuştu. Ona, 'Haddini bil!' dedim. Bunun üzerine eşim şöyle cevap verdi: 'Sen beni böyle azarlıyorsun ama (Peygamber'in eşi olan) kızın Hafsa, Resûlullah'ın (karşısında konuşmaktan çekinmeyerek bazen) üzülmesine sebep oluyor!"[3]

Aslında Hz. Ömer'in bu cümleleri, insanların İslâm ile tanıştıktan sonra kadın hakkındaki yargılarını nasıl değiştirmek zorunda kaldıklarını anlatmaktadır. Hayatlarını kolaylaştıran ve menfaatlerini besleyen bir eşya olmaktan kurtulan kadının, görevleri kadar hakları da olan bir insan konumuna yükselmesidir bu. Fakat nesiller boyunca kadına karşı takınılan yanlış tutum ve edinilen hatalı bakış, sadece Arap toplumuna has değildi. Tarihin kadim zamanlarına kadar bu anlayışın uzanması, şaşırtıcı ve bir o kadar da düşündürücüdür. Rabbimiz, Hz. Âdem'i ve eşini yarat-

[1] B6202 Buhârî, Edeb, 111; M6040 Müslim, Fedâil, 73; EÜ1/284 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, I, 284.
[2] B6149 Buhârî, Edeb, 90.
[3] B5843 Buhârî, Libâs, 31; M3695 Müslim, Talâk, 34.

tıktan sonra onları cennette misafir etmiş, diledikleri gibi yiyip içmelerine izin vermiş fakat ağaçlardan birinin meyvesine ilişmemelerini istemişti.[4] İnsanoğlu için ilk yasaktır bu, hiç kuşkusuz Hz. Âdem ve eşi için de bir sınanmadır. Zira insanlığın babasının da, kendisinden sonra gelecek her insan gibi bir süreliğine denenmek üzere dünya hayatına gönderilmesine,[5] sonra da tekrar Rabbine döndürülmesine[6] karar verilmiştir. Şeytan akıllarını çelmiş, onlarda melek olma ya da sonsuzluğa erişme arzusu uyandırarak yasak ağacın meyvesinden yemelerine neden olmuştur.[7] *"Şeytan onların ayaklarını kaydırdı."*[8] *"Onları kandırarak yasağa sürükledi."*[9] derken Kur'an'ın bizlere verdiği mesaj son derece açıktır: Hz. Âdem'i ve Havva'yı birlikte ayartan şeytan idi, ikisinden biri değil! Kur'an, bir âyetinde sadece Hz. Âdem'i eleştirirken[10] hiçbir âyette Hz. Havva'yı tek başına suçlamamıştır. Nitekim Allah onları birbirlerine karşı değil, şeytana karşı uyarmış, *"Ey Âdem! Şüphesiz ki bu (şeytan) senin ve eşinin düşmanıdır."* demişti.[11] Sonuçta Hz. Âdem ve Hz. Havva, birlikte kanmış, birlikte hata işlemiş, birlikte pişman olup tevbe etmiş ve yeryüzü hayatına birlikte gönderilmişlerdi.[12]

Bu gerçeğe rağmen insanlığın kadın hakkındaki olumsuz yargısı, Hz. Âdem'i aldatanın, eşi Hz. Havva olduğu gibi bir inanışa dayandırılmıştır.[13] Çok eski bir tabloda, erkeği suça teşvik eden ve Allah ile arasına girerek cennetten çıkarılmasına neden olan, "kadın" şeklinde resmedilmiştir. O hâlde Hz. Havva hamilelik, doğum ve âdet görme gibi sıkıntılara katlanırken cezasını çekiyor olmalıdır.[14] Hâlbuki Yüce Yaratıcı'nın, kadın ve erkek arasında adaletsizlik yapmış olması nasıl izah edilecek? O'nun, *"Sizden erkek olsun kadın olsun, hiçbir çalışanın amelini karşılıksız bırakmayacağım."*[15] derken, kadını ve erkeği eşit mükâfatlandırmayı vaad ettiğini görmek gerekmez mi? *"Hırsız erkek ile hırsız kadın..."*,[16] *"Zina eden kadın ve zina eden erkek..."*[17] diyerek hatadan bahsederken her iki cinsi de ayrı ayrı zikrettiğini, o hâlde ceza verirken de eşit davranacağını anlamak gerekmez mi? *"Mümin erkeklere söyle gözlerini haramdan sakınsınlar, namuslarını korusunlar."*[18] emrinin hemen ardından, *"Mümin kadınlara da söyle gözlerini haramdan sakınsınlar, namuslarını korusunlar."*[19] buyurduğuna göre, her iki cinsten de beklentisinin aynı olduğunu düşünmek gerekmez mi? Nitekim Allah, meleklerine, *"Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım."*[20] derken ve insanları, "yeryüzünün halifeleri" kıldığını[21] yani O'nun rızasına uygun biçimde bir hayat sürmek üzere dünyayı imar ile görevlendirdiğini söylerken, cinsiyetten hiç bahsetmemektedir.

[4] Bakara, 2/35, A'râf, 7/19.
[5] Mülk, 67/2.
[6] Bakara, 2/28.
[7] A'râf, 7/20-21.
[8] Bakara, 2/36.
[9] A'râf, 7/22.
[10] Tâ-Hâ, 20/121.
[11] Tâ-Hâ, 20/117.
[12] Bakara, 2/36-38, Tâ-Hâ, 20/121-123.
[13] *Kitâb-ı Mukaddes*, Yaratılış 3/6, 12.
[14] *Kitâb-ı Mukaddes*, Yaratılış 3/16.
[15] Âl-i İmrân, 3/195.
[16] Mâide, 5/38.
[17] Nûr, 24/2.
[18] Nûr, 24/30.
[19] Nûr, 24/31.
[20] Bakara, 2/30.
[21] Neml, 27/62; Fâtır, 35/39.

İşte Peygamber Efendimizin gerek sözleri gerekse davranışlarıyla kadın konusunda insanlığa verdiği mesaj, bu âyetlerin özü niteliğindedir. *"Kadınlar, erkeklerle birlikte bir bütünü tamamlayan diğer yarıdır."*[22] der Allah'ın Resûlü. Kadını ve erkeği bölmüyor, birini yüceltip öbürünü görmezden gelmediği gibi, onları bütünleştiriyor, kaynaştırıyor ve insan bütününün birer yarısı ilân ediyordu. Tıpkı Rabbimizin, eşleri tanımlarken, *"Onlar size örtüdürler, siz de onlara örtüsünüz."*[23] buyurduğu gibi! Birbirinin eksiğini giderip açığını kapatan bir örtü, muhabbet ve merhametin huzurunu veren, sükûna eriştiren[24] bir eş!

"Bana (dünya nimetlerinden) kadın ve güzel koku sevdirildi. Namaz ise gözümün nuru kılındı."[25] der Allah'ın Elçisi. Kadını ve erkeği, dünya hayatının zorluklarını da güzelliklerini de paylaşmak için yan yana var etmiş, imtihanı başarıyla verebilmek için birbirlerine yardımcı olmalarını istemiştir. *"İman eden erkekler ve iman eden kadınlar birbirlerinin dostudurlar."*[26] buyurarak iyi işlerde ortak olduklarında onları sonsuz cennet nimetleri ile ödüllendireceğini anlatmıştır. *"Münafık erkekler ve münafık kadınlar birbirlerindendir."* diye başlayan âyetlerinde, kötülükte işbirliği yaptıklarında cehennemde de bir arada ceza göreceklerini ve aynı lâneti hak edeceklerini haber vermiştir.[27]

Hz. Peygamber'in getirdiği ve öğrettiği din, cinsiyete değil insana odaklıdır. İnsanlık onuruna saygıyı ve hayatın her alanında adaleti emreder. Âdem ile Havva'nın çocukları, Rableri karşısında ırk, dil ve renkleri sayesinde değer kazanmadıkları gibi cinsiyetleriyle de bir payeye erişemezler. Zira Son Peygamber'in dile getirdiği hüküm kesindir: *"Allah katında insanların en değerlisi, takva bilincine erişmiş olanlardır."*[28] Her ne kadar değişik bedenlere bürünerek dünyaya gönderilmişlerse de, içlerindeki "insanlık özü" yani "ruh" aynıdır. Mevlânâ'nın dediği gibi, testilerin farklı modellerde olmasına bakarak aldanmamak gerekir. Zira topraktan üretilen testiyi kırınca içinden akan can suyu aynı sudur!

"Hanımlarımız hakkında ne dersiniz?" diye sorulduğunda Peygamber Efendimiz, *"Yediklerinizden onlara da yedirin, giydiklerinizden onlara da giydirin, onları dövmeyin ve kötülemeyin."* buyurmuştur.[29] O (sav), *"...Dikkat edin! Sizin hanımlarınız üzerinde hakkınız olduğu gibi, hanımlarınızın da sizin üzerinizde hakları vardır..."*[30] diye hatırlatmada bulunmuştur.

Terazinin dengesini bir tarafın lehine bozmaya, bu sırada diğer tarafı mağdur etmeye izin vermemiştir. Kadının toplumdaki yerini hatırlatmış,

[22] D236 Ebû Dâvûd, Tahâret, 94.
[23] Bakara, 2/187.
[24] Rûm, 30/21.
[25] N3392 Nesâî, Işratü'n-nisâ', 1.
[26] Tevbe, 9/71-72.
[27] Tevbe, 9/67-68.
[28] B4689 Buhârî, Tefsîr, (Yûsuf) 2; Hucurât, 49/13.
[29] D2144 Ebû Dâvûd, Nikâh, 40-41.
[30] T1163 Tirmizî, Radâ, 11.

saygınlığına dikkat çekmiş ve hakları konusunda uyarmıştır. Bunu, soylu ve seçkin kadınlara özgü bir yaklaşım tarzı olarak ilân etmemiş, aksine kimsesiz kadınlara da aynı hassasiyetle davranılmasını istemiştir. O Merhamet Elçisi, bir ara mescidini süpüren zenci bir kadını göremeyince merak edip sormuş, vefat ettiğini duyunca üzülmüş ve böyle bir kadının cenaze namazı için kendisini rahatsız etmek istemeyen ashâbına sitem etmiştir. O günün insanı için alışılmadık bir vefa örneği göstererek mescidine emek veren bu kadıncağızın kabri başında tekrar cenaze namazı kıldırmış ve dua etmiştir.[31] Savaşta kadınların öldürülmesini yasaklamış,[32] esir edilen kadınlara karşı ise ayrıcalıklı ve itinalı bir muameleyi öngörmüştür. Esir bir annenin, yavrusundan ayrılmak suretiyle köle olarak satıldığını duyunca tepki göstererek; *"Anne ile evlâdının arasını ayıranın, Allah da kıyamet günü sevdikleriyle arasını ayırır."*[33] buyurmuştur. Üzerinde durduğu nokta hep aynıdır; kadının da, yaratılış gereğine uygun ve insanca yaşama hakkı vardır.

Hz. Peygamber, temel insanî hakları kullanarak hayata dâhil olan kadına engel olmuyor, ondan sadece toplum içinde itibarını zedelemeyecek şekilde davranmasını istiyordu. Allah karşısında sorumlulukları olan bir kul olarak dinini öğrenmesi için kadının eğitimine özel zaman ayırıyor,[34] fikirlerine değer vererek dinliyor, mahrem sorularını bile cevapsız bırakmıyordu.[35] Darda kalıp ona koşan kadının sıkıntısına kulak veriyor,[36] kendisine yemek yapıp getiren ve ikramda bulunan kadınları geri çevirmiyordu.[37] Hastalanan bazı sahâbe hanımları ziyaret ederek teselli ediyor,[38] aile yakını olan kadınların evlerinde istirahat ederek onlara hayır duada bulunuyor[39] ve davetlerine icabet ederek evlerinde namaz kıldırıyordu.[40] Yalnızca barış ve huzur dolu günleri değil savaş ve sıkıntı zamanlarını da kadınla paylaşıyordu. Cephenin gerisinde yaralıları tedavi edip su taşıyan hanımlara[41] emeklerinin karşılığı olarak ganimetten pay veriyordu.[42] Ve Uhud günü, elinde kılıç ile çarpışırken bedenini ona siper eden kahraman bir kadını şöyle taltif ediyordu: *"Sağıma ya da soluma, nereye yönelsem önümde onun (Ümmü Umâre'nin) çarpıştığını görüyordum."*[43] Kısacası hayatın doğal akışı içinde kadını ayrıştırmıyor, dışlamıyor ve onu hayatın içinde belli bir alana sıkıştırmıyordu.

Sevgili Peygamberimiz, muhatap kitlesinin sadece erkekler olmadığını her fırsatta hissettirirdi. Cemaatinden kadını uzaklaştırmaz, arkasında namaz kılma şerefinden, sohbetini dinleme zevkinden mahrum etmezdi.

31 M2215 Müslim, Cenâiz, 71; B458 Buhârî, Salât, 72.
32 M4548 Müslim, Cihâd, 25; T1569 Tirmizî, Siyer, 19.
33 T1283 Tirmizî, Büyû', 52.
34 M6699 Müslim, Birr, 152.
35 B5260 Buhârî, Talâk, 4.
36 M6044 Müslim, Fedâil, 76.
37 B2575 Buhârî, Hibe, 7; T2037 Tirmizî, Tıb, 1.
38 M6570 Müslim, Birr, 53.
39 B2788 Buhârî, Cihâd, 3; M6319 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 104.
40 B380 Buhârî, Salât, 20.
41 M4682 Müslim, Cihâd ve siyer, 135.
42 D2729 Ebû Dâvûd, Cihâd, 141.
43 ST8/412 İbn Sa'd, *Tabakât*, 8, 415.

Sabah namazının alacakaranlık vaktinde bile inanmış hanımlar onun arkasında namaz kılmaya gelirlerdi.[44] Yatsı namazı için gece mescide gelmek istediklerinde kocalarının onlara engel olmamasını emretmişti.[45] Cuma namazında hutbenin eğitiminden faydalandıkları gibi[46] bayram namazında da hazır bulunmalarını isterdi.[47]

Asırlar boyunca âdet dönemlerinde pis kabul edildiklerinden erkeklerle aynı sofraya oturamayan, aynı yatakta yatamayan, hatta kıyafetlerine dokunulmayan kadınları,[48] bayram sabahı namaz kılamasalar bile cemaatin dualarına eşlik etmeleri için namazgâha çağıran duyarlı bir Peygamberimiz vardı![49] Âdetli eşinin kucağına yaslanıp Kur'an okuyan,[50] mescitte itikâfta iken bile hücresine doğru başını uzatıp ona saçlarını taratan,[51] bir Peygamberimiz vardı! Âdet günlerinde eşiyle aynı kadife yorganın altında uyuyan,[52] hatta namaz kılarken önünde uzanmış yatan Hz. Âişe'yi uyandırmayan, sadece secdeye varacağında hafifçe dokunarak ayaklarını toplamasını sağlayan[53] müşfik bir Peygamberimiz vardı!

Mescidinde kılınan bir namazın ardından, kalabalığın kapıda yığılarak kadınları rahatsız etmesini engellemek için erkek cemaati bir süre oturtan ve çıkmak isteyen hanımlara öncelik tanıyan nazik bir Peygamberimiz vardı![54] Ashâbına uzun bir namaz kıldırmaya niyetlendiği hâlde, cemaatin içinde bir çocuk ağlaması duyunca okumasını kısa keserek namazı hızlandırdığını söyleyen, çocuğu ile mescide gelen kadına kızmak yerine, *"Annesinin ona gösterdiği şefkatten dolayı yaşayacağı tedirginliği düşünüyorum."* diyen[55] anlayışlı bir Peygamberimiz vardı! *"Allah'ın kadın kullarının Allah'ın mescitlerine gelmelerine engel olmayınız."*[56] buyururken de aslında insanlığa vermek istediği mesaj aynıydı: Kadın da erkek gibi Allah'ın kuludur.

Allah Resûlü'nün kadına karşı tutumu yapmacık ve değişken değildi. Yabancı ve asil bir kadının karşısındaki tavrı ne kadar kibar ve ölçülü ise, en yakınındaki eşlerine karşı tavrı da o kadar anlayışlı ve nazikti. Hatta bir erkeğin aynı yastığa baş koyduğu hayat arkadaşına karşı şefkatli davranmasını çok daha fazla önemsiyor, *"...Sizin en hayırlınız hanımlarına karşı en iyi davrananınızdır."*[57] diyordu. Âdemoğlu için iyi bir eşe sahip olmanın ne büyük bir nimet olduğunu hatırlatıyor, onun bu nimetin kıymetini bilmesini istiyordu. *"Allah, bir kimseye iyi bir hanım vermişse, dininin yarısında ona yardım etmiş demektir. Artık diğer yarısı için de, Allah'a karşı kendisine çeki düzen versin."*[58] buyururken, güzel huylu bir kadının mânevî anlamdaki desteğini de hatırlatıyordu.

[44] B578 Buhârî, Mevâkîtü's-salât, 27.
[45] B865 Buhârî, Ezân, 162; M994 Müslim, Salât, 139.
[46] M2012 Müslim, Cum'a, 50.
[47] B974 Buhârî, Îdeyn, 15.
[48] *Kitâb-ı Mukaddes*, Levililer, 15/19-24; M694 Müslim, Hayız, 16.
[49] M2055 Müslim, Îdeyn, 11.
[50] B297 Buhârî, Hayız, 3; M693 Müslim, Hayız, 15.
[51] B2031 Buhârî, İ'tikâf, 4; M686 Müslim, Hayız, 8.
[52] B298 Buhârî, Hayız, 4; M683 Müslim, Hayız, 5.
[53] HM25663 İbn Hanbel, VI, 148.
[54] B866 Buhârî, Ezân, 163; D1040 Ebû Dâvûd, Salât, 196, 197.
[55] B709 Buhârî, Ezân, 65; M1056 Müslim, Salât, 192.
[56] B900 Buhârî, Cum'a, 13; M990 Müslim, Salât, 136.
[57] T1162 Tirmizî, Radâ, 11; İM1978 İbn Mâce, Nikâh, 50.
[58] NM2681 Hâkim, *Müstedrek*, III, 1009 (2/161).

Diğer taraftan Hz. Peygamber, kendilerini ibadete adadıkları için hanımlarını ihmal edenleri sert bir dille uyarıyordu.[59] Veda Haccı'nda insanlığı karşısına alıp nasihatte bulunurken erkeklere dönerek, kadının onlara ait bir eşya mesabesinde olmadığını söylemişti. Dolayısıyla kadın üzerinde istedikleri gibi tasarrufta bulunma hakkına da sahip değillerdi. Peki, ne idi kadın? Hz. Peygamber'in tanımlaması muhteşem ve ürpertici idi: Allah'ın emaneti! *"... Kadınlar hakkında Allah'tan korkun. Çünkü siz, onları Allah'ın emaneti olarak aldınız ve Allah'ın adını anarak (nikâh kıyıp) kendinize helâl kıldınız."*[60] buyurmuştu. Gün gelecek, asıl sahibi emanetini geri alacak ve ona hangi muameleyi lâyık gördüğünü erkeğe soracaktı.

Bir defasında, *"Dünya (geçici) bir nimettir. Dünyanın en değerli nimeti ise iyi/saliha kadındır."*[61] demişti Peygamberimiz. Dünyanın yaratıldığı günden bu yana, toplumların var olabilmesi için görevler paylaştırılmış, insanların güç ve imkânları eşit kılınmamıştı. Kimisi daha akıllı iken kimisi daha zengin, kimisi daha kuvvetli iken kimisi daha duygusal, kimisi daha cesurken kimisi daha şefkatli yaratılmıştı. Her birinden istenen ise aynıydı; farklı rolleri üstlenmiş ve farklı yeteneklerle donatılmış olabilirsiniz ama gücünüzü karşınızdakini ezerek sömürmek üzere zulüm yolunda kullanmamalısınız! İlâhî vahiy, dengelerin bozulduğu dönemlerde, peygamberlerin diliyle insanlığı defalarca adalete çağırmıştı. Bütün elçilerin öğretisinde fakiri, yaşlıyı, köleyi, çocuğu, yetimi yani kısacası horlanarak hakları çiğnenebilecek kimseleri koruma çağrısı vardı. Peygamber Efendimizin, *"Allah'ım, ben iki zayıfın; yetimin ve kadının hakkına el uzatılmasını yasaklıyorum."*[62] buyurması da bu çağrının bir parçasıydı.

O, öncelikle ve özellikle kadına karşı yakın çevresinden gelebilecek olumsuz tavırları engellemek için uğraşmıştır. Allah, kadın ve erkeği birbirlerinde huzur bulmaları için eş olarak yarattığına göre[63] ailede huzursuzluk sebebi olan her davranış sorgulanmalıdır. Elbette insan olmanın kaçınılmaz sonucu olarak erkek kadar kadın da hata işleyecek, yanlış kararlar alacak, kusurlu davranışlar sergileyecektir. Bunlar karşısında erkeğin takınacağı tavır bizzat Allah tarafından belirlenmiştir: *"Onlarla (hanımlarınızla) iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmadıysanız, olabilir ki siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda pek çok hayır yaratmış olur."*[64]

Allah'ın Resûlü de erkeğin kadına karşı şiddete başvurmasını kesin bir dille yasaklamıştır. Eşini acımasızca dövüp akşam olunca da onunla aynı yatağı paylaşmanın ne büyük tezat olduğuna dikkat çekmiştir.[65] Şüp-

[59] D1369 Ebû Dâvûd, Tatavvu', 27; HM26418 İbn Hanbel, VI, 226.
[60] M2950 Müslim, Hac, 147; D1905 Ebû Dâvûd, Menâsik, 56.
[61] M3649 Müslim, Radâ, 64.
[62] İM3678 İbn Mâce, Edeb, 6; HM9664 İbn Hanbel, II, 440.
[63] A'râf, 7/189; Rûm, 30/21.
[64] Nisâ, 4/19.
[65] B4942 Buhârî, Tefsîr, (Şems) 1.

hesiz kendisi dayağın kabul gördüğü ve sıradanlaştığı bir toplumda yaşıyordu. Buna karşın o, hayatı boyunca ne bir kadına ne de bir hizmetçiye tokat atmıştır.[66] Onu örnek alan bir aile reisi, affı, sabrı ve merhameti elden bırakmamak zorundadır. Hz. Peygamber'in gözünde kadına el kaldırmak, bedeli çok ağır bir suçtur. Nitekim koyunlarına göz kulak olmadığı için cariyesini döven sonra da bundan pişman olarak onu azat edip etmemesi gerektiğini sormaya gelen bir adama, onu özgürlüğe kavuşturması gerektiğini söylemiştir.[67]

Bir gün Hz. Ömer'e, *"Kişinin sahip olabileceği en hayırlı hazineyi sana söyleyeyim mi?"* dedikten sonra, saliha yani iyi huylu bir kadını tarif etmişti Allah'ın Resûlü: *"(Kocası) yüzüne baktığında ona huzur veren, ondan bir şey istediğinde yerine getiren ve kocasının yokluğunda onun saygınlığını koruyan iyi/saliha bir kadın!"*[68] Aslında bu sözleriyle, huzurlu bir ailenin vazgeçilmezi olan kadınlara da seslenmiştir. Aksi ve huzursuz bir ifadeyi yüzünden eksik etmeyen, eşinin meşru isteklerini umursamayarak kulak ardı eden, evine, malına ve namusuna sahip çıkmayan bir kadın elbette "kişinin en kıymetli hazinesi" olamaz! Hz. Peygamber, sadece bu sözleriyle değil bulduğu her fırsatta kadınlara "saliha hanım" olmanın yollarını göstermiştir. Geçerli bir nedeni olmaksızın kocasından boşanmayı talep eden kadının cennetin kokusunu alamayacağını belirterek[69] kadına yuvasını dağıtmamasını öğütlemiştir. Bir gün mescidin önünde oturup sohbet eden kadınları görünce, onları eliyle selâmlamış[70] ve *"Sakın nimete karşı nankörlük edenlerden olmayın!"* demiştir.[71] Dilini lânete alıştırmanın, vara yoğa beddua etmenin,[72] eşinin fedakârlıklarını görmezden gelmenin ve iyiliğe karşı nankörlüğün pek çok kadın için cehennem gibi acı bir son ile noktalanacağını söylemiştir.[73]

Allah'ın Resûlü, kadının değerini bilen ve onun kendine has özelliklerini önemseyen bir insandı. Kadınlar yaratılıştan gelen bir inceliğe ve cazibeye sahiptirler. Hz. Peygamber, onlardan Allah vergisi olan bu yönlerini kötüye kullanmamalarını ve insanoğlunun zaaflarına karşı özenli davranmalarını istemiş, yabancıların yanında başkalarını uyarıcı koku kullanarak şuh biçimde dikkat çekmelerini uygun görmemiştir.[74] Etkileyici bir güzelliği haram yolda harcamalarının, şeytanın emelleri için bulunmaz bir fırsat olduğunu hatırlatarak, hem kadını hem de erkeği uyarmıştır.[75] Aynı zamanda bunun ciddi anlamda bir imtihan vesilesi olduğunu bildirmiştir.[76]

[66] M6050 Müslim, Fedâil, 79.
[67] M1199 Müslim, Mesâcid, 33; D3282 Ebû Dâvûd, Eymân, 16.
[68] D1664 Ebû Dâvûd, Zekât, 32.
[69] T1186 Tirmizî, Talâk, 11.
[70] T2697 Tirmizî, İsti'zân, 9.
[71] HM28141 İbn Hanbel, VI, 457.
[72] M241 Müslim, Îmân, 132.
[73] B5197 Buhârî, Nikâh, 89; M2109 Müslim, Küsûf, 17.
[74] N5129 Nesâî, Zînet, 35.
[75] M3407 Müslim, Nikâh, 9.
[76] B5096 Buhârî, Nikâh, 18; M6945 Müslim, Rikâk, 97.

Peygamber Efendimiz, kadını susturmazdı. Verdiği kararı yeniden düşünmesini isteyerek ısrar eden[77] ya da söylediklerine şaşırarak ikna olmayı bekleyen[78] kadınları bile sükûnetle dinledikten sonra cevaplardı. Kadının fikrini almaktan ve tercihine saygı duymaktan rahatsız olmazdı. İbn Ömer'in teyzesinin kızı, Osman b. Maz'ûn'la ısrar üzerine evlenmiş ama bir türlü bu evliliği benimseyememişti. Annesi, Peygamberimize gelerek, "Allah var, kızım bu işten hiç memnun değil." dediğinde, Efendimiz kadının mutsuzluğunu duymazdan gelmemiş, aksine Osman'ı çağırarak eşini boşamasını istemişti.[79] Yine askerî birliğe katılarak cihada çıkmak istediği hâlde eşinin hacca hazırlandığını söyleyen bir erkeğe, eşini yalnız bırakmayıp onunla haccetmesini söylemişti.[80]

Âlemlere rahmet olan Peygamberimiz, kadının ağırlığını ortaya koymasına ve gerektiğinde karar mercii olmasına da karşı çıkmazdı. Amcasının kızı Ümmü Hânî'ye evlilik teklif etmesine rağmen onun olumsuz cevap vermesi üzerine bu durumu gurur meselesi yapmamıştı. Yaşlandığını ve çocuklarının onu rahatsız etmesinden endişe ettiğini söyleyerek bir Peygamber'in evlilik talebini reddeden bu hanımın kararını tartışmamış, kabullenmişti. Hatta onun şahsında, evlâtlarına karşı şefkatli olduğu kadar eşinin hukukuna da riayet eden iyi huylu ve hayırlı hanımların hepsini övmüştü.[81] Aynı Ümmü Hânî, bir erkeği emânı altına aldığınıilân edip canının güvencede olduğunu ve kimsenin ona dokunmasına izin vermeyeceğini söylediğinde de bunu onaylamış ve *"Senin emân verdiğin kimseye biz de emân veririz."* demişti.[82] Güçlü bir kadının otorite ilânı anlamına gelen bu uygulama hakkında, *"Kadın toplum içinde emân verme yetkisine sahiptir."*[83] buyurmuştu.

Kadının konumunda yaşanan değişim ya da Allah Resûlü'nün gerçekleştirdiği dönüşüm, baş döndürecek kadar hızlı idi. Kadınların Resûl-i Ekrem'in yanında hissettikleri rahatlık ve duydukları güven, buna alışkın olmayan o günün erkekleri için şaşırtıcı, hatta bir o kadar da ürkütücü olmuştur. Kadının bütün hakları ile varlığını kabullenen, kimliğini tanıyan ve ayrı bir kişilik olmasına izin veren bu tavır, alışkanlıklarını alt üst etmeyi gerektiriyordu. Son dinin Peygamber'i ile sohbet etmekten çekinmeyen, ama Hz. Ömer'in geldiğini duyunca sinen kadınlar, her ne kadar Peygamber'e yeterince saygı göstermediklerini düşünen Hz. Ömer'i öfkelendiriyorsa da Allah'ın Resûlü'nü gülümsetiyordu.[84] Kimi zaman eşlerinin söz dinlemez olduğundan yakınarak onlara el kaldırmaya yelten-

[77] D2214 Ebû Dâvûd, Talâk, 16-17.
[78] M241 Müslim, Îmân, 132.
[79] NM2703 Hâkim, *Müstedrek*, III, 1017 (2/167).
[80] B1862 Buhârî, Cezâü's-sayd, 26; M3272 Müslim, Hac, 424.
[81] B3434 Buhârî, Enbiyâ, 46; M6459 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 201.
[82] B357 Buhârî, Salât, 4; D2763 Ebû Dâvûd, Cihâd, 155.
[83] T1579 Tirmizî, Siyer, 26.
[84] B3294 Buhârî, Bed'ü'l-halk, 11; M6202 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 22.

seler de sonuçta, incittikleri kadınlar gece bile olsa soluğu Peygamber'in kapısında alıyor ve Şefkat Peygamberi sabah mescide geldiğinde; *"...Bu gece Muhammed'in eşlerine pek çok kadın geldi. Hepsi de kocalarından şikâyetçiydi. Bu adamların sizin hayırlılarınız olduğunu sanmayın!"* diyordu.[85]

İslâm Peygamberi, zihinlerde kökleşmiş olan yanlış kanaatleri söküp atmak için uğraştığı risâlet hayatı boyunca kadını himaye etmiş, koruyup kollamış, onun nefes almasını ve bir insan olarak varlığında taşıdığı değerin fark edilmesini arzu etmiştir. Ancak bunu sağlamak kolay değildi. Meselâ, Abdullah b. Ömer bir gün Resûlullah'ın, *"Hanımlarınız mescide gelmek için izin isterlerse onlara engel olmayın."* dediğini anlatırken oğlu Bilâl kalkıp, "Vallahi onları engelleriz!" diye yemin ederek karşı çıkabilmiştir. Resûl-i Ekrem'e bu kadar yakın bir ailenin evlâdı bile, kadının fitne çıkarmak için kullanacağı kaygısını taşıyarak[86] bu konuda farklı düşünebiliyordu. Oysa sakin bir insan olmasına rağmen o zamana kadar duyulmamış biçimde ağır sözlerle oğluna çıkışan babasının cevabı, herkese ders olacak niteliktedir: "Ben sana Allah'ın Peygamberi şöyle buyurdu diyorum, sen hâlâ, 'Vallahi onları engelleriz!' diyorsun!"[87]

Evet, Peygamber'in varlığı, Allah'ın kadın kulları için huzurun garantisi idi. Onun mübarek bedeni, sığınılacak bir kale gibiydi. Bu beden aralarından ayrıldıktan sonra da kadınıyla erkeğiyle bütün inananlar onun sözlerini dinlemek, davranışlarını örnek almak, yaşam tarzını sürdürmek ve öğrettiklerini unutmamak zorunda idiler. Kadının Peygamber öğretisi ile edindiği haklar, kıyamete kadar korunmalıydı. Oysa Allah Resûlü'nün vefatının ardından kadın konusunda yaşanan gelişmelerin hiç de iç açıcı olmadığını Abdullah b. Ömer şöyle itiraf ediyordu: "Biz Hz. Peygamber zamanında hakkımızda vahiy iner de azarlanırız korkusuyla kadınlarımıza karşı kötü söz söyleyemez ve istediğimiz gibi davranamazdık. Ne zaman ki, Hz. Peygamber vefat etti, işte o zaman ağır konuşmaya ve rahatça dilediğimizi yapmaya başladık!"[88]

[85] D2146 Ebû Dâvûd, Nikâh, 41-42; İM1985 İbn Mâce, Nikâh, 51.
[86] M992 Müslim, Salât, 138.
[87] M989 Müslim, Salât, 135.
[88] B5187 Buhârî, Nikâh, 81.

KADIN ve TOPLUM
HAYATIN İÇİNDE

عَنْ أُمَيْمَةَ بِنْتِ رُقَيْقَةَ أَنَّهَا قَالَتْ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ فِى نِسْوَةٍ مِنَ الأَنْصَارِ نُبَايِعُهُ
فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ! نُبَايِعُكَ عَلَى أَنْ لاَ نُشْرِكَ بِاللَّهِ شَيْئًا، وَلاَ نَسْرِقَ، وَلاَ نَزْنِيَ،
وَلاَ نَأْتِيَ بِبُهْتَانٍ نَفْتَرِيهِ بَيْنَ أَيْدِينَا وَأَرْجُلِنَا، وَلاَ نَعْصِيَكَ فِى مَعْرُوفٍ...

Ümeyme bnt. Rukayka anlatıyor:
"Ensardan bir grup kadınla Hz. Peygamber'e (sav) biat etmek üzere gelmiştim. Dedik ki, 'Ey Allah'ın Resûlü! Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayacağımıza, hırsızlık yapmayacağımıza, zina etmeyeceğimize, kendi uydurduğumuz bir iftira ile hiç kimseyi suçlamayacağımıza ve dinin emirleri konusunda sana karşı gelmeyeceğimize dair sana biat (bağlılık yemini) ediyoruz.'..."

(N4186 Nesâî, Bîat, 18)

عَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:
"لاَ تَمْنَعُوا إِمَاءَ اللَّهِ مَسَاجِدَ اللَّهِ."

عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ قَالَتْ: أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، أَنْ نُخْرِجَهُنَّ فِي الْفِطْرِ وَالأَضْحَى، الْعَوَاتِقَ وَالْحُيَّضَ وَذَوَاتِ الْخُدُورِ، فَأَمَّا الْحُيَّضُ فَيَعْتَزِلْنَ الصَّلاَةَ وَيَشْهَدْنَ الْخَيْرَ وَدَعْوَةَ الْمُسْلِمِينَ...

عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ الأَنْصَارِيَّةِ قَالَتْ: غَزَوْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ سَبْعَ غَزَوَاتٍ، أَخْلُفُهُمْ فِي رِحَالِهِمْ، فَأَصْنَعُ لَهُمُ الطَّعَامَ، وَأُدَاوِي الْجَرْحَى، وَأَقُومُ عَلَى الْمَرْضَى.

İbn Ömer'den nakledildiğine göre, Allah Resûlü (sav) şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın kadın kullarının Allah'ın mescitlerine gelmelerine engel olmayın."*

(M990 Müslim, Salât, 136)

Ümmü Atıyye anlatıyor: "Resûlullah (sav) Ramazan ve Kurban Bayramlarında genç kızları, hayızlı kadınları ve evinin bir köşesinde oturan hanımları (namazgâha) çıkarmamızı bize emretti. Ancak, hayızlı kadınlar namazdan ayrılır, bu hayırlı mecliste ve Müslümanların dualarında hazır bulunurlardı."

(M2056 Müslim, Îdeyn, 12)

Ümmü Atıyye el-Ensâriyye şöyle demiştir: "Resûlullah (sav) ile birlikte yedi gazveye katıldım. (Askerlerin) geride bıraktıkları yüklerine bakıyor, onlara yemek yapıyor, yaralıları tedavi ediyor, hastalarla ilgileniyordum."

(M4690 Müslim, Cihâd ve siyer, 142)

Peygamber şehri Medine'yi bir sevinç bürümüştü. Ümmü Seleme kucağında oğlu Seleme ile birlikte nihayet şehre ulaşmıştı. Ebû Seleme'nin içi içine sığmıyor, eşine ve oğluna kavuşmanın mutluluğunu yaşıyordu. Hasret ve acılarla dolu bir yıl geride kalmıştı. Ümmü Seleme, Mekke'de eşinin ailesinin alıkoyduğu biricik evlâdı Seleme'yi alır almaz yollara düşmüş, nihayet Medine'ye varmıştı. Kervanlar için dahi güvenli olmayan çöl yollarında gencecik bir kadın, deve üzerinde, kucağında yavrusu ile yalnız başına destansı bir hicret yolculuğu yapmıştı. Ten'im'de karşılaştığı Osman b. Talha'nın yardımlarını, Kubâ'ya varıncaya kadar kendisine yol arkadaşlığı yapmasını hiç unutmayacak, ömür boyu ona minnettar kalacaktı.[1] Herkes Ümmü Seleme'den, "hem Habeşistan'a hicret eden ilk hanım hem de Medine'ye tek başına hicret eden ilk hanım" diyerek gıptayla söz ediyor; o, eşi Ebû Seleme'ye kavuşmanın, Peygamber şehrinde yeni bir hayata başlamanın sevinci ile Allah'a şükrediyordu.[2]

Medine'de hanımlar huzurluydu. Medine'de hanımlar değerliydi. Tüm mümin hanımlar Allah'ın ve Peygamber'in kendilerine verdiği değerin, Medine'deki huzur ve saadetin farkındaydı. Bu nedenle hepsinin hayali muhacir olmak ve Medine'ye yerleşmekti. Çoğu, müşrik eşlerini ve onlarla yaşadığı sıkıntılı hayatı geride bırakarak Medine'ye doğru akın ediyordu. Hicretin altıncı senesinde Mekke müşrikleri ile imzalanan Hudeybiye Antlaşması Müslüman olan Mekkelilerin Medine'ye yerleşmesini engelliyordu. Ancak Ukbe b. Ebî Muayt'ın kızı Ümmü Gülsüm ve ardından Sübey'a bnt. Hârise ile Ümeyme bnt. Bişr de müşrik eşlerini bırakarak Medine'ye hicret etmiş, bunun üzerine Cenâb-ı Hak Mümtehine sûresinin onuncu âyetini indirerek Peygamberi'ne mümin kadınların kâfirlere geri verilmemesini emretmişti.

Resûlullah Mekke'den Medine'ye hicret eden hanımların hicret sebebini sorgulayarak onları Medine'ye kabul etmeye başladı. Gerçekten mümin olarak hicret edenleri Mekke'ye iade etmedi. Medine'ye hicret eden hanımlar Müslümanlarla evlenmişti. Hepsi bir an önce İslâm toplumuna katılmak, diğer Müslüman hanımların bahtiyarlığına erişmek istiyordu. Zira Müslüman toplumu tüm hanımlar için rahatın, huzurun ve mutluluğun başlıca mekânı idi.[3]

[1] HS2/315 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 315-316.
[2] Hİ8/222 İbn Hacer, *İsâbe*, VIII, 222-223.
[3] TT23/328 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXIII, 328-332; İT8/91 İbn Kesîr, *Tefsîr*, VIII, 91-93; BH2/718 Halebî, *es-Sîretü'l-Halebiyye* II, 718.

Resûlullah bir yönetici olarak bütün Müslümanlarla dinî ve siyasî bağlılık sözleşmesi yapıyordu. Kur'ân-ı Kerîm'de ve hadislerde biat olarak adlandırılan bu sözleşmelerde hanımlar da yer almaktaydı. Hz. Peygamber Akabe'de, Medine'de, fetihten sonra Mekke'de olmak üzere birkaç defa hanımlardan biat almıştı. Hz. Hatice validemizin yeğeni olduğu söylenen[4] Ümeyme bnt. Rukayka, hicretten sonra ensardan bir grup kadınla Resûlullah'a (sav) biat etmek üzere geldiklerini ve ona şöyle dediklerini aktarmaktadır: "Ey Allah'ın Resûlü! Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayacağımıza, hırsızlık yapmayacağımıza, zina etmeyeceğimize, kendi uydurduğumuz bir iftira ile hiç kimseyi suçlamayacağımıza ve dinin emirleri konusunda sana karşı gelmeyeceğimize dair sana biat (bağlılık yemini) ediyoruz."[5]

Bu biatlerde hanımlardan Müslüman sosyal hayatının ana esaslarına uyacakları konusunda söz alınıyordu Bu esaslar, Allah'a şirk koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek,[6] birbirlerine iftira etmemek, iyiyi ve doğruyu işlemekte Peygamber'e karşı gelmemekti. Aslında bütün bu esaslar Mümtehine sûresinin on ikinci âyetinde tek tek sıralanmıştır.[7] Resûlullah âyette belirtilen hususlarda hem muhacir hanımlardan[8] hem de Medineli hanımlardan biat almaya başladı.[9] Sözleşmedeki her bir esası anlamak, bu sözleşmeye riayet edebilmek açısından gerekliydi. Dolayısıyla hanımlar zihinlerini meşgul eden konularda Resûlullah'a sorular yönelterek bundan sonraki hayatlarını ona göre şekillendirmekte kararlıydılar. Meselâ Medineli hanımlardan Ümmü Atıyye, "Ağıt yakmayın." hükmü karşısında duraklamıştı. Zira üstünü başını yırtarak, dizlerine ve yanaklarına vurarak, feryat ile ağıt yakmak o günkü toplumda yerleşik bir gelenekti. Bu yasağa riayet etmek kendisi için çok zor olacaktı. Yine de bu konuda kendi yasına iştirak eden bir kadının cenazesinde yas tutup ağlamak için son bir izin aldıktan sonra, hemen Resûlullah'a biat etti.[10] O gün Resûlullah'la biatleşen hanımlar arasında Ümmü Süleym, Ümmü'l-Alâ, Muâz b. Cebel'in hanımı ve Ebû Sebre'nin kızı da vardı. Onlar da Peygamber'e verdikleri sözden hiçbir zaman dönmediler.[11]

Hanımlar, Peygamber'e verdikleri sözleri ellerinden geldiğince tutmaya çalışıyorlardı. Allah'ın ve Resûlü'nün hükümlerine bağlılık kolay bir şey değildi. Bunun için ruhun devamlı ibadetlerle beslenmesi gerekiyordu. Bu nedenle hanımlar Mescid-i Nebevî'nin daimî cemaati arasındaydı.[12] Vakit namazlarını cemaatle kılıyor, Resûlullah'ın sohbetlerini dinliyorlardı.[13] Allah Resûlü, *"Allah'ın kadın kullarının Allah'ın mescitlerine gelmelerine engel*

[4] Hİ10849 İbn Hacer, *İsâbe*, VII, 510.
[5] N4186 Nesâî, Bîat, 18; HM27548 İbn Hanbel, VI, 357.
[6] M4463 Müslim, Hudûd, 43.
[7] Mümtehine, 60/12.
[8] B5288 Buhârî, Talâk, 20; M4834 Müslim, İmâre, 88.
[9] N4186 Nesâî, Bîat, 18.
[10] B7215 Buhârî, Ahkâm, 49; M2165 Müslim, Cenâiz, 33.
[11] B1306 Buhârî, Cenâiz, 45; M2163 Müslim, Cenâiz, 31.
[12] B578 Buhârî, Mevâkîtü's-salât, 27.
[13] B98 Buhârî, İlim, 32.

olmayın." buyurmuştu.[14] Sabah, akşam ve yatsı namazlarına katılmak karanlık saatlerde dışarıda olmayı gerektiriyordu. Allah Resûlü bu vakitlerde de olsa hanımların mescide gelmelerinin engellenmesini istemiyordu ve ashâbına, *"Hanımlarınız geceleyin mescide gitmek için sizden izin istediğinde onlara izin verin."* uyarısını yapıyordu.[15]

Resûlullah dönemi İslâm toplumunda mescit, sadece bir ibadethaneden ibaret değildi. Sosyal hayatın merkezinde, ilmî, hukukî, siyasî pek çok faaliyetin icra edildiği bir mekândı. Bu itibarla hanımların mescitte bulunmaları, mescitteki etkinliklere de katılmaları anlamına geliyordu. Hanımların sosyal hayatın bu denli içinde yer alması, sonraki yıllarda Hz. Ömer'in torunu Bilâl'i rahatsız etmeye başlamıştı. Babası Abdullah b. Ömer'e, hanımların mescide gelmesini engellemek istediğini söyleyince, Abdullah, oğluna çok kızmış ve şöyle demişti: "Ben sana Peygamber'in hadisini naklediyorum, sen ise hâlâ, 'Vallahi hanımları mescitten alıkoyacağız.' diyorsun."[16]

Hz. Ömer de eşinin mescide gitmesine karşı olanlardandı. Buna rağmen eşi Âtike bnt. Zeyd, Allah Resûlü'nün tavsiyelerine uyarak mescide devam etmiştir. Hatta Âtike, sabah ve yatsı namazlarını dahi mescitte kılıyordu. Hz. Ömer bu durumdan hoşlanmadığını her fırsatta hanımına ifade etmiş, buna karşın Âtike de mescide gitmeye devam edeceğini söylemiştir.[17] Âtike'ye, "Ömer'in bundan hoşlanmadığını ve seni başkalarından kıskandığını bildiğin hâlde neden geliyorsun?" denildiğinde, Ömer'in kendisini mescide gitmekten neden alıkoymadığını şöyle açıklamıştır: "Ona Allah Resûlü'nün (sav), *'Allah'ın hanım kullarını mescide gitmekten alıkoymayın.'* sözü engel oluyor."[18]

Mescidin Resûlullah döneminde sosyal hayatın merkezi olması, kadını, erkeği ve çocuğuyla tüm inananları mescide bağlamış, mescitten uzak durmayı imkânsız hâle getirmişti. Allah Resûlü'nün istediği de buydu. Bu nedenle Medine'ye geldikten sonra ensar hanımlarını bir evde toplamış, Hz. Ömer'i onlara elçi göndermişti. Hz. Ömer bu eve gelerek selâm verdi. Hanımlar selâmını aldılar. Hz. Ömer, kendisinin Allah Resûlü'nün elçisi olduğunu belirttikten sonra Resûlullah'ın talebini onlara iletti. Resûlullah bulûğ yaşı yaklaşmış küçük kızların, genç kızların, evinin bir köşesinde oturan hanımların hatta âdet görmekte olanların dahi bayram namazları için namazgâha gelmesini istiyordu.[19] Medine'de bayram günleri Müslümanların bir arada oldukları, güçlerini ve beraberliklerini izhar ettikleri günler olmalıydı. Bu nedenle bayram namazlarında herkes namaz kılı-

[14] M990 Müslim, Salât, 136.
[15] B865 Buhârî, Ezân, 162; M992 Müslim, Salât 138.
[16] M989 Müslim, Salât, 135.
[17] MA5111 Abdürrezzâk, *Musannef*, III, 148; MU471 *Muvatta'*, Kıble, 6.
[18] B900 Buhârî, Cum'a, 13.
[19] M2056 Müslim, Îdeyn, 12; D1139 Ebû Dâvûd, Salât, 238, 241.

nan yerde toplanacaktı. Bayramın bereket, huzur ve coşkusundan hiçbir kadın mahrum olmamalıydı. Peygamber'in bu emrini uygulayan hayızlı hanımlar geriye çekiliyor, sadece tekbir ve dualara iştirak ediyorlar, ancak bayram gününün mânevî atmosferini solumuş oluyorlardı.[20]

Hanımlar, çoğu kere küçük çocuklarını da yanlarına alıp mescide gelerek vakit namazlarına katılıyordu. Resûlullah bu durumun farkındaydı. Onlara hiçbir şekilde meşakkat yüklemek istemiyor, hanımların çocuklarıyla bile olsa mescide devam etmelerini arzu ediyordu. Bu hâl cemaatle kılınan namazın mahiyetine dahi tesir etmişti. Allah Resûlü bu hususu ashâbına şöyle izah etti: *"Ben uzun uzun kıldırma isteğiyle namaza başlıyorum, o esnada bir çocuk ağlaması işitiyorum. Annesinin onun ağlamasından dolayı sıkıntıya düşeceğini bildiğimden namazı kısa tutuyorum."*[21]

Allah Resûlü, hanımların mescit gibi sosyal hayatın odağı olan yerlerden uzak durmamaları için onları rahat ettirmeye çalışıyordu. Bu amaçla getirdiği düzenlemelerden biri de hanımların erkeklerden önce mescitten çıkması idi. Resûlullah namazda selâm verdikten sonra bir müddet bekliyor, mescitten önce hanımlar, sonra erkekler çıkıyordu.[22] Bu, hanımları rahatlatmak adına yapılan son derece nazik bir uygulamaydı.

Ancak hanımların da erkeklerin de toplumsal hayatta öğrenecekleri çok şey vardı. Allah Resûlü mescitlerde dikkatlerin ve düşüncelerin ibadetten başka bir yere kaymasını istemiyordu. Öte yandan hanımların sosyal hayatta tesettür âyetine uygun bir tarzda giyinmeleri, dikkatleri üzerlerine toplayacak davranışlardan uzak durmaları gerekiyordu.

Asr-ı saadet döneminden uzaklaşıldıkça toplumda belirmeye başlayan ahlâkî yozlaşma, kadınların namazlarını mescitlerde cemaatle kılmaları gerektiği yönündeki anlayışın değişmesine yol açmıştır. Nitekim müminlerin annesi Hz. Âişe, "Eğer Resûlullah (sav) kadınların bugün icat ettikleri yeni âdetleri görmüş olsaydı, İsrâiloğulları döneminde kadınların men edildikleri gibi, muhakkak onları da mescide gitmekten menederdi." demiştir.[23]

Efendimizi (sav) en iyi tanıyanlardan biri olarak Hz. Âişe'nin bu sözü, Müslüman hanımların, mescit başta olmak üzere toplum içinde her alanda, giyim kuşam ve davranışlarıyla nezih ve saygın bir görünüme sahip olmalarına Peygamber Efendimizin ne kadar önem verdiğini göstermektedir.

Sosyal hayatın en önemli faaliyetlerinden biri de kuşkusuz yardımlaşma ve dayanışmadır. Resûlullah, hanımların bu sahada da faal olmalarını, sosyal yardımlaşma ve dayanışma çalışmaları içinde yer almalarını arzu-

[20] B971 Buhârî, Îdeyn, 12; M2056 Müslim, Îdeyn, 12.
[21] B709 Buhârî, Ezân, 65; M1056 Müslim, Salât, 192.
[22] B837 Buhârî, Ezân, 152.
[23] M999 Müslim, Salât, 144; B869 Buhârî, Ezân, 163.

luyordu. Sadaka vermek konusunda hanımlara özel nasihatlerde bulunuyordu. Nitekim Allah Resûlü'nün gayretleri sayesinde ilk İslâm toplumu, dayanışma ve yardımlaşma alanında hanımların göz yaşartan bir azim ve fedakârlık içinde olduklarını gösteren örneklerle doludur.

Bir Ramazan Bayramı sabahında Resûlullah, mescitte erkek saflarını yara yara hanımların arasına gelmişti. Yanında Bilâl-i Habeşî vardı. Peygamberimiz hanımlara özel bir konuşma yaparak sadaka vermelerini emretti. Bilâl elbisesinin eteğini açıp verilen sadakaları toplamaya başladı. Hanımlar Resûlullah'ın teşvikine uyarak küpelerini ve yüzüklerini çıkarıp Bilâl-i Habeşî'nin elbisesine bırakıyorlardı.[24]

Zeyneb es-Sekafiyye, Resûlullah'ın, *"Ziynetlerinizden bile olsa infak edin."* dediğini duyunca bu emri nasıl yerine getirebileceğini düşünmeye başladı. Eşinin ve ailesinin geçimini kendisi sağlıyordu. Üstelik evinde yetim çocuklar vardı. Onlar için de çalışıyor, gelirini onlara sarf ediyordu. Ailenin maddî yükü neredeyse tamamen onun omuzlarındaydı. Acaba bu harcamaları ile infak etmiş sayılıyor muydu? Bu harcamalar sadaka yerine geçer ve yeterli olur muydu? Eşi Abdullah b. Mes'ûd'a bu meseleyi Hz. Peygamber'e sormasını söyledi. Abdullah ise bizzat Zeyneb'in Resûlullah'a sormasından yanaydı. Zeyneb bu meselenin cevabını öğrenmek üzere Hz. Peygamber'in yanına gitti. Kapıda Ukbe b. Amr el-Ensârî'nin eşi Zeyneb ile karşılaştı. O da Allah Resûlü'ne aynı konuda danışmak için bekliyordu. Peygamber'in kapısının önünde iki hanımın konuştuklarını gören Bilâl, yanlarına geldi. Hanımlar, sormak istedikleri soruyu Bilâl'e ilettiler ve onu Hz. Peygamber'e arz etmesini talep ettiler. Bilâl, Peygamber Efendimizin yanına girdi ve soruyu ona yöneltti. Allah Resûlü şöyle buyurdu: *"Onlar hem sadaka hem de sıla-i rahim sebebiyle iki kat ecir kazanırlar."*[25] Bu durum, asr-ı saadet hanımlarının hem ekonomik güce sahip olduklarını hem de sosyal sorumluluklarını öğrenip yerine getirmeye gayret ettiklerini gözler önüne sermektedir.

Hanımlar bu iki Zeyneb'in yaptığı gibi sosyal görev ve sorumluluklarını en iyi şekilde öğrenip ifa etmeye çalışırken aynı zamanda sosyal konumlarını sorguluyor, iyi bir sosyal statüde olmayı arzuluyorlardı. Özellikle Allah katında zikredilmek onlar için oldukça önemliydi. Bu itibarla bir gün Medineli Müslümanlardan Ümmü Umâre isimli hanım, Resûlullah'a, "(Kur'an'da) her şeyin erkekler için nâzil olduğunu görüyorum. Hiçbir konuda kadınların zikredildiğini göremiyorum." dedi. Ümmü

[24] M2044 Müslim, Îdeyn, 1; B98 Buhârî, İlim 32.
[25] M2318 Müslim, Zekât, 45; B1466 Buhârî, Zekât, 48; İF3/329 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 329.

Umâre'nin bu sitemkâr sorusunun akabinde Ahzâb sûresinin otuz beşinci âyeti nâzil oldu:[26] *"Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar, mümin erkekler ve mümin kadınlar, taata devam eden erkekler ve taata devam eden kadınlar, doğru erkekler ve doğru kadınlar, sabreden erkekler ve sabreden kadınlar, mütevazı erkekler ve mütevazı kadınlar, sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkekler ve oruç tutan kadınlar, ırzlarını koruyan erkekler ve ırzlarını koruyan kadınlar, Allah'ı çok zikreden erkekler ve çok zikreden kadınlar var ya; işte Allah, bunlar için bir mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır."*[27] Âyet, Cenâb-ı Allah'ın kadın olsun erkek olsun iman ve itaat eden herkese mağfiret ve mükâfat vereceğini açıklamakta, kadın ve erkek arasında Allah katında bir fark gözetilmediğini vurgulamakta idi.

Hanımlar sosyal hayata dair sorunlarını Resûlullah'a rahatlıkla danışmaktaydılar. Hz. Peygamber'in eşlerinden Ümmü Seleme de Ümmü Umâre'nin sorusuna benzer bir soruyu Resûlullah'a sormuş, "Ey Allah'ın Elçisi, erkekler cihada katılıyor, kadınlar olarak biz katılmıyoruz ve miras payımız da erkeklerin yarısı kadar." demişti. Bunun üzerine Nisâ sûresinin otuz ikinci âyeti nâzil oldu.[28] Bu âyette Cenâb-ı Allah, hem kadınlara hem de erkeklere hitaben her birine diğerinde olmayan birtakım üstünlükler verildiğini, karşı cinste olup da kendilerinde olmayan üstünlüklere göz dikmemeleri gerektiğini vahyetti.[29] Resûlullah o gün minbere çıkıp ümmetine, *"Doğrusu Müslüman erkekler ve Müslüman kadınlar..."* diye başlayan Ahzâb sûresinin otuz beşinci âyetini okudu.[30]

Resûlullah döneminde hanımlar, toplum hayatının en meşakkatli, en zor ve en tehlikeli alanı olan savaşlarda dahi yer alıyorlardı. Ümmü Umâre el-Ensâriyye olarak da bilinen Nesîbe bnt. Kâ'b, ikinci Akabe Biati'nde bulunmuş ensar hanımlarından biriydi.[31] Daha sonra Uhud Gazvesi'ne de katılan Nesîbe, bu gazve esnasında eşi ve oğlu ile birlikte Resûlullah'a siper olmuş, Peygamber'in yanından hiç ayrılmamış, onu muhafaza etmek uğruna on iki yerinden yara almıştı. Resûlullah o gün hangi yöne dönse Nesîbe'nin ona siper olup savaştığını anlatmış, Nesîbe için, *"Bugün Nesîbe'nin makamı falanca ve filancanın makamından hayırlıdır."* buyurmuştu. Bu güzide hanım Hudeybiye'de, Hayber'in fethinde bulunmuş, kaza umresine ve Huneyn Gazvesi'ne iştirak etmişti. Resûlullah'ın vefatından sonra da Yemâme Savaşı'nda yer almış, bu savaşta on iki yerinden yaralanmış ve eli kopmuştu.[32]

Savaşlarda Nesîbe gibi bizzat çatışmanın içinde yer alanlar olduğu gibi geri hizmette görev yapan hanımlar da vardı. Ümmü Atıyye el-Ensâriyye,

[26] T3211 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 33.
[27] Ahzâb, 33/35.
[28] T3022 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4.
[29] Nisâ, 4/32.
[30] HM27110 İbn Hanbel, VI, 301.
[31] HM15891 İbn Hanbel, III, 461.
[32] ST8/412 İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 412-415; Hİ8/140 İbn Hacer, *İsâbe*, VIII, 140.

Peygamberimiz (sav) ile beraber yedi ayrı gazveye katılmıştı. Bu gazvelerde askerlerin eşyalarını bekliyor, onlara yemek hazırlıyor, yaralıları tedavi ediyor, hasta bakıcılık yapıyordu.[33] Rubeyyi' bnt. Muavviz isimli ensârî sahâbî hanım da Resûlullah döneminde gazvelere katılmıştı. Rubeyyi', hanımların gazvelerde askerlere hizmet ettiklerini, su taşıdıklarını, ölü ve yaralıları Medine'ye götürdüklerini anlatmıştır.[34]

Uhud Savaşı'nda Müslümanların bozguna uğradıkları dehşet anlarına dair o zamanlar henüz küçük bir çocuk olan Enes'in zihninde daha sonraları silinmeyecek bir tablo kalmıştı. Annesi Ümmü Süleym, Hz. Âişe ile birlikte eteklerini toplamış, omuzlarında su kırbalarıyla savaş meydanında bir oraya bir buraya koşturup duruyorlardı. Kırbalarda taşıdıkları suyu yaralı askerlere içiriyor, kırbalar boşaldıkça yeniden doldurup askerlerin arasına karışıyorlardı.[35] Hz. Fâtıma da eşi Hz. Ali (ra) ile beraber Uhud Savaşı'nda Resûlullah'ın yarasını yıkayıp tedavi etmişti.[36]

Hayber Gazvesi'ne katılmaya niyetli hanımlar ise Hz. Peygamber'e gelerek, "Biz yün eğirerek kazandıklarımızla cihada çıktık. Yanımızda yaralılar için ilaçlar var. Etrafa saçılmış okları toplayıp askerlere verebilir, onlara un çorbası yapabiliriz." diyerek izin istemişlerdi. Bunun üzerine Resûlullah onlara müsaade etmiş, Hayber fethedildikten sonra erkeklere verdiği gibi bu hanımlara da ganimetten pay vermişti.[37]

Savaşta tıbbî hizmet veren hanımlardan biri de Rüfeyde el-Ensâriyye idi. İlk seyyar sahra hastanesini kuran, tabip olduğu bilinen bu hanımın yaralıları tedavi ettiği çadır, "Rüfeyde'nin çadırı" diye biliniyordu.[38] Hendek Savaşı'nda yaralanan Sa'd b. Muâz, Resûlullah'ın talebi doğrultusunda Rüfeyde tarafından tedavi edilmek üzere bu çadıra kaldırılmıştı.[39]

Bu tablolar, sosyal hayatın önemli ve kaçınılmaz bir ihtiyacı olan tıbbî destek konusunda Resûlullah döneminde hanımların, hem hanım hem de erkek hastaların bakımını ve tedavisini üstlendiklerini göstermektedir. Hanımlar hastalara yardım ve desteklerini sadece bakım ve tedavi ile sınırlı tutmamış, hasta ziyaretlerinde bulunmaya da çalışmışlardı. Hicretten sonra Hz. Ebû Bekir ve Bilâl hastalandıklarında Hz. Âişe her ikisini ziyaret etmişti.[40] Vefatından önceki hastalığı esnasında bir grup sahâbî hanım da Resûlullah'ı ziyaret etmişlerdi. Huzeyfe b. Yemân'ın kız kardeşi Fâtıma bu hanımlardan biriydi.[41]

* * *

[33] M4690 Müslim, Cihâd ve siyer, 142.
[34] B5679 Buhârî, Tıb, 2.
[35] M4683 Müslim, Cihâd ve siyer, 136; B2880 Buhârî, Cihâd, 65.
[36] B243 Buhârî, Vudû', 72; M4642 Müslim, Cihâd ve siyer, 101.
[37] D2729 Ebû Dâvûd, Cihâd, 141.
[38] HS4/199 İbn Hişâm, *Sîret*, IV, 199.
[39] Hİ7/646 İbn Hacer, *İsâbe*, VII, 646.
[40] B5654 Buhârî, Merdâ, 8.
[41] HM27619 İbn Hanbel, VI, 368.

Asr-ı saadet hanımları ilim tahsilinden de geri kalmayı asla istemiyorlardı. İçlerinden biri Resûlullah'a gelerek hanımların bu konudaki talebini iletti: "Ey Allah'ın Elçisi, erkekler senin sözlerini rahatlıkla öğrenebiliyor. Bize de bir gün tahsis etsen, o gün sana gelsek, Allah'ın sana öğrettiklerini sen de bize öğretsen." dedi. Resûlullah bu talebi geri çevirmedi. Hanımların eğitimi için de özel zaman ayırmaya başladı.[42] Bu saatlerde hanımlar öğrenmek istediklerini Resûlullah'a rahatlıkla sorabiliyorlardı.

Medine gün geçtikçe bir ilim ve irfan yuvası hâline geliyordu. Ümmü Gülsüm bnt. Ukbe, Âişe bnt. Sa'd, Kerîme bnt. el-Mikdâd, Şifâ bnt. Abdullah ve Resûlullah'ın eşlerinden Hafsa bnt. Ömer okuma yazma bilen hanımlardı.[43] Şifâ bnt. Abdullah, Hz. Hafsa'ya yazmayı öğreten hanımdı.[44] Ümmü'd-Derdâ' levha üzerine yazarak talebelerine hikmetli sözler öğretirdi.[45] Medineli sahâbî hanımlardan Ümmü Varaka, Kur'an'ın toplanmasına hizmet edenlerdendi. Resûlullah onun kendi ev halkına imam olarak namaz kıldırmasını istemiş, ona bir de müezzin tayin etmişti.[46]

Hz. Âişe'nin hadis ve fıkıh bilgisi son derece derindi. Kadın, erkek pek çok sahâbî öğrenmek istedikleri meseleleri ona soruyorlardı. Hz. Âişe[47] ve Ümmü Seleme[48] zaman zaman sahâbî hanımlara imam olup safın ortasında durarak onlara namaz da kıldırıyorlardı.

Resûlullah döneminde hanımlar ilmî hayatın yanı sıra iş ve ticaret hayatında da kendilerini gösteriyorlardı. Hz. Âişe'nin kız kardeşi Esmâ çok çalışkan ve akıllı bir kadındı. Oldukça yorucu ve ağır bir iş olmasına rağmen eşi Zübeyr'in atına seyislik yapardı.[49] Bir defasında evinin önünde, gölgede satış yapmak için kendisinden izin isteyen fakir bir adama eşi Zübeyr'in de onayını alarak izin veren Esmâ, böylece hem ticarete yardımcı olmuş hem de elde ettiği geliri tasadduk etmişti.[50]

Medine çarşısında ticaret yapanlar arasında hanım sahâbîler de vardı. Esmâ bnt. Mahreme güzel koku satardı.[51] Kayle, iyi bir tüccar hanımdı. Ticaret ahlâkına dair Hz. Peygamber'e soru yöneltmiş, ondan önemli bilgiler öğrenmişti.[52] Semrâ bnt. Nüheyk elinde kırbacıyla çarşıda dolaşır, alış verişleri denetleyerek çarşıdakilere iyiliği emredip onları kötülükten sakındırırdı.[53] Şifâ bnt. Abdullah ise Hz. Ömer'in çarşıda denetlemelerde bulunmak üzere görevlendirdiği hanımdı. Hz. Ömer, Şifâ bnt. Abdullah'ın görüşlerine değer ve öncelik verirdi.[54] Hem Semrâ bnt. Nüheyk hem de Şifâ bnt. Abdullah, daha sonraki yıllarda hisbe teşkilatı adıyla kurumsallaşacak bir görev olan, toplumda iyiliği yayma ve insanları kötülükten alıkoyma vazifesini yürütmekteydiler.

42 M6699 Müslim, Birr, 152; B7310 Buhârî, İ'tisâm, 9.
43 BFS661 Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 661-662.
44 D3887 Ebû Dâvûd, Tıb, 18; HM27635 İbn Hanbel, VI, 372.
45 TE2/360 Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ*, II, 360-361.
46 D592 Ebû Dâvûd, Salât, 61; HM27826 İbn Hanbel, VI, 404.
47 MA5087 Abdürrezzâk, *Musannef*, III, 141; NM 731 Hâkim, *Müstedrek*, I, 304 (1/204).
48 MŞ4952 İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, Salavât, 316.
49 B5224 Buhârî, Nikâh, 108.
50 M5693 Müslim, Selâm, 35.
51 İBS903 İbn Abdülber, *İstîab*, 903.
52 İM2204 İbn Mâce, Ticâret, 29.
53 İBS914 İbn Abdülber, *İstîâb*, s. 914.
54 Hİ7/727 İbn Hacer, *İsâbe*, VII, 727-728.

Hz. Peygamber döneminde Medine'de mahareti ile bilinen bir diğer hanım Ca'fer b. Ebû Tâlib'in eşi, Habeşistan muhaciri Esmâ bnt. Umeys idi. Kendisi, oldukça zor ve meşakkatli geçen bir deniz yolculuğuyla Habeşistan'a hicret eden on altı hanımdan biriydi. Bu diyarda geçirdiği günlerde Esmâ, Habeşistanlıların kapalı tabut yaptıklarını görmüş, bu geleneği Arap yarımadasına taşımış,[55] sonraları Hz. Fâtıma'nın ve Zeyneb bnt. Cahş'ın tabutlarını o yapmıştı.[56] Esmâ bnt. Umeys ayrıca deri de tabaklardı.[57] Kendine güvenen, karşısındaki kim olursa olsun haklarını savunabilen bir hanımdı. Resûlullah'ın zevcelerinden Hafsa'yı ziyarete geldiği bir gün, Hz. Ömer de kızı Hafsa'yı görmeye gelmişti. Hz. Ömer, "Kim bu kadın?" diye sormuş, Hafsa onun Esmâ bnt. Umeys olduğunu söyleyince Esmâ'ya dönüp, "Şu deniz yoluyla Habeşistan'a giden kadın mı?" demişti. Esmâ, "Evet." diye cevap verince Hz. Ömer, "Biz Medine'ye sizden önce hicret ettik. Bu yüzden Allah Resûlü'ne (sav) sizden daha yakınız." demişti. Bu sözler Esmâ'yı bir hayli kızdırdı. Pek çok zorlukla mücadele ettikleri Habeşistan hicretinin değerinin farkındaydı. Karşısındaki şahıs Ömer de olsa susmadı. Dönüp ona şöyle dedi: "Hayır, Allah'a yemin ederim ki siz Resûlullah'ın (sav) yanındaydınız. O aç olanınızı doyuruyor, cahil olanınıza öğüt veriyordu. Oysa biz Habeşistan'da, çok uzakta ve bizden hoşlanılmayan bir yerdeydik. Bunu sadece Allah ve Resûlü (sav) için yaptık." Esmâ gittikçe öfkeleniyordu, "Yemin ederim, senin bu söylediklerini Resûlullah'a iletene kadar bir şey yiyip içmeyeceğim. Vallahi, biz eziyet görüyor ve korku içinde yaşıyorduk. Senin bu sözlerini yalan katmadan, hiç saptırmadan ve bir şeyilâve etmeden (olduğu gibi) Peygamber'e bildireceğim." diye ekledi.[58] Olayı Resûlullah'a taşımaktan çekinmiyor, hakikatin ortaya çıkmasını istiyordu. Resûlullah gelir gelmez Esmâ, Hz. Ömer'in sözlerini aktardı. Allah Resûlü Esmâ'ya dönüp, *"Sen ona ne dedin?"* diye sordu. Esmâ neler söylediğini anlattı. Bunun üzerine Resûlullah nihayet yüreğine su serpen şu cümleleri söyledi: *"O, bana sizden daha yakın değildir. O ve arkadaşları bir kere hicret ettiler. Siz ise ey gemi halkı, iki kere hicret ettiniz."*[59]

Esmâ hayatta duyacağı en güzel şeyi duymuştu. Bu sözler hem onu hem de tüm Habeşistan muhacirlerini bu dünyada en çok sevindiren sözlerdi. Habeşistan muhacirleri gruplar hâlinde bu hadisi Esmâ'dan dinlemeye geliyorlardı.[60] Bu durum özellikle hadis rivayetinde sahâbî hanımların ne kadar önemli bir role sahip olduklarını, kadın erkek muasırlarının, hanım sahâbîlerden hadis öğrenmeye geldiklerini göstermektedir.

[55] ST8/280 İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 280-281.
[56] ZS2/131 Zehebî, *Siyer*, II, 131-132; ZS2/212 Zehebî, *Siyer*, II, 212-213.
[57] HM27626 İbn Hanbel, VI, 370.
[58] B4230 Buhârî, Meğâzî, 39.
[59] B4231 Buhârî, Meğâzî, 39; M6411 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 169.
[60] M6411 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 169.

Hanımların, sosyal hayatın özellikle siyaset ve idarecilik alanındaki yeri, Hz. Peygamber dönemi itibariyle belki de en çok merak edilen konular arasındadır. Siyasette hanımların üst görevlere yükselmesi konusunda Resûlullah'ın, *"Yönetimini kadına teslim eden bir kavim, iflah olmaz."* buyurduğu rivayet edilmiştir.[61] Kuşkusuz tüm hadisler gibi bu hadisi de doğru anlayıp değerlendirebilmek için, söylenme sebebini, söylendiği ortamı ve şartları dikkate almak gereklidir. Resûlullah'ın bu sözleri söylemesi, hicretin yedinci senesinde çevre ülkelerin hükümdarlarına İslâm'a davet mektupları göndermesinin akabinde cereyan eden olaylardan sonraya rastlar.

Resûlullah'ın göndermiş olduğu mektuplardan biri de İran hükümdarına yazılmıştı. Hükümdar mektubu okur okumaz öfkelenmiş ve yırtmıştı. Mektubuna yapılan bu hakaret Resûlullah'ı derinden yaraladı ve onlara beddua ederek, *"(Mektubumu parçaladıkları gibi) Allah da onları paramparça etsin."* buyurdu.[62] Aynı sene bu hükümdar, oğlu Şîrûye tarafından öldürüldü. Şîrûye, iktidar hırsıyla bütün erkek kardeşlerini de öldürdü. Ancak saltanatı uzun sürmedi, kısa bir süre sonra kendisi de öldü. Ailede hükümdarlığı devralacak hiç erkek kalmadığı için İranlılar hicretin dokuzuncu senesinde devletin başına Şîrûye'nin kız kardeşi Boran'ı geçirdiler. Resûlullah işte bu haberi duyunca, *"Yönetimini kadına teslim eden bir kavim iflah olmaz."* buyurdu.[63]

Resûlullah, İran Kisrâsı'nın İslâm davetine gösterdiği saygısızlık sebebiyle daha önce beddua etmişti. Dağılmalarının akabinde yönetimin başına geçen yeni hükümdar, belki İran halkı için bir ümit olabilirdi. Ancak Resûlullah bu yeni hükümdarın da onları toparlayamayacağını, felâha eremeyeceklerini bildirdi. Dolayısıyla bu rivayet, kadının yönetici olamayacağına dair genel bir hüküm ihtiva etmemekte; özel olarak hükümdarı kadın olan Sâsânî Devleti'nin felâh bulamayacağına işaret etmektedir.

Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de bir kadın hükümdar olan Sebe' Melikesi Belkıs'tan söz edilirken herhangi bir olumsuz ifadeye yer verilmemiş, kadınların üst düzey idareciliklerde bulunmaması gerektiği yönünde bir işarette bulunulmamıştır.[64] Şu hâlde devlet başkanlığının da diğer görevlerde olduğu gibi bir liyakat ve ehliyet işi olduğu, bir kadının ehil ve lâyık olması hâlinde bu göreve getirilebileceği, bu konuda Kur'an ve sünnette bir engel bulunmadığı ifade edilebilir.

Resûlullah döneminde kadınların siyasî ve hukukî sorumluluklar aldıklarını gösteren önemli bir örnek Mekke'nin fethedildiği yıl yaşanan şu

[61] B4425 Buhârî, Meğâzî, 83; T2262 Tirmizî, Fiten 75.
[62] B64 Buhârî, İlim, 7.
[63] AU18/75 Aynî, *Umdetü'l-kârî*, XVIII, 75-76.
[64] Neml, 27/22-44.

hadisedir; Fetih senesinde Resûlullah'ın amcası Ebû Tâlib'in kızı Ümmü Hânî, Peygamber Efendimizin yanına geldi. Ona, "Yâ Resûlallah! Annemin oğlu (kardeşim) Ali, benim kendisine eman (güvence) vererek himayeme aldığım İbn Hübeyre'yi öldüreceğini söylüyor." dedi. Resûlullah da ona, *"Ey Ümmü Hânî, senin eman verdiğin kişiye biz de eman vermişizdir."* buyurdu.[65]

Bir şahsa eman vermenin, yani can güvenliği sunmanın, başlı başına hukukî ve siyasî bir faaliyet olduğu ortadadır. Bu güvencenin siyasî otorite tarafından tanınması, güvence veren kişinin bu konuda yetkili kabul edildiğine işaret eder. Bu olaydan yaklaşık on beş yıl sonra, Hz. Ömer'in şehâdetinin akabinde yeni halifeyi belirlemek için seçilmiş heyet, bu önemli siyasî ve stratejik olay için Fâtıma bnt. Kays'ın evini tercih etmiştir.[66]

Hz. Peygamber, hanımların sosyal hayata rahat katılabilmeleri, hem erkeklerin hem de hanımların huzurlarını bozacak, onları itham altında bırakacak olayların yaşanmaması için birtakım tedbir ve düzenlemeler getirmişti. Bu düzenlemelerden biri, bir kadın ve erkeğin, başkalarının görüş alanından uzak bir yerde baş başa kalmalarının yasaklanmasıydı. Bu yasağın getirilmesi Esmâ bnt. Umeys ile Ca'fer b. Ebû Tâlib'in vefatından sonra evlendiği eşi Hz. Ebû Bekir arasında geçen bir olay neticesinde olmuştu. Hâşimoğulları'ndan birkaç kişi Hz. Ebû Bekir'in evde olmadığı bir sırada onu ziyarete gelmişti. Esmâ evde yalnızdı ama misafirlerini geri çevirmedi, içeri buyur etti. Bir müddet sonra eve gelen Hz. Ebû Bekir, eşinin evde bir grup adamla oturduğunu görünce bir hayli rahatsız oldu. Yaşadığı rahatsızlığı Resûlullah'a iletti. Allah Resûlü o gün minbere çıkarak ashâbına şöyle seslendi: *"Bugünden sonra hiç kimse, beraberinde bir ya da iki kişi olmadığı takdirde, kocası evde olmayan bir kadının yanına girmesin."*[67]

Harama düşmeyeceğinden emin olan kişinin bile itham altında kalmamak için titiz davranması oldukça önemliydi. Allah Resûlü, hanımların sosyal hayatın içinde yer almasıyla birlikte ortaya çıkabilecek birtakım rahatsız edici olaylara, iftiralara ve yanlış anlamalara karşı ümmetin tedbirli olmasını istiyordu. Hanımların da erkeklerin de saygınlığına gölge düşmesini istemiyordu. Her iki cinsi de koruyup kollamayı arzuluyordu. Bu kısıtlama, hanımların da erkeklerin de sıkıntıyla karşılaşmadan sosyal hayatlarını sürdürebilmeleri için başvurulan önlemlerden biriydi.

Hz. Peygamber'in tedbir amaçlı olarak hanımların sosyal hayatta dikkat etmelerini istediği bir diğer düzenleme de uzun yolculuklar konusundaydı. Bu amaçla, *"Allah'a ve âhiret gününe iman etmiş bir kadına,*

[65] B3171 Buhârî, Cizye, 9; M1669 Müslim, Müsâfirîn, 82.
[66] İBS929 İbn Abdülber, *İstîâb*, 929.
[67] M5677 Müslim, Selâm, 22.

yanında mahremi olmadan bir gün ve bir gece boyunca sürecek bir yolculuğa çıkması helâl olmaz." buyurmuştu.[68] Hz. Peygamber'in bu yasaklaması şöyle de rivayet edilmiştir: *"Bir kadın, mahremi olmadan üç günlük yolculuğa çıkmasın."*[69] Bu hususta Hz. Peygamber'in Adî b. Hâtim ile yaptığı bir konuşmayı da dikkate almak gerekmektedir. Resûlullah Adî'ye hitaben, *"Eğer ömrün uzun olursa, devesi üzerinde yolculuk eden bir kadının, Allah'tan başka hiç kimseden korku duymadan Hîre şehrinden kalkıp gelerek Kâbe'yi tavaf edeceğini göreceksin.*" demiştir.[70] Resûlullah'ın bu sözleri hanımların yalnız başlarına seyahat etme yasağının yol güvenliği ile alâkalı olduğunu ortaya koymaktadır. Hanımların sosyal hayatıyla ilgili getirilen bu tür kısıtlama ve sınırlamalar tamamen toplumsal huzur ve güvenliği, sosyal hayatta kadınlara ve erkeklere rahatlık sağlamayı amaçlamaktadır. Bu tür düzenlemeler, hanımları sosyal hayattan uzaklaştırmak anlamına gelmemektedir. Herhangi bir şekilde yol güvenliği olmaması hâlinde, Resûlullah hanımların seyahat etmekten kaçınmalarını söylememiştir. Bu tür durumlarda hanımların mahremlerine sorumluluk yüklemiş, seyahat eden hanımların yanlarında olmalarını istemiştir.

Ashâbtan biri Resûlullah'ın, hanımların tek başına yolculuk yapmaması gerektiğine dair hadisini duyunca Resûlullah'a, "Ey Allah'ın Elçisi, ben şu orduya katılarak savaşa gitmek istiyorum, hanımım ise haccetmek istiyor. Ben ise gazveye katılmak için ismimi yazdırdım." diyerek durumunu arz etmiştir. Resûlullah adama dönerek, *"Hanımınla birlikte yola çık."* buyurmuştur.[71] Bu çözüm, cihad gibi faziletli ve değerli bir amelin dahi bu tür durumlar için terk edilebileceğini, ancak hanımların haccetme taleplerinin ertelenmemesi gerektiğini göstermektedir. Dolayısıyla hanımların mahremleriyle seyahat etmeleri şartı, onları hayatın gereklerinden mahrum eden bir düzenleme değil, mahremlerine sorumluluk yükleyen bir uygulama olarak görülmelidir.

Oyun, eğlence ve kutlamalar, tarih boyunca her toplumda sosyal hayatın kaçınılmaz bir parçası olmuştur. Bu tür etkinliklere, Hz. Peygamber döneminde de rastlanır. Medine'de bir bayram günü, kadınlar, erkekler, çocuklar bayram namazından sonra şehre dağılmaya başlamıştı. O sıralarda Habeşli bir grup, mescitte kalkanları ve mızrakları ile bir savaş gösterisi sunuyorlardı. Hz. Ömer, mescitte oyun sergilemeye hazırlanan bu grubun yanına öfkeyle sokuldu. Onları azarlayıp kovmak istediği her hâlinden belli idi. Habeşli grup şaşkındı. Onların bu hâlini gören Hz. Peygamber hemen

[68] B1088 Buhârî, Taksîru's-salât, 4; M3266 Müslim, Hac, 419.
[69] B1087 Buhârî, Taksîru's-salât, 4; M3268 Müslim, Hac, 421.
[70] B3595 Buhârî, Menâkıb, 25.
[71] B1862 Buhârî, Cezâü's-sayd, 26.

Hz. Ömer'e müdahale etti, *"Bırak onları."* dedi. Habeşlilere, *"Güven içinde oynayabilirsiniz."* diyerek onları da rahatlattı.[72] Bir bayram eğlencesinin engellenmesini istemiyordu. Coşku ve huzur içinde bir bayram yaşanmalıydı. Dönüp o zamanlar gencecik bir kadın olan Hz. Âişe'ye sordu: *"Seyretmek ister misin?"* Hz. Âişe, "Evet." diye karşılık verdi. Hz. Peygamber sırtındaki rida ile Hz. Âişe'yi örttü.[73] Yan yana Habeşlilerin gösterisini seyretmeye başladılar. Peygamberimiz ara ara, *"Haydi haydi Erfideoğulları!"* diyerek oyunculara cesaret veriyordu. Hz. Âişe sıkılmaya başlayınca Hz. Peygamber ona dönüp, *"Yeter mi?"* diye sordu. Hz. Âişe de "Evet." diye cevap verdi ve beraberce oradan ayrıldılar.[74] Bu bayram günü onun için unutulmaz bir gün olmuştu. Yıllar sonra yeğeni Urve'ye bu güzel günü anlattıktan sonra şöyle dedi: *"Eğlenceye düşkün genç bir kızın hâlini düşünün artık."*[75]

Hz. Âişe, meşru sınırlar içinde olduğu sürece, oyun ve eğlencenin anlayışla karşılanması gerektiğini Peygamber Efendimizden öğrenmişti. Çünkü yine bir bayram gününde Medineli Müslümanlardan iki kız çocuğu def çalıp şarkı söylüyorlardı. O sırada evde olan Resûl-i Ekrem de üzerine bir örtü almış yatıyordu. Hz. Ebû Bekir, kızını ziyarete geldiğinde böyle bir tabloyla karşılaşınca rahatsız olarak, "Allah Resûlü'nün (sav) evinde, hem de bir bayram gününde şeytan çalgısı mı?!" diyerek Hz. Âişe'yi azarladı. Resûlullah, *"Ey Ebû Bekir, onları kendi hâllerine bırak. Her milletin bir bayramı vardır. Bu da bizim bayramımızdır."* buyurdu.[76]

Resûlullah özel günlerdeki kutlama ve eğlencelere hanımların da iştirak etmesini normal karşılıyor, onlara müdahale etmiyor, edilmesini de istemiyordu. Kadını, erkeği ve çocuğuyla ashâbın düğün ve bayram kutlamaları gibi sosyal etkinliklerde yer alması oldukça doğaldı. Bir gün yolda, yanlarında çocuklarıyla bir grup hanımın gelmekte olduğunu gördü. Bunlar ensar hanımlarıydı. Bir düğün merasiminden dönüyorlardı. Herkes gibi Medineliler de düğün ve eğlenceyi pek severlerdi; Hz. Peygamber de Medinelileri... Kendisine doğru yaklaşan bu hanımlar topluluğunu görünce ayağa kalkan Allah Resûlü, *"Allah'a yemin ederim ki siz en sevdiğim insanlardansınız."* dedi. Ensara duyduğu muhabbet böylesine derin ve anlamlıydı Hz. Peygamber'in. Sevgisini izhar eden bu sözleri üç kere tekrarladı.[77] Ensar hanımları Hz. Peygamber'in bu inceliğinden, ziyadesiyle memnundular. Düğün sevincine Hz. Peygamber tarafından ayakta karşılanmak, üstelik sevildikleri müjdesini almak eklenmişti. Daha büyük bir bahtiyarlık olabilir miydi?

[72] B988 Buhârî, Îdeyn, 25.
[73] B5236 Buhârî, Nikâh, 115.
[74] B2907 Buhârî, Cihâd, 81; M2065 Müslim, Îdeyn, 19.
[75] B5236 Buhârî, Nikâh, 115; N1596 Nesâî, Îdeyn, 35.
[76] B952 Buhârî, Îdeyn, 3; M2061 Müslim, Îdeyn, 16.
[77] 3785 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 5; M6417 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 174.

Bütün bu örnekler birlikte değerlendirildiğinde, Resûlullah (sav) döneminde hanımların sosyal hak ve görevlerinin farkında oldukları, bunları öğrenmeye, elde etmeye ve uygulamaya çalıştıklarını görmekteyiz. Onlar, ilim öğrenmek, ticaret yapmak, dayanışma ve yardımlaşma faaliyetlerinde yer almak, savaşlara katılmak, hasta ve yaralıları tedavi etmek gibi sosyal hayatın neredeyse her alanında yer almışlardır. Diğer yandan ilk dönem İslâm toplumunda kutlama ve eğlenceler dâhil olmak üzere pek çok sosyal faaliyetin mescit çatısı altında gerçekleştirildiği bilinmektedir. Bu durumda Resûlullah'ın, "hanımların sabahın alacakaranlığında dahi mescide gelmelerini" uygun bulması hanımları daima sosyal hayatın içinde tutmak istediğinin açık bir göstergesidir. Özellikle bayram günlerinde hanımları mescitte görmek istemesi, namaz kılması caiz olmayan hayızlı hanımları dahi bayram sabahı namazgâha çağırması, onların hiçbir önemli ve değerli toplumsal faaliyetten uzak kalmayarak mutlaka toplumun içinde yer almalarını arzuladığını gözler önüne serer. Zira insan bir erkek ve bir dişiden yaratılmış, böylece milletlere ve kabilelere ayrılmıştır.[78] Dolayısıyla kadının dışlandığı, tecrübe ve bilgi birikimini toplumun yararına sunamadığı, hayata dair karar ve planlara dâhil edilmediği bir toplumsal hayat yaratılış kanuna aykırıdır.

[78] Hucurât, 49/13.

KADIN ve EĞİTİM
İLİM HER MÜSLÜMAN'A FARZDIR

عَنْ أَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: جَاءَتِ امْرَأَةٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَتْ:
يَا رَسُولَ اللَّهِ! ذَهَبَ الرِّجَالُ بِحَدِيثِكَ، فَاجْعَلْ لَنَا مِنْ نَفْسِكَ يَوْمًا نَأْتِيكَ
فِيهِ، تُعَلِّمُنَا مِمَّا عَلَّمَكَ اللَّهُ، قَالَ: "اجْتَمِعْنَ يَوْمَ كَذَا وَكَذَا." فَاجْتَمَعْنَ،
فَأَتَاهُنَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَعَلَّمَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَهُ اللَّهُ...

Ebû Saîd el-Hudrî anlatıyor:
"Bir kadın Resûlullah'a (sav) gelerek, 'Yâ Resûlallah! Senin sohbetinden hep erkekler faydalanıyor. Bize bir gününü ayırsan da o gün sana gelsek, bize Allah'ın sana öğrettiğinden öğretsen.' dedi. Hz. Peygamber, *'O hâlde şu şu günlerde toplanın.'* buyurdu. Bunun üzerine kadınlar toplandılar. Resûlullah (sav) onların yanına gelerek Allah'ın kendisine öğrettiklerinden onlara bir şeyler öğretti..."

(M6699 Müslim, Birr, 152)

عَنْ عَائِشَةَ... فَقَالَتْ عَائِشَةُ: نِعْمَ النِّسَاءُ نِسَاءُ الأَنْصَارِ! لَمْ يَكُنْ يَمْنَعُهُنَّ الْحَيَاءُ أَنْ يَتَفَقَّهْنَ فِى الدِّينِ.

عَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:
"لاَ تَمْنَعُوا إِمَاءَ اللَّهِ مَسَاجِدَ اللَّهِ."

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رضي الله عنهما قَالَ: خَرَجَ النَّبِيُّ ﷺ يَوْمَ عِيدٍ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ لَمْ يُصَلِّ قَبْلُ وَلاَ بَعْدُ، ثُمَّ مَالَ عَلَى النِّسَاءِ، وَمَعَهُ بِلاَلٌ، فَوَعَظَهُنَّ وَأَمَرَهُنَّ أَنْ يَتَصَدَّقْنَ، فَجَعَلَتِ الْمَرْأَةُ تُلْقِى الْقُلْبَ وَالْخُرْصَ.

عَنْ أَبِى مُوسَى الأَشْعَرِيِّ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ:
"إِذَا أَدَّبَ الرَّجُلُ أَمَتَهُ فَأَحْسَنَ تَأْدِيبَهَا، وَعَلَّمَهَا فَأَحْسَنَ تَعْلِيمَهَا ثُمَّ أَعْتَقَهَا فَتَزَوَّجَهَا كَانَ لَهُ أَجْرَانِ..."

Hz. Âişe ... şöyle demiştir: "Şu ensar kadınları ne iyi kadınlardır! Utanma duyguları, onların dinlerini öğrenmelerine engel olmuyor."

(M750 Müslim, Hayız, 61)

İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Allah'ın kadın kullarının Allah'ın mescitlerine gelmelerine engel olmayın."*

(M990 Müslim, Salât, 136)

İbn Abbâs (ra) anlatıyor: "Hz. Peygamber (sav) bir bayram günü (namazgâha) çıktı. İki rekât namaz kıl(dır)dı ve (bu namazın) öncesinde ya da sonrasında başka namaz kılmadı. Sonra yanında Bilâl olduğu hâlde kadınların olduğu saflara doğru gitti, onlara vaaz ve nasihatte bulunarak sadaka vermelerini istedi. Bunun üzerine hanımlar (Bilâl'in sadakaları toplamak üzere açtığı eteğine) bilezik ve küpelerini atmaya başladılar."

(B1431 Buhârî, Zekât, 21)

Ebû Musa el-Eş'arî'nin (ra) rivayet ettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Bir adam cariyesini güzelce terbiye eder ve ona iyi bir eğitim verir, sonra da azat edip onunla evlenirse, kendisine iki kat ecir vardır..."*

(B3446 Buhârî, Enbiyâ, 48)

İnsanı kadın ve erkek olarak yaratan Allah, onları ilâhî emirlere eşit düzeyde muhatap kılmıştır. Hz. Peygamber de kadın erkek ayırt etmeksizin bütün muhataplarına eşit davranmıştır. Nitekim bir sahâbî hanımın Resûlullah'a gelip, "Yâ Resûlallah! Senin sohbetinden hep erkekler faydalanıyor." şeklindeki serzenişi hanımlara özgü bir eğitim programına vesile olmuştur. Hanımlar erkekler gibi her an Resûlullah'la beraber olamadıkları için arzu ettikleri derecede onun anlattıklarından yararlanamıyorlardı. Hanımların ortak arzusunu dile getiren bu hanım sahâbî, Resûlullah'ın kendilerine özel olarak zaman ayırmasını rica etmiş ve "Bize bir gününü ayırsan da o gün sana gelsek ve bize Allah'ın sana öğrettiğinden öğretsen." demişti. Hanımların bu öğrenme istek ve talebine hak veren Hz. Peygamber, önceden gününü ve yerini belirlemek suretiyle toplanmalarını söylemiş ve bu kararlaştırılan zamanlarda onlarla bir araya gelmişti.[1]

İlk Müslümanlar Mekke'deki varoluş mücadelesinden sonra Medine'de toplumun inşası sürecine girmişti. Bu inşa sürecinin, başka bir ifadeyle nebevî eğitimin, kadın-erkek, hür-köle, genç-yaşlı, çoluk-çocuk toplumun her kesimini kucaklaması gerekiyordu. Zira her bir kesim, toplumun İslâm'a göre yeniden yapılanması açısından ihmal edilemez bir değerdeydi. Allah Resûlü, yirmi üç yıllık risâlet döneminde insanların kalbine sağlam bir tevhid inancı yerleştirmek ve bu inanç doğrultusunda onları eğitmek için çaba harcamıştı. Resûlullah'ın uyguladığı bu eğitimin çerçevesini ilâhî vahiy belirliyordu. Hz. Peygamber, hem Allah'tan aldığı vahyi insanlara anlatarak hem de bizzat anlattıklarını kendisi de yaşayıp örnek olarak veriyordu bu eğitimi. Toplumun topyekûn ıslahını hedefleyen bu eğitimden erkekler kadar kadınlar da payını almalıydı. Çünkü Kur'an'da buyrulduğuna göre, kadınlar da erkekler ile birlikte Allah'ın ve Elçisi'nin hükümlerinin muhatabı idiler[2] ve kendilerinden ne istenip ne istenmediğini bilmek zorundaydılar. Zira sonuçta öğrendiklerini uygulayacaklar ve bu sayede, *"Erkek olsun kadın olsun her kim mümin olarak iyi işler yaparsa, işte onlar cennete girerler ve zerre kadar haksızlığa uğratılmazlar."*[3] müjdesine nail olacaklardı. O hâlde eğitimlerinin ihmal edilmesi söz konusu bile olamazdı. Ayrıca gelecek nesillerin eğitimi için bu nesilleri yetiştirecek olan

[1] B7310 Buhârî, İ'tisâm, 9; M6699 Müslim, Birr, 152.
[2] Ahzâb, 33/36.
[3] Nisâ, 4/124.

kadınların eğitimi özel bir önem taşıyordu. Böylece hayata annesinin kucağında gözlerini açan bebek, attığı her adımda onun Peygamber eğitimi ile şekillenen terbiyesinde büyüyecekti.

Allah Resûlü, ilk günden itibaren kadınların eğitimine özel bir önem vermiştir. Öyle ki kendisine nâzil olan Kur'an'ı en yakınlarına anlatmaya başladığında, Safâ tepesindeki Erkam'ın evinde yapılan gizli toplantılara bile hanımları kabul etmiştir.[4] Hicretten önce Akabe'de Medineli Müslümanlarla buluştuğunda, bu tarihî biatlaşmaya hanımları da dâhil etmiştir. Hicretten sonra akın akın kendisini ziyarete gelen Medineli hanımlar, ahlâk eğitimlerinde temel teşkil edecek sözlerini şöyle sıralamışlardır: "Ey Allah'ın Resûlü, Allah'a hiçbir ortak koşmayacağımıza, hırsızlık yapmayacağımıza, zina etmeyeceğimize, çocuklarımızı öldürmeyeceğimize, kendi kendimize uydurduğumuz bir iftirada bulunmayacağımıza, iyiliklerde sana karşı gelmeyeceğimize dair sana söz veriyoruz."[5]

Kadınlar bilmediklerini öğrenme ve Resûlullah'a danışma noktasında son derece istekliydiler. İnanç ve ibadetle ilgili hemen her konudaki sorularını Allah Resûlü'ne rahatlıkla sorabiliyorlardı. Veda Haccı esnasında Has'am kabilesinden bir hanım, haccedemeyecek kadar yaşlı olan babasının yerine kendisinin haccedip edemeyeceğini Hz. Peygamber'e sormuş, o da *"Evet (babanın yerine) haccedebilirsin."* demişti.[6]

Diğer yandan hanımlar, özel hayatlarına dair problemleri de bizzat Hz. Peygamber'e danışabiliyorlardı. Bir defasında Allah Resûlü'nün yanına gelen bir kadın, "Birimiz elbisesinin üzerinde âdet kanından dolayı oluşan bir leke görürse ne yapsın?" diye sormuştu. Resûlullah, *"Elbisesini eliyle ovalasın, sonra su ile ovuşturup sıksın, sonra üzerine su serpsin, sonra onunla namaz kılsın."* cevabını vermişti.[7] Devamlı kanaması olan ve temizlenememekten şikâyetçi olan Fâtıma bnt. Ebû Hubeyş de Resûlullah'a bu durumunu arz etmiş, Peygamberimiz ona böyle bir durumda neler yapması gerektiğini anlatmıştı.[8] Esmâ'nın Hz. Peygamber'e âdet ve cünüplük sonrasında nasıl temizlenileceğini sormasına şahit olan Hz. Âişe, utanma duygularının öğrenme azimlerini engellemesine izin vermeyen Medineli hanımlara karşı hayranlığını şu sözleriyle dile getirmişti: "Şu ensar kadınları ne iyi kadınlardır! Utanma duyguları, onların dinlerini öğrenmelerine engel olmuyor."[9] Bazı kadınlar ise bizzat Peygamberimize sormaya çekindikleri mahrem konuları, Hz. Peygamber'in hanımları aracılığı ile öğreniyorlardı. Meselâ kanaması hiç kesilmeyen bir hanım özür durumunda ne yapacağı-

[4] HS2/188 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 188.
[5] MU1812 *Muvatta'*, Bey'at, 1; N4186 Nesâî, Biat, 18.
[6] B1513 Buhârî, Hac, 1; M3251 Müslim, Hac, 407.
[7] B227 Buhârî, Vudû', 63; M675 Müslim, Tahâret, 110.
[8] B325 Buhârî, Hayız, 24; M753 Müslim, Hayız, 62.
[9] M750 Müslim, Hayız, 61.

nı Ümmü Seleme aracılığı ile Peygamberimize danışmış,[10] bir başka hanım âdet döneminde kadının ibadetindeki değişikliği Hz. Âişe'nin yardımıyla öğrenmişti.[11] Hatta bazen öğrenim zinciri değişiyor, Hz. Âişe erkeklerin bilmesi gereken özel konuları kadınlara öğretmek suretiyle onlar aracılığıyla eşlerinin öğrenmesini sağlıyordu. Bir defasında yanına gelen Basralı kadınlara tuvalette su kullanmalarını söyleyen Âişe annemiz, onlar aracılığı ile eşlerine de haber göndererek, *"Kocalarınıza su ile temizlenmelerini söyleyin. Ben onlara bunu söylemekten hayâ ediyorum ama bilmeliler ki Allah Resûlü su ile temizlenirdi."* demiştir.[12]

Resûlullah hangi şart ve ortamda olursa olsun kadınların öğrenme çabalarını geri çevirmiyor, sorularını cevapsız bırakmıyordu. Peygamberimiz kadınların sorunlarını rahatça anlatabilmeleri için uygun ortamı hazırlayacak kadar anlayışlı ve nazik idi. Bir defasında sıkıntısını paylaşmak ve kendisine yardım etmesini istemek üzere gelen bir kadına ismi ile hitap ettikten sonra, nereye gelmemi istiyorsan oraya geleyim demiş ve onun ihtiyacı ile yakından ilgileneceğini ifade etmişti.[13]

Aslî vazifesi tebliğ olan bir Peygamber için öğretmenin yeri ve zamanı olmadığı gibi, dinini öğrenip yaşayarak sonsuz mutluluğa erenlerden olmayı dileyen yürekler için de öğrenmenin vakti ve süresi yoktu. Toplumun tamamını kapsayan bu nebevî eğitimi herhangi bir zaman ve mekânla sınırlamayan Hz. Peygamber, uygun bulduğu her ortamda bir şekilde mesajını onlara iletiyordu. Kimi zaman beraber oturdukları bir sohbet esnasında, kimi zaman mescitte, kimi zaman da cuma ve bayram hutbelerinde... Bu ortamlardan hanımların mahrum kalmamasını isteyen Hz. Peygamber, hem kadınlara mescide gelmeleri noktasında teşvikte bulunmuş hem de erkekleri kadınlara engel olmamaları için uyarmıştır. Zira eğitimin kalbi ve o günün mektebi olan mescitten her iki cinsin de eşit derecede faydalanmasını istemiştir. Hz. Peygamber'in erkeklere yönelik, *"Hanımlarınız mescitlere gitmek için sizden izin isterlerse onlara izin verin."*[14] şeklindeki uyarıları hanımların eğitimlerine engel olacak durumları ortadan kaldırmayı, *"Allah'ın kadın kullarının Allah'ın mescitlerine gelmelerine engel olmayın."*[15] *"Ancak onlar koku sürünmemiş olarak camiye gelsinler."*[16] buyruğu da hanımlara cemaatle ibadete katılırken dikkat etmeleri gerekenleri öğretmeyi amaçlamaktadır.

Resûlullah döneminde hanımlar cuma günleri müminleri topluca eğitmeyi hedefleyen cuma hutbelerinden de mahrum kalmıyorlardı. Ka-

[10] D274 Ebû Dâvûd, Tahâret, 107; N209 Nesâî, Tahâret, 134.
[11] B321 Buhârî, Hayız, 20; M763 Müslim, Hayız, 69.
[12] T19 Tirmizî, Tahâret, 15; HM25130 İbn Hanbel, VI, 94.
[13] M6044 Müslim, Fedâil, 76.
[14] M991 Müslim, Salât, 137.
[15] M990 Müslim, Salât, 136; B900 Buhârî, Cum'a, 13.
[16] D565 Ebû Dâvûd, Salât, 52; DM1309 Dârimî, Salât, 57.

dınlar hem cuma namazı kılmanın verdiği huzuru buluyor hem de Hz. Peygamber'den alacakları eğitimi aksatmıyorlardı. Meselâ Ümmü Hişâm bnt. Hârise b. Nu'mân gibi, "Kâf sûresini, her cuma hutbede okurken, bizzat Resûlullah'ın ağzından ezberledim."[17] diyebiliyorlardı.

Diğer yandan Hz. Peygamber'in özel isteği üzerine yaşlısıyla genciyle bütün hanımların bayram namazlarında namazgâha çıktıklarını söyleyen Ümmü Atıyye, âdetli hanımların da namaz kılmasalar bile cemaatin arkasında durmak suretiyle eğitim ve ibadet birlikteliğine dâhil olduklarını söylemiştir.[18] Böylelikle erkeklerin 'Allâhü ekber' nidalarına ortak olup onlarla birlikte dualar ederek hem hutbeden hem de bayram gününün bereketinden nasiplerini aldıklarını anlatmıştır.[19] Allah Resûlü, kadınların en önemli eğitim mekânı olan mescide gelmelerini o kadar önemsiyordu ki mescide gelecek elbisesi olmadığını söyleyen bir hanıma, arkadaşından ödünç almasını tavsiye etmiştir.[20]

Bayram münasebetiyle ashâbına hitap ettiği zamanlarda kadınları da ihmal etmeyip yanlarına gelerek onlarla özel sohbet eden ve onlara has birtakım uyarı ve tavsiyelerde bulunan Hz. Peygamber'in bu çabaları karşılıksız kalmıyordu. Onun eğitimine kulak veren hanımlar, duyup öğrendiklerini derhâl uygulamaktan geri durmuyorlardı. Nitekim bir bayram namazı sonrasında Allah Resûlü, hanımların hutbeyi işitememiş olduklarını düşünerek yanlarına kadar gidip nasihatlerde bulunmuş ve onları sadaka vermeye teşvik etmişti. Hanımlar da hiç tereddüt etmeksizin yanlarında bulunan ziynet eşyalarından ne varsa sadaka olarak infakta bulunmuşlardı. O kadar ki entarisini kaldırarak takıları toplayan Bilâl'in etekleri ziynetle dolup taşmıştı.[21]

Abdullah b. Mes'ûd'un hanımı Zeyneb, Resûlullah'ın infakta bulunma konusundaki ısrarlı tavsiyelerini duyduktan sonra sadakasını fakir olan kocasına ve yeğenlerine vermeyi düşünmüş, bunu kocasına söylediğinde o da Resûlullah'a sormasını istemişti. Bunun üzerine Zeyneb, Peygamberimizin yanına gelmiş ancak kapının önünde ensardan Zeyneb isimli bir başka hanımın daha beklediğini ve onun da aynı şeyi sormaya geldiğini görmüştü. Konuyu Bilâl-i Habeşî aracılığı ile Hz. Peygamber'e danıştıklarında, Allah'ın Resûlü bu fikri onaylayarak çifte ödül vaad etmişti: *"Evet olur, hem de iki yönlü sevap olur: Yakın akrabayı gözetme sevabı ve sadaka sevabı."*[22]

Peygamberimiz kadınların eğitilmesini ve eski hatalı alışkanlıklarından arınmasını o kadar çok önemsiyordu ki hanımlar arasında yaygın olan

[17] M2015 Müslim, Cum'a, 52; D1102 Ebû Dâvûd, Salât, 221, 223.
[18] M2055 Müslim, Îdeyn, 11.
[19] B971 Buhârî, Îdeyn, 12.
[20] D1136 Ebû Dâvûd, Salât, 238, 241.
[21] B1431 Buhârî, Zekât, 21; M2045 Müslim, Îdeyn, 2.
[22] M2318 Müslim, Zekât, 45; N2584 Nesâî, Zekât, 82.

yanlışları onları bizzat uyararak engellemeye çalışmıştı. Nitekim ölünün ardından yas tutarken bağıra çağıra ağlayıp isyan etme, câhiliye kadınları arasında yaygın bir âdetti. Kadınların bu geleneği terk etmede zorlandıklarını[23] bilen Allah Resûlü, onları özel olarak ikaz etmiş ve böylesine yanlış bir alışkanlıktan vazgeçmeleri için kendilerinden ayrıca söz almıştı.[24]

Hz. Peygamber, ashâbının sadece iman ya da ahlâk eğitimine ağırlık vermekle yetinmemiş, okuma yazma ve ilimle meşgul olma noktasında da onları teşvik etmiştir. Kendisinden öğrenilenlerin, başkalarına da öğretilmesini emir ve tavsiye ederken[25] ya da âlimleri peygamberlerin vârisleri kabul ederken[26] cinsiyet ayrımına gitmeksizin bütün inananları muhatap almıştır. Aynı şekilde Peygamberimizin, öğrenenin de öğretenin de ecir ve mükâfatta eşit paylara sahip olacağını[27] ve insanların en hayırlıları sayılacağını[28] belirtirken de kadını erkekten ayırmayan kuşatıcı bir dil kullanması son derece dikkat çekicidir. Dahası toplumun her tabakasına mensup kadınların eğitimine önem veren Allah Resûlü sadece varlıklı ve hür kadınların değil cariyelerin de güzel bir eğitimden geçmesini isteyerek şöyle buyurmuştur: *"Bir adam cariyesini güzelce terbiye eder ve ona iyi bir eğitim verir, sonra da azat edip onunla evlenirse, kendisine iki kat ecir vardır..."*[29]

Hz. Peygamber döneminde kadınların nebevî öğretiye olan teveccühlerinin yanı sıra öğrenmeye ve öğretmeye de büyük ilgi gösterdiklerini görüyoruz. İslâmiyet'ten önce okuma yazma bilmekte olan Şifâ bnt. Abdullah, Peygamberimizin hanımı Hz. Hafsa'ya okuma yazma öğretmişti.[30] Yine Hz. Âişe, Ümmü Seleme, Kerîme bnt. Mikdâd, Ümmü Gülsüm bnt. Ukbe ve Âişe bnt. Sa'd, okuma yazma bilen kadınlar arasındaydı.[31]

Diğer taraftan pek çok sahâbî hanım, Resûlullah'tan hadis rivayet edenler arasında yer almıştır. Resûlullah'ın hanımları arasında kendisinden en çok hadis rivayet etmiş olan Hz. Âişe'nin ilmî yönü ise ayrıca zikretmeye değerdir. Zira o, sadece kadınlar arasında değil, sahâbî âlimler arasında da sahip olduğu ilim, irfan ve muhakeme gücüyle öne çıkmıştır. Pek çok sahâbî, dinî meselelerde onun bilgisine müracaat etme ihtiyacı hissetmiştir. Hz. Âişe'nin bilgisi, dinî konularla da sınırlı değildir. Kendisi edebiyat, şiir, tarih ve tıp alanında da donanıma sahip bir hanımdır.[32]

Allah Resûlü, kadınıyla erkeğiyle yaratılış amacından sapmış, imanî ve ahlâkî anlamda yozlaşmış bir toplumun ıslahı için gönderilmişti. Tebliğ görevini ifa ederken kadın erkek ayırımı gözetmemiş, bütün muhataplarının eğitimine ayrı ayrı itina göstermişti. İslâm'dan önce toplu-

[23] M2160 Müslim, Cenâiz, 29.
[24] M2163 Müslim, Cenâiz, 31.
[25] B67 Buhârî, İlim, 9; M4383 Müslim, Kasâme, 29.
[26] D3641 Ebû Dâvûd, İlim, 1; T2682 Tirmizî, İlim, 19.
[27] İM228 İbn Mâce, Sünnet, 17.
[28] B5028 Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 21.
[29] B3446 Buhârî, Enbiyâ, 48.
[30] D3887 Ebû Dâvûd, Tıb, 18; HM27635 İbn Hanbel, VI, 372.
[31] BFS662 Belâzurî, *Fütûhu'l-büldân*, s. 661-662.
[32] Hİ8/18 İbn Hacer, *İsâbe*, VIII, 18.

mun yanlış yaşantısından dolayı câhiliye dönemi olarak anılan günlerin, Hz. Peygamber'den sonrasının saadet asrı olarak adlandırılması, elbette Resûlullah'ın uyguladığı nebevî eğitimin bir meyvesiydi. Saadet asrından bugüne köklü bir İslâm geleneğini oluşturan nesillerin yetişmesinde de Peygamber terbiyesinden geçen kadınların rolü azımsanmayacak kadar büyük olmuştu.

Her çağda olduğu gibi günümüzde de toplumun yarıdan fazlasını oluşturan kadınların eğitimi öncelenmelidir ki kültürlü ve eğitimli bir toplum meydana gelsin. Kadının cahil bırakılması, yetenek ve tecrübelerini toplumun hizmetine sunmaktan alıkonulması demek, toplumun en az yarısının cahil kalması demektir. Kadının gerek maddî gerekse mânevî anlamda eğitilmesi ise gelecek nesillerin yetişmesi için yapılacak en doğru yatırım olacaktır. Zira evlâtlarını yetiştiren hanımlar eğitimli ve kültürlü olduğu sürece sağlam yetişmiş, doğru bilgi ile beslenmiş, imanlı ve ahlâklı nesillere sahip olma imkânı artacak, dolayısıyla sağlıklı ve huzurlu toplumlar oluşabilecektir.

BEDEN MAHREMİYETİ
İNSANIN SAYGINLIĞI

عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:
"لَعَنَ اللَّهُ الْوَاصِلَةَ وَالْمُسْتَوْصِلَةَ وَالْوَاشِمَةَ وَالْمُسْتَوْشِمَةَ."

İbn Ömer'den (ra) nakledildiğine göre,
Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
"Allah (başkasının saçından kendisine) saç ekleyen ve ekleten, dövme yapan ve yaptıran kadını rahmetinden uzaklaştırmıştır."
(B5937 Buhârî, Libâs, 83)

عَنْ يَعْلَى: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ رَأَى رَجُلاً يَغْتَسِلُ بِالْبَرَازِ، فَصَعِدَ الْمِنبَرَ فَحَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ وَقَالَ: "إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ حَلِيمٌ حَيِيٌّ سِتِّيرٌ يُحِبُّ الْحَيَاءَ وَالسَّتْرَ، فَإِذَا اغْتَسَلَ أَحَدُكُمْ فَلْيَسْتَتِرْ."

عَنِ الْمِسْوَرِ بْنِ مَخْرَمَةَ قَالَ: أَقْبَلْتُ بِحَجَرٍ أَحْمِلُهُ ثَقِيلٍ وَعَلَيَّ إِزَارٌ خَفِيفٌ –قَالَ– فَانْحَلَّ إِزَارِى وَمَعِيَ الْحَجَرُ لَمْ أَسْتَطِعْ أَنْ أَضَعَهُ حَتَّى بَلَغْتُ بِهِ إِلَى مَوْضِعِهِ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ : "ارْجِعْ إِلَى ثَوْبِكَ فَخُذْهُ وَلاَ تَمْشُوا عُرَاةً."

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا قَالَتْ: يَرْحَمُ اللَّهُ نِسَاءَ الْمُهَاجِرَاتِ الأُوَلَ، لَمَّا أَنْزَلَ اللَّهُ ﴿وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ﴾ شَقَّقْنَ مُرُوطَهُنَّ فَاخْتَمَرْنَ بِهِ.

عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، عَنْ أَبِيهِ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: "لاَ يَنْظُرُ الرَّجُلُ إِلَى عَوْرَةِ الرَّجُلِ وَلاَ الْمَرْأَةُ إِلَى عَوْرَةِ الْمَرْأَةِ، وَلاَ يُفْضِى الرَّجُلُ إِلَى الرَّجُلِ فِى ثَوْبٍ وَاحِدٍ، وَلاَ تُفْضِى الْمَرْأَةُ إِلَى الْمَرْأَةِ فِى الثَّوْبِ الْوَاحِدِ."

Ya'lâ (b. Ümeyye) tarafından nakledildiğine göre, Allah'ın Resûlü (sav) açıkta gusleden bir adam gördü. Bunun üzerine minbere çıktı. Allah'a hamdedip, O'nu övdükten sonra şöyle buyurdu: *"Allah halîmdir, hayâ sahibidir, kusurları örtendir. Hayâyı ve örtünmeyi sever. Biriniz gusledeceğinde kapalı yerde yıkansın."*

(N406 Nesâî, Gusül, 7)

Misver b. Mahreme anlatıyor: "Bir gün ağır bir taş taşıyordum ve üzerimde ince bir peştamal vardı. Taş kucağımdayken peştamalım çözüldü ve onu yerine götürene kadar kucağımdan bırakamadım. Bunun üzerine Resûlullah (sav), *'Dön de elbiseni al. Sakın çıplak dolaşmayın!'* buyurdu."

(M773 Müslim, Hayız, 78)

Hz. Âişe (ra) anlatıyor: "Allah ilk muhacir kadınlara rahmet eylesin. Allah, *'Başörtülerini yakalarının üzerine kadar salsınlar.'* (Nûr, 24/31) âyetini indirince, onlar (dışarıda giydikleri uzun) elbiselerinin kenarından kesip (elde ettikleri parça ile) derhâl başlarını örttüler."

(B4758 Buhârî, Tefsîr, (Nûr) 12)

Abdurrahman b. Ebû Saîd el-Hudrî'nin, babasından naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Erkek erkeğin, kadın da kadının avret yerine bakamaz. Bir örtünün altında erkek erkeğin, kadın da kadının tenine dokunamaz."*

(M768 Müslim, Hayız, 74; D4018 Ebû Dâvûd, Hammâm, 2)

Bir gün Allah Resûlü, ashâbıyla sohbet etmekteydi. Can dostları, mutlaka her kelimesini içlerine sindirmek, sonra da ailelerine, komşularına, arkadaşlarına özenle aktarmak için can kulağıyla onu dinliyorlardı. Muâviye b. Hayde de o gün Peygamber'in yanında olanlardan birisi idi. O da işittiklerini oğlu Hakîm'e anlatmayı severdi. Daha sonra torunu Behz de dedesinin hatıralarını bize nakleden zincirin bir halkası olmuştu. Sevgili Peygamberimizin, soruları cevapsız bırakmadığını bilen Muâviye, aklına takılanı ona sormaya karar verdi. "Ey Allah'ın Resûlü" dedi, "Örtülmesi gereken yerlerimizi kimin yanında örtelim?" Avret mahalli denilen mahrem bölgelerin örtülmesi gerektiğini daha önce İslâm Peygamberi'nden duymuştu çünkü. Ama bu örtünmenin sınırı ne idi? Hz. Peygamber şöyle cevapladı: *"Hanımından ve cariyenden başka herkese karşı örtülmesi gereken yerlerini ört."* Yabancı kadına karşı örtünmek gerektiğini anlayan Muâviye sormaya devam etti: "Peki, bir erkek başka bir erkeğin yanında nerelerini örtmeli?" *"Gücün yettiğince avret yerlerini kimseye göstermemeye çalış!"* buyurdu Peygamberimiz. O hâlde bedenin, cinsiyet farkı gözetmeksizin herkesten gizlenmesi gereken özel bir kısmı vardı. Muâviye, "Kişi tek başına olunca ne kadar örtünmesi gerekir?" diye sordu bu sefer. Bunun üzerine Hz. Peygamber, örtünmenin mantığını kavramasına yardım etmek istercesine ona şu cevabı verdi: *"Kendisinden hayâ edilip utanılmaya en lâyık olan Allah'tır."*[1]

Resûlullah, böylece Behz b. Hakîm'in dedesine, bedeni örtmenin kendine, hemcinsine ve Allah'a karşı saygıdan ileri geldiğini öğretmişti. Allah, meleklerine, *"Ben kuru bir çamurdan, şekillendirilmiş balçıktan bir insan yaratacağım. Ona biçim verip ruhumdan üflediğim zaman, onun için hemen saygı ile eğilin."*[2] demiş ve insan bedenini topraktan var etmişti.[3] İnsan bedeni ruhu, gönlü ve aklı, kısacası Allah'ı tanıyan, seven ve O'nun emirlerine muhatap olan "insanlık özünü" barındıran ilâhî bir tasarımdı. Yüce Allah, Âdem ve Havva'nın milyarlarca çocuğuna birbirinden ayrı ve kendilerine özel bir beden vermiş, çok benzeseler bile iki insanı tıpkı ve aynı yaratmamıştı. Herkesten kendine düşen bedene razı olmasını istemiş, bu beden üzerinde tasarrufta bulunarak onu yapaylaştırmaya ve metalaştırmaya kalkışanları,

[1] T2769 Tirmizî, Edeb, 22; D4017 Ebû Dâvûd, Hamâm, 2.
[2] Hicr, 15/28-29.
[3] Fâtır, 35/11.

Peygamberimizin diliyle sert bir biçimde uyarmıştı. Allah Resûlü, *"Allah (başkasının saçından kendisine) saç ekleyen ve ekleten, dövme yapan ve yaptıran kadını rahmetinden uzaklaştırmıştır."* buyurmuştu.[4]

Yüce Rabbimiz, bedenin ölümsüz olmadığını söylemiştir.[5] *"Her canlı ölümü tadacaktır."*[6] buyuran Cenâb-ı Hak, insana, gün gelip ölümle tanışacağını, o an bedeninin tekrar aslı olan toprağa döneceğini[7] ama kıyametin kopması ile insanın yeniden dirileceğini anlatmıştır.[8] Her ne kadar bazı insanlara bu dönüşüm anlaşılmaz ve inanılmaz gelse de, her ne kadar ufalanmış kemiklerin, lime lime olmuş ve toprağa karışmış etlerin tekrar bir beden hâline gelmeleri imkânsız görünse de,[9] Yüce Rabbimiz bu gerçeğe inanmamızı istemektedir. O, bir benzeri daha olmayan parmak uçlarındaki en ince izlere varana kadar her bedeni tekrar varedeceğini Kur'an'da açıkça söylemektedir.[10] İşte ruhların bedenlerle tekrar eşleştirildiği o güne[11] kadar, ruhu gibi bedeni de insana emanettir. Onu iyi davranışlar sergilemede, iyi işler yapmada, iyiye yardım etmede kullanmalı, her bir organını tek tek kötüden ve kötülükten korumalıdır. Sevgili Peygamberimiz, *"Bedeninin senin üzerinde hakkı var."*[12] buyururken, insana vücudu konusundaki sorumluluğunu hatırlatmaktadır. Gören bir göze, işiten bir kulağa, tutan bir ele, yürüyen bir ayağa, kısacası sağlıklı bir bedene sahip olmak, hayattaki en büyük nimetlerdendir. İnsanoğlu, Rabbinin verdiği her nimet gibi bu ikramın da değerini bilmeli, bedenini nerede kullandığının hesabını vereceğini unutmamalıdır. Zira gün gelecek, ağzı mühürlenecek de elleri konuşup ayakları yaptıklarına şahitlik edecektir.[13]

İnsanın bedenini örtme güdüsünün yaratılıştan geldiği söylenebilir. Cennette yasak ağacın meyvesinden yemelerinden dolayı Hz. Âdem ve eşinin avret yerleri açılınca, ilk refleksleri yapraklar ile örtünmeye çalışmak olmuştur.[14] Bir anlamda cinsellik bilincine erişen insanın tabiî refleksi edep yerlerini kapatmak olmuştur. İlk insanlara ait mağara resimlerinde bile, onların basit kıyafetlerle de olsa bedenlerinin özel kısımlarını saklama ihtiyacı hissettikleri görülmektedir. Bu ihtiyaç, zamanla her toplumun kendi gelenek, görenek ve inançları doğrultusunda bir giyim kültürü geliştirmesini sağlamıştır. Aslında küçük çocukların soyunurken utanıp bir kenara çekilmek istemeleri ya da anneleri onları giydirirken kendilerine bakan yabancı gözlerden rahatsız olup kızmaları, örtünme güdüsünün açık göstergesidir. Peygamber Efendimiz, işte bu hissin kaybolmamasını, aksine küçüklükten itibaren beslenmesini istemektedir.

4 B5937 Buhârî, Libâs, 83; N5094 Nesâî, Zînet, 20.
5 Enbiyâ, 21/8.
6 Âl-i İmrân, 3/185; Ankebût, 29/57.
7 Tâ-Hâ, 20/55 Hac, 22/5.
8 Bakara, 2/28; Şuarâ, 26/81; Secde, 32/11.
9 Mü'minûn, 23/82; Neml, 27/67.
10 Kıyâme, 75/4.
11 Tekvîr, 81/7.
12 M2730 Müslim, Sıyâm, 182.
13 Yâsîn, 36/65.
14 A'râf, 7/20-22.

Bedenin örtülmesi hukukî bir zorunluluğun ya da dinî bir sınırlamanın ötesinde, fıtrî ve ahlâkî bir davranıştır. Erdemli bireyler yetiştirmenin ve sağlıklı bir toplum inşa etmenin yolu, küçük yaşta verilen ahlâk ve değer eğitiminden geçmektedir. Dolayısıyla çocuğa, bedeninin değerli ve kendisine özel olduğu, çok erken yaştan itibaren öğretilmelidir. Şüphesiz bu konudaki sorumluluk, bulûğ yaşına gelmekle kesinleşmektedir. Ergenliğe kadar çocuk bedeni, yetişkin bedeninin mahremiyeti gibi ciddi bir sınırlama ile karşı karşıya değildir. Zira Allah'ın Resûlü, *"Âdet görme çağına gelen kızın namazı ancak başörtüsü ile kabul edilir."*[15] derken ve eşlerinin yanında gördüğü genç kızların artık âdet olduklarını öğrenince örtünmelerini isterken,[16] bu çizgiyi net bir biçimde çizmektedir. Ancak çocuğun bu yaşa kadar beden mahremiyeti konusunda dikkatli davranmayı öğrenmesi ihmal edilmemelidir. Küçük zihinlerde, kıymetli gördüğü her türlü varlığını sakınıp sakladığı gibi vücudunu da örtmesi gerektiği fikri belirmelidir. Başkasının bedenine saygılı olması, rahatsız edecek biçimde dokunmaması ve özel kısımlarına bakmaması gerektiğinin bilincine varan çocuk, aynı şeyleri kendi bedeni için de istemeyi öğrenmelidir. Peygamberimiz çocukların yedi yaşından sonra ayrı yataklarda yatmalarını isterken de[17] bu bilinci pekiştirmeyi amaçlamaktadır.

İnsanın örtünmesi, başkasına duyduğu saygı kadar kendisine duyduğu saygı ile de ilintilidir. Kendisine olan saygısının ve özelini sahiplenmesinin bir göstergesidir. Mahrem yerlerini saklamak, vücuda olan itinanın ve hayâ duygusunun yansımasıdır. Hayâ duygusu ise Peygamberimizin ifadesi ile imandan kaynaklanır.[18] Sevgili Peygamberimiz, *"Allah halîmdir, hayâ sahibidir, kusurları örtendir. Hayâyı ve örtünmeyi sever. Biriniz gusledeceğinde kapalı yerde yıkansın."* buyurmuştur.[19] O hâlde insan, bedenini yaratan ve kendisine hediye eden Rabbi ile arasındaki bağı düşünmeli, O'nun sevdiği huyları edinmekten şeref duymalıdır. Örtünme, özsaygısıyla alâkalıdır ve insan bedenine, öldükten sonra bile hürmet gösterilmelidir. Cenazenin bir örtü altında yıkanması ve kefenlenerek toprağa verilmesi de beden mahremiyetine gösterilecek son saygının ifadesi değil midir?

Bedenin mahrem oluşu, yani saygın oluşu onu pervasızca sergilememeyi ve teşhir etmemeyi gerektirmektedir. Bu noktada çok da hassas oldukları söylenemeyen câhiliye toplumu insanları, günlük hayatta örtünmeyi önemsemeyen tavırlarını, ibadet amacıyla Kâbe'yi çıplak olarak tavaf edecek kadar[20] ileri götürmüşlerdir. Son dinin Peygamberi, onlara

[15] T377 Tirmizî, Salât, 160; D641 Ebû Dâvûd, Salât, 84.
[16] D642 Ebû Dâvûd, Salât, 84.
[17] D495 Ebû Dâvûd, Salât, 26.
[18] M154 Müslim, Îmân, 59.
[19] N406 Nesâî, Gusül, 7; D4012 Ebû Dâvûd, Hammâm, 1.
[20] M7551 Müslim, Tefsîr, 25; N2959 Nesâî, Menâsikü'l-hac, 161.

öncelikle hayatın her ânında ellerinden geldiğince bedenlerini sakınmalarını öğretmiş, sonra da bu konudaki hassasiyetlerini ibadet ederken de sürdürmelerini istemiştir. Böylece onlar Peygamberimizin terbiyesinden geçerek ciddi anlamda davranış değişikliğine gitmişlerdir. Bir gün ağır bir taş taşırken peştamalının çözülüp yere düşmesi sonucu çıplak kaldığını ama taşı bırakıp da peştamalını tekrar kuşanamadığını anlatan Misver b. Mahreme, olayı gören Peygamberimizin derhâl kendisini uyararak, *"Dön de elbiseni al. Sakın çıplak dolaşmayın!"*[21] buyurduğunu söylemektedir.

Kişinin banyo yaparken de vücudunun başkası tarafından görülmesine engel olması gerektiğini hatırlatan Peygamberimiz, *"… Biriniz gusledeceğinde kapalı yerde yıkansın."*[22] buyurmuş, kendisi de buna dikkat ederek ashâbına örnek olmuştur.[23] Yine tuvalet ihtiyacını giderirken iki kişinin yan yana gelip konuşmamalarını ve birbirlerinin avret yerlerine bakmamalarını öğütleyen Hz. Peygamber,[24] kendisi de açık alanda abdest bozarken yere iyice eğilmeden eteklerini kaldırmamayı, dolayısıyla mahremiyetini muhafazayı alışkanlık edinmiştir.[25] İç çamaşırı olmaksızın, peştamal ya da entari gibi bir giysi giyen kimsenin mahrem yerleri görünebileceği için dizlerini dikerek oturmasını yasaklayan Peygamber buyruğu da aynı amaca yöneliktir.[26] Diğer taraftan namaz kılarken bedenini örtecek bir kumaşa bürünen Peygamberimiz,[27] erkeklerin de[28] kadınların da[29] ibadet esnasında örtünmelerini istemiştir.

Edep timsali olan Sevgili Peygamberimiz, ashâbından birinin dizlerinin üst kısmı görülecek şekilde bacaklarını açarak oturduğunu görünce, *"Uyluğunu ört. Çünkü uyluk avrettendir."*[30] demiştir. Dinimizin erkek için belirlediği avret bölgesi göbek ile diz kapağı arasıdır.[31] Ancak kadın bedeninin daha özel ve çekici olması, erkek bedeninden daha fazla örtülmesini gerekli kılmıştır. Kadın olsun erkek olsun insan toplum içinde bedeni ve cazibesi ile değil, düşünceleri ve davranışları ile ön plana çıkmalı, bilhassa kadınlar, giysileri içinde toplumsal alanda daha rahat hareket etme imkânı bulmalıdır. Allah'ın Resûlü, kadınların eteklerinin, o bölgenin geleneğine göre entari giyen ya da peştamal kuşanan erkeklerin eteklerinden bir karış daha uzun olmasını istemiş,[32] kızı Fâtıma'nın elbisesini de bacaklarını örtecek şekilde ayarlamıştır.[33]

Her konuda olduğu gibi kadın erkek ilişkilerinde de dengesizliğin ve düzensizliğin olduğu bir câhiliye toplumunu ıslah etme ve insanlığa bu konuda da örnek bırakmakla yükümlü olan Peygamberimiz, beden mah-

[21] M773 Müslim, Hayız, 78.
[22] N406 Nesâî, Gusül, 7; D4012 Ebû Dâvûd, Hammâm, 1.
[23] B280 Buhârî, Gusül, 21.
[24] D15 Ebû Dâvûd, Tahâret; HM11330 İbn Hanbel, III, 36.
[25] DM691 Dârîmî, Tahâret, 6.
[26] M5501 Müslim, Libâs ve zînet, 72.
[27] B356 Buhârî, Salât, 4; M1152 Müslim, Salât, 278.
[28] M1151 Müslim, Salât, 277; HM16635 İbn Hanbel, IV, 50.
[29] D639 Ebû Dâvûd, Salât, 83.
[30] T2798 Tirmizî, Edeb, 40; D4014 Ebû Dâvûd, Hamâm, 1.
[31] BS3330 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, II, 298.
[32] N5340 Nesâî, Zînet, 105; T1731 Tirmizî, Libâs, 9.
[33] T1732 Tirmizî, Libâs, 9.

remiyetini önemsemedikleri gibi nezaket sınırlarını aşacak derecede aile mahremiyetini ihlâl eden kimselerle muhatap olmuştur. Zeyneb bnt. Cahş ile evlendiği gün, düğün yemeğinin yenmesinden sonra insanlar dağıldığı hâlde birkaç kişi ısrarla Allah Resûlü'nün odasında oturup sohbet etmeye devam etmişti. Onu eşiyle yalnız bırakmayı düşünemeyen bu adamlardan sıkılıp kendini dışarı atan Peygamberimize, *"Ey iman edenler! Yemek için çağrılmaksızın ve yemeğin pişmesini beklemeksizin (vakitli vakitsiz) Peygamber'in evlerine girmeyin, çağrıldığınız zaman girin. Yemeği yiyince de hemen dağılın. Sohbet için beklemeyin. Çünkü bu davranışınız Peygamber'i rahatsız etmekte fakat o sizden de çekinmektedir. Allah ise gerçeği söylemekten çekinmez. Peygamber'in hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Böyle davranmanız hem sizin kalpleriniz, hem de onların kalpleri için daha temizdir..."*[34] şeklindeki ilk hicab âyetleri nâzil olmuştu.[35] Bu sayede insanlar, bir odaya veya eve girmeden önce izin istemeyi ve hane halkının özeline saygılı olmayı öğrenmişlerdi. Ayrıca Peygamberimizin örnek davranışını izleyerek[36] evin girişine asılan perdeleri kapalı tutma alışkanlığı edinmişlerdi.

Elbette Peygamberimizin her biri bir eşine ait olan odalarına gelen giden eksik olmamakta, ziyaretçilerin, danışanların, öğrenenlerin ardı arkası kesilmemekteydi. Ama Hz. Ömer'in de endişe ile dile getirdiği üzere, pek çok kişiyi ağırlamak zorunda kalan Peygamber hanımları, kadınıyla erkeğiyle, iyisiyle kötüsüyle her tür insanla karşı karşıya geliyorlardı.[37] Geleneğin giyim ölçüsünü yeterli bulmayan Hz. Ömer, onların güzelliklerini sakınmalarını ve daha dikkatli örtünmelerini arzu etmekteydi. Bir süre sonra aslında başörtüsü kullanmaya alışık olan hanımların, boyun ve göğüslerini de kapatacak şekilde daha özenli örtünmelerini emreden âyetler nâzil olmuştu:

"Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. (Yüz ve el gibi) görünen kısımlar müstesna, ziynet (yer)lerini göstermesinler. Başörtülerini ta yakalarının üzerine kadar salsınlar. Ziynetlerini, kocalarından yahut babalarından yahut kocalarının babalarından, yahut oğullarından, yahut üvey oğullarından, yahut erkek kardeşlerinden, yahut erkek kardeşlerinin oğullarından, yahut kız kardeşlerinin oğullarından, yahut Müslüman kadınlardan, yahut sahip oldukları kölelerden, yahut erkekliği kalmamış hizmetçilerden yahut da henüz kadınların mahrem yerlerinin farkında olmayan erkek çocuklardan başkalarına göstermesinler. Gizledikleri ziynetler bilinsin diye ayaklarını yere vurmasınlar. Ey müminler, hep birlikte tevbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz!"[38] buyurmuştu Yüce Rabbimiz.

[34] Ahzâb, 33/53.
[35] M3506 Müslim, Nikâh, 93.
[36] B5166 Buhârî, Nikâh, 68.
[37] B4790 Buhârî, Tefsîr, (Ahzâb) 8.
[38] Nûr, 24/31.

Böylelikle kadınlardan sadece gövdelerini değil baş ve göğüslerini de örtmelerini istemiş, ayrıca güzelliklerini kimin yanında sakınıp saklamaları gerekmediğini de açıkça sıralamıştı. Rabbimiz, hanımların dışarı çıkarken evde giydikleri elbiselerinin üzerine bir dış giysi almalarını istemişti: *"Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve müminlerin kadınlarına (bir ihtiyaç için dışarı çıktıkları zaman) dış örtülerini üstlerine almalarını söyle. Onların tanınması ve incitilmemesi için en elverişli olan budur. Allah bağışlayandır, esirgeyendir."*[39] buyurmuştu.

Bu ilâhî buyruğun ardından giyinme tarzlarını yeniden gözden geçiren mümin hanımlar, şaşırtıcı bir hızla yeni duruma uyum sağlamıştı.[40] Hz. Âişe yaşananları şöyle anlatıyordu: "Allah, ilk muhacir kadınlara rahmet eylesin. Allah, *'Başörtülerini yakalarının üzerine kadar salsınlar.'*[41] âyetini indirince, onlar (dışarıda giydikleri uzun) elbiselerinin kenarından kesip (elde ettikleri parça ile) derhâl başlarını örttüler."[42] Peygamberimiz de bir defasında kendisine hediye olarak gelen ipekli bir kumaşın Hz. Ali tarafından giyilmesi yerine hanımlar tarafından başörtüsü olarak kullanılmasını önermişti.[43] Böylelikle câhiliyenin gelişigüzel olan giyim kuşam alışkanlığı ıslah edilmiş ve yeni bir ölçü getirilmişti.

"Artık evlenme ümidi beslemeyen, hayızdan ve doğumdan kesilmiş yaşlı kadınların ziynetlerini göstermeksizin dış elbiselerini çıkarmalarında kendileri için bir günah yoktur. Ama yine sakınmaları onlar için daha hayırlıdır. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."[44] âyeti ile yaşlı hanımlara bu konuda bir ayrıcalık tanınmıştı. Hz. Peygamber de inanan hanımları bayram namazı için namazgâha davet ederken, üzerine alacak dış kıyafeti olmadığından yakınanlara, arkadaşlarından ödünç örtü almak suretiyle mutlaka namaza katılmalarını söylemişti.[45] Sabah namazını Peygamberimizin arkasında kılmak için alacakaranlıkta evlerinden çıkarak cemaate katılan kadınlar da aynı şekilde dış örtülerine bürünerek geliyorlardı.[46]

Giyinmenin teşvik edilmesiyle, teşhirciliğe de engel olunmaktadır. Bu bağlamda bedeni örtmek amacıyla giyilen kıyafetlerin çok dar olmamasını isteyen Hz. Peygamber,[47] eğer elbise ince ve şeffaf bir kumaştan yapılmışsa altına astarlık giyilmesini önermiştir.[48] O, aslında giyinmiş olmalarına rağmen uygunsuz kıyafetlerinden dolayı âdeta çıplak gibi görünen ve bedenlerini esirgemeyen kimselerin cennetten mahrum kalacaklarını hatırlatmıştır.[49]

Beden mahremiyeti her ne kadar karşı cins söz konusu olduğunda daha bariz biçimde ele alınmaktaysa da aslında aynı cinsten olan insanların

[39] Ahzâb, 33/59.
[40] D4101 Ebû Dâvûd, Libâs, 29.
[41] Nûr, 24/31.
[42] B4758 Buhârî, Tefsîr, (Nûr) 12.
[43] İM3596 İbn Mâce, Libâs, 19.
[44] Nûr, 24/60.
[45] B351 Buhârî, Salât, 2.
[46] B578 Buhârî, Mevâkîtü's-salât, 27.
[47] B368 Buhârî, Salât, 10.
[48] D4116 Ebû Dâvûd, Libâs, 36.
[49] M7194 Müslim, Cennet, 52.

da birbirlerinin yanında bedenlerini sınırsızca açmamamaları gerekmektedir. Yani kadının kadın yanında, erkeğin de erkek yanında vücudunun özel bölgelerini gizlemesi gerekmektedir. Göbek ve diz kapağı arasındaki mahrem kısmın ihtiyaç dışında açılması her hâlükârda hoş karşılanmamış, hemcinsler arasında dahi anlamsız biçimde ten temasında bulunmak yasaklanmıştır. *"Erkek erkeğin, kadın da kadının avret yerine bakamaz. Bir örtünün altında erkek erkeğin, kadın da kadının tenine dokunamaz."*[50] buyuran Peygamber Efendimiz, iki kadının veya iki erkeğin çıplak iken aynı yatakta yatmalarına da izin vermemiştir.[51] Böyle bir davranışın, bir kadının mahremini gören diğer kadının gelip bunu eşine anlatması gibi kötü sonuçlar doğurabileceğine dikkat çeken Hz. Peygamber,[52] elbette bu yasağın altında cinsel sapkınlıklara giden yolu kapamak gibi bir amaç da gözetmiştir.

Hz. Peygamber, anne gibi candan öte bir canın yanında bile yetişkin bir ferdin bedensel sınırlara dikkat etmesi gerektiğini söylerken de aynı hassasiyeti ve nezaketi korumayı amaçlamaktadır. Bir kişi Peygamberimize, "Ey Allah'ın Resûlü, annemin yanına girmek için izin isteyecek miyim?" diye sorduğunda O, *"Evet."* buyurmuştur. O kişi, "Ben onunla aynı evde oturuyorum." deyince Hz. Peygamber, *"(Yanına gireceğinde) ondan izin iste."* diye cevabını tekrarlamıştır. Bu sefer sözünü sürdürüp, "Ona ben hizmet ediyorum." diye üsteleyince Allah'ın Resûlü, *"Ondan izin iste, onu çıplak olarak görmek ister misin?"* demiştir. Adam doğal olarak, "Hayır," demiş, bunun üzerine Peygamberimiz, *"O hâlde, izin almadan annenin yanına girme."* buyurmuştur.[53] Anlaşıldığı üzere, anne ve babanın saygınlığı ile doğru orantılı olarak, onların mahremine karşı da özenli davranmak gerekmektedir.

Bedeni değerli hissederek koruma algısı, iki yönlü bir duyarlılığı gerektirmektedir. Kişi kendi bedenine olduğu kadar karşısındaki kimsenin bedenine de saygılı davranmak zorundadır. Bu bağlamda vücudunu izinsiz ve haksız bakışlara karşı örttüğü gibi bir başkasının özeline karşı da saygılı olmalıdır. Rabbimiz, gözlerini haramdan sakınma emrini Kur'an'da iki defa tekrarlamakta ve her iki cinse de ayrı ayrı hitap ederek bu konuda önce erkeklerden, sonra da kadınlardan aynı hassasiyeti göstermelerini istemektedir: *"Mümin erkeklere söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar... Mümin kadınlara da söyle, gözlerini haramdan sakınsınlar..."*[54] Hz. Peygamber, tesadüfen görüvermenin bir günahı olmasa da ikinci defa dikkatle bakarak tedirginlik oluşturmaya kimsenin hakkı olmadığını söylemiş, *"Bir bakışa, diğerini ekleme!"*[55] demiştir. Bir kadının ya da erkeğin güzelliğini ansızın

[50] M768 Müslim, Hayız, 74; D4018 Ebû Dâvûd, Hammâm, 2.
[51] N5094 Nesâî, Zînet, 20; DM2676 Dârimî, İsti'zân, 20.
[52] B5240 Buhârî, Nikâh, 119; T2792 Tirmizî, Edeb, 38.
[53] MU1766 *Muvatta'*, İsti'zân, 1.
[54] Nûr 24/30-31.
[55] D2149 Ebû Dâvûd, Nikâh, 42-43; T2777 Tirmizî, Edeb, 28.

gören kimsenin, bakışlarını başka yöne çevirmesi Peygamber ahlâkının gereğidir.[56] Zira Peygamberimiz, genç bir kadının güzelliğinden gözlerini alamayan amcasının oğlu Fadl'ın yüzünü bizzat mübarek eliyle tutup öbür tarafa çevirmiştir.[57] Dolayısıyla halk arasında yaygın olan "Güzele bakmak sevaptır," mantığı, beden mahremiyetini ihlâl ettiği için Peygamberimizin uygulamaları ile örtüşmemektedir.

Sevgili Peygamberimiz, sara hastalığı sebebiyle nöbet geçiren ve bayıldığı esnada bedenini koruyamayan bir hanımın üstü başı açılmasın diye özel dua buyurmuş,[58] onu yabancı bakışların tedirginliğinden kurtarmıştır. Ayrıca yol kenarında oturarak sohbet etme alışkanlıklarını bırakmak istemeyen ashâbına, o hâlde yoldan gelip geçenlerin rahatsız olmaması için bakışlarına hâkim olmaları gerektiğini söylemiştir.[59] Allah'ın Resûlü, cemaatle namaz kılınırken erkeklerin arkasında saf tutan hanımlara, giydikleri peştamalları kısa olan erkekler doğrulup oturmadıkça başlarını secdeden kaldırmamalarını emretmiş,[60] böylelikle onlara ibadet esnasında da edebe uygun davranmayı öğretmiştir.

"Ey âdemoğulları! Size avret yerlerinizi örtecek giysi ve süslenecek elbise verdik."[61] buyuran Rabbimiz, elbette bu giysileri amacına uygun kullanmamız için yaratmıştır. Bu âyete göre giyinmenin amacı, mahrem yerleri örtmek ve süslenmek olabilir. *"(Allah) sizi sıcaktan koruyacak elbiseler ve savaşta sizi koruyacak zırhlar verdi."*[62] âyetinin anlattığı gibi giyinmenin amacı, korunmak ve kendini savunmak da olabilir. Amacı ne olursa olsun bedeni örtmek ve sakınmak, insan olmanın gereğidir, insanî bir üstünlüktür. Şeytan, insanı böylesine değerli bir histen uzaklaştırarak beden mahremiyetini ihlâl eden hatalara sürüklemek için uğraşacaktır. Yüce Yaratıcı, *"Ey Âdemoğulları! Şeytan ana ve babanızı kötü yerlerini kendilerine göstermek için elbiselerini soyarak nasıl cennetten çıkardıysa sizi de aldatmasın."*[63] âyetiyle bu konuda kullarını uyarmaktadır. İffetini ve haysiyetini korumak amacıyla bedenini örtmek, takvanın yani Allah karşısında hürmetkâr ve sorumluluk sahibi bir duruşun gereğidir. Çünkü O, şöyle buyurmaktadır: *"Takva elbisesi var ya, işte o daha hayırlıdır."*[64]

56 D2148 Ebû Dâvûd, Nikâh, 42-43.
57 B1513 Buhârî, Hac, 1.
58 B5652 Buhârî, Merdâ, 6.
59 M5647 Müslim, Selâm, 2.
60 B1215 Buhârî, Amel fi's-salât, 14.
61 A'râf, 7/26.
62 Nahl, 16/81.
63 A'râf, 7/27.
64 A'râf, 7/26.

ENGELLİLİK
KARŞILIĞI CENNET OLAN AĞIR SINAV

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ﵁ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ:

"إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى قَالَ: إِذَا ابْتَلَيْتُ عَبْدِى بِحَبِيبَتَيْهِ فَصَبَرَ عَوَّضْتُهُ مِنْهُمَا الْجَنَّةَ."

Enes b. Mâlik (ra) diyor ki:
"Ben Hz. Peygamber'in (sav) şöyle buyurduğunu işittim: *'Yüce Allah, 'İki sevgilisi (olan gözlerini almak sureti) ile kulumu sınadığımda sabrederse, bu ikisine karşılık ona cenneti veririm.' buyurdu.'"*

(B5653 Buhârî, Merdâ, 7)

عَنْ أَبي ذرٍّ قالَ: قُلْتُ يا رَسُولَ اللَّه، ذَهَبَ الْأَغْنِيَاءُ بِالْأَجْرِ يُصَلُّونَ وَيَصُومُونَ وَيَحُجُّونَ. قَالَ: "وَأَنْتُمْ تُصَلُّونَ وَتَصُومُونَ وَتَحُجُّونَ." قُلْتُ: يَتَصَدَّقُونَ وَلَا نَتَصَدَّقُ. قَالَ: "وَأَنْتَ فِيكَ صَدَقَةٌ، رَفْعُكَ الْعَظْمَ عَنِ الطَّرِيقِ صَدَقَةٌ، وَهِدَايَتُكَ الطَّرِيقَ صَدَقَةٌ، وَعَوْنُكَ الضَّعِيفَ بِفَضْلِ قُوَّتِكَ صَدَقَةٌ، وَبَيَانُكَ عَنِ الْأَرْثَمِ صَدَقَةٌ..."

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"إِنَّ اللَّهَ لاَ يَنْظُرُ إِلَى صُوَرِكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ، وَلَكِنْ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ وَأَعْمَالِكُمْ."

[أَنَّ] عائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا زَوْجَ النَّبِيِّ ﷺ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"مَا مِنْ مُصِيبَةٍ تُصِيبُ الْمُسْلِمَ إِلاَّ كَفَّرَ اللَّهُ بِهَا عَنْهُ حَتَّى الشَّوْكَةِ يُشَاكُهَا."

Ebû Zer anlatıyor: "Yâ Resûlallah, zenginler sevapları götürüyor! Namaz kılıyorlar, oruç tutuyorlar ve haccediyorlar!" dedim. Resûlullah (sav), "Siz de namaz kılıyorsunuz, oruç tutuyorsunuz ve haccediyorsunuz." buyurdu. "Ama onlar sadaka da veriyor, biz veremiyoruz." dedim. Bunun üzerine Resûlullah şöyle buyurdu: *"Sen de sadaka verebilirsin. Yoldaki kemiği kaldırıp kenara koyman sadakadır. (Âmâya veya yol sorana) yol göstermen sadakadır. Gücünle güçsüz birine yardım etmen sadakadır. Konuşmakta güçlük çekenin meramını ifade etmen sadakadır..."*

(HM21691 İbn Hanbel, V, 152)

Ebû Hüreyre'nin naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Allah, sizin görünüşlerinize ve mallarınıza bakmaz, ancak kalplerinize ve amellerinize bakar."*

(M6543 Müslim, Birr, 34)

Hz. Peygamber'in (sav) eşi Hz. Âişe'nin (ra) naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Batan bir diken bile olsa Müslüman'ın başına gelen her bir musibeti, Allah onun günahlarına kefaret kılar."*

(B5640 Buhârî, Merdâ, 1)

Peygamberliğin ilk yıllarıydı. Kutlu Elçi, çevresindeki insanları İslâm'a açıkça davet etmeye başlamıştı. Gece gündüz demeden kendisini dinleyen herkese Allah'ın gönderdiği mesajları anlatıyordu. Putlara tapan halkı, bir olan Allah'a çağırıyordu.

İşte o günlerden birinde Mekke'nin ileri gelen müşriklerinden biriyle konuşmaktaydı. İslâm hakkındaki sohbet hayli koyulaşmıştı. Tam o esnada âmâ sahâbîlerden Abdullah b. Ümmü Mektûm, irşat edilmeye ihtiyacı olduğunu söyleyerek çıkageldi. "Bana doğru yolu göster, ey Allah'ın Resûlü!" dedi. Onun zamansız gelişine canı sıkılan İslâm Peygamberi, yüzünü çevirip konuştuğu şahsa döndü ve *"Söylediklerimde herhangi bir sorun görüyor musun?"* diye sordu. Adam, "Hayır." diye cevap verdi. İşte Peygamberimiz, tam da muhatabının İslâm'ı kabullenmesi konusunda ümitlendiği esnada, Yüce Allah'ın şu âyetlerine muhatap oldu: *"(Peygamber), âmânın kendisine gelmesinden ötürü yüzünü ekşitti ve çeviriverdi! Sen nereden biliyorsun, belki o temizlenecek, yahut öğüt alacak da bu öğüt ona fayda verecek! Kendini muhtaç görmeyene gelince, sen ona yöneliyorsun! (İstemiyorsa) onun arınmamasından sana ne! Fakat koşarak ve (Allah'tan) korkarak sana gelenle ilgilenmiyorsun! Hayır böyle yapma, şüphesiz bu âyetler bir öğüttür, dileyen ondan öğüt alır."*[1]

Rahmet Elçisi'nin bütün arzusu, Mekke'nin ileri gelenlerinden olan Utbe b. Rebîa, Ebû Cehil ve öz amcası Abbâs b. Abdülmuttalib'i[2] kazanmaktı. Şayet onları kazanabilirse, belki de bütün aileleri ve çevreleri İslâm'a girecekti. Bu nedenle belli bir kıvama gelen sohbetin kesilmesini istememişti. İbn Ümmü Mektûm'a biraz sonra da dönebilir, sorularına genişçe cevap verebilirdi. Onun, zamansız olduğunu düşündüğü gelişine tepkisi sadece yüz ifadesine yansımıştı. Hatta Peygamber Efendimizin yüz çevirdiğini İbn Ümmü Mektûm hissetmemişti bile. Fakat herşeyi gören ve işiten Yüce Allah, Rahmet Elçisi'nin bu tavrını eleştiren birkaç âyetle başlayan Abese sûresinin ilk âyetlerini indirdi. Şüphesiz Yüce Allah, Resûlü'nün niyetini de çok iyi bilmekteydi. Fakat O, dine davet adına da olsa, Müslüman bir âmâdan yüz çevirilip, müşriklere iltifat edilmesine razı olmadı. Zira İbn Ümmü Mektûm bir âmâ idi, görmüyordu fakat gözleri kapalı ise de gönlü açıktı. Arınmaya, korunmaya, öğrenmeye, öğüt almaya gelmişti ve Peygamber beden diliyle de olsa ondan yüz çevirmemeliydi...

[1] Abese, 80/1-12; T3331 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 80; MU480 *Muvatta'*, Kur'ân, 4.
[2] TT24/218 Taberî, *Câmiu'l-beyân*, XXIV, 218.

Rahmet Elçisi, daha sonra uyarılmasına sebep olan bu gönül insanını daha yakından tanıyacak ve bir ömür boyu ona hak ettiği değeri verecekti. Hz. Peygamber'in hicretinden önce Medine'ye ilk gelenlerden biri olan Abdullah b. Ümmü Mektûm, Mus'ab b. Umeyr ile birlikte Medine'deki Müslümanlara Kur'an öğretmişti.[3] Hicret sonrasında ise Bilâl-i Habeşî ile birlikte Mescid-i Nebevî'de müezzinlik görevini yerine getirmişti.[4]

Bu âmâ sahâbî, bir başka konuda daha âyet inmesine vesile olmuştu. Allah Resûlü'nün vahiy katiplerinden Zeyd b. Sâbit, bu olayı şöyle anlatıyordu: "Allah Resûlü, '*Müminlerden (cihada katılmayıp) oturanlarla malları ve canları ile Allah yolunda cihad edenler bir olmaz.*' âyetini[5] yazdırıyordu. Tam bu sırada yanına İbn Ümmü Mektûm geldi ve 'Ey Allah'ın Resûlü! Vallahi cihada gücüm yetseydi, mutlaka ben de savaşırdım!' dedi.[6] Bunun üzerine aynı âyet Yüce Allah tarafından, *'ğayru üli'd-darar'* (özür sahipleri hâriç) kısmı eklenmek suretiyle yeniden indirildi."[7]

İlginçtir, özürlülerin savaştan muaf olduğunu ifade eden bu kısmın inmesine sebep olmasına rağmen, şehâdet arzusuyla yanıp tutuşan İbn Ümmü Mektûm, Kâdisiyye Savaşı'ndan geri kalmamış, hatta sancaktarlık yaptığı bu savaşta şehit olmuştur.[8]

Abese sûresinin inişinden sonra Hz. Peygamber ile aralarında gelişen samimi ilişkiler İbn Ümmü Mektûm'a daha önemli görevlerin verilmesini de sağlamıştı. Gözüyle değil, gönlüyle gören bu yüce sahâbî, tam on üç defa Hz. Peygamber'e vekâlet etmişti. Resûl-i Ekrem, çeşitli seferlere/savaşlara giderken Medine'de yerine onu vekil bırakmıştı.[9] Peygamberimizin Medine'de toplum lideri ve devlet başkanı olduğunu dikkate alırsak, onun bu âmâ dostuna ne kadar önem verdiği daha kolay anlaşılır. Allah Resûlü kendi vekâletini ona vermekle, ehil olmaları hâlinde engellilerin de en üst mevkilerde görev alabileceklerini göstermişti.

Gerek hakkında inen âyetler, gerekse kendisine verilen görevler, İbn Ümmü Mektûm'un son derece güvenilir bir şahsiyet olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim ilk muhacirlerden olan Fâtıma bnt. Kays'ı kocası üç talâkla boşadığında, Hz. Peygamber iddet müddetini geçirmesi için onu amcasının oğlu olan İbn Ümmü Mektûm'un evine göndermişti.[10]

Aynı İbn Ümmü Mektûm, evi ile mescidi arasında hurmalıkların ve ağaçların olduğunu ve her zaman kendisine yardım edecek birisinin bulunmadığını söyleyerek Peygamberimizden evinde namaz kılma izni istemişti. Hz. Peygamber ezanı işitip işitmediğini sorduğunda, "Evet." diye

[3] B4941 Buhârî, Tefsîr, (A'lâ) 1.
[4] B617 Buhârî, Ezân, 11; M845 Müslim, Salât, 8.
[5] Nisâ, 4/95.
[6] B4592 Buhârî, Tefsîr, (Nisâ) 18.
[7] B4990 Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 4.
[8] NS8605 Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V, 181; EÜ4/251 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, IV, 251.
[9] CU12/617 İbnü'l-Esîr, *Câmiu'l-usûl*, XII, 617.
[10] M3709 Müslim, Talâk, 45; N3447 Nesâî, Talâk, 15.

cevap vermiş, bunun üzerine onun cemaate katılmasını isteyen Allah Resûlü, *"Öyleyse gel!"* buyurmuştu.[11]

Oysa bir başka âmâ sahâbî olan İtbân b. Mâlik'ten bunu istememişti. İtbân şöyle anlatıyordu: "Sâlimoğulları Yurdu'nda kabileme namaz kıldırmaktaydım. Onlarla benim evim arasında bir vadi vardı ve yağmur yağdığında onların mescidine geçmem zorlaşıyordu. Hz. Peygamber'e giderek ona, 'Ey Allah'ın Resûlü! Benim gözlerim iyi görmüyor. Benimle kabilem arasındaki dere, yağmur yağdığında taşıyor ve oradan geçmek bana meşakkat veriyor. Evime gelmeni ve bir yerinde namaz kılmanı istiyorum ki ben de orayı mescit edineyim.' dedim. Bunun üzerine Resûlullah (sav), *'Bunu yapacağım.'* buyurdu. Ertesi sabah güneş yükseldikten sonra Resûlullah ile Ebû Bekir bana geldiler. Resûlullah içeri girmek için izin istedi. Ben de ona izin verdim. Eve girdiğinde oturmadı, *'Evinin neresinde namaz kılmamı istersin?'* buyurdu. Ben de kendisine, namaz kılmayı arzu ettiğim yeri gösterdim. Resûlullah namaza durdu ve tekbir aldı. Biz de onun arkasında saf olduk. İki rekât kıldırdı, sonra selâm verdi. O selâm verdiği zaman biz de selâm verip, namazdan çıktık."[12]

Hz. Peygamber'in, âmâ olan İtbân'ın davetine icabet ederek evine kadar gitmesi, gösterdiği yerde namaz kıldırması, kendisine ikram edilen yemeği yemesi,[13] onun tevazuunu ve engellilere olan sıcak ilgisini göstermektedir. Hz. Peygamber'in İtbân'ın kendi evinde namaz kılmasına izin verdiği hâlde İbn Ümmü Mektûm'a izin vermemesi, İbn Ümmü Mektûm'un evinin ezanı ve kâmeti işitecek kadar mescide yakın olmasıyla açıklanabilir. Burada Hz. Peygamber, bir taraftan cemaatle namaz kılmanın önemine zımnen vurgu yaparken, diğer taraftan da İbn Ümmü Mektûm gibi yetenekli bir sahâbîsini –mescide devamda zorluk çekse de– aralarında görmeyi arzulamış olmalıdır.

Allah Resûlü'nün âmâ olan ashâbıyla ilişkileri ve onlara karşı ilgisi sadece bunlarla sınırlı değildi. Mekke fethedildiğinde Hz. Ebû Bekir, yaşlı ve de âmâ olan babası Ebû Kuhâfe'yi, Hz. Peygamber'i ziyaret etmek üzere getirmişti. Bu durumdan rahatsız olan Hz. Peygamber, *"Bu ihtiyarı evde bıraksaydın da, ben onun yanına gitseydim ya!"* buyurarak, Ebû Kuhâfe'ye olan saygısını ifade etmişti.[14]

Engeller içinde belki de en zoru, gözlerin veya görme yetisinin kaybedilmesidir. Nitekim Hz. Peygamber'in meşhur şairi, âmâ sahâbî Hassân b. Sâbit'in durumuna işaretle Hz. Âişe'nin, "Âmâlıktan daha büyük hangi

[11] HM15572 İbn Hanbel, III, 424; D552 D553 Ebû Dâvûd, Salât, 46.
[12] B1186 Buhârî, Teheccüd, 36; M1496 Müslim, Mesâcid, 263.
[13] M1497 Müslim, Mesâcid, 264.
[14] HM27496 İbn Hanbel, VI, 350.

azap vardır?" demesi de bunu teyit eder.[15] Bundan dolayıdır ki, görme engeli birçok âyet ve hadise konu olmuştur. Söz gelimi Enes b. Mâlik'in Hz. Peygamber'den naklettiği kudsî bir hadiste Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"İki sevgilisi (olan gözlerini almak sureti) ile kulumu sınadığımda sabrederse, bu ikisine karşılık ona cenneti veririm."*[16]

Allah Resûlü, hasta kulların sabır ve şükür bakımından nasıl sınandıklarını, şu meşhur kıssa ile son derece etkileyici biçimde dile getirmiştir: Yüce Allah, İsrâiloğulları'ndan, biri alacalı, biri âmâ ve biri kel üç kişiyi imtihan etmek ister. Bir melek göndererek onları iyileştirir. Sonra da deve, sığır ve koyun gibi doğurgan hayvanlardan en çok istediklerini lütfederek onları zengin eder. Yıllar sonra melek, sırayla herbirinin önceki suretine girerek ziyaretlerine gider ve Allah'ın kendilerine verdiği bu mallardan Allah rızası için ister. Alacalı ile kel, bu malları miras yoluyla elde ettiklerini söyleyerek ona bir şey vermezler. Ceza olarak her ikisi de eski hâllerine döner. Âmâ ise, "Ben bir âmâ idim. Allah bana görme duyumu geri verdi. Fakirdim, beni zengin etti. İstediğini al! Vallahi Allah için aldığın hiçbir şeye engel olmayacağım." der. Bunun üzerine melek, "Malın sende kalsın! Siz sadece imtihan edildiniz ve Allah senden razı oldu, diğer iki arkadaşına ise öfkelendi." şeklinde cevap verir.[17]

Zayıf bir rivayette ise, bir adadaki dağın zirvesinde tam beş yüz sene Allah'a ibadet eden ve canını secdede iken alması için dua eden bir âbidden söz edilir. Kıyamette Yüce Allah, *"Kulumu rahmetimle cennete koyun!"* buyurunca, o zât üç defa, "Yâ Rabbi, amelimle!" der. Bunun üzerine Allah meleklere, *"Kendisine verdiğim nimetlerle, kulumun yaptığı ameli karşılaştırın!"* buyurur. Melekler bakarlar ki, sadece görme nimeti beş yüz yıllık ibadetine karşılık gelmekte, bedenindeki diğer nimetler ise karşılıksız kalmaktadır. Bu defa Allah, *"Kulumu cehenneme koyun!"* buyurunca âbid, "Yâ Rabbi! Beni rahmetinle cennetine koy!" diye iltica eder ve Allah da onu rahmetiyle cennete koyar.[18] Bu rivayet, hem Allah'ın rahmetine hem de görme nimetinin değerine vurgu yapması bakımından anlamlıdır.

Kur'ân-ı Kerîm'deki birçok âyette olduğu gibi, "hakikati görmeme, hakkı duymazlıktan gelme ve doğruyu haykırmama" anlamında "kör, sağır ve dilsiz" gibi bazı nitelemeler,[19] Hz. Peygamber tarafından da kullanılır. *"Bir şeyi (aşırı) sevmen, seni kör ve sağır eder!"* hadisinin[20] yanı sıra, ahir zamanda ortaya çıkacak bir fitne de, *"kör ve sağır"* nitelemesiyle takdim edilir.[21] Diğer taraftan, Câbir b. Abdullah'ın anlattığına göre bir gün

[15] B4146 Buhârî, Meğâzî, 35; M6391 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 155.
[16] B5653 Buhârî, Merdâ, 7.
[17] B3464 Buhârî, Enbiyâ, 51; M7431 Müslim, Zühd, 10.
[18] NM7637 Hâkim, *Müstedrek*, IV, 278; BŞ4620 Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, IV, 150.
[19] Bakara, 2/18; Enfâl 8/22; Hûd, 11/24.
[20] D5130 Ebû Dâvûd, Edeb, 115-116; HM22036 İbn Hanbel, V, 194.
[21] D4246 Ebû Dâvûd, Melâhim, 1; HM23842 İbn Hanbel, V, 405.

Hz. Peygamber, *"Haydi, bizi Vâkıfoğulları'ndaki şu 'iyi gören' (basîr) adamı ziyarete götürün!"* buyurur. Hâlbuki kastettiği şahıs âmâdır.[22] Âmâ olan bir kimseden söz ederken onu, "basîr" yani "iyi gören" diye nitelemesi, Allah Resûlü'nün görme, duyma ve konuşma kabiliyetlerini mecazî anlamları ile birlikte kullandığını göstermektedir.

Sahâbe arasında doğuştan âmâ olanların veya gözlerini hastalık ya da savaşta yaralanmalar sonucu sonradan kaybedenlerin sayısı hayli fazlaydı. Örneğin "Tercümânü'l-Kur'ân" yani "Kur'an'ın tercümanı" diye anılan[23] Abdullah b. Abbâs'ın ömrünün son demlerinde gözleri, görme yükünü kalbine emanet etmek zorunda kalmıştı. "Habrü'l-Ümme" yani "Ümmetin büyük bilgini" olarak anılan İbn Abbâs hazretleri,[24] bu hâliyle bile insanlara Kur'an ve sünneti öğretmek için elinden geleni yapmaktaydı. Berâ b. Âzib, Câbir b. Abdullah, Kâ'b b. Mâlik, Ebû Süfyân, Sa'd b. Ebû Vakkâs, Abdullah b. Ebû Evfâ, Abbâs b. Abdülmuttalib,[25] Mâlik b. Rebîa[26] ile Abdullah b. Zübeyr'in annesi Esmâ[27] da hayatlarının bir döneminde gönülleriyle gören güzide sahâbîlerdendi.

Hz. Peygamber, insanların sahip oldukları özürleri, onların bazı alanlarda güçleri nispetinde verebilecekleri hizmetin önünde bir engel olarak görmemişti. Onlara çeşitli kademelerde görev ve sorumluluk veren Rahmet Elçisi, bir ayağı aksayan[28] genç dostu Muâz b. Cebel'i ehil görmüş ve Yemen'e zekât memuru ve kadı sıfatıyla göndermişti.[29]

Engelli bir başka büyük sahâbî de İmrân b. Husayn'dı. Karnına su ve yağ toplanmış, uzun seneler süren bu hastalığa sabretmişti. Rahatsızlığı tam otuz yıl devam etmiş, hatta bir ara karnı açılarak yağları alınmıştı.[30] Bir defasında hasta iken nasıl namaz kılacağını sormuş, Sevgili Peygamberimiz de, *"(Mümkünse) ayakta kıl. Şayet buna gücün yetmiyorsa oturarak kıl. Buna da gücün yetmiyorsa yanüstü yatarak kıl!"* cevabını vermişti.[31] İmrân b. Husayn, aşırı kilolu oluşundan dolayı vefatından önce kabrinin kare şeklinde kazılmasını vasiyet etmişti.[32]

Özürlü ve mazeretli olmalarına rağmen kendi istekleriyle savaşa iştirak eden sahâbîler de vardı. Topal bir sahâbî olan Amr b. Cemûh bir gün Hz. Peygamber'e gelerek, "Ey Allah'ın Resûlü! Ne dersin, eğer ben şehit oluncaya kadar Allah yolunda savaşırsam, cennette bu (topal) ayağım düzelmiş bir şekilde yürüyebilecek miyim?" diye sorunca Hz. Peygamber, *"Evet."* dedi. Bunun üzerine Amr, kardeşinin oğlu ve hizmetçileri Uhud Savaşı'nda birlikte savaşarak şehit oldular. Savaş meydanında Amr'ın ce-

22 BS21449 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X, 333.
23 İBS424 İbn Abdülber, *İstîâb*, 424.
24 EÜ2/292 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, II, 292.
25 MİS587 İbn Kuteybe, *Meârif*, 587-588.
26 MİS272 İbn Kuteybe, *Meârif*, 272.
27 EÜ7/8 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, VII, 8.
28 MİS583 İbn Kuteybe, *Meârif*, 583.
29 B3038 Buhârî, Cihâd, 164.
30 EÜ4/270 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, IV, 270.
31 B1117 Buhârî, Taksîru's-salât, 19; D952 Ebû Dâvûd, Salât, 174-175.
32 ST7/11 İbn Sa'd, *Tabakât*, VII, 11.

nazesiyle karşılaşan Hz. Peygamber, *"Ben sanki seni cennette bu ayağın iyileşmiş bir vaziyette yürürken görüyor gibiyim."* buyurdu ve onun emriyle bu üç mücahid aynı kabre konuldular.[33]

Amr b. Cemûh, ensarın temsilcilerindendi ve topal olmasına rağmen ordunun önündeydi.[34]Amr'ın dört oğlu vardı ve Hz. Peygamber ile savaşlara katılıyorlardı. Babalarını, topal olması sebebiyle Allah'ın kendisine verdiği ruhsatı kullanması için ikna etmeye çalışıyorlardı. Amr ise, Hz. Peygamber'e başvurarak oğullarının kendisine engel olduklarını, şehit olmak istediğini söylüyordu. Neticede o, Uhud Savaşı'nda şehit oldu.[35]

Yüce Allah tarafından savaşa katılmamasına izin verilmesine rağmen,[36] tıpkı âmâ olan Abdullah b. Ümmü Mektûm gibi, ayağı sakat olan Amr da cennet arzusuyla tutuşmuş, ruhsat yerine azimeti tercih etmiş ve şehâdet şerbetini içmişti. Kendilerine verilen bu izni kullanan, zayıf bedenleri Medine'de kaldığı hâlde duaları ve gönülleriyle cephede olan hasta, güçsüz ve engelliler hakkında ise, Rahmet Peygamberi bir savaşta şöyle buyurmuştu: *"Medine'de öyle insanlar kaldı ki geçtiğimiz her bir derede ve tepede onlar da bizimle beraberdi. Onları mazeretleri alıkoydu."*[37]

Hz. Peygamber'in, görme engelli sahâbîlerin gerek cemaate devam etmelerini ısrarla istemesinde, gerekse onları görevlendirmesinde, hatta savaşlara katılmalarına izin vermesinde onların toplumdan tecrit edilmemelerini sağlama arzusu yatmaktaydı. Ehil ve yeterli oldukları alanlarda yeteneklerini toplum yararına kullanarak, emek verip gayret gösteren üretici bireyler olmaları, onların ideallerini ve kişiliklerini gerçekleştirmede büyük öneme sahipti. Nitekim günümüzde de, pek çok engelli kardeşimizin arzu ettiği şey budur. Onlar, toplumun kendilerine acımalarından rahatsız olmaktadırlar. Birçoğu, çevresinin yardımlarıyla hayatını sürdüren bir tüketici olmayı değil, herşeye rağmen kendilerine verilen imkânlar nispetinde üretici olmayı tercih etmektedir. Tüketen, âciz insan konumunda çoğu zaman hayata küsme, kabuğuna çekilme ve psikolojik rahatsızlıklara maruz kalma durumu yaşanırken, üreten, güçlü insan konumunda, mutlu ve umutlu bir hayat söz konusudur. İşte Allah Resûlü'nün gerçekleştirmek istediği şey tam olarak budur.

Zayıfların, düşkünlerin, fakir ve yoksulların gerçek dostu ve hamisi olan Allah Resûlü, engellilere yapılacak her türlü yardımın bir sadaka olduğunu söylemiştir. Peygamber Efendimize (sav), varlıklı Müslümanların namaz, oruç ve hac gibi ibadetlerin yanı sıra sadaka vererek de sevaba

[33] HM22920 İbn Hanbel, V, 300.
[34] KC8/226 Kurtubî, *Tefsîr*, VIII, 226.
[35] BS18318 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IX, 43.
[36] Fetih, 48/17.
[37] B2839 Buhârî, Cihâd, 35; D2508 Ebû Dâvûd, Cihâd, 19.

erdiklerini söyleyen, ancak kendilerinin buna imkân bulamadıklarından yakınan Ebû Zerr'e Hz. Peygamber sadakanın birçok çeşidinin bulunduğunu belirterek şöyle buyurmuştur, *"...(Âmâya veya yol sorana) yol göstermen sadakadır. Gücünle güçsüz birine yardım etmen sadakadır. Konuşmakta güçlük çekenin meramını ifade etmen sadakadır..."*[38]

Engellilere yardım etmenin sadaka olduğunu, diğer bir ifade ile Allah'a olan sadakatin bir ifadesi olduğunu belirten Hz. Peygamber'in, herhangi bir âmâyı yoldan saptıranları, onu kasten yanlış yola yönlendirme sadakatsizliğini gösterenleri ise lânetliler içerisinde sayması son derece etkileyicidir.[39]

Engelliler lehinde veya aleyhinde birçok zayıf ve uydurma rivayetin çeşitli eserlerde yer alması dikkat çeken bir husustur. *"Özürlülerden sakının!"*[40] şeklindeki rivayet, Kur'an'ın ruhuna uygun olmadığı gibi, *"güçsüze yardım eden"*,[41] engellilere yapılan her yardımı sadaka kabul eden Resûl-i Ekrem'in söz ve uygulamalarına da ters düşmektedir.

"Her kimin Allah dünyada görme yetisini alırsa, onun gözlerinin cehennem ateşini görmemesi Allah üzerinde gerekli bir haktır."[42] şeklindeki rivayet de engellileri teselli amaçlı olarak uydurulmuş olmalıdır. Daha önce naklettiğimiz sahih hadislerde geçtiği üzere, görme veya duyma yetisini yitirdiği hâlde sabredenlerin ecir alacaklarında şüphe yoktur. Hatta onların sağlıklı iken yapmaya devam ettikleri güzel amellerin ecrini, engelli olup yapamaz hâle geldiklerinde de yapıyorlarmış gibi alacaklarına dair hadisler mevcuttur.[43] Fakat sadece bu duyuları yitirmenin, günahlar için mağfiret ve cehennemi görmeme hakkı olarak takdim edilmesini, mükellefiyet anlayışıyla bağdaştırmak mümkün değildir.

Engelliler, tarihin her döneminde toplumların önemli bir kesimini oluşturmuşlardır. Aynı durum yaşadığımız modern çağ için de geçerlidir. Genel olarak bütün dünyada, özelde ise ülkemizde, nüfusun önemli bir oranı engellidir. Geçmişte salgın hastalık ve savaşların etkisiyle artan bu oran, günümüzde çeşitli tedbirsizlikler, iş ve trafik kazaları gibi değişik sebeplerle had safhaya ulaşmıştır.

Gerekli vesilelere sarılmanın yanı sıra, tedbiri elden bırakmamanın ve tedavi olmanın Hz. Peygamber'in ısrarla dile getirdiği sünnetlerden olduğu unutulmamalıdır. Bütün bunlar yerine getirildikten sonra, ilâhî irade ve takdir sonucu başa gelenler karşısında ise, engelliye düşen sabretmek, gücü nisbetinde sorumlu olduğu bilinciyle hayatını sürdürmek ve sınavı

[38] HM21691 İbn Hanbel, V, 152; HM21816 İbn Hanbel, V, 169.
[39] HM2917 İbn Hanbel, I, 317; HM1875 İbn Hanbel, I, 217.
[40] MHS18 Sehâvî, *el-Mekâsıdü'l-hasene*, 18.
[41] B3 Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1; M403 Müslim, Îmân, 252.
[42] CM3/203 İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, III, 203.
[43] B2996 Buhârî, Cihâd 134; HM6825 İbn Hanbel, II, 194.

kazanmaya gayret etmek; çevresindekilere düşen ise ona maddî ve mânevî anlamda destek olmaktır.

Şüphesiz ilâhî adalet gereği, herkes gücünün yettiğinden ve sadece kendisine verilenden sorumludur.[44] Yaratıcı, şükredenleri ve sabredenleri ayırt etmek üzere, gerek verdiği nimetlerle gerekse vermedikleriyle kullarını sınar. Bunun bir imtihan olduğuna inanan mümin, kendisine nimet verildiğine şükretmek, imtihana çekildiğinde ise sabretmek suretiyle iki durumda da sınavı kazanma imkânına sahiptir.[45] Resûl-i Ekrem'in veciz bir şekilde ifade buyurdukları gibi, *"Allah, sizin dış görünüşlerinize ve mallarınıza bakmaz, ancak kalplerinize ve amellerinize bakar."*[46] Nitekim Allah'ın seçkin peygamberlerinden biri olan Hz. Eyyûb'un sabır ve dualar sonucunda ilâhî rahmetle giderilen uzun süreli hastalığı, bunun tipik bir örneğini oluşturur.[47] Yine bir hadiste belirtildiği üzere, *"Batan bir diken bile olsa Müslüman'ın başına gelen her bir musibeti, Allah onun günahlarına kefaret kılar."*[48] Hatta onu bir derece de yükseltir.[49]

Her yönüyle bizler için "üsve-i hasene"[50] yani ideal bir örnek olan Hz. Peygamber'in engellilere yönelik engin öğretisi, bu bağlamda kuracağımız ilişkilerde yol göstericidir. Zira Allah Resûlü hayatı boyunca engellilere sahip çıkmış, onları asla hafife almamış, özürleri sebebiyle ayıplamamış, kınamamıştır. Günlük hayatta görülenin aksine İslâm, çoğu doğuştan olan veya istenmedik sebeplerle sonradan ortaya çıkan özürlerinden dolayı insanlarla alay edilmesine kesinlikle izin vermemiştir. Nitekim Yüce Rabbimiz genel anlamda alay etmeyi yasaklamıştır.[51]

Engelli olmayanlar günün birinde benzer bir sorunu yaşama ihtimalini göz ardı etmemeli, engelli kardeşlerine ellerinden gelen fiziksel ve duygusal yardımı yapmalıdırlar. Çünkü sadece engelli olan kimseler değil, çevresindekiler de engellilere karşı tavırlarıyla Rabbimiz tarafından sınanmaktadır. Bu nedenle onların, bir yandan Allah'ın kendilerine verdiği nimetlerin kadrini bilip şükretmeleri, diğer yandan da hem bireysel hem de toplumsal huzura kavuşabilmek için engelli kimselere her anlamda destek vermeleri gerekir.

[44] Bakara, 2/233, 286; Talâk, 65/7.
[45] M7500 Müslim, Zühd, 64.
[46] M6543 Müslim, Birr, 34.
[47] Enbiyâ, 21/83-84.
[48] B5640 Buhârî, Merdâ, 1.
[49] M6561 Müslim, Birr, 46.
[50] Ahzâb, 33/21.
[51] Hucurât, 49/11.

YAŞLILIK
ERZEL-İ ÖMÜR

عَنْ مُطَرِّفِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الشِّخِّيرِ، عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
"مُثِّلَ ابْنُ آدَمَ وَإِلَى جَنْبِهِ تِسْعٌ وَتِسْعُونَ مَنِيَّةً، إِنْ أَخْطَأَتْهُ الْمَنَايَا وَقَعَ
فِى الْهَرَمِ حَتَّى يَمُوتَ."

Mutarrif b. Abdullah b. Şihhîr'in, babasından rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur:
"Âdemoğlu, kendisini kuşatan ölümcül tehlikelerle birlikte varedilmiştir; bu tehlikeleri atlatsa bile, ihtiyarlığa yakalanır ve neticede ölür."
(T2150 Tirmizî, Kader, 14)

عَنْ أنسٍ قالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَدْعُو بِهؤُلاَءِ الدَّعَواتِ:

"اَللَّهُمَّ! إِنِّى أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْبُخْلِ وَالْكَسَلِ وَأَرْذَلِ الْعُمُرِ، وَعَذَابِ الْقَبْرِ، وَفِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ."

عَنْ عَمْرِو بْنِ عَبَسَةَ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:

"مَنْ شَابَ شَيْبَةً فِى سَبِيلِ اللَّهِ كَانَتْ لَهُ نُورًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ."

عَنْ أنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ:

"مَا أَكْرَمَ شَابٌّ شَيْخًا لِسِنِّهِ إِلاَّ قَيَّضَ اللَّهُ لَهُ مَنْ يُكْرِمُهُ عِنْدَ سِنِّهِ."

عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ:

"لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَرْحَمْ صَغِيرَنَا وَ[لَمْ] يَعْرِفْ شَرَفَ كَبِيرِنَا."

Enes (b. Mâlik) diyor ki: "Hz. Peygamber (sav) şu dualar ile Allah'a yalvarırdı: *'Allah'ım! Cimrilikten, tembellikten, ömrün en rezil/düşkün zamanından, kabir azabından, hayatın ve ölümün fitnesinden sana sığınırım.'*"

(M6876 Müslim, Zikir, dua, tevbe ve istiğfar, 52)

Amr b. Abese'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Kim saç ve sakalını Allah yolunda (çalışırken) ağartırsa, bu (beyazlık) kıyamet günü kendisi için nur olur."*

(T1635 Tirmizî, Fedâilü'l-cihâd, 9)

Enes b. Mâlik'in rivayet ettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Bir genç, ihtiyar bir kimseye yaşından dolayı hürmet ederse, Allah da ona yaşlılığında kendisine hürmet edecek birisini hazırlar."*

(T2022 Tirmizî, Birr, 75)

Amr b. Şuayb'ın, babası aracılığı ile dedesinden naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Küçüğümüze merhamet etmeyen ve büyüğümüzün saygınlığını kabul etmeyen bizden değildir."*

(T1920 Tirmizî, Birr, 15)

Mekke'nin fethedildiği gündü... Resûl-i Ekrem'in hicret arkadaşı, sıddîk dostu Hz. Ebû Bekir, yaşlılıktan saçı ve sakalı bembeyaz olan babası Ebû Kuhâfe'yi[1] Hz. Peygamber'in huzuruna getirmişti. Gözleri görmeyen ihtiyarı karşılayan Peygamber Efendimiz, o mütevazı, o zarif, o hürmetkâr hâli ile şöyle buyurdu: *"Bu ihtiyarı evinde bıraksaydın da ben ona gitseydim olmaz mıydı?"*

Ebû Kuhâfe, Müslüman olacaktı, Allah'a ve Resûlü'ne iman edecekti o gün. Hz. Ebû Bekir cevap verdi: "Ey Allah'ın Resûlü! Onun sana yürüyüp gelmesi, senin ona gelmenden daha uygundur." Sonra Peygamber Efendimizin önüne oturdu yaşlı adam. Onun göğsünü sıvazlayan Peygamberimiz "Müslüman ol!" buyurdu. Kabul etti Ebû Kuhâfe, hayata yeniden başlamayı, ömrünün son demlerinde İslâmla şeref bulmayı, huzura ermeyi...[2]

Yaşlılık... İnsanoğlunun, iyisi ve kötüsü ile geride bıraktığı ömrünü sorgulama zamanı... Kimine göre son demleri zamanın, kendini ölüme her zamankinden bir adım daha yakın hissettiği... Kimine göre ise vuslata uzanan son kıvrımı yolun... Allah Resûlü'nün, *"Âdemoğlu, kendisini kuşatan ölümcül tehlikelerle birlikte varedilmiştir; Bu tehlikeleri atlatsa bile, ihtiyarlığa yakalanır ve neticede ölür."*[3] buyurduğu üzere hayatın son durağıdır, sonbaharıdır yaşlılık.

Ölüm bir yok oluş değil, Yaratıcı'ya açılan bir kapıdır. Mevlânâ'nın deyişiyle, iyiler için "şeb-i arûs" yani düğün gecesidir ölüm. Hz. Peygamber'in ifadesiyle, Allah'ın rahmeti, rızası ve cenneti müjdelendiği vakit, mümin Allah'a kavuşmayı diler. Allah da ona kavuşmayı diler. Kâfir ise Allah'ın azabı ile "müjdelendiği" vakit, Allah'a kavuşmaktan hoşlanmaz. Allah da ona kavuşmaktan hoşlanmaz.[4] Ölümün inkâr olunamaz gerçekliği karşısında insanın mutluluğu yakalayabilmesi ancak bu dünya görüşü ile mümkün olabilir: Ölüm, Rabbe kavuşma vaktidir. İşte bu nedenle vefatının yakınlaştığı zamanlarda Rabbi, dünyada dilediği kadar yaşamak ve dünyada dilediği kadar yiyip içmek ile kendisine kavuşmak arasında bir tercih yapmasını istediğinde Allah Resûlü, Rabbine kavuşmayı tercih etmiştir.[5]

Gençlikte sağlığının kıymetini bilen yaşlı, bir taraftan kendisine bahşedilmiş bir nimet olarak çocukluk, gençlik ve olgunluk çağlarının[6] gü-

[1] M5509 Müslim, Libâs ve zînet, 79; N5079 Nesâî, Zînet, 15.
[2] HM27496 İbn Hanbel, VI, 350.
[3] T2150 Tirmizî, Kader, 14.
[4] M6822 Müslim, Zikir,15.
[5] T3659 Tirmizî, Menâkıb, 15; HM16018 İbn Hanbel, III, 478.
[6] Mü'min, 40/67.

zelliklerini tatmış olmanın mutluluğunu yaşarken, bir taraftan dünyayı geride bırakmanın tedirginliğindedir. Sağlığın ve onca geçen zamanın değerini bilmeyip[7] aldanan ihtiyar ise, geçmişi geri getirememenin ve eksikleri telâfi edememenin hüznü ile doludur.

Her hastalığın bir şifası vardır. Ancak Allah ihtiyarlığın tedavisini yaratmamıştır.[8] İnsan her geçen gün vücudundaki değişime tanıklık eder. Çocuk iken büyümüş, güçlenip olgunlaşmış ve gün gelmiş yine çocuk gibi zayıflamıştır. Artık eskisi gibi göremez, işitemez ve rahat davranamaz hâle gelmiştir. Kısacası önceden yaptıklarını yapamaz olmuştur. İlâhî kanun gereği, artık cildi kırışmış, beli bükülmüş, saçları ağarmıştır. Düşünce ve idrak gücü de zayıflamıştır. Rabbimizin, *"Kime uzun ömür verirsek onu yaratılış itibariyle tersine çeviririz. Hâlâ düşünmeyecekler mi?"*[9] şeklinde ifade ettiği bu yaşlılık alâmetleri belirdiğinde, gençliğini ve güzelliğini kaybeden, gücünü yitiren, beli bükülen insan, âdeta çocuklaşmış ve merhamete muhtaç bir hâle gelmiştir.

Yüce Rabbimiz, Kur'ân-ı Kerîm'de, ihtiyarlık dönemini *"erzelü'l-umr"* yani ömrün en rezil/sefil/düşkün dönemi olarak ifade etmektedir: *"Allah sizi yarattı. Sonra sizi öldürecek. İçinizden kimileri de, bilgili olduktan sonra hiçbir şeyi bilmesin diye ömrünün en düşkün çağına ulaştırılır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, (her şeye) hakkıyla gücü yetendir."*[10] Her insanın ömrü farklıdır. Kimisininki kısa, kimisininki ise uzundur. Âyet-i kerimede uzun süre yaşayacak kimselerin ömrün en düşkün dönemine ulaşacağı vurgulanmaktadır. Bu dönem insanın aklî ve bedenî birçok kabiliyetinin zayıflayacağı hatta yok olacağı bir dönemdir. İnsanın bu dönemde gençlikteki güç ve kuvvetine yeniden kavuşması mümkün değildir.

"Allah, sizi güçsüz olarak yaratan, sonra güçsüzlüğün ardından bir güç veren, sonra gücün ardından bir güçsüzlük ve yaşlılık verendir. O, dilediğini yaratır. O, hakkıyla bilendir, hakkıyla kudret sahibidir."[11] âyet-i kerimesinde buyurduğu gibi Allah, insana genç iken verdiği güç ve sıhhati yaşlandığı zaman kendisinden alır ve onu âciz bir duruma düşürür. Peygamber Efendimiz bu durumu bildiği için dualarında sık sık ihtiyarlık ile gelen âcizlikten Allah'a sığınmaktadır: *"Allah'ım! Cimrilikten, tembellikten, ömrün en rezil/düşkün zamanından, kabir azabından, hayatın ve ölümün fitnesinden sana sığınırım."*[12] İnsanoğlu hayat ve ölümün, kimin daha güzel davranacağını sınamak için Allah tarafından yaratıldığından[13] habersiz, yaşar gider. Güçlü, itibar sahibi, güzel çağlarında, dünyanın sonu gelmez zevk ve eğlenceleriyle aldanmaktan ken-

7 B6412 Buhârî, Rikâk, 1.
8 İM3436 İbn Mâce, Tıb, 1.
9 Yâsîn, 36/68.
10 Nahl, 16/70; Hac, 22/5.
11 Rûm, 30/54.
12 M6876 Müslim, Zikir, 52.
13 Mülk, 67/2.

dini alamaz. Sağlığını ve vaktini değerlendiremeden ömrünü geçirir.[14] İnsanı çok iyi tanıyan şeytan, Hz. Âdem'i bile, "Ey Âdem! Sana ebedîlik ağacını ve yok olmayacak bir saltanatı göstereyim mi?" sözleriyle, fıtratında yer alan ebedîlik duygusunu istismar ederek kandırmamış mıdır?[15]

Ölüme bir adım mesafede olduğu hâlde dünyalık heveslerin peşinde koşuşturan insanın durumu daha da acıdır. Peygamber Efendimiz, *"Âdemoğlu büyürken beraberinde şu iki şey de büyür: Mal sevgisi ve uzun ömür/yaşama isteği."*[16] buyurarak insanın, ihtiyarlasa bile bazı nefsanî arzularından vazgeçemeyeceğini ifade etmektedir. İhtiyar, yaşının getirdiği olgunluk ve vakarın kendisini Allah'a daha da yaklaştırması beklenirken dünyaya olan bağlılığı nedeniyle günaha dalarsa, Allah'ın gazabını hak edecektir. Nitekim Peygamberimiz (sav), Allah'ın (cc) en çok kızdığı üç kişiden birinin, zina eden ihtiyar olduğunu ifade etmiştir.[17] Büyükler bile fuhuş ve rezilliğe bulaşırsa o toplumun ıslah olması düşünülebilir mi hiç?[18] *"İşte, yaptığınız (iyi işler) sayesinde kendisine vâris kılındığınız cennet!"* diye cennetliklere seslenildiğinde,[19] ömrünü beyhude geçiren insan, büyük bir pişmanlık içerisinde şaşkın ve mahrum bir şekilde kalacaktır. Zira onun âhirette mahrum oldukları, dünyada sahip olmak için bütün varlığını adadığı şeylerdir. Özellikle de yaşlılık döneminde çokça düşkün olduğu mal ve yaşama isteği...[20] Cennette bunların hepsi mevcuttur: Ölmemek üzere bir hayat, hastalanmamak üzere bir sağlık, asla ihtiyarlığı olmayan bir gençlik ve darlığı olmayan bir bolluk.[21] O hâlde insan, geçici faydalanma yurdu olan dünya için değil, ebedî olarak kalınacak âhiret hayatı için[22] hazırlanmalıdır. Bedeni yıpratan hastalıktan, bunaklığa sebep olan ihtiyarlıktan ve ansızın geliveren ölümden önce hayırlı ameller işlemeye gayret etmelidir.[23] Nitekim er ya da geç ölüm kapıyı çaldığında ameller kesilecektir. Bu nedenle mümin, bir an evvel ölmek için dua etmemelidir. Zira imanla bezenmiş uzun bir ömür, inanan kişiye iyiliklerini artırması için bir fırsattır.[24] Allah'a eş ve ortak koşmadan O'na kavuşan mümin, bütün hatalarına rağmen nihayetinde cennete kavuşacaktır.[25] Nitekim Kutlu Nebî, asâsına dayanarak yanına gelen ihtiyarın, "Ey Allah'ın Resûlü! Bazı hata ve günahlarım oldu, affolunur muyum?" sorusuna şöyle karşılık vermiştir: *"Allah'tan başka ilâh olmadığına şahitlik etmedin mi?"* Bunun üzerine ihtiyar, "Elbette (şahitlik ettim) ve yine şahitlik ederim ki, sen Allah'ın Resûlü'sün." deyince Peygamberimiz, *"O hâlde, (önceki) bütün aldatma ve kötülüklerin affolundu."*[26] buyurmuştur.

[14] B6412 Buhârî, Rikâk, 1.
[15] Tâ-Hâ, 20/120.
[16] B6421 Buhârî, Rikâk, 5; M2412 Müslim, Zekât, 115.
[17] T2568 Tirmizî, Sıfatü'l-cenne, 25; N2571 Nesâî, Zekât, 75.
[18] İM4015 İbn Mâce, Fiten, 21.
[19] A'râf, 7/43.
[20] T2338 Tirmizî, Zühd, 28; İM4233 İbn Mâce, Zühd, 27.
[21] T3246 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 39; HM8241 İbn Hanbel, II, 320.
[22] Mü'min, 40/39.
[23] T2306 Tirmizî, Zühd, 3.
[24] M6819 Müslim, Zikir, 13.
[25] HM6586 İbn Hanbel, II, 170.
[26] HM19652 İbn Hanbel, IV, 385.

Evet, iman edip Allah ve Resûlü'ne gönülden bağlanan ve bu uğurda saçını ağartan bir insan, Allah katında hanesine sevaplar yazılarak, günahları bağışlanarak ve derecesi yükseltilerek mükâfatlandırılır.[27] Hatta Peygamberimiz, *"Kim saç ve sakalını Allah yolunda (çalışıken) ağartırsa, bu (beyazlık) kıyamet günü kendisi için nur olur."*[28] buyurarak böyle kimseleri onurlandırmıştır.

Nasıl dünya âhiretin tarlası ise, yaşlılık da bir yönüyle gençliğin hasat vaktidir. İnsan gençlikte zamanını ne ekerek geçirirse yaşlılığında onu devşirir. "Bir yaşlı için şu durum ne acıdır: Ona bir şey sorulur ama onun hiçbir bilgisi yok!" Böyle diyordu Urve. Ve oğullarını etrafına toplayıp onlara şu nasihatte bulunuyordu: "Oğullarım, öğrenin! (Bugün) her ne kadar sizler topluluğun küçükleri iseniz de elbette bir gün gelecek başkalarının büyükleri olacaksınız."[29]

Gençlik döneminde elde ettiği bilgi, tecrübe ve donanımlarıyla yılların verdiği olgunluğu birleştiren yaşlı, bu birikimini kendinden sonra gelen nesillere aktarmalıdır. Bu sayede gençliğe faydası dokunur. Onları yetiştirirken bir yandan da kendi itibarını artırır. O, toplumda kendisine danışılan, görüşlerine değer verilen kişiliği ile hem kendisi için hem de diğer insanlar için üretken ve faydalı bir bireydir. Zaten "ihtiyar", kelime olarak da "seçkin, seçilmiş, tecrübeli" anlamlarını çağrıştırmaktadır. İhtiyar, yeri geldiğinde devlet başkanlarının bile görüşlerine başvurduğu bilge kişiliktir. Tıpkı Hz. Ömer'in tartışmalı konularda yaşlı ve tecrübeli kadınlara görüşlerini almak üzere başvurduğu gibi...[30] Bazen de bir tas çorba ile insanların sevgisini kazanır. Ashâbdan bir kısmının zaman zaman ziyaret ettikleri bir nineleri, aralarındaki bu iletişimden hem kendisi mutludur hem de kendisini ziyarete gelenleri mutlu etmektedir. Bu nine cuma günleri onlar için özel bir yemek hazırlar, ashâb da cuma namazını kıldıktan sonra nineye gidip selâm verirler ve yemeğini yerlerdi. Ashâb için büyük bir mutluluk kaynağı olan bu durum[31] onların insanî ilişkilere ne kadar önem verdiğini de göstermektedir.

İnsan, birlikte yaşamanın gereği olarak çevresi ile sürekli irtibat hâlinde olmak, insanî ilişkilerini sürdürmek ister. Yaşlılık döneminde çevresine olan bağlılığı daha da artar. Bu dönemde yaşlıları sosyal ortamlardan uzaklaştırmak, dışlamak onları mutsuzluğa ve yalnızlığa itmek demektir. Hâlbuki Allah Resûlü, *"Beli bükülmüş ihtiyarlar, süt emen bebekler ve otlayan hayvanlar olmasa idi, üzerinize azap yağardı."*[32] buyurarak ağarmış

[27] HM6962 İbn Hanbel, II, 210.
[28] T1635 Tirmizî, Fedâilü'l-cihâd, 9; N3146 Nesâî, Cihâd, 26.
[29] DM563 Dârimî, Mukaddime, 46.
[30] MU1425 *Muvatta'*, Akdiye, 21.
[31] B6248 Buhârî, İsti'zân, 16.
[32] MK19305 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XXII, 309; BS6483 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III, 486.

saçı, bükülmüş beli ile yaşlıların, içinde yaşadıkları toplum için bir rahmet kaynağı olduklarını, diğer insanların onlar sayesinde nimete kavuştuğunu bildirir. Bundan dolayı yaşlılara yapılacak ziyaretler onların kendilerini daha iyi hissetmelerini sağlayacaktır. Özellikle eşlerini kaybetmiş ihtiyar kimseleri yahut da çocuklarından uzak kalmış anne babaları ziyaret etmek onları hayata bağlayacak, yalnızlığın sebep olacağı sıkıntı ve bunalımlara engel olacaktır.

Evlâtların, ihtiyarlamış anne babalarına kolayca ulaşabilecekleri hâlde onları ziyaret etmemeleri büyük bir vefasızlıktır. Peygamber Efendimiz, *"Rabbin rızası, anne babanın rızasına bağlıdır. Rabbin öfkesi ise anne babanın öfkesine bağlıdır."*[33] buyurarak, anne babayı hoşnut etmenin Allah'ı hoşnut etmek gibi olduğunu ifade etmiştir. İşte yaşlandıklarında onları hoşnut etmenin en güzel yolu da sık sık ziyaretlerine gitmektir. Peygamber Efendimizin, *"Akrabalarıyla ilişkisini kesen kimse cennete giremez."*[34] şeklinde koyduğu genel kural, elbette öncelikle anne baba için geçerli olacaktır. Anne ve babası yanında yaşlanıp da onlara hürmet ve ihsanda bulunmayan kimsenin durumunun ne derece vahim olduğunu anlatırken Sevgili Peygamberimiz, *"Burnu yere sürtünsün!"* buyurur. Ve bu sitem dolu ifadeyi üç defa tekrarlar. Ashâb, "Yâ Resûlallah, kimdir o?" diye sorunca Hz. Peygamber, *"Yanında annesi ile babasından biri yahut her ikisi ihtiyarlayıp da cennete giremeyen kişidir."*[35] açıklamasını yaparak cennete gitmeyi anne babanın hoşnutluğu ile ilişkilendirir.

Bu nedenle her geçen gün anne, baba, dede veya ninesinin yaşlılıklarına tanıklık eden insan, ilâhî buyruk gereği, özellikle yanında yaşlanan anne ve babasına hoş muamele etmeli, onlara karşı sorumluluk, hassasiyet, şefkat, destek ve yardımlarını artırmalıdır. *"...Eğer onlardan biri ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara 'Öf!' bile deme, onları azarlama, onlara tatlı ve güzel söz söyle. Onlara merhamet ederek tevazu kanadını indir ve de ki: 'Rabbim! Tıpkı beni küçükken koruyup yetiştirdikleri gibi sen de onlara merhamet et.'"*[36] âyet-i kerimesinde ifade edildiği gibi evlât, anne babasına bu şekilde bol bol dua edeceği gibi aynı zamanda anne babanın hayır dualarını da almaya çalışmalıdır. Çünkü onların duası reddolunmayacak dualar arasındadır.[37] Hatta sadece anne baba değil, diğer yaşlılar da duası kabul edilen kimseler arasındadır. Nitekim Peygamber Efendimiz, *"Allah Teâlâ, sünnete bağlı bir şekilde istikamet üzere yaşayan, saçları ağarmış ihtiyar bir Müslüman kendisine dua ettiğinde, kuşkusuz ona istediğini verme-*

[33] T1899 Tirmizî, Birr, 3.
[34] B5984 Buhârî, Edeb, 11; M6521 Müslim, Birr, 19.
[35] M6511 Müslim, Birr, 10.
[36] İsrâ, 17/23-24.
[37] D1536 Ebû Dâvûd, Vitr, 29; T1905 Tirmizî, Birr, 7.

mekten hayâ eder."[38] buyurarak ihtiyar kimselerin dualarının da kabul olunacağını ifade etmiştir. Yaşlı annesinin bütün ihtiyaçlarını gidererek onun hayır duasını almayı başaranlardan biridir Ebû Hüreyre. Ebû Hüreyre'nin annesi, ihtiyar hâlinde kendisine müşfik davranan oğluna şöyle dua eder: "Sen, yaşlı hâlimde bana nasıl iyilik ve ihsanda bulunduysan, Allah da sana öyle merhamet etsin."[39]

Anne babalar başta olmak üzere yaşlı kimselerin temizlik, iaşe, sağlık, giyim kuşam gibi ihtiyaçlarını gidermek her Müslüman için bir vazifedir. Nitekim Peygamber Efendimiz hayatı boyunca düşkün ve muhtaç kimselerin bakımlarını üstlenmiş,[40] Allah'ın kullarına olan yardım ve rızıklandırmasının zayıf kimseler hürmetine olduğunu[41] ifade etmiştir. Ayrıca ashâbına, anne babaya iyiliğin önemini vurgulamak için mağarada mahsur kalan ve aralarında anne babasına ikramda bulunmak için bütün geceyi ayakta geçiren üç kişinin hikâyesini özenle anlatmıştır.[42]

İhtiyarlara hürmet bir yönüyle de sosyal hayatı düzenlemeye yardımcı olur. Bir gün ihtiyarlayacak olan genç, yaşlılara hürmet göstermekle bu düzene katkıda bulunarak aslında kendi geleceğine de yatırım yapmaktadır. Allah Resûlü bu gerçeğe şöyle işaret eder: *"Bir genç, ihtiyar bir kimseye yaşından dolayı hürmet ederse, Allah da ona yaşlılığında kendisine hürmet edecek birisini hazırlar."*[43] Küçüklerin büyüklere selâm vermesi[44] ve söz hakkının öncelikle büyüklere verilmesi,[45] bu düzeni sağlamaya yönelik uygulamalardır. Peygamberimiz, cemaatle namaz kılarken arkasında en yaşlılardan başlanarak saf tutulması gerektiğini bildirir. Uygulamanın gerekçesi ise dikkat çekicidir: *"Pazar yerlerindeki gibi karmakarışık olmaktan sakının!"*[46] Ayrıca o, namaz kıldırabilecek kişilerin yeterlilik açısından eşit olmaları durumunda, yaşı büyük olanın imam olmasını tavsiye ederek[47] yaşlıların toplum içerisindeki itibarını korur.

"İhtiyar bir Müslüman'a, Kur'an'ın belirlediği sınırları aşmayan ve ondan uzak kalmayan bir Kur'an hafızına hürmet etmek ve adaletli devlet başkanına hürmet göstermek, Allah'a duyulan saygıdandır." buyuran[48] Peygamberimiz, bizzat yaşlılara hürmet etmeye özen göstermiştir. Bir gün kendisini görmek için yaşlı bir adam gelir, oradaki insanlar yaşlıya yer açmakta ağır davranırlar. Bunun üzerine Allah'ın Resûlü, *"Küçüğümüze merhamet etmeyen ve büyüğümüzün saygınlığını kabul etmeyen bizden değildir."* buyurur.[49] Bir keresinde de Allah Resûlü'ne içecek bir şey getirilir. Kendisi bundan bir miktar içtikten sonra âdeti olduğu üzere ashâb ile paylaşmak ister. Sağında genç

38 ME5286 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, V, 270.
39 EM12 Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 18.
40 B3 Buhârî, Bed'ü'l-vahy, 1; M403 Müslim, Îmân, 252.
41 T1702 Tirmizî, Cihâd, 24; N3181 Nesâî, Cihâd, 43.
42 M6949 Müslim, Rikâk, 100.
43 T2022 Tirmizî, Birr, 75.
44 B6231 Buhârî, İsti'zân, 4; T2704 Tirmizî, İsti'zân, 14.
45 B3173 Buhârî, Cizye, 12; M4342 Müslim, Kasâme, 1.
46 M974 Müslim, Salât, 123.
47 M1534 Müslim, Mesâcid, 291.
48 D4843 Ebû Dâvûd, Edeb, 20.
49 T1920 Tirmizî, Birr, 15.

bir delikanlı olan amcasının oğlu İbn Abbâs,[50] solunda ise yaşlı kimseler bulunmaktadır. Allah Resûlü her zamanki gibi sağdan başlamak yerine yaşlılara hürmet gereği soldan başlamayı uygun görür ve bunun için İbn Abbâs'tan izin ister. Fakat o, "Hayır, vallahi yâ Resûlallah! Senden gelen nasibimi hiç kimseye bırakmam." cevabını verince Peygamberimiz elindeki tası onun eline bırakıverir.[51] Bu hadise, bir taraftan gençteki Peygamber sevgisini ve Hz. Peygamber'in sağdan başlama sünnetini gösterirken diğer taraftan onun yaşlılara olan ilgi ve saygısını ifade etmektedir.

İnsanların saygı, hürmet ve merhametine mazhar olan ihtiyar, yaşı ilerledikçe Allah'ın rahmetinden ve bağışlamasından daha da fazla nasiplenir. Yarattığı insanı çok iyi tanıyan Allah (cc),[52] insanı bu çağa ulaştığında bazı mükellefiyetlerden muaf tutmuş, bazı sorumlulukları da onun için hafifletmiştir. Örneğin Peygamberimiz, *"Biriniz insanlara namaz kıldıracak olursa, hafif tutsun. Çünkü içlerinde zayıf olanı, hasta olanı, yaşlı olanı var. Kendi kendine namaz kıldığında ise (namazını) istediği kadar uzatsın."* buyurmuştur.[53] Yahut Peygamberimiz yaşlandığı için hac yapamayan kişinin yerine bir başkasının hac yapmasına izin vermiştir.[54]

Kendi ihtiyaçlarını gideremeyecek derecede düşkün bir hâle gelmek ve yaşlılığın bunaklığa dönüşmesi ise istenilmeyen durumlardır.[55] Resûlullah bu hâle düşmemek için dualarında Rabbine şöyle yalvarır: *"...Allah'ım! Günahlarımı kar ve dolu suyu ile temizle ve beyaz elbiseyi kirden arındırdığın gibi kalbimi hatalardan arındır. Benimle hatalarımın arasını da doğu ile batının arasını açtığın gibi aç. Allah'ım! Tembellikten, bunaklık derecesinde yaşlılıktan, günahtan ve borçlu kalmaktan sana sığınırım."*[56]

[50] İF1/282 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, I, 282.
[51] B5620 Buhârî, Eşribe, 19; M5292 Müslim, Eşribe, 127.
[52] Mülk, 67/13-14.
[53] B703 Buhârî, Ezân, 62.
[54] B1513 Buhârî, Hac, 1; N5396 Nesâî, Âdâbü'l-kudât, 10.
[55] B2823 Buhârî, Cihâd, 25; M6909 Müslim, Zikir, dua, tevbe ve istiğfar, 76.
[56] M6871 Müslim, Zikir, 49; T3495 Tirmizî, Deavât, 76.

YETİM
TOPLUMUN UHDESİNDEKİ EN AĞIR EMANET

عَنْ سَهْلٍ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :

"أَنَا وَكَافِلُ الْيَتِيمِ فِى الْجَنَّةِ هَكَذَا." وَأَشَارَ بِالسَّبَّابَةِ وَالْوُسْطَى، وَفَرَّجَ بَيْنَهُمَا شَيْئًا."

Sehl (b. Sa'd) anlatıyor:
"Resûlullah (sav), *'Ben ve yetime kol kanat geren kimse cennette böyle (yan yana) olacağız.'* buyurdu ve aralarını hafifçe açarak işaret parmağıyla orta parmağını gösterdi."
(B5304 Buhârî, Talâk, 25)

عَنْ عَوْفِ بْنِ مَالِكٍ الأَشْجَعِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"أَنَا وَامْرَأَةٌ سَفْعَاءُ الْخَدَّيْنِ كَهَاتَيْنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ." وَأَوْمَأَ يَزِيدُ بِالْوُسْطَى وَالسَّبَّابَةِ. "امْرَأَةٌ آمَتْ مِنْ زَوْجِهَا ذَاتُ مَنْصِبٍ وَجَمَالٍ حَبَسَتْ نَفْسَهَا عَلَى يَتَامَاهَا حَتَّى بَانُوا أَوْ مَاتُوا."

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ:
"مَنْ قَبَضَ يَتِيمًا بَيْنَ الْمُسْلِمِينَ إِلَى طَعَامِهِ وَشَرَابِهِ أَدْخَلَهُ اللَّهُ الْجَنَّةَ الْبَتَّةَ إِلاَّ أَنْ يَعْمَلَ ذَنْبًا لاَ يُغْفَرُ [لَهُ]."

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
"خَيْرُ بَيْتٍ فِي الْمُسْلِمِينَ بَيْتٌ فِيهِ يَتِيمٌ يُحْسَنُ إِلَيْهِ. وَشَرُّ بَيْتٍ فِي الْمُسْلِمِينَ بَيْتٌ فِيهِ يَتِيمٌ يُسَاءُ إِلَيْهِ."

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"اَللَّهُمَّ إِنِّي أُحَرِّجُ حَقَّ الضَّعِيفَيْنِ: الْيَتِيمِ وَالْمَرْأَةِ."

Avf b. Mâlik el-Eşcaî'nin naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Ben ve (karşılaştığı sıkıntılar ve bakımsızlık yüzünden) yanakları kararmış kadın kıyamet gününde şu ikisi (işaret parmağı ve orta parmak) gibi (yakın) olacağız. O kadın ki kocasının ölümü sebebiyle dul kalır da asil ve güzel olduğu hâlde çocukları yetişinceye ya da ölünceye kadar kendisini yetim çocuklarının bakımına hasreder (ve evlenmez)."* Bunu söylerken (Hz. Peygamber'in yaptığı gibi) râvi Yezîd de orta parmağı ile işaret parmağını birleştirerek işaret etti.

(D5149 Ebû Dâvûd, Edeb, 120, 121)

İbn Abbâs'tan nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Müslümanlar arasında kim bir yetimi yiyecek ve içeceğini üstlenecek şekilde sahiplenirse, affedilmeyecek bir günah işlememişse, Allah onu mutlaka cennete koyar."*

(T1917 Tirmizî, Birr, 14)

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Müslümanlar(ın evleri) arasında en hayırlı ev, içinde kendisine iyi davranılan bir yetimin bulunduğu evdir. Müslümanlar arasında en kötü ev ise, içinde kendisine kötü davranılan bir yetimin bulunduğu evdir."*

(İM3679 İbn Mâce, Edeb, 6)

Ebû Hüreyre'nin naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Allah'ım, ben iki zayıfın; yetim ve kadının hakları konusunda (insanları) şiddetle uyarıyorum, onların haklarına el uzatılmasını (özellikle) yasaklıyorum."*

(İM3678 İbn Mâce, Edeb, 6; HM9664 İbn Hanbel, II, 440)

Uhud... Bir avuç Müslüman'ın, canlarını ve dünyevî tüm varlıklarını hiçe sayarak eteklerinde şehâdete koştukları dağ... O gün, daha sonra Okçular Tepesi olarak anılacak olan Ayneyn Tepesi de, Uhud Dağı da tanık oldu Hamza'nın, Nadr oğlu Enes'in, Akrabe'nin şehâdetlerine...

Nadr oğlu Enes. "Ah! Cennetin kokusu!" diye mırıldanan Enes... Dudakları titreyerek yanında duran arkadaşı Sa'd b. Muâz'a, "Uhud'un eteklerinde cennetin kokusunu duyuyorum," diyerek safları yaran Enes...[1]

Uhud nelere şahit olmuştu! Yarım urbalı Mus'ab b. Umeyr'e meselâ... Hani Abdurrahman seneler sonra bolluk içindeki bir iftar sonrasında onu hatırlayacak, boğazı düğüm düğüm olacaktı... Hâlbuki o zaman, yokluktan ayaklarına bile yetişmeyen urbasını kefen yapmışlardı Mus'ab'a... Hz. Hamza'nın kefeni de kısa gelmemiş miydi? Allah'ın aslanıydı o! Onun heybeti karşısında inançsızlar titrerdi. Herkes çekinirdi ondan. Allah Resûlü'nün amcasıydı o... Hamza'ydı o! Hamza da Mus'ab gibi son yolculuğuna ayakları kefeninden dışarıya çıkmış biçimde uğurlanacaktı demek ki...[2]

Ve Akrabe... Uhud'da ardında güzel saçlı bir çocuk bırakan Akrabe...

Çocuk hatırlıyordu, bir gün babasıyla Allah Resûlü'nün yanına gitmişlerdi. Allah Resûlü sormuştu ona, *"Yavrum, senin adın ne?"* diye... "Bahîr." demişti kekeleyerek. Bir rivayete göre ise "Hanîn.". *"Olmaz."* demişti Peygamber Efendimiz. Zira "Bahîr", zayıf, hasta ve mecalsiz demekti, "Hanîn" ise üzgün, dertli anlamına geliyordu. Bu ismi değiştiren Allah Resûlü ona, *"Bundan böyle senin adın Beşîr olsun."* demişti. Ne güzel addı bu! Neşeli, müjdelenmiş demekti, yüzlere ve gönüllere sevinç kaynağı olan...[3]

Allah Resûlü Uhud'dan dönüyordu. Hz. Peygamber'in karşısına dikilecek, babasını soracaktı Beşîr ona. Allah Resûlü'nün yanına vardı; "Babama ne oldu?" dedi. Allah Resûlü'nün ağzından, *"Baban şehit oldu. Allah ona rahmet etsin."* sözleri döküldü. Beşîr ağlıyordu...

Allah Resûlü durdu. Küçük bir çocuk için bekledi. Çünkü onun için çocuklar çok kıymetliydi. Beşîr ağlıyordu, babası ölmüştü... Allah Resûlü, *"Ağlama!"* diye teselli etti Beşîr'i. Sonra, *"Ben senin baban olayım, Âişe senin annen olsun istemez misin?"* dedi. Hiç düşünmeden "Evet, çok

[1] T3200 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 33.
[2] B4045 Buhârî, Meğâzî, 17.
[3] KU36862 Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, XIII, 298.

isterim." dedi Beşîr.[4] Allah Resûlü, eliyle Beşîr'in saçlarını okşadı, kucakladı, bağrına bastı. Ne hoş bir tecellidir ki Allah Resûlü'nün ilgisi ve duası vesilesiyle Beşîr'in dilindeki kekemelik geçiverdi. Ayrıca Beşîr yaşlanıp da saçları ağardığı zaman Allah Resûlü'nün o gün mübarek elinin değdiği kısımlar hâlâ siyahtı.[5]

Allah Resûlü şehit yavrusu Beşîr'i kucaklamış, hayattaki yalnızlığını dağıtmış, ona yetim kaldığını unutturmuştu. "Yetim", Arapçada "yalnız, tek başına" demekti. "Yavaş giden, geride kalan" gibi bir mânâsı daha vardı yetimin. Yetim kelimesinin "gaflet ve şaşkınlıktan" geldiğini söyleyenler de vardı[6] ama Allah Resûlü'nün yanında gafil olunur muydu hiç?

İslâm'ın ilk yıllarıydı ve ardı ardına inen âyetler inananlara yetim hakkını hatırlatıyordu:

"Hayır, hayır! Yetime ikram etmiyorsunuz."[7]

"Seni yetim bulup da barındırmadı mı?"[8]

"Sakın yetimi aşağılama!"[9]

"Gördün mü, o hesap ve ceza gününü yalanlayanı! İşte o, yetimi itip kakan, yoksula yedirmeyi özendirmeyen kimsedir."[10]

Ca'fer... Peygamberimizin amcasının oğlu. Efendimiz ona "kardeşim" derdi.[11] Beklemişti Allah Resûlü. Ca'fer'in ailesine üç gün zaman vermişti, içlerindeki üzüntü gözyaşlarıyla aksın, biraz olsun sakinleşsinler diye. Babaları Mûte Savaşı'nda şehit düşmüştü.

Allah Resûlü, Ca'fer'in derin bir hüzne boyanmış olan evindeydi. *"Bugünden sonra kardeşime ağlamak yok."* diye söze başladı. Sonra, *"Getirin bana kardeşimin çocuklarını."* dedi. Ca'fer'in oğlu Abdullah, kendisi anlatıyor: "Bizi getirdiler, Allah Resûlü'nün karşısında dizildik. Kuş yavruları gibiydik." diye...[12]

Allah Resûlü, beklenmedik bir şey yaptı. Hayatın aktığına bir alâmet olsun, üzüntü ve kahırdan saçları darmadağın olmuş bu yetimlerin yüzleri açılsın, ışıl ışıl parlasın diye berber çağırdı. O an bir berberin çocukların saçını kesmesi en son düşünülecek şeydi sanki...

Allah Resûlü, çocukların saçlarını kestiriyordu, yarın bayrammış gibi...

Allah Resûlü'nün aralarını hafifçe açtığı işaret ve orta parmaklarını göstererek ashâbına seslenişi, tüm canlılığıyla gözlerimizin önünde duruyor: *"Ben ve yetime kol kanat geren kimse cennette böyle (yan yana) olacağız."*[13] Peygamber Efendimiz, gönüller anlasın, gözler canlandırsın diye dünyada bir yetimi kollayan, onun derdine ortak olup sofrasında yetimle ekmeğini

[4] Hİ1/302 İbn Hacer, *İsâbe*, I, 302.
[5] Dİ10/300 İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, X, 300.
[6] LA55/4948 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, LV, 4948.
[7] Fecr, 89/17.
[8] Duhâ, 93/6.
[9] Duhâ, 93/9.
[10] Mâûn, 107/1-3.
[11] D4192 Ebû Dâvûd, Teraccül, 13.
[12] N5229 Nesâî, Zînet, 57.
[13] B5304 Buhârî, Talâk, 25.

paylaşanların, cennette bu şekilde kendisinin yanı başında bulunacağını anlatıyor bize. Yetim Peygamber yetimlere sahip çıkıyor...

Allah Resûlü, babasını yitirmiş yavrulara kol kanat geren, her zorluğa rağmen onların üstüne titreyen, hatta onları kendisine tercih eden anneleri de unutmuyor: *"Ben ve (karşılaştığı sıkıntılar ve bakımsızlık yüzünden) yanakları kararmış kadın kıyamet gününde şu ikisi (işaret parmağı ve orta parmak) gibi (yakın) olacağız. O kadın ki kocasının ölümü sebebiyle dul kalır da asil ve güzel olduğu hâlde çocukları yetişinceye ya da ölünceye kadar kendisini yetim çocuklarının bakımına hasreder (ve evlenmez)."* buyuruyor.[14] Annesiz babasız büyümüş Allah Resûlü'nden daha iyi kim anlayabilir yetimleri...

Kalbinin katılığından dert yanan bir adama Peygamber Efendimizin *"Yetim(ler)in başını okşa, fakir(ler)i doyur!"* buyurduğu nakledilir.[15] Yetimin başını okşamak, kuşkusuz ona sevgi ve merhamet göstermenin yanı sıra kimsesizliğini unutturup ayakta durabilmesi için yardımcı olmak demektir. Bu noktada Allah Resûlü, *"Müslümanlar arasında kim bir yetimi yiyecek ve içeceğini üstlenecek şekilde sahiplenirse Allah onu mutlaka cennete koyar. Ancak affedilmeyecek bir günah işlemiş ise o başka."*[16] buyurarak, yetimleri sahiplenip, onlara kol kanat gerenlere cenneti muştular. Nitekim Kur'an da kendi ihtiyacı olduğu hâlde malını yetimle paylaşanları, gerçek anlamda iyilik yapan kimseler olarak tanımlar.[17] Hz. Peygamber'in eğitiminden geçmiş olan Abdullah b. Ömer'in, sofrasında bir yetim bulunmadan yemek yememeye özen göstermesi[18] bu konuda gösterilmesi gereken hassasiyeti ortaya koyması bakımından çarpıcı bir örnektir.

Diğer taraftan Resûl-i Ekrem, *"Müslümanlar arasında en hayırlı ev, içinde kendisine iyi davranılan bir yetimin bulunduğu evdir. Müslümanlar arasında en kötü ev ise içinde kendisine kötü davranılan bir yetimin bulunduğu evdir."*[19] buyurarak, yetime yapılan muamelenin iyi ya da kötü olmasının bir yuvanın iyi ya da kötü olmasını belirleyen önemli bir ölçüt olduğunu bizlere hatırlatmaktadır.

Yetimler önceliklidir. Bu çocukların bazısı şehit çocuklarıdır, bazısı annesini ya da babasını hastalığa, kazaya kurban vermiştir. Ve hatta kimileri de dünyanın değişik yerlerinde birilerinin dünyalık arzularına kurban edilmiş, daha çocukluklarını yaşayamadan şehirleri yıktığı kadar ruhları da tahrip eden savaşın soğuk yüzüyle karşılaşmıştır. Anneleri, babaları artık yanlarında değildir... Onlar sahip çıkılmayı herkesten çok hak ederler. Onlar Hz. Peygamber'in yanındaki Enes gibi olmayı arzularlar. On-

[14] D5149 Ebû Dâvûd, Edeb, 120, 121.
[15] HM9006 İbn Hanbel, II, 387.
[16] T1917 Tirmizî, Birr, 14.
[17] Bakara, 2/177.
[18] EM136 Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 60.
[19] İM3679 İbn Mâce, Edeb, 6.

lar Ümmü'd-Derdâ'nın yanındaki yetimler gibi, Allah Resûlü'nden müjde, müminlerden ilgi ve şefkat görmeyi umut ederler.

Kızı Fâtıma, yanında iki hanımla birlikte gelerek, savaş esirlerinden ev işlerinde kendilerine yardımcı olacak kadınlar tahsis etmesini istediklerinde, *"Bedir'in yetimleri sizden daha önceliklidir."* demişti Peygamber Efendimiz.[20] Onun, yetimi kollama ve gözetme arzusu, rivayetlerin arasından gönüllerimizin derinliklerine işlemelidir.

Allah Resûlü, *"Her türlü malda zekâttan başka ödenmesi gereken haklar da vardır."* buyurmuştur.[21] Yetimi gözetmek bizim yetimlere yaptığımız bir ikramın ötesinde, üzerimizdeki en büyük sorumluluklardandır. Allah Resûlü üzerimizdeki bu sorumluluğu şu âyeti okuyarak açıklamıştır: *"İyilik, yüzlerinizi doğu ve batı taraflarına çevirmeniz(den ibaret) değildir. Asıl iyilik, Allah'a, âhiret gününe, meleklere, kitap ve peygamberlere iman edenlerin; mala olan sevgilerine rağmen, onu yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışa, (ihtiyacından dolayı) isteyene ve (özgürlükleri için) kölelere verenlerin; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren, antlaşma yaptıklarında sözlerini yerine getirenlerin ve zorda, hastalıkta ve savaşın kızıştığı zamanlarda (direnip) sabredenlerin tutum ve davranışlarıdır. İşte bunlar, doğru olanlardır. İşte bunlar, Allah'a karşı gelmekten sakınanların ta kendileridir."*[22]

Yetim malı yemek ne büyük günahtır! Cana kıymak, iftira atmak gibi hususlarla beraber, insanlığı felâkete sürükleyen yedi büyük günahtan biri olarak Allah Resûlü'nün dilinde yer bulan bu günah,[23] tüyü bitmemiş yetimin hakkını gözeten yüksek bir inancın ve medeniyetin temsilcisi olarak bizler için affedilemez bir davranıştır. Bilakis bizler için anne ve babalarından birer yadigâr ve Allah'ın birer emaneti olan yetimleri gözetmek, cennete açılan kapıdır.

Yetim malı yemekten sakındıran bu uyarılarla birlikte, yetimin bakımıyla ilgilenen kişinin fakir olması hâlinde, ihtiyacı oranında bu maldan almasına müsaade edilmiştir.[24] Resûl-i Ekrem Efendimiz, kendisine gelip fakir olduğunu, fakat baktığı bir yetimi bulunduğunu söyleyen bir adama; israf etmemek, saçıp savurmamak ve malı kendi üzerine geçirmemek şartıyla o yetimin malından harcamada bulunabileceğini söylemiştir.[25]

Abdullah b. Abbâs'ın naklettiğine göre, *"Yetimin malına yaklaşmayın; yalnız ergenlik çağına erişinceye kadar (onun malına) en güzel biçimde yaklaşabilirsiniz."*[26] âyeti ile *"Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, ancak ve ancak karınlarını doldurasıya ateş yemiş olurlar ve zaten onlar çılgın bir ateşe*

[20] D2987 Ebû Dâvûd, Harâc, 19-20.
[21] T659 Tirmizî, Zekât, 27.
[22] Bakara, 2/177.
[23] M262 Müslim, Îmân, 145.
[24] B4575 Buhârî, Tefsîr, (Nisâ) 2; M7533 Müslim, Tefsîr, 10.
[25] D2872 Ebû Dâvûd, Vesâyâ, 8; N3698 Nesâî, Vesâyâ, 11.
[26] En'âm, 6/152.

(cehenneme) gireceklerdir."[27] âyeti inince yanında yetim bulunanlar hemen Hz. Peygamber'in meclisinden ayrılıp o yetimin yemeğini kendi yemeklerinden, içeceğini de kendi içeceklerinden ayırmışlardı. Bu sefer de yetimin sofrasındaki yemeğinden bir miktar artmaya başladı. Yetimin malını haksız yere yemeyelim diye onlar kalan yemeği de saklıyorlardı. Ama bu yemek beklediği için bozuluyordu. Bu durum ashâba zor gelmeye başladı. Olanı biteni Allah Resûlü'ne anlattılar. Çok geçmedi ki, *"Sana yetimler hakkında soruyorlar. De ki: Onları iyi yetiştirmek (yüz üstü bırakmaktan) daha hayırlıdır. Eğer onlarla birlikte yaşarsanız, (unutmayın ki) onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah, işleri bozanla düzelteni bilir. Eğer Allah dileseydi, sizi de zahmet ve meşakkate sokardı. Çünkü Allah güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir."*[28] âyet-i kerimesi indi. Bunun üzerine sahâbe-i kirâm yetimlerin yiyeceklerini kendi yiyecekleriyle, içeceklerini de kendi içecekleriyle karıştırdılar.[29]

Sahâbenin bu hassasiyeti, Peygamber Efendimizin cennette kendisine komşu olacağını müjdelediği[30] "kâfilü'l-yetîm" yani yetime kol kanat geren kimse olmak içindi. Sözlüklerde "kâfil" kelimesi kefalete bağlanıyor ve her ikisi de "kifl"e dayanıyor. "Kifl" ise eyer, elbise, kat, pay ve savaşta firar etmek için arkada kalanlar demektir.[31] Aslında bu hâliyle hadiste kullanılması son derece manidar bu kelimenin... Yetime kol kanat geren, yemeyip yediren, giymeyip giydiren demektir kâfilü'l-yetîm...

Yetim babası, yetimi kendi çocuklarından ayırmadan kol kanat geren anne, yetim yavrunun hayattaki nasibine tutunması için vesile olur. Onu soğuk kış gecelerinde sevgi ve şefkat yumuşaklığıyla sarmalayan elbise olur ... Karşılıksız değildir bu. Zira yetime arka çıkan kişi, *"Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve Peygamberi'ne iman edin ki, size rahmetinden iki kat pay versin, size kendisiyle yürüyeceğiniz bir nur versin ve sizi bağışlasın. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir."*[32] âyetinde geçen ve "kifleyn" diye ifade edilen *"iki kat pay"*ın talibidir artık...

Allah Resûlü, *"Allah'ım, ben iki zayıfın, yetim ve kadının hakları konusunda (insanları) şiddetle uyarıyorum, onların haklarına el uzatılmasını (özellikle) yasaklıyorum."*[33] buyurmuştur. Yetime her yönden baba olmak, analık etmek gerekir. Kefalet, malî, mânevî, sosyal pek çok yönü olan bir görevler zinciridir. Bu kapsamda yetimin malı korunmalıdır. Yetimin malına, doğrudan zarar vermek bir yana, zarar verebilme ihtimali olan durumlara karşı bile uyanık olmak gerekir. Nitekim Allah Resûlü'nün malî konularda yeterli görmediği Ebû Zerr'i, yetimin malına velî olmaması için uyardığı nakledilmektedir.[34]

[27] Nisâ, 4/10.
[28] Bakara, 2/220.
[29] D2871 Ebû Dâvûd, Vesâyâ, 7.
[30] B5304 Buhârî, Talâk, 25.
[31] LA43/3905 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XXXXIII, 3905.
[32] Hadîd, 57/28.
[33] İM3678 İbn Mâce, Edeb, 6; HM9664 İbn Hanbel, II, 440.
[34] M4720 Müslim, İmâret, 17; D2868 Ebû Dâvûd, Vesâyâ, 4.

Allah Resûlü yetimin malının, ona bakan kişi tarafından yetimin geleceği için işletilmesini, eriyip gitmesine ve tükenmesine izin verilmeksizin nemalandırılmasını istemiştir. Efendimiz, *"Dikkat edin! Kim malı olan bir yetimin velîsi olursa, o malı ticarette değerlendirsin ve onu (çoğalmadığı için) zekâtın yiyip tüketmesine terk etmesin."*[35] buyurur. Sahâbe-i kirâm da bu tavsiyeye kulak vermişler, bunu bir ilke olarak benimsemişlerdir. Meselâ Hz. Ömer, eriyip gitmemesi için yetim malının çalıştırılması üzerinde ısrarla durmuştur.[36] Hz. Âişe'nin de, kendi uhdesindeki yetim mallarının işletilmesi doğrultusunda hareket ettiği bilinmektedir.[37]

Hz. Peygamber'in, *"Ergenlik çağına geldikten sonra yetimlik yoktur."*[38] ifadesi, yetimliğin ne zaman bittiğine dair sınırı belirlemektedir. Ancak buradaki "ergenlik çağına ulaşmak" ifadesinden maksat, hakikî anlamda çocuğun ergenliğe adım atması mıdır? Yoksa bunun başka bir izahı var mıdır?

İbn Abbâs'a, "Yetimlik ne zaman biter?" diye sorulduğunda, "Ömrüme yemin ederim ki, adam vardır, sakalı çıkar da hâlâ kendi hakkını almaktan âciz, kendi namına bir şey vermekten âcizdir. İşte kişi kendi hakkını alacağında başkalarının alışverişi gibi doğru ve yeterli davranabiliyorsa, artık o zaman yetimlik durumu sona ermiş demektir." diye cevap verir.[39]

Kur'an da evlilik çağına gelinceye kadar yetimlerin gözlemlenip kendi ayakları üzerinde durup duramayacaklarının iyice anlaşılması, nihayet hayata atılabilecek bir hâle geldiklerinde mallarının kendilerine teslim edilmesi istenir.[40]

Elinden tutulup hayata hazırlanmayı bekleyen yetim bir yavru, duygusal, bedensel ve zihinsel yönden korunup kollanmaya muhtaç bir emanettir. Bu yüzden Allah ve Resûlü, tıpkı kadınlar ve köleler gibi toplumun en hassas ve kırılgan kesimlerinden biri olan yetimler hakkında da son derece dikkatli davranılmasını istemişlerdir. İnsanoğlu en büyük mutluluğun servet, makam ve kudret gibi değişken ve aldatıcı şeylerde olmadığının farkına vardığında, bir çocuğun gözlerindeki ışıltının her şeyden daha kıymetli olduğunu hissedecektir. İşte o vakit, *"Eğer onlarla birlikte yaşarsanız, (unutmayın ki) onlar sizin kardeşlerinizdir."*[41] âyeti, hayatımızda hak ettiği yeri almış olacaktır.

[35] T641 Tirmizî, Zekât, 15.
[36] MU592 *Muvatta'*, Zekât, 6.
[37] MU594 *Muvatta'*, Zekât, 6.
[38] D2873 Ebû Dâvûd, Vesâyâ, 9.
[39] M4684 Müslim, Cihâd ve siyer, 137.
[40] Nisâ, 4/6.
[41] Bakara, 2/220.

TOPLUMSAL HAYAT
İNSAN İNSANA BİRLİKTE YAŞAMAK

عَنْ عَائِشَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهَا قَالَتْ:...قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"إِنَّ مِنْ شَرِّ النَّاسِ مَنِ اتَّقَاهُ النَّاسُ لِشَرِّهِ."

Hz. Peygamber'in (sav) eşi Hz. Âişe'nin (ra) naklettiğine göre,
Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
"İnsanların en kötüsü, şerrinden dolayı insanların kendisinden çekindiği kimsedir."
(MU1639 *Muvatta'*, Hüsnü'l-hulk, 1)

عَنِ الْبرَاءِ بْنِ عَازِبٍ ﵄ قَالَ: أَمَرنَا النَّبيُّ ﷺ بِسَبْعٍ:
بِعِيَادَةِ الْمَرِيضِ، وَاتِّبَاعِ الْجَنائِزِ، وَتَشْمِيتِ الْعَاطِسِ، وَنَصْرِ الضَّعِيفِ، وَعَوْنِ الْمَظْلُومِ، وَإِفْشَاءِ السَّلامِ، وَإِبْرَارِ الْمُقسِمِ...

عَنْ عَائِشَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لَهَا:
"إِنَّهُ مَنْ أُعْطِيَ حَظَّهُ مِنْ الرِّفْقِ، فَقَدْ أُعْطِيَ حَظَّهُ مِنْ خَيْرِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، وَصِلَةُ الرَّحِمِ، وَحُسْنُ الْخُلُقِ، وَحُسْنُ الْجِوَارِ يَعْمُرَانِ الدِّيَارَ، وَيَزِيدَانِ فِي الْأَعْمَارِ."

عَنِ النُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ:
"مَثَلُ الْمُؤْمِنِينَ فِى تَوَادِّهِمْ وَتَرَاحُمِهِمْ وَتَعَاطُفِهِمْ، مَثَلُ الْجَسَدِ، إِذَا اشْتَكَى مِنْهُ عُضْوٌ، تَدَاعَى لَهُ سَائِرُ الْجَسَدِ بِالسَّهَرِ وَالْحُمَّى."

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ:
"الْمُؤْمِنُ مَأْلَفٌ، وَلَا خَيْرَ فِيمَنْ لَا يَأْلَفُ وَلَا يُؤْلَفُ."

Berâ' b. Âzib (ra) şöyle demiştir: "Peygamber (sav) bize şu yedi şeyi emretti: *Hastayı ziyaret etmek, cenazeyi (kabre kadar) takip etmek, aksırana Allah'tan rahmet dilemek, zayıfa yardım etmek, mazluma yardım etmek, selâmı yaymak ve yemin edenin yeminini tasdik etmek.*"

(B6235 Buhârî, İsti'zân, 8)

Hz. Âişe'den nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) ona şöyle buyurmuştur: *"Rıfktan (yumuşak davranmaktan) nasibi verilen kimseye, dünya ve âhiret iyiliklerinden de nasibi verilmiştir. Sıla-i rahim (akrabalık ilişkilerini gözetmek), güzel ahlâk ve iyi komşuluk, beldeleri mâmur (yaşanır) hâle getirir ve ömürleri uzatır."*

(HM25773 İbn Hanbel, VI, 159)

Nu'mân b. Beşîr'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Müminler birbirlerini sevmede, birbirlerine merhamet ve şefkat göstermede, tıpkı bir organı rahatsızlandığında diğer organları da uykusuzluk ve yüksek ateşle bu acıyı paylaşan bir bedene benzer."*

(M6586 Müslim, Birr, 66)

Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Mümin cana yakındır. (İnsanlarla) yakınlık kurmayan ve kendisiyle yakınlık kurulamayan kimsede hayır yoktur."*

(HM9187 İbn Hanbel, II, 400)

Allah Resûlü'nün ashâbından biri, güzel bir vadiden geçiyordu. Vadide suyu tatlı bir dere vardı. Suyun tadı çok hoşuna gitmişti. Karşılaştığı manzaradan da oldukça etkilenmişti. "Keşke insanlardan uzaklaşıp şu vadiye yerleşsem!" demekten kendini alamadı. Fakat hemen ardından Hz. Peygamber hatırına geldi ve onun izni olmadan böyle bir şey yapamayacağını düşündü. Bunun üzerine Resûlullah'a giderek durumu anlattı. Allah Resûlü kendisini dinledikten sonra ona böyle bir şey yapmamasını söyledi. Çünkü kısa bir süre de olsa Allah yolunda insanlarla omuz omuza verip cihad etmek, tek başına yıllarca namaz kılıp kendini ibadete vermekten daha faziletliydi.[1]

Dini yaşamak, bir köşeye çekilip yalnızca Allah'a olan sorumluluklarını yerine getirmekten ibaret değildir. Aksine din, kişiden Allah'a karşı görevlerini yaparken bir taraftan da insanlarla ve diğer canlılarla olan ilişkilerini gözetmesini talep eder. Nitekim insanın imtihanını anlamlı kılacak ve onun sonucunu etkileyecek en önemli hususlardan birisi de budur. Dolayısıyla İslâm'da ruhbanlık gibi kişiyi toplumdan tecrit eden bir yaşama tarzı tasvip edilmemiştir. Bu yüzdendir ki Allah Resûlü, kendisini ibadete verip ailesini ihmal ettiği için eşi Havle bnt. Hakîm tarafından Hz. Âişe'ye şikâyet edilen Osman b. Maz'ûn'u da, *"Ey Osman! Bize ruhbanlık emredilmedi. Bende senin için bir örnek yok mu? Vallahi, Allah'tan en çok korkanınız ve O'nun koyduğu sınırları en çok gözeteniniz benim!"* diye uyarmıştır.[2]

İnsanlardan uzakta tek başına hayat sürmek kişinin yaratılışına aykırı bir durumdur. Zira insanoğlu zayıf yaratılmıştır.[3] Diğer canlılardan farklı olarak, yaşamını sürdürebilmesi için insanlarla hem maddî hem de mânevî açıdan karşılıklı ilişki içerisinde olmaya ihtiyacı vardır. Aksi takdirde varlığını sürdüremez. Bu yüzden ona, "birbiriyle ünsiyet, ilişki kuran" anlamına gelen "insan" adı verilmiştir. İslâm, bireyi olduğu kadar toplumu da dikkate alan sosyal uzanımlı bir dindir. İslâm'ın bu boyutu, inanç, ibadet, ahlâk ve insanî ilişkilerin hepsinde açıkça görülmektedir. *"Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık..."*[4] buyurarak insanın sosyal yönüne işarette bulunan Yüce Allah, emir ve yasaklarını bildirirken hem

[1] T1650 Tirmizî, Fedâilü'l-cihâd, 17; HM10796 İbn Hanbel, II, 524.
[2] HM26418 İbn Hanbel, VI, 226.
[3] Nisâ, 4/28.
[4] Hucurât, 49/13.

bireyi hem de toplumu gözetmiş ve insana sosyal bir varlık olduğunu her fırsatta hatırlatmıştır.

Allah Teâlâ, ilk vahiy tecrübesinin tedirginliği ile örtüsüne bürünen elçisine, daha peygamberliğinin başlangıcında kalkıp topluma karışmayı, çevresini uyarmayı emretmişti.[5] Bundan böyle Allah'ın Elçisi'nin omuzlarına, en yakınlarından hiç tanımadığı uzak kabilelere kadar toplumun tüm fertlerine karşı ağır bir sorumluluk yüklenmişti. İnsanlığa kim olduklarını, kimden gelip kime gideceklerini anlatacak, davetine icabet edenlere adımlarını nasıl doğru atacaklarını öğretecekti. Artık evde, mescitte, sokakta, çarşıda veya savaş meydanında insanları görüp gözetiyor, Rabbinden öğrendiklerini birlikte yaşadığı, hemhâl olduğu insanlara öğretiyordu. Yüce Nebî, kalplerinde yer eden sorumluluk duygusunu "emanet" diye adlandırıyor,[6] dolayısıyla imandan kaynaklanan ve aralarında bir ünsiyet, bir yakınlaşma peyda eden bu duyguya sahip çıkmalarını müminlere telkin ediyordu. Buna göre insan ilişkileri, müminin kendi nefsinden başlayan ve dünyanın en ücra köşesindeki kişiye kadar uzanan bir görevler bütünüydü.

Emanetin en ağırını Resûlullah üstlenmişti. O, hem diğer insanlar gibi bir beşer hem de onlardan farklı olarak Allah'tan vahiy alan yani devamlı surette O'nunla iletişim hâlinde olan bir Peygamber'di. Bir yandan yaşadığı toplumun bir ferdi olarak beşerî ilişkilerini devam ettiriyor, diğer yandan bazı vakitleri Rabbine ibadete ayırıyordu. Kendi hayatında neyi yaşıyor, nasıl uyguluyorsa insanlara da onu tavsiye ediyordu. İçinde yaşadığı toplumun lideriydi; etrafındakiler yüzüne baktıkları zaman saygıdan içleri ürperirdi.[7] Ama Mescid-i Nebevî inşa edilirken[8] ya da savaş için hendekler kazılırken herkesle beraber çalışmış ve herkes gibi o da yorulmuştu.[9] İnsanlardan gelecek herhangi bir zahmetten çekindiği olmamıştı. Gerektiğinde bir devlet başkanı sıfatıyla ashâbının ödeyemediği borçları karşılamıştı.[10] Her seviyeden insana kapısı açıktı. Soru sorana cevap verir,[11] hâlini arz edenin ihtiyacını görmeye çalışırdı.[12] Hatta Medine'deki cariyelerden herhangi biri ihtiyacını bildirmek üzere ona gelir, elinden tutup onu istediği yere kadar götürür, Resûlullah da onun elini bırakmazdı.[13]

İnsanlarla hep iç içe olan Hz. Peygamber, aynı şekilde ümmetinin de başkalarıyla iyi ilişkiler içinde olmasını istiyordu. Ashâbına, *"insanların vereceği eza ve cefaya katlanmayı"*,[14] ama *"kimseye eziyet etmemeyi"* hayatlarının temel düsturu olarak öğütlemişti. Nitekim o Müslüman'ı, *"elinden ve dilinden Müslümanların selâmette olduğu"*; mümini ise *"insanların canları ve*

[5] Müddessir, 74/1-2.
[6] B6497 Buhârî, Rikâk, 35.
[7] M321 Müslim, Îmân, 192.
[8] B3906 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 45.
[9] B6414 Buhârî, Rikâk, 1.
[10] B2399 Buhârî, İstikrâz, 11; M4159 Müslim, Ferâiz, 15.
[11] B63 Buhârî, İlim, 6.
[12] M5359 Müslim, Eşribe, 172.
[13] HM12811 İbn Hanbel, III, 174.
[14] T2507 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 55.

malları hususunda kendilerine zarar vermeyeceğinden emin oldukları" kimse olarak tanımlamıştı.[15] Buna göre inanan insan, imanının bir gereği olarak toplumda huzursuzluğa ve zarara neden olacak her türlü davranıştan uzak kalmalıydı. Bu doğrultuda Hz. Peygamber, mescit veya çarşı gibi kalabalık mekânlara girerken yanında ok bulunan kimselerin oklarının uçlarını tutmak suretiyle ihtiyatlı davranmalarını, yanlışlıkla da olsa başkalarına zarar vermekten kaçınmalarını tavsiye etmişti.[16]

Allah Resûlü imanın yetmiş küsur kısmının bulunduğunu, bunların en aşağısının yoldan geçenlere zarar verecek şeyi ortadan kaldırmak olduğunu söylerken[17] de aynı hakikate işaret etmişti. *"Zandan sakının! Çünkü zan, sözün en yalanıdır. Birbirinizin eksikliğini bulmaya çalışmayın, birbirinizin özel ve mahrem hayatını da araştırmayın. Birbirinize haset etmeyin, birbirinize sırtınızı dönmeyin (küsmeyin), birbirinize kin ve nefret de beslemeyin. Ey Allah'ın kulları! Kardeş olun!"*[18] buyururken, insanların birbirine güvenini yok eden davranışlardan şiddetle sakınılmasını emretmişti. Hz. Peygamber bu esası ihlâl eden hakkında ise şöyle buyurmuştu: *"İnsanların en kötüsü, şerrinden dolayı insanların kendisinden çekindiği kimsedir."*[19]

Resûlullah'ın öğrettiği muamele tarzı, aslında Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin!"*[20] diye kendisini öven Rabbinin kullarına muamelesi idi. Âlemlerin Rabbi "Rahmân" idi ve O, merhameti kendi zâtına farz kılmıştı.[21] "Rahîm" idi, kullarına açtığı rahmet ve lütuf kapıları sayısızdı.[22] O'nun âlemlere rahmet olarak gönderdiği elçisi[23] de sosyal ilişkilerin koparılmasını asla istemez aksine daha da sağlamlaştırılmasını tavsiye ederdi. Hatta bu konuda yapılan iyiliklerin karşılıklı olmasının da ötesinde bir ahlâkî tutum sergileyerek gelmeyene gitmeyi, vermeyene vermeyi, zulmedeni affetmeyi, yani her hâlükârda lütufkâr olmayı öğütlemişti.[24]

Resûlullah, sadece kendi rahatını düşünen bencilce bir hayat tarzından ashâbını ısrarla sakındırmıştı. Müminler sadece "ben nasıl rahat ederim"e göre değil, "nasıl rahat ettiririm"e göre de hayatlarını tanzim etmeliydi. Kardeşinin ihtiyacını gözetmek ve sıkıntılı gününde onun yanında olmak, bir mümin için hayat tarzı hâline gelmeliydi. Nitekim sahâbeden Berâ' b. Âzib, "Peygamber (sav) bize şu yedi şeyi emretti: Hastayı ziyaret etmek, cenazeyi (kabre kadar) takip etmek, aksırana Allah'tan rahmet dilemek, zayıfa yardım etmek, mazluma yardım etmek, selâmı yaymak ve yemin edenin yeminini tasdik etmek."[25] derken, Hz. Peygamber'in ashâbını sosyal hayatın gerekleri konusunda eğitmek için ne kadar hassas davrandığı-

[15] T2627 Tirmizî, Îmân, 12.
[16] B452 Buhârî, Salât, 67; M6665 Müslim, Birr, 124.
[17] M153 Müslim, Îmân, 58.
[18] B6064 Buhârî, Edeb, 57.
[19] MU1639 *Muvatta'*, Hüsnü'l-hulk, 1.
[20] Kalem, 68/4.
[21] En'âm, 6/12.
[22] Nahl, 16/18.
[23] Enbiyâ, 21/107.
[24] HM17589 İbn Hanbel, IV, 159.
[25] B6235 Buhârî, İsti'zân, 8.

nı ortaya koyuyordu. Resûlullah'ın öğrettiği toplumsal ahlâka göre gücü yeten müminler, gücü yetmeyenlerin hizmetinde olmalıydı. Hz. Peygamber, *"Dul bir kadının ve fakirin işleri için koşturan kimse, Allah yolunda cihad eden yahut geceyi namazla gündüzü oruçla geçiren kimse gibidir."*[26] buyurarak, hizmet ehli olmanın Hak katındaki kıymetini bildirmişti. Nitekim insanların en hayırlısı, onlara en faydalı olandı.[27]

Diğer taraftan insanların hizmetinde olmak, maddî imkânlara bağlı olmaksızın her müminin hayatını kuşatabilecek bir olguydu. Allah Resûlü, *"İki kişinin arasında adaletle karar vermen bir sadakadır. Hayvanına binmek isteyen bir kimseyi hayvana bindirmen yahut eşyasını hayvana yüklemen bir sadakadır. Güzel söz bir sadakadır. Namaza giderken attığın her adım bir sadakadır. İnsanlara eziyet veren şeyleri yoldan kaldırman (bile) bir sadakadır."*[28] diyordu. Zira sadaka ismi altında zikredilen bütün bu hususlar, aslında insanlara olan sadakat ve samimiyetin birer göstergesiydi. Toplum içinde yaşadığımıza göre, her hâlükârda diğer insanların da maslahatını dikkate almak gerekiyordu. Nitekim Efendimiz ashâbına, *"Gözü (harama bakmaktan) sakınmak, rahatsızlık verecek şeyleri ortadan kaldırmalarını, selâma karşılık vermelerini, (insanları) iyiliğe davet edip kötülükten sakındırmak suretiyle kenarına oturdukları yolun dahi hakkını vermelerini"* tembihlemişti.[29]

Resûlullah, insan ilişkilerinde öncelikle en yakındakilerin gözetilmesini ısrarla vurguluyordu. Nitekim Allah yolunda cihad etmek üzere kendisinden izin isteyen bir adamın anne babasının kendisine muhtaç hâlde olduklarını öğrenince, *"Öyleyse onlar için cihad et (çaba göster)."* buyurmuştu.[30] Sadakaların da öncelikle ihtiyaç sahibi aile fertlerine ve akrabalara verilmesi gerektiğini beyan etmişti.[31] *"Sizin en hayırlınız, ailesine karşı en hayırlı şekilde davrananlarınızdır."*[32] buyururken, Müslümanların başkalarından önce en yakındakilerle iyi ilişkiler kurması gerektiğini vurgulamıştı. Kişinin yakın çevresini oluşturan komşularla ilişkilerine de özen göstermesi gerekiyordu. Allah'a ve âhiret gününe iman eden kişi, komşusuna eziyet etmemeli[33] aksine onunla iyi ilişkiler kurmalıydı. Nitekim şehirleri gerçek anlamda yaşanılabilir ve müreffeh kılan şey, sağlıklı bir zemine oturmuş insan ilişkileriydi. Bu nedenle Sevgili Peygamberimiz, eşi Hz. Âişe'ye şöyle demişti: *"Rıfktan (yumuşak davranmaktan) nasibi verilen kimseye, dünya ve âhiret iyiliklerinden de nasibi verilmiştir. Sıla-i rahim (akrabalık ilişkilerini gözetmek), güzel ahlâk ve iyi komşuluk, beldeleri mâmur (yaşanır) hâle getirir ve ömürleri uzatır."*[34] Yani insanlarla kurulan iyi ilişkiler, kişiye daha huzurlu

[26] B5353 Buhârî, Nafakât, 1.
[27] MB129 Kudâî, *Müsnedü'ş-şihâb*, I, 365.
[28] M2335 Müslim, Zekât, 56.
[29] B2465 Buhârî, Mezâlim, 22; M5563 Müslim, Libâs ve zînet, 114.
[30] B3004 Buhârî, Cihâd, 138; M6504 Müslim, Birr, 5.
[31] B1426 Buhârî, Zekât, 18; M2313 Müslim, Zekât, 41.
[32] T3895 Tirmizî, Menâkıb, 63; İM1977 İbn Mâce, Nikâh, 50.
[33] B5185 Buhârî, Nikâh, 81; M174 Müslim, Îmân, 75.
[34] HM25773 İbn Hanbel, VI, 159.

ve bereketli bir hayat bahşeder. Bu sayede insanlar yaşama sevincini elde ederler ve böylece hem bu dünyada hem de âhirette mutlu olurlar.

Mümin kulun diğer insanlara karşı sorumluluğu ve onlarla ilişkisi sadece yakın çevresi ile sınırlı değildi. Resûlullah kimsesize ve yolda kalana sahip çıkmanın da Müslümanların vazifesi olduğunu bildirmiş, nitekim bir defasında perişan kıyafetlerle huzuruna varan Mudar kabilesinden bir grup bedevîye yardım için Medinelileri seferber etmişti.[35] Müslümanlar için sosyal hayat, içinde yaşadıkları bütün toplumu kapsamaktaydı. Allah Resûlü erkek, kadın, çocuk, köle ya da hizmetçi ayrımı yapmadan herkesi sosyal hayatın parçası olarak görmekteydi. Bu noktada, kadınların cemaatle namaza katılmalarını teşvik eder,[36] onların eğitim ve öğretimlerine özel zaman ayırırdı.[37] Yolda yürürken çocuklara rastladığında onlara selâm verir,[38] yanaklarını okşardı.[39] Köle ve hizmetçilerin insanların kardeşleri olduğunu hatırlatır, onlara yediğinden yedirmeyi, giydiğinden giydirmeyi tavsiye ederdi.[40] Nitekim o, bir zamanlar köle olan Bilâl-i Habeşî'ye Peygamber müezzini olma şerefini yaşatmıştı.

Hz. Peygamber Müslüman olmayanları da toplumun birer ferdi olarak dikkate alırdı. Bu nedenle iman ehli olmasalar da müminlerin gayri müslimlere karşı Allah katında sorumlu olduklarını hatırlatmıştı. O, İslâm toplumunun koruması altında yaşayan bir gayri müslimin canına kast edenin, âhirette kırk yıllık mesafeden dahi duyulan cennetin kokusunu duyamayacağını bildirmişti.[41] *"Allah sizinle din uğruna savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve onlara âdil davranmanızı yasaklamaz."*[42] âyet-i kerimesi gereğince, savaş hâli dışındaki zamanlarda onlarla en güzel şekilde medenî ilişkiler kurmayı tavsiye etmişti.

Sosyal hayat, kişiye çeşitli haklarla birlikte sorumluluklar da getirir. Dolayısıyla insanın kendisi kadar başkalarını da dikkate alması, sınırlarının farkında olması ve toplum içerisinde ona göre hareket etmesi gerekir. Hz. Peygamber bu sorumluluk bilincini, toplumun farklı kesimlerini temsil eden gemi hadisiyle ifade etmiştir. Buna göre gemiyi paylaşanların bir kısmı üst tarafında, bir kısmı da alt tarafında yolculuk etmeye hak kazanmıştır. Alttakiler geminin altında kapalı hâlde olduklarından su ihtiyaçlarını karşılamak için yukarıdakileri rahatsız etmemek amacıyla bulundukları yerden bir delik açmak isterler. Bu durumda yukarıda bulunanlar aşağıdakileri kendi hâline bırakır da gemiyi delmelerine izin verirlerse gemidekilerin tamamı helâk olur. Fakat onlara engel olurlarsa hem onlar

[35] M2351 Müslim, Zekât, 69.
[36] M991 Müslim, Salât, 137.
[37] B7310 Buhârî, İ'tisâm, 9; M6699 Müslim, Birr, 152.
[38] M5665 Müslim, Selâm, 15.
[39] M6052 Müslim, Fedâil, 80.
[40] B30 Buhârî, Îmân, 22; M4313 Müslim, Eymân, 38.
[41] B3166 Buhârî, Cizye, 5.
[42] Mümtehine, 60/8.

hem de kendileri kurtulur.[43] Peygamberimiz bu gemi hadisiyle, hayattaki sosyal oluşum ve katmanları çok veciz bir şekilde ifade etmişti. Gemiyle kastedilen, aile, mahalle, köy, belde, şehir, ülke ve nihayetinde en geniş anlamda dünyaydı. Üsttekilerden maksat yönetenler, zenginler, işverenler, güçlüler veya ilim sahibi olanlar, alttakiler ise yönetilenler, fakirler, işçiler, işsizler, güçsüzler veya cahillerdi. Açılan delik de sosyal hayatı olumsuz etkileyen hırsızlık, yolsuzluk, rüşvet gibi her türlü gayri meşru yolu temsil ediyordu. Nitekim Müslümanları sorumluluklarının farkında olan "örnek bir toplum" oluşturmakla yükümlü kılan Allah Teâlâ,[44] Kur'an'da şöyle buyuruyordu: *"Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten meneder ve Allah'a inanırsınız..."*[45]

Her ne kadar Resûlullah'ın sünnetinde insan ilişkileri bir sorumluluk zinciri olarak tarif edilse de bu sorumluluk, katı bir vazife ahlâkı anlayışına değil, imandan kaynaklanan ülfet, ünsiyet ve muhabbete dayalıydı. Hz. Peygamber, *"Müminler birbirlerini sevmede, birbirlerine merhamet ve şefkat göstermede, tıpkı bir organı rahatsızlandığında diğer organları da uykusuzluk ve yüksek ateşle bu acıyı paylaşan bir bedene benzer."*[46] benzetmesi ile bu durumu en güzel şekilde dile getirmişti. Ona ne kadar değer verdiğini göstermek için çocuğun kuşunun hatırını sormak,[47] muhabbete sebep olacak şekilde aile fertleriyle şakalaşmak,[48] onlarla güzel vakit geçirmek,[49] dostlarla muhabbet edip eski günleri yâd etmek,[50] karşısındaki insana onu sevdiğini söylemek,[51] yeni bir arkadaş edinirken ona hem kendisinin hem de babasının ismini sormak,[52] sadece tanıdığına değil tanımadığına da selâm vermek,[53] Hz. Peygamber'in yaptığı ya da yapılmasını hoş karşıladığı davranışlardı. Resûlullah, toplumsal kaynaşmaya hizmet etmesi sebebiyle hem bayramlarda oyun ve eğlencelerin[54] hem de diğer zamanlarda ok, at ve deve yarışı gibi yarışların[55] tertip edilmesine de müsaade ederdi.

Sosyalleşmede ibadetlerin de önemli bir rolü vardır. Allah Resûlü'nün Medine'de ilk işi bir mescit yapmak ve herkesi orada toplamak olmuştur. O, günde beş kez insanları bir araya getiren camiyi sosyal hayatın merkezine yerleştirmiştir. Böylece namaz, inananları her türlü kötülük ve hayâsızlıktan alıkoyarak[56] ahlâken güzelleştirdiği gibi onların birbirleriyle kaynaşmalarına ve iletişim hâlinde olmalarına da vesile olmuştur. Hz. Peygamber, ashâbını namazı yalnız kılmaktan ziyade cemaatle kılmaya teşvik etmiş,[57] kadınların cemaate katılmalarına engel olunmamasını[58] ve bayram namazlarına kadın erkek, büyük küçük herkesin iştirak etmesini, o günün coşkusunu paylaş-

[43] B2493 Buhârî, Şirket, 6.
[44] Bakara, 2/143.
[45] Âl-i İmrân, 3/110.
[46] M6586 Müslim, Birr, 66.
[47] B6129 Buhârî, Edeb, 81; M5622 Müslim, Âdâb, 30.
[48] M732 Müslim, Hayız, 46; N414 Nesâî, Gusül, 10.
[49] D2578 Ebû Dâvûd, Cihâd, 61.
[50] N1359 Nesâî, Sehiv, 99.
[51] D5125 Ebû Dâvûd, Edeb, 112-113.
[52] T2392 Tirmizî, Zühd, 53.
[53] B12 Buhârî, Îmân, 6; M160 Müslim, Îmân, 63.
[54] B2906 Buhârî, Cihâd, 81; M2065 Müslim Salâtü'l-îdeyn, 19.
[55] T1700 Tirmizî, Cihâd, 22; N3615 Nesâî, Hayl ve sebk ve ramy, 14.
[56] Ankebût, 29/45.
[57] B645 Buhârî, Ezân, 30; M1521 Müslim, Mesâcid, 282.
[58] D565 Ebû Dâvûd, Salât, 52; DM1309 Dârimî, Salât, 57.

masını istemiştir.[59] Nitekim görme engelli sahâbî İbn Ümmü Mektûm, cemaatle namaza gelemeyeceğini belirterek kendisinden izin istediğinde de Resûlullah, ona ezanı işitip işitmediğini sormuş ve olumlu cevap alınca cemaate gelmesini söylemişti.[60] O, engelli dahi olsa hiç kimsenin sosyal hayattan kopmasını, toplumdan uzak kalmasını istememiştir.

Kur'an'da pek çok defa namazla birlikte zikredilen zekât ibadeti, toplumun farklı kesimleri olan zenginler ve fakirler arasındaki uçurumu ortadan kaldırmayı hedefliyor, insanın bencillik duygusunu körelten yardımlaşma ve paylaşma bilincini yerleştiriyordu. İftar sofralarında zenginle fakiri bir araya getiren oruç ibadeti ise bir lokma ekmeğe dahi muhtaç kimselerin hâlinden anlamaya vesile olduğu kadar kişiyi, insanlara karşı her türlü sözlü ve fiilî kötülükten alıkoyarak[61] sosyal ilişkilerin daha da gelişmesine katkı sağlıyordu. Yine hiçbir fark ve ayrıcalığın gözetilmediği samimi bir atmosferde insanları buluşturan hac ibadeti de bireyi ağırlıklı olarak bu açıdan eğitiyordu.[62]

Allah Resûlü'nün insanlarla birlikteliği bir amaca yönelikti. Bir vazifeyi yerine getirecek, bir faydaya hizmet edecekse insanlarla hemhâl olur, değilse faydasız buluşmalardan, mânâsız konuşmalardan uzak dururdu. Efendimiz gevezelik eden, laf kalabalığı ile insanları etkisi altına almaya çalışanların kıyamet günü kendisine en sevimsiz görünen kimseler olacağını bildirmişti.[63] *"Kim, görsünler ve duysunlar diye iş yaparsa, Allah kıyamet günü onun maksadının gösteriş ve insanlara duyurma olduğunu ortaya çıkarır!"*[64] buyurarak herkes tarafından tanınmak, çevresini genişletmek, nüfuzunu artırmak, zenginliğini veya dindarlığını göstermek gibi gayelerle insan içine karışmanın hiçbir şekilde tasvip edilemez olduğunu beyan etmişti. İnsanlarla ilişkiler samimiyet esasına dayanmalı, riya, ikiyüzlülük ve kibirden uzak olmalıydı. Zira bu şekilde davrananlar, sadece günah işlemekle kalmayıp aynı zamanda imanlarını tehlikeye atmış oluyorlardı. Nitekim Peygamberimiz (sav), riyanın azının bile şirke benzediğine dikkat çekmişti.[65]

Peygamber Efendimiz her ne kadar insanların arasına karışıp onlarla süregelen doğal ilişkiler çerçevesinde kimi zaman yıpranmayı, incinmeyi ama buna sabretmeyi prensip olarak öğretse de, topluma karışmaktan geri durduğu ve geri durulmasını tavsiye ettiği zamanlar da olmuştu. Her an Allah ile beraber olduğu için inzivaya çekilmek gibi bir ihtiyaç hissetmemişti ancak, senenin bazı günlerinde, özellikle Ramazan aylarında günlük hayatın meşgalelerinden uzaklaşarak itikâfa çekilmişti.[66]

[59] B351 Buhârî, Salât, 2; M2055 Müslim, Îdeyn, 11.
[60] HM15572 İbn Hanbel, III, 424.
[61] B1894 Buhârî, Savm, 2; M2703 Müslim, Sıyâm, 160.
[62] Bakara, 2/197.
[63] T2018 Tirmizî, Birr, 71.
[64] DM2776 Dârimî, Rikâk, 35; HM22678 İbn Hanbel, V, 270.
[65] İM3989 İbn Mâce, Fiten, 16.
[66] B2026 Buhârî, İ'tikâf, 1; M2784 Müslim, İ'tikâf, 5.

Allah Resûlü'ne göre insanlardan uzak durmayı gerektiren başka hâller de vardı. Eğer bir toplulukta günah işleniyor ve o günahı engellemenin imkânı bulunamıyorsa, kişi o ortamdan uzaklaşmalıydı. Nitekim Hz. Peygamber, kötü arkadaşın demirci körüğüne benzediğini, kıvılcımıyla yakmasa bile kötü kokusuyla rahatsız edeceğini[67] söyleyerek şerli insanlarla araya mesafe koymanın gerekliliğini hatırlatıyordu. Efendimiz, haklı olduğu hâlde bile tartışmaya girmekten kaçınan kimse için cennetten bir köşk verilmesine kefil olduğunu[68] bildirmişti. Bununla, kavga ve tartışma durumunda kişinin haklılığını ispat için sözü uzatmak yerine, karşısındakileri daha fazla incitmemek ve herkesin yanlışını anlamasına bir fırsat vermek adına oradan ayrılması gerektiğini vurgulamıştı.

Peygamberimiz, insanı eğiten bir süreç olarak sosyalleşmeyi teşvik etmekle beraber toplum hayatında dikkate alınması gereken hususlara da dikkat çekmişti. Başkalarının evini gizlice gözetlemek,[69] gizli konuşmalara kulak kabartmak[70] gibi insanların mahrem hâllerini öğrenme amaçlı her tür davranışı şiddetle yasaklamıştı. O, başkalarına ait evlere ve diğer özel mekânlara girmeden önce izin istemenin gerekliliği konusunda son derece titizlik gösterirdi.[71]

Allah Resûlü, zararlı ortamlardan uzak kalınmasını tavsiye etmekle birlikte hiçbir zaman münzevi bir hayat yaşamayı tercih etmemişti. Onun sünneti ve yaşantısı bunu en güzel şekilde ispat ediyordu. Nitekim Mekke'de geçirdiği sıkıntılı yıllardan sonra Medine'ye hicret ederek zarar gördüğü ortamdan ayrılmış ama insanlardan uzaklaşmamış, başka bir toplumda hayatına devam etmişti. Hatta Medine'de birbirine düşman olan iki kabile Evs ve Hazrec'i, sonrasında ensar ve muhacirleri kardeşleştirerek ve Medine Sözleşmesi ile Yahudilerle anlaşma yoluna giderek medenîleşme sürecinde önemli adımlar atmıştı. Bedevîliğin insanı kabalaştırdığına dikkat çeken Hz. Peygamber,[72] bedevîleri de bu sürece dâhil etmişti. Bunların hepsi, yani hicret, muâhât (kardeşleştirme) ve bedevîleri Medine'ye yerleştirme, medenîleştirme ve sosyalleştirme projesinin aşamalarıydı.

İnsanın sosyal bir varlık olduğunu göz ardı etmeyen Allah Resûlü, insan ilişkileri üzerinde titizlikle durmuş ve Müslümanları doğumdan ölüme kadar sosyal bir hayata teşvik etmiştir. Nitekim İslâm'da sosyal ilişkiler, bireyin kendisinden başlayarak aile, akrabalar, komşular, arkadaşlar, Müslümanlar, zimmîler ve nihayetinde bütün insanlar olmak üzere halka halka genişleyerek kuşatmaktadır. Müslüman'ın her bir sosyal halka için

[67] B2101 Buhârî, Büyû', 38; M6692 Müslim, Birr, 146.
[68] D4800 Ebû Dâvûd, Edeb, 7.
[69] B6902 Buhârî, Diyât, 23; M5643 Müslim, Âdâb, 44.
[70] B7042 Buhârî, Ta'bîr, 45.
[71] B6241 Buhârî, İsti'zân, 11; M5626 Müslim, Âdâb, 33.
[72] HM18822 İbn Hanbel, IV, 297.

ayrı hak ve sorumlulukları vardır ve İslâm bunlara tek tek dikkat edilmesini öngörmüştür. Bu halkaları koparacak, yok sayacak ya da zayıflatacak her türlü girişimi de yasaklamıştır. Günümüzde ise şehirler giderek kalabalıklaşmasına rağmen sosyal ilişkiler oldukça zayıflamış, modern hayatın getirileri insanı daha da yalnızlaştırmıştır. İnsanlar bir arada bulundukları hâlde âdeta aralarında görünmez duvarlar varmış gibi birbirleriyle iletişimden yoksun hâle gelmişlerdir. Hâlbuki Müslüman'a yakışan, insanlarla iyi ilişkiler içerisinde olmak ve böylece dünyayı gerçek anlamda yaşanılabilir hâle getirmektir. Zira Sevgili Peygamberimiz mümini şöyle tanımlamıştır: *"Mümin cana yakındır. (İnsanlarla) yakınlık kurmayan ve kendisiyle yakınlık kurulamayan kimsede hayır yoktur."*[73]

[73] HM9187 İbn Hanbel, II, 400.

TOPLUMSAL DAYANIŞMA ve ÜLFET
MÜSLÜMANCA YAŞAMA SANATI

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ:
"الْمُؤْمِنُ مَأْلَفٌ، وَلَا خَيْرَ فِيمَنْ لَا يَأْلَفُ وَلَا يُؤْلَفُ."

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre,
Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur:
"Mümin cana yakındır. (İnsanlarla) yakınlık kurmayan ve kendisiyle yakınlık kurulamayan kimsede hayır yoktur."
(HM9187 İbn Hanbel, II, 400)

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
”مَنِ اسْتَعَاذَ بِاللَّهِ فَأَعِيذُوهُ، وَمَنْ سَأَلَ بِاللَّهِ فَأَعْطُوهُ، وَمَنْ دَعَاكُمْ فَأَجِيبُوهُ، وَمَنْ صَنَعَ إِلَيْكُمْ مَعْرُوفًا فَكَافِئُوهُ، فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا مَا [تُكَافِئُونَهُ] فَادْعُوا لَهُ حَتَّى تَرَوْا أَنَّكُمْ قَدْ كَافَأْتُمُوهُ.“

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
”مَنْ أَحَبَّ أَنْ يُزَحْزَحَ عَنِ النَّارِ وَيَدْخُلَ الْجَنَّةَ فَلْتُدْرِكْهُ مَنِيَّتُهُ وَهُوَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ، وَيَأْتِي إِلَى النَّاسِ مَا يُحِبُّ أَنْ يُؤْتَى إِلَيْهِ.“

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
”أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِمَنْ يَحْرُمُ عَلَى النَّارِ، وَ بِمَنْ تَحْرُمُ عَلَيْهِ النَّارُ؟ عَلَى كُلِّ قَرِيبٍ هَيِّنٍ لَيِّنٍ سَهْلٍ.“

عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ: حَدَّثَنِي أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ رضي الله عنه : أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:
”لَا تَبَاغَضُوا، وَلَا تَحَاسَدُوا، وَلَا تَدَابَرُوا، وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانًا، وَلَا يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ أَنْ يَهْجُرَ أَخَاهُ فَوْقَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ.“

Abdullah b. Ömer'in naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Allah için size sığınan kimseye sığınak olun. Allah için isteyen kimseye verin. Sizi davet edene icabet edin, size bir iyilik yapana karşılığını verin. Eğer onun karşılığını verecek bir şey bulamazsanız, karşılıkta bulunduğunuza kanaat getirinceye kadar ona dua edin."*

(D1672 Ebû Dâvûd, Zekât, 38)

Abdullah b. Amr'ın naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete girmek isterse Allah'a ve âhirete inanırken ölüm kendisine erişsin. İnsanların kendisine nasıl davranmalarını istiyorsa, o da onlara öyle davransın."*

(HM6807 İbn Hanbel, II, 192; M4776 Müslim, İmâre, 46)

Abdullah b. Mes'ûd'un naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Kendisi cehennem ateşine ve cehennem ateşi de kendisine haram olan kişiyi size bildireyim mi? Cana yakın, yumuşak huylu, kolaylaştırıcı kimse."*

(T2488 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 45)

Zührî, Enes b. Mâlik'ten (ra) Resûlullah'ın (sav) şöyle buyurduğunu nakletmiştir: *"Birbirinize nefret ve düşmanlık beslemeyin. Birbirinize haset etmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin. Ey Allah'ın kulları! Kardeş olun! Bir Müslüman'ın (din) kardeşine üç günden fazla küsmesi helâl değildir."*

(B6065 Buhârî, Edeb, 57)

Mekke'nin fethedildiği gün, yıllar önce oradan kovulan, hakaretlere uğrayan ya da sürekli olarak tehditlere maruz kalan ashâbına, öç alma fırsatının ellerine geçtiği bugünde, Hz. Peygamber şöyle seslenir: *"Ey İnsanlar! Allah sizden câhiliye gururunu ve atalarla övünme âdetini gidermiştir. İnsanlar iki gruptur: İyi, takva sahibi, Allah katında değerli kişi ve günahkâr, bedbaht Allah katında değersiz kişi. İnsanlar, Âdem'in çocuklarıdır ve Allah, Âdem'i topraktan yaratmıştır. Allah şöyle buyurmaktadır: 'Ey insanlar! Doğrusu biz, sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdar olandır.'"*[1]

Bütün insanları Âdem'in oğulları,[2] dolayısıyla insan olma noktasında özde bir kabul eden İslâm inancına göre, kişiyi Allah nezdinde daha değerli ve şerefli kılacak olan şey, Allah'a iman etmesidir. Fakat bu konumu hak, hukuk ve adalet açısından ona herhangi bir ayrıcalık tanımadığı gibi, fazladan sorumluluklar yüklemektedir. *"...İnsanların en hayırlısı, insanlara en fazla yararı dokunandır."*[3] şeklindeki hadis de bunu ortaya koymaktadır.

Müslümanlar, tıpkı Resûl'ün kendilerine şahit olduğu gibi bütün insanlar için şahit, görüp gözeten, onlar için tasalanan ve gereğini yerine getiren sorumlular olarak tayin edilmişlerdir.[4] Örnek gösterilen Allah Resûlü'nün ilişki tarzı, *"Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile..."*[5] ifadeleriyle bize takdim edilmektedir. Allah Resûlü'nün bu tavrı bizlere toplum içerisinde insanlarla olan ilişkilerimizi şekillendirecek ilkeler sunmaktadır. Kuşkusuz temel ilke, maruf olan her şeyde dayanışmadır. Allah'ın emrettiği gibi insanlara güzellikleri anlatmak[6] ve bölünüp parçalanmaksızın Allah'ın ipine sımsıkı sarılmak ise[7] ana hedef olarak gösterilmiştir. Tevazu sahibi olmak, böbürlenme ve taşkınlıkları ortadan kaldıracak,[8] müminin gösterdiği tevazu ise kendisini yüceltecek ve bağışlayıcılığı da izzet ve onurunu artıracaktır.[9]

Mudar kabilesinden mağdur oldukları her hâllerinden belli olan birtakım insanlar Hz. Peygamber'in yanına geldiler. Sevgili Peygamberimiz

[1] Hucurât, 49/13; T3270 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 49.
[2] T3955 Tirmizî, Menâkıb, 74.
[3] MB129 Kudâî, *Müsnedü'ş-şihâb*, I, 365.
[4] Bakara, 2/143.
[5] Âl-i İmrân, 3/159.
[6] İsrâ, 17/53.
[7] Âl-i İmrân, 3/103.
[8] M7210 Müslim, Cennet, 64.
[9] M6592 Müslim, Birr, 69.

onları gördüğünde çok etkilendi ve Bilâl'e ezan okumasını emretti. Namazı kıldırdıktan sonra bir konuşma yaptı. *"Ey insanlar! Sizi tek bir nefisten yaratan Rabbinizden korkun..."*[10] âyetiyle özde birliğe dikkat çekerek, *"Kişi dinarından, dirheminden, elbisesinden, bir sâ' buğdayından, bir sâ' kuru hurmasından* (bir sa' ölçek: bir hacim ölçüsü birimi olup yaklaşık 2.75 litreye tekabül eder) *–yarım hurma bile olsa– tasadduk etmelidir."* buyurdu. Derken ensardan bir zât avucuna sığmayacak kadar büyük bir kese getirdi. Sonra orada bulunan sahâbîler birbiri ardınca bir şeyler getirdiler. Neticede yiyecek ve elbiseden müteşekkil iki yığın ortaya çıktı. Müslümanların bu duyarlılığı, Allah Resûlü'nü gözlerinin içini parlatacak kadar sevindirmiş ve o şöyle buyurmuştu: *"Her kim İslâm'da güzel bir gelenek başlatırsa, hem yaptığının ecrini hem de kendisinden sonra aynı şeyi yapanların ecrini kazanır. Onu yapanların kendi ecirlerinden de bir şey eksilmez. Her kim de İslâm'da kötü bir gelenek başlatırsa, hem yaptığının günahını hem de kendisinden sonra onu yapanların günahını yüklenir. Onların günahlarından da hiçbir şey eksilmez."*[11]

Yarım hurma kadar bile olsa kişinin tasaddukta bulunması, insanın sahip olduğu her bir eklemi karşılığı her gün için bir miktar sadaka vermesi,[12] hayatın her ânını ve yapılan her şeyi ibadete çevirmektedir. Nitekim Sevgili Peygamberimiz iki kişi arasında adaletle hükmetmeyi, hayvanına binmek ya da eşyasını yüklemek isteyen birine yardımda bulunmayı, sarf edilen güzel sözleri, namaza giderken atılan her bir adımı veya yolda insanları rahatsız eden herhangi bir engeli ortadan kaldırmayı ibadet olarak nitelemiş ve bunların sadaka olduğunu beyan etmiştir.[13] Bu anlayış müminlerin insanlarla ilişkilerini şekillendirmelerinde önemli bir ölçüt olmuştur. Bu tavsiyelerinin yanı sıra, *"Aranızın kötü olmasından sakının. Çünkü bu mahvedici (bir hâl)dir."*[14] uyarısında bulunan Hz. Peygamber, insanlar arasındaki ilişkileri güçlendirmeyi amaçlamıştır. Zira o, çevresiyle sağlıklı ilişkiler geliştirmeyi ve dostluk kurmayı iman ile bağdaştırarak, *"Mümin cana yakındır. (İnsanlarla) yakınlık kurmayan ve kendisiyle yakınlık kurulamayan kimsede hayır yoktur."*[15] buyurmuştur.

Hediyeleşmeyi de aynı amaçla teşvik eden Sevgili Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: *"Kendisine bir ikramda bulunulan kişi, imkânı varsa karşılığını versin. İmkânı yok ise (ikramda bulunanı) hayırla yâd etsin. Çünkü hayırla yâd eden kimse, teşekkür etmiş olur. Bunu yapmayan ise nankörlük etmiş olur..."*[16] Yemek hazırlama zahmetine katlanan hizmetçinin sofraya oturtulmasını[17] yahut ona da aynı yemekten bir miktar verilmesini[18] tavsiye

[10] Nisâ, 4/1.
[11] M2351Müslim, Zekât, 69.
[12] B2707 Buhârî, Sulh, 11.
[13] B2989 Buhârî, Cihâd, 128; M2335 Müslim, Zekât, 56.
[14] T2508 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 56.
[15] HM9187 İbn Hanbel, II, 400.
[16] T2034 Tirmizî, Birr, 87.
[17] T1853 Tirmizî, Et'ime, 44.
[18] B5460 Buhârî, Et'ime, 55.

eden Allah Resûlü, insanlarla ilişkilerinde statüsü ne olursa olsun kimseyi kınamayan, ayıplamayan ve başkalarının gizli hâllerini öğrenmeye çalışmayan[19] ama çevresinde olup bitenlere de duyarsız kalmayan bir tavır sergilemiştir.[20] Bir sefer esnasında biniti üzerinde Hz. Peygamber'in huzuruna gelip sağına soluna bakınan sahâbînin ihtiyacını fark eden Allah Resûlü, *"Yanında fazla biniti olan onu biniti olmayana versin, yanında fazla azığı olan da onu azığı olmayana versin."*[21] sözüyle inananları yardımlaşmaya, dayanışmaya çağırmış ve ihtiyaç sahiplerine karşı duyarlı olduğunu göstermiştir. Bir sefere çıktıklarında ya da kıtlık zamanlarında yiyeceklerini bir yerde toplayıp sonra da eşit olarak taksim eden Eş'ar kabilesini, *"Ben onlardanım, onlar da benden."*[22] ifadeleriyle taltif eden Sevgili Peygamberimiz, zor zamanlardaki dayanışmanın önemine işaret etmiştir.

Resûlullah'ın, "Sana arz edecek bir meselem var." diyerek hacetini bildiren hanıma, *"Ey falancanın annesi! Hangi sokağın bir köşesine dilersen otur, ben de (gelip) seninle oturayım."* cevabını vermesi,[23] insanî ilişkilerdeki nezaketine dikkatleri çekmektedir. Sadece kendisine yetecek miktardaki yemeğe davet edildiğinde bile sessizce kalkıp gitmek yerine yanındakilerin de davet edilmesini istemesi[24] oldukça anlamlıdır. Aynı şekilde kendisine gönderilen küçük ikramları bile yanındakilerle paylaşmıştır.[25] Hz. Peygamber'in bu nezaketi, etrafındakiler tarafından suistimal edip kendisini bunalttıklarında[26] uyarı, toplumsal ilişkilerde nezaketi öğretmek isteyen Yüce Allah'tan gelmiştir: *"Ey iman edenler! Yemek için çağrılmaksızın ve yemeğin pişmesini beklemeksizin (vakitli vakitsiz) Peygamber'in evlerine girmeyin, çağrıldığınız zaman girin. Yemeği yiyince de hemen dağılın. Sohbet için beklemeyin. Çünkü bu davranışınız Peygamber'i rahatsız etmekte, fakat o sizden çekinmektedir..."*[27]

Her seferinde ikrama sağından başlamasına rağmen, sağında genç bir delikanlı, solunda ise kavminin ileri gelenlerinin olduğu bir mecliste yaşlılara ikram edebilmek için delikanlıdan izin istemesi,[28] Hz. Peygamber'in, ilkelerine bağlılığını ortaya koyduğu kadar, insanlara saygısını da göstermektedir.

Allah Resûlü, *"Allah için size sığınan kimseye sığınak olun. Allah için isteyen kimseye verin. Sizi davet edene icabet edin, size bir iyilik yapana karşılığını verin. Eğer onun karşılığını verecek bir şey bulamazsanız, karşılıkta bulunduğunuza kanaat getirinceye kadar ona dua edin."*[29] sözleriyle beşerî ilişkilere farklı bir anlam kazandırmıştır. İhtiyaç sahibi olanlara yardım etmeyi sadaka olarak nitelendirmiş ve her Müslüman'ın sadaka vermesi gerektiğini

[19] TŞ352 Tirmizî, *Şemâil*, 160.
[20] D4818 Ebû Dâvûd, Edeb, 12; TŞ332 Tirmizî, Şemâil, 149.
[21] M4517 Müslim, Lukata, 18.
[22] B2486 Buhârî, Şirket, 1; M6408 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 167.
[23] D4818 Ebû Dâvûd, Edeb, 12; TŞ332 Tirmizî, Şemâil, 149.
[24] B5450 Buhârî, Et'ıme, 48.
[25] M3507 Müslim, Nikâh, 94.
[26] M3508 Müslim, Nikâh, 95.
[27] Ahzâb, 33/53.
[28] B2366 Buhârî, Müsâkât, 10.
[29] D1672 Ebû Dâvûd, Zekât, 38; N2568 Nesâî, Zekât, 72.

vurgulamıştır.[30] Onun fakirlere ve dul kadınlara yardım etmek için çaba sarf eden kimseyi Allah yolunda cihad eden kimse gibi görmesi,[31] kendisine gelip de derdini anlatamayacak olanlara işlerinin görülmesi için aracılık yapılmasını sevap kapısı olarak göstermesi,[32] insanî ilişkilerde güler yüzlü olmayı dahi sadaka olarak nitelemesi,[33] insanlar arası ilişkileri yeniden şekillendirecek bir niteliğe sahiptir.

Nübüvvetin aydınlığını yansıtan bu yeni anlayış, özünde 'kişinin kendisine nasıl davranılmasını istiyorsa diğer insanlara da aynı şekilde davranması' ilkesini barındırmaktadır. Abdullah b. Amr (ra) bu konuyla ilgili olarak şunları anlatmaktadır: "Resûlullah (sav) ile birlikte seferde iken bir yerde konakladık. Bir kısmımız çadır kurmakla meşgul iken bir kısmımız okla atış talimi yapıyor, bir kısmımız da hayvanları otlatıyordu. O sırada Resûlullah'ın (sav) münadîsi namaz için seslendi biz de toplandık. Resûlullah (sav) ayağa kalktı ve şöyle buyurdu: *'Kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete girmek isterse Allah'a ve âhirete inanır ken ölüm kendisine erişsin. İnsanların kendisine nasıl davranmalarını istiyorsa o da insanlara öyle davransın...'*"[34]

Bugünkü deyişle empati olarak ifade edilebilecek bu ilke, kendini başkasının yerine koyarak davranışlarını biçimlendirmeyi gerektirmektedir. Nitekim Ebû Hüreyre'nin anlattığı şu olay bunu açık bir şekilde göstermektedir: Hz. Peygamber'le birlikte bir seferde iken sahâbîlerden bazılarının yiyecekleri bitmiş, seyir hâlinde iken bağlı develere rastlayınca hemen onları sağmaya başlamışlardır. Bunu gören Allah Resûlü kendilerini onların sahiplerinin yerine koymalarını isteyerek, *"Onlar gelip sizin yiyeceğinizi alsalar bu hoşunuza gider mi?"*[35] diyerek onları uyarmıştır. Sevgili Peygamberimiz, *"Sakın bir kimse izin almaksızın başkasına ait davarları sağmasın."* uyarısında bulunduktan sonra da, aynı şekilde şu soruyu yöneltir: *"Sizden biri, kilerine varılıp kilidinin kırılarak yiyeceklerinin yağmalanmasından hoşlanır mı?"*[36]

Sevgili Peygamberimiz, insanlar arası sağlıklı ilişkilerin temelini oluşturan bu prensipleri bizzat uygulardı. Nitekim o (sav), huzurunda konuşanların sözlerini kesmez, her birini ilk konuşan gibi can kulağıyla dinlerdi.[37] Yürümesi ve konuşması kendisine benzeyen, çok sevdiği kızı Fâtıma yanına geldiğinde ayağa kalkıp onu kendi yerine oturtur,[38] ancak kendisi için ayağa kalkılmasından hoşlanmazdı. Bir keresinde asâsına dayanarak bir topluluğun yanına geldiğinde, onlar Hz. Peygamber için ayağa kalkmışlardı. Bu tutum karşısında Hz. Peygamber, *"Farslıların ulularına yaptıkları gibi yapmayın."*[39] diyerek onları uyarmıştı. Enes b. Mâlik'in bil-

[30] B1445 Buhârî, Zekât, 30; M2333 Müslim, Zekât, 55.
[31] B5353 Buhârî, Nafakât, 1; M7468 Müslim, Zühd, 41.
[32] D5131 Ebû Dâvûd, Edeb, 116-117.
[33] T1970 Tirmizî, Birr, 45.
[34] HM6807 İbn Hanbel, II, 192; M4776 Müslim, İmâre, 46.
[35] HM9241 İbn Hanbel, II, 406.
[36] B2435 Buhârî, Lukata, 8; M4511 Müslim, Lukata, 13.
[37] TŞ352 Tirmizî, Şemâil, 160.
[38] D5217 Ebû Dâvûd, Edeb, 143-144; T3872 Tirmizî, Menâkıb, 60.
[39] İM3836 İbn Mâce, Dua, 2.

dirdiğine göre Hz. Peygamber'in bu davranıştan hoşlanmadığını bildikleri için ashâb, kendilerine Resûlullah'tan daha sevimli kimse olmamasına rağmen onu görünce ayağa kalkmazdı.[40]

Aşırı tazimden sakındıran Hikmet Peygamberi, insanların birbirleri hakkındaki abartılı övgülerini de doğru bulmamıştır. Nitekim huzurunda bir arkadaşını öven kimseye defalarca, *"Yazık sana! Arkadaşının boğazını kestin."* ifadesiyle uyarıda bulunmuş ve *"Sanıyorum falanca şöyle şöyledir. Hesabı görecek olan da Allah'tır ve Allah'a karşı hiç kimseyi tezkiye etmeye kalkmam."* şeklinde ihtiyatlı beyanlarda bulunulmasını tavsiye etmiştir.[41] Öte yandan aşırı övgülerin de övgüde bulunanların da dikkate alınmaması gerektiğini ifade etmek için, *"Meddahları (övgü düzenleri) gördüğünüzde yüzlerine toprak saçın."*[42] buyurmuştur. Elbette iyilik sahibine övgüde bulunmak anlamlıdır, ancak bunun dalkavukluğa dönüşmemesi gerekir.

Medine'de Yahudilerle ilişkilerin henüz bozulmadığı dönemde Abdullah b. Übey b. Selûl'ün kaba ve tahammülsüz davranışını, devlet başkanlığını elinden kaçırmasına bağlayan Allah Resûlü, ona anlayış göstermiş ve üzerine gitmemiştir: Hz. Peygamber Medine'ye yerleştikten sonra el-Hâris b. Hazrecoğulları'nın mahallesine, hasta olan Sa'd b. Ubâde'yi ziyarete gider. Yol üzerinde içlerinde Abdullah b. Übey b. Selûl'ün de bulunduğu kalabalık bir topluluğa uğrar. Ancak oraya yaklaşırken bindiği eşeğin çıkardığı toz onları rahatsız etmiştir. Üzerlerine gelen tozu bahane eden Abdullah b. Übey bir yandan elbisesiyle burnunu kapatır, bir yandan da, "Bizim üzerimizi toz etmeyin." der. Hz. Peygamber onlara selâm verip binitinden iner ve onları İslâm'a davet eder. Ardından da Kur'an okur. Bundan rahatsız olan Abdullah b. Übey, "Ey kişi! Bu söylediklerin gerçek ise, bunlardan daha güzeli yoktur. Fakat bizim meclisimizde bizi rahatsız etme. Evine dön. Bizden sana gelenlere bunları anlat." diye çıkışır. Bunun üzerine Müslümanlarla orada bulunanlar arasında bir sürtüşme yaşanır. Hz. Peygamber insanları sakinleştirir, Sa'd b. Ubâde'nin evine geldiklerinde de şaşkınlığını onunla paylaşır. Bunun üzerine Sa'd, Abdullah b. Übey'in içerisinde bulunduğu durumu şöyle tasvir eder: "Ey Allah'ın Resûlü! Sen onu affet, hoş gör. Vallahi Allah sana vereceğini vermiştir. Oysaki insanlar ona taç giydirmek ve üzerine meliklere mahsus sarık sarmak üzere anlaşmışlardı. Allah Teâlâ sana ihsan ettiği peygamberlikle onu engelleyince bu durum onun gururuna dokundu. Bundan dolayı gördüğün (çirkin) davranışta bulundu." Bu sözler üzerine Hz. Peygamber de onu affeder.[43]

[40] T2754 Tirmizî, Edeb, 13.
[41] B2662 Buhârî, Şehâdât, 16; M7501 Müslim, Zühd, 65.
[42] M7506 Müslim, Zühd, 69.
[43] B6254 Buhârî, İsti'zân, 20; M4659 Müslim, Cihâd ve siyer, 116.

Sevgili Peygamberimiz, toplumda insanları rahatsız edecek kaba davranışlar bir yana onları tedirgin edecek tavırlardan bile sakınılmasını tavsiye etmiştir. Okuyla birlikte mescide uğrayan birine, *"Onun temrenine (demir ucuna) sahip çık."*[44] uyarısında bulunması bu anlayışın gereğidir. Aslında o (sav), her hâl ve şartta insanlara kolaylık gösterilmesini istemiştir.[45]

Allah Resûlü, *"Kendisi cehennem ateşine ve cehennem ateşi de kendisine haram olan kişiyi size bildireyim mi? Cana yakın, yumuşak huylu, kolaylaştırıcı kimse."* buyurmuştur.[46] O (sav), ümmetine müsamaha ve hoşgörüyü öğretmek için şu temsili anlatmıştır: *"İnsanlara borç veren bir tüccar vardı. Zorda kalmış (borcunu ödeyemeyecek) birisini görünce hizmetçilerine, 'Buna müsamaha gösterin, umulur ki Allah da bize müsamaha gösterir.' derdi. İşte bu nedenle Allah o tüccara müsamaha gösterdi."*[47] Bir başka hadisinde ise, *"Allah, alışın, satışın ve ödemenin müsamahalı olanını sever."*[48] diyerek müsamahakâr kimselerin Allah'ın hoşnutluğunu kazanacağını ifade etmiştir.

Sevgili Peygamberimiz toplumsal ilişkilerin sürdürülmesinde kişilerin özel durumlarını da dikkate almış, hatta onların gönlünü alacak ayrıcalıklarda bulunmuştur. Meselâ kendisine getirilen kaftanları ashâbına dağıtan Allah Resûlü, kaba davranışlarıyla bilinen Mahreme b. Nevfel için bir tanesini ayırmıştır. Oğluyla birlikte Peygamberimizin huzuruna gelen Mahreme'ye, eliyle kaftanı gösterip, *"Bunu senin için sakladım."* açıklamasında bulunarak[49] onun ortaya koyacağı can sıkıcı davranışların önünü almak istemiştir.

Toplum içerisinde sıkıntısı olan veya bir felâkete uğrayan insanlara özel ilgi gösteren Allah Resûlü, onların özel durumlarını dikkate alarak tavsiyelerde bulunmuştur. Meselâ Ca'fer b. Ebî Tâlib'in Mute Savaşı'nda şehit edilmesi üzerine, cenaze ile meşgul olan acılı ailesi için yemek hazırlanmasını, böylelikle onlara bu zor günlerinde destek olunmasını emretmiştir.[50]

Allah Resûlü, toplumsal huzuru ve barışı sağlayan anlayış, hoşgörü ve sabrın yerini alan kin ve hasedin her şeyi yok edeceğini belirterek şu hadisiyle bunlardan sakındırmıştır: *"Geçmiş toplumların hastalığı size de bulaştı: Haset ve kin beslemek! İşte bunlar, kökten yok edicidir. Saçı tıraş eder demiyorum, aksine dini kökünden kazıyıp yok eder. Bu canı bu tende tutan Allah'a yemin ederim ki iman etmeden cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmeden de mümin olamazsınız..."*[51] Allah'ın kullarına kardeş olmayı tavsiye eden Allah Resûlü bir başka hadisinde ise şöyle buyurmuştur: *"Birbirinize nefret ve düşmanlık beslemeyin. Birbirinize haset etmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin. Ey*

[44] DM1435 Dârimî, Salât, 119.
[45] B6125 Buhârî, Edeb, 80.
[46] T2488 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 45.
[47] B2078 Buhârî, Büyû', 18.
[48] T1319 Tirmizî, Büyû', 75.
[49] B6132 Buhârî, Edeb, 82; M2432 Müslim, Zekât, 130.
[50] D3132 Ebû Dâvûd, Cenâiz, 25-26.
[51] T2510 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 56.

Allah'ın kulları! Kardeş olun! Bir Müslüman'ın (din) kardeşine üç günden fazla küsmesi helâl değildir."[52]

Yaşadığı topluma hatta bütün dünyaya karşı sorumluluk sahibi olan Müslüman, gördüğü olumsuzluklara gücü nispetinde müdahale etmeli ve onları ortadan kaldırmak için çaba sarf etmelidir. Zira Allah Teâlâ "Müslümanlar" olarak isimlendirdiği bu ümmeti seçmiş, her peygamberi kendi ümmetine şahit kılarken[53] onlara özel bir görev yüklemek suretiyle kendilerini bütün insanlığa şahit kılmıştır.[54] Dolayısıyla Müslüman, bütün dünyadaki aç, açık, zulme uğrayan ya da muhtaç olanları görmek, gözetmek ve elinden geldiği kadar herkesin derdine derman olmak yükümlülüğündedir. Güler yüzlü olmak, iyilikleri yaymak ve eziyetlere engel olmak[55] şeklinde tarif edilen güzel ahlâk, Müslümanların yaşadığı toplumlardaki insanlarla ilişkilerini şekillendirmede en temel ölçütlerden biridir. İnsan olma noktasında herkese aynı değeri veren İslâm dini, Müslümanların diğer din mensuplarıyla ilişkilerinde de bu esası temele koyar. Dolayısıyla adaleti gözetme, insanların hakkına riayet etme, insanlara zulmetmeme gibi temel ahlâk ilkelerinin gayri müslimlerle ilişkilerde de gözetilmesi gerekir. Ancak gerek kişinin şeref ve onuruna, gerekse dinî değerlerine ve inancına saygısızlık, hakaret ve saldırı olması durumunda Müslüman'ın diğer insanlarla ilişkisini buna göre belirlemesi gerekir. Nitekim, *"İnsanların arasına karışarak onların eziyetlerine sabreden kimse, insanların arasına karışmayıp eziyetlerine sabretmeyen kimseden daha hayırlıdır."*[56] ifadeleri de Müslüman'a yaşadığı toplumda üstlenmesi gereken sorumluluğu hatırlatmaktadır.

[52] B6065 Buhârî, Edeb, 57.
[53] Nahl, 16/89.
[54] Bakara, 2/143.
[55] T2005 Tirmizî, Birr, 62.
[56] T2507 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 55.

ÖRF ve ÂDETLER
TOPLUMUN İYİ ve GÜZEL GÖRDÜKLERİ

عَنْ جَرِيرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: ...فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
”مَنْ سَنَّ فِى الإِسْلاَمِ سُنَّةً حَسَنَةً فَعُمِلَ بِهَا بَعْدَهُ كُتِبَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِ مَنْ عَمِلَ
بِهَا وَلاَ يَنْقُصُ مِنْ أُجُورِهِمْ شَيْءٌ وَمَنْ سَنَّ فِى الإِسْلاَمِ سُنَّةً سَيِّئَةً فَعُمِلَ بِهَا بَعْدَهُ
كُتِبَ عَلَيْهِ مِثْلُ وِزْرِ مَنْ عَمِلَ بِهَا وَلاَ يَنْقُصُ مِنْ أَوْزَارِهِمْ شَيْءٌ.“

Cerîr b. Abdullah'ın naklettiğine göre,
Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
"Kim İslâm'da güzel bir işe öncülük eder ve kendisinden sonra bununla amel edilirse kendisinden sonra o işi yapanlar gibi sevap alır. Üstelik onların sevaplarından da bir şey eksilmez. Kim de İslâm'da kötü bir davranışa ön ayak olur ve kendisinden sonra bununla amel edilirse, kendisinden sonra onu yapanlar gibi günah alır. Onların günahlarından da bir şey eksilmez."
(M6800 Müslim, İlim, 15)

عَنْ جعْفرِ بْنِ مُحمَدٍّ عَنْ أبِيهِ قَالَ دَخَلْنَا عَلَى جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ
...فَقُلْتُ أَخْبِرْنِى عَنْ حَجَّة رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ...
فَقَالَ ﴿رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ...﴾ أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مِنْ أَمْرِ
الْجَاهِلِيَّةِ تَحْتَ قَدَمَيَّ مَوْضُوعٌ...

عَنْ أنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: كَانَ لِأَهْلِ الْجَاهِلِيَّةِ يَوْمَانِ فِى كُلِّ سَنَةٍ يَلْعَبُونَ فِيهِمَا
لَمَّا قَدِمَ النَّبِيُّ ﷺ الْمَدِينَةَ قَالَ: "كَانَ لَكُمْ يَوْمَانِ تَلْعَبُونَ فِيهِمَا وَقَدْ أَبْدَلَكُمُ اللَّهُ
بِهِمَا خَيْرًا مِنْهُمَا يَوْمَ الْفِطْرِ وَيَوْمَ الأَضْحَى."

أنَّ أبَا مَالِكٍ الْأَشْعَرِيَّ حَدَّثَهُ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ:
"أَرْبَعٌ فِى أُمَّتِى مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ لَا يَتْرُكُونَهُنَّ الْفَخْرُ فِى الأَحْسَابِ وَالطَّعْنُ
فِى الأَنْسَابِ وَالاِسْتِسْقَاءُ بِالنُّجُومِ وَالنِّيَاحَةُ."

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رضي الله عنه قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ:
"لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَطَمَ الْخُدُودَ وَشَقَّ الْجُيُوبَ وَدَعَا بِدَعْوَى الْجَاهِلِيَّةِ."

Ca'fer b. Muhammed, babasından naklediyor: "Câbir b. Abdullah'ın yanına vardım ve şöyle dedim: 'Bana Allah Resûlü'nün (sav) Veda Haccı'ndan haber ver.' ... O da Resûlullah'ın (sav) şöyle buyurduğunu söyledi: '... *(Ey insanlar) şunu iyi bilin ki câhiliye zihniyetinden kaynaklanan her şey ayaklarımın altındadır...*'"

(M2950 Müslim, Hac, 147)

Enes b. Mâlik şöyle demiştir: "Sene içerisinde câhiliye halkının eğlence düzenlediği iki gün vardı. Peygamber (sav) Medine'ye geldiğinde, *'Sizin de eğleneceğiniz iki gününüz oldu. Allah, câhiliyedeki o günleri sizin için daha hayırlı iki günle değiştirdi. Bunlar Ramazan ve Kurban Bayramı günleridir.'* buyurdu."

(N1557 Nesâî, Îdeyn, 1)

Ebû Mâlik el-Eş'arî'nin rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Ümmetimde câhiliye âdetlerinden kalma dört şey vardır ki bunları (kolaylıkla) terk edemezler. Bunlar; asaleti ile öğünme, nesepleri kötüleme, yıldızlarla yağmur isteme ve bağıra çağıra ölülere yas tutmadır."*

(M2160 Müslim, Cenâiz, 29)

Abdullah (b. Mes'ûd) (ra) tarafından nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"(Ölenin ardından) yas tutarak elleriyle yanaklarını döven, yakalarını yırtan ve câhiliye âdeti olarak bağırıp feryat eden kimse bizden değildir."*

(B1294 Buhârî, Cenâiz, 3)

Mudar kabilesinden kalabalık bir bedevî topluluğu, Allah Resûlü'nü ziyarete gelmişlerdi. Üzerlerinde çok basit ve kaba yün elbiseler vardı. Fakir ve muhtaç oldukları her hâllerinden belli oluyordu. Hz. Peygamber bu hâllerini görünce halkı onlara yardım etmeye teşvik etti. Her nedense halk onlara yardım getirmede biraz gecikti. Bu durum Allah Resûlü'nün canını sıkmıştı. Öyle ki bu hâl mübarek yüzüne bile yansımıştı. Sonra ensardan bir kişi bir kese gümüş para getirdi. Onu gören diğeri elinde bir başka yardımla geldi. Sonra ashâb peş peşe bir şeyler getirmeye devam etti. Gördükleri, Allah Resûlü'nü çok sevindirmişti. Bu kez sevinçli olduğu yüzünden belli oluyordu. Şöyle buyurdu: *"Kim İslâm'da güzel bir işe öncülük eder ve kendisinden sonra bununla amel edilirse kendisinden sonra o işi yapanlar gibi sevap alır. Üstelik onların sevaplarından da bir şey eksilmez. Kim de İslâm'da kötü bir davranışa ön ayak olur ve kendisinden sonra bununla amel edilirse, kendisinden sonra onu yapanlar gibi günah alır. Onların günahlarından da bir şey eksilmez."*[1]

Örf ve âdetler toplumun alışkanlıklarının bir ürünüdür ve sahip olunan değerleri yansıtır. Allah Resûlü de ashâbına iyilik yapmalarını, iyiliklere öncülük etmelerini, sonraki nesillere örnek olmalarını tavsiye ediyordu. Yaptıkları iyilikler sonraki nesiller tarafından kabul görüp uygulandıkça onların da kazanılan ecre ortak olacakları müjdesini veriyordu. Aynı şekilde kötülüğe öncülük ederek nesiller boyu devam etmesine neden olanların da yapılan cürümlere ortak olacaklarını bildiriyordu. Allah Resûlü bir taraftan güzel âdet başlatmayı ve devam ettirmeyi teşvik ederken diğer taraftan da kötü âdetleri güzel olanlarla değiştirmek ya da tamamen ortadan kaldırmak için çaba sarf ediyordu. Muhtaç durumda olanların yardımına koşmak gibi güzel bir âdeti başlatanı ve bunu devam ettirenleri müjdelerken kötü âdet başlatan ve bunu devam ettirenleri ise uyarıyordu.

İnsan, fıtratının gereği olarak her zaman kolay ve rahat olanı yapmaya eğilimli olduğu için zihninde iyi olarak yerleşmiş davranışları fazla düşünmeden tabiî bir eylem olarak yapar. Kötü olarak yerleşmiş olandan da aynı şekilde kaçınır. İnsan elbette düşünerek, tartarak, ölçerek, belirli bir hesap içinde davranmak zorundadır. Ancak bunu her davranış için sürekli yapma-

[1] M6800 Müslim, İlim, 15.

sı, işlerin neticelendirilmesi açısından birçok zorluğu beraberinde getirecektir. İşte kişi bu zorluklardan kaçınmak için toplum nazarında genel kabul görmüş ve öteden beri tekrarlanarak yerleşmiş bulunan bazı sosyal davranış biçimlerini uygular. Genel olarak bu davranışlar "örf ve âdet" olarak isimlendirilir. Bu iki kelimenin kullanımında "iyi olan âdetler" için örf; "iyi ve kötü olanların tamamı" için âdet şeklinde bir ayrım yapılmakla birlikte, birbirinin yerine ve aynı anlamı belirtmek üzere kullanımları da oldukça yaygındır. Bu sebeple Mecelle'de yer alan "Âdet muhakkemdir, yani hükm-i şer'îyi ispat için örf ve âdet hakem kılınır..." şeklindeki otuz altıncı maddede her iki kelime birlikte kullanılmıştır. Türkçede örf ve âdeti ifade etmek üzere "an'ane, gelenek, görenek, teamül" kelimeleri de kullanılmaktadır.

İslâm Hukukçuları örf ve âdetleri, hukukun bir kaynağı olarak kabul etmiş, büyük önem ve tesire sahip olduklarını belirtmişlerdir. Bu itibarla örf ve âdetin hukuk kaidelerinin doğuşuna zemin hazırladığı, hukukun ve hukukî tasarrufların anlaşılması, yorumlanması ve uygulanmasına tesir ettiği, kendine bağlı hukuk, kaideleri ve hükümleriyle birlikte değişerek hukukun sosyal hayata uyumunu sağladığı belirtilmiştir. Muteber ve kabul edilebilir olabilmesi için de bazı şartlar belirlemişlerdir. Örneğin, örf ve âdetin dinin daha kuvvetli ve kesin delillerine aykırı bulunmaması şartların en belirgin olanıdır.[2]

Toplumsal hayatta birlik ve düzenin temin edilmesinde örf ve âdetlerin etkisi ve yeri büyüktür. Özellikle yazılı kuralların olmadığı toplumlarda örf ve âdetler bu işlevi yerine getirmiştir. Bunun yanında örf ve âdetler toplumsal teamüllerin temelini oluşturmuş, ahlâk ve hukuk kurullarına da ilham kaynağı olmuştur. İnsanların benliklerine işleyen örf ve âdetler herkes tarafından kabul gördüğü için ihtilâfların çözümünde de etkili olmuştur. Ancak örf ve âdetlerin zaman içinde asıl gayesinden farklılaşarak devam ettirilmesi, gelişen, değişen şartlara uyarlanmasının zor oluşu, bazı durumlarda farklı yorumlanması ve yöreden yöreye değişebilmesi gibi sebeplerle bu konuda çeşitli sıkıntılar ortaya çıkabilmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'de örf ve âdetlerin varlığı kabul edildiği gibi bu hususta Müslüman'ın nasıl davranacağına da işaret edilmektedir. *"Sen af yolunu tut, örfü emret, cahillerden yüz çevir."*[3] âyetinde geçen "örf" lafzının "önceki dinlerin üzerinde ittifak ettiği, insanların yadırgamadığı güzel ve makul olan davranışlar" anlamının yanında "ma'rûf" (iyi ve güzel olan) anlamında da kullanıldığı belirtilmiştir.[4] Örf ile aynı kökten türeyen ve "güzelliği akıl

[2] "Âdet", *DİA*, I, 369-371; "Örf", *DİA*, XXXIV, 87-91.
[3] A'râf, 7/199.
[4] AR2/359 İbn Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, II, 359.

veya vahiy aracılığıyla bilinen her tür fiil"[5] anlamında kullanılan "ma'rûf" kelimesi ise birçok âyette zikredilmektedir. *"Emzirmeyi tamamlatmak isteyen (baba) için, anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler. Onların örfe (ma'rûfa) uygun olarak beslenmesi ve giyimi baba tarafına aittir. Bir insan ancak gücü yettiğinden sorumlu tutulur."*[6] Bu âyette "örf" kavramı, ma'rûf formunda ve "aklıselim, kişiler tarafından kabul gören, toplumun şartlarına uygun" anlamındadır. Bunun yanında örf ve âdet ile ilgili olarak çeşitli âyetlerde *"sünen"* (yöntemler ve davranışlar),[7] *"âsâr"* (izlenimler, etkiler),[8] *"mâ elfeynâ aleyhi âbâenâ"* (atalarımızın uyguladığını gördüğümüz şeyler)[9] gibi kelimeler ve ifadeler de kullanılmıştır. Bütün bu âyetlerde önceki ümmetlerin örf ve âdetleri mutlak anlamda kabul veya reddedilmemekte, örf, âdet, geleneklerin akıl ve vahiy süzgecinden geçirilmesi, vahye aykırı olmayan, akla ve insan yaratılışına uygun bulunanların kabul edilmesi, böyle olmayanların ise terk edilmesi istenmektedir:[10] *"Onlara, 'Allah'ın indirdiğine uyun!' denildiğinde, 'Hayır, biz, atalarımızı üzerinde bulduğumuza uyarız!' derler. Peki, ama ataları bir şey anlamayan, doğru yolu bulamayan kimseler olsalar da mı?"*[11]

"Allah, size (hükümlerini) açıklamak, sizden öncekilerin yollarını (geleneklerini) göstermek ve tevbelerinizi kabul etmek istiyor. O, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."[12]

Câhiliye döneminde kabileler arasında sonu gelmeyen kan davaları ve aylarca süren savaşlar eksik olmazdı. Savaş ve kan davalarında kabile mensuplarının birlikte hareket etmelerini sağlayan taassup ve dayanışma duygusu çok güçlü idi. Bundan dolayı insaf sahibi kabile mensuplarının sesleri çıkmıyordu. Kur'an, müşriklerin bu tutumunu *"hamiyyetü'l-câhiliyye"* şeklinde isimlendirmiştir.[13] Bunun yanında putperest anlayışı hâkim kılma anlamına gelen *"hükmü'l-câhiliyye"*nin de kabul edilemez olduğu belirtilmiştir.[14] Kadınlar da *"teberrücü'l-câhiliyye"* yani Câhiliye döneminde görülen giyim kuşamdaki ölçüsüzlükler konusunda uyarılmıştır.[15] Yine insanlardan kesin bir bilgiye dayanmayarak kişisel tahmin ve öngörüleri esas almak anlamına gelen *"zannü'l-câhiliyye"*den sakınmaları istenmiş ve bu âyetlerde işaret edilen câhiliye zihniyeti açıkça eleştirilmiştir.[16]

Bunun yanında Kur'ân-ı Kerîm'de bazı uygulama ve davranışların tedrîcî olarak yasaklanması,[17] tebliğ ve irşadda uygun lisan ve yöntem kullanılmasının emredilmesi,[18] müşrik de olsa insanların değerlerine dil uzatılmamasının istenmesi[19] ile alışagelen örf ve âdetlerin terk edilmesinin kolay olmadığına işaret edilmektedir.

[5] RM9 İsfehânî, *Müfredât*, s. 999.
[6] Bakara, 2/233.
[7] Nisâ, 4/26.
[8] Zuhruf, 43/22.
[9] Bakara, 2/170.
[10] "Âdet", *DİA*, I, 269.
[11] Bakara, 2/170.
[12] Nisâ, 4/26.
[13] Fetih, 48/26.
[14] Mâide, 5/50.
[15] Ahzâb, 33/33.
[16] Âl-i İmrân, 3/154.
[17] Bakara, 2/219; Nisâ, 4/43; Mâide, 5/90.
[18] Tâ-Hâ, 20/44.
[19] En'âm, 6/108.

Allah Resûlü de bu anlamda ma'rûf olan örfü kabul etmiştir. Hz. Âişe validemizin anlattığına göre, Ebû Süfyân'ın hanımı ve Muâviye'nin annesi olan Hind, bir gün Resûlullah'a gelip şöyle sorar: "Yâ Resûlallah! Ebû Süfyân mala düşkün, çok cimri bir adamdır. Bu nedenle onun malından kendime ve çocuklarıma yetecek miktarı haberi olmadan almamın benim üzerime bir günahı var mıdır?" Resûlullah da ona, *"Hayır yok. Sana ve çocuklarına yetecek miktarı örfe göre al."* buyurur.[20] Hz. Peygamber Hind'e kocasının malından örfe uygun olarak alabileceğini söylerken alacağı miktar konusunda muhtemelen o günkü toplumda bir ailenin geçim standardını kastetmiştir. Zira Peygamber Efendimiz bir ailenin yiyecek ve giyecek gibi temel ihtiyaç miktarının belirlenmesinde, o ailenin bulunduğu beldenin örfünün ölçü alınmasının gerekli olduğuna Veda Hutbesi'nde dikkat çekmiştir.[21]

Bazı hadis kaynaklarında Peygamber Efendimize atfedilmekle beraber[22] hadisçilerin çoğunluğuna göre hayat tarzı ve konulara bakış yöntemi açısından Allah Resûlü'ne en çok benzediği söylenen Abdullah b. Mes'ûd'a ait olan, "Müminlerin iyi ve güzel gördükleri, Allah katında da güzeldir; onların çirkin gördükleri, Allah katında da çirkindir."[23] sözü de o döneminde örf ve âdete bakış açısını yansıtması bakımından önemlidir.

Allah Resûlü İslâm'ın temel ilkelerine uygun olmayan câhiliye âdetlerine ise Veda Hutbesi'nde, *"(Ey insanlar) şunu iyi bilin ki câhiliye zihniyetinden kaynaklanan her şey ayaklarımın altındadır"*[24] buyurarak kesin bir dille karşı çıkmıştır.

Bilindiği gibi İslâm gelmeden önce câhiliye Arapları da hac yaparlardı. Atalarından gelen âdet üzere hacılara saygı gösterirler, su ve yemek ikram ederlerdi. Arafat'a çıkma, tavaf, telbiye, Safâ-Merve arasında sa'y, Hacerülesved'i öpme gibi fiilleri yerine getirirlerdi. Ancak Hz. İbrâhim'den beri yerine getirilen hac ibadeti, Mekke müşriklerinin örf ve âdetleri ile karıştırılmış, putların isimleri anılarak ve çıplak tavaf edilerek yapılır hâle gelmişti.[25] Allah Resûlü, Mekke'nin fethi sırasında Kâbe ve etrafını putlardan temizledi. Hicretin dokuzuncu yılında yaptığı hacda, hac menâsikini uygulayarak ashâbına öğretti. İslâmiyet'ten önce var olan güzel âdetlerin hangilerinin devam edeceğine de açıklık getirdi: *"Ey insanlar! Bilesiniz ki, bu yıldan sonra hiçbir müşrik hac yapamaz ve çıplak kişi de Kâbe'yi tavaf edemez."*[26] *"Bilesiniz ki, câhiliye devrinde iftihar vesilesi edilen her şey ve bütün kan davaları şu iki ayağımın altındadır. Ancak hâlen devam etmekte olan Kâbe'nin hizmet ve*

[20] B7161 Buhârî, Ahkâm, 14; B2211 Buhârî, Büyû', 95; M4479 Müslim, Akdiye, 8.
[21] M2950 Müslim, Hac, 147.
[22] TUS87 *Muvatta' (Şeybânî nüshası)*, s. 87.
[23] HM3600 İbn Hanbel, I, 379.
[24] M2950 Müslim, Hac, 147.
[25] M3081 Müslim, Hac, 261; B4655 Buhârî, Tefsîr, (Tevbe) 2.
[26] B1622 Buhârî, Hac, 67.

bakımı (sidâne) ve hacılara su verilmesi (sikâye) bu hükmün dışındadır. Bu iki işi daha önceden yapanların devam etmesini onaylıyorum."[27]

O dönemde kâhin ve sihirbazlara gitmek yaygın bir âdet idi. Câhiliye Arapları gizli güçlerin etkisinden kurtulmak, nazardan korunmak için boyunlarında "nüfre, tencis, temîme, nüşre, ta'viz, tevele, hasûme" isimleri verdikleri çeşitli muskalar taşıyor, bazen de ağrıyan organlarının sıhhat bulması için kâhin, sihirbaz ve Yahudi din adamlarına gidiyorlardı. Bu muskalarda anlaşılmaz ifadeler, putlardan yardım dileme gibi şirk unsurları bulunduğu için Allah Resûlü kullanımlarını kesin bir dille yasaklamıştır.[28] Ancak sonraki dönemlerde Allah Resûlü şirk unsuru barındırmayan, kâhin ve sihirbazların aracılık etmediği, Kur'an âyetleri ve bazı dualar ile yapılan rukyelere izin vermiştir. Avf b. Mâlik el-Eşcaî bu konuda şöyle anlatmıştır: "Biz câhiliye devrinde rukye yapardık. Sonra, 'Ey Allah'ın Resûlü bu hususta ne buyurursun?' diye Hz. Peygamber'e (sav) sorduk. Hz. Peygamber, *'Bana rukyenizi gösterin! İçerisinde şirk olmadıkça rukyede bir beis yoktur.'* buyurdu."[29]

Böylece İslâm, insanların yapageldikleri âdetleri terk etmelerini isterken zaman zaman bu âdetlerin yerini alacak yenilerini de sunmuştur. Nitekim Enes b. Mâlik (ra) şöyle demiştir: "Sene içerisinde câhiliye halkının eğlence düzenlediği iki gün vardı. Peygamber (sav) Medine'ye geldiğinde, *'Sizin de eğleneceğiniz iki gününüz oldu. Allah, câhiliyedeki o günleri sizin için daha hayırlı iki günle değiştirdi. Bunlar Ramazan ve Kurban Bayramı günleridir.'* buyurdu."[30]

İnsanoğlunun asırların birikimi ile alışageldiği âdetleri terk edebilmesi kolay değildir. *"Ümmetimde câhiliye âdetlerinden kalma dört şey vardır ki bunları (kolaylıkla) terk edemezler. Bunlar, asaleti ile öğünme, nesepleri kötüleme, yıldızlarla yağmur isteme ve bağıra çağıra ölülere yas tutmadır."*[31] buyuran Hz. Peygamber de bunu bizzat dile getirmiştir. Buna rağmen o, *"(Ölenin ardından) yas tutarak elleriyle yanaklarını döven, yakalarını yırtan ve câhiliye âdeti olarak bağırıp feryat eden kimse bizden değildir."*[32] diyerek ağıt yakma, bağırıp çağırma gibi yaygın âdetlerin Müslümanlara yakışmadığını ifade etmişti. O (sav) özellikle kadınlardan bu câhiliye âdetini terk etmelerini ısrarla istemiş, hatta bu hususta onlardan biat bile almıştı. Ancak biat veren kadınların çoğu bu sözlerine sadık kalmamıştı. Allah Resûlü'ne diğer hanımlarla birlikte biat eden Ümmü Atiyye bu konu ile ilgili gözlemini şöyle aktarmıştır: "Benimle beraber biat eden kadınlardan (Enes'in annesi

27 İM2648 İbn Mâce, Diyât, 5.
28 D3883 Ebû Dâvûd, Tıb, 17; İM3530 İbn Mâce, Tıb, 39.
29 M5732 Müslim, Selâm, 64.
30 N1557 Nesâî, Îdeyn, 1.
31 M2160 Müslim, Cenâiz, 29.
32 B1294 Buhârî, Cenâiz, 3.

ve Ebû Talha'nın karısı olan) Ümmü Süleym, Ümmü'l-Alâ', Ebû Sebre'nin kızı ve Muâz b. Cebel'in karısından başkası bu biatteki bağırıp çağırmama şartına uymadı.[33]

Resûlullah (sav), câhiliye zihniyetini yansıtan örf ve âdetleri terk etme hususunda en yakın ashâbını dahi uyarmıştır. Sahâbîler de bu uyarıları dikkate almış ve söz konusu davranışları yapmama konusunda hassas davranmışlardır. Ancak zaman zaman yaşanan bazı olaylar, câhiliyeden kalma alışkanlıkların bireyler üzerinde ne denli etkili olduğunu göstermekteydi. Nitekim aralarında geçen bir tartışma esnasında Ebû Zer el-Gıfârî, annesinin zenci olması sebebiyle Bilâl-i Habeşî'yi ayıplamış ve Bilâl durumu Allah Resûlü'ne bildirmişti. Kutlu Elçi, *"Ebû Zer, onu annesi sebebiyle mi aşağıladın? Demek ki sen kendisinde (hâlâ) câhiliye izleri olan bir kimsesin!"* buyurarak Ebû Zerr'i ikaz etmişti.[34]

Âdet ve geleneklerin kişiler ve toplum üzerinde bir baskı oluşturduğu bir gerçektir. Kişinin kendisine çok anlamsız gelse de yerleşmiş bir âdeti terk etmesi toplum tarafından derhâl ayıplanabilmektedir. Meselâ Berâ b. Âzib yaşadıkları bir olayı şöyle anlatmaktadır: *"İyilik ve taat, evlere arkalarından gelmeniz değildir..."* âyeti biz ensar hakkında indi. Câhiliye döneminde ensar hac yapıp da evlerine geldiklerinde, kapıdan değil de evlerinin arka tarafında açtıkları bir delikten girerlerdi. Bir keresinde ensardan birisi evine yine böyle geldiğinde, delikten değil evinin kapısından girmişti. O kimse bu hareketi sebebiyle ayıplandı. Bunun üzerine, *"İyilik ve taat, evlere arkalarından gelmeniz değildir. İyilik, takva sahibi olup sakınmadır. Evlere kapılarından gelin. Allah'tan korkun ki arzu ettiğiniz şeylere kavuşasınız."*[35] âyeti nâzil oldu.[36]

Görüldüğü üzere birçok toplumda olduğu gibi İslâm'ın yayıldığı Arap toplumunda da fazilet sayılan davranışlar İslâm'ın genel ilkelerine uygun olduğu ölçüde kabul görmüştür. Bazı uygulamalar İslâm'ın getirdiği kurallarla güçlendirilerek sosyal hayatta devam etmesi sağlanmıştır. İnsanlığın ortak değerleri olan cömertlik, emanete ihanet etmeme, vefakârlık, ahde vefa, mürüvvet, cesaret gibi değerler korunmuş ve bunların devamlılığı sağlanmıştır. Ticarette yaygın olan bazı ananeler kabul edilirken bazıları ya tamamen reddedilmiş ya da İslâm'ın getirdiği yeni ölçülerle ıslah edilip devamı sağlanmıştır. Özellikle faiz bütün çeşitleri ile yasaklanmıştır. Yine ticarette belirsizlik içeren, aldatma ve aldanma riski taşıyan alışveriş şekilleri tamamen yasaklanmıştır. Bunun yanında ortaklık, kefalet, selem, kira

[33] B7215 Buhârî, Ahkâm, 49; M2163 Müslim, Cenâiz, 31.
[34] B30 Buhârî, Îmân, 22; M4314, M4315 Müslim, Eymân, 39, 40.
[35] Bakara, 2/189.
[36] B1803 Buhârî, Umre, 18.

gibi ticaret şekilleri hakkaniyet, adalet, dürüstlük ve en önemlisi faizden uzak kalmak kaydıyla kabul edilmiştir.

Aile hayatında da o dönemde yaygın birçok örf bulunmaktaydı. Bunlardan bir kısmı kesin bir şekilde yasaklanmıştı. Araplar arasında yaygın bir "çok evlilik örfü" vardı ve bu durum bir övgü vesilesi kabul edilirdi.[37] Mehirsiz yapılan şiğâr evlilikleri ve belli bir süreliğine yapılan mut'a nikâhı da âdetler arasındaydı. Bütün bu nikâh çeşitleri İslâm'ın gelişiyle kaldırılmıştır.[38] O dönemde yaygın olan ve kadının nikâhtaki konumunu hiçe sayarak ona hak tanımayan, aynı zamanda da neseplerin karışması gibi riskler taşıyan nikâh türleri yasaklanmıştır.[39] Yine Araplar arasında örfe dayalı olarak evlâtlıkların babaya nispet edilmesi alışkanlığına son verilmiş ve kadınların gerek hukukî gerekse sosyal hayatta birçok sıkıntıya maruz kalmasına sebep olan âdetler kaldırılmıştır.

Geçmişte olduğu gibi günümüzde de örf ve âdetlerin önemli bir kısmı, kaynağını Hz. Peygamber'in sünnetinden alır. Kültür ve gelenek sandığımız birçok uygulamanın aslında sünnetlere dayandığı görülür. Söz gelimi, çocuğun kulağına ezan okunması,[40] cenaze evine komşu ve akrabaların yemek götürmeleri[41] gibi âdetler böyledir.

Allah Resûlü'nün ifade ve tutumlarından da anlaşıldığı gibi İslâmiyet'ten önceki gelenek ve âdetlerin geçerli olması, İslâm'ın ruhuna aykırı olmamalarına bağlıdır. Nitekim Sevgili Peygamberimiz vahiy ve aklıselim ile çatışmayan örf ve âdetlerin devam ettirilmesine müsaade etmiş, içerisinde şirk, asabiyet, zulüm ve haksızlık unsurları taşıyan câhiliye âdetlerini ise yasaklamıştır.

İslâm'ın yayılmasından ve sinelere yerleşmesinden sonra ise Kur'an ve sünnetten kaynaklanan örf ve âdetler oluşarak yaygınlaşmaya başlamıştır. Bugün İslâm dünyasında cari olan birçok âdet ve gelenek incelendiğinde bunların kaynağının Kur'an ve sünnet olduğu açıkça görülecektir. Bu tür âdet ve gelenekleri uygulayanlara bunların kaynağını hatırlatmak, daha bilinçli ve titiz bir şekilde icra edilmelerine katkı sağlayacaktır.

[37] CA10/219 Cevâd Ali, *Mufassal*, X, 219.
[38] D2241 Ebû Dâvûd, Talâk, 24, 25; M3469 Müslim, Nikâh, 61; M5005 Müslim, Sayd, 22.
[39] D2272 Ebû Dâvûd, Talâk, 32-33.
[40] T1514 Tirmizî, Edâhî, 16.
[41] T998 Tirmizî, Cenâiz, 21.

KOMŞU HAKKI
CEBRAİL'İN VASİYETİ

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:
"لاَ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ لاَ يَأْمَنُ جَارُهُ بَوَائِقَهُ."

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre,
Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
"Komşusunun, kendisine kötülük yapabileceği kaygısından kurtulamadığı kimse cennete giremez."
(M172 Müslim, Îmân, 73)

عَنْ أبِى هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :

"مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلْيَقُلْ خَيْرًا أَوْ لِيَصْمُتْ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلاَ يُؤْذِ جَارَهُ، وَمَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الآخِرِ فَلْيُكْرِمْ ضَيْفَهُ."

عَنْ عَمْرِو بْنِ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ عَنْ جَدَّتِهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:

"يَا نِسَاءَ الْمُؤْمِنَاتِ لاَ تَحْقِرَنَّ إِحْدَاكُنَّ لِجَارَتِهَا وَلَوْ كُرَاعَ شَاةٍ مُحْرَقًا."

عَنْ أبِى ذَرٍّ قَالَ: إِنَّ خَلِيلِى ﷺ أَوْصَانِى:

"إِذَا طَبَخْتَ مَرَقًا فَأَكْثِرْ مَاءَهُ، ثُمَّ انْظُرْ أَهْلَ بَيْتٍ مِنْ جِيرَانِكَ، فَأَصِبْهُمْ مِنْهَا بِمَعْرُوفٍ."

عَنْ أبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ:

"مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَمُوتُ فَيَشْهَدُ لَهُ ثَلَاثَةُ أَهْلِ أَبْيَاتٍ مِنْ جِيرَانِهِ الْأَدْنَيْنَ بِخَيْرٍ، إِلَّا قَالَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: قَدْ قَبِلْتُ شَهَادَةَ عِبَادِي عَلَى مَا عَلِمُوا، وَغَفَرْتُ لَهُ مَا أَعْلَمُ."

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: قَالَ رَجُلٌ لِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ :

كَيْفَ لِى أَنْ أَعْلَمَ إِذَا أَحْسَنْتُ وَإِذَا أَسَأْتُ؟ قَالَ النَّبِيُّ ﷺ :

"إِذَا سَمِعْتَ جِيرَانَكَ يَقُولُونَ: قَدْ أَحْسَنْتَ، فَقَدْ أَحْسَنْتَ. وَإِذَا سَمِعْتَهُمْ يَقُولُونَ: قَدْ أَسَأْتَ، فَقَدْ أَسَأْتَ."

Ebû Hüreyre'nin (ra) naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Allah'a ve âhiret gününe iman eden ya hayır söylesin ya da sussun! Allah'a ve âhiret gününe iman eden komşusuna eziyet etmesin! Allah'a ve âhiret gününe iman eden misafirine ikram etsin!"*

(B6475 Buhârî, Rikâk, 23)

Amr b. Sa'd b. Muâz'ın, ninesinden naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Ey mümin hanımlar! Sizden biri (pişirilirken) yanmış koyun paçası dahi olsa komşusu tarafından kendisine ikram edilen şeyi küçümsemesin."*

(MU1698 *Muvatta'*, Sıfatü'n-nebî, 10)

Ebû Zer diyor ki, "Dostum (Hz. Peygamber) (sav) bana şunu tavsiye etti: *'Çorba pişirdiğinde suyunu biraz fazla koy, sonra komşularına bak, uygun bir şekilde çorbandan onlara da ikram et.'*"

(M6689 Müslim, Birr, 143)

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Bir Müslüman öldüğünde, en yakın komşularından üç hane halkı kendisinin iyi bir insan olduğuna şahitlik ederlerse, Yüce Allah, 'Bildikleri kadarıyla şahitlikte bulunan kullarımın şahitliğini kabul ettim ve kendi bildiklerimi de bağışladım.' buyurur."*

(HM9284 İbn Hanbel, II, 409)

Abdullah (b. Mes'ûd) tarafından nakledildiğine göre, bir adam Resûlullah'a (sav), "İyi mi kötü mü yaptığımı nasıl bilebilirim?" diye sormuş, Hz. Peygamber (sav) de şöyle buyurmuştur: *"Komşularının, 'İyi yaptın!' dediğini duyarsan iyi yapmışsındır; onların, 'Kötü yaptın!' dediğini duyarsan da kötü yapmışsındır."*

(İM4223 İbn Mâce, Zühd, 25; HM3808 İbn Hanbel, I, 402)

Mekke'nin fethi sırasında Benî Kâ'b b. Huzâa kabilesinin sancaktarlarından biri olan Huveylid b. Amr el-Kâ'bî'nin[1] anlattığına göre, birlikte oldukları bir sırada Hz. Peygamber art arda üç kez, *"Vallahi iman etmemiştir."* der. Meraklanan sahâbîler, "Kim, yâ Resûlallah?" diye sorduklarında Hz. Peygamber, *"Komşusunun, kendisine kötülük yapabileceği kaygısından kurtulamadığı kimse"* cevabını verir.[2]

Komşularına kötülük yapabileceği kaygısı yaşatan bir kimsenin cennete giremeyeceğini dile getiren[3] ve iyi bir komşuyu mutluluk kaynağı olarak gören[4] Sevgili Peygamberimiz, komşuya yapılan eziyeti ise, şiddetle reddetmektedir. Nitekim bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *"Allah'a ve âhiret gününe iman eden ya hayır söylesin ya da sussun! Allah'a ve âhiret gününe iman eden komşusuna eziyet etmesin! Allah'a ve âhiret gününe iman eden misafirine ikram etsin!"*[5]

Muhammed b. Abdullah b. Selâm'ın anlattığına göre, kendisine gelip komşusunu şikâyet eden bir adamı Peygamberimiz, *"Sabret."* diyerek geri çevirir. İkinci kez geldiğinde aynı tavsiye ile geri gönderir, üçüncü kez gelip komşusunun kendisine hâlâ eziyet ettiğini söylediğinde, *"Eşyalarının yanına git ve onları yola at. Yanından birisi geçtiğinde, 'Komşum bana eziyet ediyor.' de. Bu durumda lânet onu bulacaktır."* buyurur.[6] Rahatsız olan komşu kendisine söylenileni yapar, dolayısıyla insanlar komşusuna eza veren şahsa beddua etmeye başlarlar. Bunun üzerine şikâyet edilen şahıs Hz. Peygamber'e gelip, "Yâ Resûlallah, insanlar bana neden böyle davranıyorlar?" diye sorar. Sevgili Peygamberimiz, *"Nasıl davranıyorlar?"* dediğinde de, "Bana beddua ediyorlar." diye cevap verir. Bunun üzerine Allah Resûlü, *"İnsanlardan önce Allah sana lânet etmiştir."* diyerek onu kınar. Söz konusu şahıs, "Bir daha böyle bir şey yapmayacağım." diyerek pişmanlığını ortaya koyar. Şikâyet eden kimseye, "Artık benden hoşlanmadığın bir şey görmeyeceksin." şeklinde söz verir.[7] Peygamberimiz de ona, *"Eşyanı kaldır, artık güvendesin."* buyurur.[8]

Hz. Ali, kişinin komşularına karşı böbürlenmesinin kıyamet alâmetlerinden olduğunu belirtmektedir.[9] Peygamber Efendimiz de eşi tarafından kendisine sağlanmayan birtakım imkânlara sahipmiş gibi görünerek komşusuna gösteriş yapmasının günah olup olmadığını soran

[1] İBS821 İbn Hacer, *İstîab*, 821.
[2] B6016 Buhârî, Edeb, 29.
[3] M172 Müslim, Îmân, 73.
[4] HM15446 İbn Hanbel, III, 408.
[5] B6475 Buhârî, Rikâk, 23.
[6] MŞ25410 İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, Edeb, 10.
[7] D5153 Ebû Dâvûd, Edeb, 122-123.
[8] MK18876 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XXII, 134; NM7303 Hâkim, *Müstedrek*, VII, 2608 (4/166).
[9] MŞ37510 İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, Fiten, 2.

bir kadına, *"Kendisine verilmeyeni varmış gibi gösteren kimse, yalan elbisesi giyen kimse gibidir."*[10] buyurmuştur. Dolayısıyla masum görünen yalanları ve yapmacık davranışları reddederek komşuya karşı dürüst olunmasını tavsiye etmiştir.

Allah Resûlü, *"Sana komşu olanlara güzel davran ki Müslüman olasın."*[11] bir başka rivayette, *"Komşuna iyilik yap ki mümin olasın."*[12] buyurmak suretiyle güzel komşuluğun Müslüman için vazgeçilemez bir davranış olduğuna dikkatleri çekmiştir. Sevgili Peygamberimiz, bu güzel hasletin terkini ise bozulmanın bir tezahürü olarak görmüş ve kıyamet alâmeti olarak nitelemiştir.[13] Öte yandan kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevaplarda nafile olarak çok fazla oruç tutmasa, namaz kılmasa veya sadaka vermese bile komşusunu rahatsız etmeyen kişinin cennete gideceğini, çok namaz kıldığı, oruç tuttuğu ve sadaka dağıttığı hâlde komşusuna eziyet eden kimsenin ise cehenneme gideceğini belirterek[14] bir başka açıdan güzel komşuluğun önemine dikkatleri çekmiştir. İnsanlar her zaman aynı varlık ve imkân içerisinde olmasalar da Hz. Peygamber onları komşularına ikram etmeye teşvik etmiştir.[15] Komşu tarafından yapılan ikramın küçümsenmemesi gerektiğine de vurgu yapan Allah Resûlü, evi idare eden kadınlara hitaben şöyle buyurmuştur: *"Ey mümin hanımlar! Sizden biri (pişirilirken) yanmış koyun paçası dahi olsa komşusu tarafından kendisine ikram edilen şeyi küçümsemesin."*[16] Komşuya yapılacak ikram konusunda Rahmet Peygamberi'nin Ebû Zerr'e yaptığı tavsiye son derece dikkat çekicidir: *"Çorba pişirdiğinde suyunu biraz fazla koy, sonra komşularına bak, uygun bir şekilde çorbandan onlara da ikram et."*[17] Söz konusu tavsiyelerin ne kadar anlamlı olduğuna vurgu yapmak ve komşunun gözetilmesini sağlamak isteyen Allah Resûlü, *"Yanı başındaki komşusu açken, tok yatan kimse iman etmemiştir."*[18] uyarısını yapmakta, komşuya ikramda bulunulmasını[19] ve hediyelerle de gönlünün alınmasını istemektedir. Nitekim kendisi de, biraz sert mizaçlı olan Mahreme'ye hediye vererek onun gönlünü almaya çalışmıştır. Hz. Peygamber kendisine gelen oldukça gösterişli kaftanları ashâbına dağıtmıştır. Bunu duyan Mahreme oğluna, "Haydi biz de gidelim." diyerek Resûlullah'ın yanına gelmiştir. Onun sesini duyan Allah Resûlü, kendisi için ayırdığı kaftanı göstererek, *"Bunu senin için sakladım, bunu senin için sakladım."* demiş ve ona hediye etmiştir.[20]

Resûlullah'ın komşuları için gösterdiği bu duyarlılığı ashâb-ı güzîn de sürdürmüş, yanlışları düzeltmeye çalışmışlardır. Meselâ İbnü'z-Zübeyr'i

[10] BS15162 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VII, 486.
[11] İM4217 İbn Mâce, Zühd, 24.
[12] T2305 Tirmizî, Zühd, 2.
[13] NM8566 Hâkim, *Müstedrek*, VIII, 3051 (4/513).
[14] HM9673 İbn Hanbel, II, 440.
[15] M173 Müslim, Îmân, 74.
[16] MU1698 *Muvatta'*, Sıfatü'n-nebî, 10; M2379 Müslim, Zekât, 90; B6017 Buhârî, Edeb, 30.
[17] M6689 Müslim, Birr, 143.
[18] MŞ30350 İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, Îmân ve rü'yâ, 6.
[19] B6019 Buhârî, Edeb, 31.
[20] B6132 Buhârî, Edeb, 82; M2432 Müslim, Zekât, 130.

cimrilik konusunda uyaran İbn Abbâs, ona Hz. Peygamber'in, *"Yanı başındaki komşusu açken karnını doyuran kimse mümin değildir."* hadisini hatırlatmıştır.[21]

Komşuyla iyi ilişkilerin sürdürülmesini tavsiye eden Allah Resûlü, kendisi için istediğini kardeşi/komşusu için istemeyen kimsenin (gerçek mânâda) iman etmiş olmayacağını belirtmiştir.[22] Komşuya eziyet verecek ve onu rahatsız edecek sözlü ya da fiilî her tür davranıştan kaçınılmasını tavsiye eden Sevgili Peygamberimiz, komşusunun eziyetine sabreden insanları Allah'ın sevdiği üç gruptan biri olarak zikretmiştir.[23] Zira insan, malı, eşi veya çocuklarıyla imtihana tâbi tutulduğu gibi, komşusuyla da imtihan edilebilmektedir.[24]

Yakın komşunun hak ve hukukta önceliği olduğunu vurgulayan Rahmet Peygamberi, "Ey Allah'ın Resûlü iki komşum var, ikramda bulunurken hangisinden başlayayım?" diye soran Hz. Âişe'ye, *"Kapısı (sana) en yakın olandan."* cevabını vermiştir.[25] Hatta Sevgili Peygamberimiz, komşuların davetleri çakıştığında da en yakın olan komşunun davetinin tercih edilmesini tavsiye etmiştir.[26] Statü farkı bir yana, farklı bir dine mensup olsa bile yakın komşunun önceliği korunmuştur. Tâbiîn neslinin önde gelen müfessirlerinden Mücâhid şöyle anlatmaktadır: "Abdullah b. Amr'ın (ra) evinde bir koyun kesildi. Geldiğinde ailesine, 'Yahudi komşumuza ikram ettiniz mi?' diye ısrarla sordu. Ardından da şunları söyledi: 'Resûlullah'ı şöyle derken işittim: *'Cebrail bana komşu hakkından o kadar çok bahsetti ki komşuyu komşuya mirasçı kılacak zannettim.'*'"[27]

İzzet ve ikramda önceliği olan komşu, alım ve satımda da "şuf'a" yani "komşuluktan kaynaklanan öncelik hakkı"na sahiptir. Zira Sevgili Peygamberimiz, bir kimsenin evini veya tarlasını satın almada komşusunun öncelik hakkına sahip olduğunu belirterek[28] komşusuna teklif etmeksizin bir kimsenin sahip olduğu malı veya hissesini satmaya kalkışmamasını söylemiştir.[29] Bunu dikkate alan Hz. Peygamber'in azatlı kölesi Ebû Râfi', evini satmak istediğinde durumu komşusu Sa'd b. Ebû Vakkâs'a haber vermiştir. Sa'd b. Ebû Vakkâs evi almak istemediğini söyleyince orada bulunan Misver b. Mahreme, alması konusunda ısrar etmiştir. Bunun üzerine Sa'd, ancak dört bin dirheme (gümüş para) ve taksitle alabileceğini söylemiştir. Bu şartlarda evi, komşusu olan Sa'd'a satmayı kabul eden Ebû Râfi', "Hz. Peygamber'in, *'Komşu (bitişiğindeki malı satın almada) öncelik hakkına sahiptir.'* dediğini işitmemiş olsaydım, bu paraya asla satmazdım. Zira beş

[21] BS20224 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X, 7.
[22] M170 Müslim, Îmân, 71.
[23] HM21863 İbn Hanbel, V, 175.
[24] B525 Buhârî, Mevâkîtü's-salât, 4; M7268 Müslim, Fiten, 26.
[25] D5155 Ebû Dâvûd, Edeb, 122-123; B2595 Buhârî, Hibe, 16.
[26] D3756 Ebû Dâvûd, Et'ime, 9; HM23860 İbn Hanbel, V, 408.
[27] T1943 Tirmizî, Birr, 28.
[28] B6978 Buhârî, Hıyel, 14; D3516 Ebû Dâvûd, Büyû' (İcâre), 73.
[29] İM2493 İbn Mâce, Şuf'a, 1.

yüz dinar (altın para) veren olmuştu." açıklamasını yapmıştır.[30] Şuf'a hakkında komşunun öncelenmesi, o malı komşuya değerinden düşük fiyata satmayı gerektirmez. Sadece malın değeri neyse o değeri verenler arasında komşuyu öncelemek esastır. Ancak Ebû Râfi' komşuluk hakkı konusundaki hassasiyetinden dolayı evini daha düşük fiyat verse de, komşusuna satmayı tercih etmiştir.

Kendi ihtiyacını gördükten sonra komşuların da istifade etmelerini sağlamak için, ortak kullanılan suyun engellenmemesini talep eden[31] Hz. Peygamber, ihtiyaç fazlası suyun satılmasını da hoş karşılamamıştır.[32] Bir kimsenin ev veya bahçe duvarından komşusunun da faydalanmasına izin vermesini ve komşusunun kendi mülküne ulaşabileceği bir yol temin etmesini istemiş,[33] hatta ihtilâf edildiği takdirde bu yolun yedi zira (1 zira yaklaşık yarım metrekaredir.) olarak belirlenmesini uygun görmüştür.[34] Nitekim Hz. Peygamber'in duvara kiriş koyması için komşuya izin verilmesine yönelik talebine[35] rağmen farklı tavırlar sergileyen Müslümanlara Ebû Hüreyre, *"Sizden biri duvarına komşusunun kiriş koymasına engel olmasın."* hadisini hatırlatarak "Vallahi onu (kirişi) omuzlarınızın arasına koyarım." diyerek tepki göstermiştir.[36]

Peygamber Efendimiz (sav), *"Allah katında komşuların en hayırlısı, komşusuna karşı en güzel davranandır."* buyurmuş,[37] hatta kişinin komşusu tarafından hayırla yâd edilmesinin, Yüce Mevlâ tarafından günahlarının affına vesile olabileceğini belirtmiştir: *"Bir Müslüman öldüğünde, en yakın komşularından üç hane halkı kendisinin iyi bir insan olduğuna şahitlik ederlerse, Yüce Allah, 'Bildikleri kadarıyla şahitlikte bulunan kullarımın şahitliğini kabul ettim ve (onun hakkında) kendi bildiklerimi de bağışladım.' buyurur."*[38]

Allah nezdinde şahitliği önemli olan komşunun yaptığı değerlendirme, bir davranışın iyi mi yoksa kötü mü olduğunu belirlerken bile etkilidir. Nitekim "İyi mi kötü mü yaptığımı nasıl bilebilirim?" diye soran sahâbîye Hz. Peygamber şu tavsiyede bulunmuştur: *"Komşularının, 'İyi yaptın!' dediğini duyarsan iyi yapmışsındır; onların, 'Kötü yaptın!' dediğini duyarsan da kötü yapmışsındır."*[39]

Komşu hakkındaki nebevî uyarılara kulak veren bir mümin, komşuya zarar verecek veya onu rahatsız edecek davranışlardan kesinlikle uzak duracak, kendisi için arzu ettiğini onun için de arzu edecek, kendisi için istemediğini onun için de istemeyecektir. Çünkü komşu olması ona bir ayrıcalık sağlamaktadır. Ona yapılan herhangi bir kötülük ya da verilen

30 B2258 Buhârî, Şuf'a, 2.
31 HM10578 İbn Hanbel, II, 506.
32 M4008 Müslim, Müsâkât, 38.
33 HM2867 İbn Hanbel, I, 313.
34 HM2098 İbn Hanbel, I, 235.
35 HM2914 İbn Hanbel, I, 317.
36 M4130 Müslim, Müsâkât, 136; B2463 Buhârî, Mezâlim, 20.
37 DM2467 Dârimî, Siyer, 3; T1944 Tirmizî, Birr, 28.
38 HM9284 İbn Hanbel, II, 409.
39 İM4223 İbn Mâce, Zühd, 25; HM3808 İbn Hanbel, I, 402.

zarar, diğerlerinden farklı değerlendirilmektedir. Allah katında en büyük günahın ne olduğunu soran Abdullah b. Mes'ûd'a Hz. Peygamber, yaratan ve yaşatanın Yüce Allah olduğu hâlde O'na şirk koşmanın, fakirlik endişesiyle çocuğunun canına kıymanın ve komşunun karısıyla zina etmenin en büyük günahlar olduğunu söylemiştir.[40]

Kendisi için "ne iyi komşu" diye şiirler söylenen[41] Sevgili Peygamberimiz, komşunun gözetilip kollanmasını, iyi yönlerinin anlatılmasını istemiş, onun hoş olmayan ve özel hayatla ilgili hâllerinin ifşa edilmesini ise yasaklamıştır.[42] Müslüman, komşusu yardım talep ettiğinde onu geri çevirmeyen, borç istediğinde elinden geldiğince onu destekleyen, muhtaç olduğunda elinden tutan, hastalandığında ziyaretine giden, acı tatlı gününü onunla paylaşan, öldüğünde cenazesinde bulunan, onun evine ve ailesine zarar vermeyen, ona ikramda bulunan ve saygı gösteren kimsedir.[43]

Kişinin dünyada saadetine vesile olacak, âhirette ise kendisi hakkında şahitlik yapacak komşusunun seçimine dikkatleri çekmek isteyen Merhamet Elçisi şöyle buyurmuştur: *"Ev almadan önce komşu, yola çıkmadan önce de arkadaş arayın."*[44]

[40] M257 Müslim, Îmân, 141; B6001 Buhârî, Edeb, 20.
[41] İM1899 İbn Mâce, Nikâh, 21.
[42] D4891 Ebû Dâvûd, Edeb, 38; HM17464 İbn Hanbel, IV, 148.
[43] BŞ9560 Beyhakî, Şuabü'l-îmân, VII, 83.
[44] MK4379 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, IV, 268.

DOSTLUK
KİŞİ DOSTUNUN AHLÂKI ÜZEREDİR

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ:
"الْمُؤْمِنُ مَأْلَفٌ، وَلَا خَيْرَ فِيمَنْ لَا يَأْلَفُ وَلَا يُؤْلَفُ."

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre,
Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur:
"Mümin cana yakındır. (İnsanlarla) yakınlık kurmayan ve kendisiyle yakınlık kurulamayan kimsede hayır yoktur."
(HM9187 İbn Hanbel, II, 400)

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"الرَّجُلُ عَلَى دِينِ خَلِيلِهِ فَلْيَنْظُرْ أَحَدُكُمْ مَنْ يُخَالِلُ."

عَنْ أَبِي مُوسَى، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
"إِنَّمَا مَثَلُ الْجَلِيسِ الصَّالِحِ وَالْجَلِيسِ السَّوْءِ، كَحَامِلِ الْمِسْكِ وَنَافِخِ الْكِيرِ، فَحَامِلُ الْمِسْكِ، إِمَّا أَنْ يُحْذِيَكَ، وَإِمَّا أَنْ تَبْتَاعَ مِنْهُ، وَإِمَّا أَنْ تَجِدَ مِنْهُ رِيحًا طَيِّبًا، وَنَافِخُ الْكِيرِ، إِمَّا أَنْ يُحْرِقَ ثِيَابَكَ، وَإِمَّا أَنْ تَجِدَ رِيحًا خَبِيثَةً."

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ:
"لاَ تُصَاحِبْ إِلاَّ مُؤْمِنًا وَلاَ يَأْكُلْ طَعَامَكَ إِلاَّ تَقِيٌّ."

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"خَيْرُ الأَصْحَابِ عِنْدَ اللَّهِ خَيْرُهُمْ لِصَاحِبِهِ، وَخَيْرُ الْجِيرَانِ عِنْدَ اللَّهِ خَيْرُهُمْ لِجَارِهِ."

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:
"الأَرْوَاحُ جُنُودٌ مُجَنَّدَةٌ، فَمَا تَعَارَفَ مِنْهَا ائْتَلَفَ، وَمَا تَنَاكَرَ مِنْهَا اخْتَلَفَ."

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Kişi dostunun dini üzeredir. Bu yüzden her biriniz, kiminle dostluk ettiğine dikkat etsin."*

(T2378 Tirmizî, Zühd, 45; D4833 Ebû Dâvûd, Edeb, 16)

Ebû Musa'dan nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"İyi arkadaşla kötü arkadaş misk taşıyan kimse ile körük üfüren kimse gibidir. Misk taşıyan ya sana onu ikram eder yahut sen ondan (miski) satın alırsın ya da ondan güzel bir koku duyarsın. Körük üfüren kimse ise ya elbiseni yakar ya da ondan kötü bir koku duyarsın!"*

(M6692 Müslim, Birr, 146; B5534 Buhârî, Sayd, 31)

Ebû Saîd'den rivayet edildiğine göre o, Resûlullah'ı (sav) şöyle derken işitmiştir: *"Sadece müminle arkadaş ol! Yemeğini de ancak takva sahibi olan yesin!"*

(T2395 Tirmizî, Zühd, 55; D4832 Ebû Dâvûd, Edeb, 16)

Abdullah b. Amr'dan nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Allah katında arkadaşların en hayırlısı, arkadaşına karşı hayırlı davranandır. Allah katında komşuların en hayırlısı ise komşusuna karşı hayırlı davranandır."*

(T1944 Tirmizî, Birr, 28; DM2467 Dârimî, Siyer, 3)

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Ruhlar, bir araya gelmiş topluluklardır. Onlardan birbirleriyle uyuşanlar kaynaşır, uyuşamayanlar da anlaşamaz ayrılır."*

(M6708 Müslim, Birr, 159)

Sevgili Peygamberimiz, bir gün Enes b. Mâlik'le birlikte mescitten dışarı çıkarken[1] yanlarına gelen Zülhuveysıra el-Yemânî, kıyametin ne zaman kopacağını sormuştu. Allah Resûlü tarih boyunca insanların merak edip durdukları bu soruya, soru ile karşılık verdi: *"Kıyamet için ne hazırlık yaptın?"* Samimi bir eda ile "Allah ve Resûlü'nün sevgisini." karşılığını veren Zülhuveysıra, *"Sen sevdiğinle berabersin."* müjdesini aldı. Hz. Peygamber'le Zülhuveysıra arasında geçen bu konuşmayı dinleyen genç sahâbî Enes b. Mâlik, "Müslüman olduktan sonra, *'Sen sevdiğinle berabersin.'* sözünden daha fazla hiçbir şeye sevinmedik. Ben de Allah'ı, Resûlü'nü, Ebû Bekir'i, Ömer'i seviyorum. Onların amelleri gibi amel etmediysem de onlarla beraber olmayı ümit ediyorum." diyerek arzu ve beklentisini dile getirmişti.[2]

Bir topluluğu sevdiği hâlde onlarla birlikte olamayan kimsenin durumu kendisine sorulduğunda da Sevgili Peygamberimiz, *"Kişi sevdiğiyle beraberdir."* müjdesini vermiştir.[3] Seven ve tüm kalbiyle sevdiklerine tâbi olan ve onlara özenen insan, hiç görüşmemiş olsa bile onların dostluklarını kazanacak ve ebedî âlemde o sevdikleriyle birlikte olacaktır. Sevmek ve dost olmakla, hayata dair önceliklerini ve değerlerini paylaşmak arasında kuvvetli bir bağ vardır.

İki insan arasında sıradan bir ilişkinin çok ötesinde derin bir sevgi ve saygıyı ifade eden dostluk, insan olmanın bir gereğidir. Allah Resûlü, *"Mümin cana yakındır. (İnsanlarla) yakınlık kurmayan ve kendisiyle dostluk kurulamayan kimsede hayır yoktur."*[4] buyurmuştur. Bununla birlikte, *"Kişi dostunun dini üzeredir. Bu yüzden her biriniz, kiminle dostluk ettiğine dikkat etsin."*[5] uyarısıyla arkadaş seçiminde dikkatli davranılmasını tavsiye etmektedir. Dostların birbirlerini hem düşünce hem de davranış bakımından etkileyeceğini vurgulayan bu ifade, Kur'an'da da pekiştirilmektedir. Kıyamet gününde gerçeklerle yüzleştiğinde, sıkıntıdan ellerini ısıran kâfir, *"Yazıklar olsun bana! Keşke falanı dost edinmeseydim! Andolsun, Kur'an bana geldikten sonra beni ondan o saptırdı."*[6] sözleriyle pişmanlığını ortaya koyacaktır. Zira dünyada iken ona dost görünenlerin bir kısmı şimdi sıkıntı ânında kendisine düşman kesilivermiştir. Oysaki dünyada dostluklarını Yüce Rabbin rızasına bağlayanlar, beraberliklerini ebedî âlemde de sürdüreceklerdir.[7]

[1] M6715 Müslim, Birr, 164.
[2] 6713 Müslim, Birr, 163; İF10/555 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, X, 555.
[3] B6169 Buhârî, Edeb, 96; M6718 Müslim, Birr, 165.
[4] HM9187 İbn Hanbel, II, 400.
[5] T2378 Tirmizî, Zühd, 45; D4833 Ebû Dâvûd, Edeb, 16.
[6] Furkân, 25/28-29.
[7] Zuhruf, 43/67.

Kutlu Nebî, arkadaşın kişi üzerindeki etkisini, dolayısıyla iyi arkadaşın önemini bir örnekle anlatmıştır: *"İyi arkadaşla kötü arkadaşın örneği, misk taşıyan kimse ile körük üfüren kimse gibidir. Misk taşıyan ya sana onu ikram eder yahut sen ondan (miski) satın alırsın ya da ondan güzel bir koku duyarsın. Körük üfüren kimse ise ya elbiseni yakar ya da ondan kötü bir koku duyarsın!"*[8] İnsanların hayat tarzını, hayata bakışını hatta dinini belirleyebilecek olan dostluklar, zarara sürüklenmeden güven verici bir alanda yeşersin diye Yüce Rabbimiz, *"Müminler, müminleri bırakıp inkâr edenleri dost edinmesinler."*[9] emrini vermektedir. Sevgili Nebî'nin, *"Sadece müminle arkadaş ol! Yemeğini de ancak takva sahibi olan yesin!"*[10] uyarısı, bu noktada son derece etkileyicidir. Çünkü gönül birliği etmek, ahbaplığın tadına varmak ve aynı sofrayı paylaşmak, iki insanı birbirine daha da sıkı bağlayacaktır. Ama bir mümin, böylesine hassas ve değerli bir bağı ancak inancını destekleyen kimselerle kurabilir: *"Allah'a ve âhiret gününe iman eden hiçbir topluluğun, babaları, oğulları, kardeşleri yahut kendi soyları olsalar bile, Allah'a ve Peygamberi'ne düşman olan kimselere sevgi beslediğini göremezsin..."*[11]

Dinimizde gerçek dostlukların Allah'ın varlığını ve birliğini kabul eden ve Allah korkusuyla kalbi titreyen insanlarla kurulması önerilmektedir.[12] *"Eğer Allah'a, Peygamber'e ve ona indirilene inanıyor olsalardı, onları (müşrikleri) dost edinmezlerdi. Fakat onlardan birçoğu fâsık kimselerdir."*[13] âyeti aksi davranışı sergileyenleri fâsıklıkla suçlamaktadır. Yüce Rabbimizin, *"Ey İman edenler! Benim de düşmanım, sizin de düşmanınız olanları dost edinmeyin."*[14] buyruğu, tercihi müminlerden yana koymakla birlikte farklı inanç sahiplerini dışlamayı hedeflememektedir. Ancak Müslümanlara karşı tavır alanlar, hem Allah'a hem de müminlere düşmanlık yapanlar, bu duruşlarını değiştirmedikleri sürece dostluk ve barış şansını yitirmişlerdir. Nitekim bu konuda Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *"Allah, sizi ancak, sizinle din konusunda savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkaran ve çıkarılmanız için destek verenleri dost edinmekten men eder. Kim onları dost edinirse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir."*[15] *"Ey inananlar! Yahudi ve Hıristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostlarıdırlar. Sizden kim onları dost edinirse, kuşkusuz o da onlardandır. Şüphesiz Allah, zalimler topluluğunu doğruya iletmez."*[16] Buna göre farklı dine mensup kimselerle yâr ve yâren olmak hoş karşılanmazken onlarla insanî ilişkilerin sürdürülmesi engellenmemiş ve onlara zulmedilmemesi istenmiştir.

Sevgili Peygamberimiz, menfaat gözetmeksizin Allah için birbirlerini seven ve samimi duygularla oturup kalkan insanlara, hiçbir gölgenin

[8] M6692 Müslim, Birr, 146; B5534 Buhârî, Sayd, 31.
[9] Âl-i İmrân, 3/28.
[10] T2395 Tirmizî, Zühd, 55; D4832 Ebû Dâvûd, Edeb, 16.
[11] Mücâdele, 58/22.
[12] T2395 Tirmizî, Zühd, 55; D4832 Ebû Dâvûd, Edeb, 16.
[13] Mâide, 5/81.
[14] Mümtehine, 60/1.
[15] Mümtehine, 60/9.
[16] Mâide 5/51.

(himayenin) bulunmadığı kıyamet gününde Allah'ın arşı altında gölgelenecekleri (himaye edilecekleri) müjdesini vermiştir.[17] O hâlde gerçek anlamda dostluk, Allah'ın rızasını kazanma yolunda kol kola girmek ve sevgileri birleştirmektir. Kıskançlık, kibir ve gösteriş gibi arkadaşlığı zedeleyen duygulardan arınmış böylesine gönülden bir ilişki, sonuçta Allah Teâlâ'ya uzanmaktadır. Zira Kur'an'da inanan yürekler için gerçek dostun Allah olduğu belirtilirken,[18] bu dostluğun kaynağının da müminlerin yaptığı güzel ameller olduğuna dikkat çekilmiştir.[19] Sevgili Peygamberimizin, kendisini *"Allah'ın dostu"* olarak nitelendirmesini de bu şekilde anlamak gerekmektedir.[20] Diğer yandan Peygamberimiz, insanlarla olan dostluğundan bahsederken, tebliğinin ilk günlerinden itibaren onu yalnız bırakmayan hicret arkadaşı Hz. Ebû Bekir'den, *"kardeşim ve arkadaşım"*[21] diye bahsetmiştir. Canı ve malıyla kendisine en fazla yardımda bulunan kimsenin Hz. Ebû Bekir olduğunu belirtirken, *"Birini dost edinecek olsaydım, Ebû Bekir'i tercih ederdim. Ancak İslâm kardeşliği daha faziletlidir."*[22] beyanıyla, toplumsal duyarlılığı artırmayı ve kaynaşmayı sağlamayı amaçlamıştır.

İnsanlar arası ilişkilerde iyilikle kötülüğün aynı olmadığını belirten Yüce Rabbimiz, *"...Kötülüğü en güzel şekilde sav. Bir de bakarsın ki seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki sıcak bir dost oluvermiştir."* buyurmaktadır.[23] Toplumlara huzur ve barış getirecek olan bu bakış açısını teyit etmek amacıyla Sevgili Peygamberimiz, insanların arasına karışan ve onlardan kaynaklanan sıkıntılara sabreden müminin, uzlete çekilen ve böylelikle insanlardan gelecek sıkıntılara sabretmeyen müminden daha hayırlı olduğuna dikkatleri çekmektedir.[24] Nitekim kötülüğü iyilikle defetmeyi öğütleyen âyet-i kerimenin devamında, *"Bu güzel davranışa ancak sabredenler kavuşturulur. Buna ancak (hayırdan ve olgunluktan) büyük payı olanlar kavuşturulur."*[25] buyrularak bunun bir erdem olduğu vurgulanmaktadır.

Bununla birlikte Hz. Ali, "Sevdiğini ölçülü sev, belki bir gün düşmanın olur. Nefret ettiğinden de ölçülü nefret et, belki bir gün dostun olur."[26] uyarısında bulunmuştur. Zira sabrı, fedakârlığı ve kardeşliği öne çıkaran müminin, sahtekâr ve ikiyüzlü insanlara kapılması, dolayısıyla maddî veya mânevî açıdan zarara uğratılması mümkündür. Sevgili Peygamberimiz, *"Mümin bir delikten iki kere sokulmaz!"*[27] buyurarak dostluk ve arkadaşlık ilişkilerinde uyanık olunmasını istemektedir. Dostluk, karşılıklı saygı ve değer vermeyle gerçekleştirilebilir. Dolayısıyla, kadim zamanlardan beri söylenen, "Senin kendisine verdiğin değeri sana vermeyen insanların soh-

[17] B1423 Buhârî, Zekât, 16; M2380 Müslim, Zekât, 91.
[18] Bakara, 2/257.
[19] En'âm, 6/127.
[20] M6175 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 6; T3655 Tirmizî, Menâkıb, 14.
[21] M6172 Müslim Fedâilü's-sahâbe, 3; B3656 Buhârî, Fedâilü ashâbi'n-nebî, 5.
[22] M6170 Müslim Fedâilü's-sahâbe, 2; B466 Buhârî, Salât, 80.
[23] Fussilet, 41/34.
[24] BS20754 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X, 149.
[25] Fussilet, 41/35.
[26] MŞ35865 İbn Ebû Şeybe, *Musannnef*, Evâil, 1; BŞ6593 Beyhakî, *Şuâbü'l-îmân*, V, 260.
[27] M7498 Müslim, Zühd, 63; B6133 Buhârî, Edeb, 83.

betinde hayır yoktur."[28] vecizesi unutulmamalı, dost edinirken dikkatli ve seçici davranılmalıdır.

İlişkilerini, hoşgörü, nezaket ve güler yüzlülük üzerine kuran Allah Resûlü, kişinin mümin kardeşine tebessümünü bile sadaka olarak nitelemiş,[29] bir dostluğun nasıl kurulup sürdürülebileceğinin en güzel örneklerini kendi hayatında sergilemiştir. Nitekim Müslüman olduktan sonra Peygamberimiz ile ne zaman görüşmek istese reddedilmediğini belirten Cerîr b. Abdullah, "O, beni her gördüğünde mutlaka yüzüme gülümserdi." demektedir.[30] Bir defasında da Allah Resûlü, dostluğun kurulması ve sürdürülmesi için gerekli olan özverili davranışları şöyle sıralamıştır: *"Üç haslet vardır ki onlar kimde bulunursa Allah onun hesabını kolaylaştırır ve onu rahmetiyle cennetine sokar."* Meraklanan ashâbı, "Bunlar nedir yâ Resûlallah?" diye sorduklarında Peygamberimiz, *"Sana vermeyene vermen, sana zulmedeni affetmen ve sana gelmeyene gitmendir."* der. "Bunları yaptığımda elde edeceğim şey nedir?" diye soran sahâbîye ise *"Kolayca vereceğin bir hesap ve Allah'ın rahmetiyle cennete girmen."* diye cevap verir.[31]

Allah nezdinde en makbul olan arkadaşın, arkadaşına karşı en iyi davranan kimse olduğunu belirten Sevgili Peygamberimiz,[32] *"Bir kimse biriyle arkadaşlık kuracağı zaman ona ismini, babasının ismini ve kimlerden olduğunu sorsun. Çünkü bu, dostluğu pekiştirir."*[33] tavsiyesinde bulunmaktadır. Bir gün yanı başındaki İbn Ömer'e, kendisinden bir şeyler isteyen kişiyi tanıyıp tanımadığını sormuş, İbn Ömer'in, "Tanıyorum." demesi üzerine ismini öğrenmek istemiştir. Ancak İbn Ömer, "İsmini bilmiyorum." diye cevap vermiş, Peygamberimiz, *"Evi nerededir?"* diye sorduğunda da bilmediğini söylemiştir. Bunun üzerine Allah Resûlü, *"Bu, tanıma değildir."*[34] demiştir. Zira söz konusu bilgiler, bir arkadaştan haber alınamadığında soruşturmayı, hasta olduğunda ziyareti, vefat ettiğinde de cenazesine katılmayı mümkün kılacak en önemli verilerdir.[35]

Dostsuz hayat, desteksiz, dayanaksız ve sırdaşsız hayattır. Ev almadan önce komşu, yola çıkmadan önce de arkadaş edinilmesi[36] tavsiyesine uyan kişi, hayatta karşılaşacağı olumsuzlukları yapayalnız üstlenmekten kurtulacaktır. Diğer taraftan, hayatı anlamlı ve yaşanabilir kılan dostlukların sürdürülmesi, yeni dostluklar oluşturulmasından daha önemli görünmektedir. Bu bağlamda Hz. Ömer, bir kimseye sevdiği ismiyle hitap etmenin, geldiğinde ilgilenip ona yer açmanın ve karşılaşıldığında selâm vermenin dostlukları pekiştireceğine ve sürekli kılacağına dikkatleri çekmektedir.[37]

[28] BŞ9502 Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, 19/491.
[29] T1956 Tirmizî, Birr, 36.
[30] B6089 Buhârî, Edeb, 68; M6364 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 135.
[31] BS21695 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X, 396.
[32] T1944 Tirmizî, Birr, 28; DM2467 Dârimî, Siyer, 3.
[33] T2392 Tirmizî, Zühd, 53.
[34] BS20980 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X, 211.
[35] BŞ9023 Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, 6/492.
[36] MK4379 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, IV, 268.
[37] MA19865 Abdürrezzâk, *Musannef*, XI, 44.

Dostluğun sadece iki kişi arasında sınırlı kalmayıp aileleri de kuşatacak kadar güçlenip kalıcı olmasını sağlamak düşüncesiyle Sevgili Peygamberimiz, kişinin baba dostuna yaptığı iyiliği, *"iyiliklerin en iyisi"* olarak nitelendirmiştir.[38] Nitekim Hz. Peygamber'in bu beyanını kendisine ilke edinen Abdullah b. Ömer, Mekke yolunda karşılaştığı bir bedevîyi kendi bineğine oturtmuş ve başındaki sarığı da ona giydirmişti. Çünkü bu bedevînin babası Hz. Ömer'in arkadaşıydı. Yanında bulunanlardan biri, "Bu adama iki dirhem para versen ona yetmez miydi?" dedi. Bunun üzerine İbn Ömer Allah Resûlü'nün şu sözlerini nakletti: *"Babanın dostunu gözet, onunla ilgini kesme. Yoksa Allah senin nurunu söndürür."*[39]

Baba dostluklarının sürdürülmesini arzu eden Hz. Peygamber, dostluk ve kardeşliğe zarar verecek hâl ve hareketlerden de uzak durulmasını talep etmektedir. Nitekim o, *"Kardeşinle tartışmaya girme, onunla (incitici biçimde) şakalaşma ve ona yerine getiremeyeceğin sözü verme."*[40] uyarısında bulunmuş, üç kişi bir arada bulunurken birini yalnız bırakıp da diğeriyle özel olarak konuşmayı da incitici olabileceğinden dolayı yasaklamıştır.[41] Allah Resûlü'nün bu duyarlılığını bilen tâbiûn neslinin meşhur müfessiri Mücâhid de bir kimsenin arkadaşına sert bakışlarla bakmasını, onu göz hapsinde tutmasını, onu "Nereden geliyorsun?" veya "Nereye gidiyorsun?" gibi rahatsız edici sorularla hesaba çekmesini hoş karşılamazdı.[42] Allah Resûlü, bir şekilde dostlar arasında kırgınlık oluştuysa muhabbet bağının zedelenmemesi için küskünlüğün üç günden fazla sürdürülmemesini söylemiş,[43] hatta barış için ilk adımı atanı övmüştür.[44]

Emek verilmeyen, uğrunda fedakârlıklar gösterilmeyen birliktelikler, arkadaşlık olarak görülse de kalıcı dostluklara dönüşme imkânı bulamamaktadır. Bu nedenle dostluk, tanış olmakla başlayan, ancak tanıdıkça kaynaşan ruh hâlini ifade eder. Nitekim Hz. Peygamber de *"Ruhlar, bir araya gelmiş topluluklardır. Onlardan birbirleriyle uyuşanlar kaynaşır, uyuşamayanlar da anlaşamaz ayrılır."*[45] ifadeleriyle ruhları bir topluluğa benzetmekte, birbirleriyle tanışıp uyuşanların kaynaştığına, birbirlerini tanımayanların ise birbirlerinden koptuklarına dikkatleri çekmektedir. Tanımak ve tanışmak, zorlukların ve anlaşmazlıkların yaşandığı dönemlerde, iplerin gerildiği anlarda anlam kazanır. Bu süreci başarıyla atlatan kalpler, kalıcı dostluklara imza atmaktadır. Ancak dostluğu tecrübe edecek kadar zamana, dostun ahlâk ve karakterinin ortaya çıkmasına imkân verecek kadar da vesileye ihtiyaç duyulacaktır. Bununla ilgili

[38] M6514 Müslim, Birr, 12.
[39] EM40 Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 29.
[40] T1995 Tirmizî, Birr, 58.
[41] M5697 Müslim, Selâm, 38; T2825 Tirmizî, Edeb, 59.
[42] EM1157 Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 396.
[43] B6065 Buhârî, Edeb, 57; M6534 Müslim, Birr, 26.
[44] M6532 Müslim, Birr, 25; B6077 Buhârî, Edeb, 62.
[45] M6708 Müslim, Birr, 159; B3336 Buhârî, Enbiyâ, 2.

güzel bir örnek, Hz. Ömer ile şahitlik yapmak isteyen biri arasındaki konuşmada geçmektedir:

Hz. Ömer, ilgilendiği bir davada şahitlik yapacak kişiye, "Seni tanımıyorum, gerçi seni tanımamam şahitliğine engel değil ama yine de seni tanıyan birini getir." der. Orada bulunanlardan biri, "Ben bu kişiyi tanıyorum." diye konuşmaya katılır. Hz. Ömer ona dönerek, "Nasıl bilirsin?" diye sorduğunda, "Adil ve şerefli biri olarak bilirim." diye cevap verir. Ancak bu kısa cevapla yetinmeyen Hz. Ömer sormaya devam eder: "Gecesini gündüzünü, gelenini gidenini bildiğin yakın komşun mu?" Karşısındaki kişi, "Hayır." diye yanıtlar. "Dinî hassasiyetini ortaya koyan ticarî bir ilişkiniz oldu mu?" diye sorduğunda adam, "Hayır." diye yanıtlar. "Güzel ahlâkını belirgin bir şekilde gördüğün bir yolculuğunuz oldu mu?" sorusuna tekrar, "Hayır." cevabını alınca Hz. Ömer, "Sen onu tanımıyorsun." diyerek tanımanın göz aşinalığından farklı bir şey olduğuna dikkat çeker. Ardından da şahitlik yapacak kişiye dönerek, "Git, seni tanıyan birini getir." der.[46]

Sırdaş olmayı, dayanışmayı, fedakârlığı ve vefayı içinde barındıran dostluk, kişinin kimliğini ve duruşunu da ifşa etmektedir. Hz. Peygamber, *"Mümin, müminin aynasıdır."*[47] buyururken, genelde müminlerin, özelde ise dostların benzeşmelerine, birbirlerinde kendilerini görmelerine dikkat çekmektedir. Nitekim tecrübenin ortaya çıkardığı, "Arkadaşını söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim." özdeyişi de arkadaşların benzeşmesinin kaçınılmaz olduğunu vurgulamaktadır. Öte yandan Hz. Peygamber'in, *"Kişi dostunun dini üzeredir."*[48] hadisi de dinî ve kültürel kimliğe atıfta bulunmaktadır. Müminlerin dostlukları Allah içindir, Allah'tan korkanlarladır. Zira, *"Gerçek dost, Allah'tır."*[49]

[46] BS20982 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X, 212.
[47] D4918 Ebû Dâvûd, Edeb, 49.
[48] T2378 Tirmizî, Zühd, 45; D4833 Ebû Dâvûd, Edeb, 16.
[49] Şûrâ, 42/9.

SELÂMLAŞMA
ARANIZDA SELÂMI YAYIN

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"لاَ تَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى تُؤْمِنُوا، وَلاَ تُؤْمِنُوا حَتَّى تَحَابُّوا، أَوَلاَ
أَدُلُّكُمْ عَلَى شَيْءٍ إِذَا فَعَلْتُمُوهُ تَحَابَبْتُمْ؟ أَفْشُوا السَّلاَمَ بَيْنَكُمْ."

Ebû Hüreyre'nin naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
"İman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız. Size, yaptığınız takdirde birbirinizi seveceğiniz bir iş göstereyim mi? Aranızda selâmı yayın."

(M194 Müslim, Îmân, 93)

عَنْ أبى هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:
"حَقُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ سِتٌّ." قِيلَ: مَا هُنَّ؟ يَا رَسُولَ اللَّهِ! قَالَ: "إِذَا لَقِيتَهُ فَسَلِّمْ عَلَيْهِ، وَإِذَا دَعَاكَ فَأَجِبْهُ، وَإِذَا اسْتَنْصَحَكَ فَانْصَحْ لَهُ، وَإِذَا عَطَسَ فَحَمِدَ اللَّهَ فَسَمِّتْهُ، وَإِذَا مَرِضَ فَعُدْهُ، وَإِذَا مَاتَ فَاتَّبِعْهُ."

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رضي الله عنهما: أَنَّ رَجُلاً سَأَلَ النَّبِيَّ ﷺ:
أَيُّ الإِسْلاَمِ خَيْرٌ؟ فَقَالَ: "تُطْعِمُ الطَّعَامَ، وَتَقْرَأُ السَّلاَمَ عَلَى مَنْ عَرَفْتَ وَمَنْ لَمْ تَعْرِفْ."

عَنْ أبى أُمَامَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ:
"إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِاللَّهِ تَعَالَى مَنْ بَدَأَهُمْ بِالسَّلاَمِ."

قَالَ أنَسٌ: قَالَ لِى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ:
"يَا بُنَيَّ! إِذَا دَخَلْتَ عَلَى أَهْلِكَ فَسَلِّمْ يَكُونُ بَرَكَةً عَلَيْكَ وَعَلَى أَهْلِ بَيْتِكَ."

Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Müslüman'ın Müslüman üzerindeki hakkı altıdır."* "Onlar nedir ey Allah'ın Resûlü?" diye sorulunca şöyle demiştir: *"Onunla karşılaştığın zaman selâm ver, seni davet ettiğinde ona icabet et, senden nasihat istediğinde nasihat et, aksırıp Allah'a hamd ettiğinde ona duayla karşılık ver, hastalandığında onu ziyaret et ve öldüğünde cenazesine katıl."*

(M5651 Müslim, Selâm, 5)

Abdullah b. Amr'dan (ra) rivayet edildiğine göre, bir adam Resûlullah'a, "İslâm'da hangi davranış daha hayırlıdır?" diye sorunca Hz. Peygamber şöyle cevap vermiştir: *"(Başkalarına) yemek yedirmen, tanıdığına ve tanımadığına selâm vermen."*

(B12 Buhârî, Îmân, 6)

Ebû Ümâme'nin naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"İnsanların Yüce Allah katında en hayırlısı, önce selâm verenleridir."*

(D5197 Ebû Dâvûd, Edeb, 132-133)

Enes (b. Mâlik) diyor ki, "Resûlullah (sav) bana şöyle buyurdu: *'Yavrucuğum! Ailenin yanına girdiğin zaman selâm ver. Bu, senin ve ailen için bereket olur.'*"

(T2698 Tirmizî, İsti'zân, 10)

Evs ve Hazrec kabileleri arasında uzun yıllar süren savaşların son halkası Buâs Harbi olmuştu. Her iki tarafın da büyük kayıplar verdiği bu savaş, hicretten beş yıl kadar önce sona ermişti.[1] Ama bu kardeş Arap kabilelerinin arasındaki husumet hâlâ devam ediyordu. Onları birbirine düşüren Yahudiler ise fırsattan istifade, şehirde hâkimiyet kurmaya çalışıyorlardı. Düşmanlık, kin ve nefretin kol gezdiği, taşına toprağına güvensizliğin sindiği Yesrib şehri, kötülükle dolmuştu. İşte bu karmaşada, bazılarının gönlünde gelecek için bir ümit yeşermeye başlamıştı. Bunlar, Akabe'de Resûl-i Ekrem'e bağlılık yemini ederek onu himaye edeceklerine dair söz veren Müslümanlardı.[2] Bu samimi müminler, Allah Resûlü'nün gelişini dört gözle bekliyorlardı. Onlarla birlikte durumdan haberdar olan halk da merakla beklemeye başlamıştı. Allah Resûlü'nü görmek için kimileri evlerin damlarına çıkarken kimileri de yollara dökülmüş bekliyor, her biri bu kutlu misafiri ağırlamak için can atıyordu.[3] Herkesin merak dolu bakışları arasında şehre giren Allah Resûlü'nün, kendisini bekleyen bu heyecanlı kalabalığa ilk sözlerinden biri şöyleydi: *"Ey insanlar! Selâmı aranızda yaygınlaştırın, yemek yedirin, insanlar uykuda iken namaz kılın ki selâmetle cennete giresiniz."*[4] Başlangıçta inanan inanmayan herkes için güzel bir tavsiye niteliğindeki bu sözlerin, aslında medenî bir toplumun temeli, barış ve güvenin anahtarı olduğunu, insanlar yaşayarak anlayacaklardı.

Allah Teâlâ, yaratmış olduğu ilk insan Hz. Âdem'e, meleklere gidip selâm vermesini emretmiş ve şöyle demiştir: *"Sana ne cevap vereceklerini dinle, çünkü bu senin ve neslinin selâmı olacaktır."* Bu emir doğrultusunda *"es-Selâmü aleyküm"*, yani, "Esenlik üzerinize olsun." diye selâm veren Hz. Âdem'e melekler, *"es-Selâmü aleyke ve rahmetullâh"* (Esenlik ve Allah'ın rahmeti senin üzerine olsun.) sözleriyle karşılık vermişlerdir.[5] Böylelikle insana öğretilen selâmlaşma, iletişimin vazgeçilmez bir unsuru olarak nesiller boyu süregelen bir âdet olmuştur. Toplumdan topluma, kültürden kültüre birtakım farklılıklar gösterse de selâmlaşmada asıl olan, karşıdakine iyi temennilerde bulunmaktır.

İslâm öncesi Arap toplumunda selâmlaşmada, "Allah sana uzun ömürler versin.",[6] "Allah size göz aydınlığı versin." ve "Sabahınız güzel,

[1] ST4/383 İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 383.
[2] HS2/290 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 290-291.
[3] M7522 Müslim, Zühd ve rekaik, 75.
[4] T2485 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 42; İM3251 İbn Mâce, Et'ıme, 1.
[5] B6227 Buhârî, İsti'zân, 1; M7163 Müslim, Cennet, 28.
[6] FM10/167 Râzî, *Tefsîr*, X, 167.

hoş olsun." gibi selâmlaşma ifadeleri kullanılmaktaydı.[7] Halk arasında selâmlaşma yaygın olmakla birlikte, köleler ve onlarla birlikte toplumun alt tabakasını oluşturan insanlar, diğerlerine birtakım kurallar doğrultusunda selâm vermeye mecbur tutulmuşlardı.[8]

Allah Teâlâ, Kitabı'nda Resûlü'ne şöyle emretmiştir: *"Âyetlerimize iman edenler sana geldikleri zaman, de ki: 'Selâm olsun size! Rabbiniz kendi üzerine rahmeti (merhameti) yazdı. Şöyle ki: Sizden kim cahillikle bir kabahat işler de sonra peşinden tevbe eder, kendini düzeltirse (bilmiş olun ki) o, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."*[9] Yüce Allah'ın, Elçisi'ne öğrettiği bu selâm, kadın erkek, genç yaşlı, zengin fakir, hür köle bütün Müslümanların ortak selâmı olmuştur. *"es-Selâm"* kelimesi, tıpkı "İslâm" gibi, "kurtuluşa erme, teslim olma, barış yapma" mânâsındaki s-l-m kökünden gelmekte olup, "gizli ve açık her türlü kötülüklerden ve eksikliklerden uzak olma, selâmet bulma" anlamını ifade etmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok yerde geçen bu kelime, *"tahiyye"* yani selâmlaşma,[10] selâmet, huzur ve esenlik[11] mânâlarında kullanılmış, bazen de dua anlamında yer almıştır.[12] Ayrıca cennet için *"dâru's-selâm"* adı kullanılmış[13] ve *"es-Selâm"*, "her türlü eksikliklerden, kusurlardan, değişikliklerden ve yok olmaktan uzak olan, selâmetin kaynağı" mânâsında Allah'ın isimlerinden biri olarak anılmıştır.[14] Nitekim "Selâm"ın Allah'ın isimlerinden biri olduğunu söyleyen[15] Allah Resûlü, namazlarının sonunda, *"Allah'ım, Selâm sensin; selâmet de ancak sendendir."* diyerek dua etmiştir.[16] Selâmlaşmayı ifade etmek üzere bazı âyetlerde *"tahiyye"* kelimesinin kullanıldığı da görülmektedir.[17]

İslâm'ın "selâm"ı kuru bir iletişimin ötesinde, insanlar arasında yaygın çeşitli selâmlama sözlerinde ifade edilen bütün iyi dilekleri içine alan, oldukça kapsamlı bir kavramdır. Bu nedenle Allah Resûlü, kimi zaman, kızı Hz. Fâtıma'ya ve amcasının kızı Ümmü Hânî'ye, *"Merhaba!"* diyerek selâm vermişse de[18] *"es-Selâmü aleyküm"* sözünü söylemenin daha hayırlı olduğunu ifade etmiştir.[19] Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de Allah'ın peygamberlere[20] ve mümin kullarına,[21] meleklerin de peygamberlere[22] ve cennetteki müminlere[23] "selâm" lafzıyla selâm verdiği ve bunun cennet ehlinin selâmlaşması olduğu bildirilmiştir.[24] Ayrıca Allah ve meleklerinin Resûlullah'a selâm ettikleri ifade edilerek müminlerin de bu Sevgili Elçi'ye selâm etmeleri, en güzel makamlarda olması için ona hayır duada bulunmaları istenmiştir.[25] Nitekim bir rivayete göre Allah Resûlü, Mi'rac ile Rabbine kavuştuğunda O'nu, *"et-Tahiyyâtü lillâhi ve's-salavâtü ve't-tayyibât."* (Her türlü selâmlama,

[7] D5227 Ebû Dâvûd, Edeb, 150-151.
[8] *Kur'an Yolu*, II, 107.
[9] En'âm, 6/54.
[10] Nûr, 24/61; Yûnus, 10/10.
[11] Enbiyâ, 21/69; Hûd, 11/48.
[12] Ahzâb, 33/56.
[13] En'âm, 6/127; Yûnus, 10/25.
[14] Haşr, 59/23.
[15] T3507 Tirmizî, Deavât, 82; M897 Müslim, Salât, 55.
[16] M1334 Müslim, Mesâcid, 135.
[17] Nisâ, 4/86; Mücâdele, 58/8.
[18] B6176 Buhârî, Edeb, 98.
[19] HS2/214 İbn Hişâm, *Sîret*, III, 214.
[20] Sâffât, 37/79.
[21] Yâsîn, 36/58.
[22] Hicr, 15/52.
[23] Ra'd, 13/24.
[24] İbrâhîm, 14/23.
[25] Ahzâb, 33/56.

ibadet ve güzel övgü Yüce Allah'a aittir.) diyerek selâmlayınca Cenâb-ı Hak da kendisine, *"es-Selâmü aleyke eyyühe'n-Nebiyyü ve rahmetullâhi ve berekâtüh."* (Ey Peygamber Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketi senin üzerine olsun.) sözleriyle karşılık vermişti. Bu güzel ve anlamlı duaya ümmetini de dâhil eden Rahmet Peygamberi'nin, *"es-Selâmü aleynâ ve alâ ibâdillâhi's-sâlihîn."* (Selâm, hem bizim üzerimize hem de Allah'ın salih kullarına da olsun.) diye eklemişti. Meleklerin şehâdetiyle tamamlanan bu diyalog[26] "Tahiyyât Duası" diye meşhur olmuş, Resûlullah'ın, ashâbına Kur'an'dan bir sûre öğretir gibi titizlikle öğrettiği bu dua,[27] asırlardır ümmetin Rabbine selâmı, Peygamberi'ne ve din kardeşlerine duası olmuştur.

Müslümanlar bir araya geldiklerinde söze ilk önce selâmla başlarlar. Bu âdâb, İslâm kültüründe, *"es-Selâm, kable'l-kelâm."* (Selâm, kelâmdan öncedir.) şeklinde ifade edilmiştir.[28] Karşılaştığı kimseye *"es-Selâmü aleyke"* diyen kişi, ona kendisiyle dost olduğunu bildirmekte, kendisinden ona bir zarar gelmeyeceğini beyan etmektedir. Dolayısıyla Resûlullah'ın, *"elinden ve dilinden başkalarının güvende olduğu kimse"* olarak tanımladığı[29] "Müslüman"ın konuşmaya "selâm" vererek başlaması oldukça manidardır. Selâm, Müslümanların parolasıdır. Allah'ın selâmıyla selâm veren kişi Müslümanlığını beyan etmiş demektir. Nitekim Süleymoğulları'ndan yanında koyunu olan bir kişi Resûlullah'ın ashâbından bir gruba rastlamıştı. Onlara selâm vermiş ancak onlar düşman olduğunu düşündükleri bu adamın verdiği selâmı, kurtulmak için söylediğini zannederek onu öldürmüşlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de selâm veren kimselere, *"Sen mümin değilsin."* denilmemesi gerektiğini bildirmiş;[30] Allah Resûlü de, kimsenin kalbinden geçenin bilinemeyeceğini, dolayısıyla kendisinin Müslüman olduğunu ifade eden bir kimsenin böyle kabul edilmesi gerektiğini bildirmiştir.[31]

Selâm veren kişi, karşısındaki için Allah'ın selâmetini istemekte, her türlü kötülükten uzak olması için ona dua etmektedir. Bu duanın karşılıklı olmasını isteyen Allah Teâlâ, *"Bir mümin tarafından bir selâmla selâmlandığınız zaman siz ondan daha güzel bir karşılık verin veya aynı ile mukabele edin."*[32] buyurarak verilen selâma en güzel şekilde karşılık vermeyi emretmiştir. Hz. Peygamber de selâma güzel lafızlar eklemenin ecri artırdığına dikkat çekmiş, *"es-Selâmü aleyküm"* sözüne, *"ve rahmetullâh ve berekâtüh ve mağfiretüh."* (Allah'ın rahmeti, bereketi ve bağışlaması) gibi sözcükler eklemek suretiyle kendisine selâm veren kişilerden her biri-

[26] KC3/425 Kurtubî, *Tefsîr*, III, 425.
[27] B6265 Buhârî, İsti'zân, 28.
[28] T2699 Tirmizî, İsti'zân, 11.
[29] M162 Müslim, Îmân, 65.
[30] M7548 Müslim, Tefsîr, 22; T3030 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4; Nisâ, 4/94.
[31] M277 Müslim, Îmân, 158.
[32] Nisâ, 4/86.

nin söylediği fazladan sözler için ayrıca sevap kazanacağını bildirmiştir.[33] Bir araya geldiklerinde birbirlerini bu hoş sözler ve anlamlı dualarla karşılayan müminlerin arasında sevgi ve muhabbete dayalı bir gönül bağı oluşur. Allah Resûlü bunu şöyle dile getirmiştir: *"İman etmedikçe cennete giremezsiniz, birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız. Size, yaptığınız takdirde birbirinizi seveceğiniz bir iş göstereyim mi? Aranızda selâmı yayın."*[34] Başka bir hadisinde de kin ve hasedin geçmiş ümmetlerin helâkine neden olduğu uyarısında bulunduktan sonra insanlar arasındaki sevgiyi pekiştirmek üzere selâmı tavsiye etmiştir.[35] Bu nedenle Peygamber Efendimiz selâm vermeyi Müslümanların birbirlerine karşı başlıca görevleri arasında sayarken,[36] kişinin tanımadığı kimselere de selâm vermesi gerektiğini özellikle vurgulamıştır. Nitekim kendisine İslâm'da hangi davranışın daha hayırlı olduğunu soran bir zâta Allah Resûlü, *"(Başkalarına) yemek yedirmen, tanıdığına ve tanımadığına selâm vermen."* diye cevap vermiş,[37] kişinin yalnızca tanıdığı kimselere selâm vermesini kıyamet alâmeti olarak nitelendirmiştir.[38] Böylece Müslümanlar arasında selâmı yaygınlaştırarak, İslâm'ın hedeflediği sevgi ve kardeşliğe dayalı bir toplum oluşturma gayreti içerisinde olmuştur. İşte bu nedenle hicret ettiği yeni beldenin insanlarına selâmı yaygınlaştırmayı öğütleyerek[39] kısa zamanda halkın birbirine kaynaşmasını sağlamış ve nesiller boyu inananlara örneklik edecek olan Medine toplumunun temellerini atmıştır. Allah Resûlü, selâmlaşma üzerinde önemle durmuş,[40] karşılaşan iki kişiden, önce selâm verenin Allah katında daha hayırlı olduğunu müjdelemiştir.[41] Ayrıca birbirine dargın olup karşılaştıklarında konuşmayan iki müminden önce selâm verenin daha hayırlı olduğunu bildirerek[42] selâmın, barışın anahtarı olduğuna dikkat çekmiştir.

Selâm vermeyi "sadaka" olarak nitelendiren[43] Resûl-i Ekrem, kendi sağlığında selâmlaşmaya büyük önem vermiş, erkek kadın, genç yaşlı kimseyi selâmından mahrum bırakmamıştır. Özellikle kadınlara[44] ve çocuklara[45] selâm vererek ashâbına örneklik etmiştir. Selâm verirken uyuyan kimseleri uyandırmamaya özen göstermiş,[46] bununla birlikte duyulduğundan emin olmak için olsa gerek selâmını bazen üç kere tekrarlamıştır.[47] Kendisine gönderilen selâmı alarak selâmın sahibine de onu iletene de dua etmiştir.[48] Ayrıca zaman zaman Medine'nin kabristanı Bakî'e gidip, *"Selâm size ey müminler diyarı! Size yarın verileceği vaad olunan şey verilmiştir. Sizler bekletilmedesiniz, inşallah biz de size katılacağız. Allah'ım Bakî'de yatanlara*

33 D5195 Ebû Dâvûd, Edeb, 131-132.
34 M194 Müslim, Îmân, 93.
35 T2510 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 56; HM1412 İbn Hanbel, I, 164.
36 M5651 Müslim, Selâm, 5; B1240 Buhârî, Cenâiz, 2.
37 B12 Buhârî, Îmân, 6; M160 Müslim, Îmân, 63.
38 HM3848 İbn Hanbel, I, 405.
39 T2485 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 42; İM3251 İbn Mâce, Et'ıme, 1.
40 M5388 Müslim, Libâs ve zînet, 3; B6222 Buhârî, Edeb, 124; B1240 Buhârî, Cenâiz, 2.
41 D5197 Ebû Dâvûd, Edeb, 132-133.
42 B6077 Buhârî, Edeb, 62.
43 D1285 Ebû Dâvûd, Tatavvu', 12.
44 D5204 Ebû Dâvûd, Edeb, 136-137; T2697 Tirmizî, İsti'zân, 9.
45 M5663 Müslim, Selâm, 14.
46 M5362 Müslim, Eşribe, 174.
47 B95 Buhârî, İlim, 30.
48 D5231 Ebû Dâvûd, Edeb, 153-154.

mağfiret et.” diyen Allah Resûlü, âhirete göçen müminlere de selâm vermeyi Müslümanlar arasında bir âdet hâline getirmiştir.[49]

Resûlullah, Allah Teâlâ'nın, *“Evlere girdiğiniz zaman birbirinize, Allah katından mübarek ve hoş bir esenlik dileği olarak, selâm verin.”*[50] emri doğrultusunda, müminlerin evlerine duayla girmeleri ve ardından selâm vermeleri gerektiği üzerinde önemle durmuştur.[51] Küçücük bir çocukken kendisinin yanına verilen ve böylece nebevî terbiyeyle yetişme fırsatını yakalayan Hz. Enes'e verdiği bir öğütte bu selâmın değerini şöyle ifade etmiştir: *“Yavrucuğum! Ailenin yanına girdiğin zaman selâm ver. Bu, senin ve ailen için bereket olur.”*[52] *“Ey iman edenler! Kendi evlerinizden başka evlere, geldiğinizi hissettirip (izin alıp) ev sahiplerine selâm vermeden girmeyin. Bu davranış sizin için daha hayırlıdır.”*[53] âyetinde belirtildiği üzere başkalarının evine girerken selâm vermenin ise ayrı bir önemi vardır. Zira asr-ı saadette, bugünkü gibi korunaklı kapıları olmayan oldukça mütevazı yapılı evlere girişte selâm vermek, içeridekilere birinin geldiğini haber vermeye yarıyor ve giriş için izin istemeyi ifade ediyordu. Nitekim sahâbeden Abdullah b. Büsr, Hz. Peygamber'in bir başkasının evine girişini anlatırken bu hususa dikkat çekmiştir: “Allah Resûlü, birinin kapısına geldiği zaman kapının tam karşısında durmazdı. Sağa ya da sola çekilirdi ve *'es-Selâmü aleyküm, es-selâmü aleyküm.'* derdi. Çünkü o günlerde evlerin (kapıları) üzerinde perdeler yoktu.”[54] Resûlullah, kendisini görmeye gelenlerin de selâm vererek izin istemesi gerektiğini bildirmiştir.[55] Selâmlaşmaya verilen önemi idrak eden ashâb da bu konuda hassasiyet göstermiştir. Hz. Peygamber'e bağlılığıyla meşhur sahâbî Abdullah b. Ömer'in alışverişi sevmediği hâlde yalnızca gördüğü kimselere selâm vermek için çarşıya çıktığı nakledilmiştir.[56]

Allah Resûlü, küçüğün büyüğe, bir vasıta üzerinde gidenin yürüyene, yürüyenin veya ayakta olanın oturana, sayı bakımından az olan topluluğun çok olana[57] selâm vermesinin uygun olacağını bildirerek ashâbına selâmlaşma âdâbını öğretmiştir. Topluluk içerisinden bir kişinin selâm vermesini ya da verilen selâmı bir kişinin almasını yeterli görmüş,[58] bir topluluktan ayrılırken de selâmla ayrılmanın güzel olduğunu ifade etmiştir.[59] Tuvalet ihtiyacını gidermekte olan veya bunun gibi uygunsuz durumlardaki kişilere selâm vermeyi yasaklamış,[60] böyle bir vaziyette Allah'ın adını anmayı hoş görmediğinden hacetini giderirken kendisine selâm verenlerin selâmını almamıştır.[61] Ayrıca Allah Resûlü, ilk dönemlerde namaz kılarken selâma karşılık vermekteyken, sonraları namaz kılan kimsenin

[49] M2255 Müslim, Cenâiz, 102.
[50] Nûr, 24/61.
[51] D5096 Ebû Dâvûd, Edeb, 102-103.
[52] T2698 Tirmizî, İsti'zân, 10.
[53] Nûr, 24/27.
[54] D5186 Ebû Dâvûd, Edeb, 127-128.
[55] T2710 Tirmizî, İsti'zân, 18.
[56] MU1764 *Muvatta'*, Selâm, 4.
[57] B6231 Buhârî, İsti'zân, 4; M5646 Müslim, Selâm, 1.
[58] D5210 Ebû Dâvûd, Edeb, 140-141.
[59] D5208 Ebû Dâvûd, Edeb, 138-139; T2706 Tirmizî, İsti'zân, 15.
[60] İM352 İbn Mâce, Tahâret, 27.
[61] M823 Müslim, Hayız, 115; D330 Ebû Dâvûd, Tahâret, 122.

selâma karşılık vermesini uygun bulmamıştır.[62] Bu nedenle ezan okumak, kâmet getirmek veya hutbe vermek gibi bir meşguliyet içerisinde bulunanlara selâm vermek uygun görülmemiştir.

İslâm'da "selâm", barışın ve güvenin sembolü, iyi niyetin göstergesidir. Müslümanlar, bu güzel ve anlamlı sözcükle birbirlerine selâmetin kaynağı olan Allah Teâlâ'nın korumasını dileyerek en güzel duayı yapmakta, bu duadan âhirete göçen kardeşlerini de mahrum bırakmamaktadırlar. Aynı şekilde hiç göremedikleri Rahmet Elçisi ile salât ve selâm yoluyla gönül bağı kurmakta, kendilerine çok düşkün olduğunu bildikleri[63] o Sevgili Elçi'ye muhabbetlerini ve iyi dileklerini arz etmektedirler. Onun öğrettiği Tahiyyât Duası'yla da bütün müminler için selâmet dileyerek sevgi ve kardeşliğe dayalı örnek İslâm toplumuna yaraşır şekilde hareket etmekte, namazlarını da nûrânî dostları olan meleklere selâm vererek ve Rablerinin "selâmetin kaynağı" olduğunu ikrar ederek bitirmektedirler.[64]

Müslüman hayatında oldukça geniş yeri olan ve pek çok mânâyı içine alan "selâm"ın günümüzde bu değerini kaybetmeye başladığı görülmektedir. Bireyselliğin ön plana çıkıp insanî ilişkilerin ve paylaşımların giderek azalmasıyla selâmlaşma âdeti de toplumsal hayatta işlevsiz hâle getirilmiştir. Mahallelerin tek bir ev sıcaklığını yaşadığı günler geride kalmış, artık insanlar bırakın tanımadığı kimselere selâm vermeyi tanıdıklarını bile görmezden gelmeye başlamıştır. Böylece birbirlerine giderek yabancılaşan insanların ilişkilerine de samimiyetsizlik ve güvensizlik hâkim olmuştur. Hâlbuki sevgi, saygı, kardeşlik temeline dayalı, refah ve medenî bir toplumun oluşturulması, bireyler arasındaki güvene ve samimi iletişime bağlıdır. Bunun için de iletişimin ilk basamağı olan selâmlaşmanın, ister birtakım güzel sözlerle olsun ister bedensel hareketlerle olsun, mutlaka yaygınlaştırılması gerekir. Kişinin tanıdığı insanları hoş sözlerle karşılaması, iki tarafın da birbiri için iyi temennilerde bulunması aralarındaki muhabbeti artırır. Bütün iyi dilekleri içine alan ve dua vesilesi olan "selâm" lafzının kullanılması ise ilişkilere ayrı bir rahmet ve bereket kazandırır. Tanımadığı kimselere selâm veren kişi de, karşı tarafa güven vermiş ve samimiyetini ifade etmiş olur ve böylelikle sağlıklı ve dostane ilişkilerin temeli atılır. Sokağa çıktığında kendisini iyi dileklerle karşılayan, gülümseyen birilerini görmek bireye rahatlık ve huzur verir, onu yalnızlıktan kurtararak kendisiyle barışık olmasına katkıda bulunur. Böyle bireylerden oluşan toplumun da ilerlemeye ve gelişime açık, sağlıklı bir toplum olması kolaylaşır.

[62] M1201 Müslim, Mesâcid, 34.
[63] Tevbe, 9/128.
[64] D618 Ebû Dâvûd, Salât, 73.

HEDİYELEŞMEK
SEVGİYİ ARTIRMANIN YOLU

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
"تَهَادَوْا فَإِنَّ الْهَدِيَّةَ تُذْهِبُ وَحَرَ الصَّدْرِ..."

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre,
Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur:
"Hediyeleşin. Çünkü hediye, gönülden kini söküp atar..."
(T2130 Tirmizî, Velâ, 6)

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"أَجِيبُوا الدَّاعِيَ، وَلَا تَرُدُّوا الْهَدِيَّةَ..."

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
"يَا نِسَاءَ الْمُسْلِمَاتِ، لَا تَحْقِرَنَّ جَارَةٌ لِجَارَتِهَا وَلَوْ فِرْسِنَ شَاةٍ."

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّ لِي جَارَيْنِ فَإِلَى أَيِّهِمَا أُهْدِي؟ قَالَ:
"إِلَى أَقْرَبِهِمَا مِنْكِ بَابًا."

عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"مَنْ سَأَلَكُمْ بِاللَّهِ فَأَعْطُوهُ، وَمَنْ دَعَاكُمْ فَأَجِيبُوهُ، وَمَنْ أَهْدَى لَكُمْ فَكَافِئُوهُ، فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا مَا تُكَافِئُوهُ فَادْعُوا لَهُ."

Abdullah b. Mes'ûd'un naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Davet edene icabet edin ve hediyeyi reddetmeyin..."*
(HM3838 İbn Hanbel, I, 405)

Ebû Hüreyre'den (ra) nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Ey Müslüman kadınlar! Hiçbir komşu kadın, bir koyun paçası bile olsa komşusunun verdiği şeyi küçük görmesin!"*
(B2566 Buhârî, Hibe, 1; M2379 Müslim, Zekât, 90)

Hz. Âişe (ra) anlatıyor: "Yâ Resûlallah, benim iki komşum var; hangisine hediye vereyim?" diye sordum. Resûlullah (sav), *"Kapısı sana en yakın olana!"* buyurdu.
(B2259 Buhârî, Şuf'a, 3)

İbn Ömer'in naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Allah için sizden bir şey isteyene verin, sizi davet edene icabet edin, size hediye verene karşılık verin. Karşılık verecek bir şey bulamazsanız, onun için dua edin."*
(HM5703 İbn Hanbel, II, 96)

Takvimler, Milâdî 622 yılı Eylül ayının yirmi dördüncü gününe rastlayan, 13 Rabîülevvel Cuma gününü gösteriyordu. Safer'in yirmi yedinci günü Mekke'den başlayan Hicret-i Nebî, meşakkat dolu iki uzun haftanın ardından Yesrib'deki Neccâroğulları mahallesinde son bulmuştu. Allah Resûlü (sav), Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin davetine icabet ederek onun evinde konaklamaya karar vermişti.[1] Adı artık Medînetü'r-Resûl olan kutlu beldenin Peygamber'e hasret insanları, ona yaklaşabilmek, onu şanına lâyık şekilde ağırlayabilmek için seferber olmuşlar, hicret yorgunu Hz. Nebî'yi memnun edebilmek için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamışlardı. O vakit on bir yaşında olan Zeyd b. Sâbit, o günlere ait bir hatırasını şöyle anlatır: "Resûlullah (sav) Ebû Eyyûb'un evinde (misafir) iken, evine ilk giren hediye, benim götürdüğüm ve içinde ekmek, tereyağı ve süt bulunan tirit kabı idi. "Yâ Resûlallah! Bu kabı annem gönderdi." dedim. O da, *"Allah bunu senin için bereketli eylesin."* buyurdu ve ashâbını çağırdı; yemeği birlikte yediler. Daha kapıya yönelmeden, Sa'd b. Ubâde'nin kabı içeri getirildi. Allah Resûlü'nün orada kaldığı yedi ay boyunca her gece üç dört kişi kapısında bekler, ona ikram edilmek üzere nöbetleşe yemek taşırlardı..."[2]

Yesrib'i onurlandıran Sevgili Nebî'ye küçük de olsa ikramda bulunmak ve ona hediye takdim etmek ilk Müslümanlar için en kıvanç duyulacak işlerden biriydi kuşkusuz. Ne de olsa Medine, *"Hediyeleşin. Çünkü hediye gönülden kini söküp atar..."*[3] buyuran, "hediye kabul eden ve karşılığında hediye veren" bir peygamberle[4] şereflenmişti. Hz. Peygamber (sav), nübüvvet nuruna kucak açan ensarın yanına bütün mal varlığını geride bırakarak göç ettiği için, Kurayza ve Nadîroğulları'nın arazileri fethedilinceye kadar geçimini kendisine hediye edilen hurma ağaçlarının geliriyle temin etmişti.[5] Ancak o, risâlet hayatı boyunca bollukta olsun darlıkta olsun, "sadaka"yı değil, yalnızca "hediye"yi kabul etmiş[6] ve kendisine hediye verildiğinde karşılığında daima daha iyisini vermişti.[7]

Resûl-i Ekrem (sav), "hediyeleşme" konusunda müminlere yol gösterirken; cömertlik, diğerkâmlık, vefa, ihsan, îsâr ve ikram gibi kardeşlik bağlarını güçlendiren birçok güzel hasleti bir davranışta birleştirmiş oluyordu. Onlara, dünya metaını verip karşılığında gönül almanın, Allah'ın rızasını kazanmaya eşdeğer bir meziyet olduğunu öğretiyordu. *"Musâfaha edin (tokalaşın) ki içinizdeki kin gitsin; hediyeleşin ki birbirinizi sevin ve (ara-*

[1] "Hicret", *DİA*, XVII, 461.
[2] ST1/237 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 237.
[3] T2130 Tirmizî, Velâ, 6.
[4] B2585 Buhârî, Hibe, 11; D3536 Ebû Dâvûd, Büyû' (İcâre), 80.
[5] B4030 Buhârî, Meğâzî, 14.
[6] D4512 Ebû Dâvûd, Diyât, 6; HM8699 İbn Hanbel, II, 360.
[7] MŞ21965 İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, Büyû' ve akdiye, 253.

nızdaki) düşmanlık gitsin."[8] buyurmuştu. İslâm Peygamberi'nin sünnetine göre, birbiriyle karşılaşan iki Müslüman birbiriyle konuşmaya başlamadan önce selâm verecek, sonra bunu ten temasıyla pekiştirmek üzere musâfaha edecek, bir sonraki aşamada ise düşmanlıklara set çekmek ve muhabbeti tesis etmek üzere hediyeleşecekti.

Hediye, yürekten duyulan bir sevginin nişanesidir. Bu yüzdendir ki azlığına çokluğuna, değerli veya değersiz oluşuna bakarak hediyede ve onu getirende kusur aramak, hediyeleşme âdâbı ile uyuşmaz. Alçakgönüllülük, hilm ve tevazu gibi yüksek ahlâkî vasıflara sahip olan Hz. Peygamber (sav), *"Davet edene icabet edin ve hediyeyi reddetmeyin..."*[9] buyurmuştu. Kendisi de paça yemeye davet edilse bile icabet edeceğini, kendisine bir kol kemiği hediye edilse bile kabul edeceğini belirterek[10] hediyenin maddî değerinden ziyade, hediyeleşmenin önemli olduğuna işaret etmişti. Öyle ki Kutlu Nebî, Âişe validemizin iyi niyetle de olsa hediyeyi geri göndermesini doğru bulmamıştı. Bir gün Hz. Peygamber (sav) bir şey taşıyarak Hz. Âişe'nin yanından çıkan bir kadınla karşılaştı ve ona *"Bu nedir?"* diye sordu. Kadın, "Bunu Âişe'ye hediye ettim ama kabul etmedi." dedi. Hz. Peygamber, Âişe'nin yanına girince ona, *"O kadının hediyesini kabul etseydin ya!"* dedi. Âişe, "Yâ Resûlallah, o muhtaç birisi ve getirdiği hediyeye benden daha çok ihtiyacı var." diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, *"Peki hediyesini kabul edip ona daha iyi bir şey veremez miydin?"*[11] buyurdu.

Allah Resûlü özellikle maddî durumları iyi olmayan insanların gönülden verdikleri hediyelerin kabul edilip mağdur olmamaları için de karşılığının verilmesini tavsiye ediyordu. Bir başka hadisinde de *"Ey Müslüman kadınlar! Hiçbir komşu kadın, bir koyun paçası bile olsa komşusunun verdiği şeyi küçük görmesin!"*[12] buyurarak verilen hediyenin küçük görülerek geri çevrilmemesini istemişti. Hediyeleşme konusunda din farkı gözetmeyen Allah Resûlü, Yahudi bir kadının hediyesini de kabul etmişti.[13]

Hediyeyi kabul etmekle, başkasından bir şey istemenin aynı kefeye konmaması gereken iki farklı şey olduğunu ise Meymûne validemizin azatlısı Atâ' b. Yesâr'ın naklettiği şu hadiseden anlıyoruz: "Resûlullah (sav), Ömer b. Hattâb'a bir hediye göndermiş, Hz. Ömer de hediyeyi iade etmişti. Bunun üzerine Allah Resûlü, *"Onu niçin reddettin?"* diye sordular. Hz. Ömer, "Ey Allah'ın Resûlü! Bizden biri için en hayırlı olanın, hiç kimseden hiçbir şey almamak olduğunu sen bize haber vermemiş miydin?" dedi. Resûlullah (sav), *"Bu dilenmek suretiyledir. Ama dilenmeksizin olursa,*

[8] MU1651 *Muvatta'*, Hüsnü'l-hulk, 4.
[9] HM3838 İbn Hanbel, I, 405.
[10] B5178 Buhârî, Nikâh, 74.
[11] MA19670 Abdürrezzâk, *Musannef*, X, 449.
[12] B2566 Buhârî, Hibe, 1; M2379 Müslim, Zekât, 90.
[13] D4512 Ebû Dâvûd, Diyât, 6; DM68 Dârimî, Mukaddime, 11.

o, Allah'ın sana verdiği bir rızıktır." buyurdular. Hz. Ömer (ra) şöyle dedi: "Öyleyse bu canı bu tende tutan Allah'a yemin ederim ki bundan böyle hiç kimseden bir şey istemem; istemeksizin bana gelen her şeyi de alırım."[14]

Peygamber Efendimizin, kendisine bir hediye gönderildiği zaman, *"Hediye mi, zekât mı?"* diye sormak âdetiydi.[15] Gelen zekât ise hiçbir şeye elini sürmeden aileleri ve geçim kaynakları olmayan Ehl-i Suffe'ye gönderir, hediye ise hem kendisi yer hem de ona Suffe ehlini ortak ederdi.[16]

Sevgili Peygamberimizin, maddî yönden fakir ama gönlü zengin insanlarla karşılıklı hediyeleşmeye gösterdiği ihtimama dair Enes b. Mâlik'in naklettiği şu anekdot dikkat çekicidir: "Çöl halkından Zâhir adında bir adam vardı. Zâhir, Hz. Nebî'ye her gelişinde hediyeler getirirdi. Döneceği zaman da Allah Resûlü (sav), sevdiği bu zâtın heybesini doldurur ve *'Zâhir bizim köyümüz biz de onun şehriyiz.'* buyurarak Zâhir'in çölde bulunan çeşitli bitki gibi şeyler getirdiğini, kendilerinin de ona ihtiyaç duyduğu şeylerden hediye ettiklerini ifade ediyordu."[17]

Getiren cariye de olsa, Allah Resûlü'nün nezdinde hediyenin apayrı bir yeri vardı. Öyle ki, cân-ı gönülden takdim edilen bir yiyecek için, nafile bir oruçtan vazgeçilebilirdi. "Allah Resûlü (sav) benim yanıma girdiğinde, *'Yanınızda yiyecek bir şeyler var mı?'* diye sorar, 'Hayır.' diye cevap verirsek, *'O hâlde ben oruç tutuyorum.'* buyururdu." diyen Hz. Âişe şöyle anlatmaktaydı: "Bir gün yine yanımıza girince, 'Yâ Resûlallah bize hays (hurma, keş ve yağdan yapılan bir yemek) hediye edildi, onu senin için sakladık.' dedik. *'Getirin.'* buyurdu ve o sırada tutmakta olduğu nafile orucu bozdu."[18]

Hz. Âişe'nin satın alarak azat ettiği Berîre isimli cariye, kendisine verilen bir miktar sığır etini Allah Resûlü'nün hâne-i saadetine getirmişti. Hz. Peygamber'e bu etin Berîre'ye sadaka olarak verildiği söylenince o şöyle buyurmuştu: *"Bu onun için bir sadaka, bizim içinse bir hediyedir!"*[19]

Allah Resûlü'ne hediye vermek isteyen ashâb, onun sevgili eşi Hz. Âişe'ye olan ilgisini iyi bildiklerinden, hediyeyi onun evinde iken vermeyi tercih ederler, gerekirse bir süre erteleyip daha sonra takdim ederlerdi.[20] Belli ki evde tencere kaynamadığı bir zamanda,[21] hediye gelen yiyecekle Hz. Âişe'nin yüzünün güldüğünü gören Hz. Peygamber'in de mutluluğu artıyor, böylece verilen hediyenin mânevî kıymeti de katlanmış oluyordu.

Sahâbe-i kirâm, günün herhangi bir saatinde, Resûlullah'ın evine yakınları, komşuları veya daha uzaktan insanlar tarafından yiyecek, içecek, giyecek türünden hediyelerin gönderildiğine şahit olurlardı. Bunlar ara-

[14] MU1852 *Muvatta'*, Sadaka, 2.
[15] B2576 Buhârî, Hibe, 7; T656 Tirmizî, Zekât, 25.
[16] B6452 Buhârî, Rikâk, 17; T2477 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 36.
[17] HM12676 İbn Hanbel, III, 162; MA19688 Abdürezzâk, *Musannef*, X, 454.
[18] D2455 Ebû Dâvûd, Sıyâm, 72; N2326 Nesâî, Sıyâm, 67.
[19] B1495 Buhârî, Zekât, 62; M2486 Müslim, Zekât, 171.
[20] B2581 Buhârî, Hibe, 8.
[21] HM25138 İbn Hanbel, VI, 94.

sında Peygamber'in göz zevkine ve damak tadına uymayan şeyler bulunsa bile gönderene iade edilmezdi. İbn Abbâs'ın teyzesi Ümmü Hufeyd, bir keresinde Hz. Peygamber'e bir miktar keş (suyu süzülüp sertleşmiş yoğurt kurusu), tereyağı ve Arapların yemekte sakınca görmedikleri birkaç tane keler (kertenkele) hediye etmişti. Peygamber (sav) keşten ve tereyağından birer parça yedi, ancak hoşlanmadığı için kelere dokunmadı.[22]

Resûlullah (sav) kendisine verilen hediyeyi şer'î bir zorunluluk veya farklı bir gerekçe nedeniyle kullanamayacaksa ya bunu incitmeden ve gerekçesini de bildirmek suretiyle geri çevirir yahut bunu kullanabilecek insanlara dağıtırdı. Bir defasında kendisine hediye olarak gelen ipekli bir kumaşı Hz. Ali'ye vermiş ve bunu hanımlar arasında başörtüsü olarak paylaştırmasını istemişti.[23] Erkekler için takvaya uygun olmadığına kanaat getirdiği altın ve ipek gibi hediyeler verildiğinde, onu farklı bir yerde değerlendirmek üzere kenara kaldırırdı. Bir keresinde kendisine ipek bir kaftan hediye edilmişti. O da bunu giydi ve namaz kıldı. Namaz bitince kaftanı üzerinden çıkardı ve *"Takva sahiplerine bu yakışmaz."* buyurdu.[24] Yine bir gün, Necâşî'nin kendisine hediye ettiği ziynetler arasından çıkan altın bir yüzüğü benzer sebeple istememiş ve torunu Ümâme'ye vermişti.[25]

Peygamber Efendimize, döneminin yönetici ve krallarından da, devletler arası siyasî münasebetler çerçevesinde pek çok hediye gönderilmişti. Mısır Mukavkısı, İran Kisrâsı, Bizans İmparatoru,[26] Yemen'in Zû Yezen bölgesi hükümdarı,[27] Roma'nın Maan (Amman) valisi,[28] Eyle (Akabe) hükümdarı[29] ve Dûmetü'l-Cendel Kalesi'nin kumandanı[30] tarafından gönderilen çeşitli hediyeleri Resûlullah kabul etmişti. Ancak Endülüslü muhaddis ve Mâlikî fakihi Kâdî İyâz, Hz. Peygamber'in (sav) gelen değerli hediyeleri kabul ettikten sonra ihtiyaç sahiplerine dağıttığını belirtmektedir.[31]

Peygamber Efendimizin (sav) yakın çevresi, onu sıkıntılı zamanlarında olduğu gibi refaha kavuştuğunda da hediyesiz bırakmamışsa, Peygamberimiz de yakın çevresini her fırsatta çeşitli hediyelerle sevindirmiştir. Kendisine bir şey armağan edildiğinde, onu sevdikleri arasında pay etmeden içi rahat etmemiştir. Hz. Enes'in haber verdiğine göre bir gün Resûlullah'a (sav) bir tabak yaş hurma hediye edilmiş, o da iki dizi üzerine oturup bunları avuç avuç Enes'e vererek hanımlarına göndermişti.[32] Câbir b. Abdullah'ın rivayet ettiğine göre, bir gün Efendimize bir miktar bal hediye edilmiş, o da (sav) yanındakilere birer lokma yedirmişti.[33] Bir defasında da Hz. Peygamber'e, içinde inci bulunan küçük bir torba getirilmiş,

[22] B2575 Buhârî, Hibe, 7; M5039 Müslim, Sayd, 46.
[23] İM3596 İbn Mâce, Libâs, 19.
[24] B375 Buhârî, Salât, 16; M5427 Müslim, Libâs ve zînet, 23.
[25] D4235 Ebû Dâvûd, Hâtem, 8; İM3644 İbn Mâce, Libâs, 40.
[26] T1576 Tirmizî, Siyer, 23; HM1235 İbn Hanbel, I, 145.
[27] DM2522 Dârimî, Siyer, 53; D4034 Ebû Dâvûd, Libâs, 5.
[28] ST1/281 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 281; M4612 Müslim, Cihâd ve siyer, 76.
[29] B1481 Buhârî, Zekât, 54; M5948 Müslim, Fedâil, 11.
[30] B2616 Buhârî, Hibe, 28; M5422 Müslim, Libâs ve zînet, 18.
[31] KŞ1/123 Kâdî İyâz, *Şifâ*, I, 123.
[32] ST1/393 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 393.
[33] İM3451 İbn Mâce, Tıb, 7.

o da bu incileri hür kadınlarla cariyeler arasında paylaştırmıştı.[34] Yine bir gün, o sıralar küçük bir çocuk olan Nu'mân b. Beşîr'i (ra) yanına çağırarak, Tâif'ten hediye olarak getirilen üzümün içinden bir salkım almış, *"Al bu salkımı, annene (Abdullah b. Revâha'nın kız kardeşi Amra'ya) götür!"* diye tembihlemiş ancak küçük Nu'mân onu daha eve varmadan yemişti.[35]

Peygamber-i Zîşân Efendimiz bir zamanlar yanı başından ayrılmadığı hâlde artık hayata veda etmiş olan sevdiklerini, yakınlarına hediyeler vererek yâd etmeyi de unutmuyordu. Hz. Âişe'nin, "Peygamber'i (sav), Hatice'den kıskandığım kadar hiçbir kadından kıskanmadım." diyerek bahsettiği Hz. Hatice'nin vefatından sonra bile Resûlullah bir koyun kestiğinde onun yakın arkadaşlarına etten hediye ederdi.[36]

Gönüller Sultanı'nın hediye verme ve hediyeyi pay etme konusundaki şefkatli ve fedakâr hâli, hane halkına ve hanımlarına da sirayet etmişti. Allah Resûlü onlara, gönülden vereni Cenâb-ı Hakk'ın, daima daha güzeliyle mükâfatlandıracağını haber veriyordu. Bir yoksul, müminlerin annesi Âişe'den, oruçlu olduğu bir gün yardım istemişti. O sırada evinde tek bir ekmekten başka bir şey bulunmayan Hz. Âişe, azatlı cariyesine, "Ekmeği ona ver." dedi. Cariye, "Orucunu açman için başka bir şey yok!" deyince, Hz. Âişe tekrar, "Ekmeği ona ver!" dedi. Cariye der ki: "Âişe'nin dediğini yaptım. Akşam olunca bize ekmeğe sarılmış vaziyette koyun eti hediye edildi. Müminlerin annesi Âişe beni çağırıp, "Bunu ye, bu senin ekmeğinden daha iyidir." dedi.[37]

Akraba dışında kalan yakınlara hediye verirken önce kimden başlanması gerektiği, peygamberî bir düstur olarak Âişe annemizin ağzından şöyle kayda geçmiştir: "Yâ Resûlallah, benim iki komşum var; hangisine hediye vereyim?" diye sordum. Resûlullah (sav), *'Kapısı sana en yakın olana!'* buyurdular."[38]

Efendimizin, hediyeyi alan kimsenin riayet etmesi gereken nezaketli tavra, şu sözlerle işaret buyurduğunu görmekteyiz: *"...Size hediye verene karşılık verin. Karşılık verecek bir şey bulamazsanız, onun için dua edin."*[39] Hz. Peygamber'in kendisine yemek getiren Zeyd b. Sâbit'e, *"Bârekallâhü fîk." (Allah bunu senin için bereketli eylesin.)* demiş olması,[40] dua ile teşekkürün ifade biçimlerinden biridir.

Rivayetlerden hediyeleşmenin karşılık beklenmeden, gönül rızası ile sevgi, ilgi ve alâkayı artırmaya aracı olan erdemli bir davranış olduğu anlaşılmaktadır. Ancak hediyeyi asıl gayesi dışında, daha büyük bir hediye

[34] D2952 Ebû Dâvûd, İmâre, 13-14; HM25775 İbn Hanbel, VI, 160.
[35] İM3368 İbn Mâce, Et'ıme, 61.
[36] B6004 Buhârî, Edeb, 23; M6277 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 74.
[37] MU1848 *Muvatta'*, Sadaka, 1.
[38] B2259 Buhârî, Şuf'a, 3.
[39] HM5703 İbn Hanbel, II, 96; N2568 Nesâî, Zekât, 72.
[40] ST1/237 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 237.

almak için veya daha farklı bir beklentiyle veren kişinin hediyesinin kabul edilmemesini anlatan ibretli bir hadise vardır. Bedevîlerden biri Peygamber'e (sav) genç bir deve hediye etmişti. Resûlullah (sav), bunun yerine ona altı deve vererek hediyesine karşılık verdi. Fakat bedevî bunları yeterli görmeyerek kızdı. Durum Resûlullah'a (sav) ulaşınca o, Allah'a hamdetti ardından şöyle buyurdu: *"Falan kişi bana bir deve hediye etti. Ben de ona altı deveyle karşılık verdim; fakat yine de memnun olmadı. Bundan dolayı Kureyş, Ensar, Sakîf ve Devslilerin dışındaki kimselerden hediye kabul etmemeyi düşündüm."*[41] Allah Resûlü'nün saydığı bu kabileler izzet ve ikramı bilen, âdâb ve usulle hareket eden insanları resmediyordu. Sadece bunlardan hediye kabul etmeyi bir an aklından geçirmiş olması, Peygamber Efendimizin hediyeyi farklı amaçlarla kullanan insanlara yönelik tavrına işaret ediyordu.

Resûlullah'ın (sav) "hediyeleşme" söz konusu olduğunda hiç hoşlanmadığı şey rüşvet ve iltimas maksadıyla hediye verilmesiydi. Nitekim Hz. Peygamber, zekât toplama memuru olarak görevlendirdiği İbnü'l-Lütbiyye'nin, dönüşte, "Yâ Resûlallah şu sizin, şu da bana hediye edildi!" şeklinde sarf ettiği sözlere son derece üzülmüş, *"Anne babanın evinde otursaydın da bir baksaydın bakalım; sana hediye veriliyor muydu verilmiyor muydu!"* diyerek onu azarlamıştı.[42] Zira kişinin bulunduğu makam ve görev dolayısıyla verilen hediyeler insanlar arasındaki sevgi bağlarını geliştirmez. Hatta görev istismarına götürebilen bir rüşvet şekline dönüşebilir. Rüşvet kokusu taşıyan her hediyeyi ribâ (faiz) ile eşdeğer tutan Hz. Peygamber, *"Bir kimse, bir kardeşi için aracılık yapar da kardeşi de sırf aracılığı karşılığında kendisine hediye verir, o da bunu kabul ederse, faiz kapılarından büyük bir kapının önüne gelmiş demektir."* buyurmaktadır.[43] Bunu alışveriş hukukuna da taşıyarak, *"Biriniz borç verdiğinde, (borcu alan kişi) kendisine hediye verir veya onu bineğinde taşımak isterse, ona binmesin ve hediyeyi kabul etmesin. Ancak aralarında bu durum borçlanmadan önce gerçekleşirse bunları yapabilir."*[44] buyurmuştur. Allah Resûlü bunu, bir menfaat elde etmek için borç veren, borcu faize dönüştürmek isteyenlere yönelik söylemişti. Ancak borcunu ödedikten sonra kişinin daha önceden verilmiş bir şarta bağlı olmaksızın hediye vermesinde bir sakınca yoktu. Hatta Hz. Peygamber, *"Sizin en hayırlınız, borcunu en iyi şekilde ödeyeninizdir."*[45] sözleriyle alacaklıya bu şekilde hediye vermeleri için borçluyu teşvik etmiştir. Nitekim Peygamber Efendimiz daha önce kendisinden yarım vesk (yaklaşık 100 kg.) yiyecek aldığı bir adam borcunu istemeye geldiğinde ona bir vesk olarak

[41] T3945 Tirmizî, Menâkıb, 73; D3537 Ebû Dâvûd, Büyû' (İcâre), 80.
[42] B6636 Buhârî, Eymân ve nüzûr, 3; M4738 Müslim, İmâre, 26.
[43] D3541 Ebû Dâvûd, Büyû' (İcâre), 82.
[44] İM2432 İbn Mâce, Sadakât, 19.
[45] B2305 Buhârî, Vekâlet, 5.

geri ödeme yapmış, *"Bu yarım vesk senin alacağın, bu yarısı da benden sana (hediye)."* buyurmuştu. Yine bir vesk borçlandığı bir başka adama da iki vesk ödemiş, ona da aynı sözü söylemişti.[46]

"Sosyal barış"ın teminine hizmet edecek önemli faktörlerden biri kabul edilmesi gereken hediye, maksadını aşar ve yozlaşır, safiyetini yitirir ve bir rüşvet vasıtası hâline gelirse; olumlu fonksiyonunu kaybeder ve beklenenin aksine "sosyal güvenlik sorunu"na dönüşür. Özellikle de adaletin en hassas terazilerle tartılarak dağıtılması beklenen devlet dairelerinde hediye, şahsî menfaatler uğruna görevi kötüye kullanmaya sebebiyet veren, gayri meşru, gayri ahlâkî bir iş yaptırma aracı hâline gelebilir. İşte bu tehlikeye de işaret eden Peygamber (sav), *"Hediyeyi hediye olduğu sürece alın. Borç üzerinden bir rüşvete dönüşünce onu sakın almayın!"*[47] buyurmuştur. Adaleti ile tanınan Halife Ömer b. Abdülazîz'in, "Resûlullah (sav) zamanında hediye, hediye idi; bugün ise rüşvettir."[48] sözüne bakılırsa uhrevî muhasebe bilincinin zayıfladığı, adlî otoritenin güçlüler ve zenginler lehinde zaafa uğradığı kargaşa zamanlarında hediyenin, ismi aynı kalsa bile mahiyet değiştirerek rüşvete dönüşebileceği anlaşılmaktadır.

Âlemlerin Efendisi (sav), hediyeyi Allah'ın kullarıyla gönül bağı kurabilmek için tereddütsüz kabul etti, Allah yoluna insan kazanabilmek için hesapsız verdi, Allah'ın kelimesinin yücelmesi uğrunda korkusuzca kullandı, Allah'ın rızasına uygun yerlere sayısızca sarf etti. Bedir'de, Sa'd b. Ubâde'nin kendisine hediye olarak gönderdiği zırhı ve "adb" (keskin) adlı kılıcı kuşandı.[49] Huneyn'de, Ferve b. Nüfâse el-Cüzâmî'nin hediye ettiği katırı düşmanlara karşı mahmuzladı.[50] Hicretin dokuzuncu yılında Medine'ye gelip ashâbın huzurunda İslâm'ı kabul ederek "Bânet sü'âd" kasîdesini okuyan şair Kâ'b b. Züheyr'e, "Muhakkak ki Peygamber, kendisiyle aydınlanılan, Allah'ın çekilmiş yalın kılıçlarından bir kılıçtır." beytine gelince, üzerindeki Yemen bürdesini çıkarıp takdim etti.[51] Bu şerefli hediye, asırlar sonra Osmanlı'ya, oradan da bizlere intikal etti.

Kimilerine sırf mal hırsı yüzünden, "yüzüstü cehenneme atılır" korkusuyla hediye ve atıyye verdi; nicelerini gönlü İslâm'a ısınsın diye eli boş çevirmedi. Bazen imansız olanı, Müslümanlara tercih etti.[52] Bahreyn'den çok sayıda esir ve mal geldiği gün, bunların taksiminde bazı kimselere çok şey verirken, bazılarına hiçbir şey vermemişti. Bunun sebebini şöyle izah etti: *"Vallahi ben bir kimseye hediye verirken bir başkasına vermem. Hâlbuki vermediğim kimse, verdiğim kimseye göre nazarımda daha sevimlidir. Bazıları-*

[46] MZ6691 Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, IV, 251; BZ8922 Bezzâr, *Müsned*, II, 474.
[47] MS749 Taberânî, *el-Mu'cemü's-sağîr*, II, 42; MK17361 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XX, 90.
[48] Buhârî, Hibe, 17 –bâb başlığı–.
[49] TD4/213 İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, IV, 213-215.
[50] M4612 Müslim, Cihâd ve siyer, 76.
[51] EÜ4/449 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, IV, 449-451.
[52] B1478 Buhârî, Zekât, 53; M2433 Müslim, Zekât, 131.

na kalplerinde sabırsızlık ve endişe gördüğüm için veriyor; bazısını da Allah'ın kalplerine koyduğu zenginlik ve hayra havale ediyorum!"[53]

Kureyş müşriklerinin ileri gelenlerinden Safvân b. Ümeyye, Huneyn dönüşü Ci'râne'de toplanan ganimet mallarına; develer, davarlar ve çobanlarla dolu vadiye hayran hayran bakarken, Allah Resûlü de onun bu hâlini göz ucuyla takip ediyordu. Bir ara, *"Ebû Vehb! Vadi pek mi hoşuna gitti?"* diye sordu. "Evet" deyince, Resûl-i Ekrem onu yüreğinden vuracak olan sözü söyledi: *"O vadi de içindekiler de senin olsun!"* Safvân derhâl Müslüman oldu.[54] Bundan sonrasını Safvân anlatıyor: "Resûlullah, mahlûkât içinde en sevmediğim kimse idi. Fakat Huneyn günü bana o kadar mal verdi ki neticede benim gözümde mahlûkâtın en sevimlisi hâline geliverdi."[55] Hediyeler vererek insanların gönüllerini kazanmak, kalplerin tabibi olan Resûl-i Ekrem'in, putperestlerin kilitli kalplerini İslâm'a ısındırabilmek hatta açabilmek için başvurduğu en etkili yollardan biriydi.

Câhiliye döneminde misafire ikramı, cömertliği, akrabaları ve komşularıyla iyi ilişkisi ile meşhur olan Abdullah b. Cüd'an hakkında Hz. Âişe'nin, "Bu hasletler kendisine bir fayda sağlar mı?" sorusuna, *"Hayır. Çünkü o bir defa olsun, 'Rabbim! Kıyamet gününde beni bağışla!' demedi."* diyerek cevap vermişti.[56] Bununla, Kur'ân-ı Kerîm'de defalarca vurgulandığı üzere, diğer salih ameller gibi hediyeleşmenin de mizanda kıymet ifade etmesi için kişinin iman ehlinden olması ve verdiği hediyeyle yalnızca Allah'ın rızasını kazanma amacını taşıması gerekir. .

Nebiyy-i Ekrem, tebliğ mücadelesine ve kendisini ziyarete gelen heyetlere atıfla, vefat ânında bile ashâbına hediyeleşmenin öneminden bahsetmiş, üç vasiyetinin birinde şöyle demişti: *"Benim onlara hediye verdiğim gibi siz de heyetlere hediye verin!"*[57]

Fahr-i Kâinat (sav), Rabbine kavuşurken, geride en büyük hediye olarak, Kur'ân-ı Kerîm'i ve sünnet-i seniyyesini bıraktı. Bıraktığı sonsuz hazine değerindeki bu hediyeler, Âlemlerin Rabbine geri döndüğümüz gün, O'na sunmak üzere şimdiden hazırlamak zorunda olduğumuz armağanlara işaret eden rehberlerdir. Mevlânâ'nın *Mesnevî*'de de dediği gibi:

"Dostların yanına eli boş gitmek, değirmene gitmeye benzer buğdaysız,
Hak Teâlâ mahşerde sorar halka; 'Diriliş günü için hani armağanınız?',
Bize tek başınıza, âdeta sizi yarattığımız gibi geldiniz azıksız,[58]
Haydi söyleyin, kıyamet gününe armağan olarak ne getirdiniz?"[59]

[53] B923 Buhârî, Cum'a, 29.
[54] VM2/854 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 854-855.
[55] T666 Tirmizî, Zekât, 30.
[56] HM25404 İbn Hanbel, VI, 120.
[57] B4431 Buhârî, Meğâzî, 84; M4232 Müslim, Vasiyye, 20.
[58] En'âm, 6/94.
[59] Mevlânâ, *Mesnevî*, I/3171-3174.

HASTA ZİYARETİ
ŞİFA BEKLEYEN KARDEŞİN HAKKI

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ الْوُضُوءَ وَعَادَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ مُحْتَسِبًا، بُوعِدَ مِنْ
جَهَنَّمَ مَسِيرَةَ سَبْعِينَ خَرِيفًا."

Enes b. Mâlik'in naklettiğine göre,
Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
"Kim güzelce abdest alır ve sevabını Allah'tan umarak (hasta olan) Müslüman kardeşini ziyaret ederse, yürünerek yetmiş yılda kat edilecek bir mesafe kadar cehennemden uzaklaştırılır."
(D3097 Ebû Dâvûd, Cenâiz, 3)

عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:
"إِذَا عَادَ الرَّجُلُ الْمَرِيضَ خَاضَ الرَّحْمَةَ حَتَّى إِذَا قَعَدَ عِنْدَهُ قَرَّتْ فِيهِ."

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
"مَنْ عَادَ مَرِيضًا لَمْ يَحْضُرْ أَجَلُهُ فَقَالَ عِنْدَهُ سَبْعَ مِرَارٍ: أَسْأَلُ اللَّهَ الْعَظِيمَ رَبَّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ أَنْ يَشْفِيَكَ، إِلاَّ عَافَاهُ اللَّهُ مِنْ ذَلِكَ الْمَرَضِ."

عَنْ عَائِشَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ إِذَا عَادَ مَرِيضًا يَقُولُ:
"أَذْهِبِ الْبَاسَ، رَبَّ النَّاسِ، اِشْفِهِ أَنْتَ الشَّافِى، لاَ شِفَاءَ إِلاَّ شِفَاؤُكَ، شِفَاءً لاَ يُغَادِرُ سَقَمًا."

عَنْ أَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"إِذَا دَخَلْتُمْ عَلَى الْمَرِيضِ فَنَفِّسُوا لَهُ فِى أَجَلِهِ فَإِنَّ ذَلِكَ لاَ يَرُدُّ شَيْئًا وَيُطَيِّبُ نَفْسَهُ."

عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ قَالَ: قَالَ لِى النَّبِيُّ ﷺ :
"إِذَا دَخَلْتَ عَلَى مَرِيضٍ فَمُرْهُ أَنْ يَدْعُوَ لَكَ. فَإِنَّ دُعَاءَهُ كَدُعَاءِ الْمَلاَئِكَةِ."

Câbir b. Abdullah'tan nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Bir kimse hastayı ziyaret ettiğinde rahmetin içine dalar; onun yanında oturunca da rahmet onun gönlüne yerleşir."*

(MU1731 Muvatta', Ayn, 7)

İbn Abbâs'tan nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Her kim eceli gelmemiş olan bir hastayı ziyaret eder de onun yanında iken yedi defa, 'Büyük arşın Rabbi Yüce Allah'tan sana şifa vermesini dilerim.' diye dua ederse, Allah o hastaya afiyet ihsan eder."*

(D3106 Ebû Dâvûd, Cenâiz, 8)

Hz. Âişe'den nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) bir hastayı ziyaret ettiğinde şöyle derdi: *"Ey insanların Rabbi! Hastalığın sıkıntısını gider! Ona şifa ver, şifa veren sensin. Senin vereceğin şifadan başka şifa yoktur. Öyle bir şifa ver ki ardında hiç hastalık izi bırakmasın!"*

(M5709 Müslim, Selâm, 47)

Ebû Saîd el-Hudrî'nin naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Ziyaret için bir hastanın yanına girdiğinizde iyileşeceğini söyleyerek moralini yükseltin. Gerçi bu söz hiçbir şeyi önlemez fakat onun gönlünü hoşnut eder."*

(T2087 Tirmizî, Tıb, 35)

Ömer b. Hattâb diyor ki, "Peygamber (sav) bana şöyle dedi: *'Ziyaret için bir hastanın yanına girdiğinde ondan senin için dua etmesini iste. Zira onun duası, meleklerin duası gibidir.'*"

(İM1441 İbn Mâce, Cenâiz, 1)

Sevgili Peygamberimiz, Abdullah b. Ömer, Sa'd b. Ebû Vakkâs ve Abdullah b. Mes'ûd'un da içinde bulunduğu sahâbîlerle birlikte oturuyordu. O esnada Medineli Müslümanlardan biri içeri girip selâm verdi ve geri döndü. Allah Resûlü (sav) ona seslendi: *"Ensarın kardeşi! Kardeşim Sa'd b. Ubâde nasıl?"* Medineli zât, "İyi!" dedi. Bunun üzerine Rahmet Elçisi yanındakilere dönerek, *"Aranızdan kim onu ziyaret edecek?"* diye sordu ve ayağa kalktı. Hz. Peygamber'le birlikte ayağa kalkan Abdullah b. Ömer bundan sonraki gelişmeleri şöyle anlatmaktadır: "On küsur kişiydik. Üstümüzde başımızda ayakkabı, mest, takke ve gömlek de yoktu. Bu çorak toprakta yürüyerek hasta olan Sa'd b. Ubâde'nin evine vardık. Başına toplanan yakınları hemen etrafından çekildiler. Resûlullah ve beraberindekiler yanına yaklaştı.[1] Sa'd'ın etrafındaki kalabalığı gören Allah Resûlü, *'Allah'ın (ölüm) hükmü gerçekleşti mi/emr-i hak vaki oldu mu?'* diye sordu. 'Hayır, ey Allah'ın Resûlü.' dediler. Allah Resûlü (sav) ağlamaya başladı. Resûlullah'ın ağladığını gören sahâbîler de ağladılar. Bunun üzerine, *'İşitmiyor musunuz? Allah gözyaşından ve kalbin hüzünlenmesinden dolayı kimseye azap etmez. Ancak –diline işaret ederek– işte bundan dolayı azap eder veya merhamet eder.'* buyurdu."[2]

Ashâbına düşkün olan Allah Resûlü'ne onların sıkıntıya düşmeleri çok ağır gelirdi.[3] Hüzünlerini ve sevinçlerini onlarla paylaşır, hatta tüm Müslümanların paylaşmalarını sağlayacak yollar arardı. Nitekim ızdıraplı hâlini gördüğünde Sa'd b. Ubâde için ağlayan Allah Resûlü, Hendek Savaşı'nda yaralanan Sa'd b. Muâz için de mescidin içinde bir çadır kurulmasını emretmiş, onu sık sık ziyaret ederek kendisiyle yakından ilgilenmişti.[4] Ancak bütün çabalara rağmen kan kaybına dayanamayan Sa'd vefat etmişti.[5]

Hastalığında ziyaret edilmeyi müminin mümin üzerindeki haklarından biri olarak nitelendiren[6] Hz. Peygamber, şiddetli veya hafif oluşuna bakmaksızın ashâbından hasta olanları ziyarete gitmiştir. Hatta rahatsızlığının uzun sürmesi durumunda onları tekrar tekrar ziyaret etmiştir. Meselâ ağır hasta olan Câbir b. Abdullah'ı evinde ziyarete gitmiş, kendinden geçmiş bir vaziyette bulduğu Câbir'i daha sonra Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'le birlikte tekrar ziyaret etmiştir.[7]

Ashâbını ziyaret konusunda son derece duyarlı olan Rahmet Elçisi, münafıkların reisi Abdullah b. Übeyy'i bile hastalandığında ziyaret

[1] M2138 Müslim, Cenâiz, 13.
[2] M2137 Müslim, Cenâiz, 12.
[3] Tevbe, 9/128.
[4] M4598 Müslim, Cihâd ve siyer, 65; D3101 Ebû Dâvûd, Cenâiz, 4.
[5] B463 Buhârî, Salât, 77.
[6] T2737 Tirmizî, Edeb, 1; N1940 Nesâî, Cenâiz, 52.
[7] T2097 Tirmizî, Ferâiz, 7.

etmiştir.[8] Kendisine hizmet eden Yahudi bir ailenin çocuğunu evinde ziyarete gitmesi, hatta bu ziyaretinde onu İslâm'a girmeye teşvik etmesi son derece dikkat çekicidir. Hasta çocuk, hatırını sormaya gelen bu değerli misafirin teklifini geri çevirmemiş ve babasının da onaylaması ile şehâdet getirmiştir. Bu manzara karşısında Resûlullah, sevinç içinde Allah'a şükretmiştir.[9]

Çevresindeki hastalarla yakından ilgilenmek suretiyle ümmetine örnek olan Sevgili Peygamberimiz, ashâbından da hastaları ziyaret etmelerini istemiştir.[10] Onun, *"Aç olanı doyurun, hastayı ziyaret edin, esiri hürriyetine kavuşturun."*[11] şeklindeki isteği, bireysel huzuru, toplumsal dayanışmayı, daha da önemlisi insan onurunu korumaya yönelik bir yönlendirme olarak görülmelidir. Erkeklerin yanında kadınların da iştirak ettiği[12] bu ziyaretler için Sevgili Peygamberimiz, *"Kim güzelce abdest alır ve sevabını Allah'tan umarak (hasta olan) Müslüman kardeşini ziyaret ederse, yürünerek yetmiş yılda kat edilecek bir mesafe kadar cehennemden uzaklaştırılır."*[13] müjdesini vermiştir. Hatta hasta ziyaretinde bulunan kimseye bir meleğin, "Güzel bir ömür sür. Attığın adımlar hayırlı olsun. Cennetteki yerine hazırlan." diye seslendiğini beyan etmiştir.[14]

Kutlu Nebî, hastayı yoklayıp hatırını sormanın ne derece önemli olduğunu anlatırken, Yüce Rabbimizin bu davranışı kendine yapılmış bir ziyaret olarak kabul ettiğini belirtmektedir. Bu bağlamda, âhiret gününde kul ile Rabbi arasındaki hasta ziyaretinin ne anlama geldiğini öğreten karşılıklı bir konuşmayı Hz. Peygamber şu şekilde aktarmaktadır: *"Allah Teâlâ kıyamet günü, 'Ey âdemoğlu! Ben hasta oldum da sen beni ziyarete gelmedin!' diyerek kuluna sitem eder. Buna şaşıran insan, 'Yâ Rabbi! Sen âlemlerin Rabbisin. Ben seni nasıl ziyaret edebilirdim ki?' der. Hak Teâlâ, 'Bilmiyor muydun? Falan kulum hasta oldu ama sen onu ziyarete gelmedin. Ziyaret etseydin, beni onun yanında bulacağını bilmiyor muydun?' buyurur."*[15]

Sevgili Peygamberimiz, *"Bir kimse hastayı ziyaret ettiğinde rahmetin içine dalar; onun yanında oturunca da rahmet onun gönlüne yerleşir."*[16] buyurmak suretiyle hasta ziyaretlerinde uğrayıp geçmek yerine hastanın yanında bir miktar kalmayı tavsiye etmektedir. Bu sözleriyle Hz. Peygamber, ziyaretin gerekliliğiyle birlikte ziyaret âdâbını da öğretmektedir. Yine Peygamber Efendimizin ifade buyurduğuna göre, ziyaretçi, ziyaretten dönünceye kadar cennet hurmalıklarındadır.[17] Böyle bir müjde elbette âdâbına uygun olarak yapılacak hasta ziyareti konusunda Müslümanları özendirmektedir.

[8] HM22101 İbn Hanbel, V, 202.
[9] HM12823 İbn Hanbel, III, 175.
[10] B1239 Buhârî, Cenâiz, 2.
[11] B5649 Buhârî, Merdâ, 4.
[12] EM530 Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 187.
[13] D3097 Ebû Dâvûd, Cenâiz, 3.
[14] T2008 Tirmizî, Birr, 64.
[15] M6556 Müslim, Birr, 43.
[16] MU1731 *Muvatta'*, Ayn, 7; HM12813 İbn Hanbel, III, 174.
[17] M6552 Müslim, Birr, 40.

Rahmân olan Rabbimizin, hasta ziyaretini kendisini ziyaret olarak nitelemesi ise konuya farklı bir anlam yüklemektedir. Bununla birlikte hastanın ve hastalığının özel durumunu dikkate alarak, ziyareti rahatsız edecek kadar uzatmamak ya da onun hüznünü artıracak birtakım sorularla onu rahatsız etmemek gerekir. Ayrıca ziyaret esnasında etrafı gözetlemek, hastanın veya ailesinin özel hâllerini araştırmak ise çok çirkin bir davranıştır. Nitekim biriyle hasta ziyaretine giden Abdullah b. Mes'ûd, eve girdiklerinde yanındaki adamın sağı solu gözetlemeye başladığını fark edince, *"İki gözün çıksaydı, senin için (bu yaptığından) daha hayırlı olurdu."*[18] diyerek tepkisini ortaya koymuştur.

Hastaların yanına geldiğinde, şifa vermesi için Allah'a dua eden Hz. Peygamber, *"Her kim eceli gelmemiş olan bir hastayı ziyaret eder de onun yanında iken yedi defa, 'Büyük arşın Rabbi Yüce Allah'tan sana şifa vermesini dilerim.' diye dua ederse, Allah o hastaya afiyet ihsan eder."*[19] ifadesiyle, duanın hastaya olan faydasına dikkat çekmiştir. Nitekim kendisi de ziyaret ettiği hasta için Allah'a, *"Ey insanların Rabbi! Hastalığın sıkıntısını gider! Ona şifa ver, şifa veren sensin. Senin vereceğin şifadan başka şifa yoktur. Öyle bir şifa ver ki ardında hiç hastalık izi bırakmasın!"*[20] diyerek dua etmiştir. Hz. Peygamber'i örnek alan ashâb-ı kirâm da ziyaretlerinde hastaya dua etmeyi ihmal etmemişlerdir.[21]

Allah'tan şifa dilemenin yanı sıra, *"Allah'ım bu kuluna şifa ver ki senin uğrunda bir düşmanı yaralasın veya senin rızan için bir cenazenin ardından yürüsün."*[22] gibi cümlelerle hastayı hayra heveslendirecek telkinlerde bulunmak da Resûl-i Ekrem'in tavsiyeleri arasındadır. Ayrıca o, *"Ziyaret için bir hastanın yanına girdiğinizde iyileşeceğini söyleyerek moralini yükseltin. Gerçi bu söz hiçbir şeyi önlemez fakat onun gönlünü hoşnut eder."*[23] buyurmuş ve hastanın yanına gelindiğinde oturulmasını tavsiye etmiştir.[24]

Peygamberimiz, sadece ziyaretçinin değil, aynı zamanda hastanın da kendisine şifa vermesi için Yüce Allah'a dua etmesini tavsiye etmektedir.[25] Hastalığın acısına dayanamayıp sabırsızlık göstererek ölmek için dua etmeyi yasaklamıştır.[26] Hastaya dua etmeyi öğütleyen Allah Resûlü, *"Ziyaret için bir hastanın yanına girdiğinde ondan senin için dua etmesini iste. Zira onun duası, meleklerin duası gibidir."*[27] tavsiyesinde bulunmaktadır. Sonuçta ziyaret eden de ziyaret edilen de hayır dua ile ferahlamaktadır.

Rahatsızlandıklarında, mesafeye bakmaksızın yaya olarak veya binitle ashâbını ziyaret eden Peygamberimizi, hasta olup yatağa düştüğünde de

[18] EM1305 Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 442.
[19] D3106 Ebû Dâvûd, Cenâiz, 8.
[20] M5709 Müslim, Selâm, 47.
[21] EM527 Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 186.
[22] D3107 Ebû Dâvûd, Cenâiz, 8.
[23] T2087 Tirmizî, Tıb, 35.
[24] HM15890 İbn Hanbel, III, 461.
[25] HM16383 İbn Hanbel, IV, 22.
[26] B6349 Buhârî, Deavât, 30.
[27] İM1441 İbn Mâce, Cenâiz, 1.

ashâbı ziyarete gelmişlerdir.[28] Ancak o şartlarda bile Allah Resûlü, ashâbını motive etmekten geri kalmamıştır. Nitekim rahatsızlandığında kendisini ziyarete gelen Abdullah b. Mes'ûd, "Çok ızdırabın var. Bu durum senin için iki kat ecre vesile olacaktır." dediğinde Hz. Peygamber şöyle cevap vermiştir: *"Evet. Başına bir sıkıntı gelen hiçbir Müslüman yoktur ki Allah (bu sıkıntı sebebiyle) ağacın yapraklarının dökülmesi gibi onun günahlarını dökmesin."*[29]

Sevgili Peygamberimiz müminin başına gelen herhangi bir bela veya rahatsızlığın onun günahlarına kefaret olacağını belirtmiştir.[30] Hatta Enes b. Mâlik'le birlikte, gözünden rahatsız olan Zeyd b. Erkam'ı ziyarete gittiklerinde, *"Eğer gözündeki bu rahatsızlık devam eder de sen de sabredip karşılığını Allah'tan beklersen, kesinlikle Yüce Allah'a günahsız bir şekilde kavuşursun."* müjdesini vermiştir.[31]

Yüce Allah'tan gelen musibetlere sabreden, hatta daha zor durumdaki kullara bakmak suretiyle[32] hâline şükreden kişi geçmiş günahlarından kurtulma şansını da yakalayabilmektedir. Peygamberimizin arkadaşlarından Şeddâd b. Evs bir hastayı ziyarete gittiğinde, "Günahlarına kefaret olduğu ve hataların döküldüğü için sevin. Zira ben Resûlullah'ın Allah'a ait şu cümleleri naklettiğini işittim: *'Ben kullarımdan mümin bir kulu bir sıkıntı ile denediğimde, onu denediğim sıkıntıya karşılık bana şükrederse, annesinin onu dünyaya getirdiği gün gibi hatalarından arınarak yattığı yataktan kalkar...'*"[33]

Hz. Peygamber'in oluşturduğu bu bilinç, derdi de devayı da verenin Allah olduğunu unutmayarak sabretmeyi gerektirmektedir. Ancak o bir taraftan da, *"Tedavi olun."* buyurmaktadır.[34] Hatta, "Tedavi olmasak bize günah olur mu?" diye soran insanlara Hz. Peygamber şu cevabı vermiştir: *"Allah'ın kulları! Tedavi olun. Zira Yüce Allah yaşlılık dışında bir dert verdiyse, mutlaka beraberinde şifa(sını) da vermiştir."*[35]

Resûlullah'ın sünnetine uygun bir yaklaşımla, hastalık nimete dönüştürülebilir. Hastaya verilecek moral, onun kendisini toparlayarak hastalığı yenmesini sağlayabilir. Dua edip iyileştiğinde yapabileceği hayırlı işleri ona hatırlatmak, sonraki hayatına yön verebilir. Ölümü temenni etmemesini tavsiye etmek suretiyle hastayı hayata tutunmaya özendirmek de çok önemlidir. Sahâbî Habbâb b. Eret, kendisini ziyarete gelen Hârise b. Mudarrib'e; "Hastalığım çok uzadı. Ben Resûlullah'ı (sav), *'Ölümü istemeyin.'* derken duymasaydım, (kurtulmak için ölmeyi) isterdim." demiştir.[36] Bu nedenle karşılığını Allah'tan bekleyerek teslimiyeti ve sabrı tercih etmeyen huysuz hastalar Hz. Peygamber'i rahatsız etmiştir. Nitekim ziyare-

[28] HM14254 İbn Hanbel, III, 301.
[29] B5647 Buhârî, Merdâ, 2.
[30] M6568 Müslim, Birr, 52.
[31] HM12614 İbn Hanbel, III, 156.
[32] M7430 Müslim, Zühd, 9.
[33] HM17248 İbn Hanbel, IV, 124.
[34] D3874 Ebû Dâvûd, Tıb, 11.
[35] İM3436 İbn Mâce, Tıb, 1.
[36] T2483 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 40.

tine gittiği bir bedevîye, hastalığının Allah'ın izniyle hataları için kefaret ve arınma vesilesi olacağını anlattığında, hâlinden hayli şikâyetçi olan yaşlı adam huysuzluk yapmış ve yakalandığı bu ateşli hastalığın onu ölüme götüreceğini söylemiştir. Bundan rahatsızlık duyan Hz. Peygamber (sav), *"Peki, öyle olsun."* demiştir.[37]

Ziyaret ettiği hastanın yanına yaklaşmayı, elini hastanın alnına veya elinin üzerine koymak suretiyle hastanın nasıl olduğunu sormayı[38] tavsiye eden Hz. Peygamber, hastanın canının çektiği bir şey olursa onun karşılanmasını istemiştir. Bir defasında ziyaretine gittiği hastaya, *"Bir şey ister misin? Çörek yemek ister misin?"* diye sormuş, hastanın "Evet." demesi üzerine de onun isteğinin yerine getirilmesini istemiştir.[39]

Ziyaret ettiği bir başka hastaya, *"Canın ne çekiyor?"* diye sormuş, adam, "Buğday ekmeği istiyor." diye cevap verince Hz. Peygamber (sav) yanındakilere, *"Kimde buğday ekmeği varsa kardeşine göndersin."* demiştir. Ardından da *"Birinizin hastası bir şey yemeği arzuladığı zaman onu kendisine yedirsin."* buyurmuştur.[40]

Allah Resûlü, iştahı olması durumunda hastanın istediğini yedirmeyi tavsiye ederken, istemediğinde bir şey yemeğe de zorlanmaması gerektiğini belirtmiştir.[41] Öte yandan ziyaret ettiği hastada iyileşme belirtisi görülmediğinde, bunu bir musibet olarak değerlendirmiş ve "...*Biz şüphesiz Allah'a aidiz ve şüphesiz O'na döneceğiz.*"[42] diyerek, yakınlarına metanetli olmaları gerektiğini hatırlatmıştır.[43] Ayrıca, *"Allah kime hayır vermeyi murad ettiyse, onu musibetlerle imtihan eder."*[44] ifadesiyle, ilâhî iradeye teslimiyeti önermiştir.

Müminlerin birbirleri üzerindeki en temel haklarından biri olarak mütalaa edilen ziyaretleşme, hastalık durumunda daha özel bir anlam ifade etmektedir. Bu durum İslâmî açıdan toplumda iyi insan olmanın da bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Hz. Ömer, yanına gelen insanlardan, bölgelerindeki idarecilerin hastaları ziyaret edip etmediğini soruşturmuştur.[45] Öte yandan ziyaret etmek bir erdem olarak görülürken, ziyarete lâyık olabilmek de bir şeref olarak değerlendirilir. Bu nedenle büyük sahâbî Abdullah b. Amr içki içmek gibi dinen yasaklanan davranışları sebebiyle hastalananların ziyaret edilmemelerini istemiştir.[46] İbn Abbâs da kader hakkında ileri geri konuşan insanların hastalandıklarında ziyaret edilmemesini tavsiye etmiştir.[47] Açıkçası bir kişiye ziyaretin kesilmesi, toplumsal bir yaptırım ve dışlama aracı olarak görülmektedir.

[37] B5656 Buhârî, Merdâ, 10.
[38] HM22591 İbn Hanbel, V, 259.
[39] İM3441 İbn Mâce, Tıb, 2.
[40] İM1439 İbn Mâce, Cenâiz, 1.
[41] T2040 Tirmizî, Tıb, 4.
[42] Bakara, 2/156.
[43] D3111 Ebû Dâvûd, Cenâiz, 11.
[44] B5645 Buhârî, Merdâ, 1.
[45] BS20877 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X, 182.
[46] EM529 Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 187.
[47] BS21480 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X, 341.

Kardeşlik hakkı olan, ziyaret edilene moral veren ve toplumsal dayanışmayı sağlamlaştıran hasta ziyareti, ziyaret edene de âhireti hatırlatacak,[48] dolayısıyla fırsat elinde iken kişinin kendi hayatına çekidüzen vermesine yardımcı olacaktır. Hastalık gelmeden önce sıhhati ganimet bilmesi gereken insanoğlu,[49] hasta ziyareti sayesinde sıhhat ve afiyetinin kıymetini takdir edebilecektir. Kısacası hastalara karşı duyarlı olmak, ziyaret eden açısından bir erdem ve tefekkür, ziyaret edilen açısından ise bir hak ve onur vesilesidir.

48 HM11198 İbn Hanbel, III, 23.
49 MŞ34308 İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, Zühd, 6.

YÖNETEN ve YÖNETİLEN
TOPLUMSAL DÜZENİN İKİ TEMEL UNSURU

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ :

"...إِذَا أُسْنِدَ الْأَمْرُ إِلَى غَيْرِ أَهْلِهِ فَانْتَظِرِ السَّاعَةَ."

Ebû Hüreyre'nin (ra) naklettiğine göre,
Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
"Yönetim işi ehil olmayan kimselere verildiği zaman kıyameti bekle!"
(B6496 Buhârî, Rikâk, 35)

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:
"أَرْبَعَةٌ يُبْغِضُهُمُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: الْبَيَّاعُ الْحَلاَّفُ، وَالْفَقِيرُ الْمُخْتَالُ، وَالشَّيْخُ الزَّانِى، وَالإِمَامُ الْجَائِرُ."

قَالَ عَمْرُو بْنُ مُرَّةَ لِمُعَاوِيَةَ: إِنِّى سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ:
"مَا مِنْ إِمَامٍ يُغْلِقُ بَابَهُ دُونَ ذَوِى الْحَاجَةِ وَالْخَلَّةِ وَالْمَسْكَنَةِ، إِلاَّ أَغْلَقَ اللَّهُ أَبْوَابَ السَّمَاءِ دُونَ خَلَّتِهِ وَحَاجَتِهِ وَمَسْكَنَتِهِ."

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
"إِنَّمَا الإِمَامُ جُنَّةٌ، يُقَاتَلُ مِنْ وَرَائِهِ وَيُتَّقَى بِهِ. فَإِنْ أَمَرَ بِتَقْوَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَعَدَلَ، كَانَ لَهُ بِذَلِكَ أَجْرٌ. وَإِنْ يَأْمُرْ بِغَيْرِهِ، كَانَ عَلَيْهِ مِنْهُ."

عَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ:
"عَلَى الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ السَّمْعُ وَالطَّاعَةُ، فِيمَا أَحَبَّ وَكَرِهَ، إِلاَّ أَنْ يُؤْمَرَ بِمَعْصِيَةٍ، فَإِنْ أُمِرَ بِمَعْصِيَةٍ، فَلاَ سَمْعَ وَلاَ طَاعَةَ."

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Yüce Allah dört kimseye öfkelenir: Çok yemin eden satıcı, kibirli fakir, zina eden ihtiyar ve zalim yönetici."*

(N2577 Nesâî, Zekât, 77)

Amr b. Mürre, Muâviye'ye Resûlullah'ı (sav) şöyle buyururken işittiğini söylemiştir: *"Herhangi bir idareci, kapısını ihtiyaç sahibine, yoksula ve elinde hiçbir şeyi olmayan fakire kapatırsa, ihtiyaç ve fakirlik içine düştüğünde Allah da göğün (cennetin) kapılarını onun yüzüne kapatır."*

(T1332 Tirmizî, Ahkâm, 6)

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Devlet otoritesi en büyük hamidir. Haksızlıklarla onun vasıtasıyla (yani hukuk yoluyla) mücadele edilir ve onun vasıtasıyla (tehlikelerden) korunulur. Şayet bu otoriteyi kullanan(lar), Allah'tan sakınmayı emreder ve adaletle hükmeder(ler)se bu yaptıklarından sevap kazanır(lar). Bunun aksine davranır(lar)sa (vebalini) çeker(ler)."*

(M4772 Müslim, İmâre, 43)

İbn Ömer'den nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Müslüman bir kimsenin hoşlandığı ve hoşlanmadığı her hususta (yöneticisini) dinleyip itaat etmesi gerekir; ancak kendisine Allah'a isyanı gerektiren bir şey emredilmesi hâriç. Eğer kendisine Allah'a isyanı gerektiren bir emir verilirse, bunu dinleme ve buna itaat etme yoktur."*

(M4763 Müslim, İmâre, 38)

Allah Resûlü (sav) ashâbından bazılarını yeni fethedilen yerlere vali olarak görevlendiriyordu. Vali olarak görevlendirilenler Peygamberimiz ve sahâbîlerle vedalaşıp tek tek Medine'den ayrılıyorlardı. Arkadaşlarının vali olduklarını gören bazı sahâbîler ise kendilerinin de bu göreve getirilmelerini arzu ediyorlardı. Ebû Zer (ra) de vali olmak isteyenlerdendi. Zaman zaman, "Ben de valilik yapabilirim." diye aklından geçiriyor ve böyle bir göreve getirilmeyi arzuluyordu. Bir gün bu düşüncesini Peygamber Efendimize aktarmaya karar verdi. Müsait bir ânında Allah Resûlü'nün yanına yaklaşıp, "Ey Allah'ın Resûlü! Bana idari görev vermiyor musun?" diye sordu. Bu isteği karşısında Allah Resûlü eli ile Ebû Zerr'in omuzuna vurdu ve ona, *"Ebû Zer! Sen zayıfsın. İdarecilik ise emanettir. Gerçekten hakkıyla yerine getirmeyen ve gereğini eda etmeyenler için bu vazife kıyamet gününde rezillik ve pişmanlıktır."* buyurdu.[1]

Başka bir rivayette ise Peygamber Efendimiz, Ebû Zerr'e şöyle dedi: *"Ebû Zer! Senin gerçekten zayıf olduğunu görüyorum. Kendim için ne istiyorsam senin için de onu isterim. İki kişiye bile olsa sakın başkan olma! Yetim malını da yönetmeye kalkma!"*[2] Hz. Peygamber (sav), ashâbını yakından tanıyordu. Onlardan kimin hangi görevleri ifa edebileceğini çok iyi biliyor ve görevlendirmelerini de buna göre yapıyordu. Efendimizin, Ebû Zerr'e yöneticilik vazifesini vermemesi, onun ahlâkî kusurlarından dolayı değildi. Nitekim Ebû Zer, Peygamber Efendimizin en sevdiği sahâbîler arasında yer alıyordu.[3] Efendimiz onun hakkında, *"Şu gök kubbenin altında ve yeryüzünün üstünde Ebû Zerr'den daha doğru sözlü kimse yoktur."*[4] demişti. O hâlde, Efendimizin ona yöneticilik vazifesi vermemesi, ahlâkî yönden bir noksanlığı olduğu için değil, idareciliği hakkıyla yerine getirmesini sağlayan özel meziyetlere sahip olmamasından kaynaklanıyordu. Çünkü yöneticilik için sadece ahlâkın güzel olması yeterli değildi. Bunun yanında idarecinin karşılaşacağı durumlar ile baş edebilmesi için özel kabiliyetlere sahip olması gerekiyordu. Alacağı yanlış kararların âhirette vebali çok büyüktü. Bundan dolayı Efendimiz, vazifenin hakkıyla yerine getirilmemesi durumunda idarecinin kıyamet gününde pişmanlık duyacağı

[1] M4719 Müslim, İmâre, 16.
[2] M4720 Müslim, İmâre, 17.
[3] T3718 Tirmizî, Menâkıb, 20; İM149 İbn Mâce, Sünnet, 11.
[4] İM156 İbn Mâce, Sünnet, 11; T3801 Tirmizî, Menâkıb, 35.

konusunda ashâbını uyarıyordu: *"Siz yöneticiliği çok isteyeceksiniz. (Oysa) o, kıyamet gününde pişmanlık olacaktır. Süt emenin hâli ne güzeldir ama sütten kesilenin hâli ne kötüdür!"*[5]

İdarecilik, kişinin omuzlarına yüklenen en ağır sorumluluklardan biri idi. Sevgili Peygamberimiz bu sorumluluğu, *"Hepiniz birer çobansınız/sorumlusunuz ve hepiniz yönettiklerinizden mesulsünüz. Devlet başkanı bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Evin beyi bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Evin hanımı da bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür. Köle de efendisinin malı üzerinde bir sorumludur ve yönettiklerinden mesuldür."* sözleri ile ifade etmişti.[6] İnsanların sorumluluğunu üstlenip bunu hakkıyla taşıyabilmek ise herkesin başarabileceği bir iş değildi. Bu nedenle Allah Resûlü, idarecilerin seçimine çok önem vermişti. Yönetici, yetkilerini Allah yolunda samimi bir şekilde idaresi altındakilerin hizmetinde kullanmazsa, bu vazife gerek dünyada ve gerekse âhirette onun için bir pişmanlık sebebi olacaktı.

İdareciliği bir emanet olarak değerlendirmekteydi Allah'ın Resûlü.[7] Emanet, sorumluluk demekti ve bunu da ashâbına sık sık hatırlatmaktaydı. Aslında o, Yüce Rabbimizin şu âyetine vurgu yapmaktaydı: *"Allah, size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor. Doğrusu Allah, bununla size ne güzel öğüt veriyor! Şüphesiz ki Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir."*[8] Yöneticiliği en iyi şekilde yerine getirmek ancak âdil davranmak ile mümkün idi. Adalet ise yöneticinin liyakatli olması ile gerçekleşebilirdi. Bundan dolayı, Sevgili Peygamberimiz, görevlerin liyakatli kimselere verilmesinin önemini her fırsatta vurgulamıştır.

Bir seferinde mescidinde ashâbına vaaz ederken bir bedevî geldi ve Efendimize, "Kıyamet ne zaman?" diye sordu. Peygamber Efendimiz bedevînin konu ile ilgisi olmayan bu sorusunu cevaplamadan konuşmasına devam etti. Bunun üzerine orada bulunanlardan kimisi, Peygamberimizin bedevîyi duyduğunu fakat sorduğu sorudan hoşlanmadığı için cevaplamadığını, kimisi ise onu duymadığını düşündü. Nihayet Resûlullah sözünü bitirince, *"O kıyameti soran kimse nerede?"* diye sordu. "Benim, yâ Resûlallah!" dedi bedevî. *"Emanet zayi edildiği zaman kıyameti bekle!"* buyurdu Allah'ın Resûlü. Bedevî, "Emaneti zayi etmek nasıl olur?" diye sorduğunda ise Resûlullah, *"Yönetim işi ehil olmayan kimselere verildiği zaman kıyameti bekle!"*[9] buyurdu.

[5] B7148 Buhârî, Ahkâm 7.
[6] B893 Buhârî, Cum'a, 11; B2409 İstikrâz, 20.
[7] B59 Buhârî, İlim, 2.
[8] Nisâ, 4/58.
[9] B59 Buhârî, İlim, 2; B6496 Buhârî, Rikâk, 35.

Allah Resûlü, insanların idareciliğe getirilmesinde liyakat sahibi olmayı en önemli kıstas olarak belirlemişti. Ancak kişilerin kendilerini ehliyetli görerek idarecilik arzusuyla görev talebinde bulunmalarını hoş karşılamamıştı. Önde gelen sahâbîleri de Allah Resûlü'nün bu tavrını bildikleri için ona göre davranmışlardı. Fakat tüm sahâbîler Hz. Peygamber'in bu uygulamasının farkında değildi.

Bir gün Ebû Musa el-Eş'arî, Hz. Peygamber ile görüşmek isteyen iki amcaoğlu ile birlikte Allah Resûlü'nün huzuruna varmıştı. Fakat Ebû Musa, onların Hz. Peygamber ile ne için görüşmek istediklerini bilmiyordu. Hz. Peygamber'in huzuruna vardıklarında iki amcaoğlu da Hz. Peygamber'den yöneticilik vazifesi istediklerini arz etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Ebû Musa'ya dönerek, *"Sen bu işe ne diyorsun Ebû Musa?"* buyurdu. Ebû Musa, bu durum karşısında çok mahcup olmuştu. Ne diyeceğini bilemiyordu. Efendimize dönerek, "Seni hak din ile gönderen Allah'a yemin ederim ki bu ikisi niyetlerini bana söylemediler. Ben onların vazife isteyeceklerini bilmiyordum." dedi. Ebû Musa'nın sözlerini tamamlamasından sonra Allah Resûlü, *"Biz yönetim işimize, görevlendirilmek isteyeni tayin etmeyiz."* buyurdu.[10] Başka bir rivayette ise, *"Vallahi, biz bu yönetim işine ne onu isteyen birini tayin ederiz, ne de ona hırs gösteren birini!"* buyurdu.[11] Kendisinden herhangi bir görev istemeyen Ebû Musa'yı ise Yemen'e vali tayin etti.[12]

Peygamber Efendimizin yöneticiliğin talep edilmesini yasaklaması, yöneticilik ile elde edilen yetkilerin kötüye kullanılması ihtimalini engellemeye yönelik bir tedbirdi. Nitekim Efendimiz, insanın tabiatı itibariyle dünyanın menfaatlerine karşı zaaf içerisinde olduğunu çok iyi biliyordu. Takdir görme, şöhret, maddî kazanç elde etme, övülme gibi dünyevî pek çok menfaatin elde edilmesi, yönetici olmak ile çoğu zaman mümkün oluyordu. Bundan dolayı Peygamberimiz, *"Kişinin mal ve makama düşkünlüğünün dinine verdiği zarar, bir koyun sürüsünün içine salıverilmiş iki aç kurdun o sürüye verdiği zarardan daha büyüktür."* buyurmaktaydı.[13] Hakikaten de tarih boyunca yönetici olmayı çok arzulayan pek çok kimse dünyanın zevk ve sefasına aşırı düşkün olagelmişti. Bu kimseler, asırlarca hırslarının esiri olmuş, halklarına zulüm ve işkence yapmış, hatta menfaatleri için kan dökmüştü. Böylece sadece kendilerine değil, hem kendi toplumlarına, hem de temsil ettikleri dinlerine zarar vermişlerdi.

Aslında Allah Resûlü, nefsî arzuları tatmin için yöneticilik talep etmeyi yasaklamıştı. Fakat idarenin ehil olmayan kimselerin eline geçmemesi

[10] M4717 Müslim, İmâre, 14; M4718 Müslim, İmâre, 15; B6923 Buhârî, İstitâbetü'l-mürteddîn, 2.
[11] B7149 Buhârî, Ahkâm, 7; M4717 Müslim, İmâre, 14.
[12] B6923 Buhârî, İstitâbetü'l-mürteddîn, 2; M4718 Müslim, İmâre, 15.
[13] T2376 Tirmizî, Zühd, 41; DM2758 Dârimî, Rikâk, 21.

için, liyakatli olanların yöneticilik talep etmesi ve hizmet için koşması, hizmete koşması da mümkündü. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de bildirildiğine göre, Hz. Yusuf zindandan çıkınca Mısır hükümdarına, *"Beni ülkenin hazinelerine bakmakla görevlendir. Çünkü ben iyi bir koruyucu ve bilgili bir kişiyim."* demiş ve hükümdar da güvenilir ve ilim sahibi bir kimse olduğunu bildiği için onun bu talebini kabul etmişti.[14]

Sevgili Peygamberimiz, verilen görevi hakkıyla yerine getireceği düşüncesiyle idareci yapılanlara Allah'ın yardım edeceğini, ancak kendisi talep ederek görev alanların vazifeyle baş başa kalacakları ve yardım görmeyecekleri konusunda ashâbını uyarmıştı.[15] Zira liyakatli olduğu için bir göreve atanan, insanların problemlerini çözmek için gayret sarf eden samimi ve âdil idareci birtakım zorluklarla karşılaşacak ama bu güçlükleri Allah'ın yardımı ile aşacaktır. Fakat liyakatli olmadığı hâlde sırf kendini tatmin için bir göreve atanmak isteyen kimseyi Allah yalnız bırakacaktır. Bu kimse doğal olarak yöneticilikte başarılı olamayacak, idaresi altındaki toplumun refah ve huzuru yok olacaktır. Haksızlık ve zulüm yaygınlaşacak, yönetim sonunda çökecektir.

Allah'ın yardımı çeşitli şekillerde tezahür edebilir. İdareci için nasip edeceği yardımcı bunlardan birisidir. Nitekim Allah Resûlü böyle bir yardımın önemini şöyle izah etmektedir: *"Allah bir idareci hakkında hayır dilediği zaman, ona dürüst bir yardımcı verir. Eğer o idareci yapılması gereken bir işi unutursa bu yardımcı, ona hatırlatır. Eğer idareci işi kendisi hatırlarsa o zaman da bu yardımcı işin yapılması hususunda idareciye yardımcı olur. Eğer Allah onun hakkında hayır dilememişse ona kötü huylu bir yardımcı verir. Eğer yapılması gereken bir işi unutursa yardımcısı ona hatırlatmaz. Eğer idareci işi kendiliğinden hatırlarsa o zaman da işin yapılmasında ona yardımcı olmaz."*[16]

Diğer taraftan kendisine idarecilik teklif edilen kişinin bunu kabul etmeme hakkı da vardır. Ancak kabul ettikten sonra kimse bu göreve hıyanet edemez. İdareci, yüklendiği sorumluluk gereği, yapması gereken şeyleri yapar ve yapmaması gereken şeylerden de uzak durursa emanetin hakkını yerine getirmiş olur. Ancak aksi şekilde davranırsa, görevine hıyanet etmiş olur. Bu çerçevede Sevgili Peygamberimiz, konuya verdiği önemden dolayı bazı hususları oldukça ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır.

Allah Resûlü'nün idarecilerden yapmalarını istediği ilk şey, yönetimlerinde âdil davranmalarıdır. *"... Ben Allah'a, hiç kimsenin benden ne mal ne de kan konusunda isteyeceği bir hakkı olmadığı hâlde ulaşmak isterim."*[17] buyuran

[14] Yûsuf, 12/55-56.
[15] B6722 Buhârî, Keffâretü'l-Eymân, 10; M4715 Müslim, İmâre, 13.
[16] D2932 Ebû Dâvûd, İmâre, 4.
[17] D3451 Ebû Dâvûd, Büyû' (İcâre), 49; T1314 Tirmizî, Büyû', 73.

Allah Resûlü, hak ve adaletin timsaliydi. Adaletin nasıl sağlanacağını hem sözleriyle hem de uygulamalarıyla ümmetine gösteren Peygamberimizi, değil adaletsiz davranma eylemi, böyle bir düşünce bile ciddi şekilde öfkelendirmeye yetiyordu. Nitekim Mahzûmoğulları kabilesinden hırsızlık yapan bir kadının affedilmesi için, Kureyşlilerin talebi üzerine, aracılık yapmak üzere gelen Üsâme'ye, *"Sen, Allah'ın koyduğu cezalardan birinin affı için aracılık mı ediyorsun?"* diye kızmış ve sonrasında halka hitap ederek şöyle buyurmuştur: *"Sizden öncekilerin helâk olmalarının sebebi şuydu: Onlardan güçlü bir kimse hırsızlık yaparsa onu cezalandırmazlar, zayıf bir kimse hırsızlık yaptığında ise ona ceza uygularlardı. Allah'a yemin ederim ki Muhammed'in kızı Fâtıma hırsızlık yapmış olsaydı mutlaka onun da elini keserdim."*[18]

Bir yönetici olarak daima âdil bir şekilde davranan Sevgili Peygamberimiz, idarecinin âdil olması gerçeği üzerinde önemle durmuş, en büyük müjdeleri de âdil idareciler için vermiştir. Nitekim Allah Resûlü, bir hadiste âdil idareciyi Allah'ın gölgesinden (himayesinden) başka gölge (himaye) olmayan günde, kendi gölgesi (himayesi) altında gölgelendireceği (himaye edeceği) yedi kişi arasında ve hatta ilk sırada sayarken,[19] bir başka hadiste duası geri çevrilmeyecek üç kişi arasında zikretmiştir.[20]

Allah Resûlü âdil yöneticiyi övüp ona müjdeler verirken, zalim yöneticiyi ise yermekte ve onu da çirkin hareket eden kişiler arasında zikrederek Allah katında kötü bir konuma sahip olacağını şöyle ifade etmektedir: *"Yüce Allah dört kimseye öfke duyar: Çok yemin eden satıcı, kibirli fakir, zina eden ihtiyar ve zalim yönetici."*[21]

Toplumsal düzenin tesisinde adaleti temel olarak gören Allah Resûlü, fethedilen bölgelere valilerini gönderirken de onları öncelikle adalet konusunda uyarmıştır. Nitekim Muâz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken ondan halka âdil davranmasını isteyerek, *"...Sakın (zekât olarak) onların mallarından en iyilerini seçip alma. Mazlumun bedduasından sakın, çünkü onunla Yüce Allah arasında hiçbir engel/perde yoktur."* demiştir.[22]

İdarecileri âdil olmaları konusunda sık sık uyaran Allah Resûlü, adalet duygusunda zafiyet meydana getirebilecek konularda da dikkatli olmalarını istemiştir. Meselâ hediyeleşme insanların birbirlerine karşı ilgisini ve sevgisini artırır. İnsanlar arasında hediyeleşmeyi teşvik eden Sevgili Peygamberimiz,[23] adalet duygusuna halel getirebileceği endişesiyle idarecilerin hak ettikleri ücretten başka maddî bir beklenti veya karşılık peşinde olmamalarını öğütlemiştir. Bu bağlamda zekât memurlarından Abdullah

18 T1430 Tirmizî, Hudûd, 6; M4410 Müslim, Hudûd, 8.
19 B660 Buhârî, Ezân, 36.
20 T3598 Tirmizî, Deavât, 128; İM1752 İbn Mâce, Sıyâm, 48.
21 N2577 Nesâî, Zekât, 77.
22 M121 Müslim, Îmân, 29.
23 T2130 Tirmizî, Velâ, 6; MU1651 *Muvatta'*, Hüsnü'l-Hulk, 4.

İbnü'l-Lütbiyye, topladığı zekâtlar ile birlikte Peygamberimizin huzuruna gelmiş ve "Bu sizin payınız; bu ise bana verilen hediyelerdir." demişti. Hz. Peygamber ise onun hediye almasını hoş görmemiş, aldığı hediyelerin zekât memuru olduğu için verildiğini ima ederek, *"Anne babanın evinde otursaydın bu hediye sana verilir miydi, verilmez miydi?"* buyurmuş,[24] böylece zekât memurlarının hediye adı altında rüşvet almasının yolunu kapatmıştır.

Allah Resûlü'nün idarecilerden yapmalarını istediği bir diğer husus, yönetimi altındakilere iyi davranmalarıdır. İdarecilerden, bu görevi bir "emanet" yani sorumluluk olarak görmelerini isteyen Sevgili Peygamberimiz, bu emaneti üstlenen kişinin halka kötü davranma hakkı olmadığı kanaatindedir. Nitekim Allah Resûlü kendisine biat eden ashâbına asla kötü muamele etmemiş, onlara güç yetirebileceklerinden fazlasını yüklememiş ve biatlerinin gereğini *"gücünüz yettiğince"* kaydını koyarak yerine getirmelerini istemiştir.[25]

Abdullah b. Mes'ûd Sevgili Peygamberimizin bu yöndeki tavrını, "Biz Hz. Peygamber (sav) ile birlikte bulunurduk. Kendisi bizi hiçbir konuda zorlamazdı, sadece bir kere söylerdi ve biz onu yapardık."[26] sözleriyle özetlemiştir. Peygamber (sav) aynı yaklaşımı idarecilik görevi verilenlerden de beklemiştir. Bir gün Allah Resûlü Hz. Âişe validemizin yanında, *"Allah'ım, bir kimse ümmetimin yönetimi konusunda bir vazife alır da onlara zorluk çıkarırsa sen de ona zorluk çıkar! Bir kimse ümmetimin yönetiminde görev alır da onlara hoş muamele ederse, sen de ona hoş muamele eyle!"* diyerek Allah'a yalvarmıştır.[27]

İdareciliğe getirilen kişinin halkın problemleriyle ilgilenmesi beklenir. Çünkü Allah Resûlü'nün sünnetine göre idarecilik, halk için sorumluluğu üstlenmeyi, onlar için gayret etmeyi gerektirir. Allah Resûlü'nün idarecilerden yapmalarını istediği hususlardan biri de yönetimindekiler için çalışmalarıdır. Nitekim Sevgili Peygamberimiz, *"Müslümanların idaresini üstlenip de onlar için çalışmayan ve onları doğruya yönlendirmeyen yönetici, onlarla birlikte cennete giremez."* buyurmaktadır.[28]

Allah Resûlü'nün yöneticilerden yapmalarını istediği bir diğer husus, sorumlulukları altındakileri kollayıp gözetlemeleridir. Allah'ın idareciyi emri altındakileri gözetmekle mükellef kıldığını belirten Allah Resûlü, bu görevini yerine getirmeyenlerin âhiret yurdunda büyük hüsrana uğrayacaklarını şöyle belirtmiştir: *"Allah'ın, bir gruba yönetici yaptığı kişi, o grubu doğruya yönlendirmek için çaba sarf etmezse, cennetin kokusunu dahi alamaz."*[29]

[24] M4739 Müslim, İmâre, 26.
[25] T1593 Tirmizî, Siyer, 34; İM2868 İbn Mâce, Cihâd, 41.
[26] B2964 Buhârî, Cihâd, 111.
[27] M4722 Müslim, İmâre, 19.
[28] M366 Müslim, Îmân, 229.
[29] B7150 Buhârî, Ahkâm, 8.

Yönetici, yönettiklerine iyi işleri emredip, onları kötülüklerden korumakla da görevlidir. Toplumun yapmış olduğu kötülüklere, açıktan işledikleri haramlara, suçlara engel olunması yöneticinin sorumluluğundadır. Nitekim Peygamber Efendimiz bu konuda şöyle bir örnek sunmaktadır:

"Allah'ın çizdiği sınırları aşmayarak orada duranlarla bu sınırları aşıp ihlâl edenler, bir gemiye yerleşmek üzere kura çeken topluluğa benzerler. (Bu kuranın sonucunda) onlardan bir kısmı geminin üst katına, bir kısmı da alt katına yerleşirler. Alt kattakiler su almak istediklerinde üst kattakilerin yanından geçmek durumundadırlar. Alt katta oturanlar, 'Hissemize düşen yerden bir delik açsak, üst katımızda oturanlara eziyet vermemiş oluruz.' derler. Şayet üstte oturanlar, bu isteklerini yerine getirmek için alttakileri serbest bırakırlarsa, hepsi birlikte batar helâk olurlar. Eğer bunu önlerlerse, hem kendileri kurtulur, hem de onları kurtarmış olurlar."[30]

Geminin üst katındakiler yöneticilere, alt kattakiler ise yönetilenlere benzetilebilir. Yönetici, sorumluluğu altındaki kimselerin hatalarını düzeltmezse, bu hatalarının sonuçlarından yalnızca hatayı işleyenler değil, toplumun tamamı etkilenecektir. Bu açıdan bakıldığında yöneticinin toplumun her kesimi ile ilgilenmesi, onların sorunlarını dinleyip çözüm aramasının gerekliliği görülecektir. Yöneticinin bir kenara çekilip halkın sorunlarıyla ilgilenmemesi ise kendi sonunu getirecektir.

İdarecinin, üstlendiği yöneticilik emanetini ifa ederken kendi başına hareket etmemesi, alınacak kararlarda sorumluluğunu üstlendiği insanların da görüşlerine müracaatta bulunması da büyük önem arz etmektedir. Peygamber Efendimizin yöneticilerden yapmalarını ısrarla istediği şeylerden biri de budur. Zaten Yüce Allah da bu hususu, *"...Yönetimde onlara danış."* âyetiyle emretmektedir.[31] Allah Teâlâ'nın bu emrine binaen Allah Resûlü yönetimde önemli konularda ashâbıyla sürekli istişare hâlinde olmuş ve kararlarını istişareler sonucunda vermiştir. Allah'ın Resûlü olmasına ve vahiy almasına rağmen yönetimini istişare ile yürütmüştür.[32] Nitekim Ebû Hüreyre, "Resûlullah'tan (sav) daha çok ashâbıyla istişare eden bir kimseyi görmedim." demiştir.[33]

Allah Resûlü yönetimde ashâbıyla istişare ederek hareket ederken,[34] istişarenin yönetimde olmazsa olmaz bir gereklilik olduğunu şu ifadelerle vurgulamıştır: *"İdarecileriniz iyi kimselerden, zenginleriniz cömert kişilerden olduğunda ve işleriniz, aranızda istişare ile yürütüldüğünde, yeryüzünde yaşamanız toprak altına girmenizden daha hayırlıdır."*[35]

[30] B2493 Buhârî, Şirket, 6; B2686 Buhârî, Şehâdât, 30.
[31] Âl-i İmrân, 3/159.
[32] B7176 Buhârî, Ahkâm, 26; B4178 Buhârî, Meğâzî, 36.
[33] T1714 Tirmizî, Cihâd, 35.
[34] T169 Tirmizî, Salât, 12.
[35] T2266 Tirmizî, Fiten, 78.

Allah Resûlü idarecilerin yapmaları gereken hususları sıraladığı gibi yapmamaları gereken hususları da sıralamıştır. Yapılmaması gereken şeyleri yapmayı da göreve hıyanet olarak kabul etmiş ve böyle bir tutum sergileyenleri âhirette karşılaşılacak ağır cezalar konusunda uyarıda bulunmuştur.

Göreve getirilen kişinin, çok küçük bile olsa, hak etmediği bir şeyi alıp gizlemesini Allah Resûlü göreve hıyanet olarak nitelendirmiş ve böyle bir hareketin cezasının ağır olacağını, idarecilikle görevlendirdiği bazı şahısların yanında şöyle ifade etmiştir: *"Sizden herhangi bir kimseyi görevli tayin edersek ve o da bir iğneyi hatta daha küçük bir şeyi bizden gizlerse bu hıyanet olur, kıyamet gününde o gizlediği şeyle gelir!"*[36]

Peygamber Efendimiz bu konudaki tavizsiz tutumunu gerekli gördüğü her yerde sergilemiş ve önde gelen sahâbîlerini bile, bu konuda uyarmıştır. Muâz b. Cebel (ra) Allah Resûlü ile ilgili bir hatırasını şöyle aktarmaktadır:

"Resûlullah (sav) beni Yemen'e vali olarak gönderiyordu. Yemen'e hareket edeceğim sırada peşimden bir haberci göndererek beni geri çağırdı ve şöyle dedi: *'Seni niçin geri çevirdiğimi biliyor musun? Benim iznim olmadan (ganimetten) hiçbir şey alma! Çünkü bu bir hainliktir. Her kim bu dünyada böyle bir hainlik yaparsa kıyamet günü (Allah'ın huzuruna), yaptığı o hainlikle getirilir. İşte seni bunun için çağırmıştım, şimdi vazifene gidebilirsin.'*"[37]

Yönetici ile yönetilenlerin ahenkli bir ilişki kurabilmeleri için ilk şart birbirlerine güvenmeleridir. Yönetilenin yöneticisine karşı güven duyabilmesi için de yöneticinin dürüst olması ve yalan söylememesi gerekir. Zira yalanın olduğu bir yerde dürüstlük ve güvenden bahsedilmesi mümkün değildir. Allah Resûlü'nün yöneticilerden asla yapmamalarını istediği ve üzerinde çok durduğu hususlardan biri de budur. Çünkü Allah Resûlü'nün bildirdiğine göre bir insan, kendini bir kere yalana kaptırdı mı bundan kopamaz ve daima yalan söyler.[38] Yalan söyleyen yöneticiyle de kıyamet gününde Allah'ın asla konuşmayacağını Sevgili Peygamberimiz haber vermektedir.[39]

Sevgili Peygamberimiz yöneticilerden idareleri altındaki kişileri asla aldatmamalarını isteyerek şu uyarıda bulunmuştur: *"Allah'ın bir gruba yönetici kıldığı kimse, idaresi altındakilere ihanet üzere ölürse, Allah ona cenneti haram kılar."*[40]

Allah Resûlü yöneticilerin halka sû-i zanda bulunarak şüpheli muamelesi yapmamalarını istemiştir. Böyle bir tavır içerisine girmenin tehlike-

[36] M4743 Müslim, İmâre, 30.
[37] T1335 Tirmizî, Ahkâm, 8.
[38] M6639 Müslim, Birr, 105.
[39] M296 Müslim, Îmân, 172.
[40] M4729 Müslim, İmâre, 21.

sini ise şöyle ifade etmiştir: *"Bir yönetici, idaresi altında bulunan kimselere sû-i zan ile muamele yapmaya kalkışacak olursa onları fesada sürükler."*[41]

Üstlenilen göreve karşı ihanet sayılabilecek hususlardan biri de idarecinin, kapısını muhtaç ve yoksulun yüzüne kapatmasıdır. Resûlullah (sav) böyle idareciler için de, *"Herhangi bir idareci kapısını ihtiyaç sahibine, yoksula ve elinde hiçbir şeyi olmayan bir fakire kapatırsa, ihtiyaç ve fakirlik içine düştüğünde Allah da göğün (cennetin) kapılarını onun yüzüne kapatır."* buyurmaktadır.[42]

Allah Resûlü'nün üzerinde durduğu hususlar göz önünde bulundurulduğunda, yöneticilere ağır bir sorumluluk yüklendiği anlaşılmaktadır. Bu sorumlulukların hakkıyla yerine getirilmesi ise ancak âdil bir yönetim ile mümkündür. Nitekim Peygamber Efendimiz, *"Yönetici bir kalkandır. Onun ardında savaşılır, onunla tehlikelerden korunulur. Şayet o, Allah'a karşı sorumluluk bilincini emreder ve adaletle hükmederse bütün yaptıklarından sevap kazanır. Bundan başka bir şey emrederse yaptıklarının karşılığını (vebalini) çeker."*[43] buyurarak, âdil yöneticinin yaptığı hizmetin karşılığını alacağını bildirmektedir. Bu sayede idareci, hem yaptığı güzel hizmetler sebebiyle dünyada takdir görecek, huzur ve barış içerisinde yönetimini uzun yıllar devam ettirebilecek, hem de ecir ve sevap olarak âhirette bunun karşılığını görecektir.

Peygamberimizin tanımladığı âdil yönetici, yönettiklerinin dertlerini dinler, onlara çözümler bulur, onların her türlü ihtiyacını gidermeye çalışır, onlara hoş muamele eder, hiçbir fark gözetmeksizin eşit davranır, adam kayırma, rüşvet gibi yöntemlere başvurmaz. Hak etmediği şeye el uzatmaz, yalan söylemez, halkının güvenini kazanır... Adaletle yönetilen böyle bir toplumda huzur ve barış hâkim olur. İsyan, kargaşa ve terör bu toplumdan uzak olur.

Buna mukabil adalet olmayan yerde zulüm vardır, haksızlık hâkimdir. Zalim yönetici, hevâ ve heveslerine uyar, yöneticilik vasfı olmadığı için eziyet, işkence ve baskı ile işlerini yürütmeye çalışır. Böyle bir idarecinin olduğu yerde doğal olarak huzur ve refahtan, sosyal ve ekonomik gelişmişlikten, bilimsel çalışmalardan söz edilemez.

Toplumsal düzenin tesisinde yöneticinin tavrı kadar olmasa bile yönetilenin de tavrı önemlidir. İdareciler gibi yönetilenlerin de görevleri ve sorumlulukları vardır. Yönetilenler, başlarına getirilen idareciye itaat etmek ve ona yardımcı olmak durumundadırlar. Nitekim Yüce Allah, *"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin. Sizden olan idarecilere de..."* buyurur.[44]

[41] D4889 Ebû Dâvûd, Edeb, 37; HM24316 İbn Hanbel, VI, 4.
[42] T1332 Tirmizî, Ahkâm, 6; HM16037 İbn Hanbel, III, 481.
[43] M4772 Müslim, İmâre, 43; N4201 Nesâî, Bîat, 30.
[44] Nisâ, 4/59.

Peygamber Efendimiz de yönetilenlerin, başlarına geçen idarecilere itaat etmeleri gerektiği üzerinde ısrarla durmuş ve bu itaatin önemini şu şekilde vurgulamıştır: *"...Her kim emîre (yöneticiye) itaat ederse şüphesiz bana itaat etmiş olur. Her kim de ona isyan ederse şüphesiz bana isyan etmiştir."*[45]

Allah Resûlü Veda Haccı'nda toplanan büyük kalabalığa da, *"Ey insanlar! Allah'a karşı sorumluluk bilinci içerisinde olun. Sizin başınıza kulağı kesik Habeşli bir köle bile getirilmiş olsa Allah'ın Kitabı'na göre hareket edip size de onu uyguladığı sürece emirlerini dinleyin ve itaat edin!"* şeklinde seslenmiştir.[46]

Yönetilen ilk önce idareciye karşı samimi davranmalıdır.[47] Bu samimiyet, yöneticiye karşı dürüst ve açık sözlü olmak, gerektiğinde destek vermek, gerektiğinde uyarmak, itiraz etmek, eleştirmek, hatta tavır koymak ile gerçekleşir. Bunlar, yönetilenlere düşen görevlerdir. Nitekim Sevgili Peygamberimiz yöneticiye karşı içtenlikle davranmayı en doğru işlerden kabul etmiş,[48] yönetici zalim olduğunda ise onun karşısında hakkı söylemeyi cihadın en faziletlisi olarak nitelemiştir.[49] Nitekim devesinin üzengisine ayağını koymuş bir hâldeyken kendisine, "Cihadın hangisi daha üstündür?" diye soran bir kişiye de *"Zalim idarecinin karşısında hakkı söylemektir."* diye cevap vermiştir.[50]

Görevine hıyanet eden yöneticilerin destekçileri olmasa bu tarz yaklaşımlarını devam ettirmeleri oldukça zordur. Bazı insanlar kişisel menfaatleri uğruna yapılan haksızlıklara göz yumarak, bilerek veya bilmeyerek idareciye destek verebilirler. Hıyanet içinde bulunan idareci de bazılarının, yanında yer almasını, yaptıklarının doğruluğuna bir delil kabul edebilir. Yönetilenlerin yanlış fiilleri bulunan bir yöneticiye bu şekilde destek vermemelerini isteyen Allah Resûlü, Kâ'b b. Ucre'ye şöyle söylemiştir: *"Yâ Kâ'b! Benden sonra gelecek bazı devlet adamlarından seni Allah'a sığındırırım. Her kim onların kapılarından girer, yalanlarını doğru sayar, yaptıkları zulümlerine yardımcı olursa ne o benden sayılır, ne de ben ondan. O kimse mahşer günü havzımda benim yanıma gelemez. Her kim de onların kapılarından girsin veya girmesin onların yalanlarını doğrulamaz, yaptıkları zulümlere yardım etmezse o bendendir, ben de ondanım. Mahşer günü bu kişi havzımın yanına gelecektir..."*[51]

Yöneticiye itaat konusu üzerinde hadislerde ısrarla durulmaktadır. Peki, yöneticinin verdiği her emre itaat etmek gerekir mi? İtaatin sınırı nedir? Yöneticinin verdiği her emir uygulanır mı? Sahâbenin yaşadığı şu ilginç olay hakkında Peygamber Efendimizin yorumu bu itaatin sınırını çizecek mahiyettedir:

[45] M4747 Müslim, İmâre, 32.
[46] T1706 Tirmizî, Cihâd, 28; B7142 Buhârî, Ahkâm, 4.
[47] M196 Müslim, Îmân, 95.
[48] T2658 Tirmizî, İlim, 7;İM3056 İbn Mâce, Menâsik, 76.
[49] T2174 Tirmizî, Fiten, 13; N4214 Nesâî, Bîat, 37.
[50] N4214 Nesâî, Bîat, 37; İM4012 İbn Mâce, Fiten, 20.
[51] T614 Tirmizî, Cum'a, 79; N4213 Nesâî, Bîat, 36.

Hz. Peygamber bir seriyye hazırlayıp, onlara ensardan Abdullah b. Huzâfe'yi komutan olarak tayin eder. Ordu hareket etmeden önce de askerlerin ona itaat etmesini emreder. Yolda ilerlerken, askerler bir şekilde komutanı kızdırırlar. Bunun üzerine şakacı bir kişiliğe sahip olan Abdullah b. Huzâfe onlara, "Hz. Peygamber bana itaat etmenizi emretmedi mi?" der. Askerler de "Evet." diye cevap verirler. Bunun üzerine onlara odun toplayıp ateş yakmalarını emreder. Askerler de odun toplar ve ateşi yakarlar. Komutan askerlerine bu ateşe girmelerini emreder. Askerler komutan emrettiği için ateşe girmeye niyetlendiklerinde birbirlerine bakarlar. Bunun üzerine bazıları, "Biz Hz. Peygamber'e ateşten kaçmak için tâbi olduk, şimdi ateşe mi gireceğiz?" derler. Bunun üzerine komutanın öfkesi diner ve ateş söndürülür, dolayısıyla hiç kimse ateşe girmeden dönerler. Olay Hz. Peygamber'e (sav) intikal ettiğinde, Peygamber (sav), *"Eğer ateşe girmiş olsaydınız, oradan ebedî olarak çıkamazdınız. İtaat ancak meşru olan hususlarda olur."* buyurur.[52]

"Allah'a isyan olan yerde itaat yoktur." buyuran Hz. Peygamber,[53] yöneticiye itaatin maruf yani iyi işlerde olacağını vurgulayarak, *"Müslüman bir kimsenin hoşlandığı ve hoşlanmadığı her hususta (yöneticisini) dinleyip itaat etmesi gerekir; ancak kendisine Allah'a isyanı gerektiren bir şey emredilmesi hâriç. Eğer kendisine Allah'a isyanı gerektiren bir emir verilirse, bunu dinleme ve buna itaat etme yoktur."*[54] buyurmuştur.

Netice olarak, yönetici ve yönetilen, toplumsal düzenin tesisinde iki önemli unsurdur. Ahenkli bir düzenin sağlanmasında hem yöneticinin hem de yönetilenin sorumluluğu vardır. Yönetici üstlendiği görevi bir emanet olarak telakki edecek ve bu emanetin hakkını verebilmek için çaba sarf edecektir. Yönetilen de başındaki idarecinin meşru taleplerine itaat edecek ve yönetimde ona yardımcı olmaktan geri durmayacaktır. İşte Allah Resûlü'nün uyguladığı ve ümmetinden de uygulamasını istediği yönetimde, yönetenle yönetilenler arası ilişkiler bu şekildedir. Nitekim Sevgili Peygamberimiz, idarecilerin yönetimindekileri sevdiği ve onlara dua ettiği, yönetilenlerin de başlarındaki yöneticileri sevdiği ve onlar için dua ettiği bir yönetici yönetilen ilişkisini hayırlı olarak değerlendirmektedir.[55]

[52] B7145 Buhârî, Ahkâm, 4; M4766 Müslim, İmâre, 40; HS6/53 İbn Hişâm, *Sîret*, VI, 53.
[53] M4765 Müslim, İmâre, 39.
[54] M4763 Müslim, İmâre, 38.
[55] M4805 Müslim, İmâre, 66; T2264 Tirmizî, Fiten, 77.

ADALET
MÜLKÜN TEMELİ

عَنْ حَاجِبِ بْنِ الْمُفَضَّلِ بْنِ الْمُهَلَّبِ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: سَمِعْتُ
النُّعْمَانَ بْنَ بَشِيرٍ يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"اِعْدِلُوا بَيْنَ أَبْنَائِكُمْ، اِعْدِلُوا بَيْنَ أَبْنَائِكُمْ."

Hâcib b. Mufaddal b. Mühelleb'in,
babasından naklettiğine göre o, Nu'mân b. Beşîr'i
Resûlullah'tan (sav) şöyle naklederken işitmiştir:
"Çocuklarınız arasında adaletli davranın, çocuklarınız arasında adaletli davranın!"

(D3544 Ebû Dâvûd, Büyû' (İcâre), 83)

عَنْ أبِى هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:

"إِنَّمَا الإِمَامُ جُنَّةٌ، يُقَاتَلُ مِنْ وَرَائِهِ، وَيُتَّقَى بِهِ، فَإِنْ أَمَرَ بِتَقْوَى اللَّهِ [عَزَّ وَجَلَّ] وَعَدَلَ، كَانَ لَهُ بِذَلِكَ أَجْرٌ، وَإِنْ يَأْمُرْ بِغَيْرِهِ، كَانَ عَلَيْهِ مِنْهُ."

عَنْ أبِى هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:

"سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمُ اللَّهُ فِى ظِلِّهِ يَوْمَ لاَ ظِلَّ إِلاَّ ظِلُّهُ: الإِمَامُ الْعَادِلُ..."

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:

"إِنَّ الْمُقْسِطِينَ عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى عَلَى مَنَابِرَ مِنْ نُورٍ عَلَى يَمِينِ الرَّحْمَنِ، الَّذِينَ يَعْدِلُونَ فِى حُكْمِهِمْ وَأَهْلِيهِمْ وَمَا وَلُوا."

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Devlet otoritesi en büyük hamidir. Haksızlıklarla onun vasıtasıyla (yani hukuk yoluyla) mücadele edilir ve onun vasıtasıyla (tehlikelerden) korunulur. Şayet bu otoriteyi kullanan(lar), Allah'tan sakınmayı emreder ve adaletle hükmeder(ler)se bu yaptıklarından sevap kazanır(lar). Bunun aksine davranır(lar)sa (vebalini) çeker(ler)."*

(M4772 Müslim, İmâre, 43)

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Yedi sınıf insan vardır ki Allah onları gölgesinden (himayesinden) başka gölgenin (himayenin) olmadığı günde, bizzat kendi gölgesinde (himaye edecektir) gölgelendirecektir: Âdil yönetici, ..."*

(B660 Buhârî, Ezân, 36)

Abdullah b. Amr b. Âs'tan nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Yönettikleri insanlara, ailelerine ve sorumlu oldukları kişilere karşı adaletli davrananlar, Allah katında, Rahmân'ın yanında nurdan minberler üzerinde ağırlanacaklar."*

(N5381 Nesâî, Âdâbü'l-kudât, 1)

Mekke yeni fethedilmişti. Allah Resûlü ve Müslümanlar sevinçliydi. Ancak öteden beri Müslümanları rahatsız eden Hevâzinlilerin o sıralarda savaş hazırlıkları yaptıkları haberleri geldi. Allah Resûlü derhâl gözcülerini o bölgeye gönderdi. Durumun doğru olduğu haberini alınca savaş kaçınılmaz oldu.[1] Hz. Peygamber ordusuyla hemen harekete geçti. Tarihte Huneyn veya Hevâzin olarak anılan bu savaşta Müslümanlar işin başında sayılarının çokluğuna güvenerek[2] kendilerinden emin ve rahat hareket edince bozguna uğrayıp geri çekilmek zorunda kaldılar.[3] Ancak Allah Resûlü ve sadık sahâbîlerin teşvikiyle güçlerini yeniden toparlayıp tekrar savaşmaya başladılar ve düşmanlarını mağlup ettiler.[4]

Hevâzinliler savaş meydanına yüklü malları ve çoluk çocuklarıyla gelmişlerdi. Bozguna uğrayıp dağılınca bütün malları Müslümanlara kalmıştı. Allah Resûlü ordusunu Mekke'nin 15 km. kuzey istikametinde yer alan Ci'râne mevkiinde topladı. Savaştan elde ettikleri ganimetleri Müslümanlara paylaştırmaya başladı.[5] Çok geçmeden, Benî Temîm kabilesine mensup Zülhuveysıra adlı bir bedevî geldi ve "Yâ Resûlallah! Adaletli ol!" dedi. Hz. Peygamber, *"Yazıklar olsun sana! Ben de adaletli olmazsam kim adaletli olabilir? Eğer adaletli olmazsam, sen hüsrana uğrarsın, bütün umutların boşa çıkar."*[6] diyerek bu kişiye sitemde bulundu. Başka bir rivayete göre de taksimat sırasında orada bulunan bir adam, "Vallahi bu, adalet gözetilmeyen, Allah'ın rızasını hedeflemeyen bir taksimdir." dedi. Bunu haber alan Hz. Peygamber'in yüzü kıpkırmızı kesildi. *"Allah ve Resûlü âdil olmazsa, kim âdil olur!"* dedikten sonra, *"Allah Musa'ya rahmet eylesin. O bundan daha çok eziyet görmesine rağmen sabretmişti."* buyurdu.[7]

Peygamber Efendimiz bu savaşta, henüz yeni Müslüman olmuş Ebû Süfyân b. Harb, Safvân b. Ümeyye, Uyeyne b. Hısn ve diğer Mekkeli liderlere ganimetten biraz fazla hisse vermiş,[8] böylelikle onların kalplerini İslâm'a ısındırmayı amaçlamıştı. Zülhuveysıra, Allah Resûlü'nün bu uygulamasına itiraz etmişti. Onun beklentisine göre adalet, savaşa katılan her nefere eşit şekilde hisse verilmesiyle gerçekleşebilecekti. Uygulama bu şekilde olmayınca da duruma itiraz etmişti. Allah Resûlü de aslında gani-

[1] ZE2/571 Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, II, 571-572.
[2] AV7/194 Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd*, VII, 194; HS5/113 İbn Hişâm, *Sîret*, V, 113.
[3] Tevbe, 9/25-26.
[4] B4337 Buhârî, Meğâzî, 57.
[5] ZE2/599 Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, II, 599-600.
[6] M2456 Müslim, Zekât, 148.
[7] M2447 Müslim, Zekât, 140; B3405 Buhârî, Enbiyâ, 28.
[8] M2443 Müslim, Zekât, 137.

meti eşit şekilde paylaştırırdı. Ancak burada farklı bir durum vardı. Henüz güçlenmeye başlayan İslâm dininin önde gelen düşmanları Mekke'nin fethi sırasında yeni Müslüman olmuşlar ve on yedi gün sonra da Allah Resûlü ile beraber Huneyn Savaşı'na katılmışlardı. Peygamber Efendimiz İslâm'ı benimsemeleri ve dinde sebat göstermeleri için onlara fazla pay vermiş ve böylece gönüllerini kazanmıştı. Burada yadırganacak bir durum söz konusu değildi. Nitekim Allah Teâlâ zekât verilebilecek kişiler arasında kapleri İslâm'a ısındırılacak olan bu tür kişileri de saymaktaydı.[9] Gerçekten de kendilerine fazla mal verilenler İslâm'a daha sıkı sarılmış ve kendilerini Müslümanlara daha yakın hissetmişlerdi. Hatta kendisine fazla mal verilenlerden birisi Mekke'nin ileri gelenlerinden Safvân b. Ümeyye idi. Safvân daha sonra şu itirafta bulunmaktan kendini alamamıştı. "Resûlullah, insanlar içinde en sevmediğim kimse idi. Fakat Huneyn günü, bana o kadar çok mal verdi ki, neticede o, bana insanların en sevimlisi hâline geldi."[10]

Allah Resûlü'nün en önemli özelliklerinden biri âdil olmasıydı. O, câhiliye toplumunda yaygın olan haksızlık ve zulmün, tahakkümün, dengesizliğin bulunduğuna şahit olduğundan, bütün bunları düzeltmek maksadıyla insanlar tarafından kabul edilebilecek, adalete dayalı bir sosyal düzen kurmak üzere ilâhî bir görev üstlenmişti. Nitekim bütün hayatı da adaletin tesisi için mücadeleyle geçmiştir.

Adalet, kabaca, "bireysel ve toplumsal hayatta dirlik ve düzeni, hakkaniyet ve eşitlik ilkelerine uygun yaşamayı sağlayan ahlâkî erdem" olarak tanımlanabilir. Adalet, bireysel ve sosyal anlamda insanlar arasında dirlik ve düzenin sağlanması için eşitlik ve hakkaniyet esaslarına uygun hareket etmeyi gerektirir. Hakkaniyetin temin edilmesi, bütün hukuk düzenlemelerinin, kanun ve nizamların ortaya çıkmasının temel ve nihaî sebebidir. Çünkü insanlar arasında malların, hakların, görevlerin, dengeli ve ölçülü bir şekilde bölüşülmesi; insan şeref, onur ve haysiyetinin korunması, adaletin uygulanması ile gerçekleşir.

Adalet kayıtsız şartsız eşitlik olarak anlaşılmamalıdır. Adalet, her hak sahibine hakkının verilmesidir. Mutlak eşitlik prensibi ile hareket etmek her zaman adaleti sağlamayabilir. Çünkü insanlar fiziksel ve zihinsel özellikleri kültürel birikimleri ve yetenekleri bakımından farklı durumlarda olduklarından katı eşitlikçi tutum adaleti sağlamak yerine, adaletin zıttı olan zulmü doğurabilir. Adaletin eşit uygulanması, hukuk önünde eşitlik ve her bireyin eşit haklara ve imkânlara sahip olması ile ilgilidir. Peygam-

[9] Tevbe, 9/60.
[10] M6022 Müslim, Fedâil, 59.

ber Efendimizin vefatına yakın bir zamanda verdiği şu mesaj çok manidardır: *"Ey insanlar! Şunu iyi biliniz ki Rabbiniz birdir, babanız da birdir. Arap'ın Arap olmayana, Arap olmayanın Arap'a, beyaz tenlinin siyaha, siyah tenlinin de beyaza bir üstünlüğü yoktur."*[11] İslâm inancında bütün insanlar tarağın dişleri gibi eşit kabul edilir.[12] Bütün insanlar etnik köken, ırk, aile, kabile, sosyal sınıf, renk, din ve dil gibi özelliklerine bakılmaksızın hukuk önünde eşittir. İslâm, insanlar arasında adaletin tesis edilmesini hedeflerken, insanlar arasında ihsan, fedakârlık ve başkasını kendine tercih gibi insanî faziletlerin yaygınlaştırılmasını öğütlemektedir.[13]

Adalet, temel insan hakları ve değerleri açısından insanlar arasında hiçbir ayırım yapılmaksızın her hakkın sahibine verilmesini temin etmeyi amaçlamaktadır. Peygamber Efendimizin farklı vesilelerle dile getirdiği, *"Her hak sahibine hakkını ver."*[14] öğüdü, bu konuyu açıklığa kavuşturacak temel bir ilkedir. Buna göre ana ölçülere bağlı kalmak suretiyle her kişiye hak ettiğinin verilmesi, adaletin en güzel şekilde temin edilmesini sağlayacaktır. Kişiye hak ettiği değer ölçüsünde mükâfat veya ceza verilmesi insanî erdemlerin gelişmesi ve yerleşmesi açısından son derece önemlidir. Nitekim Hz. Peygamber'den sonra iş başına geçen ilk iki halifenin Müslümanlara yıllık olarak dağıttıkları meblağı belirlemedeki farklı bakışı bunun tipik bir örneğidir. Bu konuda Hz. Ebû Bekir Peygamber Efendimizin eşit dağıtım ilkesini esas alarak herkese eşit hisse vermiştir. Ancak adaletiyle ün salmış olan Hz. Ömer kendi döneminde hizmet-liyakat prensiplerinden hareketle herkese farklı oranda hisse dağıtmayı tercih etmiştir.[15]

Esmâ-i Hüsnâ'dan "el-Adl" ve "el-Muksit" isimleri mutlak adalet sahibi olan Allah'ın, bütün varlığı adalet ile yarattığını ifade eder. Bundan dolayıdır ki Yüce Allah, sorumluluk verdiği insanların da bu ilke ile hareket etmelerini istemiştir. *"Allah göğü yükseltti ve mizanı (dengeyi) koydu. (Siz, ey insanlar), sakın dengeyi bozmayın. Ölçüyü adaletle tutun ve eksik tartmayın."*[16] âyetinde kâinatın bir mizan (denge ve ölçü) dâhilinde yaratıldığı, insanlar arası bütün ilişkilerin adaletin de sembolü olan mizan (denge, ölçü) esasına uygun olması gerektiğini belirtmiştir. İnsanın maddî ve mânevî bakımdan bir mizan içinde yaratıldığı da, *"O değil mi seni yaratan, seni düzgün ve dengeli kılan."*[17] âyetiyle vurgulanmıştır. İnsanı ve insan için yaratılan kâinatı yerli yerinde, belirli düzen, intizam ve neticede bir mizan ile yaratan, *"Allah adaleti, ihsanı, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor."*[18]

[11] HM23885 İbn Hanbel, V, 411.
[12] MB195 Kudâî, *Müsnedü'ş-şihâb*, 1/145.
[13] Âl-i İmrân, 3/92; Nahl, 16/90; Haşr, 59/9.
[14] B1968 Buhârî, Savm, 51; T2121 Tirmizî, Vesâyâ, 5.
[15] BS13272, BS13274 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, VI, 574, 575.
[16] Rahmân, 55/7-9.
[17] İnfitâr, 82/7.
[18] Nahl, 16/90.

âyetiyle de insanların idarede, yargıda ve bütün insanî ilişkilerinde adalet ölçülerine göre hareket etmelerini istemiştir.

Şu veya bu hakkı çiğneyerek zalim vasfı kazanan bir insan, âhiret günü bu zulmünün karşılığı olan azapla karşılaştığında, sahip olduğu her şeyi hatta yeryüzünde bulunan bütün zenginlikleri bu azaptan kurtulmak için vermek isteyecektir. Ancak yüce mahkemenin tavrı bellidir: *"Aralarında adaletle hükmolunur ve onlara zulmedilmez. Yine bilesiniz ki, Allah'ın vaadi haktır, fakat onların çoğu bilmez."*[19]

Allah'ın verdiği söz, hassas bir denge ve adalettir: *"Yeryüzü, Rabbinin nuru ile aydınlanır, kitap konulur, peygamberler ve şahitler getirilir ve aralarında hakkaniyetle hüküm verilir. Onlara asla zulmedilmez."*,[20] *"Biz, kıyamet günü için adalet terazileri kurarız. Artık kimseye, hiçbir şekilde haksızlık edilmez. (Yapılan iş), bir hardal tanesi kadar dahi olsa, onu (adalet terazisine) getiririz. Hesap gören olarak biz (herkese) yeteriz."*[21]

Kişinin başkalarına karşı olduğu gibi bizzat kendisini ilgilendiren meselelerde bile istediği veya kendi düşünceleri doğrultusunda dilediği gibi sınırsız ve ölçüsüz davranma hakkı yoktur. Kişi, kendine karşı da âdil olmalıdır. İnsanın yaptığı ibadetler dahi bu çerçeveye dâhildir. Kişinin, üzerinde bizatihi kendi nefsinin hakkı vardır, Rabbinin hakkı vardır, misafirinin hakkı vardır, ailesinin hakkı vardır ve her hak sahibine hakkını verme yükümlülüğü vardır.[22]

Özellikle eşlerin birbirleri üzerindeki haklara riayet etmeleri, haksızlık etmemeleri gerekir. Hz. Peygamber'in bu konuda ne kadar hassas olduğu birçok rivayette dile getirilmiştir.[23] Çünkü adalet bilincinin oluştuğu ilk yer şüphesiz ailedir. Cinsiyet farkı gözetilmeksizin bütün aile bireylerinin maddî ve mânevî gereksinimlerinin Allah'ın belirlediği adalet ölçüleri içinde karşılandığı bir ailede yetişen insanlar, hayatları boyunca âdil davranmaya namzettir. Bunun içindir ki Allah Resûlü, *"Allah'tan hakkıyla sakının!"* diye başladığı uyarının hemen peşinden, *"Çocuklarınız arasında adaletli davranın."*[24] buyurmuştur. Çünkü Allah korkusu ile adalet komşudur, yan yanadır, birbirinin tamamlayıcısıdır. Yine Hz. Peygamber'in verdiği müjdeye göre bu hassasiyete sahip ana babalara verilecek karşılık ise doğrudan cennet olacaktır.[25]

Adalet duygusunun filizlendiği yer olması açısından aile ocağı ve buradaki tasarruflar Allah Resûlü'nün özel dikkat gösterdiği hususlar olmuş, o (sav) hakkaniyete uygun olmayan davranışları asla onaylamamıştır. Ni-

[19] Yûnus, 10/54-55.
[20] Zümer, 39/69.
[21] Enbiyâ, 21/47.
[22] T2413 Tirmizî, Zühd, 63.
[23] D2134, D2135 Ebû Dâvûd, Nikâh, 37-38.
[24] D3544 Ebû Dâvûd, Büyû' (İcâre), 83; B2587 Buhârî, Hibe, 13.
[25] D5146 Ebû Dâvûd, Edeb, 120-121.

tekim servetinin bir kısmını çocuklarından birine bağışlayan sahâbîye karşı takındığı tavır, bunun güzel bir örneğidir. Nu'mân b. Beşîr'in annesi Amra bint. Revâha, eşinden, çocuğu için bir miktar mal ister. Nu'mân'ın babası ise işin üzerine düşmez ve bir yıl kadar eşini oyalar. Ancak eşi talebinden vazgeçmez. Sonunda babası Nu'mân'a bağışta bulunmayı kabul eder. Ancak bu sefer de annesi, yapacağı bu hibeye Allah Resûlü'nü şahit göstermedikçe ikna olmayacağını ifade eder. Babası, o zaman henüz bir çocuk olan Nu'mân'ın elinden tutarak Efendimize gider ve durumu şöyle arz eder: "Yâ Resûlallah bu çocuğun annesi Bint Revâha, ona yaptığım bağışa şahit olmanı istiyor." Hz. Peygamber hemen sorar: *"Başka çocuğun var mı?"* "Evet, var." yanıtını alınca tekrar sorar: *"Peki, hepsine aynı miktarda mal verdin mi?"* Baba, "Hayır, ey Allah'ın Resûlü!" diye cevaplar. Resûlullah bunun üzerine, *"O zaman beni şahit tutma. Çünkü ben adaletsizliğe şahit olamam!"*[26] buyurur. Ayrıca, *"İyilik yapmaları konusunda çocuklarının sana eşit davranmalarını istemez misin?"* diye ekler. Nu'mân'ın babası, "Elbette isterim yâ Resûlallah!" diye cevap verir. *"O hâlde bu yaptığın olmaz!*[27] *Çocuklarınız arasında eşitliği gözetin.*[28] *Onların sana iyi davranmaları nasıl senin onlar üzerindeki hakkın ise aralarında adaletli davranman da onların senin üzerindeki haklarıdır."* buyurur Hz. Peygamber.[29] Bu bilincin hâkim olduğu bir ailede yetişen çocuk, gelecekte hayata atıldığı zaman kendine karşı olduğu gibi diğer bütün insanlara da adalet ile muamelede bulunacaktır. Hangi işi yaparsa yapsın, hangi sorumluluğu üstlenirse üstlensin durum değişmeyecektir. İster en üst düzeyde bir yönetici isterse bir işverenin emri altında çalışan işçi olsun gönlünde her zaman hak ve hakkaniyet duygusu, adalet hissi ve Allah korkusu bulunacaktır.

Adaletin uygulanması ve toplumda yaygınlaşması için yöneticilere büyük görevler düşmektedir. Kur'an'ın ilk muhatabı ve insanlığın rehberi, *"(Herhangi bir konuda) hakemlik yaptığınız zaman âdil olun."*[30] hadisiyle her hükmün dayanması gereken temel kaidenin adalet ilkesi olduğunu belirtmiştir. Bundan dolayı Allah Resûlü yöneticilere âdil olmaları hususunda sık sık tavsiyelerde bulunurdu. Çünkü devletin âdil olması bütün toplumu etkilemekte ve yönetenlerle yönetilenler arasında güvene dayalı bir bağ kurmaktadır. Bu hususta Allah Resûlü şöyle buyurmuştur: *"Devlet otoritesi en büyük hamidir. Haksızlıklarla onun vasıtasıyla (yani hukuk yoluyla) mücadele edilir ve onun vasıtasıyla (tehlikelerden) korunulur. Şayet bu otoriteyi kullanan(lar), Allah'tan sakınmayı emreder ve adaletle hükmeder(ler)*

[26] M4182 Müslim, Hibe, 14.
[27] M4185 Müslim, Hibe, 17.
[28] M4186 Müslim, Hibe, 18.
[29] D3542 Ebû Dâvûd, Büyû' (İcâre), 83.
[30] ME5735 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, VI, 40-41.

se bu yaptıklarından sevap kazanır(lar). Bunun aksine davranır(lar)sa (vebalini) çeker(ler)."[31]

Hz. Peygamber'in verdiği müjdeye göre, âdil yönetici, duaları reddedilmeyen üç grup insandan biridir.[32] Âdil bir yönetici, haktan, hukuktan yana ortaya koyduğu adaletli yönetimin olumlu sonuçlarını dünyada fazlasıyla görür. Adaletin egemen olduğu bu idarede, huzur, esenlik, dirlik olur. Fakat o, asıl mükâfatını kıyamette elde eder. Peygamber Efendimiz Allah Teâlâ'nın onu, kendi özel himayesinde tutacağı yedi sınıf insandan ilki olarak zikretmiştir.[33] Zira o, Allah katında en çok sevilen kişidir ve bu sevgi nedeniyle O'nun en yakınında bulunur. Bu büyük günde Allah'ın en çok kızdığı kişiler ise en şiddetli azaba uğrayacak olan zalim idareciler olacaktır.[34]

Şüphesiz adaletin en çok arandığı alan yargıdır. Hatta yargı, bizzat bunun için vardır. Bu vasfıyla yargı, toplumun bireyleri arasındaki dengeyi temin eden, oluşabilecek düşmanlıkları engelleyen, hak ve adaletin şahsî ve keyfî hesaplara göre taksimine engel olan temel müessesedir. Buna binaen Allah Teâlâ, kendi Sevgili Elçisi'ni bile uyarır ve ona, "*... Eğer hüküm verirsen, aralarında adaletle hükmet. Zira Allah âdil olanları sever.*"[35] buyurur. Şüphesiz bu husus diğer insanlar için de geçerlidir: Nitekim, "*Allah, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hüküm verdiğiniz zaman adaleti yerine getirmenizi emretmektedir.*"[36] Yaşanan şu örnek Allah Resûlü'nün adalet anlayışını en güzel şekilde yansıtmaktadır. Arapların en saygın kabilelerinden olan Kureyş'in Mahzumoğulları koluna mensup Fâtıma bnt. el-Esved isimli bir kadın vardı.[37] Bu saygınlığın arkasına gizlenip yasal olmayan şeyler yapıyordu. Tanınmış insanların adını kullanarak, toplumun zenginlerinden borç istiyordu.[38] Ancak Fâtıma zamanı gelmesine rağmen borcunu ödemiyordu. Bunun üzerine alacaklılar, Fâtıma'nın borç isterken adını kullandığı kişilere gidip alacaklarını istediler. Oysa bu insanların hiçbir şeyden haberi yoktu. Olayın biraz üzerine gidince Fâtıma'nın yalan söylediği, aslında her şeyi kendisi için yaptığı anlaşıldı. Ancak o, her şeyi inkâr etmekteydi. Alacaklılar için başka çare kalmamıştı. Onu Hz. Peygamber'e şikâyet ettiler. Allah Resûlü olayı hırsızlık olarak değerlendirdi ve kadının cezalandırılmasını emretti.[39]

Fâtıma'nın mensubu olduğu Mahzûmoğulları, kendi isimlerini taşıyan birinin cezalandırılmasını istemediler. Kabilenin önemli isimleri hemen bir araya gelip Fâtıma'yı cezadan kurtaracak bir yol aradılar. Allah Resûlü'nün çok sevdiği azatlısı Üsâme'yi ikna edip Hz. Peygamber'e aracı

[31] M4772 Müslim, İmâre, 43; B2957 Buhârî, Cihâd, 110.
[32] HM8030 İbn Hanbel, II, 305.
[33] B660 Buhârî, Ezân, 36.
[34] HM11192 İbn Hanbel, III, 23.
[35] Mâide, 5/42.
[36] Nisâ, 4/58.
[37] İBS931 İbn Abdülber, *İstîâb*, 931.
[38] N4902 Nesâî, Kat'u's-sârık, 6.
[39] İF12/90 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, XII, 90.

olarak gönderdiler. En sevdiği insanların birinden gelen bu beklenmedik talep karşısında Allah Resûlü oldukça kesin ve keskin konuşmuş ve *"Bizzat Allah tarafından tespit edilmiş bir cezanın affını mı istiyorsun!"* diyerek Mâide 5/38. âyetine atıfta bulunmuştur.

Daha sonra insanları toplamış ve şu açıklamayı yapmıştır: *"Sizden önceki insanlar şu yüzden helâk oldular: Onların ileri gelenlerinden biri hırsızlık yaptığında onu bırakırlar, güçsüz ve zayıf biri çaldığında ise onu cezalandırırlardı. Allah'a yemin olsun ki eğer Muhammed'in kızı Fâtıma hırsızlık yapsaydı, onun elini de keserdim."*[40] Allah Resûlü, bu sözleriyle ne şahsî bakış açılarının, ne akrabalık bağlarının, ne soy-sop veya tabaka farklılıklarının, ne ırk veya kabile ilişkilerinin adalete engel olamayacağını vurgulamıştır.

Allah Resûlü hayatı boyunca adaletin yerleşmesi için uğraşmış ve bunu da temin etmiştir. Hicretten önce Medine'den Mekke'ye gelip Allah Resûlü'ne biat eden sahâbîlerden olan Ubâde b. Sâmit'in, Allah Resûlü'ne nerede olurlarsa olsunlar adaleti dile getirmek ve bu konuda hiç kimsenin kınamasından korkmamak üzere biat ettiklerini söylemesi,[41] Kutlu Elçi'nin adaleti tesis etmek için harcadığı çabayı göstermektir. Nitekim Allah Teâlâ da, *"Ey iman edenler! Adaleti titizlikle ayakta tutan, kendiniz, ana babanız ve akrabanız aleyhinde de olsa Allah için şahitlik eden kimseler olun. (Haklarında şahitlik ettikleriniz) zengin olsunlar, fakir olsunlar Allah onlara (sizden) daha yakındır. Hislerinize uyup adaletten sapmayın, (şahitliği) eğer, büker (doğru şahitlik etmez), yahut şahitlik etmekten kaçınırsanız (biliniz ki) Allah yaptıklarınızdan haberdardır."*[42] buyurmuştur.

Adaletin tesisi bir anlamda hâkimin objektif tutumuna ve hakkaniyet kıstaslarına göre davranmasına bağlıdır. Bu sebeple hâkim, yargılama esnasında şahsî davranamaz. Meselâ öfkeli iken davaya bakmaz, taraflar arasında hüküm vermez.[43] Taraflar hakkında ön yargısı yoktur. Onlardan birine karşı duyduğu kin, onu adaletten alıkoymaz.[44] O, insaf sahibi olduğu kadar tarafsızdır da. Bu nedenle davacılar huzuruna geldiğinde onları aynı dikkatle dinler.[45] Mesele hakkında bir kanaati oluşuncaya kadar soruşturmasına devam eder. Varsa şahitlere müracaat eder. Zira büyük hesap gününde Allah Teâlâ da, verdiği hükümler karşısında kullarının herhangi bir şüphesi kalmasın diye ilâhî mesajları kendilerine ileten peygamberleri ve diğer şahitleri yüce huzuruna çağırır.[46]

Şahitlere emredilen de yine haktan yana olmaları ve adaletten ayrılmamalarıdır. Önemine binaen Yüce Allah, adalete uygun bir hâkimlik

[40] B3475 Buhârî, Enbiyâ, 54.
[41] N4158 Nesâî, Biat, 4.
[42] Nisâ, 4/135.
[43] B7158 Buhârî, Ahkâm, 13; D3589 Ebû Dâvûd, Kadâ' (Akdiye), 9.
[44] Mâide, 5/8.
[45] D3582 Ebû Dâvûd, Kadâ' (Akdiye), 6.
[46] Zümer, 39/69.

ve şahitliği doğrudan iman ile ilişkilendirir, *"Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik eden kimseler olun!"* uyarısına, *"Ey iman edenler!"* hitabıyla başlar.[47] Diğer bir önemli nokta ise adaleti temin için uğraşmanın sadece eşe dosta karşı değil, düşmanlara karşı da uygulanması gerektiğidir.

İşte bu hususları dikkate alan bir hâkim, Allah Resûlü'nün beyanına göre, cennetliktir. Böyle bir sorumluluğa talip olan kişi, bunun gereğini düşünmeli ve ona göre davranmalıdır. Zira Hz. Peygamber, *"Her kim Müslümanlar arasında hâkimlik yapmak ister ve bunu elde ettikten sonra adaleti zulmüne baskın gelirse cennetlik olur. Zulmü adaletine baskın gelen kimse ise cehennemlik olur."* buyurmuştur.[48] Bütün bu uyarılar doğrultusunda hem davalı hem de davacı doğruyu söylemeli, şahitler sadece bildiklerini ve gördüklerini anlatmalı, hâkim ise tarafsız davranarak adaletin yerine gelmesine katkıda bulunmalıdır.

Adil yönetici Hz. Ömer'in şu uygulaması güzel bir örnektir: Halife Hz. Ömer ve ashâbdan Übey b. Kâ'b arasında bir konuda anlaşmazlık meydana gelir. Bunu çözmek üzere hukukî davalara bakan sahâbîlerden Zeyd b. Sâbit'e giderler. Zeyd misafirler gelir gelmez özellikle Halife Ömer'e karşı saygılı davranıp ona oturması için yer açar. Bu durum âdil Halife Hz. Ömer'in hoşuna gitmez ve hemen müdahale eder: "Vereceğin kararda ilk adaletsizliği yaptın. Ben Übey ile aynı yerde oturacağım." der. Übey b. Kâ'b, davasını ileri sürünce Hz. Ömer bu iddiayı kabul etmez. Ancak bu durumda da Hz. Ömer'in yemin etmesi gerekmektedir. Zeyd, Übey'e hitaben, "Halife'ye yemin ettirme. Davacı olduğun kişi bir başkası olsaydı sana böyle bir teklifte bulunmazdım." der. Bu teklifi duyan Hz. Ömer bunu da ayrıcalık kabul ederek hemen yemin eder. Ardından da Zeyd hakkında şöyle demekten kendini alamaz: "Ömer ile herhangi bir Müslüman onun yanında aynı konumda olmadıkça Zeyd b. Sâbit hâkimlik görevini hakkıyla yerine getirmiş olmaz."[49] Halife Ömer ilk etapta kendi lehinde görülen durumu kabul etmeyerek adaletten yana tavır sergilemiştir. İşte bu nedenle Allah Resûlü'nün, *"Yönettikleri insanlara, ailelerine ve sorumlu oldukları kişilere karşı adaletli davrananlar, Allah katında, Rahmân'ın yanında nurdan minberler üzerinde ağırlanacaklar."*[50] müjdesine nail olacakların başında hiç kuşkusuz Hz. Ömer gelecektir.

Adalet sadece mahkemede görülen bir husus değildir. Hayatın her alanında adalet söz konusudur. Devlet yetkilisi halkına, âmir memuruna, baba çocuklarına, öğretmen öğrencisine, satıcı müşterisine, işçi işverenine, ev sa-

[47] Mâide, 5/8.
[48] D3575 Ebû Dâvûd, Kadâ' (Akdiye), 2.
[49] BS21049 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X, 229.
[50] N5381 Nesâî, Âdâbü'l-kudât, 1; M4721 Müslim, İmâre, 18.

hibi kiracısına, kısacası herkes muhatabına karşı âdil olmalıdır. Zira bunlardan her biri toplumun bir kesimine karşı "adaleti gözetmesi gereken" kişi konumundayken, bir başkası karşısında "adalet arayan" durumundadır.

Adaletin hak ve eşitlik esasları üzerinde bina edilmesi toplumun ve bireylerin tümünü memnun edecektir. Adalet ile karar verildiğini bilen insanlar, işlerinin görülmesi için aracılara başvurmayarak gönül huzuru ile işlerine devam edeceklerdir.

Yüksek ahlâkî bir erdem olarak adalet, birey ve toplumsal bağlamda güven, uyum ve dengeyi temin eder. Adaleti kabul eden, özümseyen ve uygulayan kimseler onurlu ve erdemli insanlardır. Aynı durum adaletle yönetilen insanların toplumsal uygulamalarına da yansır. Bunun aksine fert ve toplum olarak adalete ilişkin hususlarda görevini yerine getirmeyenler, adaleti uygulamayanlar ise eksiktir. Kur'an'da, adaleti emretmeyen ve doğru yoldan sapan kimse, *"dilsiz, yetersiz ve görevini yerine getirmekten âciz"*[51] bir şahsa benzetilmiştir.

Adalet aynı zamanda insanların rahat ve güvenlik içinde yaşamalarını da temin eder. İnsanların canına, malına, ırzına kastedenler, adalet ile yargılanıp hak ettikleri cezayı aldıklarında suç işlemeye meyilli olanlar, durumun farkında oldukları için bu eylemleri yapmaktan kaçınır. Ayrıca adaletin varlığı insanların kişisel olarak intikam alma, husumet besleme, kan davası peşinde koşmalarının önüne geçerek husumetlerin büyümesine engel olur.

Özet olarak, adalet kişinin kendine, Allah'a ve toplumun diğer bireylerine karşı her zaman ve her şart altında gözetmek durumunda olduğu; denge, hak, eşitlik, orta yol, itidal gibi değerleri bir araya getiren yüce bir erdemdir. Adalet, mülkün temelidir.

[51] Nahl, 16/76.

HAKLARA RİAYET
HER HAK SAHİBİNE HAKLARI VEREBİLMEK

عَنْ أَبِى أُمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فِى خُطْبَتِهِ عَامَ حَجَّةِ
الْوَدَاعِ: "إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى قَدْ أَعْطَى لِكُلِّ ذِى حَقٍّ حَقَّهُ..."

Ebû Ümâme el-Bâhilî anlatıyor:
"Resûlullah'ı (sav) Veda Haccı senesinde verdiği hutbede
şöyle derken işittim:
'Şüphesiz Yüce Allah, her hak sahibine hakkını vermiştir...'"
(T2120 Tirmizî, Vesâyâ, 5)

عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ قَالَ: كُنْتُ رِدْفَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ عَلَى حِمَارٍ يُقَالُ لَهُ عُفَيْرٌ...
قَالَ: "فَإِنَّ حَقَّ اللَّهِ عَلَى الْعِبَادِ أَنْ يَعْبُدُوا اللَّهَ وَلاَ يُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا، وَحَقُّ الْعِبَادِ عَلَى اللَّهِ [عَزَّ وَجَلَّ] أَنْ لاَ يُعَذِّبَ مَنْ لاَ يُشْرِكُ بِهِ [شَيْئًا]."

عَنْ عَائِشَةَ: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ بَعَثَ إِلَى عُثْمَانَ بْنِ مَظْعُونٍ فَجَاءَهُ فَقَالَ:
"...فَإِنَّ لِأَهْلِكَ عَلَيْكَ حَقًّا، وَإِنَّ لِضَيْفِكَ عَلَيْكَ حَقًّا، وَإِنَّ لِنَفْسِكَ عَلَيْكَ حَقًّا..."

أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ رضي الله عنه قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ:
"حَقُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ خَمْسٌ: رَدُّ السَّلاَمِ، وَعِيَادَةُ الْمَرِيضِ، وَاتِّبَاعُ الْجَنَائِزِ، وَإِجَابَةُ الدَّعْوَةِ، وَتَشْمِيتُ الْعَاطِسِ."

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:
"مَنْ كَانَتْ عِنْدَهُ مَظْلَمَةٌ لِأَخِيهِ فَلْيَتَحَلَّلْهُ مِنْهَا..."

Muâz b. Cebel anlatıyor: "Ufeyr denilen bir eşeğin üzerinde (yolculuk ederken) Allah Resûlü'nün (sav) terkisinde idim... Hz. Peygamber şöyle buyurdu: *'Allah'ın kulları üzerindeki hakkı, Allah'a ibadet etmeleri ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmamalarıdır. Kulların Yüce Allah üzerindeki hakkı ise kendisine ortak koşmayan kimselere azap etmemesidir.'"*

(M144 Müslim, Îmân, 49)

Hz. Âişe'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) (kendisini ibadete vererek dünyadan el etek çektiğini duyduğunda) Osman b. Maz'ûn'u çağırmak üzere birini göndermiş ve geldiğinde ona şöyle buyurmuştur: *"...Ailenin senin üzerinde hakkı vardır. Misafirinin senin üzerinde hakkı vardır. Nefsinin senin üzerinde hakkı vardır..."*

(D1369 Ebû Dâvûd, Tatavvu', 27)

Ebû Hüreyre'nin (ra) işittiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Müslüman'ın Müslüman üzerindeki hakkı beştir: Selâmı almak, hastayı ziyaret etmek, cenazeye katılmak, davete icabet etmek ve aksırana Allah'tan rahmet dilemek."*

(B1240 Buhârî, Cenâiz, 2)

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Kim kardeşine haksızlık etmişse, onunla helâlleşsin..."*

(B6534 Buhârî, Rikâk, 48)

Nebî (sav), bir gün ashâbı ile oturuyordu. Zaman zaman yaptığı gibi onları konuşturarak sohbetine başladı: *"Müflis kimdir bilir misiniz?"* Ashâbdan söz alan biri, "Bizim aramızda müflis, malı mülkü olmayan kimsedir." dedi. Bu cevap üzerine Allah Resûlü şöyle buyurdu: *"Asıl müflis, kıyamet gününde kıldığı namaz, tuttuğu oruç ve verdiği zekâtla gelir. Ancak dünyada iken şuna sövmüş, buna iftira atmış, ötekinin malını yemiş, berikinin kanını dökmüş, bir başkasını da dövmüştür. (İhlâl ettiği bu hakların karşılığı olarak) iyiliklerinden alınıp hak sahiplerine verilir. Şayet hesabı görülmeden iyilikleri biterse, mağdur ettiği insanların günahlarından alınarak bunun üzerine yüklenir, sonra da cehenneme atılır."*[1]

Âhiret gününde iflas eden insanı bu şekilde tasvir ediyordu Kutlu Nebî. Müflisin bütün çabaları boşa çıkmış, işlediği kötülükler iyiliklerini alıp götürmüş, mükâfat beklerken cezalandırılmıştı. Allah katında mükâfat kazanmak ve azaptan kurtulmak için kul haklarından arınmış olmak gerekiyordu. Nitekim sahâbeden Ebû Saîd el-Hudrî, Peygamber Efendimizin şöyle buyurduğunu rivayet etmişti: *"Kıyamet günü müminler ateşten kurtulurlar ve cennetle ateş arasındaki bir köprü üzerinde durdurulurlar. Orada, dünyada iken aralarında meydana gelmiş haksızlıklar için kısas yapılır. Nihayet haksızlıklardan temizlendikleri ve pâk oldukları zaman cennete girmelerine izin verilir."*[2] Peygamber (sav) başka bir konuşmasında, *"Âhiret gününde ne altın ne de gümüş para vardır. Bu nedenle haksızlık yapanın iyilik ve sevapları varsa bunlardan alınıp hak sahibine verilir. Şayet sevabı yoksa mağdur ettiği kişinin günahlarını yüklenir."*[3] demiştir. Hesaplaşma ancak böyle tamamlanır. Allah Resûlü'nün, *"Allah'ın huzuruna, hiç kimseye haksızlık yapmadan çıkmayı umuyorum."*[4] şeklindeki ifadesi onun bu konudaki titizliğini gösterir.

Kur'an'ı Kerim'de "hak", gerçeğe uygun olan söz,[5] doğru yol,[6] aslına uygun inanç, bilgi,[7] adalet,[8] görev ve ödev,[9] bir olayın içyüzü,[10] doğru, gerçek, sabit gibi anlamlara gelir. Bu anlamlarından dolayı da Kur'an[11] ve İslâm'ı[12] ifade etmek için kullanılmaktadır. "Hak", daha çok, "gerçeğe uymayan inanç, hüküm ve düşünceler" anlamına gelen bâtılın zıddını ifade

[1] M6579 Müslim, Birr, 59.
[2] B6535 Buhârî, Rikâk, 48.
[3] T2419 Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 2.
[4] D3450 Ebû Dâvûd, Büyû' (İcâre), 49.
[5] A'râf, 7/169.
[6] Yûnus, 10/35.
[7] Yûnus, 10/36.
[8] A'râf, 7/89.
[9] Bakara, 2/236.
[10] Yûsuf, 12/51.
[11] İsrâ, 17/105.
[12] İsrâ, 17/81.

etmektedir.[13] Bu kelime, varlığı kesin olan, mutlak gerçek anlamlarından dolayı Allah'ın bir ismi veya sıfatı olarak da zikredilmiştir.[14]

Peygamberimiz de, *"Yâ Rabbi, sen Hak'sın. Vaadin de haktır. Senin sözün de haktır. Sana kavuşmak haktır. Cennet haktır. Cehennem de haktır. Peygamberler de haktır. Kıyametin kopması da haktır."*[15] hadisinde hak kavramını, peygamberler, cennet, cehennem ve kıyametin birer gerçek olduğunu ifade etmek için kullanmıştır. Yine, *"Allah yolunda cihad eden, hürriyetini elde etmek için uğraşan ve zinaya düşmemek için evlenmek isteyen kişiye yardım etmek Allah'ın hakkıdır."*[16] hadisinde de hak, âdeta bir "borç ya da kararlılık" anlamındadır. *"Her yedi günde başını ve bedenini yıkamak, Müslüman üzerinde Allah'ın bir hakkıdır."*[17] hadisinde ise hak ifadesi "yükümlülük" anlamında kullanılmaktadır.

Ayrıca hak, "kişinin yetkileri, ayrıcalıkları ve diğer varlıklara karşı sabit olan görevleri" şeklinde de nitelenebilir. Hak konusunda dikkat edilmesi gereken en önemli husus, hakkın tespiti meselesidir. İslâm düşüncesine göre, hakkı belirleyen öncelikle Yüce Allah'tır. Peygamber Efendimizin ifadesiyle, *"Şüphesiz Yüce Allah, her hak sahibine hakkını vermiştir..."*[18] Kullara şekil ve yön veren Yüce Allah olduğu gibi, hakları ve hakların kaynağını beyan eden de O'nun gönderdiği vahiydir. Zira Kur'an'ın ifadesine göre, *"Yerlerin ve göklerin mülkü Allah'a aittir."*[19] Her şeyi yaratan[20] ve her şeyin sahibi, mâliki olan Allah,[21] aynı zamanda hakkın da sahibi ve belirleyicisidir.

Allah Teâlâ, hakları insanların istek ve arzularına göre değil, adalet ve denge prensiplerine göre belirlemiştir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Eğer hak onların arzularına uysaydı, gökler ile yer ve onlarda bulunanlar elbette bozulur giderdi."* buyrulmaktadır.[22] Hak dağılımı kişilerin veya bazı grupların elinde olsaydı çatışma, haksızlık ve dengesizlik kaçınılmaz olurdu. Hâlbuki Allah Teâlâ hak dağılımında insanlara verilen hakların az, yetersiz, buna karşı sorumlulukların ağır ve sıkıcı olmasını değil; fert ve toplum hayatının denge ve düzen içinde yürümesini önemsemiştir.[23]

İslâm düşüncesinde haklar, "Allah'ın hakları" ve "kulların hakları" şeklinde ikiye ayrılır. İlki, Allah ile insan arasındaki hakları; ikincisi ise, insanın diğer insanlarla olan hukukunu ifade eder. Modern dönemlerin en revaçtaki kavramı olan "insan hakları" yerine İslâm kültüründe "kul hakları" tabiri kullanılır. İnsan hakları sadece insan ile insan arasındaki karşılıklı hukuku ifade ederken; kul hakları önce Allah ile kul arasındaki, sonra da kul ile kullar arasındaki hukuka işaret eder. Dolayısıyla, kul hakları tabiri, içerik

[13] Nisâ, 4/105; Mâide, 5/77.
[14] Yûnus, 10/30; Hac, 22/62.
[15] B7499 Buhârî, Tevhid, 35.
[16] İM2518 İbn Mâce, İfk, 3.
[17] M1963 Müslim, Cum'a, 9.
[18] T2120 Tirmizî, Vesâyâ, 5.
[19] İbrâhîm, 14/2; Nahl, 16/52.
[20] En'âm, 6/102; Ra'd, 13/16.
[21] Âli-i İmrân, 3/26.
[22] Mü'minûn, 23/71.
[23] ŞB2/39 Şâtıbî, *Muvâfakât*, II, 39-40.

olarak insan hakları tabirinden çok daha geniştir. Nitekim Hz. Peygamber, Muâz b. Cebel ile yaptığı bir yolculuk esnasında Allah ile insan arasındaki bu hak ilişkisini çok veciz bir şekilde anlatır. Resûlullah, *"Ey Muâz! Allah'ın kulları üzerindeki haklarını bilir misin?"* diye sorar. Muâz, "Allah ve Resûlü daha iyi bilir." der. Resûlullah, *"Allah'ın kulları üzerindeki hakkı, kendisine hiçbir şeyi ortak koşmamaları ve O'na ibadet etmeleridir."* buyurarak sorunun cevabını verir. Bir süre yol aldıktan sonra yine o mübarek ses işitilir: *"Peki ey Muâz! Bunu yaptıkları takdirde kulların Allah üzerindeki hakkı nedir, bilir misin?"* Muâz yine, "Allah ve Resûlü daha iyi bilir." dedikten sonra Resûlullah, *"Allah'ın onlara azap etmemesi,*[24] *onları cennetine koymasıdır."* buyurur.[25]

Allah'ın hakları, sadece ibadetleri değil, bütün fertlerin yararını ilgilendiren toplumsal konuları da kapsamaktadır. Toplumda bir haksızlığı önlemek veya hakkı tespit etmek amacıyla Allah rızası için şahitlik yapılmasını isteyen âyetler[26] bu kapsamdadır. Aynı şekilde toplum düzenini sağlamak için verilen cezaların da Allah hakkı olduğu kabul edilmiştir. Peygamber Efendimizin, zekâtı vermenin Allah hakkı olduğunu bildiren hadisleri[27] de yine aynı yöndedir.

İslâm, Allah'ın hakları ile kulların hakları arasında belli bir ölçü getirmiştir. Her yönüyle Müslümanlar için örnek ve ölçü olan Allah Resûlü, Allah'a karşı ibadet ve taat amacıyla da olsa, kulların haklarının ihmal ya da ihlâl edilmesini hoş görmemiştir. Nitekim Kutlu Nebî'nin, genç ve dindar dostlarından biri olan Abdullah b. Amr'a yaptığı tavsiyeler, onun bu konudaki titizliği kadar, hak kavramına verdiği önemi de göstermektedir.

Hz. Peygamber, ibadete düşkünlüğünden dolayı Abdullah'ı çok severdi. Bir müminin ibadet etmesi ve bu şekilde kulluk bilincini ortaya koyması şüphesiz her türlü övgünün üstündeydi ama her şeyin de bir ölçüsü vardı. Abdullah devamlı oruç tutmakta, gece gündüz demeden namaz kılmaktaydı. Bu sebeple günlük hayatın gereklerini yerine getirmiyor, eşini ve çocuklarını ihmal ediyordu. Durumu haber alan Allah Resûlü onunla konuşmak istedi:

"Hiç ara vermeden, peş peşe sürekli oruç tutuyor, geceleri de sürekli namaz kılıyormuşsun. Aman böyle yapma. Çünkü senin üzerinde gözünün hakkı var, nefsinin hakkı var, ailenin (eşinin) hakkı var. Bazı günler oruç tut, bazen tutma. Namaz kıl, uykunu da uyu. On günde bir oruç tutsan, diğer dokuz gün için de sevap alırsın." Abdullah hemen atıldı: "Yâ Resûlallah! Ben dediklerinden daha fazlasını yapabilecek kadar güçlüyüm!"

[24] M144 Müslim, Îmân, 49.
[25] HM22423 İbn Hanbel, V, 239.
[26] Talâk, 65/2; Nisâ, 4/135.
[27] M2295 Müslim, Zekât, 26; T1652 Tirmizî, Fedâilü'l-cihâd, 18.

Resûlullah, *"O zaman Dâvûd Peygamber'in orucu gibi oruç tut."* dedi. Abdullah sordu: "Dâvûd Peygamber nasıl oruç tutardı ki Ey Allah'ın Resûlü?" Resûlullah, *"Dâvûd Peygamber bir gün oruç tutar, bir gün tutmazdı. Düşmanla karşılaştığı zaman da kaçmazdı."* cevabını verdi. Abdullah, bu cevap karşısında biraz irkilmiş, Cenâb-ı Peygamber'in kastettiği noktaya gelmişti: "(Böyle oruç tutup takatsiz kalınca) kim savaştan kaçmamamı garanti edebilir ki!" Bu itiraf üzerine Peygamber Efendimiz zaman zaman yaptığı gibi, konunun iyice anlaşılması için sözünü üç kere tekrarladı ve şöyle dedi: *"Hiç ara vermeden, sürekli, her gün oruç tutan, oruç tutmuş sayılmaz."*[28]

"Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım."[29] âyetinde de dikkat çekildiği üzere ibadet, insanın varlık sebebidir. Buna rağmen Allah Resûlü, böylesine önemli olan ibadetin, belirli ve insanın gücüne göre tespit edilmiş ölçüler içinde yerine getirilmesini istemiştir. Bu şekilde, ferde verilen sorumluluklara bir sınırlama getirilerek, insanın yaratılış gayesi olan kullukla beraber temel haklardan feragat edilemeyeceğine ve hakların özünün korunması gerektiğine işaret edilmiştir.

İslâm'a göre din, ırk, cinsiyet ve millet farkı gözetmeksizin her insanın doğuştan sahip olduğu en önemli hakkı şüphesiz ki hayat hakkıdır. Aslında bu hak, daha ana rahminde "canlı bir organizma" denilecek aşamada başlar. Tıbben herhangi bir zorunluluk olmadıkça, o ceninin de hayat hakkı vardır ve kürtaj gibi dışarıdan bir müdahale ile onun yaşama hakkı engellenemez. Sonra insan, doğumundan itibaren, bu hayata gözünü açar açmaz iyi bir bakım, güzel bir isim, terbiye, kendisine miras olarak intikal eden malların korunması gibi çeşitli haklara sahip olur. Bu ilk adımında insan, her bakımdan alıcı konumundadır. Zira sorumlu/yükümlü olabilmesi için akıllı ve ergin olması gerekir. Kişi, çocukluk dönemini atlatıp iyi ile kötüyü, kâr ile zararı birbirinden ayırabildiği yaşa ulaştığı zaman, haklarıyla birlikte bütün sorumluluklarını da yerine getirmeye başlar. Bu duruma geldiğinde ise insanın, hak ve sorumluluklardan birini yerine getirip diğerini ihmal etmemesi gerekir

Allah Teâlâ, *"Kim, bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüştür. Her kim de birini (hayatını kurtararak) yaşatırsa, sanki bütün insanları yaşatmıştır."*[30] buyurarak bu hakkın her şeyden önce gelen temel haklardan olduğunu bildirmiştir.

[28] M2734 Müslim, Sıyâm, 186.
[29] Zâriyât, 51/56.
[30] Mâide, 5/32.

Hayat hakkı yanında, mal mülk gibi maddî değerlerin; izzet, şeref ve namus gibi kişilik değerlerinin korunması da temel haklardandır. Nitekim Hz. Peygamber bütün insanlığa hitaben şöyle buyurur: *"(Ey insanlar!) Bu (Zilhicce) ayınızda, bu (Mekke) şehrinizde, bu (arefe) gününüz nasıl saygın ise, kanlarınız, mallarınız ve ırzlarınız (şeref ve namuslarınız) da aynı şekilde saygın (dokunulmaz)dır."*[31]

Bilinçli bir Müslüman için hak, her yerde ve her zaman arzulanan, ihlâli karşısında ise savunulması gereken bir temel değerdir. Allah Resûlü, zalim yöneticiye karşı hakkı söylemeyi, en faziletli cihad olarak nitelemiştir.[32] Bu yüzdendir ki hakkın muhafazası adına Müslümanlar, gerektiğinde canlarını ve mallarını ortaya koymaktan çekinmezler. İslâm, gerek Allah'ın gerekse insanın haklarına o kadar önem vermiştir ki bu uğurda gösterilecek her türlü çabayı övmüş; can, mal, aile ve din gibi değerleri savunma uğrunda hayatını kaybeden kişiyi şehit kabul etmiştir.[33] Peygamber Efendimizin belirttiğine göre, sabrederek, ecrini Allah'tan umarak, savaş meydanından kaçmaksızın ileri atılarak cihad eden kimse şehid olduğunda Allah Teâlâ tarafından günahları bağışlansa da üzerinde kul hakkı olması hâlinde bu borç affolunmaz.[34] Dolayısıyla kişi bir başkasının hakkını ödemediği sürece tam olarak arınamaz.

Bir gün, Yahudi olduğu söylenen bir adam,[35] Peygamber Efendimize borç verdiği deveyi kaba bir tavırla ister. Onun bu tavrını beğenmeyen ashâbdan bazıları onu paylamak isterler. Ancak Kutlu Nebî, *"Hak sahibinin, söz söyleme hakkı vardır."*[36] buyurarak adamın bu tavrını anlayışla karşılar ve ashâbının ona karşı koymasını da engeller.

Diğer insanların hakları söz konusu olduğunda şüphesiz, ailenin temeli olan karı kocanın birbirlerine karşı olan hakları özel bir yere sahiptir. Zira huzur, sevgi ve güvenin kaynağı olan ailede eşlerin birbirlerine karşı hakları ve sorumlulukları olduğu, Allah Teâlâ tarafından bildirilmiştir.[37] Bu hakların en önemlilerinden biri, Allah'ın varlığının delillerinden olan sevgi ve merhametin[38] temini, bir diğeri de iyi geçimdir.[39] Allah Resûlü de Veda Hutbesi'nde bu haklar üzerinde özellikle durmuş ve şu tavsiyelerde bulunmuştur: *"Sizin, hanımlarınızın üzerinde haklarınız olduğu gibi, hanımlarınızın da sizin üzerinizde hakları vardır. Sizin hanımlarınız üzerindeki hakkınız, hanımlarınızın namuslarını muhafaza etmeleri ve hoşlanmadığınız kimsenin evinize girmesine izin vermemeleridir. Dikkat edin! Hanımlarınızın sizin üzerindeki hakkı onların giyim ve gıda ihtiyaçlarını güzelce karşılanmasıdır."*[40] Ayrıca

[31] B67 Buhârî, İlim, 9; M4384 Müslim, Kasâme, 30.
[32] İM4012 İbn Mâce, Fiten, 20.
[33] T1421 Tirmizî, Diyât, 21.
[34] N3157 Nesâî, Cihâd, 32.
[35] Hİ4/117 İbn Hacer, *İsâbe*, IV, 117.
[36] M4110 Müslim, Müsâkât, 120.
[37] Bakara, 2/228.
[38] Rûm, 30/21.
[39] Nisâ, 4/19.
[40] İM1851 İbn Mâce, Nikâh, 3.

kadınların özel hakkı olan mehrin erkek tarafından verilmesinin gerekli olduğunu da bildirerek[41] kadınların sosyal haklarının teminat altına alınmasını sağlamıştır. Elbette bu maddî hakların yanı sıra kadınlar saygı ve merhamet görme, bedenen ve ruhen desteklenme, ilgi ve sevgi bulma gibi mânevî haklarına da Peygamberimizin öğretileri ile kavuşmuşlardır.

Ailenin süsü olan[42] çocukların da şüphesiz hakları vardır. Yüce Mevlâ, çocukların doğumdan itibaren bakılıp büyütülme hakkının olduğunu bildirmiştir.[43] Allah Resûlü bir aile reisine, *"Çocuğunun senin üzerinde hakkı var."*[44] buyururken de bunu kastetmiştir. Çocuklar ailedeki kardeşleriyle eşit imkânlara sahip olma,[45] korunup gözetilme,[46] dinî âdâb ve terbiye ile büyütülme hakkına da sahiptirler.[47]

Aile içinde bu haklara sahip olan çocuklar da anne babalarına karşı sorumluluk içinde olurlar. Gerçi Resûl-i Ekrem'in de ifade buyurduğu gibi, *"Bir evlâdın anne ve babasının hakkını ödemesi gerçekten zordur."*[48] Ama yine de Peygamber Efendimiz anne babaya iyilikte bulunmayı ve onlara karşı saygısızlıktan sakınmayı ısrarla tavsiye ederek ebeveynin haklarına dikkat çekmiştir.[49] Çünkü, *"Rabbin hoşnutluğu anne babanın hoşnutluğuna, O'nun öfkesi ise anne babanın öfkesine bağlıdır."*[50]

Anne baba dışındaki akraba haklarına da gerekli hassasiyet gösterilmelidir. Çünkü Allah Resûlü bu konuda, *"Allah'a ve âhiret gününe iman eden kimse akraba ilişkilerini sürdürsün."*[51] buyurmuştur. Yine akrabası kendisine iyilik yapmayı kestiği hâlde onlara iyilik yapmaya devam eden kişileri öven[52] ve *"Akrabalarla ilişkiyi kesen kimse cennete giremez."*[53] buyuran Sevgili Peygamberimiz, konunun ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır.

Kişiye ailesinden sonra en yakın olan komşuların hakları da unutulmamalıdır. Resûlullah (sav), *"Allah'a ve âhiret gününe iman eden kişi, komşusuna eziyet etmesin."*[54] buyurarak bu hakkın Müslüman için vazgeçilmez olduğunu belirtmiştir. Yine Efendimiz, ev veya tarlada komşu olanın, komşunun evi veya tarlasını satın almada öncelik hakkına sahip olduğunu[55] hatırlatırken, komşuluk haklarının izzet ikram ve benzeri durumlarda olduğu gibi alım satım gibi durumlarda da öncelikli olması gerektiğini bildirmekteydi.

Müslüman, aile bireyleri, yakın akrabaları, komşuları yanında toplumun diğer bireylerine karşı da sorumludur. Zira Peygamber Efendimizin tasvirine göre İslâm'ın toplum anlayışına göre, inanan bireyler *"birbirine sımsıkı kenetlenmiş tuğlalardan oluşan bir bina"*ya[56] veya *"bir vücuda benzer.*

[41] M3472 Müslim, Nikâh, 63.
[42] Kehf, 18/46.
[43] Bakara, 2/233.
[44] M2731 Müslim, Sıyâm, 183.
[45] B2586 Buhârî, Hibe, 12.
[46] B5623 Buhârî, Eşribe, 22.
[47] T1952 Tirmizî, Birr, 33.
[48] T1906 Tirmizî, Birr, 8.
[49] N611 Nesâî, Mevâkît, 51.
[50] T1899 Tirmizî, Birr, 3.
[51] B6138 Buhârî, Edeb, 85.
[52] B5991 Buhârî, Edeb, 15.
[53] B5984 Buhârî, Edeb, 11.
[54] B6136 Buhârî, Edeb, 85.
[55] D3516 Ebû Dâvûd, Büyû', 73.
[56] B6026 Buhârî, Edeb, 36.

Organlardan biri hastalanınca vücudun tamamı ateşlenir ve uykusuz kalır."[57] Bundan dolayı İslâm, toplumun bireylerini birbirine bağlayacak ve sağlıklı bir işleyiş temin edecek prensipleri iştiyakla tavsiye eder. Yine bu nedenle Resûl-i Ekrem, *"Müslüman'ın Müslüman üzerindeki hakkı beştir: Selâmı almak, hastayı ziyaret etmek, cenazeye katılmak, davete icabet etmek ve aksırana dua etmek."* buyurmuştur.[58]

İslâm, toplum düzeni için bu ortak sorumluluk ve haklara karşılıklı riayet etmek gerektiğini bildirmiştir. Alışveriş gibi gündelik bir konudan, toplum idaresi gibi hayatî bir meseleye kadar sağlıklı bir ilişkinin temelinde haklar konusunun bulunduğunu ifade etmiştir. Bu doğrultuda meselâ, *"Tartıyı adaletle yapın, teraziyi eksik tutmayın."*[59] emri, sıradan ve ferdî bir hak ihlâlinin önüne geçmenin ötesinde, tüm topluma sirayet edebilecek bir tehlike konusunda ilâhî bir ikazdır. Toplumsal hayatta hak ve hukuka saygısı olmayan birileri, kendi çıkarları doğrultusunda başkalarının hakkına el uzatabilir, haksız kazanç elde etmeye kalkışabilir. Bireyler de farkında olmadan haksızlığa uğrayabilirler. Hatta aldatılmak suretiyle mağdur edilen ve hak kaybına uğrayan bir insan da, bunun karşılığı olarak hakkını bir başkasından zulüm yoluyla elde etmeye kalkabilir. Dolayısıyla bu şekilde bir ihmali önlemek her şeyden evvel, toplumu idare eden yetkililerin sorumluluğu olup, bunun temin edilmesi aslında hukukun bir gereği ve kamusal bir haktır. Toplumu sevk ve idare etme gibi önemli görevlere gelen kişilerin temel sorumluluğu, tam bir adalet ile hakları gözetmek olacaktır.

İnsanlara verilen haklar aynı zamanda sorumlulukları beraberinde getirmiştir. Haklar ve sorumluluklar iç içedir. Bu da aynı zamanda hakların korunmasını ve teminat altına alınmasını sağlamaktadır. Hak ve sorumluluk bilinci olan birey ve toplumlarda, hakka ve hukuka saygı egemen olacağı için haksızlıklar asgarîye inecektir. Hakkaniyete dayalı sosyal ilişkiler, beraberinde hem müreffeh bir hayatı hem de âhiret yurdunda kurtuluşu getirecektir. Bunun aksi olan haklara tecavüz ve hukuksuzluk hâli ise hem sosyal hayatta kaos ortamını doğuracak hem de âhiretin kararmasına sebep olacaktır. Allah Resûlü'nün, *"Zulümden sakının! Çünkü zulüm kıyamet gününde karanlıklar olacaktır."*[60] hadisi bu durumu çok güzel izah etmektedir.

Hakların gözetilmesi konusunda insanın muhatabı sadece insan değildir. Kendisinin emrine verilen, kendi faydası için yaratılmış olan hayvanlar da bu titizlikten pay almak durumundadır. Bu noktada, insanın yararına verilmiş her bir hayvan çeşitli haklara sahiptir. Söz gelimi iyi

[57] B6011 Buhârî, Edeb, 27.
[58] B1240 Buhârî, Cenâiz, 2.
[59] Rahmân, 55/9.
[60] M6576 Müslim, Birr, 56.

beslenmeli, iyi muamele görmeli, itilip kakılmamalı, hatta kesimi dahi acı ve ızdırap vermeyecek şekilde yapılmalıdır.[61] Zira o, Allah tarafından insana verilmiş bir emanettir. Öyleyse hayvanın kendisi yanında bu emanetin asıl sahibi de dikkate alınmak durumundadır. Dolayısıyla bir hayvana eziyet bile, neticede Allah'ın haklarını ihlâl mânâsına gelir. Sırf eğlence olsun diye hayvanlara eziyet edenlerin Allah Resûlü tarafından kınanmasının[62] sebebi de budur.

İnsan sadece çevresindeki canlıların değil cansız varlıkların da hakkına riayet etmek durumundadır. Bu bağlamda bitkilerin de korunmaya hakkı olduğuna işaret eden Peygamberimiz kuraklık zamanında hayvanlar için sığınak görevi gördüklerini hatırlatarak ağaçların kesilmesini yasaklamıştır.[63] Diğer taraftan o, savaşa çıkan ordusuna haddi aşmamaları, ihtiyarları öldürmemeleri, ibadetgâhları yakmamaları gibi hususlarda talimat verirken ağaçları kesmemelerini de emretmiştir.[64] Ayrıca Peygamberimiz (sav) genel kullanıma açık olan yolların bile bir hakkı olduğundan söz etmekte ve yol kenarında oturanların harama bakmamak, gelip geçeni rahatsız etmemek, selâm verenin selâmını almak, iyiliğe yönlendirip kötülükten alıkoymak gibi yola ait hukuka riayet etmesini istemektedir.[65]

Hak-bâtıl mücadelesi açısından düşünüldüğünde inananlar için "Hak", gün gibi aşikârdır. Yüce Allah'ın beyan ettiği gibi, *"Hak geldi, bâtıl yıkılıp gitti. Zaten bâtıl yıkılmaya mahkûmdur."*[66] Hak din olan İslâm ile Hakk'ın kelâmı olan Kur'an'ın gelişi böyledir. Fakat bunun kabulü, her şeyden evvel bir iman ve tasdik işidir. Bilerek Hakk'ı kabul edenler kadar, bile bile inkâr edenler de her zaman olmuştur.

Toplumsal hayatın özellikle hukukî alanlarda herkesi hak arayışına mecbur bıraktığı bilinen bir gerçektir. Fakat bu noktada, neyin hak ve hakikat olduğu, neyin gerçek dışı olduğu konusu bazen çok karmaşık olabilmektedir. Böyle durumlarda, hak ve hukukun üstünlüğünü savunan, bunu hayata geçirebilme adına mücadele verenler dahi bazen yanılabilir. Nitekim bir beşer olarak Peygamber Efendimizin, Yüce Allah'a, *"İhtilâf edilen durumlarda bana hak olanı göster."*[67] şeklindeki duası bunu göstermektedir.

İnsanlar farkında olarak veya olmayarak bazen hak ihlâli yapabilirler. Bu durumlarda kişi, Peygamber Efendimizin *"Kim kardeşine haksızlık etmişse, onunla helâlleşsin..."*[68] emri gereği Allah'ın huzuruna çıkıp sıkıntı yaşamadan önce yaptığı haksızlığı gidermeli ve mağdur ile helâlleşmelidir. İnsan başkasının hakkına el koymak suretiyle dünyalık kazanmış olabilir.

[61] T1409 Tirmizî, Diyât, 14.
[62] M5061 Müslim, Sayd, 59.
[63] MA9381 Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 201.
[64] MA9430 Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 220.
[65] B2465 Buhârî, Mezâlim, 22.
[66] İsrâ, 17/81.
[67] M1811 Müslim, Müsâfirîn, 200.
[68] B6534 Buhârî, Rikâk, 48.

Ancak bu yolla âhiret saadetini kaybedeceğini unutmamalıdır.[69] Zira bu öyle âdil bir dengedir ki günü geldiğinde Allah Teâlâ boynuzsuz koyuna eziyet eden boynuzlu koyundan bile hesap soracaktır.[70] Hesap ve mahkeme gününde hakka riayet eden de, haksızlık eden de, mutlaka yaptığının karşılığını görecek ve bu konudaki tutum ve amelleri en ince ayrıntısına kadar değerlendirilecektir.

Her insanın, ilişki içinde olduğu diğer varlıklara karşı dikkat etmesi gereken görev ve sorumlulukları, kim veya ne olursa olsun sahibine karşı ödemek durumunda olduğu borçları vardır. Tüm bu haklar, görevler, sorumluluklar ve borçlar karşılıklıdır. Yani insan, muhataplarından birine karşı bir açıdan sorumlu ve borçlu iken bir başka açıdan alacaklı konumundadır. Bu durum, insanın var oluşunun ayrılmaz bir yönüdür. Konusu ve kapsamı ne olursa olsun her türlü hakka riayet eden insan, aslında doğrunun, hakikatin yani Hakk'ın yanındaki yerini almış demektir. Dolayısıyla hayatımızın her ânında Hak'tan yana tavır almakla ve Hakk'ı savunmakla sorumluyuz.

"Yâ Rabbi bize eşyayı olduğu gibi göster. Hakk'ı hak bilip Hakk'a uymayı, bâtılı bâtıl bilip bâtıldan kaçmayı nasip eyle."

[69] İM3966 İbn Mâce, Fiten, 11.
[70] M6580 Müslim, Birr, 60.

BARIŞ
SELÂM ve ESENLİK

عَنْ عائِشةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا : أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ إِذَا سَلَّمَ قالَ:
"اَللّٰهُمَّ! أَنْتَ السَّلامُ وَمِنْكَ السَّلامُ، تبَارَكْتَ يا ذَا الْجَلالِ وَالْإِكْرَامِ."

Hz. Âişe'den (ra) rivayet edildiğine göre,
Hz. Peygamber (sav) (namazın sonunda) selâm verdiği zaman,
"Allâhümme ente's-selâmü ve minke's-selâm, tebârekte yâ ze'l-celâli ve'l-ikrâm."
(Allah'ım! Sen barış ve esenliksin, barış ve esenlik senden gelir. Yücelik ve ikram sahibi olan Allah'ım! Sen ne mübareksin.) derdi.

(D1512 Ebû Dâvûd, Vitr, 25)

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:
"لَا تَتَمَنَّوْا لِقَاءَ الْعَدُوِّ، وَسَلُوا اللَّهَ الْعَافِيَةَ..."

عَنْ أبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
"أَلَا مَنْ قَتَلَ نَفْسًا مُعَاهِدَةً لَهُ ذِمَّةُ اللَّهِ وَذِمَّةُ رَسُولِهِ فَقَدْ أَخْفَرَ بِذِمَّةِ اللَّهِ فَلَا يَرَحْ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ..."

عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ رضي الله عنه: أَنَّ أَهْلَ قُبَاءٍ اقْتَتَلُوا حَتَّى تَرَامَوْا بِالْحِجَارَةِ، فَأُخْبِرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِذَلِكَ فَقَالَ: "اِذْهَبُوا بِنَا نُصْلِحُ بَيْنَهُمْ."

Abdullah b. Amr'dan rivayet edildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Düşmanla karşılaşmayı dilemeyin. Allah'tan afiyet isteyin..."*

(DM2470 Dârimî, Siyer, 6; B7237 Buhârî, Temennî, 8)

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Bilesiniz ki! Kim Allah'ın ve Resûlü'nün güvencesi altında bulunan anlaşmalı bir kimseyi öldürürse, Allah'a verdiği sözü bozmuş olur ve cennetin kokusunu dahi alamaz."*

(T1403 Tirmizî, Diyât, 11)

Sehl b. Sa'd (ra) anlatıyor: "Kubâlılar birbirleriyle (taşlı sopalı) kavga ettiler. Kendisine bu olay haber verilince Allah Resûlü (sav) hemen, *'Haydi gidelim de onları barıştıralım.'* buyurdu."

(B2693 Buhârî, Sulh, 3)

Heyetler yılı diye meşhur olan hicretin dokuzuncu yılında (630-631) Allah Resûlü Necrânlı Hıristiyanlara bir mektup göndermişti. Bu mektubunda onları İslâm'a davet ediyor, şayet kabul etmezlerse cizye vermelerini, onu da kabul etmezlerse kendileriyle savaşılacağını bildiriyordu. Mektup kendilerine ulaştığında, Necrânlı Hıristiyanlar görüşmelerde bulunmak üzere on dördü ileri gelenlerinden ve idarecilerinden oluşan altmış kişilik bir heyeti Medine'ye gönderdiler. Görüşmeler sonunda İslâm'ı kabule yanaşmadılar ve Hz. Peygamber ile antlaşma yapmayı uygun gördüler.[1] Resûlullah (sav) yarısını Safer ayında, kalanını da Recep ayında Müslümanlara ödemek üzere Necrânlılarla iki bin elbise karşılığında barış antlaşması yaptı. Ayrıca onlar, eğer Yemen'de bir saldırı ve zulüm vuku bulursa otuz zırh, otuz at, otuz deve ve savaşta kullandıkları her çeşit silahtan da otuz tanesini Müslümanlara emanet olarak vereceklerdi. Müslümanlar da bu emanetleri sahiplerine iade edinceye kadar muhafazasından sorumlu olacaklardı. Buna mukabil Necrânlıların manastırları yıkılmayacak, din adamlarına dokunulmayacak, bir olay çıkarmadıkları yahut tefecilik yapmadıkları müddetçe bir kısıtlama görmeyeceklerdi.[2]

Bu antlaşmanın yapıldığı sırada Allah Resûlü Necrânlı Hıristiyanları ortadan kaldırıp bütün mallarını, mülklerini arazilerini, servetlerini ele geçirebilecek güçteydi. Böyle olmasına rağmen Hz. Peygamber, onlarla barış antlaşması yapmayı tercih etti. Bu antlaşmaya göre İslâm ülkesinin egemenliğinde yaşayacak olan Necrânlı Hıristiyanların malları, canları, ırz ve namusları, dinleri ve dilleri dokunulmaz kabul edilecek, bu çerçevedeki bütün değerleri bizzat Müslümanlar tarafından güvence altına alınacaktı. Buna mukabil onlar da Müslümanlara belli miktarda cizye yani güvenlik vergisi ödeyeceklerdi. Allah Resûlü'nün bu tavrı onun zorda kalmadığı müddetçe hiçbir zaman savaşa ve barış ortamının bozulmasına fırsat tanımadığını göstermekteydi.

Allah Resûlü, adı "İslâm" olan son semavî dinin Peygamberi idi. "Silm" ve "selâm" kökünden türeyen bir kelime olan İslâm, "boyun eğmek, itaat etmek, barış ve emniyet" gibi anlamlara gelmekteydi. Silm, "barış, güven", selâm da "esenlik ve güvenlik" demekti.[3] Böylece barış, güven, emniyet,

[1] ST1/357 İbn Sa'd, *Tabakât*, I, 357.
[2] D3041 Ebû Dâvûd, İmâre, 29-30.
[3] LA23/2080 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XXIII, 2080.

huzur ve mutluluk kelimelerinden oluşan temeller üzerine inşa edilen İslâm; kargaşa, çatışma, terör ve savaş ortamı yerine, huzur, mutluluk, karşılıklı saygı ve güven ortamını temin etmeyi amaçlamaktaydı.

Kur'ân-ı Kerîm'de uzlaşmayı ifade etmek üzere İslâm kavramına ek olarak sulh ve ahit kavramlarına da yer verilmiştir. Barışmak, anlaşmak ve barış demek olan "sulh" kelimesi[4] Kur'an'da çok sık geçer. Bir âyette karı kocanın aralarındaki anlaşmazlığa son verip barışmalarının söz konusu olduğu durumlarda; sulhun daha hayırlı olduğu belirtilmiştir.[5] Ayrıca kişinin kendi durumunu düzeltmesi,[6] savaşan tarafların arasını düzeltme[7] ve kardeşler arasını düzeltme[8] gibi durumlar için de sulh sözcüğü kullanılmış, böylece insanın Rabbiyle, kendisiyle, içinde yaşadığı toplumla hatta düşmanları ile bile barışık olması gerektiği mesajı verilmiştir.

Birine söz verme, taahhütte bulunma, anlaşma yapma ve vaad etme gibi anlamlara gelen "ahit kelimesiyle de Allah'la kulları arasında yapılan karşılıklı ahitleşmeden bahsedilmiş[9] ve bu ahdin bozulmaması istenmiştir.[10] Ayrıca ahitlerine bağlı kalanlara büyük mükâfatlar vaad edilmiş,[11] ahdini yerine getirmeyenler bozguncu olarak nitelendirilmiştir.[12] Kur'an'da selâm, sulh ve ahit kavramlarıyla insanlığın dikkatini barışa çeken Yüce Allah'ın isimlerinden birisi de "es-Selâm"dır. Yüce Yaratıcı barış ve esenlik kaynağıdır.[13] Allah Resûlü günde beş vakit namazın sonunda selâm verdiğinde, *"Allâhümme ente's-selâmü ve minke's-selâm, tebârekte yâ ze'l-celâli ve'l-ikrâm."* (*Allah'ım! Sen barış ve esenliksin ve barış ve esenlik senden gelir. Yücelik ve ikram sahibi olan Allah'ım! Sen ne mübareksin.)*[14] diyerek Allah'ı bu ismi ile tesbih eder.

O'na teslim olan Müslüman, barış ve esenlik kaynağına bağlanmakla önce kendi iç dünyasında huzur ve sükûna kavuşan, sonra da tanıştığı bu huzuru dış dünyasına taşıma sorumluluğunu yüklenen kimse demektir. Esenlik ve barış duygusunu kendisine hayatı bahşeden Allah'tan alan Müslüman, Allah'ın insanlığa hidayet rehberi olarak gönderdiği Kur'an'a uyarak selâm yani esenlik yollarına ulaşır.[15] Ayrıca inanan insanlar için Allah'ın katında selâm yani barış ve esenlik yurdu vardır, Allah onları selâm yurduna çağırır.[16] Melekler ve cennet bekçileri de müminlere selâm ederler.[17] Onların ebedî kalacakları cennet yurdunun adı da "dârü's-selâm" yani barış ve esenlik yurdudur.[18]

Yüce Rabbimiz, insanları farklı ırklar, kabileler, boylar hâlinde yaratmış, böylece onların birbirleriyle tanışarak[19] iletişim kurmalarını, barış ortamında hayat sürmelerini istemiş ve insanların barış içerisinde yaşa-

[4] LA28/2479 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XXVIII, 2479.
[5] Nisâ, 4/128.
[6] Bakara, 2/160.
[7] Hucurât, 49/9.
[8] Hucurât, 49/10.
[9] Yâsîn, 36/60.
[10] Nahl, 16/91.
[11] Fetih, 48/10.
[12] Bakara, 2/27.
[13] Haşr 59/23; D1512 Ebû Dâvûd, Vitr, 25.
[14] D1512 Ebû Dâvûd, Vitr, 25; M1334 Müslim, Mesâcid, 135.
[15] Mâide, 5/16.
[16] Yûnus, 10/25.
[17] A'râf, 7/46; Ra'd, 13/24.
[18] En'âm, 6/127.
[19] Hucurât, 49/13.

yabilecek kabiliyette olduklarına işaret etmiştir. Fakat insan, fıtratında var olan kan dökme ve bozgunculuk eğiliminden[20] çoğu kez kurtulamamış, kendisinin sebep olduğu olaylardan dolayı barış, hoşgörü ve kardeşlik ortamını yok etmiştir.

İnsanlık tarihinde ilk defa ilk insan ve aynı zamanda ilk peygamber olan Hz. Âdem'in oğlu Kâbil, tabiatında var olan kötülük duygusuna mağlup olmuş, böylece yeryüzünde bozgunculuk çıkaran, kan döken ilk insan olma bahtsızlığını yaşamıştır.[21] Daha sonra da insanlık tarihi birçok kez savaşa, vahşete, soykırıma, imha operasyonlarına tanıklık etmiş, dininden, dilinden, renginden ve ırkından dolayı insanların haysiyetleri çiğnenmiş, onurları zedelenmiş ve hayat hakları ellerinden alınmıştır. Tarihin çeşitli dönemlerinde Yüce Yaratıcı, insanları uyarmak, insan onur ve haysiyetine yakışır bir hayatı insanlığa sunmak için elçiler ve kitaplar göndermiştir. Bu risâlet zincirinin son halkasını ise Sevgili Peygamberimiz Muhammed Mustafa ile taçlandırmıştır. Ona vahyettiği Kur'an'da, *"Ey İman edenler! Topluca barışa girin."*[22] buyurarak tüm inananları topluca barış içerisinde yaşamaya çağırmıştır. Sevgili Peygamberimiz nebevî öğretilerini; barış, huzur, hoşgörü, karşılıklı saygı ve anlayış çerçevesinde inşa etmiş, ashâbına, inananlara ve tüm insanlığa, *"Düşmanla karşılaşmayı dilemeyin. Allah'tan afiyet isteyin..."*[23] çağrısında bulunmuştur.

Bu şekilde, asla savaşı arzu etmemeyi, daima barıştan yana tavır takınmayı tavsiye eden Hz. Peygamber, diğer din mensuplarını İslâm'a davet edip onlara İslâm'a davet mektupları gönderirken de barışa vurgu yapmış, İslâm'ı kabul ettikleri takdirde barış ve huzura ereceklerini[24] özellikle ifade etmiştir. Diğer taraftan İslâm ülkesi sınırları içerisinde yaşayan fakat Müslüman olmayan insanların din ve vicdan hürriyetleri, inanç özgürlükleri, *"Dinde zorlama yoktur."*[25] ilâhî fermanıyla güvence altına alınmıştır. Bu çerçevede Hz. Peygamber'in görevi Yüce Allah tarafından, tebliğ olarak belirlenmiştir.[26] Ayrıca onun müjdeleyici ve uyarıcı olduğu,[27] insanlar üzerinde baskı kurup zor kullanma yetkisinin bulunmadığı açıkça ifade edilmiştir.[28] Böylece, *"Sizin dininiz size, benim dinim de banadır."*[29] âyeti esas alınarak mesele açıklığa kavuşturulmuş ve bir ülkede hatta dünya ölçeğinde insanların barış içerisinde, inançlara saygılı olarak birlikte yaşayabileceklerine ve bunu başarmaları gerektiğine dikkat çekilmiştir.

İslâm, fertler gibi milletlerin de birbirleriyle iyi geçinmelerini, barış ve huzur içinde yaşamalarını ister. Bütün insanların Hz. Âdem'in

[20] Bakara, 2/30.
[21] Mâide, 5/30.
[22] Bakara, 2/208.
[23] DM2470 Dârimî, Siyer, 6; B7237 Buhârî, Temennî, 8.
[24] M4607 Müslim, Cihâd ve siyer, 74.
[25] Bakara, 2/256.
[26] Teğâbün, 64/12.
[27] Ahzâb, 33/45.
[28] Gâşiye, 88/22.
[29] Kâfirûn, 109/6.

çocukları olmak itibariyle kardeş olduklarını bildiren Peygamberimiz,[30] Veda Hutbesi'nde insanlığın barış ve huzur içinde yaşamasının ilkelerini, "insanların mallarının, canlarının, ırzlarının (şeref ve namuslarının) dokunulmazlığı"[31] şeklinde ilân etmiştir. Böylece barış içinde yaşamayı temel prensip olarak kabul eden dinimiz, ancak dokunulmaz ve mukaddes olan bu değerler çiğnendiği, ihlâl edildiği, din ve vicdan özgürlüğünün ortadan kaldırıldığı, insanların yurt ve yuvalarına tasallutta bulunulduğu durumlarda, bozulan dengeleri düzeltmek, barış ortamını yeniden tesis etmek ve adaleti sağlamak için savaşa izin vermiştir.[32] Ancak şu, altı çizilerek ifade edilmelidir ki İslâm'ın öğretilerinde savaş arızî, geçici bir durumdur. Asıl olan barış hâlidir, uzlaşmadır, anlaşmadır, karşılıklı saygı çerçevesinde bir hayat sürmektir. Yüce Allah tarafından barış, esenlik anlamına gelen "İslâm" adı verilen son dinin yegâne gayesi tüm insanlığın selâmetidir.

İnananlara barış içerisinde bir hayatı hedef olarak gösteren İslâm, barış içinde yaşamak ve bütün insanlığın hayrına olacak faaliyetlerde işbirliği yapmak için insanların aynı inanca sahip olmalarını da şart koşmaz. Önemli olan karşılıklı olarak barışa taraf olunması, insanların hak ve özgürlüklerine saygı gösterilmesi, dinlerine ve yurtlarına tecavüz edilmemesidir. Bundan dolayı Müslümanlar, bir dine inansın ya da inanmasın bütün insanlarla iyilik ve adalet temelli ilişkiler kurabilir ve işbirliği yapabilirler. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de, *"Allah, sizi, din konusunda sizinle savaşmamış, sizi yurtlarınızdan da çıkarmamış kimselere iyilik etmekten, onlara âdil davranmaktan men etmez. Çünkü Allah, adaletli olanları sever."*[33] buyrulmaktadır.

Hz. Peygamber döneminde dış ilişkilerin ana hedefi barış ortamında İslâm'ı tanıtmak ve yaymaktır. Çünkü böylesine ulvî bir amaca ulaşmak için en uygun zemin barış ortamıdır. Allah Resûlü'nün peygamberliğinin temel hedefi Allah'ın mesajını yüceltmek ve insanlığa ulaştırmaktır. Bu amaca ulaşmak için savaşın dışında kendisinden yararlanabilecek tüm yollar denenir. Herhangi bir çıkış yolu bulunur ve İslâm davetinin önü açılırsa mutlaka o seçenek yol haritası olarak belirlenir. Bu noktada cihad, savaşı değil öncelikle barış yoluyla dinin tebliğ edilmesi ve bu konuda gayret gösterilmesini ifade eder. Nitekim Allah Resûlü, Mekke'de on üç yıl boyunca sabır ve barışla hareket etmiştir. Medine'de barış hâlinin devamının mümkün olmadığı, savaşmak zorunda bırakıldıkları zamanlarda ise Yüce Allah tarafından savaşa müsaade edilmiştir.[34]

[30] D5116 Ebû Dâvûd, Edeb, 110-111.
[31] B67 Buhârî, İlim, 9.
[32] Bakara, 2/190; Nisâ, 4/75-76; Enfâl, 8/30, 34, 36; Tevbe, 9/29; Hac, 22/39-40.
[33] Mümtehine, 60/8.
[34] Hac, 22/39.

Şu hadise Allah Resûlü'nün karşılıklı ilişkileri barış temelinde yürütmek istediğinin en açık göstergesidir. O, hicretin altıncı yılında, savaşılması yasak olan Zilkâde ayında umre yapmak ve muhacirlerin sıla özlemini gidermek gibi masumane düşüncelerle bin dört yüz Müslüman'la birlikte Medine'den yola çıkar.[35] Yorucu bir yolculuktan sonra hep beraber yirmi iki kilometre mesafedeki Hudeybiye'de konaklarlar. Mekkeli müşrikler onların umre yapmasına izin vermezler. Binbir zahmete katlanarak Hudeybiye'ye kadar gelen ve doğdukları, büyüdükleri memleketlerine müşriklerin izin vermemesi yüzünden giremeyen Müslümanlar feveran ederler. Ancak Allah Resûlü, her an kaosa dönüşebilecek bu gergin ortamda Mekkeli müşriklerle bir şekilde barış antlaşması yapılması ve olayın diplomatik yollarla çözülmesi gerektiğinin önemini vurgular. Neticede taraflar arasında antlaşmaya karar verilir. Allah Resûlü sorunun barışçıl yollarla çözüme kavuşturulması için Kureyşlilerin hiç de makul olmayan itirazlarını dikkate alarak antlaşma metninden "besmele-i şerîf" ve "Muhammed Resûlullâh" lafızlarının dahi çıkarılmasını kabul eder ve sonunda iki taraf arasında antlaşma yapılır.[36]

Görünüş itibariyle Müslümanların aleyhine olan bu antlaşmanın bazı maddelerini sahâbe hazmedemez. Nitekim antlaşma imzalanır imzalanmaz ortaya çıkan Ebû Cendel'in durumu sahâbenin endişelerini daha da artırır. Ebû Cendel, Kureyş'in antlaşmadaki temsilcisi Süheyl b. Amr'ın oğlu olup, Mekke'de ilk Müslüman olanlardan biridir. Ancak babası onu zincire vurmuş ve kendisine Müslüman olduğu için işkence etmiştir.[37] Ebû Cendel, Hudeybiye Barış Antlaşması'nın imzalandığı sırada bir yolunu bulup kaçar ve Müslümanlara sığınır. Babası onu görünce üzerine yürüyüp tokatlar, elbisesinin yakalarından tutup yere çalar. Sonra, Resûlullah'a dönerek, "Ey Muhammed! Bu sana gelmeden önce, aramızdaki antlaşma kesinleşmişti!" diyerek, imzaladıkları antlaşma gereğince oğlunun kendisine iade edilmesini talep eder. Hz. Peygamber, *"Doğru söyledin!"* diyerek onun talebini yerine getirir. Bu arada Ebû Cendel, "Ey Müslüman cemaat! Müslüman olarak geldiğim hâlde şimdi ben, müşriklere mi teslim ediliyorum? Karşılaştığım şu hâli görmüyor musunuz?" diyerek avazı çıktığı kadar bağırır ve Müslümanlardan yardım ister.[38] Resûlullah onu sükûnete davet ederek, *"Ebû Cendel! Sabret ve sevabını Allah'tan dile. Muhakkak ki Allah, sen ve senin gibi ezilmişlere en yakın zamanda bir fırsat ve çıkış yolu verecektir. Biz bu kavimle bir antlaşma yaptık. Biz onlara onlar da bize bu antlaşmaya sa-*

[35] M4811 Müslim, İmâre, 71; VM2/572 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 573.
[36] M4632 Müslim, Cihâd ve siyer, 93.
[37] EÜ6/53 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, VI, 53.
[38] B2731 Buhârî, Şurût, 15.

dık kalma üzerine söz verdi. Onlara hıyanet edemeyiz." diyerek, yaptığı barış antlaşmasına sadık kalır.[39] Nitekim sonuç Allah Resûlü'nün Ebû Cendel'e söylediği gibi olur. İlk bakışta Müslümanların aleyhine gibi görünen durum, onların lehine döner ve Allah Resûlü'nün antlaşmaya sadakati kısa süre sonra kalıcı bir zaferi beraberinde getirir.[40]

Hudeybiye'de savaşın eşiğine gelmiş iki grup arasında imzalanan bu antlaşma gereğince, Müslümanlarla Mekke Müşrikleri on yıl süreyle birbirleriyle savaşmayacaklardı. Ancak bu barış antlaşması müşriklerin antlaşma maddelerine uymamaları nedeniyle iki yıl yürürlükte kalabilmiştir. Kur'an, Hudeybiye Barış Antlaşması'nı Müslümanlar için en büyük fetih olarak nitelendirmiştir.[41] Nitekim bu antlaşmadan iki yıl sonra neredeyse hiç kan akıtılmadan Mekke'nin fethedilmesi de bunun göstergesidir. Diğer taraftan İslâm'ın en hızlı yayıldığı dönem de, Hudeybiye Antlaşması'nı takip eden barış yılları olmuştur. Bunun bilinciyle hareket eden Hz. Peygamber'in önceliği, insanların her zaman barış ve güven içerisinde yaşayacağı bir ortamın sağlanması olmuştur. Kur'an'da, *"Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş."*[42] buyrulmakta, Müslüman'dan düşmanı imha etmesi değil onun barış teklifini kabul etmesi istenmektedir.

Resûl-i Ekrem'in, İslâm'ı zor ve baskı ile yaymak ve silah gücüyle diğer inanç ya da dinleri ortadan kaldırmak gibi bir hedefi hiçbir zaman olmamıştır. Çünkü onun hedefi gönülleri fethetmek, gönülleri kazanmaktı. Bundan dolayı o, silah gücü ile bazı şehirlere girip fetihleri tamamlama ve emellerine ulaşma imkânı olduğu hâlde hiçbir zaman buna sıcak bakmamıştır. Ancak Benî Nadîr Yahudileri, Hendek Savaşı esnasında yaptıkları ihanet ve Müslümanları kalleşçe arkadan vurmaları sebebiyle cezalandırılmışlardır. İhanetleri neticesinde onların cezalandırılmaları üzerine Hayber Yahudileri, Vâdi'l-kurâ, Fedek ve Teyma Yahudilerini yanlarına alarak Medine'ye yürümeyi kararlaştırdılar. Bunu öğrenen Hz. Peygamber, Hayber'i fethetmiş, onlarla bir antlaşma yapmış, dönüşünde sırasıyla Fedek, Vâdi'l-kurâ ve Teyma Yahudileri üzerine yürümüştür. Fedek ve bazı köylerin halkları da Hz. Peygamber ile Hayberlilerle aynı şartları taşıyan antlaşmalar yapmışlardır. O sırada Hz. Peygamber bir başka kabileyi de kuşatmış, bu kabilenin barış teklifinde bulunması üzerine onlarla da barış yapmıştır.[43] Bu antlaşmalar da göstermektedir ki Rahmet Peygamberi savaş ile başarıya ulaşıp karşılığında birçok maddî imkânlar elde edebilecekken bundan uzak kalmaya özen göstermiş, öncelikle ve özellikle barış yolunu tercih etmiştir.

[39] MA9720 Abdürrezzâk, *Musannef*, V, 330; HM19117 İbn Hanbel, IV, 324.
[40] B4150 Buhârî, Meğâzî, 36.
[41] Fetih, 48/1.
[42] Enfâl, 8/61.
[43] D2971 Ebû Dâvûd, İmâre, 18-19; VM2/706 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 706-707; VM2/710 Vâkıdî, *Meğâzî*, II, 710-711.

Taraflar arasında antlaşmaya bu denli ehemmiyet gösteren ve Hz. Peygamber'in şahsında bunun örneğini sergileyen İslâm dini, antlaşmayı bozmamak için aşırı dikkat gösterilmesini ister. Antlaşmaya vefasızlık ve ihaneti ise asla caiz görmez. Bu konuda Yüce Allah çok net bir biçimde müminlerden antlaşmaya sadık kalmalarını istemiş, kendileriyle antlaşma yapılan ve antlaşmayı sık sık bozan müşriklere ültimatom vermiştir.[44] Ancak antlaşmalarına sadık kalan ve antlaşmayı bozmayan müşriklere karşı nasıl tavır takınmaları gerektiğini de müminlere şu şekilde bildirmiştir: *"Ancak Allah'a ortak koşanlardan, kendileriyle antlaşma yapmış olduğunuz, sonra da antlaşmalarında size karşı hiçbir eksiklik yapmamış ve sizin aleyhinize hiç kimseye yardım etmemiş olanlar, bu hükmün dışındadır. Onların antlaşmalarını, süreleri bitinceye kadar tamamlayın. Şüphesiz Allah, kendine karşı gelmekten sakınanları sever."*[45]

Hudeybiye günü antlaşmaya sadakatin nasıl olması gerektiğini tüm insanlığa gösteren Hz. Peygamber'in bu husustaki uyarılarını şöyle bir olay sayesinde öğrenebiliyoruz: Romalılarla barış antlaşması yapan Muâviye bu antlaşmanın süresi sona ermeden Romalıların ülkesine doğru sefere çıkar. Derken, "Allâhü ekber! Allâhü ekber! Antlaşmaları bozmak değil ahde vefa gerekir!" diye seslenerek, at üzerinde bir adam çıkagelir. Bu adam, Benî Süleymoğulları'ndan olup Mekke'ye yerleşen ve ilk Müslümanlardan biri olan[46] Amr b. Abese'den başkası değildir. Onun, kendisini bu şekilde ikaz etmesinden etkilenen Muâviye onu huzuruna çağırır ve bu tepkisinin sebebini sorar. Amr b. Abese de Allah Resûlü'nden şu sözleri işittiğini nakleder: *"Kimin herhangi bir toplumla arasında bir anlaşma varsa süresi sona erinceye kadar ya da karşılıklı olarak anlaşmayı vaktinden önce bozduklarını birbirlerine bildirinceye kadar bu bağı ne yeniden bağlasın ne de çözsün."* Bunları duyan Muâviye derhâl seferden döner.[47]

Sevgili Peygamberimiz Müslümanlara sığınan veya İslâm toplumu içerisinde yaşayan diğer din ve inanç mensuplarının yani zimmîlerin din hürriyetini, can ve mal emniyetini de güvence altına almıştır. Hatta Allah Resûlü, bu konuda amcası Ebû Tâlib'in kızı Ümmü Hânî'nin eman/güvence verdiği bir kimsenin emniyet içerisinde olacağını beyan etmiştir. Ümmü Hânî gelerek, "Yâ Resûlallah! Annemin oğlu (kardeşim) Ali, benim kendisine eman vererek himayeme aldığım (eski kocam) İbn Hübeyre'yi öldüreceğini söylüyor." demiş, Resûlullah da ona, *"Ey Ümmü Hânî, senin eman verdiğin kişiye biz de eman vermişizdir."* buyurmuştur.[48]

[44] Tevbe, 9/1.
[45] Tevbe, 9/4.
[46] EÜ4/239 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, IV, 239.
[47] D2759 Ebû Dâvûd, Cihâd, 152; T1580 Tirmizî, Siyer, 27.
[48] B3171 Buhârî, Cizye, 9.

Bu çerçevede adalet timsali Hz. Ömer'in görevlendirdiği bir ordu komutanına gönderdiği ferman çok dikkat çekicidir. Hz. Ömer komutana şunları söylemektedir: "Duyduğuma göre, bazı askerleriniz önlerinden kaçan İranlıları takip ediyor, onlar dağlara kaçınca geri çekiliyor ve bu sırada düşmanına, Farsça olarak 'Korkma!' diyerek güvence veriyormuş. Sonra o kişi bu güvenceye inanarak teslim oluyor, buna mukabil ona güvence veren Müslüman askerler onu yakalayıp öldürüyorlarmış. Gerçi, ben bu canı bu tende tutan Allah'a yemin ederim ki bunu hiç kimsenin yapacağını zannetmiyorum. Fakat bu şekilde hareket eden varsa (bilin ki) onun boynunu vururum."[49] Hz. Ömer'in bu konuda bu denli hassasiyet göstermesi, Allah Resûlü'nün antlaşmaya, eman ve güvenceye sadakatinden bağımsız düşünülemez. Allah Resûlü'nün bu husustaki yaşantısı, tavır ve davranışları her Müslüman için yol gösterici mahiyettedir. Ayrıca onun bu konudaki sözleri de inanan herkes için emir niteliğindedir. Bu sözlerden birisinde o, *"Bilesiniz ki! Kim Allah'ın ve Resûlü'nün güvencesi altında bulunan anlaşmalı bir kimseyi öldürürse Allah'a verdiği sözü bozmuş olur ve cennetin kokusunu dahi alamaz."*[50] buyurmuştur.

Farklı din ve inanç gruplarının barış ve huzur ortamında yaşam sürmesini hedefleyen dinimiz, Müslümanlar arasındaki ilişkilerin ise, din kardeşliği çerçevesinde şekillenmesini istemektedir. Bundan dolayı Allah Resûlü Medine'ye hicret eder etmez ilk iş olarak ensarla muhacirleri kardeş ilân etmiştir.[51] Ayrıca yıllarca aralarında kan davaları olan Medine'nin iki büyük kabilesi Evs ve Hazrec'i de İslâm'ın gönüllere hitap eden sevgi anlayışıyla kardeş olarak birbirine kenetlemiştir. Bu hususu Kur'an şu şekilde ifade eder: *"Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'an'a) sımsıkı sarılın. Parçalanıp bölünmeyin. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de O, kalpleriniz arasında ülfet/sevgi meydana getirdi. İşte O'nun bu nimeti sayesinde kardeşler oldunuz."*[52] Böylelikle Yüce Allah ve onun yeryüzündeki Rahmet Elçisi yıllarca süren savaşları, çatışmaları, kavgaları, akan kanları ve gözyaşlarını İslâm'ın kardeşlik anlayışıyla sona erdirmiştir. Dinimiz tüm inananların kardeş olduğunu ilân etmiş,[53] bu kardeşliği pekiştirecek işleri yapmalarını inananlardan istemiştir. Bu noktada Hz. Peygamber bir Müslüman'ın diğerine üç günden fazla dargın durmasını yasaklamıştır.[54] Ayrıca iki kişinin arasını düzeltmenin nafile oruç, namaz ve sadakadan daha üstün bir davranış olduğunu söylemiş, iki insanın arasını açmanın da barışın kökünü kazıyan bir davranış olduğu-

[49] MU973 *Muvatta'*, Cihâd, 4.
[50] T1403 Tirmizî, Diyât, 11; N4752 Nesâî, Kasâme, 14-15.
[51] B2294 Buhârî, Kefâlet, 2.
[52] Âl-i İmrân, 3/103.
[53] Hucurât, 49/10.
[54] T1932 Tirmizî, Birr, 21; M6526 Müslim, Birr, 23.

nu belirtmiştir.[55] Kubâlıların birbirleriyle taşlı sopalı kavga ettiklerini duyunca derhâl, *"Haydi gidelim de onları barıştıralım."*[56] buyurmuştur. Nitekim Yüce Allah da inananlar arasında bir savaş/anlaşmazlık olması durumunda onların aralarının düzeltilmesini tüm Müslümanlardan istemektedir.[57]

Bütün bu anlatılanlar göstermektedir ki İslâm'a göre, fertler arası ilişkilerde olduğu gibi devletler arası ilişkilerde de genel prensip ve kaide barışın sağlanması ve huzurun korunmasıdır. Hedef, bütün insanlığın din, dil, ırk, millet ve devlet ayrımı gözetmeksizin barış içerisinde yaşamasıdır. İnsanlık günümüzde İslâm'ın barış, merhamet, sevgi ve hoşgörü anlayışına en az geçmişteki kadar muhtaçtır. Geçmişte insanlık yüzyıl savaşlarına, dünya savaşlarına şahit olmuş, bu savaşlarda yüz binlerce masum insan hayatını kaybetmiştir. Günümüzde de dünyanın birçok ülkesinde hâlâ gözyaşı ve kan akmaya devam etmekte, masum bebeklerin, karnında bebeğini taşıyan annelerin, ak saçlı dedelerin ve ninelerin üzerine bomba yağmaktadır. Yaşadığımız dünya o hâle gelmiştir ki, neredeyse insan kanının akıtılmadığı ve insan hayatına kıyılmadığı bir saniye bile geçmemektedir.

İnsanlık, kurtuluşu, refahı, huzuru maddede aradıkça, insan hayatı değersizleşmiş, kıymetini yitirmiştir. Oysaki Allah Teâlâ, insan hayatını mukaddes kabul etmiş, ona çok büyük ehemmiyet vermiş, haksız yere bir kişiyi öldürmeyi bütün insanlığı öldürmek, bir insanın hayatını kurtararak yaşamasına vesile olmayı da bütün insanları yaşatmak olarak nitelendirmiştir.[58]

Bütün bunlar muvacehesinde insanlığın refahı, huzuru; çatışmada değil barıştadır. İhtilâfta değil ittifaktadır. Bundan dolayı tüm dünya halkları, dili, dini, rengi, ırkı her ne olursa olsun barış için, insanca yaşam için, hak, hukuk, adalet için el ele vermeli medeniyetlerin barış ekseninde ittifakını gerçekleştirmelidir. Yaratılanı Yaratan'dan ötürü sevme anlayışında buluşulmalıdır. Zulme, zorbalığa, haydutluğa hep beraber karşı durulmalıdır. Gelecek nesillerin kan ve gözyaşıyla yetişmeleri istenmiyorsa insanoğlu barış ve karşılıklı saygı anlayışını inşa etmek zorundadır. Yeryüzünün şerefli halifesi düşmanlık üretme ve düşman arama peşinde koşmamalı Allah Resûlü'nün şu çağrısına kulak vermelidir:

"Ey insanlar! Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyin. Allah'tan afiyet (esenlik ve barış) dileyin."[59]

[55] D4919 Ebû Dâvûd, Edeb, 50.
[56] B2693 Buhârî, Sulh, 3.
[57] Hucurât 49/9.
[58] Mâide, 5/32.
[59] B7237 Buhârî, Temennî, 8.

ŞİDDET
BİRLİĞE ve DİRLİĞE YÖNELEN TEHDİT

عن عائِشَةَ زَوْجِ النَّبيِّ ﷺ ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:
"يَا عَائِشَةُ! إِنَّ اللَّهَ رَفِيقٌ يُحِبُّ الرِّفْقَ، وَيُعْطِي عَلَى الرِّفْقِ مَا لاَ يُعْطِي
عَلَى الْعُنْفِ، وَمَا لاَ يُعْطِي عَلَى مَا سِوَاهُ."

Hz. Peygamber'in (sav) eşi Hz. Âişe'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:

"Ey Âişe! Allah, rıfk (nezaket ve yumuşaklık) sahibidir ve rıfktan hoşlanır. Sertlik, kabalık ve nezaket dışı diğer davranışlara vermediği ecri rıfk sayesinde verir."

(M6601 Müslim, Birr, 77)

عَنْ أَبِى صِرْمَةَ صَاحِبِ النَّبِيِّ ﷺ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ:
"مَنْ ضَارَّ أَضَرَّ اللَّهُ بِهِ، وَمَنْ شَاقَّ شَاقَّ اللَّهُ عَلَيْهِ."

عَنْ هِشَامِ بْنِ حَكِيمِ بْنِ حِزَامٍ قَالَ: مَرَّ بِالشَّامِ عَلَى أُنَاسٍ، وَقَدْ أُقِيمُوا فِى الشَّمْسِ، وَصُبَّ عَلَى رُءُوسِهِمُ الزَّيْتُ، فَقَالَ مَا هَذَا؟ قِيلَ: يُعَذَّبُونَ فِى الْخَرَاجِ، فَقَالَ: أَمَا إِنِّى سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ:
"إِنَّ اللَّهَ يُعَذِّبُ الَّذِينَ يُعَذِّبُونَ النَّاسَ فِى الدُّنْيَا."

عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: مَا ضَرَبَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ شَيْئًا قَطُّ بِيَدِهِ، وَلاَ امْرَأَةً، وَلاَ خَادِمًا، إِلاَّ أَنْ يُجَاهِدَ فِى سَبِيلِ اللَّهِ...

عَنْ أَنَسٍ قَالَ: مَرَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِشَيْخٍ يُهَادَى بَيْنَ اثْنَيْنِ فَقَالَ:
"مَا بَالُ هَذَا؟" فَقَالُوا: نَذَرَ أَنْ يَمْشِيَ قَالَ: "إِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنْ تَعْذِيبِ هَذَا نَفْسَهُ، مُرْهُ فَلْيَرْكَبْ."

Hz. Peygamber'in (sav) sahâbîsi Ebû Sırma'dan rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Kim zarar verirse Allah da ona zarar verir. Kim (insanlara) güçlük çıkarırsa, Allah da ona güçlük çıkarır."*

(D3635 Ebû Dâvûd, Kadâ' (Akdiye), 31)

Hişâm b. Hakîm b. Hizâm'dan rivayet edildiğine göre o, Şam bölgesinde bazı insanlara rastladı. Onların güneşe karşı dikilmiş ve başlarına zeytinyağı dökülmüş olduğunu görünce, "Bu nedir?" diye sordu. Kendisine, "Vergi (vermedikleri) için cezalandırılıyorlar." denildi. Bunun üzerine dedi ki, "Haberiniz olsun! Ben Allah Resûlü'nü şöyle derken işittim: *'Bu dünyada insanlara işkence edenlere şüphesiz Allah da azap edecektir.'"*

(M6657 Müslim, Birr, 117)

Hz. Âişe şöyle demiştir: "Resûlullah (sav), Allah yolunda cihad hâriç eliyle hiç kimseye vurmadı. Ne bir kadına, ne de bir hizmetçiye!.."

(M6050 Müslim, Fedâil, 79)

Enes (b. Mâlik) tarafından rivayet edildiğine göre, Resûlullah (sav) kolları iki adamın omuzunda olduğu hâlde zorla yürüyen bir adama rastladı ve *"Bu adama ne oldu?"* diye sordu. "(Kâbe'ye) yürüyerek gitmeyi adadı." dediler. Bunun üzerine Resûlullah şöyle buyurdu: *"Bu adamın kendine eziyet etmesine Allah'ın ihtiyacı yoktur. Ona söyleyin de bineğine binsin!"*

(N3884 Nesâî, Eymân, 42)

Ensardan Ebû Mes'ûd el-Bedrî, bir gün kölesini elindeki kırbacıyla hiddetle dövüyordu. O sırada arkasından birisi, *"Bilmiş ol ey Ebû Mes'ûd!"* diye kendisine seslendi. Ebû Mes'ûd o kadar öfkeliydi ki sesin kime ait olduğunun farkına bile varmadı ve kölesine vurmaya devam etti. Fakat arkasındaki kişi kendisine doğru yaklaşıyor, bir yandan da, *"Bilmiş ol ey Ebû Mes'ûd!"* diyerek uyarmaya devam ediyordu. Ebû Mes'ûd arkasına dönüp baktığında kendisine seslenenin Allah Resûlü olduğunu fark etti. Elindeki kırbacı hemen bırakıverdi. Bunun üzerine Resûlullah, *"Bilmiş ol ey Ebû Mes'ûd! Allah'ın senin üzerindeki gücü, senin kölenin üzerindeki gücünden daha fazladır."* buyurdu. Ebû Mes'ûd, bu durum karşısında kendini mahcup hissetti. Bundan böyle hiçbir köleyi dövmeyeceğine dair söz verdi ve "Ey Allah'ın Resûlü! Allah rızası için bu köle artık hürdür." dedi.[1]

Merhamet ve Hoşgörü Peygamberi'nin getirdiği din ile şereflenme imkânına kavuşan kimselerden biri olmasına rağmen Ebû Mes'ûd'un kölesine yaptığı bu muamele yani şiddet, aslında insanlığın başlangıcından itibaren var olan bir olgudur. Nitekim bunun ilk ve en çarpıcı örneğini, Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Âdem'in oğulları Hâbil ve Kâbil'le ilgili zikredilen hikâye teşkil etmektedir.[2] Kur'an, geçmiş peygamberler ve milletlerle ilgili başka şiddet örneklerine de temas etmektedir. Hz. İbrâhim'in ateşe atılarak yakılmak istenmesi,[3] İsrâiloğulları'nın erkek çocuklarının Firavun tarafından öldürülüp kız çocuklarının sağ bırakılması[4] ve Ashâbü'l-Uhdûd diye tabir edilen kimselerin, inanan insanları dinlerinden vazgeçmeleri için ateş dolu hendekler içerisinde diri diri yakmalarına[5] dair anlatılanların her biri, insanoğlunun şiddeti hangi boyutlara kadar vardırabileceğini ibretle gözler önüne sermektedir. Bütün bunlar, Allah Teâlâ yeryüzünün halifesi olarak insanı yaratacağını bildirdiği zaman meleklerinin, *"Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın?"*[6] diye endişelenmelerini âdeta haklı çıkaran olaylardır.

Kelime anlamı itibariyle şiddet, "sertlik, katılık, kuvvet" anlamlarına gelir. Terim olarak ise kısaca herhangi bir kişiye, zor ve baskı uygulayarak kaba ve sert davranış sergileyerek veya beden gücünü kötüye kullanarak

[1] M4306 Müslim, Eymân, 34; D5159 Ebû Dâvûd, Edeb, 123-124.
[2] Mâide, 5/27-31.
[3] Enbiyâ, 21/68-70.
[4] Bakara, 2/49; A'râf, 7/141.
[5] Bürûc, 85/4-10.
[6] Bakara, 2/30.

yıkıcı ve aşırı davranışlarda bulunmak diye tarif edilebilir. Buna göre gerek vurma ve dövme gibi fizikî/bedensel; gerek hakaret etmek, küçümsemek, tehdit etmek, kişinin onurunu kırmak, sükûnetini bozmak ve huzurunu kaçırmak gibi psikolojik/duygusal; gerek tecavüz ve ırza geçmek gibi cinsel; gerekse temel ihtiyaçlarının karşılanmasına engel olmak gibi kişiyi ekonomik olarak olumsuz etkileyen ve zarar görmesine sebep olan eylemlerin bütünü şiddet kavramının içerisinde yer alır. İnsanın kendini korumak ve varlığını sürdürmeye çalışmak amacıyla yaratılışından getirdiği tabiî bir özellik olan şiddet; kin, öfke, kıskançlık, hırs gibi duyguların etkisiyle veya otorite kurma, saygınlık elde etme ve ekonomik kaygı gibi gerekçelerle olumsuz yönde kullanılabilmektedir. Hâlbuki en güzel bir biçimde yaratılan[7] ve yaratılmışların en şereflisi kılınan[8] insanoğlu, her türlü saygı ve hürmeti hak etmektedir. Rahmet yönü, gazabının önüne geçmiş olan Yüce Allah,[9] şefkat ve merhametinin bir göstergesi olarak kullarına gönderdiği[10] Sevgili Elçisi'nden, insanlara karşı güzel muamelede bulunmasını istemiştir.[11] Zira O, insanın doğasında var olan ve daha ilk insanların birbirleriyle olan ilişkilerinde kendini gösteren şiddetin hayata hâkim olmasını murad etmemiştir. Hz. Peygamber de insanlara iyi davranmak suretiyle gönülleri fethetmiş ve onların kardeşçe, huzur içerisinde yaşadıkları bir toplum oluşturmuştur. Toplumu bir arada tutan şeyin bu davranış biçimi olduğu Kur'ân-ı Kerîm'de açıkça şöyle ifade edilmiştir: *"Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi..."*[12]

Sosyal bir problem olarak şiddet, fiziksel, psikolojik, cinsel ve ekonomik olmak üzere farklı boyutlarıyla bütün toplumlarda görülen bir olgudur. İstenilen amaca ulaşmak için insanlara işkence ve baskı yaparak, onların özgürlüklerini sınırlamak suretiyle uygulanan bu haksız eylem, kime, neye karşı ve hangi şekilde yapılırsa yapılsın İslâm'ın kabul etmediği bir davranış biçimidir. Nitekim İslâmiyet'in ilk yıllarında Allah Resûlü ve ona iman eden insanlar, inançlarından vazgeçmeleri için Mekkeli müşrikler tarafından her türlü eziyet ve işkenceye maruz bırakılmışlardı.[13] Elbette, daha çok, zayıf, kimsesiz ve fakir aileler, köle ve cariyeler işkence görmekte ve ezilmekteydi. Bu gariban Müslümanlar, demir zırhlar giydirilerek kızgın kumlara yatırıldılar. Bu yüzden müşrikler (Bilâl'den istediklerini koparamayınca) onu tutup çoluk çocuklara (ayak takımına) teslim ettiler. Bu (serseri) takım onu Mekke sokaklarında ve çevresindeki dağ yollarında süründürdüler.[14] Yâsir

[7] Tîn, 95/4.
[8] İsrâ, 17/70.
[9] B7404 Buhârî, Tevhîd, 15; M6971 Müslim, Tevbe, 16.
[10] Enbiyâ, 21/107.
[11] Nahl, 16/125.
[12] Âl-i İmrân, 3/159.
[13] B4815 Buhârî, Tefsîr, (Mü'min) 1; ST3/248 İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/248.
[14] İM150 İbn Mâce, Sünnet, 11.

ailesine türlü türlü eziyetler yapıldı. Bu aileyi kızgın kumlara yatırıp, günlerce aç susuz bıraktılar. Bedenlerini korlarla dağlayıp, sopalarla dövdüler. Hz. Peygamber bir defasında onlara işkence yapılırken gördü ve *"İmrân Ailesi'ne ve Yâsir Ailesi'ne müjdeler olsun! Sizin kavuşacağınız yer cennettir."*[15] buyurdu. Sümeyye, Ebû Cehil tarafından hunharca katledildi.[16] Kocası Yâsir aynı şekilde işkencelerle can verdi. Oğulları Ammâr b. Yâsir ise işkence altında bitkin düşmüşken müşriklerin zor kullanması sonucu onların taptığı ilâhlar hakkında olumlu sözler söyleyerek kurtulabildi. Daha sonra Peygamber Efendimize durumu anlatınca o, *"Tekrar ederlerse sen yine böyle söyle!"* diyerek Ammâr'ı teskin etti.[17] Nitekim Resûl-i Ekrem, *"Ammâr iliklerine kadar iman ile doludur."* diyerek onu övmüştü.[18]

Habbâb b. Eret'in ticarî hayatına yönelik saldırılar yapıldı. Müşrikler ona olan borçlarını ödemediler. Hatta alacağını istemek için gelen Habbâb'a, Âs b. Vâil, tekrar dirilip mal sahibi olunca borcunu ödeyeceğini ifade ederek onu ve İslâm'ı alaya aldı.[19] Müslümanları zorluklarla dolu boykot yıllarını yaşamaya maruz bıraktılar. Toplumdan tecrit ettiler. Ayrımcılık yaptılar. Aç ve susuz bıraktılar. Diğer insanlarla görüşmelerine, ilişki kurmalarına, evlenmelerine engel oldular. Alışveriş yapmalarına izin vermediler. Hicrete ve göçe mecbur bıraktılar. Tehdit ettiler. Hakaret ettiler. Acımasızca katlettiler. Fakat on üç yıllık Mekke döneminde, her türlü zulüm ve işkence altında inleyen Müslümanlara Hz. Peygamber, şiddete şiddetle karşılık vermelerini değil, şiddete büyük bir sabır ve metanet göstermelerini tavsiye etti. Mekke'de inen âyetler, hep sabra vurgu yapmaktaydı. Bu nedenledir ki Son Nebî zalimlere uymadı, hakaretleri duymadı. Mazlumların âhını işittikçe onları teselli ve teskin etti. Onları tahrik etmek yerine yatıştırdı. Onları zayi etmek yerine güzelce yetiştirdi. Önceki kavimlerden iman edenlerin bedenlerinin testere ile ikiye bölünmesi, demir taraklarla etlerinin kemiklerine kadar taranarak sıyrılmasının dinlerinden döndürmediğini ifade etti. Hatta o, San'a'dan kalkan birinin Hadramevt'e kadar hiçbir şeyden endişe etmeksizin ve korkmaksızın gidebileceği bir şekilde dinin yayılıp kemale ereceğini bildirerek, Müslümanlara ümit bahşetti.[20] Böylece onlara aceleci olmamaları gerektiğini bildirdi. Yine Hz. Peygamber'den müşriklere beddua etmesi istendiğinde, *"Ben lânetçi olarak gönderilmedim."*[21] buyurdu. Hz. Peygamber, hicretin ardından Medine'de, hem dinî hem de siyasî bakımdan lider konumuna geldiğinde, bu sefer otoritesini insanlara karşı şiddetle muamele etmek üzerine değil inancına

[15] NM5666 Hâkim, *Müstedrek*, VI, 2075 (3/389).
[16] ST3/233 İbn Sa'd, *Tabakât*, 3/233.
[17] ST3/248 İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 249.
[18] İM147 İbn Mâce, Sünnet, 11; N5010 Nesâî, Îmânû, 17.
[19] B4734 Buhârî, Tefsîr, (Meryem) 5.
[20] B3852 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 29; B6943 Buhârî, İkrâh, 1.
[21] M6613 Müslim, Birr, 87.

ve kabilesine bakmaksızın bir arada barış, huzur ve kardeşlik ortamında yaşayabilme üzerine kurdu.

En azılı düşmanlarına karşı dahi şiddete başvurmayan Rahmet Peygamberi, Müslümanların da hiçbir şekilde şiddete başvurmalarına müsaade etmedi. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in, Allah Resûlü'nün eşleri olan kızlarına karşı, onu üzdükleri düşüncesiyle zaman zaman takındıkları sert tutuma engel olan Allah Resûlü, kendisinden birtakım dünya malları talep eden ve bir süreliğine krize neden olan eşlerine kendisinin zorba ve zorluk çıkarıcı değil, öğretici ve kolaylaştırıcı olarak gönderildiğini belirtmişti.[22] Yine huzuruna gelen Yahudi heyetinin Hz. Peygamber'e, "Ölüm üzerinize olsun!" demelerine, Hz. Âişe, "Ölüm ve Allah'ın lâneti sizin üzerinize olsun!" diye karşılık vermişti. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem, Hz. Âişe'den sakin olmasını isteyerek, *"Yüce Allah her işte rıfkı (yumuşak huyluluğu) sever."*[23] buyurdu. Bu rivayetler, Müslüman'ın bütün hâl ve hareketlerinde kibar ve nazik olması gerektiğini hatırlatmaktadır. Zira asıl olan, her şeyde yumuşak huylulukla hareket etmektir. Bu konuda Hz. Âişe annemiz, Resûlullah'ın kendisine şöyle buyurduğunu nakletmiştir: *"Ey Âişe! Şüphesiz Allah Refîktir, rıfkı (yumuşak huyluluğu) sever. Yumuşaklıkla yapılan işlere, sertliğe ve diğer şeylere vermediği ecri verir."*[24] Yine bu bağlamda Hz. Peygmber, *"Kim zarar verirse Allah da ona zarar verir. Kim (insanlara) güçlük çıkarırsa Allah da ona güçlük çıkarır."*[25] buyurmuştur.

Emir bi'l-ma'rûf ve nehiy ani'l-münker yapmakla ün kazanmış olan sahâbî Hişâm b. Hakîm b. Hizâm, Hz. Ömer'in halifeliği döneminde Şam bölgesinde bazı çiftçilerin başlarına zeytinyağı dökülmüş bir şekilde güneşte tutulduklarını görmüştü. Hişâm bu insanlara uygulanan şiddetin sebebini sorunca onların, vergilerini ödemedikleri için böyle bir cezaya tâbi tutuldukları cevabını aldı. Bunun üzerine şöyle dedi: "Haberiniz olsun! Ben Allah Resûlü'nü şöyle derken işittim: *'Bu dünyada insanlara işkence edenlere şüphesiz Allah da azap edecektir.'*"[26] Bu olayın ardından Hişâm, dönemin Filistin valisi Umeyr b. Sa'd'a gidip gördüklerini anlattı. Valinin emriyle çiftçiler derhâl serbest bırakıldılar.[27]

Şiddet, genellikle hak ve adaletten uzaklaşmış idareciler tarafından bir yöntem olarak kullanılageldiği için Hz. Ömer de bu hususta valilerini uyarma ihtiyacı hissetmişti. O, şiddet ve baskının Müslüman idarecilerin tavrı olamayacağını belirttiği bir konuşmasında insanlara şöyle seslenmişti: "...Allah'a yemin ederim ki memurlarımı (valilerimi) sizi dövsünler,

[22] M3690 Müslim, Talâk, 29; HM14569 İbn Hanbel, III, 328.
[23] B6024 Buhârî, Edeb, 35; M5656 Müslim, Selâm, 10.
[24] M6601 Müslim, Birr, 77.
[25] D3635 Ebû Dâvûd, Kadâ' (Akdiye), 31.
[26] M6657 Müslim, Birr, 117; D3045 Ebû Dâvûd, İmâre, 30-32.
[27] M6659 Müslim, Birr, 118.

mallarınızı haksız yere alsınlar diye göndermiyorum. Bilakis size dininizi ve dininizi nasıl yaşayacağınızı öğretsinler diye gönderiyorum. Bunlardan farklı bir muameleye tâbi tutulanınız olursa derhâl bana bildirsin. Canım elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki, böyle bir şey yapan memuruma kısas uygulayacağım (yaptığının aynısıyla cezalandıracağım)." Bunun üzerine Amr b. Âs atılarak, "Ey müminlerin emîri! Müslüman bir yönetici, sorumluluğu altındaki insanlardan bazılarını yola getirmek için döverse onu da cezalandıracak mısın?" diye sordu. Hz. Ömer, "Evet! Ömer'in canını elinde bulunduran Allah'a yemin ederim ki onu da cezalandıracağım. Zira ben Resûlullah'ın kendine bile kısas uyguladığını gördüm." dedi ve sözüne şöyle devam etti: "Sakın Müslümanları dövüp zillete düşürmeyin! Onları (askerlerinizi) kışlalarda uzun süre tutarak fitneye düşmelerine de sebebiyet vermeyin! Onların haklarını engelleyerek küfre düşmelerine de sebep olmayın..."[28]

Hz. Ömer'in sözlerinden de anlaşılacağı üzere insana hizmet etmek için var olan idarecilerin halkı terbiye etmek ve kendilerine itaatkâr hâle getirmek için şiddet içeren uygulamalarda bulunması Hz. Peygamber'in getirdiği dinin ruhuyla bağdaşmamaktadır.

Toplumda huzuru sağlamak ve insanları barış içerisinde bir arada yaşatmak İslâm'ın temel hedefidir. Bunun sağlanabilmesi için bütün insanlara eşit davranmak, temel hak ve özgürlüklere saygı göstermek gerekmektedir. Allah Resûlü, insanlara şiddet uygulamak bir yana, inanç, renk, ırk, makam, cinsiyet ve yaş ayırt etmeden herkese karşı şefkatli ve merhametli davranmıştı. Nitekim sevgili eşi Hz. Âişe, "Resûlullah (sav), Allah yolunda cihad hâriç eliyle hiç kimseye vurmadı. Ne bir kadına ne de bir hizmetçiye!.."[29] diyerek buna dikkat çekmişti.

Her yönüyle mükemmel bir eğitimci olan Hz. Peygamber, eğitimde şiddeti hiçbir zaman çözüm olarak görmemiştir. O, mescitte küçük abdestini bozan bir bedevîye son derece öfkelenen ashâbını sakinleştirmiş, onlara nazik ve kolaylaştırıcı olmalarını öğütlemiştir.[30] Yine cemaatle namaz kılınırken aksıran birine karşılık vererek konuşan Muâviye b. Hâkem es-Sülemî'ye ashâb-ı kirâm tepki göstermiş, Peygamber Efendimiz ise sadece onu nazikçe uyarmakla yetinmişti. Resûlullah'ın bu anlayış ve nezaketinden etkilenen Muâviye şöyle demişti: "Anam babam ona feda olsun. Ne ondan önce ne de sonra daha güzel öğreten birini gördüm. Vallahi Resûlullah beni ne azarladı ne bana vurdu ne de hakaret etti. Sadece, 'Bu

[28] HM286 İbn Hanbel, I, 42.
[29] M6050 Müslim, Fedâil, 79.
[30] T147 Tirmizî, Tahâret, 112; D380 Ebû Dâvûd, Tahâret, 136.

namazda insan kelâmı konuşulmaz. Namaz ancak tesbih, tekbir ve Kur'an okumaktır.' dedi."[31]

Allah Resûlü, aile içi ilişkilerde de şiddete yer verilmemesi gerektiğini hem kendi yaşantısıyla hem de ashâbına yaptığı uyarılarla sürekli vurgulamıştı. Zira İslâm'la aydınlanan zihinlerde hâlâ câhiliyeden kalma birtakım yanlış fikir ve kabullerin barındığı ortadaydı. Hz. Peygamber hanımlarına bir fiske dahi vurmadığı hâlde Hz. Ebû Bekir gibi olgun ve sakin mizaçlı bir insan bile Resûlullah'a karşı sesini yükselttiği için kızı Hz. Âişe'ye tokat atmak istemiş, Peygamberimiz hemen ona engel olmuştu.[32] Kadınların "Allah'ın emaneti" olduğunu erkeklere hatırlatan Resûl-i Ekrem[33] bir erkeğin, eşine şiddet uygulamasına anlam veremeyerek bir hutbesinde, *"Sizden biri nasıl olur da hanımını köle döver gibi döver? Sonra bir de günün sonunda onunla aynı yatağı paylaşır!"*[34] buyurmuştu. Karısını döverek onun kolunu kıran Sâbit b. Kays b. Şemmâs'ı huzuruna çağırtarak, ona hanımını boşamasını emretmişti.[35] Hz. Peygamber, çoğu zaman yapıldığı gibi, "Aile içinde olur böyle şeyler!" veya "Kol kırılır, yen içinde kalır!" dememiş, mağdur olan kadını acımasız bir kocanın elinden derhâl kurtarmıştı.

Hz. Peygamber zamanında kadınlar gibi çocuk, köle ve hizmetçilerden oluşan toplumun zayıf kesimine de şiddetle muamele edilmesi söz konusuydu. Câhiliye döneminde görülen kız çocuklarının diri diri gömülmesi gibi zalimce bir şiddet uygulaması İslâm'ın gelişiyle ortadan kalkmakla birlikte, cinsiyet ayrımcılığı devam ediyordu. Köleleri ve hizmetçileri dövmek, aşağılamak hâlâ normal karşılanabiliyordu. Allah Resûlü bu yanlış anlayışı değiştirmek üzere ashâbını sık sık uyarmıştı. O, *"Biriniz hizmetçisine vurur da o da Allah'ı hatırlatırsa derhâl elini çeksin!"*[36] buyururken insanın kendisinden daha kudretli bir Yaratıcı'nın varlığının bilincinde olmasını ve ona göre hareket etmesini öngörüyordu.

"Kim bir zimmîye (anlaşmalı gayri müslim vatandaşa) zulmedip onun hakkını vermezse, ona gücünün yetmediği bir yük yüklerse veya rızası olmaksızın ondan bir şey alırsa kıyamet günü ben onun hasmı olacağım."[37] buyuran Hz. Peygamber, gayri müslim bile olsa insanların haksızlığa ve şiddete maruz bırakılamayacaklarını belirtmişti. Nitekim bir defasında Medine çarşısında malını pazarlarken, "Musa'yı bütün âlemlere üstün kılan Allah'a yemin ederim." diyen bir Yahudi ile onun bu yemininden hoşlanmayan bir Müslüman arasında çıkan tartışmada, ensardan bir tokat yiyen Yahudi, devletin güvencesi altında olduğu için durumu hemen Allah Resûlü'ne

[31] M1199 Müslim, Mesâcid, 33.
[32] D4999 Ebû Dâvûd, Edeb, 84.
[33] M2950 Müslim, Hac, 147.
[34] B4942 Buhârî, Tefsîr, (Şems) 1.
[35] N3527 Nesâî, Talâk, 53.
[36] T1950 Tirmizî, Birr, 32.
[37] D3052 Ebû Dâvûd, İmâre, 31-33; BS19243 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IX, 342.

iletmiş, insanlığın Peygamberi ise Medineli sahâbînin bu yaptığına çok öfkelenmişti.[38] Yine bir keresinde ganimet develerini çalanların peşine düşüp onları geri getiren Seleme b. Ekvâ'ın, develeri çalanların üzerine askeri birlik gönderilmesini istemesi üzerine, *"Ey Ekvâ oğlu! Sen alacağını aldın, onları affet, şiddete başvurma!"* buyuran Hz. Peygamber, kime karşı olursa olsun şiddete başvurmayı yasaklamıştır.[39]

Peygamber Efendimiz, barış dönemlerinde toplumun huzurunu zedeleyen ve insanların onurunu rencide eden şiddete izin vermediği gibi savaş meydanlarında da Müslümanların şiddete başvurmalarına izin vermemiştir. Düşmanla karşılaşıldığında önce onlarla anlaşma yollarının aranmasını isteyen Hz. Peygamber, anlaşma sağlanamayıp savaş çıktığında ise savaşan askerlerin dışında kalan kadın, çocuk[40] ve din adamları[41] gibi sivillere müdahale edilmemesini emretmiştir. Allah Resûlü, kendisi zaten bir şiddet olan savaşı mümkün olan en dar alanda tutmayı hedeflemiş, o dönemde savaşlarda yaygın olan müsle uygulamasını, yani öldürülenlerin organlarının kesilmesini de yasaklamıştır.[42]

Şiddet denilince akla ilk gelen şey, fiziksel taciz olmakla birlikte, bunun dışında şiddetin bir de psikolojik ve mânevî olanı vardır ki onun insan üzerinde meydana getirdiği tahribatın telâfisi çok daha zordur. İnsana hakaret etmek, onu aşağılamak ve sözle veya değişik işaretlerle onunla alay etmek psikolojik şiddet türlerindendir. İnsanın kişilik gelişimini engelleyen ve onu mânevî baskı altında tutan bu tür davranışlar kabul edilemez. Yüce Allah, *"İnsanları arkadan çekiştirip, kaş göz hareketleriyle alay edenlere yazıklar olsun!"*[43] âyetiyle, kaş göz hareketleri ve benzeri işaretlerle de olsa insanlarla alay etmeyi, onları ayıplamayı, başkalarına kusur ve eksiklik isnat ederek toplumda küçük düşürmeyi yasaklamıştır.[44]

"Hayâ imandandır, iman ise kişiyi cennete götürür. Kötü söz söylemek insanlara sıkıntı verip onları incitir. Sıkıntı vermek ise kişiyi cehenneme götürür."[45] hadis-i şerifi de insanları sözle incitmenin, onlara eziyet etmenin Müslüman'ın özelliklerinden olmadığını belirtmektedir. Zühd ve takvası ile meşhur hadis âlimi Abdullah b. Mübârek de güzel ahlâkı, "Güler yüzlü olmak, iyilikleri yaymak ve eziyetlere engel olmak." şeklinde nitelemiştir.[46]

İnsana hakaret etmek ve onu hakir düşüren davranışlara maruz bırakmak dinimizin asla kabul etmediği bir şeydir. Yüce Allah'ın şerefli kıldığı insanın değerini düşüren ve onurunu rencide eden davranışlar iyi

[38] M6151 Müslim, Fedâil, 159; B2411 Buhârî, Husûmât, 1.
[39] B3041 Buhârî, Cihâd, 166; M4677 Müslim, Cihâd ve siyer, 131.
[40] B3014 Buhârî, Cihâd, 147; M4547 Müslim, Cihâd ve siyer, 24.
[41] HM2728 İbn Hanbel, I, 301.
[42] D2613 Ebû Dâvûd, Cihâd, 82; T1617 Tirmizî, Siyer, 48.
[43] Hümeze, 104/1.
[44] Hucurât, 49/11.
[45] T2009 Tirmizî, Birr, 65; HM10519 İbn Hanbel, II, 502.
[46] T2005 Tirmizî, Birr, 62.

niyetle dahi yapılsa doğru olmaz. Peygamber Efendimizin amcasının oğlu Abdullah b. Abbâs'ın anlattığına göre, Efendimiz (sav) Kâbe'de tavaf ederken burnundaki halkayla başka biri tarafından çekilen bir adama rastlar. Develeri çekmek için yapılan bu uygulamayı insana yakıştıramayan Hz. Peygamber, derhâl adamın elindeki ipi kesmiş ve yanındakine elinden tutarak yardımcı olmasını istemiştir.[47]

Şiddet, sadece başka insanlara karşı yapılan uygulamalarda ortaya çıkmaz. İnsanoğlu bazı uygulamalarıyla kendi nefsini de şiddete maruz bırakabilmekte ve kendisine de eziyet edebilmektedir. Bu durum ibadete aşırı düşkünlük göstererek bedeninin ihtiyaçlarını karşılamama şeklinde din adına bile olsa kabul edilemez. Bir kimseyi ancak gücünün yettiği kadarı ile yükümlü tutan Rabbimiz[48] insana emanet olarak verdiği bedenin korunmasını ve Hak rızasına uygun biçimde kullanılmasını istemiştir. Dolayısıyla kişinin sağlığını bozacak bazı uygulamalara girişmesi, ya bilgisizlikten veya dini yanlış anlamaktan kaynaklanır. Müslümanlar için uyulacak en güzel örnek olan Hz. Peygamber, insanların ibadet yaparken bile sağlıklarını bozacak davranışlardan kaçınmalarını istemiştir. Nitekim bir adam hac ibadetini yürüyerek yapmayı adamış, fakat yürümeye mecali kalmadığı için iki kişinin omuzlarına tutunarak yürümeye başlamıştı. Hz. Peygamber adamı bu hâlde görünce, *"Bu adama ne oldu?"* diye sormuş, adamın Kâbe'ye yürüyerek gitmeyi adadığı kendisine söylenmişti. Bunun üzerine, *"Bu adamın kendine eziyet etmesine Allah'ın ihtiyacı yoktur. Ona söyleyin de bineğine binsin!"* buyurmuştu.[49]

Yine Hz. Peygamber, bir gün insanlara hitap ederken bir adamın güneşte ayakta beklediğini görmüştü. Adamın güneşte bekleme sebebini sorunca, "Bu adamın adı Ebû İsrâil'dir. Oruçlu iken ayakta durup oturmamayı, güneşte dikilip gölgelenmemeyi ve konuşmamayı adamış." dediler. Hz. Peygamber, *"Ona söyleyin, konuşsun, gölgeye geçsin, otursun ve orucunu tamamlasın!"* buyurdu.[50]

Peygamber Efendimiz, bütün insanlara, inancı, rengi, milliyeti ne olursa olsun şefkat ve merhametle yaklaşmış, son derece zarafet ve nezaketle davranmıştır. Çünkü o, âlemlere rahmet olarak gönderilmişti.[51] Onun merhameti sadece insanlarla sınırlı değildi. İnsanların dışındaki yaratılmışlara da şefkat ve merhametle davranılmasını istemiştir. Hz. Peygamber, *"İçinde can taşıyan hiçbir şeyi hedef yapmayın!"*[52] buyurarak hayvanların hedef olarak dikilip atış yapılmasını, organlarının kesilmesini, kısa-

[47] B6703 Buhârî, Eymân ve nüzûr, 31; D3302 Ebû Dâvûd, Nüzûr, 19.
[48] Bakara 2/286.
[49] N3884 Nesâî, Eymân, 42.
[50] B6704 Buhârî, Eymân ve nüzûr, 31; D3300 Ebû Dâvûd, Nüzûr, 19.
[51] Enbiyâ, 21/107.
[52] İM3187 İbn Mâce, Zebâih, 10; HM2705 İbn Hanbel, I, 298.

cası onlara işkence edilmesini yasaklamıştır.[53] Kediyi çok sevdiği için Hz. Peygamber tarafından kendisine "kedicik babası" lakabı verilmiş olan[54] Ebû Hüreyre'den gelen bir rivayete göre, Allah Resûlü, geçmiş ümmetlerden bir kadının bir kediyi aç bırakması yüzünden ölümüne sebep olmasını cehennemlik bir davranış olarak zikretmiştir.[55]

"Rıfktan (yumuşak huyluluk ve nezaketten) mahrum kalan, hayırdan da mahrum kalmıştır."[56] buyuran Rahmet Peygamberi, Allah'ın her işte iyi davranmayı emrettiğini belirterek hayvanları keserken onlara ıstırap vermeden bu işin yapılması gerektiğini tavsiye etmiştir.[57] Bir davarı kulağından tutup sürükleyerek götüren bir adama, hayvanın kulağından değil de boynunun kenarından tutmasını emreden Resûl-i Ekrem,[58] bindiği deve ağır hareket ettiği için onu öteye beriye sürmeye başlayan Hz. Âişe validemizi, yumuşak davranması konusunda uyarmış[59] ve şöyle buyurmuştur: *"Rıfk (zarif davranış) işe güzellik katar, rıfktan (zarafetten) yoksunluk ise, işi kusurlu kılar."*[60]

Hz. Peygamber'in bu uygulamaları bize göstermektedir ki şiddet, Müslümanların sorunlarını çözmeye çalışırken başvuracakları bir yöntem olamaz. Kişinin bizzat kendisine uyguladığı fiziksel ve duygusal şiddetten ikili ilişkileri zedeleyen şiddete, aile ve yakın çevreye uygulanan şiddetten, kurumlara ve toplumlara uzanan şiddete kadar her türlü şiddet İslâm'da yasaklanmıştır. Savaş meydanlarında bile şiddeti kabul etmeyen bir dinin mensuplarının hayatın değişik aşamalarında farklı gayelerle şiddete başvurmaları büyük bir çelişkidir. Aile içinde kadına, çocuğa ve yaşlılara karşı, okulda öğrenciye karşı, iş yerinde çalışana karşı isteklerimize ulaşmak amacıyla baskı uygulamanın meşru hiçbir gerekçesi olamaz. Şiddeti durdurmak, azaltmak ve yok etmek, en başta eğitimle mümkündür. Bu da ancak insanların kalplerine ve vicdanlarına kul hakkı ve âhiret bilinci gibi dinî ve ahlâkî değerlerin yerleştirilmesiyle olur. Ardından idarî, hukukî, sosyal ve ekonomik tedbirler gelir. Güven ortamı, huzurlu bir toplum anlayışı, hiddetsiz, şiddetsiz, sevgi ve saygının egemen olduğu bir toplum ve dünya ancak Rahmet Peygamberi'nin (sav) belirttiği gibi, *"Müslüman, diğer Müslümanların elinden ve dilinden güvende olduğu (zarar görmediği) kimsedir. Mümin de halkın canları ve malları konusunda kendisinden emin olduğu kimsedir."*[61] anlayışının fertlerden başlayarak toplumun tamamında yaygınlık kazanmasıyla mümkündür.

[53] İM3186, İM3188 İbn Mâce, Zebâih, 10.
[54] T3840 Tirmizî, Menâkıb, 46.
[55] M6679 Müslim, Birr, 135.
[56] M6598 Müslim, Birr, 74.
[57] M5055 Müslim, Sayd, 57; T1409 Tirmizî, Diyât, 14.
[58] İM3171 İbn Mâce, Zebâih, 3.
[59] M6603 Müslim, Birr, 79.
[60] M6602 Müslim, Birr, 78;.
[61] T2627 Tirmizî, Îmân, 12; N4998 Nesâî, Îmân, 8.

EMR-İ Bİ'L-MA'RÛF NEHY-İ ANİ'L-MÜNKER

İYİLİĞİ TEŞVİK KÖTÜLÜKTEN SAKINDIRMAK

عَنْ أَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: ...سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ ﷺ يَقُولُ:
"مَنْ رَأَى مُنْكَرًا فَاسْتَطَاعَ أَنْ يُغَيِّرَهُ بِيَدِهِ فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ، فَإِنْ لَمْ
يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ، وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ."

Ebû Saîd el-Hudrî'nin işittiğine göre,
Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
"Bir kötülük gören kişi, eli ile değiştirmeye gücü yetiyorsa onu eli ile değiştirsin. Buna gücü yetmez ise dili ile değiştirsin. Buna da gücü yetmezse kalbi ile (o kötülüğe) tavır koysun, (onu hoş görmesin). Ve bu da imanın asgarî gereğidir."
(D1140 Ebû Dâvûd, Salât, 239-242)

عَنِ ابْنِ عبَّاسٍ قالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَرْحَمْ صَغِيرَنَا وَيُوقِّرْ كَبِيرَنَا وَيَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ."

حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِى بُرْدَةَ بْنِ أَبِى مُوسَى الأَشْعَرِيِّ عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ :
"عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ صَدَقَةٌ"، قَالُوا: فَإِنْ لَمْ يَجِدْ؟ قَالَ: "فَيَعْمَلُ بِيَدَيْهِ فَيَنْفَعُ نَفْسَهُ وَيَتَصَدَّقُ"، قَالُوا: فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ أَوْ لَمْ يَفْعَلْ؟ قَالَ: "فَيُعِينُ ذَا الْحَاجَةِ الْمَلْهُوفَ"، قَالُوا: فَإِنْ لَمْ يَفْعَلْ؟ قَالَ: "فَلْيَأْمُرْ بِالْخَيْرِ، أَوْ قَالَ: بِالْمَعْرُوفِ"، قَالَ: فَإِنْ لَمْ يَفْعَلْ؟ قَالَ: "فَلْيُمْسِكْ عَنِ الشَّرِّ فَإِنَّهُ لَهُ صَدَقَةٌ."

عَنْ حُذَيْفَةَ بْنِ الْيَمَانِ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
"وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لَتَأْمُرُنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلَتَنْهَوُنَّ عَنِ الْمُنْكَرِ أَوْ لَيُوشِكَنَّ اللَّهُ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عِقَابًا مِنْهُ ثُمَّ تَدْعُونَهُ فَلاَ يَسْتَجِيبُ لَكُمْ."

عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ جَرِيرٍ عَنْ أبِيهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"مَا مِنْ قَوْمٍ يُعْمَلُ فِيهِمْ بِالْمَعَاصِي هُمْ أَعَزُّ مِنْهُمْ وَأَمْنَعُ لَا يُغَيِّرُونَ إِلَّا عَمَّهُمُ اللَّهُ تَعَالَى بِعِقَابِهِ."

İbn Abbâs'ın naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Küçüğümüze merhamet etmeyen, büyüğümüze saygı göstermeyen ve iyiliği emredip/teşvik edip kötülükten sakındırmayan/uzaklaştırmayan bizden değildir."*

(T1921 Tirmizî, Birr, 15)

Saîd b. Ebû Bürde b. Ebû Musa el-Eş'arî'nin, babası aracılığıyla dedesinden naklettiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Her Müslüman sadaka vermelidir."* Oradakiler, "Peki, ya verecek bir şey bulamazsa?" deyince Resûlullah, *"O zaman çalışır ve (kazandığından) hem kendisi faydalanır hem de sadaka verir."* buyurdu. "Buna da güç yetiremez ya da yapamazsa?" dediler. *"Yardıma muhtaç mazlum ve mağdur bir kimseye yardım eder!"* buyurdu. "Bunu da yapamazsa?" dediler. *"İyiliği/hayrı emretsin/teşvik etsin."* buyurdu. "Bunu da yapamazsa?" dendiğinde, Resûlullah (sav) *"Kötülükten uzak dursun. Bu da onun için sadakadır."* buyurdu.

(B6022 Buhârî, Edeb, 33)

Huzeyfe b. Yemân'dan rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Bu canı bu tende tutan Allah'a yemin ederim ki ya iyiliği emredip/teşvik edip kötülükten sakındırırsınız/uzaklaştırırsınız ya da Allah size bir ceza gönderir de O'na dua edersiniz ama O, duanıza karşılık vermez."*

(T2169 Tirmizî, Fiten, 9)

Ubeydullah b. Cerîr'in, babasından naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Aralarında günahlar işlenip durduğu hâlde bu günahları işleyenlerden daha güçlü ve onları engellemeye muktedir iken bunu yapmayan topluluğun hepsine birden Yüce Allah azap verir."*

(HM19466 İbn Hanbel, IV, 366)

Hicretle birlikte Allah Resûlü, Medine'de yeni bir toplumun temellerini atmıştı. Bir yandan sevgi ve kardeşliğe dayalı bu toplumun bağlarını güçlendirmeye gayret ederken bir yandan da onu daha da geliştirmeye çalışıyordu. Bu amaç doğrultusunda İslâm toplumunun lideri olarak ashâbına, insanlar arası ilişkileri pekiştirecek davranışları öğütlerken, toplumsal birliği zedeleyecek söz ve fiilleri yasaklıyordu. Onlardan da aynı hassasiyeti bekliyor, birbirlerini görüp gözetmelerini istiyor; herkesin din kardeşini iyi ve güzel olana teşvik edip, kötü ve çirkin olan şeylerden uzaklaştırmasını istiyordu. Böylece kendi kendisini sürekli gözden geçirerek yenileyen, güçlü bir toplum olmalarını arzuluyordu. Bir gün onlara İsrâiloğulları'nı helâke sürükleyen sebeplerden birinin de "emir bi'l-ma'rûf ve nehiy ani'l-münker" görevini terk etmeleri olduğunu anlattı. Öyle ki onlardan bir adam kötülük yapan birini gördüğünde ona önce, "Allah'tan kork ve bu yaptığından vazgeç. Çünkü bu sana helâl değildir." diyor fakat ertesi gün yaptığı kötülükten vazgeçmediğini görse de bu durum onunla olan ilişkilerini devam ettirmesine engel olmuyordu. Bu vurdumduymazlıkları sebebiyle Allah Teâlâ onları birbirine benzetti. Kötülükleri çoğaldığı, isyan ettikleri ve Allah'ın koyduğu sınırları aştıkları için peygamberleri tarafından da lânetlendiler. Onların bu hâlleri inananlara bir ibret olarak Kur'an'da yerini almıştı. Bu âyetleri uzun uzun okuyan Allah Resûlü, İsrâiloğulları'nın kendi sonlarını nasıl kendilerinin hazırladığını ortaya koyduktan sonra oturduğu yerden doğrularak tüm dikkatleri üzerine topladı ve ashâbına şu hayatî mesajı verdi: *"Dikkat edin. Allah'a yemin olsun ki, siz (ya) iyiliği emreder/teşvik eder kötülükten menedersiniz/uzaklaştırırsınız, zalimin elinden tutup onu hakka döndürürsünüz ve onu hak üzere tutarsınız (ya da sizin sonunuz da onlar gibi olur)."*[1]

Mekke döneminden itibaren Kur'an âyetlerinde yer alan "emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker" ileriki dönemlerde de hem Kur'an hem de Hz. Peygamber tarafından ısrarla üzerinde durulan bir kaide olmuş, dinin temel prensiplerinden biri kabul edilmiştir. "Ma'rûf" kelimesi, sözlükte "bilinen, tanınan" anlamına gelmekte olup insanlar tarafından iyi kabul edilen, benimsenen şeyleri ifade etmektedir. Eski Arap toplumunda "iyilik,

[1] D4336 Ebû Dâvûd, Melâhim, 17; T3048 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 5; Mâide, 5/78-81.

ikram, cömertlik" gibi anlamları içeren bu sözcük[2] Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde de aynı anlamı korumuş,[3] bazen de aynı mânâda kullanılan "Orf" sözcüğüyle ifade edilmiştir.[4] Bununla birlikte İslâm dininde ma'rûf kelimesinin kapsamı oldukça genişlemiş, Allah'a itaati ve yakınlaşmayı sağlayan, aklın ve dinin güzel kabul ettiği, insanlar tarafından yadırganmayan her türlü söz ve davranış ma'rûf olarak anılmıştır.[5] Keza aklı selimin veya dini mübini İslâm'ın çirkin gördüğü, dinen yasaklanan her şeye, ma'rûf kelimesinin zıttı olan "bilinmeyen, sıkıntı veren, hoş görülmeyen" anlamındaki "münker" ismi verilmiştir.[6] Hz. Peygamber ile sahâbeden Harmele b. Abdullah arasında geçen diyalog bu tanımın haklılığını ortaya koymaktadır. İlmini artırmak üzere Allah Resûlü'ne gelerek, "Bana ne yapmamı emredersin?" diye soran Harmele'ye Resûlullah, *"Ma'rûfu yap ve münkerden sakın."* buyurmuştur. Muhtemelen daha açık bir emir bekleyen Harmele'nin sorusunu tekrarlaması üzerine Hz. Peygamber de cevabını yinelemiş[7] ve yaptığı fiiller hakkında insanların nasıl tepkiler verdiğine dikkat etmesini, onların tasvip ettiği şeyleri yapmaya devam ederek, hoş görmediklerinden kaçınmasını söylemiştir.[8]

Ma'rûf ve münker kelimelerine yüklenen bu geniş anlamlar doğrultusunda "iyiliği tavsiye/teşvik etme ve kötülükten sakındırma/uzaklaştırma" şeklinde tercüme edilen "emir bi'l-ma'rûf ve nehiy ani'l-münker" de çok geniş bir kapsamda düşünülmüştür. Kur'ân-ı Kerîm'de dokuz defa tekrarlanan bu ifadenin herhangi bir söz veya fiille kayıtlanmaması bu fikri desteklemektedir. Dolayısıyla en genel anlamda, "Allah Teâlâ'nın rızasına ve insanların hayrına uygun olan her türlü şeyi teşvik edip, O'nun razı olmayacağı her türlü söz ve fiilden sakındırmak/uzaklaştırmak." olarak anlaşıldığında, insanlığa bir "uyarıcı" olarak gönderilen[9] Hz. Peygamber'in ashâbına söylediği bütün sözlerin, emir ve nehiylerin, tavsiye ve ikazların tamamını "emir bi'l-ma'rûf ve nehiy ani'l-münker" çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Zira Allah Resûlü'ne, hangi ameli işlemesi gerektiği konusunda danışan Harmele, onun ısrarla ma'rûfu yapıp münkerden kaçınmayı tavsiye etmesi üzerine düşündüğünde, aslında bu ikisinin hiçbir şeyi dışarıda bırakmadığını, bir anlamda dinin tamamını kapsadığını fark etmiştir.[10]

Yüce Allah, Kur'ân-ı Kerîm'de Müslümanlara hitaben, *"Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder/teşvik eder, kötülükten alıkoyar/uzaklaştırırsınız ve Allah'a inanırsınız..."* buyurmuş,[11] başka âyetlerde de iyiliği teşvik ederek kötülükten sakındırmayı müminlerin başlıca özellikleri

2 LA32/2899 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XXXII, 2899.
3 Talâk, 65/2; M2328 Müslim, Zekât, 52; D5109 Ebû Dâvûd, Edeb, 107-108.
4 A'râf, 7/199.
5 RM9 İsfehânî, *Müfredât*, s. 999; LA32/2900 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XXXII, 2900.
6 ZT14/290 Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, XIV, 290.
7 EM222 Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 87.
8 BŞ11130 Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, VII, 501.
9 Sâd, 38/65.
10 EM222 Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 87.
11 Âl-i İmrân, 3/110.

arasında zikretmiştir.[12] İnananlara "iyiliği tavsiye edip kötülükten sakındırma" erdemini aşılamaya gayret eden Allah Resûlü de bu vasfın imanla olan sıkı ilişkisini vurgulamıştır. *"Bir kötülük gören kişi, eli ile değiştirmeye gücü yetiyorsa onu eli ile değiştirsin. Buna gücü yetmez ise dili ile değiştirsin. Buna da gücü yetmezse kalbi ile (o kötülüğe) tavır koysun (onu hoş görmesin). Ve bu da imanın asgarî gereğidir."*[13] buyurmuş, yapılan kötülükten rahatsızlık duymayan kişinin kalbinde ise zerre kadar imanın bulunmadığını ifade etmiştir.[14] Allah'a inanan bir mümin kötülüğe asla razı olmaz, bir kötülük gördüğünde onu gücü nispetinde ortadan kaldırmaya çalışır, önlemeye güç yetiremediği olaylar karşısında da gönlü huzursuz olur, hiçbir şey olmamış gibi rahat davranamaz. Zira Hz. Peygamber'in bildirdiği üzere, işlenen bir kötülüğü gördüğü hâlde engelleyemeyen ancak bu duruma kalben razı olmayan kişi orada bulunmamış gibi kabul edilir. Buna karşılık, kötü bir işin yapıldığından haberdar olup bundan memnuniyet duyan kişi ise, orada bulunanlar gibi sorumlu tutulacaktır.[15] Müminlerin bu bilinçle yaşamalarını isteyen Allah Resûlü, *"...İyiliği emredip/teşvik edip kötülükten sakındırmayan bizden değildir."* buyurmuş,[16] boş vakitlerinde yol kenarlarında oturup sohbet edenlere dahi buralarda oturdukları müddetçe iyiliği tavsiye edip kötülükten uzaklaştırma görevini yerine getirmelerini öğütlemiştir.[17] Müminin bu görevi yerine getirmesi ona sadaka sevabı kazandırır,[18] iyiliğe çağırdığı kimsenin bu çağrıya kulak vermesi hâlinde ise mükâfatı daha da artar. Zira Peygamberimizin ifadesiyle, *"Hayra vesile olan kişi onu yapmış gibidir."*[19]

Her fırsatta anne babaya,[20] komşulara,[21] bütün insanlara[22] hatta hayvanlara[23] ve bitkilere[24] kısacası bütün mahlûkâta iyi davranmayı tavsiye eden Peygamber Efendimiz, Allah Teâlâ'nın müminlere her işte iyiliği emrettiğini bildirmiştir.[25] Kötü olan her şeyden ashâbını sakındırırken, Allah Teâlâ nezdinde "iyi" olan her şeye karşı onları teşvik etmiştir. Bu terbiyeyle yetişen ashâb da bu konuda oldukça titiz davranmış, emir bi'l-ma'rûf ve nehiy ani'l-münker ilkesini hayatlarına en güzel şekilde tatbik etmeye gayret etmişlerdir. Özellikle Resûlullah'ın vefatından sonra ondan aldıkları dinî bilgiyi muhafaza etmeye özen göstermişler, Kur'an ve sünnete aykırı olan her şeyi bid'at kabul ederek dışlamışlar, bunun topluma sirayet etmesine engel olmaya çalışmışlardır.[26] Hataları izale edip doğruları hâkim kılmak adına yöneticileri uyarmaktan, eleştirmekten çekinmemişlerdir.[27] Zira Allah Resûlü, haksızlık yapan bir yöneticiye doğruyu söylemenin ehemmiyetine vurgu yaparak, *"En üstün/iyi cihad, zalim yöneticinin karşı-*

[12] Tevbe, 9/71, 112.
[13] D1140 Ebû Dâvûd, Salât, 239-242; M177 Müslim, Îmân, 78.
[14] M179 Müslim, Îmân, 80.
[15] D4345 Ebû Dâvûd, Melâhim, 17; AV11/336 Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd*, XI, 336.
[16] T1921 Tirmizî, Birr, 15; HM2329 İbn Hanbel, I, 257.
[17] M5563 Müslim, Libâs, 114.
[18] M2329 Müslim, Zekât, 53.
[19] T2670 Tirmizî, İlim, 14; HM23415 İbn Hanbel, V, 357.
[20] M254 Müslim, Îmân, 139.
[21] M176 Müslim, Îmân, 77.
[22] B10 Buhârî, Îmân, 4.
[23] B2363 Buhârî, Müsâkât, 9.
[24] MA9430 Abdürrezzâk, *Musannef*, V/220.
[25] M5055 Müslim, Sayd, 57; Nahl, 16/90.
[26] T244 Tirmizî, Salât, 66.
[27] BN7/192 İbn Kesîr, *Bidâye*, VII, 192.

sında hakkı dile getirmektir." buyurmuştur.[28] Sahâbeden Hişâm b. Hakîm gibi bazı kimseler, emir bi'l-ma'rûf ve nehiy ani'l-münker görevini yerine getirmedeki hassasiyetleriyle tanınmışlardır. Öyle ki ashâbın önde gelenlerinden Hz. Ömer'e kötü bir fiilin işlendiği haber verildiğinde, "Ben ve Hişâm yaşadığı müddetçe böyle bir şey olamaz." dediği nakledilmiş ve bu güzide sahâbînin insanları iyi ve güzel olana teşvik etmek ve onlara nasihatte bulunmak için diyar diyar gezdiği bildirilmiştir.[29]

Toplum içerisinde iyiliği tavsiye edip kötülükten sakındırma görevini kimlerin üstleneceği, ne zaman ve ne şekilde yapacağı çok iyi bir şekilde belirlenmek durumundadır. Müslümanları iyiliğe teşvik edip kötülükten sakındırmayı tavsiye eden âyetlere bakıldığında bu hususun aslında bütün Müslümanlar için özel bir sosyal ve ahlâkî görev olduğu görülür.[30] Dolayısıyla, *"Mümin erkeklerle mümin kadınlar da birbirlerinin velîleridir. Onlar iyiliği emreder/teşvik edip, kötülükten alıkoyarlar/sakınıdırırlar."*[31] âyetinde açıkça ifade edildiği üzere, Müslüman olan herkesin bu görevi yerine getirmesi gerekir. Buna göre mümin bir kimse, şartların uygun olması hâlinde kötülüğü bizzat ortadan kaldırmakla yükümlüdür. Fiilen bunu yapmanın mümkün olmadığı durumlarda ise müminin, kötülük yaptığını gördüğü kişiyi sözlü olarak uyarması, bu yaptığının yanlış olduğunu bildirmesi beklenir. Tıpkı Resûlullah'ın vefatından sonra Emevî halifesi Mervân'a ikazda bulunan bir şahıs gibi. Bir bayram günü Mervân, minberi namaz kılınacak yere taşımış, hutbeyi de bayram namazından önce okumuştu. Bunun üzerine bir zât, Mervân'a Hz. Peygamber zamanında minberin namaz kılınan yere çıkarılmadığını, hutbenin de namazdan sonra okunduğunu hatırlatarak onu uyarmıştı.[32] Ne fiilî ne de sözlü müdahaleye gücü yetmeyen kişi ise en azından, işlenen kötülüğe kalben razı olmamalı ve hoşnutsuzluğunu tavırlarıyla ifade etmelidir.

İyiliği emreden/teşvik eden ve kötülükten meneden/sakındıran kişi, toplumda "iyi" olarak kabul edilen, çevresine "güven" veren, saygın bir insan olmalıdır. Toplum tarafından benimsenmeyen bir kişinin başkalarına etki edebilmesi mümkün değildir. Başkasına iyilikleri telkin edip kötülüklerden uzaklaşmasını öğütleyen kişi, öncelikle özeleştiri yapmalı, kendisinde bu söylediklerine muhalif bir özellik olup olmadığını gözden geçirmeli, başkalarından önce kendini düzeltmelidir. Nitekim nübüvvet öncesi dönemde üstün ahlâkıyla tanınan ve herkes tarafından "el-Emîn" diye anılan Allah Resûlü'nün bu hâli, İslâm'ın yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca inananlara Allah Teâlâ'nın emir ve nehiylerini açıkla-

[28] D4344 Ebû Dâvûd, Melâhim, 17.
[29] TK30/194 Mizzî, *Tehzîbü'l-kemâl*, XXX, 194-195.
[30] Âl-i İmrân, 3/104; Hac, 22/41.
[31] Tevbe, 9/71.
[32] D1140 Ebû Dâvûd, Salât, 239-242; İM1275 İbn Mâce, İkâmet, 155.

yan Resûlullah'ın, öğrettiği her şeyi öncelikle kendi hayatında uygulayarak bunları içselleştirmesi, âdeta Kur'an'ın canlı bir temsilî olması,[33] kendisine olan inancın ve samimiyetin artmasını sağlamıştır. Canlarından çok sevdikleri bu insana sonsuz güven duyan müminler onun söz, fiil ve takrirlerini adım adım takip etmişler, sünnetine sarılarak onu en güzel şekilde korumaya gayret etmişlerdir. Allah'ın Resûlü, inananlara da aynı tavır içinde olmalarını salık vermiş, kişinin kendisini olduğu kadar çevresindekileri de kötülük yapmaktan alıkoymasını sadaka olarak nitelendirmiştir.[34] Buna karşılık iyiliğe teşvik etme ve kötülükten sakındırma noktasında, söyledikleriyle muhalif bir yaşantı örneği sunan insanın kıyamet günündeki acıklı hâlini şu şekilde tasvir etmiştir: *"Kıyamet günü bir adam getirilip, cehenneme atılacaktır. Bağırsakları dışarı dökülen bu adam, eşeğin değirmen taşının etrafında döndüğü gibi cehennemde, bağırsaklarının etrafından dönecektir. Cehennemdekiler etrafına toplanıp, 'Sen iyiliği tavsiye edip, kötülüklerden insanları uzaklaştırmaz mıydın (bu ne hâl)?' diye soracaklardır. Bunun üzerine o adam, 'Evet. İyiliği emrederdim, ancak kendim yapmazdım; kötülüklerden insanları sakındırırdım, ancak onları kendim yapardım.'"*[35]

Yüce Rabbimiz iyiliği tavsiye edecek, kötülüğü önlemeye çalışacak kimsenin önce söylediklerini kendi hayatında yaşamasını istemiş, kendi hayatında uygulamadığı ve ileride de yapmayacağı şeyleri başkalarının yapmasını talep edenleri Kur'an'ın farklı âyet-i celîlelerinde kınamıştır: *"(Ey bilginler!) Sizler Kitab'ı (Tevrat'ı) okuduğunuz (gerçekleri bildiğiniz) hâlde insanlara iyiliği söyleyip kendinizi unutuyor musunuz? Aklınızı kullanmıyor musunuz?"*[36] *"Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük gazap gerektiren bir iştir."*[37]

İyiliği tavsiye edip kötülükten uzaklaştırmaya çalışmada üslûp çok önemlidir. Bu görevi yerine getiren kişiler müjdeleyici ve kolaylaştırıcı olmalı, nefret ettirici ve zorlaştırıcı olmamalı,[38] insanları hikmetle ve güzel öğütle iyiliğe çağırmalı[39] ve onlara yumuşak, hoşgörülü ve merhametli davranmalıdır. Nitekim cahil bir bedevînin mescidin içinde idrarını yapması üzerine, ashâb hiddetlenerek ona doğru yürümüş, ancak Şefkat Peygamberi onlara, *"Onu bırakın, işini görsün. Sonra idrarının üzerine bir kova su döküp onu temizleyin, çünkü siz zorluk çıkarmak için değil kolaylık göstermek için gönderildiniz."* buyurmuştur.[40] Kur'ân-ı Kerîm'de Resûlullah'a hitaben, *"...Sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi..."* diyen Allah Teâlâ,[41] insanları iyiliğe davet etmede yumuşak huyluluğun önemini ifade etmiştir. Hz. Peygamber de İslâm dinini yaymak üzere

[33] M1739 Müslim, Müsâfirîn, 139.
[34] B6022 Buhârî, Edeb, 33.
[35] M7483 Müslim, Zühd, 51.
[36] Bakara, 2/44.
[37] Saff, 61/2-3.
[38] M4526 Müslim, Cihâd ve siyer, 7.
[39] Nahl, 16/125.
[40] B220 Buhârî, Vudû', 58; T147 Tirmizî, Tahâret, 112.
[41] Âl-i İmrân, 3/159.

gönderdiği elçilere daima kolaylaştırıcı ve müjdeleyici olmalarını tavsiye etmiştir.[42] Zira dilimizde ifade edildiği üzere, "Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır." Aynı şekilde iyiliği emredip kötülükten sakındıracak kişi bıktırıcı olmamaya da dikkat etmeli, muhatabın uygun zamanını kollamalıdır. Nitekim güzide sahâbî Abdullah b. Mes'ûd, her perşembe günü halka öğüt veriyor, iyiliği tavsiye ediyor, kötülükten sakındırıyor, halka vaaz ve nasihatte bulunuyordu. Kendisini dinleyen birinin bu nasihatleri her gün dinlemek istediğini söylemesi üzerine o, şöyle cevap vermişti: "Size bıkkınlık vermek istemeyişim beni bundan alıkoyuyor. Resûlullah bize bıkkınlık vereceği endişesiyle öğüt verme konusunda nasıl bizim durumumuzu kolluyor idiyse, ben de sizin uygun zamanınızı gözetiyorum."[43]

Emr-i bi'l-ma'rûf ve nehy-i ani'l-münker görevini yerine getirmede herkesin bilgisi, gücü ve yetkisi nispetinde hareket etmekle yükümlü olduğu unutulmamalıdır. Kişi, yetkisini aşan konularda, olaylara bizzat müdahale etmek yerine daha yetkili bir mercie başvurarak sorumluluğunu yerine getirmiş olur. Nitekim iyiliği emredip kötülükleri izale etmesiyle meşhur Hişâm b. Hakîm, Şam bölgesinde cizye ödemeyen çiftçilere eziyet edildiğini gördüğünde bizzat müdahalede bulunmamış, durumu vali Umeyr b. Sa'd'a bildirerek onların serbest bırakılmalarını sağlamıştır.[44] Mervân'ı sözlü olarak uyaran zâtın üzerine düşeni yaptığını söyleyen Ebû Saîd el-Hudrî'nin bu kanaati de söz konusu şahsın içinde bulunduğu durumu fiilen düzeltmekle sorumlu olmadığını ifade etmektedir.[45] İnsanların yetkileri dışında hareket ederek kendi ictihadlarına göre iyi ya da kötü gördükleri davranışlar hususunda başkalarına yaptırım uygulamaları, bunu yaparken sorumluluklarını aşan bir tavır içine girmeleri, özellikle şiddete başvurmaları toplumu büyük bir karmaşaya sürükler. İslâm tarihinde asıl amacı "ıslah etmek" olan emir bi'l-ma'rûf adına, çeşitli fırkaların birbirleriyle şiddetli mücadelelere giriştiği ve sonuçta daha büyük fitnelere yol açmak suretiyle topluma zarar verdiği bilinen bir husustur.[46] Bu nedenle, *"Sizden, hayra çağıran, iyiliği teşvik edip kötülükten sakındıran bir topluluk bulunsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir."*[47] âyetinde ifade edildiği üzere, İslâm dininde bu görevi üstlenen özel bir topluluğun olması öngörülmüştür. Bu amaçla İslâm tarihinde "hisbe" adı verilen bir teşkilat oluşturulmuştur. Kamu hukukuna dair meselelerle ilgilenen bu kurum emir bi'l-ma'rûf ve nehiy ani'l-münkeri yerine getirmede birtakım özel yetkilerle donatılmış, yetkisini aşan durumlarda ise olayları mahkemeye havale etmiştir.[48]

[42] M4525 Müslim, Cihâd ve siyer, 6.
[43] B70 Buhârî, İlim, 12.
[44] M6657 Müslim, Birr, 117; M6659 Müslim, Birr, 118.
[45] D1140 Ebû Dâvûd, Salât, 239-242.
[46] "Emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker", *DİA*, XI, 139-140.
[47] Âl-i İmrân, 3/104.
[48] "Hisbe", *DİA*, XVIII, 133-134.

Her kötülük kalpte bir kara nokta oluşturur. Eğer bir insan yaptığı kötülüğü anlar, pişman olur, tevbe ederse kalbindeki kara nokta gider. Ama bunun farkına varmaz, işlediği kötülüklere devam eder, pişmanlık duymazsa kalpteki kara lekeler çoğalır ve zamanla kalbi istila eder. Artık o kalbin sahibi boğazına kadar günah bataklığına batmış, hem dünyasını hem de âhiretini karartmıştır. İşte toplum da böyledir. İşlenen bir kötülük uygun bir şekilde önlenirse toplumda meydana getireceği tahribat en az zararla atlatılmış olur. Aksi takdirde durgun suya atılan taşın meydana getirdiği dalgalanmalar gibi o kötülük aileden mahalleye, mahalleden beldeye, beldeden bölgeye ve nihayetinde tüm ülkeye yayılır. Ondan, masum olan olmayan, suçlu olan olmayan herkes zarar görür. Allah Resûlü bunu bir gemide yaşayan iki grup insana benzetir. Kura sonucu bu iki gruptan biri geminin alt katına, diğeri ise üst kata yerleştirilmiştir. Alt kattakiler su ihtiyaçlarını gidermek için üst kata çıkmak zorunda kaldıklarından geminin alt tarafına bir delik açmaya karar verirler. Böylece üst kattakileri rahatsız etmeden ihtiyaçlarını giderebileceklerini düşünürler. Resûlullah der ki, *"Eğer üsttekiler, alttakileri, yapacakları bu işten vazgeçirmezlerse hepsi birden helâk olur. Fakat onlara engel olurlarsa hepsi birden kurtulur."*[49]

Aynı şekilde toplumda bilgi ve yetki bakımından üstün olanlar diğer insanların hatalarını düzeltme gayretinde olmazsa giderek bozulan çevrede kendilerinin de felâkete uğraması kaçınılmazdır. Nitekim Yüce Allah, kendi sınırlarını ihlâl ettikleri için gazabını hak eden İsrâiloğulları hakkında, *"Din adamları ve âlimleri onları, günah olan sözleri söylemekten ve haram yemekten menetselerdi ya!"*[50] buyurmakta, *"Öyle bir azaptan sakının ki o, içinizden sadece zulmedenlere erişmekle kalmaz."*[51] diyerek Müslümanları da bu konuda uyarmaktadır. Allah Resûlü de *"Bu canı bu tende tutan Allah'a yemin ederim ki ya iyiliği teşvik edip kötülükten sakındırırsınız/uzaklaştırırsınız ya da Allah size bir ceza gönderir de O'na dua edersiniz ama O, duanıza karşılık vermez."*[52] buyurarak iyiliği tavsiye etme gayreti ve kötülüğü önleme bilincinden yoksun olan insanların dualarının bile Allah katında makbul olmayacağını haber vermiştir.[53] Bu görevin, herkesin kendi yaptığından sorumlu olduğunu,[54] bireylerin herkesten önce kendilerini düzeltmeleri gerektiğini bildiren[55] âyetlerle çeliştiği düşünülmemelidir. Nitekim Hz. Peygamber'in vefatından sonra bazı kimseler, *"Siz kendinize bakınız, siz hidayet yolunda olduğunuzda sapıtan size zarar veremez."*[56] âyetini herkesin kendinden sorumlu olduğu, dolayısıyla emir bi'l-ma'rûf ve nehiy ani'l-münkerin terk edilmesi gerektiği şek-

[49] B2493 Buhârî, Şirket, 6.
[50] Mâide, 5/63.
[51] Enfâl, 8/25.
[52] T2169 Tirmizî, Fiten, 9.
[53] İM4004 İbn Mâce, Fiten, 20.
[54] En'âm, 6/164.
[55] Bakara, 2/44.
[56] Mâide, 5/105.

linde yorumlamışlardı. Böyle bir anlayışın İslâm'la bağdaşmadığını çok iyi bilen Hz. Ebû Bekir, "Ey insanlar! Siz bu âyeti yanlış anlıyorsunuz." diyerek duruma müdahale etmiştir.[57] Cerîr b. Abdullah'ın Resûlullah'tan naklettiği şu hadis konuya açıklık getirmiştir: *"Aralarında günahlar işlenip durduğu hâlde bu günahları işleyenlerden daha güçlü ve onları engellemeye muktedir iken bunu yapmayan topluluğun hepsine birden Allah azap verir."*[58]

İslâmiyet hak, adalet, iyilik duygularıyla inşa ettiği mümin gönülleri, her ne olursa olsun haktan yana olmak idealiyle olgunlaştırdığı ruhları, günlük hayatın içerisinde cereyan eden her türlü hadiseye karşı hak duygusuyla bakma, haktan yana tavır alma, iyilikleri yayma, kötülüklerden sakındırma sorumluluğuna çağırmaktadır. Bunun içindir ki Allah Resûlü, yaşadığı toplumun haksızlık üzerine kurulu düzenine tahammül edememiş, iyilik adına her ne varsa bizzat yaşamış ve yaşadığı topluma anlatmış, içinde bulunduğu bütün kötülüklerden de toplumunu kurtarmaya çalışmıştır.

Günümüz Müslümanları da yaşadıkları topluma ve sosyal problemlere karşı kayıtsız kalmamalı, "Adam, aldırma da geç git!" dememelidir. Çünkü Müslüman, "komşusu açken tok yatamayacak"[59] kadar çevresine duyarlı olmayı telkin eden, dünyanın her hangi bir köşesinde bir Müslüman'ın çektiği sıkıntıyı her hangi bir organındaki sancı kadar yakından hissetmeyi[60] öğütleyen bir dinin temsilcisidir. Dolayısıyla bulunduğu mevki, sahip olduğu imkânlar, bilgi ve becerisi, kendisine tanınan yetkiler nispetinde mutlaka çevresindekilere iyiliği tavsiye etmekle ve gördüğü kötülükleri engellemekle yükümlüdür. Bir yazar bir fiilin kötülüğü hakkında kalemini konuşturarak, bir bilim adamı da yapılan kötülüğün zararlarını ortaya koyarak halkı aydınlatabilir. Kendi kendini denetleyen, düzelten ve yenileyen, diri bir toplum olabilmek, ancak herkesin bu bilinçle, üzerine düşeni en güzel şekilde yapmasıyla mümkündür. Kendi kendisine yeten, birbirine kenetlenmiş, güçlü bir toplumun iç karışıklıklardan korunmakla kalmayıp, dış müdahalelere de geçit vermeyeceği aşikârdır.

İyiliği yayma ve kötülüğü önleme gayreti, gücü nispetinde her müminin bigâne kalamayacağı bir görev ise de öncelikle yetkisi ve bilgisi olan kimselerin sırtında ağır bir sorumluluktur. İnanan insan kendisini böyle bir vazifeden azade görürse bilmelidir ki üzerinde yaşadığı geminin batması hâlinde kendisi de boğulmaktan kurtulamayacaktır. Herkes bilgisi, becerisi, kabiliyeti nispetinde bu dinî vecibeye gönül vermeli, elini taşın altına koymalıdır.

[57] AV11/328 Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd*, XI, 328.
[58] HM19466 İbn Hanbel, IV, 366.
[59] MŞ30350 İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, Îmân ve rü'yâ, 6.
[60] M6586 Müslim, Birr, 66.

CİHAD
ALLAH YOLUNDA MÜCADELE

عَنْ عَمْرِو بْنِ مَالِكٍ الْجَنْبِيِّ قَالَ: حَدَّثَنِي فَضَالَةُ بْنُ عُبَيْدٍ قَالَ: قَالَ
رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ:
"...الْمُجَاهِدُ مَنْ جَاهَدَ نَفْسَهُ فِي طَاعَةِ اللَّهِ..."

Amr b. Mâlik el-Cenbî diyor ki,
"Fedâle b. Ubeyd bana Resûlullah'ın (sav) Veda Haccı'nda
şöyle buyurduğunu nakletti:
'...*Mücahid, Allah'a itaat yolunda nefsi ile cihad edendir...*'"
(HM24458 İbn Hanbel, VI, 22)

عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"جَاهِدُوا بِأَيْدِيكُمْ وَأَلْسِنَتِكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ."

عَنْ أَبِى سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"أَفْضَلُ الْجِهَادِ، كَلِمَةُ عَدْلٍ عِنْدَ سُلْطَانٍ جَائِرٍ."

عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ الْجُهَنِيِّ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَنَّهُ قَالَ:
"مَنْ جَهَّزَ غَازِيًا فِى سَبِيلِ اللَّهِ فَقَدْ غَزَا، وَمَنْ خَلَفَهُ فِى أَهْلِهِ بِخَيْرٍ فَقَدْ غَزَا."

عَنْ أَبِى ذَرٍّ رضي الله عنه قَالَ: سَأَلْتُ النَّبِيَّ ﷺ :
أَيُّ الْعَمَلِ أَفْضَلُ؟ قَالَ: "إِيمَانٌ بِاللَّهِ وَجِهَادٌ فِى سَبِيلِهِ."

Enes (b. Mâlik)'in rivayet ettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Ellerinizle, dillerinizle ve mallarınızla cihad edin."*

(N3194 Nesâî, Cihâd, 48)

Ebû Saîd el-Hudrî'nin rivayet ettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"En değerli cihad, zalim yöneticinin karşısında hakkı dile getirmektir."*

(İM4011 İbn Mâce, Fiten, 20; D4344 Ebû Dâvûd, Melâhim, 17)

Zeyd b. Hâlid el-Cühenî'den nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Her kim Allah yolunda savaşacak bir askeri (savaş için) donatırsa kendisi de savaşmış gibi olur. Kim de Allah yolunda savaşa çıkan gazinin arkasından ailesine iyi bir şekilde göz kulak olursa o da savaşmış gibi olur."*

(M4902 Müslim, İmâre, 135; B2843 Buhârî, Cihâd, 38)

Ebû Zer (ra) anlatıyor: "Hz. Peygamber'e (sav), 'Hangi amel daha faziletlidir?' diye sordum. *'Allah'a inanmak ve O'nun yolunda cihad etmek.'* buyurdu."

(B2518 Buhârî, Itk, 2)

Peygamberliğinin Mekke döneminde Hz. Nebî kendisine inananlarla birlikte birçok sıkıntıyla karşılaşmıştı. Müminlerin bir kısmı çektikleri sıkıntılar yüzünden Habeşistan'a hicret etmek durumunda kalmıştı.[1] Fakat bütün güçlüklere rağmen insanların Hz. Peygamber'in davetine olan ilgisi günden güne artmış, İslâm dini, kendisine Mekke dışından da taraftar bulmaya başlamıştı. Medine'den on iki kişilik bir grup, hacıların şeytan taşladıkları bölgedeki Akabe Boğazı'nda Hz. Peygamber'le görüşmüş,[2] bir sonraki yıl ise yetmişten fazla Medineli Hz. Peygamber'e biat ederek ona bağlılıklarını bildirmişlerdi.[3] Ancak inananların sayısının artmasına rağmen Mekke'deki bu zulüm ortamı şiddetini artırarak devam ediyordu.

"Seni hak ile gönderene yemin olsun ki, eğer istersen biz yarın Minâ halkına saldırıp hepsini kılıçtan geçiririz!"

Bunu öneren Abbâs b. Ubâde idi. İlk Akabe Biati'ne katılan on iki kişiden birisi olan Abbâs b. Ubâde bir daha Medine'ye geri dönmeyerek Hz. Peygamber ile birlikte Mekke'de kalmaya başlamış ve daha sonra Mekke'den Medine'ye hicret ederek hem ensardan hem de muhacirlerden bir sahâbî olma şerefine ulaşmıştı.[4] İkinci Akabe Biati'nde Medineliler Hz. Peygamber'i her şart altında koruyacaklarına dair söz vermiş ve bundan rahatsızlık duyan Mekkeli müşriklerin muhtemel saldırısı karşısında ensar adına Abbâs b. Ubâde Sevgili Nebî'ye böyle destek vermişti. Fakat Hz. Peygamber, Abbâs b. Ubâde'nin fiilî cihad teklifine, *"Ben (henüz) bununla emrolunmadım."* buyurarak olumsuz yanıt vermişti.[5] Medineli Müslümanlar Hz. Peygamber'i ve inananları koruma ve onlarla birlikte yaşama arzusunu dile getirip Hz. Peygamber'e bir başka teklif daha yapmış ve kendileri ile birlikte Medine'ye hicret etmesini istemişlerdi. Güç kullanarak yapılacak fiilî cihada izin vermeyen Sevgili Peygamberimiz, Medinelilerin hicret teklifini kabul etmiş, müminlerle birlikte Medine'ye göçmüştü.

Baskı, şiddet, işkence ve abluka altında yaşanan bunca yılda inen birçok Kur'an âyeti, Hz. Peygamber'e daima sabretmeyi, müşriklerden yüz çevirmeyi tavsiye ve telkin etmişti.[6] Bundan dolayı Hz. Peygamber ve çevresindeki mazlum sahâbîler, sabır ve direnişle hayatta var olabilme mücadelesini kazanmanın gayreti içerisinde olmuşlardı. Zulme uğradıkları

[1] İS247 İbn İshâk, *Sîret*, s. 247-251.
[2] B18 Buhârî, Îmân, 11; HS2/279 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 279.
[3] HS2/290 İbn Hişâm, *Sîret*, II, 290.
[4] Hİ3/630 İbn Hacer, *İsâbe*, III, 630.
[5] HM15891 İbn Hanbel, III, 461.
[6] En'âm, 6/33-35; Mü'min, 40/55; Zâriyât, 51/52-54.

hâlde sabır ve sebat ile dilleri döndüğünce inançlarını anlatıp kendilerini ifade etmeye çalışan Müslümanlar hicret ile birlikte Medine'de kendilerine ait bir yerleşim merkezine ve Hz. Peygamber'in lideri olduğu bir şehir devleti yönetimine kavuşmuşlardı. Ancak hicretin ilk yıllarında inançlarını özgürce yaşayabilmeleri için kendilerine hücum edenlere karşı cihad etmekle emrolunmuşlardı: *"Kendilerine savaş açılan Müslümanlara, zulme uğramaları sebebiyle cihad için izin verildi. Şüphe yok ki Allah'ın gücü onlara yardım etmeğe yeter."*[7]

Bu emir, cihadın toplumsal bir yükümlülük olduğunu en açık bir şekilde ortaya koymuş ve müminler için gerektiğinde savunma savaşı yaparak dinlerini ve toplumsal yapılarını koruma yolunu açmıştı. Savaş, cihadın etkili bir şekli idi. Fakat bununla birlikte cihad sadece silahlı mücadeleden ibaret de değildi. Kişinin, Allah'ın rızasına uygun bir şekilde yaşamak için çaba sarf etmesi, elinden gelen tüm imkânlarını seferber etmesi, tevhid inancını tüm dünyaya duyurması, insanlarla Allah arasındaki her türlü engeli kaldırmak için çalışması, iyiliği emredip kötülükten sakındırması... Bunların her biri Allah yolunda yapılan bir tür cihad idi.

Aslında cihad, İslâm'ın indiği topluma yabancı bir sözcük değildi. Araplar düşmana karşı söz ve eylem ile gücü yettiği oranda mücadele etmeyi ifade için bu sözcüğü kullanıyorlardı.[8] Ancak bu mücadele kabilenin çıkarları veya kişisel çıkarlar için ve çoğu kez, öfkeyle, ölçüsüz güç kullanılarak yapılırdı. Fakat İslâm, cihad sözcüğüne yeni bir anlam yüklemiş ve kişisel çıkarları bir kenarda tutarak Allah rızasını ön plana almış, böylece cihada mânevî bir anlam, ruh ve ideal katmıştı. Buna göre gerçek anlamda cihad Allah'ın rızasını kazanmak[9] ve Allah'ın hak mesajını üstün tutmak amacıyla yapılırdı.[10] Bu ise bazen mal bazen el bazen dil[11] ve gerektiğinde can ile[12] Allah yolunda mücadele etmek anlamına geliyordu. Bu mücadele öncelikle insanın kendi nefsi ile olan cihadı ile başlıyordu. Çünkü Yüce Rabbimiz, *"Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun..."* buyuruyordu.[13]

Müslüman'ın nefsi ile olan cihadı, dinî konulardaki cehaletin giderilmesi ile başlar. Kişinin İslâm'ı en güzel şekilde öğrenip hayatını ona göre tanzim etmesi cihadın bireysel boyutunu teşkil etmektedir. Fakat dinin emir ve yasaklarının öğrenilmesinin yanında bunların uygulanmasında insanın karşılaşacağı birtakım zorluklar da vardır. Bunların başında ise insanı kötülüğe sevk eden nefis[14] vardır. Bunun için Peygamber Efendimiz,

[7] Hac, 22/39; N3087 Nesâî, Cihâd, 1; T3172 Tirmizî, Tefsîrü'l-Kur'ân, 22.
[8] LA9/710 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, IX, 710.
[9] D2515 Ebû Dâvûd, Cihâd 24; N3190 Nesâî, Cihâd, 46.
[10] B123 Buhârî, İlm, 45; M4919 Müslim, İmâre, 149.
[11] N3098 Nesâî, Cihâd, 1.
[12] D1449 Ebû Dâvûd, Vitr, 12; D2504 Ebû Dâvûd, Cihâd, 17.
[13] Tahrîm, 66/6.
[14] Yûsuf, 12/53.

"...Mücahid, Allah'a itaat yolunda nefsi ile cihad edendir..."[15] buyurarak nefsin arzuları ile baş etmenin zorluğuna işaret etmiştir. Dünyanın, insanı aldatan her türlü meşgalesini bir kenara bırakıp Allah'ın rızasına uygun bir hayat yaşayabilmek gerçekten de kolay bir iş değildir. İşte kişi, kendi nefsi ile olan cihadında başarılı olabilirse, o zaman İslâm düşmanlarına karşı olan cihadında da zafer elde edebilir.

İnsanın nefsine karşı yürüttüğü cihadın yanında bir de toplumsal cihaddan söz edilebilir. Bu cihad, İslâm'ın, en yakından başlanılarak[16] topluma anlatılması, tebliğ ve irşad ile yerine getirilir. Tıpkı Hz. Peygamber'in peygamberliği boyunca, Yüce Rabbimizin, *"(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna, hikmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et..."*[17] ve *"O hâlde kâfirlere boyun eğme ve bununla (Kur'an ile) onlara karşı olanca gücünle büyük bir cihad et!"*[18] emirleri gereği İslâm'ı en güzel şekilde anlattığı gibi... Hz. Peygamber'den sonra da aynı azim ve kararlılık ile tebliğ ve irşad faaliyetlerini sürdürmek her Müslüman'ın görevidir. Cihadın bu şekli, kişinin öncelikle sorumlu olduğu ailesinin eğitimini hakkıyla yerine getirmesi ile başlar. Her mümin, ailesinin güzel bir şekilde eğitilmesini sağlarsa toplumun cehaleti de büyük oranda ortadan kalkmış olur. İşte bu, insanın ailesini hem dünyada, hem de âhirette korumaya yönelik yaptığı cihaddır.

Peygamber Efendimizin, *"Ellerinizle, dillerinizle ve mallarınızla cihad edin."*[19] hadisi, gerektiğinde dilin de, malın da cihad için kullanılabileceğini ifade etmektedir. Peygamberimizin ifade ettiği dil ile cihad çeşitli şekillerde olabilir. Nitekim şiir okumanın çok önemli olduğu bir dönemde Peygamberimizin Hassân b. Sâbit, Abdullah b. Revâha ve Kâ'b b. Mâlik gibi şairleri, şiirlerini Allah yolunda cihad için bir vasıta olarak kullanmıştır.[20]

Allah Resûlü, Hassân b. Sâbit'i, *"Onları (şiirinle) hicvet, Cebrail seninle birliktedir."* diyerek teşvik etmiştir.[21] Yine, *"Şairlere ancak azgınlar uyar."*[22] âyeti inince Kâ'b b. Mâlik, Peygamber Efendimize (sav) gelerek, "Allah Teâlâ şiir hakkında bildiğin âyeti indirmiştir, sen bu konuda ne dersin?" diye sormuş, bu soruya Hz. Peygamber, *"Hiç şüphesiz mümin (hem) kılıcı, (hem de) dili ile cihad eder."*[23] karşılığını vererek dil ile cihadın önemine dikkat çekmiştir. Aynı şekilde o, *"En değerli cihad, zalim yöneticinin karşısında doğruyu dile getirmektir."*[24] buyurmuştur.

İslâm'ın anlatılmasının söz ile olan şeklinden daha etkili bir şekli daha vardır ki o da, İslâm'ın hâl ile anlatılmasıdır. Müslüman'ın her hâlinin İslâm'a uygun olması, bir nevi İslâm'ın canlı bir numunesi olması... Her

15 HM24458 İbn Hanbel, VI, 22; T1621 Tirmizî, Fedâilü'l-cihâd, 2.
16 Tahrîm, 66/6.
17 Nahl, 16/125.
18 Furkân, 25/52.
19 N3194 Nesâî, Cihâd, 48.
20 İBS620 İbn Abdülber, *İstîâb*, s. 620.
21 B3213 Buhârî, Bed'ü'l-halk, 6; M6387 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 153.
22 Şuarâ, 26/224.
23 HM15877 İbn Hanbel, III, 456.
24 İM4011 İbn Mâce, Fiten, 20; D4344 Ebû Dâvûd, Melâhim, 17.

hâliyle İslâmî bir yaşantıya sahip olan mümin, Müslümanlara atfedilen yanlış imajın ortadan kalkmasında önemli bir rol oynayacaktır.

Hz. Peygamber'in ifade ettiği gibi cihadın bir şekli de mal ile yapılan cihaddır. Bu bağlamda, yeri geldiğinde bir mücahide teçhizat sağlamak ya da bir askerin geride bıraktığı ailesine göz kulak olmak da cihad kapsamında ele alınmıştır. Nitekim Peygamber Efendimiz, *"Her kim Allah yolunda savaşacak bir askeri (savaş için) donatırsa kendisi de savaşmış gibi olur. Kim de Allah yolunda savaşa çıkan gazinin arkasından ailesine iyi bir şekilde göz kulak olursa o da savaşmış gibi olur."*[25] buyurmuştur. Yine, Allah yolunda harcanan mala verilecek mükâfatı, *"Allah yolunda malından çifter çifter harcayan bir Müslüman'ı mutlaka cennet bekçileri cennete girmeye davet edecektir."*[26] sözleri ile ifade eden Peygamberimiz, yularlı bir deve ile kendisine gelerek, "Bu, Allah yoluna feda olsun!" diyen bir sahâbîye, *"Buna karşılık âhirette hepsi yularlı yedi yüz deve senin olacaktır."* buyurmuştur.[27]

Cihadın diğer bir şekli ise savaştır. Miletin inancı, varlığı, vatanı, bekası ve hürriyeti için yapılan silahlı mücadeledir. Düşman işgaline uğrayan vatan ve millet varlığının kurtuluşu için yapılan Milli Mücadele ve Kurtuluş Savaşı gibi. Cihadın bu boyutu, her asırda olduğu gibi asrımızda da barışın sağlanabilmesi, dinin, vatanın, nesillerin korunabilmesi, herkesin dinini özgürce yaşayabilmesi için son çaredir. Fakat savaş sadece silahlı mücadeleyi içeren sıcak savaştan ibaret de değildir. Politik, teknolojik, ekonomik ve psikolojik savaş gibi soğuk savaş yöntemleri de bulunmaktadır. Bunlardan, özellikle medya vasıtasıyla yürütülen psikolojik savaş bu savaş türlerinin her birinin tamamlayıcısı ve belki de en etkilisidir. Müslümanların, bu savaş yöntemlerinin hepsi hakkında uzmanlaşması cihadın çağımızda gerektiği gibi yerine getirilmesi açısından son derece önemlidir. Özellikle İslâm karşıtlarının, korkutma, iç karışıklık çıkarma, Müslümanları âciz, tembel ve miskin olduklarına inandırma, yalan ve uydurma haberlerle İslâm'ı yanlış tanıtma gibi psikolojik savaş yöntemleri ile sindirme politikaları karşısında Müslümanların bilinçli olması gerekmektedir.

Müslümanların ordusuyla ve caydırıcı bir güç olan silahlı kuvvetleriyle her an savaşa hazır olması, İslâm'a ve Müslümanlara karşı tehdit oluşturan unsurları caydırmaya yönelik bir tedbirdir. Yüce Rabbimiz bu hususu, Hz. Peygamber dönemindeki askerî güç ve imkânları hatırlatarak şöyle ifade etmektedir: *"Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Onlarla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve bunlardan başka*

[25] M4902 Müslim, İmâre, 135; B2843 Buhârî, Cihâd, 38.
[26] DM2433 Dârimî, Cihâd, 13; HM21685 İbn Hanbel, V, 152.
[27] M4897 Müslim, İmâre, 132.

sizin bilmediğiniz fakat Allah'ın bildiği diğer düşmanları korkutursunuz. Allah yolunda her ne harcarsanız karşılığı size tam olarak ödenir. Size zulmedilmez."[28] Yüce Rabbimizin bizlere savaşa hazırlık yapmamız konusundaki bu emrindeki "savaş atları hazırlama" ifadesi sembolik bir ifadedir. Çağımızdaki karşılığının ise her türlü savaş stratejisi, sıcak savaş için düşmana karşı caydırıcılık özelliği taşıyan gerekli modern silahların yanında soğuk savaş için kullanılan internet, televizyon, radyo gibi basın yayın araçları, çeşitli okullar, üniversiteler gibi araçlar olduğu düşünülebilir.

Peygamber Efendimiz, böylece çeşitli şekillerde yapılabilecek olan cihadı, İslâm'ın yaşayabilmesi ve yayılabilmesi için çok önemli görmüştür. Nitekim Ebû Zerr'in kendisine yönelttiği, "Hangi amel daha faziletlidir?" şeklindeki soruya, *"Allah'a inanmak ve O'nun yolunda cihad etmek."* buyurmuştur.[29] Cihada o kadar önem vermiştir ki kendisine biat etmek için gelenlere bağlılık yemini kapsamında yapmaları gereken vazifeler arasında cihadı da saymıştır. Rebîa kabilesine mensup bir muhacir olan Beşîr b. Hassâsiye[30] de bağlılığını sunmak üzere Hz. Peygamber'e gelenlerdendi. Sevgili Nebî ona Allah'tan başka ilâh olmadığına ve Muhammed'in de O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehâdet etmek, namaz kılıp zekât vermek, hac ibadetini yerine getirmek, Ramazan ayında oruç tutmak ve Allah yolunda cihad etmek koşulu ile kendisinden biat alacağını bildirmiştir. Bunun üzerine Beşîr b. Hassâsiye, "Ey Allah'ın Elçisi! Bunlardan ikisine vallahi gücüm yetmez: Cihada ve zekâta. Çünkü savaşta sırtını dönüp kaçanın Allah'ın gazabına uğrayacağını söylüyorlar. Ben ise savaş meydanında hazır bulunursam içimi bir korku kaplar ve nefsim ölmeyi istemez. Sadakaya gelince, vallahi benim malım, küçük bir koyun sürüsü ve on deveden ibarettir. Bunlar da ailemin geçim kaynağı ve bineğidir." karşılığını verir. Bunun üzerine Hz. Resûl onun elini tutup sallayarak, *"Cihad yok, zekât yok... O hâlde cennete nasıl gireceksin?"* buyurur. Hz. Peygamber'in bu kararlılığını gören İbnü'l-Hassâsiye, "Ey Allah'ın Resûlü! Sana biat ediyorum." der ve Allah Resûlü'nün saydığı bütün şartlar üzerine biat eder.[31]

Hz. Peygamber cihada o kadar önem vermiştir ki cihaddan kaçınmayı mümin olmakla bağdaştırmamış ve *"Allah yolunda savaşmadan yahut da bunu (en azından) gönlünden geçirmeden ölen kimse bir çeşit münafıklık üzere ölür."*[32] buyurarak böyle bir kimsede münafıklık alâmetleri gördüğünü bildirmiştir. Çünkü cihaddan kaçmak milletin inancı, istiklâli ve bekası için mücadelede memleket evlâtlarını yalnız bırakmak mânâsı taşır.

[28] Enfâl, 8/60.
[29] B2518 Buhârî, Itk, 2.
[30] EÜ1/396 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, I, 396.
[31] HM22298 İbn Hanbel, V, 224.
[32] M4931 Müslim, İmâre, 158.

“Sabah ya da akşam, Allah yolunda (yapılacak) bir sefer, dünyadan ve içindekilerden daha hayırlıdır.”[33] buyuran Sevgili Nebî bulunduğu her ortamda ve bulduğu her fırsatta cihadın faziletinden bahsediyor ve *“...Ümmetime sıkıntı vermeyecek olsaydım, cihada çıkan hiçbir askerî birliğin arkasında oturup kalmazdım. Allah yolunda öldürülüp diriltilmeyi, ondan sonra öldürülüp diriltilmeyi, ondan sonra öldürülmeyi ne kadar isterdim!”*[34] ya da *“Allah, yalnızca kendi yolunda cihad etmek ve O'nun sözlerini (Kur'an'ı) doğrulamak üzere cihada çıkan kimseyi cennete sokmaya veya çıktığı evine sevap ve ganimet ile döndürmeye kefil olmuştur.”*[35] gibi ifadelerle ile cihadın önemine vurgu yapıyordu. Allah yolunda mücadeleyi gündeminden çıkaranları, *“Allah yolunda (cihada dair) bir iz taşımadığı hâlde ölen kimse kıyamet günü kendisinde bir eksiklik bulunarak Allah'ın huzuruna çıkar.”* diyerek uyarıyor[36] ve bir özrü yokken[37] dünyaya dalıp cihadı terk edenlerin bu durumdan vazgeçmedikleri sürece bir gün mutlaka aşağılanmayla karşı karşıya kalacaklarının altını çiziyordu.[38]

O zamanlar daha küçük bir çocuk olan Nu'mân b. Beşîr,[39] bir cuma günü minberin yanı başında Hz. Peygamber'i beklerken bu tarz bir konuşmaya tanık olmuştu. Bir adam, “Müslüman olduktan sonra hacılara su verme dışında hiçbir iş yapmamış olsam aldırış etmem.” derken diğeri, “Ben de Müslüman olduktan sonra, Mescid-i Harâm'ı onarmak dışında hiçbir iş yapmamış olsam aldırış etmem.” karşılığını vermişti. Zira sikâye ve imâre diye isimlendirilen bu görevleri üstlenmek o dönemde kişilere çok büyük şeref ve saygınlık kazandırmaktaydı Bu iki şahsın konuşmasını dinleyen bir başkası, “Allah yolunda cihad etmek sizin söylediklerinizden daha faziletlidir.” diyerek tartışmaya katılmıştı. Orada bulunan Hz. Ömer, “Resûlullah'ın (sav) minberinin yanında sesinizi yükseltmeyin. Bugün cuma. Cuma namazını kıldıktan sonra (Hz. Peygamber'in) huzuruna girer, ihtilâfa düştüğünüz şey hakkında kendisine danışırım.” diyerek bu tartışmaya engel olmuştu. Bu olay üzerine şu âyet-i kerime nâzil oldu: *“Hacca gelenlere su vermeyi ve Mescid-i Harâm'ı onarmayı, Allah'a ve âhiret gününe inanıp Allah yolunda cihad eden kimse ile bir mi tutuyorsunuz? Onlar asla birbirine denk olmazlar. Allah, zalimler topluluğunu hidayete erdirmez.”*[40] Bir başka defa Ebû Hüreyre'nin bulunduğu bir ortamda Hz. Peygamber'e, “Ey Allah'ın Elçisi, amellerin hangisi daha faziletlidir?” diye soran bir kişiye Hz. Nebî sırasıyla, *“Allah'a inanmak, O'nun yolunda cihad etmek ve Allah katında makbul olan hac.”* şeklinde cevap vermişti.[41]

[33] M4873 Müslim, İmâre, 112; B2792 Buhârî, Cihâd, 5.
[34] B36 Buhârî, Îmân, 26.
[35] B7457 Buhârî, Tevhîd, 28.
[36] İM2763 İbn Mâce, Cihâd, 5.
[37] M4911 Müslim, İmâre, 141.
[38] D3462 Ebû Dâvûd, Büyû' (İcâre), 54.
[39] İBS723 İbn Abdülber, *İstîâb*, s, 723-724.
[40] Tevbe, 9/19; M4871 Müslim, İmâre, 111.
[41] M248 Müslim, Îmân, 135; B1519 Buhârî, Hac, 4.

Bir Peygamber olarak Hz. Nebî sadece dostlarını cihad için yüreklendirmiyor bizzat kendisi cihad için yola çıkan orduya komutanlık ediyordu. Onu Bedir'de ordusunun başında ve onların zaferi için dua ederken,[42] Uhud'da ümmetini yüreklendirmek üzere yanı başında düşmana ok atan Sa'd b. Ebû Vakkâs'a, *"At! Anam babam sana feda olsun!"* derken[43] görüyoruz. Huneyn gününde, Hevâzin kabilesinin okçularının ok yağdırdığı esnada Nebî (sav) cesaretle ortaya çıkıp, *"Ben Peygamber'im, bu yalan değil. Ben Abdulmüttalib oğluyum!"* diye hak davasını dost düşman herkese karşı bütün yürekliliği ile haykırıyordu.[44]

Cihadda göz önünde bulundurulması gereken en önemli husus, cihadın Allah rızası için yapılması gerektiğidir. Nitekim Ebû Ümâme el-Bâhilî isimli sahâbînin bulunduğu bir mecliste adamın biri Sevgili Peygamberimizin huzuruna gelerek, "Hem sevap hem de şöhret için savaşan bir adam hakkındaki görüşün nedir? Bu adam ne kazanır?" diye sorunca Hz. Peygamber, *"Hiçbir şey kazanamaz."* cevabını vermişti. Ancak adam ısrarla sorusunu üç defa tekrarlamış bunun üzerine Hz. Peygamber, *"Hiç şüphe yok ki Allah ancak samimi bir şekilde ve kendi rızasını kazanma niyeti ile yapılan ameli kabul eder."* buyurarak karşılık vermişti.[45] Yine başka bir sefer Efendimize, "Ey Allah'ın Resûlü, bir adam ganimet için savaşıyor, bir başkası meşhur olmak için savaşıyor, bir diğeri ise gösteriş için savaşıyor. Allah yolunda savaşan kimdir?" diye sorulmuş, Peygamber Efendimiz, *"Kelime-i tevhidi en yüce kılmak için savaşan kimse Allah yolundadır."* cevabını vermişti.[46]

Hz. Peygamber'in başarılı komutanlarından Amr b. Âs'ın oğlu olan Abdullah b. Amr, "Ey Allah'ın Elçisi, bana cihadı ve gazâyı anlat..." diyerek cihadı en iyi şekilde kavrama arzusunu dile getirmişti. Nebî (sav), *"Ey Abdullah b. Amr! Eğer sen sabrederek ve sevabını sadece Allah'tan bekleyerek savaşırsan, Allah da seni sabreden ve yaptığı mücadelenin karşılığını sadece Allah'tan bekleyen bir kişi olarak diriltir. Eğer gösteriş ya da övünmek için savaşırsan, Allah seni gösteriş yapan ve övünen bir kişi olarak diriltir. Yâ Abdullah b. Amr! Sen hangi hâl üzere savaşırsan Allah da seni o hâl üzere diriltir."* buyurmuştur.[47]

Cihad haksız bir saldırı ve yok etme mücadelesi değil, aksine savunma, Müslüman'ın vatanında kimliği ve kişiliği ile var olma ve kendi istiklâl ve bağımsızlığını koruma yanında zulme ve zalime karşı milletinin hukukunu savunma çabasıdır. Hakkı tutup kaldırmak ve yeryüzünde hakkın ve adaletin hâkim olmasını sağlamaya çalışmaktır. Zulme ve zalime karşı hakkı savunmak bazen kalemle bazen kelâmla olur. An gelir mümin eliy-

[42] B3953 Buhârî, Meğâzî, 4.
[43] M6237 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 42; B4055 Buhârî, Meğâzî, 18.
[44] B2874 Buhârî, Cihâd, 61; M4615 Müslim, Cihâd ve siyer, 78.
[45] N3142 Nesâî, Cihâd, 24.
[46] M4919 Müslim, İmâre, 149.
[47] D2519 Ebû Dâvûd, Cihâd, 24.

le gün olur malıyla Allah yolunda, kelime-i Hak için mücadele eder. Bu uğurda gerektiğinde canını ortaya koymak ise mücadelenin en üst seviyesidir. Ancak cihad yapmak eline silahı alıp körü körüne düşman üzerine yürümek de değildir. Bilinçsizce yapılan bireysel şiddet uygulamaları asla cihad değildir. Son yıllarda görülen ve Müslümanlara mal edilen şiddet olaylarını, İslâm'ın mukaddes mefhumlarından bir olan cihad ile yan yana getirmek mümkün değildir. Hele hele din adına kimi aldatılmış insanların intihar saldırılarını caiz görmek, cihad kapsamında saymak hiç mümkün değildir. Bu kabil tedhiş hareketleri, ne İslâm'ın ve ne de insanlığın yüksek değerleri ile bağdaşır. Bunlar insanlığa karşı hunharca işlenmiş büyük cinayet girişimleridir. Hz. Peygamber'in savaşa hazırlanan dostlarına, *"Ey insanlar düşmanla karşılaşmayı dilemeyin Allah'tan afiyet isteyin. Onlarla karşılaştığınız zaman da sabırlı/dirençli olun ve bu durumda bilin ki cennet kılıçların gölgesi altındadır."*[48] şeklinde tavsiyede bulunması şiddet ve terör ortamının İslâmî bir zemine asla dayandırılamayacağını göstermektedir.

[48] M4542 Müslim, Cihâd ve siyer, 20; B2966 Buhârî, Cihâd, 112.

SAVAŞ HUKUKU

BARIŞ ESASTIR

عَنْ مُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَنَّهُ قَالَ: "الْغَزْوُ غَزْوَانِ فَأَمَّا مَنِ
ابْتَغَى وَجْهَ اللَّهِ وَأَطَاعَ الإِمَامَ وَأَنْفَقَ الْكَرِيمَةَ وَيَاسَرَ الشَّرِيكَ وَاجْتَنَبَ
الْفَسَادَ كَانَ نَوْمُهُ وَنُبْهُهُ أَجْرًا كُلُّهُ وَأَمَّا مَنْ غَزَا رِيَاءً وَسُمْعَةً وَعَصَى الإِمَامَ
وَأَفْسَدَ فِى الأَرْضِ فَإِنَّهُ لاَ يَرْجِعُ بِالْكَفَافِ."

Muâz b. Cebel'den nakledildiğine göre,
Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
"Savaş iki türlüdür: Allah'ın rızasını kazanmak isteyen, komutanına itaat eden, değerli malını bu yolda harcayan, arkadaşına kolaylık gösteren ve bozgunculuktan kaçınan kimsenin uykusu da uyanıklığı da tamamıyla sevap olarak yazılır. Gösteriş ve başkalarına duyurmak için savaşan, komutanına isyan eden ve yeryüzünde bozgunculuk çıkaran kimse ise bundan hiçbir karşılık göremez."
(N3190 Nesâî, Cihâd, 46)

عَنْ أَبِى النَّضْرِ، عَنْ كِتَابِ رَجُلٍ مِنْ أَسْلَمَ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ يُقَالُ لَهُ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِى أَوْفَى، فَكَتَبَ إِلَى عُمَرَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ، حِينَ سَارَ إِلَى الْحَرُورِيَّةِ، يُخْبِرُهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ ، كَانَ فِى بَعْضِ أَيَّامِهِ الَّتِى لَقِيَ فِيهَا الْعَدُوَّ، يَنْتَظِرُ حَتَّى إِذَا مَالَتِ الشَّمْسُ قَامَ فِيهِمْ فَقَالَ: "يَا أَيُّهَا النَّاسُ! لاَ تَتَمَنَّوْا لِقَاءَ الْعَدُوِّ وَاسْأَلُوا اللَّهَ الْعَافِيَةَ، فَإِذَا لَقِيتُمُوهُمْ فَاصْبِرُوا، وَاعْلَمُوا أَنَّ الْجَنَّةَ تَحْتَ ظِلاَلِ السُّيُوفِ."

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ : "الْحَرْبُ خُدْعَةٌ."

عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بُرَيْدَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا أَمَّرَ أَمِيرًا عَلَى جَيْشٍ أَوْ سَرِيَّةٍ أَوْصَاهُ فِى خَاصَّتِهِ بِتَقْوَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَمَنْ مَعَهُ مِنَ الْمُسْلِمِينَ خَيْرًا ثُمَّ قَالَ: "اُغْزُوا بِاسْمِ اللَّهِ فِى سَبِيلِ اللَّهِ قَاتِلُوا مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ اُغْزُوا وَ لاَ تَغُلُّوا وَلاَ تَغْدِرُوا وَلاَ تَمْثُلُوا وَلاَ تَقْتُلُوا وَلِيدًا..."

عَنْ شَدَّادِ بْنِ أَوْسٍ قَالَ: ثِنْتَانِ حَفِظْتُهُمَا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قَالَ: "إِنَّ اللَّهَ كَتَبَ الإِحْسَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ فَإِذَا قَتَلْتُمْ فَأَحْسِنُوا الْقِتْلَةَ..."

Ebu'n-Nadr, Eslem kabilesinden ve Hz. Peygamber'in (sav) ashâbından olan Abdullah b. Ebû Evfâ isimli bir kişinin, Harûrîler (Hâricîler) üzerine sefere çıktığında Ömer b. Ubeydullah'a yazdığı mektupta şunu naklettiğini anlatıyor: "Resûlullah (sav) düşmanla karşılaştığı bir gün, güneş (batıya) meyledene kadar bekledi ve ashâbının arasında ayağa kalkarak şöyle seslendi: *"Ey insanlar! Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyin. Allah'tan afiyet isteyin. Fakat onlarla karşılaştığınız zaman da sabredin. Ve bilin ki cennet kılıçların gölgeleri altındadır."*

(M4542 Müslim, Cihâd ve siyer, 20; B3025 Buhârî, Cihâd, 156)

Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Harp, hiledir."*

(M4540 Müslim, Cihâd, 18; B3030 Buhârî, Cihâd, 157)

Süleyman b. Büreyde, babasının şöyle dediğini naklediyor: "Resûlullah (sav) bir orduya veya birliğe kumandan tayin ettiği zaman öncelikle ona Yüce Allah'tan sakınmasını ve beraberindeki Müslümanlara iyi davranmasını tavsiye ettikten sonra şöyle derdi: *'Allah yolunda Allah'ın adıyla savaşın! Allah'ı inkâr edenlerle çarpışın! Savaşın, ama ganimet malına ihanet etmeyin. Ölülere (uzuvlarını keserek) müsle yapmayın! Çocukları öldürmeyin!..'"*

(M4522 Müslim, Cihâd ve siyer, 3)

Şeddâd b. Evs şöyle demiştir: "İki hususu Resûlullah'tan (sav) öğrendim. O buyurdu ki, *'Allah her işte ihsanı (güzel ve zarif davranmayı) emreder. (Savaşta/yahut hayvan boğazlarken dahi) öldürmeyi en güzel biçimde (acı çektirmeden ve hunharca görüntülere meydan vermeden) yapın ...'"*

(M5055 Müslim, Sayd, 57; D2814 Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 10, 11)

İranlı bir *Mecûsî* iken, hak dini bulmak için yollara düşen ve sonunda Hz. Peygamber'e kavuşup Müslüman olan bir sahâbî idi Selmân-ı Fârisî.[1] Medine'ye köle olarak gelen Selmân, yıllar sonra memleketine Müslüman bir ordunun komutanı olarak dönmüştü. Selmân'ın komutanı olduğu ordu, İran kalelerinden birini kuşatmıştı. Selmân-ı Fârisî, karşı tarafa saldırmakta acele etmiyor, Hz. Peygamber'in uygulamalarından öğrendiği gibi onlar ile anlaşmaya varmak için bekliyordu. Emrindeki askerler ise sabırsızdı. Ona, "Ey Ebû Abdullah, onlara karşı taarruza geçmeyecek miyiz?" diyorlardı. Selmân ise, "Bırakın da tıpkı Resûlullah'ın (sav) yaptığı gibi ben de onları öncelikle İslâm'a davet edeyim." diyordu.

Selmân-ı Fârisî, daha sonra kuşatmış oldukları kalenin içindeki İranlıların yanına giderek onlara şöyle hitap etmişti: "Ben de sizin gibi İranlıyım. İranlı olduğum hâlde şu Arap askerlerin bana nasıl itaat ettiklerini görmüyor musunuz? Eğer Müslüman olursanız bizimle aynı haklara sahip olur ve aynı sorumlulukları yüklenirsiniz. Fakat bunu kabul etmezseniz, sizi dininizden dönmek için zorlamayız, bunun karşılığında hâkimiyetimizi kabul ederek boyun eğmiş olursunuz ve bize, size sağladığımız güvenlik karşılığı cizye verirsiniz. Eğer bu tekliflerimizi kabul etmez iseniz sizinle savaşırız!"

Selmân'ın bu sözleri karşısında onlar, "Biz cizye vermeyi kabul etmeyiz. Sizinle savaşacağız!" demişlerdi. Bunun üzerine askerleri Selmân'a, "Ey Ebû Abdullah! Haydi artık saldırmıyor muyuz?" demişler, Selmân ise, "Hayır!" demiş ve muhasara altındakileri üç gün bu şekilde İslâm'a davet etmiş, üçüncü günün sonunda ise askerlerine taarruz emrini vermişti. Yapılan savaş sonucunda Müslümanlar galip gelmiş ve kale fethedilmişti.[2]

Selmân-ı Fârisî, Peygamber Efendimizin savaşa çıkacak komutanlara verdiği talimatlar doğrultusunda hareket etmişti. Zira Hz. Peygamber ordu hazırlanıp savaş için yola çıkacağı esnada, ordunun komutanına şu tavsiyelerde bulunurdu: *"Müşrik düşmanlarınla karşılaştığın zaman onlara şu üç seçeneği sun. Bunların hangisinde sana olumlu cevap verirlerse kabul et ve onları bırak: Onları İslâm'a çağır; kabul ederlerse bunu kabullen ve onları serbest bırak. Onları kendi yurtlarından muhacir diyarına göç etmeye çağır. Eğer bunu yaparlar-*

[1] EÜ2/510 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, II, 510-511.
[2] T1548 Tirmizî, Siyer, 1.

sa muhacirlerin haklarına ve sorumluluklarına sahip olacaklarını haber ver. Ama yurtlarından göç etmeyi kabul etmezlerse Müslüman bedevîler gibi olacaklarını, Allah'ın onlar için belirlediği hükümlerin kendileri için de geçerli olacağını söyle. Bu durumda ancak Müslümanlarla birlikte cihada katılırlarsa ganimet ve fe'y elde edebileceklerdir. Şayet bunu da reddederlerse cizye vergisi vermelerini teklif et. Eğer cizye vermeyi olumlu karşılarlarsa bunu kabullen ve onlara dokunma. Son olarak bunu da reddederlerse Allah'tan yardım dileyerek onlarla savaş..."[3]

Hz. Peygamber'in barış yapma konusundaki bu tavsiyeleri şu âyetleri hatıra getiriyordu: *"Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah'a tevekkül et, çünkü O işitendir, bilendir."*[4]

"Ancak sizinle aralarında anlaşma olan bir topluma sığınmış bulunanlar yahut ne sizinle ne de kendi toplumlarıyla savaşmayı içlerine sığdıramayıp (tarafsız olarak) size gelenler başka. Eğer Allah dileseydi, onları size musallat kılardı da sizinle savaşırlardı. Eğer onlar sizden uzak durur, sizinle savaşmayıp size barış teklif ederlerse; Allah, onlara saldırmak için size bir yol (yetki) vermemiştir."[5]

Kur'an'daki tavsiyeler ve Peygamber Efendimizin de komutanlarına savaş öncesi verdiği talimatlar, mümkün olduğunca barışın ve huzurun sağlanmasına yönelik tedbirlerdir. Nitekim Peygamberimiz düşmanla karşı karşıya geldiği savaşlardan birinde, güneşin batıya meyletmesini beklemiş, daha sonra ordusuna şöyle hitap etmiştir: *"Ey insanlar! Düşmanla karşılaşmayı temenni etmeyin. Allah'tan afiyet isteyin. Fakat onlarla karşılaştığınız zaman da sabredin. Ve bilin ki cennet kılıçların gölgeleri altındadır."*[6] *"Siz savaşın ne getireceğini kestiremezsiniz."*[7] buyurarak savaşın sonucunun ne olacağının önceden tahmin edilemeyeceğini, her iki tarafın da zarar göreceğinin bir hakikat olmasından hareketle aslında savaşta kazananın olmayacağını vurgulamıştır. Peygamber Efendimizin savaş ile karşı karşıya gelmiş olan ordusuna son anda bile barışı ve sabrı tavsiye etmesi, İslâm'ın barışa verdiği önemin açık bir göstergesidir. Bununla birlikte Yüce Rabbimiz, barışın temini için savaşın kaçınılmaz olduğu durumlarda cihaddan geri kalmayı uygun görmemiş ve şöyle buyurmuştur: *"Müminlerden özür sahibi olmaksızın (cihaddan geri kalıp) oturanlarla, Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler eşit olamazlar. Allah, mallarıyla, canlarıyla cihad edenleri, derece itibariyle, cihaddan geri kalanlardan üstün kılmıştır. Gerçi Allah (müminlerin) hepsine de en güzel olanı (cenneti) vaad etmiştir. Ama mücahidleri büyük bir mükâfat ile kendi katından dereceler, bağışlanma ve rahmet ile cihaddan geri kalanlara üstün kılmıştır. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."*[8]

[3] M4522 Müslim, Cihâd ve siyer, 3; İM2858 İbn Mâce, Cihâd, 38.
[4] Enfâl, 8/61.
[5] Nisâ, 4/90.
[6] M4542 Müslim, Cihâd ve siyer, 20; B3025 Buhârî, Cihâd, 156.
[7] HM9185 İbn Hanbel, II, 400.
[8] Nisâ, 4/95, 96.

Savaştan geri durmamanın yanında Peygamber Efendimizin ashâbına zaman zaman hatırlattığı bir husus daha vardır ki, o da savaş esnasında cepheden kaçılmaması gerektiğidir. Efendimiz, cepheden kaçmanın da savaşa katılmamak gibi uygun olmayan davranışlar arasında olduğunu belirterek ashâbına, harp esnasındaki tüm sıkıntılara rağmen sabırla mücadele etmelerini öğütlemiş ve cepheden kaçmayı büyük günahlar arasında sayarak bu davranışı sergileyenlerin helâk olacağına işaret etmiştir.[9]

İslâm'ın yayılmasına ve yaşamasına engel olanlara ve Müslüman yurduna tasallut edenlere karşı yürütülen, insanların, vatanın ve milletin birlik ve bütünlüğüne güvenlik ve huzuruna yönelik tehditleri bertaraf etmeye yönelik Allah rızası gözetilerek yapılan her türlü mücadele cihad olarak adlandırılır. Bu mücadele, istila, baskı, zulüm, sömürü gibi siyasî ve iktisadî dünyalık çıkarlar için yapılmadığından gerek tarihsel ve gerekse modern anlamdaki savaşlardan çok farklıdır. Müslümanlar için her durumda barış ve esenlik esastır. Zorunlu durumlarda savaşılması, ancak sulhu temin etmek ve barışı sağlamak içindir. Bu çaba, dinin gereklerini yerine getirmenin önündeki engellerin ortadan kaldırılmasına yöneliktir.

Cihadın "fî sebîlillâh" yani Allah rızası için yapılması esastır. Nitekim Nebî (sav) müminleri sadece hak ve adalet için savaşmaları ve hakkı yüceltmek için mücadele etmeleri konusunda sık sık uyarmış, ırkçılık ve soy sop davası için açılan bir bayrak altında toplanarak savaşan veya bu uğurda öfke ile kılıç sallayıp ölen kimsenin câhiliye ehli gibi öleceğini ifade etmiştir.[10] Bir savaş sırasında sivillerin evlerine baskın yapıp talan edenlerin olduğu Hz. Peygamber'in kulağına gelmiş, bunun üzerine o bir duyuru yaptırarak ordu içinde talan ve yağma yapanların cihaddan maddî ya da mânevî bir karşılık alamayacaklarını ilân ettirmiştir.[11]

Hz. Peygamber tarafından Yemen'e vali olarak gönderilen Muâz b. Cebel'in bize aktardığına göre, Hz. Peygamber, dostlarına şöyle seslenmiştir: *"Savaş iki türlüdür: Allah'ın rızasını kazanmak isteyen, komutanına itaat eden, değerli malını bu yolda harcayan, arkadaşına kolaylık gösteren ve bozgunculuktan kaçınan kimsenin uykusu da uyanıklığı da tamamıyla sevap olarak yazılır. Gösteriş ve başkalarına duyurmak için savaşan, komutanına isyan eden ve yeryüzünde bozgunculuk çıkaran kimse ise bundan hiçbir karşılık göremez."*[12]

Hz. Peygamber'in mecbur kaldığı savaşlardaki amacı asla düşmanı yok etmek olmamıştır. O, harbi kazanmaya ve her iki tarafın zayiatını olabildiğince azaltmaya azami gayret göstermiştir. Nitekim Bedir esirleri-

[9] B2766 Buhârî, Vesâyâ, 23; D2874-D2875 Ebû Dâvûd, Vesâyâ, 10.
[10] N4120 Nesâî, Muhârebe, 28; İM3948 İbn Mâce, Fiten, 7.
[11] D2629 Ebû Dâvûd, Cihâd, 88.
[12] N3190 Nesâî, Cihâd, 46; D2515 Ebû Dâvûd, Cihâd, 24.

ni fidye karşılığı serbest bırakmak istemesinin gerisinde, onların İslâm'a girmelerini ümit etmesi yatmaktaydı.[13] Peygamberliği boyunca yaptığı tüm savaşlarda çok az miktarda can kaybının olması onun insan hayatına verdiği değeri göstermektedir. Peygamber Efendimizin hayatı boyunca gerek kendisinin ve gerekse göndermiş olduğu komutanlarının yapmış oldukları savaşlarda bu kadar az insan kaybının olması, Rahmet Elçisi'nin savaşa dair birtakım kuralların gözetilmesinde titiz davranmasına bağlıdır. Bu kuralların başında, karşı tarafın İslâm'a davet edilmesi, kabul ettikleri takdirde onlarla savaşılmaması hususu gelmektedir. Toplu olarak İslâm'a giren yahut Müslümanların hâkimiyetini kabul eden gruplar ile savaşılamayacağı gibi savaş esnasında karşı taraftan ferdî olarak teslim olanlara, bir şekilde İslâm'ı seçenlere yahut Müslümanlığını ifade etmek üzere gelip selâm verenlere dokunulmaması ve saldırılmaması savaşın en önemli kaidelerindendir.

Düşmanla ilişkilerde dahi güven ve emniyet unsurunu zedelememek müminin mücadelesinin temel kuralları içinde yer almaktaydı. Peygamber Efendimizin zamanında, koyunlarını otlatan bir çoban yolda müminlerden cihada çıkan bir bölük ile karşılaşmış ve onları barış ve esenlik dilekleriyle selâmlamıştı. Ancak düşman tarafında olan bu adam, canını ve malını kurtarmak amacıyla selâm verdiği düşünülerek öldürülmüş ve malları Hz. Peygamber'e getirilmişti. Bu durum ise Yüce Allah'ın, *"Ey iman edenler! Allah yolunda sefere çıktığınız zaman, gerekli araştırmayı yapın. Size selâm veren kimseye, dünya hayatının geçici menfaatine (ganimete) göz dikerek, 'Sen mümin değilsin.' demeyin. Allah katında pek çok ganimetler vardır. Daha önce siz de öyle idiniz de Allah size lütufta bulundu (Müslüman oldunuz). Onun için iyice araştırın. Çünkü Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."*[14] âyeti ile eleştirilmişti.[15]

Yüce Allah Sevgili Resûlü'ne, *"Eğer Allah'a ortak koşanlardan biri senden sığınma talebinde bulunursa, Allah'ın kelâmını işitebilmesi için ona sığınma hakkı tanı. Sonra da onu güven içinde olacağı yere ulaştır. Bu, onların bilmeyen bir kavim olmaları sebebiyledir."*[16] buyurmuş ve *"Onlar size dürüst davrandıkları müddetçe siz de onlara dürüst davranın."* âyeti ile bu güvenin sınırlarını çizmiştir.[17] Yine Kur'ân-ı Kerîm'in, *"Allah, sizinle din uğrunda savaşmayan ve sizi yurtlarınızdan çıkarmayanlara iyilik yapmanızı ve onlara âdil davranmanızı yasaklamaz. Çünkü Allah, adaletli olanları sever. Allah, sizi ancak, sizinle din konusunda savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkaran ve çıkarılmanız için destek*

[13] M4588 Müslim, Cihâd ve siyer, 58; HM2216 İbn Hanbel, I, 247.
[14] Nisâ, 4/94.
[15] T3030 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 4; B4591 Buhârî, Tefsîr, (Nisâ) 17.
[16] Tevbe, 9/6.
[17] Tevbe, 9/7.

verenleri dost edinmekten men eder. Kim onları dost edinirse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir."[18] âyetleri, Peygamber Efendimizin müşriklere karşı tavrının temellerini oluşturmuş ve Son Peygamber, ümmetine şu uyarıda bulunmuştur: *"Dikkat edin! Allah'ın ve Resûlü'nün güvencesi altında bulunan anlaşmalı bir kimseyi öldüren Allah'a verdiği sözü bozmuş olur ve cennetin kokusunu dahi duyamaz."*[19]

Peygamber Efendimizin uygulamış olduğu taktikler, savaşların daha az kayıpla ve daha kısa zamanda kazanılması açısından hayatî önem taşımaktadır. Hz. Nebî öncelikle düşmana bilgi sızdırmamak için gizlilik içinde hareket etmiştir. Bunun için bazen gideceği istikameti gizli tutmuş,[20] bazen istikameti konusunda yanlış bilgi vererek düşmanı yanıltmıştır.[21] Peygamber Efendimiz zamanında çeşitli parolalar kullanıldığı da görülmektedir.[22] Hatta Allah Resûlü, *"Harp, hiledir."*[23] buyurarak savaşta karşı tarafı mağlup etmek için hilelere başvurmayı meşru görmüş, savaş esnasında düşmanı yanıltmayı da yasaklamamıştır.[24]

Peygamber Efendimiz, yine aynı gayeyle, düşmanın haber alma çabalarını da engellemiş, onların keşif kollarını ve casuslarını etkisiz hâle getirmiştir.[25] Resûlullah düşmanın durumu, saldırı hazırlığı içinde olup olmadığı ve asker sayısı, teçhizatı gibi bilgileri öğrenmek ve savaşa ona göre hazırlanmak için bilgi toplamaya önem vermiştir. Nitekim Hendek Savaşı öncesi Huzeyfe b. Yemân'ı Mekkeli müşriklerin durumunu öğrenmek için onların karargâh kurdukları yere,[26] seçkin arkadaşlarından Zübeyr b. Avvâm'ı ise Yahudi Kurayzaoğulları hakkında istihbarat toplamaya göndermiştir.[27]

Resûl-i Ekrem, savaş esnasında taarruz için uygun zamanı kollamıştır.[28] Mekke fethinde olduğu gibi kalabalık görünmek için fazladan ateş yaktırmış,[29] ayrıca fizikî şartları da kendi lehine kullanmaya çalışmış, bu bağlamda güneşten olumsuz etkilenmemek için önlemler almıştır.[30] Hz. Peygamber, düşmana karşı uyguladığı savaş stratejisi ile düşmanı hazırlıksız yakalayarak seferlerin birçoğunu savaşmadan zaferle sonuçlandırmış, böylece can ve mal kaybının önüne geçmiştir.

Hz. Peygamber, kendisini son derece öfkelendiren durumlarda dahi savaş hukukuna riayet etmiştir. Müseylime isimli yalancı peygamberin mektubunu kendisine getiren iki elçinin ifadelerine öfke duyduğu hâlde elçileri öldürmemiş ve bu düşüncesini de, *"Elçilerin öldürülmemesi gerektiği bir kural olmasaydı ikinizin de boynunu vururdum."* ifadesi ile dile getirmiştir.[31]

[18] Mümtehine, 60/8-9.
[19] T1403 Tirmizî, Diyât, 11.
[20] B2947 Buhârî, Cihâd, 103; M7018 Müslim, Tevbe, 54.
[21] DM2479 Dârimî, Siyer, 14.
[22] D2596 Ebû Dâvûd, Cihâd, 71.
[23] M4540 Müslim, Cihâd, 18; B3030 Buhârî, Cihâd, 157.
[24] T1939 Tirmizî, Birr, 26.
[25] B3051 Buhârî, Cihâd, 173; D2653 Ebû Dâvûd, Cihâd, 100.
[26] M4640 Müslim, Cihâd ve siyer, 99.
[27] B2846 Buhârî, Cihâd, 40.
[28] B3160 Buhârî, Cizye, 1.
[29] B4280 Buhârî, Meğâzî, 49.
[30] B2965 Buhârî, Cihâd, 112.
[31] D2761 Ebû Dâvûd, Cihâd, 154.

Bazen de verdikleri sözde durmayarak Müslüman topluma ihanet edip onları arkadan vuran topluluklarla savaşmış ve savaştığı toplumları kendi yurtlarından başka yerlere sürgüne göndermiştir.[32] Ama bunları yaparken hiçbir zaman adalet ve haktan ayrılmamıştır. Aksine onun affediciliği ve barışı esas edinen prensipli tutumu sayesinde çoğu kez insanlar kendileri gelerek ona iman etmiş veya onunla dostluk antlaşması imzalamıştır.

Savaş esnasında, insanlık dışı ve intikam almaya yönelik davranışlar Hz. Peygamber'in hiçbir zaman göz yummadığı hususlar olmuştur. Cihada çıkan müminleri, bizzat bu konuda sık sık uyaran Peygamber Efendimiz, onlara Allah'tan sakınarak aşırı gitmemelerini ve işkenceden uzak durmalarını öğütlemiştir. Savaş esnasında yaşlı, kadın, çocuk, din adamları gibi savaşa bilfiil katılmayan kimselere dokunulmaması konusunda da ashâbını özellikle tembihlemiştir.[33]

Hz. Peygamber'in savaş esnasında ashâbını uyardığı önemli bir husus da müsle adı verilen ölüye işkence etme âdetinden uzak durmalarıdır. Başta Hz. Hamza olmak üzere Uhud Savaşı'nda şehit olan Müslümanların kulaklarının ve burunlarının müşrikler tarafından kesilmesi, iç organlarının çıkarılıp parçalanması Hz. Peygamber'i ve ashâbını çok üzmüştü. Sevdiklerini bu hâlde gören ensardan bazı müminler önlerine çıkacak ilk fırsatta bunun aynısını veya daha beterini müşriklere yapacaklarına dair karar almıştı.[34] Gün gelmiş Mekke'nin fethi sırasında Müslümanlar bu fırsatı yakalamış ancak insan onuruna yakışmayan bu çirkin davranışlar Rahmet Elçisi tarafından yasaklanmıştı: *"Allah yolunda Allah'ın adıyla savaşın! Allah'ı inkâr edenlerle çarpışın! Savaşın, ama ganimet malına ihanet etmeyin. Ölülere (organlarını keserek) müsle yapmayın! Asla çocukları öldürmeyin!.."*[35] Bu uyarı üzerine Müslümanlar öfkelerini kontrol edip intikam alma yoluna gitmemişlerdi.

Allah Resûlü'nün en yakın arkadaşı ve onun vefatından sonra Müslümanların ilk yöneticisi olan Hz. Ebû Bekir de aynı yöntemi takip etmişti. Şam taraflarına göndereceği bir orduyu uğurlamaya çıkan Hz. Ebû Bekir, yanında bulunan kumandanı, din adamlarına dokunmaması hususunda uyardıktan sonra şu tavsiyelerde bulunmuştur: "Kadınları, çocukları ve ihtiyarları öldürme. Meyve veren ağaçları kesme. İmar edilmiş yerleri tahrip etme. Koyun ve develeri sadece yemek amacıyla kes. Arıları yakıp yok etme. Ganimet malına ihanet etmekten sakın. Korkaklık gösterme."[36]

İkinci Halife Hz. Ömer ise görevlendirdiği bir ordu komutanına yazdığı mektupta daha sert ifadeler kullanarak şöyle söylemiştir: "Duyduğuma

[32] M4592 Müslim, Cihâd ve siyer, 62; D3005 Ebû Dâvûd, İmâre, 22, 23.
[33] M4685 Müslim, Cihâd ve siyer, 138; T1617 Tirmizî, Siyer, 48.
[34] T3129 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 16.
[35] M4522 Müslim, Cihâd ve siyer, 3; D2613 Ebû Dâvûd, Cihâd, 82; MU972 *Muvatta'*, Cihâd, 3.
[36] MU971 *Muvatta'*, Cihâd, 3.

göre, bazı askerleriniz önlerinden kaçan İranlıları takip ediyor, onlar dağlara kaçınca geri çekiliyor bu sırada düşmanına, Farsça olarak 'Korkma!' demek suretiyle güvence veriyormuş. Sonra o kişi bu güvenceye inanarak teslim oluyor, buna mukabil ona güvence veren Müslüman askerler onu yakalayıp öldürüyorlarmış. Gerçi, bu canı bu tende tutan Allah'a yemin ederim ki bunu hiç kimsenin yapacağını zannetmiyorum. Fakat bu şekilde hareket eden varsa (bilinsin ki) onun boynunu vururum."[37]

Rahmet ve Şefkat Peygamberi'nin sünnetine, İslâm'ın temel ilke ve esaslarına göre, Müslümanlar için savaş, arzulanmayan bir durumdur. Ancak din, millet ve insanlık değerlerine düşman olanlara karşı caydırıcı bir unsur olması için Müslümanlar her zaman savaşa, savunmaya ve gerektiğinde de taarruza hazır olmalıdır. Yüce Rabbimizin, *"Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Onlarla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve bunlardan başka sizin bilmediğiniz fakat Allah'ın bildiği diğer düşmanları korkutursunuz. Allah yolunda her ne harcarsanız karşılığı size tam olarak ödenir. Size zulmedilmez."*[38] âyeti gereğince düşmana karşı caydırıcı bir etki uyandırması amacıyla, masum insanlara karşı kullanılmadıkça, her türlü gelişmiş silahların bulundurulmasında bir sakınca yoktur. Dahası masum sivillere karşı insafsızca saldırıların engellenmesi için askerî açıdan, savaşın silahsız yapılan şekilleri düşünüldüğünde ise siyasî, ekonomik, teknolojik açıdan güçlü olunmasının ne kadar önemli olduğu ortadadır.

Peygamber Efendimiz bu âyet gereğince savaşa yönelik birtakım hazırlıklar yapmış, bu kapsamda atıcılık, binicilik gibi alanlarda kendilerini yetiştirmeleri konusunda ashâbını teşvik etmiş, at ve deve yarışları düzenleyerek[39]askerlerinin o günün güçlü ve etkili silahlarını en güzel şekilde kullanmalarını sağlamıştır.[40]

Ben, "Rahmet Elçisiyim." diyen[41] Efendimizin savaş hukukuna dair bu uygulamalarının, *"Allah her işte ihsanı (güzel ve zarif davranmayı) emreder. (Savaşta/yahut hayvan boğazlarken dahi) öldürmeyi en güzel biçimde (acı çektirmeden ve hunharca görüntülere meydan vermeden) gerçekleştirin ...Bir hayvanı keseceğinizde onu güzelce kesin. Bu işi yapacak olanınız bıçağını iyice bilesin, hayvana acı çektirmesin."*[42] sözleri gereğince düşmanla savaşta bile ihsanı elden bırakmamanın, merhamet ve şefkat sınırları dâhilinde düşman ile mücadele ilkesinin bir neticesi olduğunu söyleyebiliriz.

[37] MU973 *Muvatta'*, Cihâd, 4.
[38] Enfâl, 8/60.
[39] T1700 Tirmizî, Cihâd, 22; N3615 Nesâî, Hayl ve sebk ve ramy, 14.
[40] D2513 Ebû Dâvûd, Cihâd, 23.
[41] TŞ368 Tirmizî, Şemâil, 167.
[42] M5055 Müslim, Sayd, 57; D2814 Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 10, 11.

ESİRLERİN HUKUKU
HERKESE ÖZGÜRLÜK

عَنْ أَبِى مُوسَى عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
”فُكُّوا الْعَانِيَ، وَأَجِيبُوا الدَّاعِيَ، وَعُودُوا الْمَرِيضَ.“

Ebû Musa'nın naklettiğine göre,
Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur:
"Esiri özgürlüğüne kavuşturun, davet edenin (davetine) katılın, hastayı ziyaret edin."
(B5174 Buhârî, Nikâh, 72)

عَنْ أَبِي عَزِيزٍ بن عُمَيْرٍ، أَخِي مُصْعَبِ بْنِ عُمَيْرٍ، قَالَ: كُنْتُ فِي الْأُسَارَى يَوْمَ بَدْرٍ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: اِسْتَوْصُوا بِالْأُسَارَى خَيْرًا وَكُنْتُ فِي نَفَرٍ مِن الْأَنْصَارِ، وَكَانُوا إِذَا قَدَّمُوا غَدَاءَهُمْ وَعَشَاءَهُمْ أَكَلُوا التَّمْرَ وَأَطْعَمُونِي الْخُبْزَ بِوَصِيَّةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ إِيَّاهُمْ.

عَنْ أَبِى أَيُّوبَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ:
"مَنْ فَرَّقَ بَيْنَ وَالِدَةٍ وَوَلَدِهَا فَرَّقَ اللَّهُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ أَحِبَّتِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ."

عَنْ عَلِيٍّ قَالَ: وَهَبَ لِى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ غُلَامَيْنِ أَخَوَيْنِ فَبِعْتُ أَحَدَهُمَا فَقَالَ لِى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: "يَا عَلِيُّ! مَا فَعَلَ غُلَامُكَ؟" فَأَخْبَرْتُهُ فَقَالَ: "رُدَّهُ رُدَّهُ."

Mus'ab b. Umeyr'in kardeşi Ebû Azîz b. Umeyr anlatıyor: "Bedir günü esirler arasındaydım. Resûlullah (sav), *'Esirlere iyi davranın!'* buyurdu. Ben bir ensar grubunun elinde esirdim. Ensar, Resûlullah'ın emrine uyarak sabah ve akşam ekmek ve yemeklerini bana ikram ederler, kendileri de hurmayla yetinirlerdi."

(MK19497 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XXII, 393)

Ebû Eyyûb anlatıyor: Resûlullah'ın (sav) şöyle dediğini işittim: *"Her kim (esirler arasındaki) anne ile çocuğunu birbirinden ayırırsa Allah da o kimseyi kıyamet gününde sevdiklerinden ayırır."*

(T1566 Tirmizî, Siyer, 17; HM23895 İbn Hanbel, V, 413)

Ali (b. Ebû Tâlib) anlatıyor: "Resûlullah (sav) bana kardeş olan iki yardımcı genç hibe etti. Ben de onlardan birini sattım. Bir gün Resûlullah (sav) bana, *'Ey Ali! Gençten ne haber?'* diye sordu. Ben de ona (sattığımı) söyledim. Bunun üzerine Resûlullah, *'Onu geri al, onu geri al.'* buyurdu.

(T1284 Tirmizî, Büyû', 52; İM2249 İbn Mâce, Ticâret, 46)

Hz. Peygamber (sav) Necd tarafına bir birlik gönderdi. Bu birlik, Benî Hanîfe kabilesinden Yemenlilerin reisi olan Sümâme b. Üsâl adında bir kişiyi esir aldı ve getirerek mescidin direklerinden birisine bağladı. Akabinde Resûlullah üç gün Sümâme'ye uğrayarak, *"Ne düşünüyorsun Sümâme?"* diye sordu. Sümâme ilk gün şöyle demişti: "İyi şeyler düşünüyorum yâ Muhammed! Eğer sen beni öldürürsen bir katili öldürmüş olursun. Eğer bana iyilikte bulunursan sana minnettar kalacak bir kişiye iyilikte bulunmuş olursun. Eğer fidye olarak mal arzu edersen, dilediğin kadarı sana verilir." Ertesi gün de yine aynı ifadelerle Allah Resûlü'nün kendisini azat etmesini bekledi. Üçüncü gün de sorusuna aynı cevabı verince Hz. Peygamber şöyle buyurdu: *"Sümâme'yi salıverin!"*

Sümâme serbest bırakılınca, hemen mescidin yakınındaki bir hurmalığa giderek yıkandı. Ardından tekrar mescide gelerek şunları söyledi: "Eşhedü en lâ ilâhe illâllâh ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve resûluh. Ey Muhammed! Vallahi, yeryüzünde senden daha fazla nefret ettiğim biri yoktu. Fakat şimdi sen en çok sevdiğim kişi oldun. Vallahi, senin dininden daha fazla nefret ettiğim bir din yoktu. Fakat şimdi dinin en çok sevdiğim din oldu. Vallahi, senin beldenden daha fazla nefret ettiğim bir belde yoktu. Fakat şimdi belden en çok sevdiğim belde oldu. Ben umre yapmak istediğim sırada senin adamların beni yakaladılar. Şimdi bu konuda ne dersin?"

Bunun üzerine Resûlullah, Sümâme'yi Müslüman olmasından dolayı elde ettiği büyük kazançla müjdeledi[1] ve umresine devam etmesini istedi. Sümâme umre yapmak için Mekke'ye varınca birisi ona şöyle dedi: "Kendi dinini bırakıp başka bir dine mi döndün?" Sümâme, "Hayır. Fakat ben Allah'ın Resûlü Muhammed'in (sav) yanında Müslüman oldum. Vallahi, Resûlullah (sav) bu konuda izin verene kadar size Yemâme'den bir buğday tanesi bile gelmeyecektir." şeklinde cevap verdi.[2]

Resûlullah'ın (sav) esir olarak yakalanıp alıkoyulan Sümâme'ye muamelesi İslâm'ın esirlere karşı ne denli hoşgörülü olduğunu gösteren en güzel örneklerden biridir. Şirkin karanlığındaki Sümâme, Allah Resûlü'nün (sav) bu güzel ve insanî muamelesinden etkilenerek Müslüman olmuştur. Ayrıca Hz. Peygamber'in bu muameleyi, esirlerin toplu hâlde yakıldığı, çe-

[1] ŞN12/89 Nevevî, *Şerh ale'l-Müslim*, XII, 89.
[2] M4589 Müslim, Cihâd ve siyer, 59; B4372 Buhârî, Meğâzî, 71.

şitli organları kesilerek işkenceye uğratıldığı, öldürülmeleri için düşmana satıldığı bir ortamda yapmış olması, ahlâkî ve insanî açıdan döneminden ne kadar önde olduğunu açıkça göstermektedir.

Esirlere karşı insanî bir tutum benimseyen Rahmet Peygamberi, hiçbir zaman esir almayı amaç edinmemiş, sahip olduğu esir sayısıyla övünmemiştir. Sevgili Peygamberimiz, savaş sırasında da savaş bittiğinde de esirlere karşı belirli bir hukuk içerisinde ahlâklı ve adaletli bir şekilde davranılmasını istemiştir. Bununla birlikte savaş esirlerinin statüsü devletlerarası hukuku ilgilendiren bir durum olup genellikle karşılıklı değiş tokuş esasına göre işlediği için tek taraflı olarak kaldırılamamış ve bu konuda yerleşik hukukta iyileştirmeler yapılmıştır.

İslâm, savaştan sonra elde edilen esirler ve onlara karşı muamele konusunda insan haysiyetini korumayı merkeze alan bir hukuk ortaya koymuş ve inananlarından bu hukuka riayet etmelerini istemiştir. Hz. Peygamber, özel durumları ve savaş öncesinde işledikleri suçlar nedeniyle öldürülenler dışında, Müslümanların güçlü olduğu zamanlarda esirleri ya karşılıksız veyahut fidye karşılığında serbest bırakmıştır. Nitekim Yüce Allah'ın şu âyeti de esirlere yapılacak muameleye ışık tutmaktadır: *"(Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun. Nihayet onlara iyice vurup sindirince bağı sıkıca bağlayın (sağ kalanları esir alın). Savaş sona erince de artık ya karşılıksız veya fidye karşılığı salıverin. Durum şu ki, Allah dileseydi onlardan intikam alırdı. Fakat O, sizi birbirinizle denemek ister..."*[3]

Hz. Peygamber, *"Esiri özgürlüğüne kavuşturun, davet edenin (davetine) katılın, hastayı ziyaret edin."*[4] buyurarak ashâbına esirleri serbest bırakmalarını tavsiye etmiştir. Rahmet Elçisi bu genel tavra uygun olarak Mekke'nin fethedildiği gün, kendisine yıllarca eziyet etmiş ve yurdundan çıkmasına sebep olmuş insanların hepsini esir alma imkânı olduğu hâlde onlara, *"Haydi gidin, hepiniz serbestsiniz."* demiştir.[5] Benzer şekilde Huneyn Gazvesi'nde altı bin savaş esirinin karşılıksız olarak serbest bırakılmasına vesile olmuştur.[6] Diğer yandan zekât verilecek kimseler arasında hürriyetlerine kavuşturulacak köleleri de sayan Yüce Allah[7] onları kurtarmak için infakta bulunmanın gerçek iyiliğe ulaşma yollarından biri olduğunu ifade buyurarak[8] esir ve kölelerin özgürlüklerini elde etmelerine destek olunmasını istemiştir.

Serbest bırakma bazen de esirin Müslüman olmasının tabiî sonucu oluyordu. Bir insan Müslüman olmakla hayatta erişebileceği en büyük şe-

[3] Muhammed, 47/4.
[4] B5174 Buhârî, Nikâh, 72.
[5] BS18785 Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IX, 195; TB2/161 Taberî, *Târîh*, II, 161.
[6] ST2/155 İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 155.
[7] Tevbe, 9/60.
[8] Bakara, 2/177.

refe nail oluyor, esirlikten de kurtuluyordu. Hz. Peygamber, Müslümanları esir etmiyor, sonradan Müslüman olanları da genelde serbest bırakıyordu. Nitekim Hevâzin kabilesinden ganimet ve esirler alındığında Resûlullah'ın tahmin ettiği şekilde Hevâzinliler bir zaman sonra Müslüman olarak Hz. Peygamber'e gelmişler ve mallarıyla esirlerini geri istemişlerdi. Resûlullah heyetten ya malları ya da esirleri tercih etmelerini istemişti. Bunun üzerine Hevâzinliler, esirlerinin geri verilmesini isteyerek mallarından vazgeçtiler. Heyetin bu kararından sonra Resûlullah alınan esirleri geri vermek için bir konuşma yaptı. Allah'a hamd ve senâ ettikten sonra şöyle buyurdu: *"Bu (Hevâzinli) kardeşleriniz, tevbe ederek bize geldiler. Ben de esirlerini kendilerine geri vermeyi düşündüm. Sizden her kim (bu şekilde kardeşinin gönlünü) hoş etmeye razı olursa bunu yapsın. Sizden her kim kendi hissesini talep ederse ki bu hisseyi ona biz, Allah'ın bize ihsan edeceği ilk ganimet malından vereceğiz o da böyle yapsın (esirleri geri versin)."* Bunun üzerine pek çok sahâbî, "Biz onları hoşnut edeceğiz yâ Resûlallah!" diyerek esirleri geri vermeyi kabul etmişlerdi.[9] Esirlerini bedelsiz olarak bırakmak istemeyen bazı sahâbîlere ise Resûl-i Ekrem karşılığında altı zekât devesi vermeyi vaad etti.[10]

Sahâbeden Sahr b. Ayle adlı bir şahıs, beraberindeki süvari topluluğu ile, hicretin sekizinci senesinde[11] Sakîf kabilesiyle savaşmak üzere yola çıkan Resûlullah'a yardıma gitmişti. Fakat Hz. Peygamber'in Tâif'i fethedemeden döndüğünü görünce, Sakîfliler Resûlullah'ın (sav) hükmüne boyun eğmedikçe onların sığındıkları kaleden ayrılmayacağına dair Allah'a söz verdi. Gerçekten de Sahr b. Ayle, Resûlullah'ın (sav) hükmü kabul edilinceye kadar oradan ayrılmadı. Onlar Hz. Peygamber'in hükmünü kabule yanaşınca Sahr b. Ayle, Resûlullah'a şöyle bir mektup yazdı: "Sakîf kabilesi senin hükmünü kabul etti yâ Resûlallah. Şimdi ben onların karşısında bulunuyorum, onlar da atları üzerinde karşımda duruyorlar."

Resûlullah (sav) mektubu alır almaz namazın cemaatle kılınmasını emretti ve insanlar toplanınca Sahr'ın bu kahraman kabilesi için, *"Allah'ım! Bu Ahmes kavminin atlısına, piyadesine bereket ihsan eyle."* diye on defa dua etti. Bir süre sonra Sakîf kabilesi Hz. Peygamber'in huzuruna geldi. İçlerinden Muğîre b. Şu'be söz aldı ve "Ey Allah'ın Peygamberi, Sahr halamı esir aldı. Oysa Müslümanların girdiği dine halam da girmişti." dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sav) Sahr'ı çağırıp ona, *"Ey Sahr! Bir kavim Müslüman olduğu zaman kanlarını ve mallarını güvence altına almış olurlar. Sen Muğîre'ye halasını geri ver."* buyurdu. Sahr da halasını ona iade etti ve Hz.

[9] B3131 Buhârî, Farzu'l-humus, 15.
[10] N3718 Nesâî, Hîbe, 1.
[11] AV8/221 Azîmâbâdî, *Avnü'l-ma'bûd*, VIII, 221-222.

Peygamber'den Süleymoğulları'nın İslâm ordusundan kaçarken bırakıp gittikleri su kaynağını istedi. "Ey Allah'ın Peygamberi bu suyu bana ve kavmime ver!" dedi. Hz. Peygamber, suyu onlara verdi. Daha sonra Süleym kabilesi mensupları Müslüman olunca Sahr'ın yanına geldiler ve ondan suyu kendilerine geri vermesini istediler. Sahr, suyu kendilerine vermekten kaçınınca Hz. Peygamber'e gidip, "Ey Allah'ın Peygamberi! Müslüman olduk ve suyumuzu bize geri vermesi için Sahr'a vardık, fakat o bizim teklifimizi reddetti." diye şikâyette bulundular. Hz. Peygamber Sahr'ı çağırıp, *"Ey Sahr! Bir kavim Müslüman olduğu zaman, mallarını ve kanlarını güvence altına almış olurlar. Sen bunlara sularını geri ver."* buyurdu. Sahr da "Peki, ey Allah'ın Peygamberi." karşılığını verdi.[12]

Hz. Peygamber, Bedir Savaşı bitip esirler getirilince, *"Bu esirler hakkında ne diyorsunuz?"* diye sorarak[13] ashâbıyla istişare etmişti. Hz. Ömer, öldürülmelerine dair görüş bildirmesine rağmen, Resûlullah Hz. Ebû Bekir'in görüşünü benimseyerek esirlerden fidye alınmasına karar verdi ve fidyeyle serbest bıraktığı her bir müşrik için dört bin dirhemlik bedel belirledi.[14] Parası olmayıp okuma yazmayı bilenleri de on Müslüman'a okuma yazma öğretmesi şartıyla serbest bıraktı.[15] Hz. Peygamber, esirler arasında bulunan amcası Abbâs'a dahi, *"Ey Abbâs! Kendin, kardeşinin oğlu Akîl b. Ebû Tâlib, Nevfel b. Hâris ve aranızda antlaşma bulunan, el-Hâris b. Fihroğulları'nın kardeşi Utbe b. Amr b. Cehdem için fidye öde, sen servet sahibi bir kimsesin!"* sözleriyle fidye karşılığında serbest bırakılmayı önerdi.[16] Fakat daha sonra Allah Teâlâ, Hz. Ömer'in görüşü istikametindeki şu âyetleri indirdi: *"Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hâkim duruma gelmedikçe, hiçbir peygambere esir almak yakışmaz. Siz geçici dünya menfaatini istiyorsunuz, hâlbuki Allah âhireti (kazanmanızı) istiyor. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir. Allah tarafından önceden verilmiş bir hüküm olmasaydı, aldığınız şeyden (fidyeden) ötürü size mutlaka büyük bir azap dokunurdu."*[17] Zira henüz ayaklarının üstünde durmaya yeni başlamış bir birliğin, fidye karşılığı azılı düşmanlarını serbest bırakması kendi varlığı için tehlike oluşturmaktaydı.

Düşmanın elinde esir varsa Peygamberimiz esirleri bazen de mübadele dediğimiz karşılıklı değiş tokuş yolu ile serbest bırakma yoluna gitmiştir. Hz. Peygamber bu değişimde bazen, bir esire karşılık Müslümanlardan iki[18] veya daha fazla esirin geri alınmasını uygun bulmuştur. Nitekim Rıdvan Biati'ne katılan sahâbîlerden Seleme b. Amr,[19] Hz. Ebû Bekir'le birlikte bir sefere çıkmış, Fezâre kabilesi ile savaşmış, sonuçta bazı

[12] D3067 Ebû Dâvûd, İmâre, 34, 36.
[13] T3084 Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, 8.
[14] D2691 Ebû Dâvûd, Cihâd, 121.
[15] ST2/22 İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 22.
[16] ST4/13 İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 13-15; HM3310 İbn Hanbel, I, 353.
[17] Enfâl, 8/67-68; M4588 Müslim, Cihâd ve siyer, 58.
[18] DM2494 Dârimî, Siyer, 28.
[19] Hİ3/151 İbn Hacer, *İsâbe*, III, 151.

çocukları ve kadınları esir alıp Hz. Ebû Bekir'e getirmiş, Hz. Ebû Bekir de esirler arasındaki çok güzel bir kadını Seleme'ye vermişti. Medine'ye gelince Resûlullah üç defa ısrarla, *"Ey Seleme! Bu kadını bana bağışla."* demiş, o da sonunda, "Ey Allah'ın Resûlü! Ben henüz ona el sürmedim. Senin olsun." demişti. Hz. Peygamber o kadını Mekkelilere göndermiş ve onun karşılığında Mekkelilerin elindeki Müslüman esirleri geri almıştı.[20]

Câhiliye döneminde esirler hakkındaki yaygın teamül ise onları köleleştirmekti. Dinimiz esirleri köleleştirmeye sıcak bakmamış, bilakis köleliği sadece savaş esirleriyle sınırlamış ve onların özgürlüklerine kavuşmaları için birçok yaptırım ve uygulama ortaya koymuştur. Nitekim Resûl-i Ekrem (sav), savaş esirlerini köleleştirme seçeneğine nadir durumlarda başvurmuş ve Bedir, Uhud, Hendek gibi büyük gazvelerde alınan esirlerin hiçbirini köleleştirmemiştir. Onları fidye karşılığı veya değişik şekillerde serbest bırakmıştır. Dönemin yaygın bir uygulaması olarak köleleştirilen bazı esirlere ise çağımızda bile görülmeyen medenî ve insanî bir muamele sergilenmiştir. Nitekim köleyi "kardeş" olarak nitelendiren Hz. Peygamber'in bir zihniyet dönüşümünü hedefleyen şu ifadeleri tarihe geçmiştir: *"...(Köle) kardeşleriniz, Allah'ın sizin emrinize verdiği hizmetçilerinizdir. Her kimin kardeşi emri altında bulunursa ona yediğinden yedirsin, giydiğinden giydirsin. Onlara güçlerini aşan işler yüklemeyiniz. Eğer ağır işler yüklerseniz onlara yardım ediniz."*[21]

Allah Resûlü, Hendek Savaşı'nda Rabbi tarafından yapılan, yeryüzünde güçlenmedikçe esir almama uyarısı[22] doğrultusunda hareket etmiş ve kendilerine zulmeden azılı müşrik savaşçıları öldürmüştü. Savaş sırasında İbnü'l-Arika adındaki müşriğin kolundan yaraladığı Sa'd b. Muâz için çadır kurup tedavisiyle yakından ilgilenmişti. Bunun üzerine ensarın önde gelenlerinden Sa'd b. Muâz, "Allah'ım, Kurayzaoğulları'na karşı beni sevindirmeden canımı alma!" diye duada bulunmuş,[23] bilâhare Kurayzaoğulları mağlup edilip esirler alınınca, Hz. Peygamber onların da kabulüyle kendileri hakkında hakemliği Sa'd'a bırakmıştı. Nitekim Yahudilerden Nadîroğulları ile Kurayzaoğulları, Medine Sözleşmesi'ne riayet etmemiş ve Müslümanlarla savaşmışlar, Resûlullah da Nadîroğulları'nı sürgün etmiş, Kurayzaoğulları'nı ise yerinde bırakmış ve kendilerine serbestlik vermişti. Fakat Kurayzaoğulları sulhu bozup Hendek Savaşı'nda Müslümanlara karşı tekrar savaşmışlardı.[24] Hakemliğini kabul ettikleri Sa'd b. Muâz, bu ihanet ve suçlarına karşılık onlar hakkında harbe katılanların öldürülmesine,

[20] M4573 Müslim, Cihâd ve siyer, 46; D2697 Ebû Dâvûd, Cihâd, 124.
[21] B30 Buhârî, Îmân, 22.
[22] Enfâl, 8/67.
[23] DM2537 Dârimî, Siyer, 66.
[24] M4592 Müslim, Cihâd ve siyer, 62.

çocuklarının ve kadınlarının esir edilmesine ve mallarının Müslümanlar arasında taksimine hükmetmişti. Resûlullah da, *"Allah'ın onlar hakkındaki hükmü konusunda isabetli karar verdin."* buyurarak bu hükmü onaylamıştı.[25] Zira verilen hüküm Kurayzaoğulları'nın şeriatına yani Tevrat'a uygundu.[26] Nitekim hiçbir zaman insan öldürme yanlısı olmayan Rahmet Elçisi, Kurayzaoğulları'nı ilk seferinde affetmişti. Ancak sulhu tekrar bozduklarında, Resûlullah'a kendilerinin bertaraf edilmesi dışında başka bir seçenek bırakmamışlardı.

Hz. Peygamber, her zaman esiri bir insan olarak görmüş, ona insan onuruna yakışır bir şekilde muamele etmiştir ve Kur'an esirlere iyi muamele edenleri şöyle müjdelemiştir: *"İyiler ise katkısı kâfur olan içecekler dolu bir kadehten içerler. Allah'ın has kullarının içtikleri ve akıttıkça akıttıkları bir pınardır. O kullar adaklarını yerine getirirler. Kötülüğü her yanı kuşatmış bir günden korkarlar. Onlar, seve seve yiyeceği yoksula, yetime ve esire yedirirler. (Yedirdikleri kimselere şöyle derler:) 'Biz size sırf Allah rızası için yediriyoruz. Sizden bir karşılık ve bir teşekkür beklemiyoruz. Çünkü biz, çetin ve belalı bir günde Rabbimizden (O'nun azabına uğramaktan) korkarız, (derler)."*[27] Uhud Savaşı şehitlerinden olan Mus'ab b. Umeyr'in erkek kardeşi Ebû Azîz'in başından geçen şu hadise, ashâbın bu âyeti nasıl açıkça uyguladığını göstermektedir. Ebû Azîz anlatıyor: "Bedir günü esirler arasındaydım. Resûlullah (sav), *'Esirlere iyi davranın!'* buyurdu. Ben bir ensar grubunun elinde esirdim. Ensar, Resûlullah'ın emrine uyarak sabah ve akşam ekmek ve yemeklerini bana ikram ederler, kendileri de hurmayla yetinirlerdi."[28]

Hz. Peygamber esirlerin yeme, içme gibi temel ihtiyaçlarını karşılamıştır. Söz gelimi Sakîf kabilesi ashâbdan iki kişiyi esir alarak Hz. Peygamber ile aralarındaki barışı bozmuşlardı. Buna karşılık sahâbe de Sakîf'in müttefiki olan Benî Ukayl kabilesinden bir adamı esir alarak Adbâ isimli devesine el koymuştu. Adam Hz. Peygamber'i görünce Müslüman olduğunu söyledi. Bunun üzerine Allah Resûlü, *"Eğer sen bu sözü (Müslüman olduğunu) özgürlüğün elindeyken söylemiş olsaydın tam bir kurtuluşa erişirdin."* buyurarak ona durumu açıkladıktan sonra yanından ayrıldı. Ancak esir tekrar, "Ey Muhammed! Ey Muhammed!" diye seslendi. Hz. Peygamber onun yanına döndü ve *"Ne istiyorsun?"* dedi. Adam, "Açım, beni doyur! Susadım, bana su ver!" dedi. Bunun üzerine Resûlullah (sav), *"Bunlar senin aslî ihtiyaçlarındır."* buyurarak gerekeni yaptı. Bir müddet sonra bu adam Sakîflilerin elindeki iki kişiye karşılık serbest bırakıldı.[29]

[25] M4598 Müslim, Cihâd ve siyer, 65; T1582 Tirmizî, Siyer, 29; Mâide, 5/33-34.
[26] *Kitâb-ı Mukaddes*, Tesniye, XX, 10-15.
[27] İnsân, 76/5-10.
[28] MK19497 Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, XXII, 393.
[29] M4245 Müslim, Nezr, 8; D3316 Ebû Dâvûd, Nüzûr, 21; DM2533 Dârimî, Siyer, 62.

Rahmet Peygamberi, kadın ve çocukların esaret hâlindeki durumlarına da özen gösterirdi. Esir kadınlarla birlikteliğe izin vermeyen Hz. Peygamber, köleleştirilen hamile kadınlarla da cinsel ilişki kurulmasını yasaklamıştı.[30] Hatta bu yasağı ihlâl eden birini, *"Ona öyle bir lânet edesim geliyor ki kabrine bile o lânetle girsin istiyorum! Kendisine helâl olmadan önce ona nasıl vâris olur? Ve kendisine helâl olmadığı hâlde onu nasıl çalıştırıp kullanabilir?"*[31] buyurarak sert biçimde kınamıştı.

Hz. Peygamber, savaşta aldığı esirlere karşı güzel muamelesi, asla işkence yapmamasıyla kendi zamanına olduğu gibi modern çağa da örnek olmuştur. Ayrıca Rahmet Elçisi, esir de olsalar insanların aile bütünlüğünü korumak için gayret göstermiştir. Nitekim bir gün ashâbdan Ebû Eyyûb, esir alınmış bir kadının, askerlerin zoruyla çocuğundan ayrıldığını görünce, çocuğu tuttuğu gibi annesine vermiş ve bu yaptığının nedeni sorulunca Rahmet Peygamberi'nin şu sözünü aktarmıştı: *"Her kim (esirler arasındaki) anne ile çocuğunu birbirinden ayırırsa Allah da o kimseyi kıyamet gününde sevdiklerinden ayırır."*[32]

Şefkat Peygamberi sadece ana ile evlâdını değil, esir kardeşleri de birbirinden ayırmazdı. Ali b. Ebû Tâlib bu konuda şunları anlatmaktadır: "Resûlullah (sav) bana kardeş olan iki genç hibe etti. Ben de onlardan birini sattım. Bir gün Resûlullah (sav) bana, *'Ey Ali! gençten ne haber?'* diye sordu. Ben de ona (sattığımı) söyledim. Bunun üzerine Resûlullah, *'Onu geri al, onu geri al.'* buyurdu.[33] Zira Hz. Peygamber esirleri dağıtırken aile birlikteliğine özellikle dikkat eder ve ev halkını birbirinden ayırmak istemediği için hepsini bir kişiye verirdi.[34]

Savaşta öldürürken bile düşmana işkence etmeksizin güzel bir şekilde öldürmeyi tavsiye eden[35] Hz. Peygamber, esirlere karşı kendi çağının hatta bütün zamanların üstünde bir ahlâkî ve insanî tutum sergilemiştir. Hiçbir zaman esirlerin onurunu zedeleyecek davranışlara kalkışmamış ve kimseye bu hususta izin vermemiştir. Esire eziyet ve işkence gibi faaliyetlere kesinlikle izin vermemiş, esirlerin yeme, içme gibi temel ihtiyaçlarını karşılamayı kendisinin ve Müslüman toplumun görevi addetmiştir. İslâm toplumuna zarar vermeyeceğinden emin olduğunda, esirleri, fidye karşılığı ve mübadele yönteminin yanı sıra bazen de karşılıksız olarak[36] serbest bırakmıştır.

Dünyanın çeşitli ülkelerinde toplama kamplarında işkence gören esir ve tutukluların durumu ile Müslümanların yemeklerini paylaştıkları ve âdeta evin fertleri olarak kabul ettikleri insanların durumu arasındaki far-

[30] T1564 Tirmizî, Siyer, 15.
[31] NM2789 Hâkim, *Müstedrek*, III, 1053 (2/195).
[32] T1566 Tirmizî, Siyer, 17; HM23895 İbn Hanbel, V, 413.
[33] T1284 Tirmizî, Büyû', 52; İM2249 İbn Mâce, Ticâret, 46.
[34] İM2248 İbn Mâce, Ticâret, 46; HM3690 İbn Hanbel, I, 390.
[35] M5055 Müslim, Sayd, 57; D2814 Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 10, 11.
[36] VM1/138 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 138.

kı insaf sahibi herkes görebilir. Nitekim Müslümanların esirlere karşı tutumundan etkilenen pek çok kişinin gönülleri İslâm'a ısınmış ve Müslüman olmuşlardır. Tutum ve davranışları, karar ve uygulamalarıyla savaşta bile olsa âlemlere rahmet olarak gönderildiğini bütün insanlığa hatırlatan Hz. Peygamber'in izinden gitmek, savaş şartlarında esir ve tutuklu olan kişilere, onların ihtiyaçlarını göz ardı etmeksizin, insan onuruna yaraşır şekilde Müslümanca davranmak esirlik hukukunun temel gereğidir.

GAZİLİK
YA ŞEHİT YA GAZİ

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
”مَا مِنْ مَكْلُومٍ يُكْلَمُ فِى اللَّهِ إِلاَّ جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَكَلْمُهُ يَدْمَى، اَللَّوْنُ لَوْنُ
دَمٍ، وَالرِّيحُ رِيحُ مِسْكٍ.“

Ebû Hüreyre'nin naklettiğine göre,
Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur:
"Allah yolunda yaralanan her bir yaralı muhakkak kıyamet gününde yarası kanayarak gelir. Rengi kan rengi, kokusu ise misk kokusudur."
(B5533 Buhârî, Sayd, 31)

عَنْ أَبِى أُمَامَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ :
"أَفْضَلُ الصَّدَقَاتِ ظِلُّ فُسْطَاطٍ فِى سَبِيلِ اللَّهِ، وَمَنِيحَةُ خَادِمٍ فِى سَبِيلِ اللَّهِ، أَوْ طَرُوقَةُ فَحْلٍ فِى سَبِيلِ اللَّهِ."

عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ الْجُهَنِيِّ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ أَنَّهُ قَالَ:
"مَنْ جَهَّزَ غَازِيًا فِى سَبِيلِ اللَّهِ فَقَدْ غَزَا، وَمَنْ خَلَفَهُ فِى أَهْلِهِ بِخَيْرٍ فَقَدْ غَزَا."

عَنْ أَبِى أُمَامَةَ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
"مَنْ لَمْ يَغْزُ أَوْ يُجَهِّزْ غَازِيًا أَوْ يَخْلُفْ غَازِيًا فِى أَهْلِهِ بِخَيْرٍ، أَصَابَهُ اللَّهُ بِقَارِعَةٍ."

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ الْخَطْمِيِّ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَسْتَوْدِعَ الْجَيْشَ قَالَ:
"أَسْتَوْدِعُ اللَّهَ دِينَكُمْ وَأَمَانَتَكُمْ وَخَوَاتِيمَ أَعْمَالِكُمْ."

Ebû Ümâme'nin naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Sadakaların en değerlisi, Allah yolunda(ki mücahidlerin) gölgelenmesi için çadır (bağışlamak), bir hizmetçiyi Allah yolunda (çalışmak üzere) hibe etmek veya at, deve gibi binilmeye uygun bir hayvanı Allah yolunda (kullanılmak üzere) bağışlamaktır."*

(T1627 Tirmizî, Fedâilü'l-cihâd, 5)

Zeyd b. Hâlid'den rivayet edildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Her kim Allah yolunda savaşacak bir askeri (savaş için) donatırsa kendisi de savaşmış gibi olur. Kim de Allah yolunda savaşa çıkan gazinin arkasından ailesine iyi bir şekilde göz kulak olursa o da savaşmış gibi olur."*

(M4902 Müslim, İmâre, 135)

Ebû Ümâme'den nakledildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Kim savaşa katılmaz veya savaşa katılan bir gaziyi donatmaz ya da savaşa giden gazinin ailesine iyi bir şekilde göz kulak olmazsa Allah onu bir felâkete uğratır."*

(D2503 Ebû Dâvûd, Cihâd, 17)

Abdullah el-Hatmî'nin naklettiğine göre, Hz. Peygamber (sav) bir orduyu uğurlamak istediği zaman, *"Sizin dininizi, geride bıraktıklarınızı ve amellerinizin sonuçlarını Allah'a emanet ediyorum."* buyururdu.

(D2601 Ebû Dâvûd, Cihâd, 73)

Uhud Savaşı'nın hemen ertesiydi. Evs ve Hazrec Kabilelerinin önde gelenleri, tehlikelerden emin olmak için Allah Resûlü'nün kapısında gecelemişlerdi. Düşman uzaklaşmıştı, ama geri dönme ihtimali de yok değildi. Bu endişeden dolayı Allah Resûlü, sabah namazını kıldırdıktan hemen sonra Kureyş ordusunu takip etmek üzere ashâbına toplanma emri verdi. Hz. Bilâl'e verdiği talimata göre bu gazâya yalnızca Uhud Savaşı'na katılan mücahidler iştirak edebilecekti. Resûlullah dâhil olmak üzere, savaştan dönenlerin neredeyse tamamı yaralıydı. Ama Allah yolunda canlarını vermeye hazır olan bu mücahidler için bunun bir önemi yoktu. Üseyd b. Hudayr, Kâ'b b. Mâlik ve daha birçokları yaralı olmalarına rağmen Resûlullah'ın çağrısına uyarak toplandılar ve yola çıktılar. Bu güzide insanlar, yaralı hâllerine aldırmıyor, üstelik binek sıkıntısı da çekiyorlardı. Yarası hafif olanlar daha ağır durumda olanlara yardımcı oluyor, hatta onları sırtlarında taşıyordu. Kimsenin savaştan geri kalmaması için herkes elinden geleni yapıyordu. Sa'd b. Ubâde gibi bazı kimseler de yiyecek temin etmişti. Tüm zorluklara rağmen, yetmiş fedakâr gazi Allah Resûlü'nün çağrısıyla bir araya gelerek bütün varlıklarıyla, her şeye hazır olduklarını bir kere daha göstermişti. Hz. Peygamber, kendilerini Allah yoluna adamış bu yürekli gazilerden hayır dualarını esirgemiyordu.

Hamrâü'l-Esed denilen mevkide konaklayan ordudan haberdar olan müşrikler, yolda rastladıkları insanlar aracılığıyla Müslümanlara tehditler gönderdiler. Savaştan yeni çıkmış olmalarına rağmen Allah yolunda büyük bir kararlılıkla düşmanı bekleyen fedakâr mücahidlerin ise bu tehditlere karşı tek bir cevabı vardı: *"Hasbünallâh ve ni'me'l-vekîl." (Allah bize yeter, O ne güzel vekildir.)* Sonuçta düşman kendileriyle karşılaşmaya cesaret edemedi, ama müminler, uğruna seve seve canlarını vermeye hazır bulundukları Rablerinden gelen övgülerle geri döndüler: *"Onlar yaralandıktan sonra Allah'ın ve Peygamberi'nin davetine uyan kimselerdir. Onlardan güzel davranıp iyilik edenlere ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlara büyük bir mükâfat vardır. Onlar öyle kimselerdir ki halk kendilerine, 'İnsanlar size karşı ordu toplamışlar, onlardan korkun.' dediklerinde, bu söz onların imanını artırdı ve 'Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!' dediler. Bundan dolayı Allah'tan bir nimet ve*

lütufla kendilerine hiçbir fenalık dokunmadan geri döndüler ve Allah'ın rızasına uydular. Allah, büyük lütuf sahibidir."[1]

Ölümle burun buruna gelip yaşamanın değerini anladıktan sonra, henüz savaşın yorgunluğunu üzerlerinden atmamışken, üstelik yaraları da iyileşmemişken, müminleri korkusuzca tekrar aynı tehlikeye atılmaya, belki de bu sefer ölmeye sevk eden şey, kuşkusuz cihad ruhu ve şehâdet arzusuydu. Zira Allah ve O'nun Resûlü amellerin en değerlisinin cihad etmek olduğunu bildirmekteydi.[2] Şehitlik ise Allah katında eşsiz bir mertebeydi.[3] Yüce Allah kendi yolunda can veren şehitlerin, "ölü" olarak anılmasını istemiyor, bilakis onların Rableri katında diri olduklarını ifade ediyordu.[4] İşte bu yüksek mertebeye erişmek, "Allah'ım! Dileğim senin yolunda şehit olmak ve Resûlü'nün memleketinde ölmektir." diyen Hz. Ömer gibi[5] bütün Müslümanların temennisi olmuş, Hz. Peygamber dahi, Allah yolunda tekrar tekrar şehit olmayı arzuladığını dile getirmiştir.[6] Ancak şehitlik, Allah yolunda canını vermeye hazır bir mümin için, iki güzellikten biridir.[7] Savaşta şehit olmayıp sağ olarak geri dönenler ise gazilikle şereflenir.

"Savaşmak, din uğruna cihad etmek" mânâsındaki "gazâ" kelimesinden türeyen "gazi" kelimesi, savaştan sağ olarak dönen kişilere verilen isimdir. Savaşta başarı kazananlar için unvan olarak da kullanılan bu isim, en genel anlamda Allah yolunda, can mal, namus, vatan gibi kutsal değerler adına savaşan kimseleri ifade eder.[8] İslâm dininde, hakkın yücelmesi, adalet ve doğruluğun hâkim olması için hiçbir menfaat gözetmeden canla başla mücadele eden gazilere büyük değer verilmiş, onların mallarıyla ve canlarıyla Allah yolundaki mücadelesi her türlü amelden faziletli sayılmıştır.[9] Onlar, bu gayretleriyle, geçerli bir özrü olmadığı hâlde düşmanla mücadele etmekten uzak duran ve bu konuda çaba göstermeyen Müslümanlardan daha üstündürler.[10] Zira, *"Hiç şüphe yok ki Allah, kendi yolunda, duvarları birbirine kenetlenmiş bir bina gibi saf bağlayarak çarpışanları sever."*[11] Yüce Allah, en sıkıntılı anlarda dahi bu mücadeleden geri durmayanlardan öylesine memnuniyet duyar ki arkadaşları bozguna uğrayınca bile savaşmaya devam eden kişi için meleklerine şöyle seslenir: *"Benim katımdakileri (rahmetimi) arzulayıp benim katımdakilerden (azabımdan) çekinerek savaşmaya dönen ve sonunda kanı dökülen şu kuluma bir bakın!"*[12] Özellikle, Hamrâü'l-Esed'deki yiğit sahâbîler gibi savaş meydanında yara aldıktan sonra bile cihada çağrıldıklarında yine koşa koşa giden iyilik ve erdem sahibi gaziler için çok büyük mükâfatların olduğunu müjdeler.[13]

[1] Âl-i İmrân, 3/172-174; B4077 Buhârî, Meğâzî, 26; VM1/334 Vâkıdî, *Meğâzî*, I, 334-338.
[2] Tevbe, 9/19-20; M4871 Müslim, İmâre, 111.
[3] B2795 Buhârî, Cihâd, 6; MU994 *Muvatta'*, Cihâd, 14.
[4] Bakara, 2/154.
[5] MU995 *Muvatta'*, Cihad, 15.
[6] B7227 Buhârî, Temennî, 1.
[7] Tevbe, 9/52.
[8] "Gazi", *DİA*, XIII, 443.
[9] Tevbe, 9/19-20.
[10] Nisâ, 4/95.
[11] Saff, 61/4.
[12] D2536 Ebû Dâvûd, Cihâd, 36; HM3949 İbn Hanbel, I, 416.
[13] Âl-i İmrân, 3/172-174.

Resûlullah ise Allah'ın rızasını kazanmak için savaşa çıkan ve bunun gereğini en güzel şekilde yerine getiren kişinin uykusunun da uyanıklığının da sevap kazandıracağını bildirmiş[14] ve gazileri *"Allah'ın elçileri"* olarak tanımlamıştır.[15] Gazilerin savaşta döktüğü kanın ve aldığı yaraların Allah katındaki değerini ifade eden Resûlullah,[16] onların âhiretteki hâlini şöyle tasvir etmiştir: *"Allah yolunda yaralanan her bir yaralı muhakkak kıyamet gününde yarası kanayarak gelir. Rengi kan rengi, kokusu ise misk kokusudur."*[17]

Yüce Allah'ın ve O'nun Sevgili Elçisi Hz. Peygamber'in cihad, şehitlik ve gazilikle ilgili övgü dolu sözleri ve müjdeleri Müslümanlar için teşvik edici olmuş, Allah yolunda şehit yahut gazi olmak en şerefli ülkü addedilmiştir.

Şehit olsalar da gazi kalsalar da Rableri katında büyük mükâfatlara erişeceklerini bilen[18] müminler, "Ölürsem şehit, kalırsam gazi!" anlayışıyla her savaşta yer almaya çalışmış, düşmana karşı canla başla mücadele etmişlerdir. Savaştan muaf tutulmalarına rağmen[19] Amr b. Cemûh[20] ve İbn Ümmü Mektûm[21] gibi engelli sahâbîler dahi Allah yolunda mücadeleden geri durmamışlardır. Bu uğurda kimi zaman şiddetli soğuğa maruz kalmışlar,[22] kimi zaman da günlerce açlıkla mücadele etmişlerdir.[23] Sevdiklerini gözlerinin önünde kaybetmiş, onları saracak kefen dahi bulamamışlardır.[24] Bedenlerine isabet eden oklar kendilerini yıldıramamış, hiçbir şey onları Allah yolunda cihad etmekten alıkoyamamıştır. Örneğin, Müslümanların en zorlu sınavlarından biri olan Uhud Savaşı'nda sahâbenin seçkin simalarından Ebû Talha, Resûlullah'a bir zarar gelmemesi için çırpınarak kendi bedenini ona kalkan yapmış[25] ve yaralanan eli çolak olmuştur.[26] Enes b. Mâlik'in amcası Enes b. Nadr, Bedir Savaşı'na katılamamanın üzüntüsüyle Uhud'da düşmanla kıyasıya çarpışmış, şehit düştüğünde ise vücudunda seksen küsur yara izi tespit edilmiştir.[27] Zübeyr b. Avvâm ise Allah Resûlü ile birlikte katıldığı savaşlar sonucu yara almamış hiçbir organının kalmadığını söyleyerek[28] gaziliğiyle iftihar etmiştir.

Allah yolunda böylesine mücadele eden gazilere destek olmak, onların ihtiyaçlarını gidermek dinî ve milli bir sorumluluktur. Sabırla, ihlâsla, kararlılıkla savaşa devam edenlerin kul borcu dışındaki tüm günahlarının bağışlanacağını bildirerek[29] onlara daima mânevî açıdan destek olan Resûlullah, müminleri gazilere her konuda yardımcı olmaya teşvik etmiştir. Cihada çıkan müminlerin imkânsızlıklarını gördüğünde gazilere, *"Ey muhacir ve ensar topluluğu! Kardeşleriniz arasında malı ve akrabası olmayan kimseler var. Her biriniz onlardan iki veya üç kişiyi bağrına bassın."* diyerek

[14] D2515 Ebû Dâvûd, Cihâd, 24; N3190 Nesâî, Cihâd, 46.
[15] N3123 Nesâî, Cihâd, 13; İM2893 İbn Mâce, Menâsik, 5.
[16] T1669 Tirmizî, Fedâilü'l-cihâd, 26.
[17] B5533 Buhârî, Sayd, 31.
[18] Nisâ, 4/74.
[19] Nisâ, 4/95; B4990 Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 4.
[20] HM22920 İbn Hanbel, V, 300.
[21] HM12369 İbn Hanbel, III, 132; EÜ4/251 İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, IV, 251.
[22] D146 Ebû Dâvûd, Tahâret, 57; HM22742 İbn Hanbel, V, 278.
[23] B4101 Buhârî, Meğâzî, 30; M4999 Müslim, Sayd ve zebaih, 18.
[24] B1274 Buhârî, Cenâiz, 25.
[25] B4064 Buhârî, Meğâzî, 18.
[26] B3724 Buhârî, Fedâilü ashâbi'n-nebî, 14.
[27] M4918 Müslim, İmâre, 148.
[28] T3746 Tirmizî, Menâkıb, 24.
[29] MU992 *Muvatta'*, Cihâd, 14; M4880 Müslim, İmâre, 117.

bineği olmayan, kendisine bu konuda yardımcı olabilecek yakınları da bulunmayan gazilere diğerlerinin yardımcı olmasını istemiştir. Bu olayı aktaran Câbir b. Abdullah, "Bunun üzerine ben de (mücahidlerden) iki veya üç kişiyi yanıma aldım. Benim de onlar gibi, kendi deveme yalnızca sıram geldiğinde binme hakkım vardı."[30] sözleriyle yaşanan durumu tasvir etmiştir. Aynı şekilde Hz. Osman gibi malî durumu iyi olan bazı sahâbîler büyük servetler harcayarak orduya gerekli malzemeleri temin etmiş,[31] kimisi de evindeki yemeği[32] Allah yolundaki erlerle paylaşmış, böylece herkes imkânı ölçüsünde üzerine düşeni yapmaya gayret etmiştir. Zira Hz. Peygamber'in bildirdiğine göre, *"Sadakaların en değerlisi, Allah yolunda(ki mücahidlerin) gölgelenmesi için çadır (bağışlamak), bir hizmetçiyi Allah yolunda (çalışmak üzere) hibe etmek veya at, deve gibi binilmeye uygun bir hayvanı Allah yolunda (kullanılmak üzere) bağışlamaktır."*[33] Savaşa bizzat katılmayan mümin hanımlar da ordunun yemek ve su ihtiyacını görerek gazilere hizmette bulunmuş, onların eşyalarına göz kulak olmuş, yaralıların tedavisiyle ilgilenerek[34] gerektiğinde yaralananları ve şehit olanları Medine'ye sevk etmişlerdir.[35] Uhud Savaşı hakkında bilgi veren Enes b. Mâlik'in aktardığı şu manzara hanımların savaş meydanlarındaki gayretlerini temsil eden güzel bir örnektir: "Âişe bnt. Ebû Bekir ile Ümmü Süleym'i eteklerini toplamış (koşturur) hâlde gördüm... Su tulumlarını sırtlarında taşıyor, sonra gazilerin ağızlarına su veriyor, bilâhare dönüp tekrar dolduruyor ve gelerek yine ağızlarına su veriyorlardı..."[36] Zira Allah Resûlü, gazilere hizmet eden müminlere şu müjdeyi vermişti: *"Kim bir gazinin gölgelenmesi için (çadır bağışlarsa) Allah da kıyamet günü onu gölgelendirir. Kim bir gaziyi başkasına muhtaç olmayacak şekilde donatırsa, ölünceye kadar gazi gibi sevap kazanır."*[37]

Allah yolunda cihad söz konusu olunca Müslümanların her biri elinden geleni yapmaya özen göstermiş, ancak hiç şüphesiz gazilere en büyük yardım Rableri katından gelmiştir. Yüce Allah, kendi rızasını kazanma gayretiyle canını hiçe sayan bu müminleri asla yalnız bırakmamış, maddî ve mânevî yardımlarıyla her an kendileriyle birlikte olduğunu onlara hissettirmiştir. Zira Resûlullah'ın bildirdiği üzere Allah yolunda savaşa çıkan gaziler, ruhlarını cennet karşılığında teslim edinceye veya sevap ve kazançla yurtlarına geri dönünceye kadar Rahmân'ın koruması altındadırlar.[38] Yüce Allah onların gönüllerine huzur ve sekîneti hâkim kılmış,[39] kendilerine güven vermiş ve onları yağmur ile ferahlatmıştır.[40] Bazen düşmanı az göstermiş,[41] bazen de onları gökten indirdiği melek ordularıyla[42]

[30] D2534 Ebû Dâvûd, Cihâd, 34; HM14924 İbn Hanbel, III, 359.
[31] B2778 Buhârî, Vesâyâ, 33; T3699 Tirmizî, Menâkıb, 18.
[32] B4101 Buhârî, Meğâzî, 30.
[33] T1627 Tirmizî, Fedâilü'l-cihâd, 5.
[34] M4690 Müslim, Cihâd ve siyer, 142; B2882 Buhârî, Cihâd, 67.
[35] B5679 Buhârî, Tıb, 2.
[36] B3811 Buhârî, Menâkıbü'l-ensâr, 18; M4683 Müslim, Cihâd ve siyer, 136.
[37] HM126 İbn Hanbel, I, 21; İM2758 İbn Mâce, Cihâd, 3.
[38] D2494 Ebû Dâvûd, Cihâd, 9+.
[39] Tevbe, 9/26.
[40] Enfâl, 8/11.
[41] Enfâl, 8/43-44.
[42] Âl-i İmrân, 3/123-126; Enfâl, 8/9.

desteklemiştir. Kimi zaman, *"...Siz acı duyuyorsanız kuşkusuz onlar da sizin acı duyduğunuz gibi acı duyuyorlar. Üstelik siz Allah'tan onların ümit edemeyecekleri şeyleri umuyorsunuz..."*[43] diyerek onları teselli etmiş, kimi zamansa, *"Gevşemeyin, hüzünlenmeyin. Eğer (gerçekten) iman etmiş kimseler iseniz üstün olan sizlersiniz."*[44] diyerek ümitlerini yeşertmiştir. Kâh kalplerine korku salarak,[45] kâh fırtına ve görünmeyen ordular yollayarak[46] düşmanlarını âciz bırakmış, sabrederek Hak yolunda mücadele etmeleri hâlinde kendilerinden yüz kat fazla düşmana galip gelecekleri müjdesiyle[47] onları yüreklendirmiştir. Savaşların sonunda ise kendilerine helâl kıldığı ganimetlerle ödüllendirmenin yanı sıra onları övgü dolu âyetlerle de şereflendirmiş ve Hak yolundaki mücadelelerini Yüce Kitabı'nda ölümsüzleştirmiştir.[48]

Savaşa çıkan gazilere yardımcı olmak kadar onların geride bıraktığı ailelerini gözetmek ve mallarına sahip çıkmak da Müslümanlar üzerine bir vazifedir. Bunun önemini, *"Her kim Allah yolunda savaşacak bir askeri (savaş için) donatırsa kendisi de savaşmış gibi olur. Kim de Allah yolunda savaşa çıkan gazinin arkasından ailesine iyi bir şekilde göz kulak olursa o da savaşmış gibi olur."*[49] sözleriyle ifade eden Resûlullah, bir gaziyi uğurlayıp onun geride bıraktıklarına gece ya da gündüz her hangi bir vakit göz kulak olmanın, kendisine dünyadan ve onun içinde bulunan her şeyden daha sevimli geldiğini dile getirmiştir.[50] Zira dinî ve vatanı korumak üzere cihada giden mücahidlerin geride bıraktıkları aileleri ve malları diğer Müslümanlara birer emanettir. Hz. Peygamber, *"Savaşa çıkan mücahidlerin (geride bıraktıkları) hanımlarının namusu, geride kalan erkekler için annelerinin namusu gibidir. Geride kalanlardan kim bir mücahidin ailesine bakmayı üstlenip sonra da ona ihanet ederse kıyamet günü o mücahid için durdurulur ve mücahid onun amelinden dilediğini alır. Siz ne düşünüyorsunuz? (Yaptığı işin cezasız kalacağını mı zannediyorsunuz?)"*[51] buyurmuş ve gazilerin aileleri ve malları için hayırlı birer vekil olmaları hususunda onları teşvik etmiştir.[52] Bununla birlikte savaşa katılmayan, katılanlara hiçbir şekilde destek olmayıp onların ailelerini koruyup kollamayan kişinin ise Yüce Allah tarafından bir felâkete uğratılacağını haber vermiştir.[53] Aynı şekilde savaş sonrasında yaralanan ve belli ölçüde kendisine bakamayan gazilerin ihtiyaçlarını gidermek, bakımlarını üstlenmek de onlara olan vefa borcunun bir gereğidir.

Sevgili Peygamberimiz din ve vatan savunması için yola düşen gazileri, *"Yüce Allah'ın heyeti"* olarak nitelemiş,[54] onları uğurlarken, *"Sizin dininizi, geride bıraktıklarınızı ve amellerinizin sonuçlarını Allah'a emanet ediyorum."*

[43] Nisâ, 4/104.
[44] Âl-i İmrân, 3/139.
[45] Enfâl, 8/12.
[46] Ahzâb, 33/9.
[47] Enfâl, 8/65.
[48] Âl-i İmrân, 3/172-174; Ahzâb, 33/23; M4918 Müslim, İmâre, 148.
[49] M4902 Müslim, İmâre, 135; B2843 Buhârî, Cihâd, 38.
[50] İM2824 İbn Mâce, Cihâd, 24; HM15728 İbn Hanbel, III, 440.
[51] M4908 Müslim, İmâre, 139.
[52] M4907 Müslim, İmâre, 138.
[53] D2503 Ebû Dâvûd, Cihâd, 17; İM2762 İbn Mâce, Cihâd, 5.
[54] N3123 Nesâî, Cihâd, 13; İM2893 İbn Mâce, Menâsik, 5.

diye dua etmiştir.[55] Bu yüzden İslâm tarihinde Allah yoluna baş koyan gaziler savaşlara daima törenle uğurlanmış ve dönüşlerinde de sevinçle karşılanmışlardır. Örneğin, Tebük Seferi'nden dönen Sevgili Peygamberimizi ve beraberindeki gazileri çoluk çocuk bütün Medineliler Veda Tepesi'nde karşılamış[56] ve onları sevinçle bağırlarına basmışlardır.

İslâm dinindeki gazâ anlayışı toplumumuzda oldukça etkili olmuş, gazilik geleneği yüzyıllarca yaşatılmıştır. Bu geleneğin etkisiyle Osman Gazi ve Battal Gazi örneklerinde görüldüğü üzere zafer kazanan kahramanlara, hatta savaşa bizzat çıkmayan başarılı hükümdarlara ve kurtuluş savaşı kumandanlarına şeref unvanı olarak "gazi" sıfatı verilmiştir. "Gazi", yeri gelmiş çocuklarımıza, yeri gelmiş halkının savaşta gösterdiği yiğitlikten dolayı, şehirlerimize isim olmuştur. Sadece gazi kelimesi değil onun Türkçe karşılığı olan Alp, Alperen kelimeleri de aynı şekilde kültürümüzde yoğun olarak kullanılmıştır. Türkü ve destanlarımızda da silinmez izler bırakan gazâ ve gazilik geleneği, "gazâvatnâme" adlı bir edebî tür oluşturarak medeniyetimizin simgelerinden biri hâline gelmiştir.[57]

Günümüze kadar devam edegelen bu gelenek, ülkemizde hâlâ canlı biçimde yaşatılmaktadır. Din ve vatan uğruna askerlik görevini yerine getirmek üzere yola çıkan askerlerimizin ellerine kınalar yakılmakta, tekbir ve dualarla uğurlanan gençler, döndüklerinde sevinç ve onurla karşılanmaktadır.

[55] D2601 Ebû Dâvûd, Cihâd, 73; İM2826 İbn Mâce, Cihâd, 24.
[56] B3083 Buhârî, Cihâd, 196.
[57] "Gazi", *DİA*, XIII, 443-445.

ŞEHİTLİK
ALLAH İÇİN ÖLÜMSÜZLEŞMEK

عَنْ حُمَيْدٍ قَالَ: سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ ﵁ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ:
”مَا مِنْ عَبْدٍ يَمُوتُ لَهُ عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ يَسُرُّهُ أَنْ يَرْجِعَ إِلَى الدُّنْيَا
وَأَنَّ لَهُ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا إِلاَّ الشَّهِيدَ لِمَا يَرَى مِنْ فَضْلِ الشَّهَادَةِ فَإِنَّهُ يَسُرُّهُ
أَنْ يَرْجِعَ إِلَى الدُّنْيَا فَيُقْتَلَ مَرَّةً أُخْرَى.“

Humeyd diyor ki, "Enes b. Mâlik'ten (ra) işittiğime göre,
Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur:
'Ölüp de Allah katında hayırlı bir mertebeye erişen kullar içinde, şehitten başka hiç kimse kendisine içindekilerle birlikte dünya verilecek olsa bile– yeniden dünyaya gelmek istemez. Şehit, şehitliğin ne kadar üstün bir mertebe olduğunu gördüğü için, dünyaya dönüp bir kez daha şehit olmayı arzular.'"

(B2795 Buhârî, Cihâd, 6)

عَنْ أَبِى هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ:

"وَالَّذى نَفْسى بِيَدِه، وَدِدْتُ أَنِّى أُقَاتِلُ فِى سَبِيلِ اللَّهِ فَأُقْتَلُ ثُمَّ أُحْيَا، ثُمَّ أُقْتَلُ ثُمَّ أُحْيَا، ثُمَّ أُقْتَلُ [ثُمَّ أُحْيَا، ثُمَّ أُقْتَلُ ثُمَّ أُحْيَا]."

أَنَّ سَهْلَ بْنَ أَبِى أُمَامَةَ بْنِ سَهْلِ بْنِ حُنَيْفٍ حَدَّثَهُ عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ؛ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: "مَنْ سَأَلَ اللَّهَ الشَّهَادَةَ بِصِدْقٍ، بَلَّغَهُ اللَّهُ مَنَازِلَ الشُّهَدَاءِ، وَإِنْ مَاتَ عَلَى فِرَاشِهِ."

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَبْرٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَادَ جَبْرًا ...فَقَالَ: "...اَلْقَتْلُ فِى سَبِيلِ اللَّهِ شَهَادَةٌ، وَالْبَطْنُ شَهَادَةٌ، وَالْحَرَقُ شَهَادَةٌ، وَالْغَرَقُ شَهَادَةٌ، وَالْمَغْمُومُ -يَعْنِى الْهَدِمَ- شَهَادَةٌ، وَالْمَجْنُوبُ شَهَادَةٌ، وَالْمَرْأَةُ تَمُوتُ بِجُمْعٍ شَهِيدَةٌ."

عَنْ سَعِيدِ بْنِ زَيْدٍ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ:

"مَنْ قُتِلَ دُونَ مَالِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ، وَمَنْ قُتِلَ دُونَ دِينِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ، وَمَنْ قُتِلَ دُونَ دَمِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ، وَمَنْ قُتِلَ دُونَ أَهْلِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ."

Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Canım elinde bulunan Allah'a yemin ederim, istedim ki Allah yolunda savaşıp öldürüleyim sonra diriltileyim, sonra öldürülüp tekrar diriltileyim, sonra öldürülüp tekrar diriltileyim, daha sonra tekrar öldürüleyim ve diriltileyim!"*

(B7227 Buhârî, Temennî, 1)

Sehl b. Ebû Ümâme b. Sehl b. Huneyf'in, babası aracılığıyla dedesinden rivayet ettiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: *"Kim içtenlikle Allah'tan şehit olmayı dilerse yatağında bile ölse Allah onu şehitlerin makamlarına ulaştırır."*

(M4930 Müslim, İmâre, 157)

Abdullah b. Abdullah b. Cebr'in, babasından naklettiğine göre, hasta olan (dedesi) Cebr'i ziyarete gelen Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"...Allah yolunda savaşırken ölmek şehitliktir. İç hastalıklarından ölmek şehitliktir. Yanarak ölmek şehitliktir. Boğularak ölmek şehitliktir. Yıkıntı altında kalarak ölmek şehitliktir. Aklını kaybederek ölmek şehitliktir. Hamile iken ölen kadın da şehittir."*

(N3196 Nesâî, Cihâd, 48; İM2803 İbn Mâce, Cihâd, 17)

Saîd b. Zeyd'in işittiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle buyurmuştur: *"Kim malını korurken öldürülürse şehittir, kim dini uğruna öldürülürse şehittir, kim canı uğruna öldürülürse şehittir, kim ailesi uğruna öldürülürse o da şehittir."*

(T1421 Tirmizî, Diyât, 21)

Bir gün bedevînin biri Hz. Peygamber'e geldi. Kelime-i şehâdet getirerek Müslüman oldu. Sonra yurdunu terk edip Medine'ye yerleşti ve çobanlık yaparak geçimini kazanmaya başladı. Resûlullah (sav), ashâbından birini bu kişiyle ilgilenmesi için görevlendirdi. O günlerde bir savaş olmuştu ve Hz. Peygamber düşmandan alınan ganimetleri taksim ediyordu. O kimseye de hissesini gönderdi. Ashâb kendisine hissesine düşen ganimeti verince onlara bunun ne olduğunu sordu. Onlar da, "Peygamber'in (sav) sana ayırdığı hissedir." dediler. O, hissesine düşen ganimeti Peygamber'e (sav) getirdi ve bunun ne olduğunu ona da sordu. O esnada orada bulunan sahâbîler de Efendimizle bu kişinin arasında geçen konuşmayı dinliyorlardı. Resûlullah (sav), *"Bunu senin için ayırdım."* buyurdu. Adam, "Ben sana ganimet elde etmek için değil –eliyle boğazını göstererek– şuramdan ok ile vurulup ölmek ve cennete girmek için uydum." dedi. Resûlullah (sav), *"Eğer gerçekten doğru söylüyorsan ve Allah'a verdiğin sözü tutarsan Allah da sana istediğini verecektir."* buyurdu. Bu kişi, yapılan bir savaşta tam da işaret ettiği yerden okla vurularak şehit oldu. Sahâbîler onu bu hâlde Resûlullah'a (sav) getirdiler. Allah Resûlü, *"Bu, o adam mı?"* diye sordu. "Evet." dediler. Resûlullah (sav), *"O, Allah'a verdiği sözü tutmuş, Allah da ona dilediğini vermiş."* buyurdu. Sonra onu kendi cübbesi ile kefenledi ve önüne koyarak namazını kıldı. Ardından ona şöyle dua etti: *"Allah'ım! Bu kulun senin yolunda hicret ederek şehit oldu. Ben de buna şahidim."*[1]

Şehit, "şahit olan, hazır bulunan" demektir. Ölüp yok olan, kaybolup giden (gâib) değil berhayat olan, tabiri caizse ölümsüzleşendir. Bunun içindir ki şehit diridir, ölmez, ona "ölü" denmez.[2] Yeri ve zamanı geldiğinde canından daha mukaddes bildiği dini, milli ve mânevî değerler uğruna dünyadan ve dünyadaki her şeyden vazgeçip canını ortaya koyan kimsedir. Hz. Ömer'in veciz tarifiyle, "Şehit, kendisini Allah'a adayan kimsedir."[3]

Allah yolunda hiç çekinmeden canını veren kimse, Hz. Peygamber de buna hem dünyada hem de âhirette şahitlik etmektedir.[4] Çünkü Allah yolunda cihad edenler, iki güzellikten birine erişmekten başka bir arzu beslemezler.[5] Yani ya zaferi yaşayan gazilerden ya da şehitlerden biri olmayı dilerler.

1 N1955 Nesâî, Cenâiz, 61.
2 Bakara, 2/154.
3 MU996 *Muvatta'*, Cihâd, 15.
4 B1347 Buhârî, Cenâiz, 75.
5 Tevbe, 9/52.

Şehidin ve şehitliğin Allah nezdindeki fazileti ve mükâfatı, ilk Müslüman neslin gönlünde öylesine yer etmişti ki, baba ile oğul, ağabey ile kardeş savaşa katılıp şehâdet şerbetini içme konusunda birbirleriyle yarışır hâle gelmişlerdi. Şehit veya gazi olma şerefine ulaşarak ebedî hayatlarını kazanacaklarına olan inançları onların gözünde ölümü öylesine küçültmüştü ki ölümle âdeta alay ediyorlardı.

Medine'ye göç eden Müslümanlara aman vermeyen ve onları her bakımdan zorda bırakmak için çaba gösterenlerin başında yer alan Ebû Süfyân'ın idaresindeki kervan Bedir'e doğru ilerliyordu. Peygamber Efendimiz kervanı gözetlemek üzere bir gözcü göndermişti. Ashâbından da onlarla karşılaşmak üzere hazırlık yapmalarını istemiş ve ardından yola revan olmuşlardı. Müşriklerden önce Bedir'e vardıklarında Resûlullah, *"Ben başınızda olmadıkça sakın hiç kimse bir işe kalkışmasın!"* buyurdu. Derken müşrikler kendilerine yaklaşmaya başladılar. Onları fark eden Hz. Peygamber, *"Haydi, kalkın! Genişliği göklerle yer kadar olan cennete!"* buyurdu. Umeyr b. Hümâm el-Ensârî, "Yâ Resûlallah! Genişliği göklerle yer kadar olan cennet mi?" dedi. Allah Resûlü, *"Evet!"* cevabını verdi. Bunun üzerine Umeyr, "Vay be!" diyerek hayretini gizleyemedi. Allah Resûlü, *"Seni 'Vay be!' demeye sevk eden nedir?"* diye sordu. Umeyr, "Hayır, vallahi yâ Resûlallah! Cennet ehlinden olmayı ümit etmekten başka bir derdim yok." dedi. Allah Resûlü, *"Muhakkak ki sen cennet ehlindensin."* buyurdular. Bunun üzerine Umeyr ok kılıfından birkaç hurma çıkararak yemeye başladı. Sonra "Bu hurmalarımı yiyinceye kadar beklemek gerçekten uzunca bir süre hayatta kalmak demektir!" diyerek elindeki hurmaları attı ve şehit oluncaya kadar müşriklerle çarpıştı.[6]

Müslümanlar, Allah Resûlü'ne şehitlerin âhirette nasıl bir muamele ile karşılaşacaklarını sordukları gibi şehit yakınları da şehitlerinin durumlarını merak ederek sorular soruyorlardı. Enes b. Mâlik'in anlattığına göre, Hârise b. Sürâka'nın annesi ve Enes'in halası olan Rubeyyi',[7] Peygamber Efendimize geldi. Oğlu Hârise Bedir günü kim tarafından atıldığı belli olmayan bir ok ile öldürülmüştü. Rubeyyi' dedi ki: "Ey Allah'ın Resûlü! Hârise'nin gönlümdeki yerini bilirsin. Eğer o cennetteyse onun için ağlamam. Ama değilse ne yapacağımı (nasıl yas tutup ağlayacağımı) göreceksin. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz ona, *"Sen aklını mı yitirdin? Cennet bir tane mi? Birçok cennet var ve senin oğlun en yüce (olan) Firdevs cennetindedir."* buyurdu.[8]

[6] M4915 Müslim, İmâre, 145.
[7] B4500 Buhârî, Tefsîr, (Bakara) 23.
[8] B6567 Buhârî, Rikâk, 51.

Yine Enes b. Mâlik'in anlattığına göre, dayısı Harâm b. Milhân, Bi'r-i Maûne Savaşı'nda yaralandığı zaman bedeninden akan kanı eliyle yüzüne ve başına sürmüş ve "Kâbe'nin Rabbine yemin ederim ki ben kazandım!" demişti.[9] Ashâbına çok düşkün ve onlara karşı oldukça vefakâr olan Allah Resûlü, şehâdete koşan bu şehidin yakınlarına apayrı bir ilgi göstermiştir. Hz. Peygamber kendi eşleri dışında, Medine'de kendisine hizmet eden Enes'in annesi Ümmü Süleym'den başka bir hanımın evine tek başına girmezdi. Zira Ümmü Süleym, Peygamber Efendimizin süt teyzesi oluyordu.[10] Allah Resûlü'ne onu ziyaretinin sebebi sorulunca, *"Ben ona karşı şefkat besliyorum, çünkü kardeşi (Harâm b. Milhân, Bi'r-i Maûne'de) benim (askerlerim)le birlikte iken öldürüldü."* buyurdu.[11]

Şehitlerin farklı dereceleri vardır ve bu dereceler, onların niyetleri ve amelleri istikametinde farklılık arz etmektedir. Bu konuda Hz. Peygamber dört çeşit şehitten söz eder. Birincisi, düşmanla karşılaşıp öldürülünceye kadar Allah'a sadık kalan, imanı sağlam mümin kişidir. Bu kişiye kıyamet günü insanlar başlarını kaldırıp bakacaklardır. Peygamber Efendimiz bunu anlatırken başını o kadar yukarı kaldırmıştır ki sarığı düşmüştür.

İkincisi, düşmanla karşı karşıya gelip serseri bir okun isabet etmesiyle şehit düşen kişi olup, canını verirken sanki bir ağacın dikeni batmış gibi hafif bir acı hissedecektir. Bu da imanı sağlam mümin kişidir. Üçüncüsü, hayatta salih ameller ile birlikte kötülük de işleyen, düşmanla karşılaşan ve öldürülünceye kadar Allah'a sadık kalan mümin kişidir. Dördüncüsü, ise kendine yazık eden (günahkâr), buna rağmen düşmanla karşılaşıp Allah'a verdiği sözde durarak şehit oluncaya kadar savaşan mümin kişidir.[12]

Görüldüğü üzere günahkâr da olsa, iman ve salih niyet ile Allah yolunda savaşan ve bu uğurda canını feda eden kimse için şehitlik, hem geçmişteki hataları affettirmenin hem de Allah nezdinde vaad edilen derecelere erişebilmenin yoludur.[13]

Uhud Savaşı öncesiydi. Daha çok Usayrım lakabıyla bilinen Amr b. Sâbit b. Ukayş[14] henüz iman etmemişti. Yüzündeki demir zırhı ile Peygamber Efendimize gelip, "Ey Allah'ın Resûlü, önce harbe katılıp sonra mı Müslüman olsam?" diye sormuştu. Efendimiz (sav), *"Önce Müslüman ol, sonra harp et!"* dedi. Bunun üzerine o zât hemen orada Müslüman olup harbe katıldı ve çarpışmada şehit düştü. Bu kişinin şehit olduğu haberini alan Allah Resûlü, *"Az amel işledi, fakat fazlasıyla mükâfatlandırıldı."* buyurdu.[15] Diğer bir rivayette de Usayrım'ın câhiliye devrinde bir faiz alacağı olduğu

[9] B4092 Buhârî, Meğâzî, 29.
[10] ŞN16/10 Nevevî, *Şerh ale'l-Müslim*, XVI, 10.
[11] B2844 Buhârî, Cihâd, 38; M6319 Müslim, Fedâilü's-sahâbe, 104.
[12] T1644 Tirmizî, Fedâilü'l-cihâd, 14.
[13] Âl-i İmrân, 3/195: Tevbe, 9/52.
[14] Hİ4/608 İbn Hacer, *İsâbe*, IV, 608.
[15] B2808 Buhârî, Cihâd, 13.

için Müslüman olmak istemediği ancak Uhud Savaşı'nda Müslümanlara katıldığı belirtilmektedir. O gün Müslümanların yanına gelip amcaoğullarının ve diğer bazı kimselerin nerede olduklarını sorar. Onlar, "Uhud'da" diye cevap verirler. Bunun üzerine zırhını giyip atına biner ve onların bulunduğu tarafa hareket eder. Uhud'daki Müslümanlar onu görünce, "Ey Amr! Bizden uzaklaş!" derler. O da, "Ben iman ettim." der ve yaralanıncaya kadar düşmanla savaşır. Yaralı olarak ailesine götürülür. Derken Sa'd b. Muâz onun yanına gelir ve onun kız kardeşine, "Kabilesine olan aşırı bağlılığından dolayı mı, onların düşmana karşı duyduğu öfkeden dolayı mı, yoksa Allah için (kâfirlere) duyduğu öfkeden dolayı mı savaştı diye ona bir sor." der. Bunun üzerine Amr, "Allah ve Resûlü için (kâfirlere karşı) duyduğum öfkeden dolayı savaştım." der ve ölür. Böylece bu adam Allah için hiç namaz kılmamış olduğu hâlde cennete girmeyi hakeder.[16]

Cenâb-ı Hak, şehitlerin yaptıklarının boşa çıkarılmayacağını, onların muradlarına erip cennete gireceklerini haber verir.[17] Hatta onlara "ölüler" denmemesi konusunda insanları uyarır. Çünkü onlar mânen diridirler ancak idrak üstü bu canlılığı diğer insanlar anlayamazlar.[18] *"Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis onlar diridirler; Allah'ın lütuf ve kereminden kendilerine verdikleri ile sevinçli bir hâlde Rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadırlar. Arkalarından gelecek ve henüz kendilerine katılmamış olan şehit kardeşlerine de hiçbir keder ve korku bulunmadığı müjdesinin sevincini duymaktadırlar."*[19]

Yüce Allah Kitabı'nda açıkça şunları vaad etmektedir: *"Hicret edenlerin, memleketlerinden çıkarılanların, yolumda eziyete uğratılanların, savaşan ve öldürülenlerin günahlarını elbette örteceğim. Andolsun ki Allah katından bir nimet olarak, onları içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Nimetin güzeli Allah katındadır."*[20]

"Kim Allah yolunda savaşır, öldürülür veya galip gelirse, biz ona büyük bir ecir vereceğiz."[21]

Sevgili Peygamberimiz şehitlere verilecek mükâfatı ve onların nail olacakları nimetleri şöyle anlatmaktadır: *"Şehitlerin ruhları (âdeta) yeşil kuşların içindedir. Bu kuşların arşa asılı kandilleri vardır. Onlar cennette istedikleri yerde dolaşır sonra arşa asılı kandillere inerler. Allah onlara şöyle seslenir: 'Herhangi bir şey arzu ediyor musunuz?' Onlar da, 'Cennette dilediğimiz gibi dolaşabilirken başka ne arzu edebiliriz ki?' Yüce Allah onlara bunu üç defa sorar. Onlar Rablerinden bir şey dilemedikçe bırakılmayacaklarını anlayınca şöyle derler: 'Yâ*

[16] D2537 Ebû Dâvûd, Cihâd, 37.
[17] Muhammed, 47/4-6.
[18] Bakara, 2/154.
[19] Âl-i İmrân, 3/169, 170.
[20] Âl-i İmrân, 3/195.
[21] Nisâ, 4/74.

Rab! Ruhlarımızı bedenlerimize geri döndürmeni ve senin yolunda bir defa daha şehit olmayı diliyoruz.'"[22]

Allah Resûlü başka bir hadisinde de bu anlamda şöyle buyurmuştur: *"Ölüp de Allah katında hayırlı bir mertebeye erişen kullar içinde, şehitten başka hiç kimse –kendisine içindekilerle birlikte dünya verilecek olsa bile– yeniden dünyaya gelmek istemez. Şehit, şehitliğin ne kadar üstün bir mertebe olduğunu gördüğü için, dünyaya dönüp bir kez daha şehit olmak için can atar."*[23]

Cenâb-ı Hakk'ın şehitlere tanıdığı imtiyaz, onların şehit düşme anlarından itibaren başlamaktadır. Onlar ölüm acısını neredeyse hiç hissetmezler, Peygamberimizin ifadesiyle ölüm onlara bir çimdik acısı kadar hafif gelir.[24]

Allah Resûlü, şehitlerin yaptıkları ibadet ve amellerin dahi farklı değerlendirileceğini bildirir. Nitekim Medine'de kardeş ilân ettiği iki şahıstan biri şehit düşmüş, diğeri ise normal bir şekilde ölmüştü. Sahâbe, cenaze namazında Allah'tan onu şehit düşen kardeşinin yanına alması istikametinde dua edince, Allah Resûlü, şehit olanın namazı ve diğer amelleri ile diğerininkiler arasında yer ile gökler arasındaki kadar fark bulunduğunu belirtir.[25]

"Allah katında, şehit için altı ayrıcalık vardır: Kanının ilk damlası ile beraber günahları bağışlanır ve cennetteki yeri kendisine gösterilir, kabir azabından korunur, en büyük korkudan (cehennem azabından) emin olur, imanın elbisesi ile süslenir, hurilerle evlendirilir ve akrabalarından yetmiş kişi için şefaat etmesi kabul olunur."[26] *"Şehidin başındaki kılıç parıltısı, imtihan olarak ona yeter!"*[27] gibi rivayetler[28] şehitler için nakledilen müjdeler arasındadır.

Allah'ın şehitlere verdiği değeri ve şehitlerin kazanacakları mertebeleri, *"Allah yolunda öldürülmenin bir benzeri yoktur..."*[29] sözleriyle özetleyen Allah Resûlü bizzat kendisi de zaman zaman şehitlik özlemini dile getirmiştir. Bir defasında kendisini dinleyen ashâbına bu arzusunu şöyle ifade etmiştir: *"Bu canı bu tende tutan Allah'a yemin ederim ki Allah yolunda savaşıp öldürüleyim sonra diriltileyim, sonra öldürülüp tekrar diriltileyim, sonra öldürülüp tekrar diriltileyim, daha sonra tekrar öldürüleyim ve diriltileyim! (Bunu ne kadar da çok isterdim)"*[30]

Rahmet Elçisi'nin şehitliği yücelten bu sözlerinden onun inananları savaşa teşvik ettiği anlaşılmamalıdır. Onun istediği, haklı olunan yolda sebat ve cesaret gösterilmesidir. Nitekim o, ashâbına savaşı istememeleri ve savaşı başlatan taraf olmamaları hususunda şu tavsiyede bulunmuştu: *"Düşmanla karşılaşmayı asla istemeyin, ancak karşılaştığınızda da sabırlı olun!"*[31]

[22] M4885 Müslim, İmâre, 121; D2520 Ebû Dâvûd, Cihâd, 25.
[23] B2795 Buhârî, Cihâd, 6; T1643 Tirmizî, Fedâilü'l-cihâd, 13.
[24] DM2438 Dârimî, Cihâd, 17.
[25] D2524 Ebû Dâvûd, Cihâd, 27; N1987 Nesâî, Cenâiz, 77.
[26] İM2799 İbn Mâce, Cihâd, 16.
[27] N2055 Nesâî, Cenâiz, 112.
[28] D2522 Ebû Dâvûd, Cihâd, 26.
[29] MU994 *Muvatta'*, Cihâd, 14.
[30] B7227 Buhârî, Temennî, 1.
[31] B3026 Buhârî, Cihâd, 156; M4541 Müslim, Cihâd ve siyer, 19.

Cenâb-ı Hakk'ın ve Sevgili Peygamberimizin şehitlerle ilgili müjdelerini dinleyen ve Efendimizin şehâdet arzusunu gören sahâbe de bu mertebeye ulaşmayı çok arzulardı. Onun izinden giden Hz. Ömer de, ömrünün sonuna dek dualarında, "Allah'ım! Dileğim senin yolunda şehit olmak ve Resûlü'nün memleketinde ölmektir." niyazını tekrarlardı.[32]

Peygamber Efendimiz şehitliğin yüce bir makam olduğunu ashâbına anlatırken, kişinin taşıdığı niyetin bu konuda belirleyici olduğunu vurgular ve bu hususta sadece Allah rızasının gözetilmesi gerektiğini bildirir. Bu yüzden, kahramanlık için, kavmiyetçilik gereği, riya/gösteriş için savaşanların durumu sorulduğunda şöyle cevap verir: *"Ancak, kelime-i tevhidin en yüce olması için çarpışan Allah yolundadır."*[33] Kendisine şehit olduğu bildirilen bir kimse hakkında da Resûlullah (sav), *"Asla! Ganimet malından aşırdığı bir elbise içinde onu cehennemde gördüm!"*[34] buyurarak esas amacı farklı olan ve toplumun hakkına el uzatan bu kişinin şehit olmadığını ifade eder. Buna karşılık, *"Kim içtenlikle Allah'tan şehit olmayı dilerse yatağında bile ölse Allah onu şehitlerin makamlarına ulaştırır."*[35] buyurarak samimi niyet ve isteğin önemini vurgulamaktadır. Bir savaşta yanlışlıkla kendi kılıç darbesiyle ölen Seleme b. Ekva'ın kardeşi hakkında da Peygamber Efendimiz, niyetinin halis olmasından ötürü onun şehit olduğunu haber vermiştir.[36]

Allah yolunda, milli ve mânevî değerler uğrunda canlarını feda eden şehitlerin âhiretteki dereceleri diğer insanlardan farklı olduğu gibi şehit olduklarında onlara yapılacak uygulamalar da farklılık arz eder. Allah Resûlü'nün uygulamalarına göre şehitlerin cenazeleri yıkanmaz, kanlı elbiseleri çıkartılmaz.[37] Bu, muhtemelen, savaş alanında şehit olan insanları kolayca yıkayıp kefenlenme imkânının ve o ortamda buna ayrılacak zamanın bulunmaması zaruretinden doğmuştur. Nitekim Resûlullah (sav) bu zarureti kapalı fakat güzel bir üslûpla şu şekilde dile getirmiştir: *"Onları kanlarıyla sarıp defnedin. Çünkü Allah yolunda yaralanan her bir yaralı muhakkak kıyamet gününde yarası kanayarak gelir. Kanı kan rengi, kokusu ise misk kokusudur."*[38]

Şehitlere cenaze namazı kılınması konusunda da farklı rivayetler mevcuttur. Bazı rivayetlere göre Allah Resûlü, Hz. Hamza dışında Uhud şehitlerinden hiç kimseye cenaze namazı kılmamıştır.[39] Ancak konuyla ilgili diğer bilgiler incelendiğinde Sevgili Peygamberimizin önce namaz kılmama görüşünde iken daha sonra bu düşüncesini değiştirdiği anlaşılmaktadır. Nitekim bu konudaki bazı rivayetlere göre Hz. Peygamber (sav)

[32] MU995 *Muvatta'*, Cihâd, 15.
[33] B7458 Buhârî, Tevhîd, 28.
[34] T1574 Tirmizî, Siyer, 21.
[35] M4930 Müslim, İmâre, 157: T1653 Tirmizî, Fedâilü'l-cihâd, 19.
[36] M4669 Müslim, Cihâd ve siyer, 124; D2538 Ebû Dâvûd, Cihâd, 38.
[37] D3134 Ebû Dâvûd, Cenâiz, 26, 27.
[38] N3150 Nesâî, Cihâd, 27.
[39] D3137 Ebû Dâvûd, Cenâiz, 26, 27.

Uhud Savaşı'nın üzerinden sekiz yıl geçtikten sonra şehitlerin cenaze namazını kılmış[40] ve ardından minbere çıkarak, *"Ben (size güzel bir makam hazırlamak için) önden gideceğim. Ve size şahitlik edeceğim!"* buyurmuştur.[41]

Çeşitli hadislerde ifade edilen bir başka konu da "mânevî şehitlik"tir. Rahmet Elçisi, şehitliğin, sadece harp meydanında öldürülmekten ibaret olmadığını, farklı çeşitlerinin bulunduğunu beyan etmektedir. Çok arzuladıkları hâlde şehitlik mertebesine ulaşamayan ashâbın üzüntüsünü dikkate alan Allah Resûlü, büyük felâketler ve onulmaz hastalıklar sonucu ölen müminlerin de şehitlik sevabına nail olacaklarını belirterek onları teselli etmiştir. Abdullah b. Cebr'in aktardığına göre, Allah'ın Resûlü, Abdullah'ın babası Cebr'i hastayken ziyaret etmişti. Efendimiz, Cebr'in yanına girince kadınların, "Biz senin ölümünün Allah yolunda şehitlik şeklinde olacağını zannediyorduk?" diye ağlaştıklarını görünce şöyle dedi: *"Siz sadece Allah yolunda (çarpışırken) öldürülmeyi mi şehitlik sanıyorsunuz. O zaman sizin şehitleriniz gerçekten azdır! Allah yolunda savaşırken ölmek şehitliktir. İç hastalıklarından ölmek şehitliktir. Yanarak ölmek şehitliktir. Boğularak ölmek şehitliktir. Yıkıntı altında kalarak ölmek şehitliktir. Aklını kaybederek ölmek şehitliktir. Hamile iken ölen kadın da şehittir."*[42]

Bunun dışında Allah Resûlü, veba gibi bulaşıcı bir hastalıktan ölenlerin de şehit olduklarını bildirmiştir.[43] Böylece Allah'ın belirlediği şekilde hayatını devam ettiren kişilerin karşılaştıkları çeşitli bela ve musibetlerin kendilerine mükâfat olacağı belirtilmiştir. Şehitlerin karşılaşacakları muameleyi öğrenen müminlerin içinde hep bu yüce makama ulaşma isteği bulunmaktadır. Allah Resûlü ibadetlerini istenilen şekilde yerine getirirken bela ve musibetlerle karşılaşan, bu durumda da Allah'a isyan etmeyerek sabreden insanların da şehitlik mertebesine ulaşacaklarını bildirmiştir. Bu, sıkıntılı insanlara hem bir teselli hem de bir müjde olmaktadır. Ancak bu tür şehitlerin mükâfatı cenk meydanında öldürülerek şehit olanların mükâfatıyla bir tutulamaz. Zira onlar Allah katında en üstün mertebede bulunacaklardır. Bahse konu olan mânevî şehitler ise Allah'ın sonsuz rahmet ve ihsanından faydalanacaklardır.

Zulme maruz kalarak haksız yere öldürülen kimseler de şehit kabul edilmektedir.[44] Bunlar, içinde bulundukları sıkıntı ve çaresizlik hâline rağmen sabredip Allah'a isyan etmemeleri ve her hâlükârda Allah'a şükredip, çektikleri eziyeti hayra yormalarından dolayı şehitlik mertebesine erişmiş olmaktadırlar.

[40] D3224 Ebû Dâvûd, Cenâiz, 69, 71.
[41] N1956 Nesâî, Cenâiz, 61:M5976 Müslim, Fedâil, 30.
[42] N3196 Nesâî, Cihâd, 48; İM2803 İbn Mâce, Cihâd, 17.
[43] M4944 Müslim, İmâre, 166.
[44] N4100 Nesâî, Muhârebe, 24.

Sevgili Peygamberimiz, insanlığın şerefini ayakta tutan evrensel değerlerin korunmasını, müdafaa edilmesini istemekte ve bu çerçevede malını, namusunu, canını müdafaa ederken öldürülenlerin de şehit sayıldığı müjdesini vermektedir: *"Kim malı(nı korurken) öldürülürse şehittir, kim dini uğruna öldürülürse şehittir, kim canı uğruna öldürülürse şehittir, kim ailesi uğruna öldürülürse o da şehittir."*[45]

Peygamberimiz, can, mal, ırz ve namusun müdafaasının da tıpkı dinin müdafaası gibi mukaddes olduğunu, dinin bu yüce meziyetleri korumak için var olduğunu ifade buyurmakta ve bu uğurda can verenlerin de şehitler mertebesine ulaşacaklarını belirtmektedir. Dolayısıyla can, mal, namus, akıl, din, millet ve bütün bunların hayatiyetini sürdürdüğü vatanı korumak uğruna ölümsüzleşen insanlar, yeryüzünde bu değerlerin ciddiye alınmasını sağlayarak toplumun rahat ve güven içerisinde yaşamasına vesile olmaktadırlar.

Şehitlik, zaten ölümlü olan insanın, yüce değerlerin yaşatılması uğrunda ve sırf Allah'ın rızasını kazanmak amacıyla canını Allah'a satmasıdır: *"Şüphesiz Allah, müminlerden canlarını ve mallarını, kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır. Artık, onlar Allah yolunda savaşırlar, öldürürler ve ölürler. Allah, bunu Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da kesin olarak va'detmiştir. Kimdir sözünü Allah'tan daha iyi yerine getiren? O hâlde yapmış olduğunuz bu alışverişten dolayı sevinin. İşte 'büyük kurtuluş ve mutluluk' budur."*[46] Canını Allah'a satmanın karşılığında O'nun rızasını ve cenneti kazanmak vardır. İşte bu kârlı alışverişin farkında olan müminler, tarih boyunca, savaş meydanlarına, âdeta bir gül bahçesine girer gibi girmişler, uğrunda yaşadıkları din, vatan, namus için şehit olarak Rablerine kavuştukları hâlde, hayatı güzellik ve iyilik yönünde değiştirme ve yönlendirme konusunda hâlâ aktif bir unsur olmaya devam etmektedirler. Bu da onların biz fark etmesek de, hâlâ hayatta ve aramızda yaşıyor olduklarının en güzel işaretidir.

"Müminlerden öyle adamlar vardır ki Allah'a verdikleri söze sadık kaldılar. İçlerinden bir kısmı verdikleri sözü yerine getirmiştir (şehit olmuştur). Bir kısmı da (şehit olmayı) beklemektedir. Verdikleri sözü asla değiştirmemişlerdir."[47]

[45] T1421 Tirmizî, Diyât, 21.
[46] Tevbe, 9/111.
[47] Ahzâb, 33/23

DİZİN

A
Abbâs b. Abdülmuttalib (Ş.) IV/267, IV/271
Abbâs b. Ubâde (Ş.) IV/475
Abdullah b. Abbâs (Ş.) IV/149, IV/271
Abdullah b. Abdullah b. Cebr (Ş.) IV/519
Abdullah b. Âmir (Ş.) IV/148
Abdullah b. Amr b. el-Âs (Ş.) IV/038, IV/423
Abdullah b. Büsr (Ş.) IV/363
Abdullah b. Cebr (Ş.) IV/519, IV/527
Abdullah b. Cüd'ân (Ş.) IV/376
Abdullah b. Ebû Evfâ (Ş.) IV/271, IV/485
Abdullah b. Huzâfe (Ş.) IV/401
Abdullah b. Huzâfe'nin komutan olması (Ş.) IV/401
Abdullah b. Mes'ûd (Ş.) IV/468
Abdullah b. Mes'ud'un hanımı Zeyneb (Ş.) IV/248
Abdullah b. Mübârek (Ş.) IV/455
Abdullah b. Ömer (Ş.) IV/221
Abdullah b. Revâha (Ş.) IV/373, IV/477
Abdullah b. Selâm (Ş.) IV/120, IV/195, IV/339
Abdullah b. Übey b. Selûl (Ş.) IV/155, IV/319, IV/381
Abdullah b. Übey'in kız kardeşi Cemile (Ş.) IV/155
Abdullah b. Ümmü Mektûm (Ş.) IV/196, IV/267, IV/268, IV/269, IV/272, IV/307
Abdullah b. Zem'a (Ş.) IV/153
Abdullah b. Zübeyr (Ş.) IV/109, IV/271, IV/340
Abdullah el-Hatmî (Ş.) IV/509
Abdullah İbnü'l-Lütbiyye (Ş.) IV/395
Abdurrahman b. Avf (Ş.) IV/047, IV/056, IV/073, IV/081, IV/120, IV/191
Abdurrahman b. Ebû Bekre (Ş.) IV/179
Abdurrahman b. Ebû Saîd el-Hudrî (Ş.) IV/253
Abdurrahman b. Sa'd (Ş.) IV/083, IV/097
Abdü Amr (L.) IV/120
Abdülhacer (K.K.) IV/122
Abdülkâbe (K.K.) IV/122
Abdülkayyûm (L.) IV/120
Abdülmuttalib b. Rebîa (Ş.) IV/079
aceleci olma IV/451
Acem IV/047
aç kimseyi doyurmak IV/382
açık: ~ arama IV/091; ~tan haram işleme IV/397
açlık sebebiyle emme IV/203
ad koyma IV/111
âdâb IV/100, IV/370, IV/382
adalet IV/414; ~ bilinci IV/410; ~ duygusu IV/395, IV/410; ~ hissi IV/411; ~ terazileri IV/410; ~, mülkün temelidir IV/415; ~i eşit uygulama IV/408; ~i gözetmek V/017, IV/148, IV/321, IV/407; ~i korumak IV/019; ~i sağlamak IV/408, IV/438; ~i temin IV/414; ~i tesis etmek IV/408, IV/409, V/413; ~i uygulama IV/415; ~in zıttı IV/408; ~le hükmetme V/316, IV/389, IV/392, IV/399, IV/405, IV/411, IV/412; ~le karar vermek IV/304; ~ten ayrılmamak IV/413; ~ten sapma IV/413
adaletli: ~ davranmak IV/403, IV/405, IV/410, IV/414; ~ yönetim IV/412
adaletsiz davranma IV/395
adaletsizlik IV/019, IV/138, IV/139, IV/214, IV/411, IV/414
adam kayırma IV/399
Adbâ IV/504
Âdem peygamber (Ş.) IV/183, IV/215, IV/256
âdet: ~ görme IV/214; ~ süresi IV/059
Adî b. Hâtim (Ş.) IV/238
âdil: ~ davranmak IV/392, IV/394, IV/395, IV/410, IV/438; ~ idareci IV/394, IV/395; ~ şahit IV/057; ~ yönetici IV/395, IV/399, IV/405, IV/412, IV/414; ~ yönetim IV/399
Adl IV/409
adlî otorite IV/375
affetme IV/198, IV/303, IV/319
Afira (L.) IV/123
ağaç kesme IV/428
ağır: ~ işler yükleme IV/503; ~ sözleşme IV/068, IV/104ağıt yakma IV/331
ağız: ~ bozukluğu IV/157; ~ sağlığı IV/100
ağzın mühürlenmesi IV/193, IV/256
ahde: ~ bağlılık IV/436; ~ vefa göstermek IV/332, IV/441
ahdi: ~ bozmak IV/436; ~ yerine getirmek IV/112, IV/436
âhiret: ~ gününde iflas eden insan IV/421; ~ gününe inanma IV/191, IV/198; ~ yurdunda hüsran IV/396; ~ yurdunda kurtuluş IV/427
ahit kavramı IV/436
ahlâk: ~ eğitimi IV/246, IV/249; ~ güzelliği IV/038; ~ ilkeleri IV/321
ahlâken yozlaşma IV/091
ahlâkî: ~ çöküntü IV/039; ~ davranışlar IV/257; ~ erdem IV/199, IV/415; ~ erdemler IV/408; ~ görevler IV/208; ~ terbiye IV/150; ~ yozlaşma IV/230; ~ yükümlülükler IV/176
ahlâksızlık IV/068
Ahmes kavmi (K.K.) IV/501
aile: ~ bağlarındaki çözülme IV/169; ~ baskısı ile evlendirilme IV/169; ~ birliğinde gizlilik IV/075; ~ birliğini kurma IV/015, IV/059; ~ bütünlüğünü korumak IV/505; ~ büyüklerinin hakemliği IV/161; ~ hayatının birey üzerindeki etkisi IV/174; ~ huzuru IV/046; ~ huzurunun devamı IV/039; ~ içi haklar IV/426; ~ içi şiddet IV/158, IV/160; ~ için yapılan harcama IV/018, IV/023, IV/028; ~ içinde adaletsizlik IV/019; ~ içinde özel hayata saygı IV/088; ~ içinde sevgi IV/197; ~ ile sınanma IV/013, IV/018; ~ kurma IV/015, IV/036, IV/056, IV/162; ~ mahremiyetine saygı IV/092; ~ mahremiyetini ihlâl IV/087, IV/091; ~ mahremiyetini koruma IV/089, IV/092; ~ ocağı IV/410; ~ reisi IV/028, IV/159, IV/219, IV/426; ~ sırlarını ifşa IV/089, IV/092; ~nin eğitimi IV/477; ~yi koruma IV/039, IV/158; ~yi savunurken öldürülme IV/519, IV/528
ailevî sorumlulukları yerine getirme IV/170
Akabe (Y.M.) IV/136, IV/228, IV/232, IV/246, IV/359, IV/372, IV/475
Akabe boğazı (Y.M.) IV/475
akîka kurbanı IV/017, IV/107, IV/112, IV/117, IV/123, IV/137
Akîl b. Ebû Tâlib (Ş.) IV/502
akl-ı selim IV/329, IV/333, IV/464; ~ sahibi insanlar IV/056
aklını kullanma IV/467
aklî melekelerin tam olması IV/173
Akra' b. Hâbis et-Temîmî (Ş.) IV/143, IV/147
akrab, fe'l-akrab IV/196
akraba: ~ hakları IV/426; ~ ile bağını kesme IV/026, IV/195; ~ ile ilişkiyi kesme IV/191, IV/199, IV/283; ~lar arası ilişki IV/194; ~larla bağını sürdürme IV/191,

IV/197; ~larla ilişkileri koparmak IV/193; ~larla ilişkileri sürdürme IV/028, IV/197, IV/198, IV/426; ~larla irtibatı devam ettirme V/195; ~ya iyiliği kesmek IV/198; ~ya yardım etmek V/409
akrabalık: ~ bağı IV/194, IV/206; ~ bağlarını gözetme IV/299, V/304; ~ bağlarını koparmak IV/077, V/194; ~ hukuku IV/208; ~ ilişkileri IV/208; ~ ilişkilerini esmek IV/193; ~ kavramı IV/208
Akrabe (Ş.) IV/291
alacalı, kel ve kör üç kişi IV/270
alay etme IV/274, IV/455, IV/522
alçakgönüllülük IV/185, IV/370
aldatma IV/169, IV/281, IV/332
aldatmama IV/104, IV/398
alım satım IV/426
alış verişleri denetleme IV/234
alışveriş: ~ hukuku IV/374; ~ şekilleri IV/332
Ali b. Ebû Tâlib (Ş.) IV/233
alkol IV/136; ~ bağımlılığı IV/169; ~ ve kumar IV/169
Allah: ~ (cc) katında değerli kişi IV/215, IV/315; ~ (cc) katındadeğersiz kişi IV/315; ~ (cc) atında kötü kişi IV/102; ~ (cc) atında makbul olan hac IV/480; ~ bir yastıkta kocatsın! IV/081; ~ için birbirini sevme IV/350; ~ korkusu IV/410, IV/411; ~ oluna canını verme IV/511, IV/512; ~ yolunda cihad IV/177, IV/181, IV/268, IV/304, IV/318, IV/422,IV/447, IV/453, IV/477, V/479, IV/480, IV/513, IV/514, V/521; ~ yolunda harcama V/478, IV/479, IV/493; ~ yoluna mücadele IV/476, IV/480, V/513; ~ yolunda öldürülenler IV/480, V/524; ~ yolunda ölmek IV/519,IV/527; ~ yolunda savaş V/473, IV/478, IV/509, IV/514, V/515; ~ yolunda savaşanlar V/481, IV/523; ~'a (cc) hesap erme IV/134; ~'a (cc) ibadet tme IV/419; ~'a (cc) itaat IV/181, V/182, IV/399, IV/471, IV/477; ~'a (cc) karşı sorumluluk bilinci V/399; ~'a (cc) ortak koşma V/131, IV/161, IV/179; ~'a (cc) evekkül etme IV/488; ~'a isyan an yerde itaat IV/401; ~'ı (cc) atırlama IV/158; ~'ı (cc) zikretme IV/018, IV/134, IV/184; ~'ın (cc) en çok kızdığı kişiler IV/412; ~'ın (cc) gazabı IV/281, IV/469, IV/479, IV/479; ~'ın (cc) gölgesi IV/395; ~'ın (cc) hoşnutluğunu kazanma IV/181, IV/184, IV/320; ~'ın (cc) ipine sımsıkı sarılmak IV/315, IV/442; ~'ın (cc) isimleri IV/360, IV/436; ~'ın (cc) isimleri (es-Selâm) IV/436; ~'ın (cc) koyduğu sınırlara riayet IV/182; ~'ın (cc) koyduğu sınırları aşmak IV/463; ~'ın (cc) rızası için yedirme IV/504; ~'ın (cc) rızasına erişmek IV/019; ~'ın (cc) rızasına uygun davranmak IV/146, IV/375, IV/476, IV/477, IV/512; ~'ın (cc) rızasını gözetme IV/158, IV/270, IV/423, IV/449, IV/481, IV/489, IV/504, IV/526; ~'ın (cc) rızasını gözetmek IV/182; ~'ın (cc) rızasını hedeflemek IV/407; ~'ın (cc) rızasını kazanma IV/027, IV/185, IV/351, IV/369, IV/376, IV/483, IV/489, IV/513, IV/528; ~'ın (cc) sevdiği üç grup insan IV/341; ~'ın (cc) sınırlarına saygı IV/080; ~'ın (cc) sınırlarını muhafaza IV/170; ~'ın Aslanı IV/206, IV/291; ~'ın Aslanı (L.) IV/206; ~'ın Kitabı IV/067, IV/172, IV/400; ~'tan (cc) korkma IV/019, IV/035, IV/047, IV/131, IV/139, IV/218, IV/332, IV/354, IV/463; ~'tan (cc) sakınma IV/047, IV/148, IV/187, IV/389, IV/405, IV/411, IV/485, IV/492; ~'tan (cc) şehit olmayı dileme IV/519, IV/526
Alp IV/516
Alperen IV/516
altın yüzük IV/372
altmış fakiri doyurma IV/168
âma birini yanlış yöne saptırma IV/273
âmâya yol göstermek IV/265, IV/273
amca baba yarısıdır IV/196
amel: ~ defterinin kapanmaması IV/140, IV/187; ~ini karşılıksız bırakılmayacağı IV/214; ~lerin en değerlisi IV/512; ~lerin en faziletlisi IV/480; ~lerin en üstünü IV/177, IV/181
Âmir b. Sa'd b. Ebû Vakkâs (Ş.) IV/011
Amman (Y.M.) IV/372
Ammâr b. Yâsir (Ş.) IV/451
Amr b. Abese (Ş.) IV/277, IV/441
Amr b. Mâlik el-Cenbî (Ş.) IV/471
Amr b. Mürre (Ş.) IV/389
Amr b. Sa'd b. Muâz (Ş.) IV/337
Amr b. Şuayb (Ş.) IV/117, IV/131, IV/277
Amra bint. Revâha (Ş.) IV/411
an'aneler IV/328, IV/332
ana: ~ baba hakkı IV/186; ~ babaya saygı IV/161; ~ rahmi IV/193, IV/424
Anadolu (Y.M.) IV/025
Anâk (Ş.) IV/046
anal ilişki IV/102
Anam babam sana feda olsun! IV/453, IV/481
anlamı güzel olan bir isim koyma IV/111, IV/137
anlaşmalı bir kimseyi öldürme IV/433, IV/442, IV/491
anlayış gösterme IV/319
anne: ~ baba arasında geçimsizlik IV/161; ~ baba hakkı IV/426; ~ babadan vazgeçme IV/183; ~ babandan izin isteme IV/181; ~ babanın hakkını çiğnemek IV/182; ~ babanın hoşnutluğu IV/179, IV/184, IV/283, IV/426; ~ babanın kalplerini kırmak IV/182; ~ babanın Kur'an öğrenmesi IV/138, IV/147, IV/184, IV/283; ~ babanın öfkesi IV/179, IV/184, IV/283, IV/426; ~ babanın rızası IV/283; ~ babanın saygınlığı IV/261; ~ babanın sorumlulukları IV/111; ~ babaya eziyet IV/179; ~ babaya eziyet ve saygısızlık IV/182; ~ babaya hizmet IV/181; ~ babaya ihsanda bulunma IV/186; ~ babaya isyan IV/179, IV/182; ~ babaya iyi davranma IV/185, IV/187; ~ babaya iyilik IV/029, IV/161, IV/177, IV/181, IV/183, IV/186, IV/284, IV/426; ~ babaya karşı çıkmak IV/181, IV/182; ~ babaya karşı sorumluluk IV/426; ~ babaya lânet okuma IV/182; ~ babaya teşekkür etmek IV/186; ~ babayı ihmal etme IV/185; ~ ile çocuğunu birbirinden ayırma IV/016, IV/137, IV/216, IV/497, IV/505; ~ kucağı IV/137, IV/150, IV/186; ~ sütü IV/110, IV/113, IV/186, IV/207; ~nin yanına girmek için izin isteme IV/261; ~ye eziyet etme IV/161; ~yi korumak IV/016
ansızın geliveren ölüm IV/281
antlaşma: ~ yapmak IV/294, IV/435; ~lara sadık kalma IV/439, IV/441, IV/442; ~ya vefasızlık ve ihanet IV/441; ~yı bozma IV/441
ara vermeden oruç tutma IV/423
arabuluculuk faaliyetleri IV/161

Arafat'a çıkma IV/330
Arap: ~ dili IV/205; ~ olmayanlar (K.K.) IV/047, IV/409; ~ şairleri IV/375; ~ Yarımadası (Y.M.) IV/235; ~ların en saygın kabileleri (K.K.) IV/412
Arapça IV/292
araştırma, tecessüs IV/093
arkadan: ~ çekiştirme IV/090, IV/455; ~ vurma IV/440, IV/492
arkadaş: ~ seçimi IV/349; ~ını söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim IV/354
armağan IV/376
Arş (Y.M.) IV/194, IV/199
arşın gölgesinde gölgelenecek yedi sınıf IV/351
art arda iki ay oruç IV/168
Âs b. Vâil (Ş.) IV/451
asabiyet IV/333
asaleti ile övünme IV/325, IV/331
âsâr IV/329
Ashâb-ı Uhdûd IV/449
Âsi (L.) IV/122
Âsiye (Ş.) IV/122
askerlerin ellerine kına yakılması IV/516
askerlerin komutana itaati IV/401
aslî ihtiyaçlar IV/504
aşağılamak IV/292, IV/332, IV/454, IV/455
aşırı: ~ gitme IV/492; ~ övmek IV/319; ~ sevmek IV/270; ~ tazim IV/319; ~ya gitme IV/057
aşırılık IV/156
aşırma IV/526
at yarışı IV/306, IV/493
Atâ b. Yesâr (Ş.) IV/370
ata: ~ların sayısını hesaplama IV/184; ~ların yoluna uyma IV/329; ~larla övünme IV/315
Atâ'nın işittiğine göre (Ş.) IV/370
ateş: ~e çağırma IV/049; ~le ile azap etmek IV/015; ~lenmek IV/134; ~li hastalık IV/385
atıcılık IV/493
atış talimi yapma IV/318
atıyye IV/375
Âtike bnt. Zeyd (Ş.) IV/229
Avf b. Mâlik el-Eşcaî (Ş.) IV/289, IV/331
avret: ~ mahallerini örtmek IV/255; ~ yerine bakma IV/253, IV/258, IV/261; ~ yerini göstermemek IV/255; ~ yerini örtmek IV/262; ~ yerleri IV/256, IV/258
ay hâli IV/173
ayak(ğ): ~ların şahitlik etmesi IV/256; ~a kalkma IV/139, IV/239, IV/381; ~ın sakat olması IV/272
âyet: ~in inmesi ⇒ Ahzâb, 33/37 IV/087, IV/088 ⇒ Ahzâb, 33/56, IV/227 ⇒ Nisâ, 4/10, IV/253, IV/260 ⇒ Nûr, 24/4, IV/268 ⇒ Nisâ, 4/98, IV/295 ⇒ Nisâ, 4/65, IV/477 ⇒ Tevbe, 9/29, IV/502 ⇒ hac, 22/39-40; ~lerin tefsir edilmesi IV/090
ayıpları araştırmak IV/091
Ayneyn Tepesi (Y.M.) IV/291
aynı anda iki kız kardeş ile evlenme IV/068
ayrıcalıklı muamele IV/216
ayrılma eşiğine gelen eşler IV/176
ayrımcılık yapmak IV/305
azaptan kurtulma IV/410, IV/421
Âzer (Ş.) IV/026
azgın kimseler IV/477
azgınlık(ğ) IV/018; ~ kaynağı IV/134; ~ yapmak IV/199; ~ın yasaklanması IV/409
Azgınoğulları (K.K.) IV/123
azil IV/103
azimeti tercih IV/272
azlin hükmünü IV/103
Azze (Ş.) IV/058

B
baba: ~ dostlarını ziyaret IV/188; ~ dostu IV/353; ~ dostuna yapılan iyilik IV/353; ~ şefkati IV/026; ~nın saygınlığı IV/261; ~nın yerine haccetmek IV/246
bağıra çağıra ağıt-yas IV/325, IV/331
bağırıp feryat eden IV/325, IV/331
bağışlayıcılık IV/315
Bağîz (L.) IV/124; ~ adının değişmesi IV/124
bağlılık: ~ sözleşmesi IV/228; ~ yemini IV/223, IV/228, IV/359, IV/479
Bahîr (L.) IV/291
Bahreyn (Y.M.) IV/375
bakımlı olmak IV/100
bakışlara hâkim olma IV/262
Bakıyyetü'd-dalâle (L.) IV/123
Bakıyyetü'd-dalâle adının değiştirilmesi IV/123
Bakıyyetü'l-hüdâ (L.) IV/123
Bakî' Mezarlığı (Y.M.) IV/362
bakire kız ile nikâh IV/051, IV/055
Bânet sü'âd kasîdesi IV/375
banyo yapma IV/103; ~ adabı IV/258
barış: ~ içerisinde yaşama IV/438; ~ teklifinde bulunma IV/440; ~ yolunu tercih etme IV/440; ~ yoluyla dinin tebliğ edilmesi IV/438; ~a taraf olma IV/438
basîr IV/271
baskı: ~ altında nikah IV/065, IV/455; ~ uygulama IV/449, IV/457; ~ yapmak IV/450
baş ve göğüslerin örtülmesi IV/260
başka: ~larından önce kendini düzeltmek IV/466; ~larının evine gizlice bakmak IV/085, IV/090; ~larının evini gizlice gözetlemek IV/090, IV/091, IV/308; ~sına saygı duyma IV/257; ~sını kendine tercih etme IV/409; ~sının adına sadaka verme IV/187; ~sının hakkına el koymak IV/428; ~sının kitabını/mektubunu okumak IV/092; ~sının konuşmasına kulak kabartma IV/085, IV/091
başörtüsü IV/257, IV/259, IV/260, IV/372
Bathâ (Y.M.) IV/075
bâtılın zıddı IV/421
Battal Gazi (L.) IV/516
bayılma IV/262
bayrak IV/489
bayram: ~ namazı IV/229, IV/238, IV/248, IV/260, IV/306, IV/466; ~ namazına kadınların katılması IV/306
bebeğe isim verme IV/123, IV/137
bedbaht IV/315
bedel üzere anlaşarak boşanma IV/171
beden: ~ dili IV/267; ~ mahremiyeti IV/257, IV/258, IV/260; ~ sağlığı IV/069; ~ temizliği IV/100; ~i örtme IV/256, IV/257, IV/260, IV/262; ~i teşhir etme IV/260; ~i yıkama IV/422; ~ini nerede kullandığı sorgusu IV/256
bedensel eğitim IV/150
Bedir: ~ Gazvesi'nde şehit olan sahabeler ⇒ Hârise b. Sürâka (Ş.) IV/522 ⇒ Sa'd b. Mâlik) (Ş.); ~ Gazvesi'ne katılamayan sahabeler ⇒ Enes b. Nadr (Ş.) IV/513 ⇒ Huzeyfe el-Yemânî (Ş.); ~ günü IV/497, IV/504, IV/522; ~ harbi IV/075, IV/502, IV/513; ~'in yetimleri IV/294
Behz b. Hakîm (Ş.) IV/255
bekâr kalma arzusu IV/036, IV/038
bekâret IV/045
bekârları evlendirmek IV/027, IV/037, IV/079
beldeler (Y.M.) IV/499
beldenin örfünün ölçü alınması IV/330

belirsizlik IV/332
Belkıs (Ş.) IV/236
bencillik IV/029
Benû Nadîr (K.K.) IV/440
Benû Süleymoğulları (K.K.) IV/441
Benu'l-muğviye (K.K.) IV/123
Benu'r-rişde (K.K.) IV/124
Benu'z-zinye (K.K.) IV/124
benzerlikten akrabalık tespiti IV/065
Berâ' b. Âzib (Ş.) IV/191, IV/271, IV/299, IV/303, IV/332
berdel usûlü nikah IV/058, IV/066
bereket: ~ için dua IV/081, IV/120; ~ kaynağı aile yuvası IV/027; ~ vesilesi: selâmlaşma IV/364; ~ vesilesi: sıla-i rahim IV/197, IV/305
Berîre (Ş.) IV/371
Berre (L.) IV/122
besmele çekmek IV/101, IV/148
beş vakit namaz IV/436
Beydâ IV/125
bıçağını biletmek IV/493
bıkkınlık vermek IV/468
Bi'r-i Maûne (Y.M.) IV/523
Bi'r-i Maûne faciası IV/523
Bilâl-i Habeşî (Ş.) IV/233
bilginler IV/467
bilimsel çalışmalar IV/399
bilimsellik IV/207, IV/399
binicilik IV/493
Bint Revâha (Ş.) IV/411
bir: ~ bakışa ikincisini ekleme IV/261; ~ gün oruç tutup bir gün tutmama IV/424; ~ köşeye çekilip ibadete kendini adama IV/301; ~ sâ' IV/316; ~ seferde üç talâk ile boşama IV/172; ~ talâk IV/170, IV/172
birbiri: ~ne dargın olma IV/362; ~ne hürmet gösterme IV/104; ~ne sırt çevirme IV/085, IV/090, IV/313, IV/320; ~ne sırt dönme IV/303; ~ni sevme IV/299, IV/306, IV/320, IV/355, IV/362, IV/369
bireysellik IV/364
birinci dereceden akrabalar IV/199
birr kelimesi IV/181, IV/182
bitkilerin korunması IV/428
Bizans İmparatoru IV/372
boğularak ölmek IV/519, IV/527
borç(c): ~ alanın hediyesi IV/374; ~u en güzel şekilde ödemek IV/374; ~u faize dönüştürmek IV/374; ~ isteme IV/412; ~ isteyene destek vermek IV/343
boş vakit IV/465
boşama IV/171; ~ yetkisi IV/169, IV/170
boşanma IV/017, IV/030, IV/066, IV/163, IV/165, IV/167, IV/168, IV/169, IV/170, IV/171, IV/172, IV/174, IV/175, IV/176; ~ lafızları IV/168
boşanmış kadınların iddet süresi IV/171
boy (kabile) IV/436; ~lara ayrılma IV/301
boy: ~ abdesti IV/103; ~unda muska taşıma IV/331
boykot IV/451
boynuz: ~lu koyun IV/429; ~suz koyun IV/429
bozgunculuk IV/483, IV/489; ~ çıkarmak IV/043, IV/049, IV/424, IV/437, IV/483, IV/489; ~ yapmak IV/449
böbürlenmek IV/127, IV/315, IV/339
Buâs Savaşı IV/359
buğday ekmeği IV/385
bulaşıcı hastalıktan ölenler IV/527
bulûğ: ~ çağına erme IV/088; ~ yaşına gelmek IV/257
bunaklaştıran: ~ ihtiyarlık IV/281; ~ yaşlılık IV/285
Bünyamin (Ş.) IV/002, IV/026
büyük(ğ): ~ günah IV/087, IV/100, IV/131, IV/136, IV/136, IV/160, IV/161, IV/179, IV/182, IV/196, IV/294, IV/343, IV/489; ~ün emmesi IV/207; ~ün imam olması IV/284; ~ günah işlemek IV/196; ~ günahlar IV/294; ~ günahların en büyüğü IV/179, IV/182; ~ hesap günü IV/413; ~lere saygı IV/131, IV/138, IV/147, IV/161, IV/277, IV/284, IV/461; ~lerinden duasını almak IV/138

C
Ca'fer (Hz.)⇒ Ca'fer b. Ebû Tâlib (Ş.) IV/197
Ca'fer b. Ebû Tâlib (Ş.) IV/320
Ca'fer b. Muhammed (Ş.) IV/325
Câbir b. Abdullah (Ş.) IV/045, IV/271, IV/381, IV/514
Câhiliye: ~ âdetleri ⇒ asaleti ile övünme IV/325, IV/331; ~ döneminde ibadetler ⇒ hac IV/332
cahillerden yüz çevirmek IV/328
Câmiu'l-usûl (K.) IV/206, IV/268
can: ~ dokunulmazlığı IV/438; ~ emniyeti IV/441; ~ güvenliği IV/237; ~ güvenliğini sağlama IV/138; ~a kıymak IV/294; ~ı için savaşma IV/512; ~ı uğruna öldürülme IV/519, IV/528; ~ını Allah'a satma IV/528
cehalet IV/476, IV/477
cehennem: ~ ehli IV/183, IV/467; ~likler IV/414, IV/457
cemaate: ~iştirak etme IV/149; ~ katılan kadınlar IV/260; ~in yerleşim düzeni IV/284; ~le namaz IV/145, IV/262, IV/269, IV/284, IV/306, IV/453; ~le namazın önemi IV/269
Cemîle (L.) IV/122
Cemile (Ş.) IV/155, IV/170
Cemile ⇒ Abdullah b. Übey'in kız kardeşi (Ş.) IV/155
cenaze: ~ye katılmak IV/199, IV/352, IV/419, IV/427; ~yi defnetme IV/043, IV/050; ~yi takip etmek IV/018; ~yi yıkamak IV/257
cenin IV/193, IV/424
cennet: ~ bekçileri IV/436, IV/478; ~ ehli IV/360, IV/522; ~ ehlinin selâmlaşması IV/360; ~e sokacak amel IV/187; ~in kılıçların gölgesi altında oluşu IV/482, IV/485, IV/488; ~likler IV/281, IV/414; ~ten çıkarılma IV/214, IV/262
cepheden kaçmak IV/489
ceza: ~ verirken eşit davranma IV/214; ~ verme hakkı IV/161; ~ vermek IV/409
cezalandırılma IV/421
Ci'râne (Y.M.) IV/376, IV/407
ciddiyet IV/138, IV/187
cihad: ~ etme IV/066, IV/177, IV/181, IV/268, IV/301, IV/304, IV/425, IV/473, IV/479, IV/480, IV/488, IV/512, IV/521; ~ın fazileti IV/480; ~ın önemi IV/477, IV/480
cimrilik etme IV/198, IV/277, IV/280, IV/341
cinayet IV/160, IV/482; ~ler IV/069, IV/092, IV/175
cinsel: ~ duyguların köreltilmesi IV/036; ~ hayat IV/100, IV/104; ~ ilişki IV/095, IV/097, IV/100, IV/101, IV/102, IV/103, IV/171, IV/172, IV/505; ~ ilişkiye girmeden boşama IV/171, IV/172; ~ istismar IV/160; ~ sapkınlık IV/027, IV/261; ~ sorunlar IV/169
cinsellik IV/099, IV/100, IV/104, IV/256
cinsiyet IV/214, IV/215
cizye: ~ alma IV/159; ~ vergisi IV/488; ~ vermek IV/435, IV/487, IV/488
cömertlik IV/057, IV/122, IV/124,

IV/125, IV/127, IV/332, IV/369, IV/376, IV/397, IV/464
cuma: ~ hutbesi IV/149; ~ namazı IV/248, IV/480
Cübeyr b. Mut'im (Ş.) IV/191
cünüplük: ~ hâli IV/246; ~ten temizlenmek IV/246
cürüm IV/327

Ç
çalmak IV/053, IV/056, IV/071, IV/079
çarşı IV/234, IV/302, IV/303, IV/363, IV/454
çıplak: ~ dolaşmak IV/253, IV/258; ~ olarak Kâbe'yi tavaf IV/257, IV/330
çirkin: ~ davranış IV/383; ~ fiiller IV/395, IV/409; ~ isimler IV/117
çobanlık IV/521
çocuk(ğ): ~ eğitimi IV/147, IV/148; ~a güzel isim koymak IV/107, IV/111; ~a isim koymak IV/111, IV/112, IV/117, IV/123; ~a şefkat göstermek IV/138; ~a vurmak IV/148; ~u sütten ayırmak IV/207; ~un anne-baba üzerindeki hakkı IV/135, IV/150, IV/426; ~un başkası tarafından emzirilmesi IV/205; ~un doğuştan sahip olduğu haklar IV/135, IV/137; ~un dünyaya gelişine engel olma IV/136; ~un kulağına ezan okmak IV/123, IV/333; ~un sünnet olması IV/113; ~ hakları IV/139, IV/426; ~ ile imtihana çekilme IV/013, IV/018, IV/133, IV/134, IV/341; ~ sağlığı IV/139, IV/205; ~ terbiyesi IV/016, IV/143, IV/146, IV/147, IV/149, IV/150; ~lar arasında adalet IV/131, IV/139, IV/403, IV/410, IV/411, IV/426; ~lara karşı şiddet IV/155; ~lara örnek olmak IV/149, IV/183; ~ları öldürme IV/131, IV/136, IV/138, IV/160, IV/228, IV/246, IV/343, IV/485, IV/492; ~ların ayrı yataklarda yatmaları IV/257; ~ların mescide gelmesi IV/140, IV/230, IV/504; ~ların namaza katılması IV/149; ~larla iletişim IV/146; ~luk dönemi IV/424
çok: ~ evlilik IV/333; ~ yemin eden satıcı IV/389, IV/395

D
daima yalan söyleme IV/398
dalâlet IV/123; ~ vadisi (Y.M.) IV/123
dalkavukluk IV/319
dâru's-selâm (Y.M.) IV/360, IV/436
dâru's-selâm IV/360, IV/436
davacı IV/413
davet: ~ mektupları IV/236, IV/437; ~e icabet IV/073, IV/080, IV/087, IV/216, IV/269, IV/302, IV/313, IV/317, IV/357, IV/367, IV/369, IV/370, IV/419, IV/427, IV/495, IV/500
dayanışma IV/196, IV/230, IV/231, IV/240, IV/315, IV/317, IV/329, IV/354, IV/382, IV/386; ~ duygusu IV/329
debdebeli hayat IV/018
değer: ~ eğitimi IV/257; ~lere dil uzatma IV/329; ~lerin çiğnenmesi IV/438
demir tarak IV/451
denge: ~ prensibi IV/422; ~nin bozulması IV/218
denk olanla evlenme IV/043, IV/046
depresyon IV/169
derdi de devayı da verenin Allah olduğu IV/384
derilerin konuşması IV/193
devamlı: ~ kanama hâli IV/246; ~ oruç tutmak IV/423
devamlılık IV/048, IV/332
deve yarışı IV/306, IV/493
devlet: ~ adamları IV/400; ~ başkanı IV/013, IV/019, IV/268, IV/282, IV/302, IV/392; ~ başkanlığı IV/236, IV/319; ~ yetkilileri IV/414; ~in âdil olması IV/411; ~ler arası siyasî münasebetler IV/372
devletlerarası: ~ hukuk IV/500; ~ ilişkiler IV/443
Devs kabilesi (K.K.) IV/374
Dımaşk (Y.M.) IV/292, IV/375
dış: ~ görünüş IV/274; ~ örtü IV/260
diğer: ~ din mensupları IV/321; ~ inanç mensupları IV/441; ~ insanlarla ilişkiler IV/321
diğerkâmlık IV/369
dil: ~ ile cihad IV/473, IV/477; ~ ile düzeltmek IV/459, IV/465
dilencilik IV/160
diliyle iman etmek IV/085, IV/091
din: ~ adamları IV/331, IV/435, IV/469, IV/492; ~ ayrımı gözetmek IV/443; ~ dili IV/193; ~ farkı gözetmek IV/140, IV/424; ~ hürriyeti IV/441; ~ kardeşliği IV/442; ~ konusunda savaş IV/438; ~ uğruna cihad IV/512; ~ uğruna savaş IV/305, IV/490; ~ ve vicdan hürriyeti IV/437; ~ ve vicdan özgürlüğü IV/438
dindar: ~ eş tercihi IV/038, IV/049; ~ ve ahlaklı eş tercihi IV/048, IV/050
dinde zorlama IV/437
dine davet IV/146, IV/267; ~en yasak davranış IV/089, IV/385, IV/464; ~i yaymak IV/451; ~i tebliğ etmek IV/438; ~in gereklerini yerine getirmek IV/489; ~in kemale ermesi IV/451; ~in yarısı IV/037, IV/217; ~i korumak IV/478; ~i öğrenip yaşama IV/247; ~i öğrenme IV/216; ~i özgürce yaşamak IV/478
dinî: ~ değerler IV/321; ~ hassasiyetler IV/048, IV/354; ~ kaygılarla evlilikten uzak durma IV/038; ~ nikâh yapmak IV/078; ~ terbiye IV/150
dirayetli olmak IV/185
diriliş günü IV/376
diyet ödemek IV/196
dizlere vurma IV/228
doğal ihtiyaçlar IV/045
doğru: ~ söz söylemek IV/077; ~ sözlü kimse IV/391; ~ sözlü olmak IV/149; ~ yoldan ayrılmak IV/415; ~ yolu bulmak IV/329; ~ yolu göstermek IV/267; ~yu öğretmek IV/148
doğruluğun hâkim olması IV/512
doğum: ~ kontrolü yöntemi IV/103; ~dan kesilme IV/260; ~dan sonraki görevler IV/137; ~un yedinci günü IV/137
doğuştan gelen haklar IV/135
dokunulmazlık IV/092, IV/425, IV/435, IV/438
dostlar arasında kırgınlık IV/353
dostluk antlaşması IV/492
doyuran süt emme IV/207
dönüş yapılabilecek boşama IV/167, IV/172
dört ay on gün iddet IV/059
dövme yaptırmak IV/251, IV/256
dövmek IV/156, IV/157, IV/158, IV/211, IV/215, IV/219, IV/421, IV/450, IV/453, IV/454
dua: ~ âdâbı IV/283; ~ eden sâlih evlat IV/188; ~nın hastaya faydası IV/383; ~sı geri çevrilmeyecek üç grup IV/412; ~sı makbul kimseler IV/395
dul kalmış kadının evlenmesi IV/051, IV/055, IV/059
Dûmetü'l-Cendel (Y.M.) IV/372
duygusal şiddet IV/138, IV/450, IV/457

duysunlar diye iş yapma IV/307
düğün: ~ eğlenceleri IV/080; ~ gecesi IV/279; ~ merasimi IV/075, IV/239; ~ yemeği IV/057, IV/073, IV/075, IV/080, IV/087, IV/113, IV/259; ~lerde içki içmek IV/075, IV/076
dünür olmak IV/043, IV/049, IV/077
dünürlük âdâbı IV/076
dünya: ~ âhiretin tarlasıdır IV/282; ~ görüşü IV/279; ~ halkları IV/443; ~ savaşları IV/443; ~dan el etek çekme IV/035, IV/419; ~nın çeşitli ülkeleri (Y.M.) IV/505; ~nın en ücra köşesi (Y.M.) IV/302; ~nın sonu IV/280
dünyevî: ~ arzular IV/184; ~ menfaatler IV/393; ~ zevklerden uzaklaşmak IV/036
dürüst davranma IV/490
dürüstlük IV/149, IV/333, IV/398
düşmanla karşılaşmayı dilemek IV/433, IV/437, IV/443, IV/482, IV/485, IV/488, IV/525
düşmanlık IV/183, IV/313, IV/320, IV/350, IV/351, IV/359, IV/370, IV/443

E
ebedîlik IV/281
ebeveyn: ~e baş kaldırmak IV/182; ~e gösterilen şiddet IV/161; ~e karşı iyi davranma IV/186; ~in bakımlarıyla ilgilenmemek IV/182
Ebû (L.) IV/119
Ebû Abdullah (L.) IV/487
Ebû Azîz b. Umeyr (Ş.) IV/497, IV/504
Ebû Bekir (Hz.)'in kızı Esmâ ⇒ Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmâ (Ş.) IV/195
Ebû Bekir (Hz.)'in torunu (Ş.) IV/109
Ebû Bekir (Ş.) IV/237, IV/492
Ebû Bekir devri IV/172
Ebû Bekir'in kızı Esmâ (Ş.) IV/195
Ebû Bekre (Ş.) IV/179
Ebû Berze el-Eslemî (Ş.) IV/085
Ebû Büreyde (Ş.) IV/112
Ebû Cehil b. Hişâm (Ş.) IV/267, IV/451
Ebû Cendel (Ş.) IV/439, IV/440
Ebû Eyyûb el-Ensârî (Ş.) IV/369
Ebû Hâtim el-Müzenî (Ş.) IV/043
Ebû Huzeyfe b. Utbe (Ş.) IV/047
Ebû Hüreyre'nin annesi (Ş.) IV/284
Ebû İhâb b. Azîz (Ş.) IV/206
Ebû İsrâil (Ş.) IV/456
Ebû Kılâbe (Ş.) IV/213
Ebû Kuhâfe (Ş.) IV/269, IV/279
Ebû Leheb (Ş.) IV/015, IV/205, IV/208
Ebû Leheb'in cariyesi Süveybe (Ş.) IV/205, IV/208
Ebû Mâlik el-Eş'arî (Ş.) IV/325
Ebû Mes'ûd el-Ensârî el-Bedrî (Ukbe b. Amr) (Ş.) IV/023, IV/158, IV/449
Ebû Râfi' (Ş.) IV/107, IV/341, IV/342
Ebû Saîd el-Hudrî (Ş.) IV/083, IV/097, IV/143, IV/241, IV/253, IV/379, IV/421, IV/459, IV/468, IV/473
Ebû Sebre (Ş.) IV/228, IV/332
Ebû Seleme (Ş.) IV/122, IV/148, IV/206, IV/227
Ebû Sırma (Ş.) IV/447
Ebû Süfyân b. Hâris (Ş.) IV/195, IV/271, IV/330, IV/407, IV/522
Ebû Süfyân'ın eşi Hind bnt. Utbe (Ş.) IV/330
Ebû Şürayh el-Hârisî (Ş.) IV/119
Ebû Talha (Ş.) IV/332, IV/513
Ebû Talha'nın eşi (Ş.) IV/332
Ebû Tâlib (Ş.) IV/195
Ebû Umeyr (Ş.) IV/139
Ebû Ümâme el-Bâhilî (Ş.) IV/417, IV/481
Ebû Ümâme Es'ad b. Zürâre (Ş.) IV/080
Ebû Vehb (L.) IV/127, IV/376
Ebû Zer el-Gıfârî (Ş.) IV/265, IV/332, IV/391, IV/473
Ebu'd-Derdâ (Ş.) IV/107, IV/117, IV/179
Ebu'l-hakem (L.) IV/119
Ebu'l-Kâsım (L.) IV/120, IV/121
Ebu'l-Kuays (Ş.) IV/205
Ebu'l-Kuays'ın kardeşi Eflah (Ş.) IV/205
Ebu'n-Nadr (Ş.) IV/485
Ebu't-türâb (L.) IV/025, IV/126
Ecda' (L.) IV/122
ecelin geciktirilmesi IV/191, IV/197
ecrin artırılması IV/361
edebiyat IV/149, IV/249
edep(b): ~ yerlerini kapatmak IV/256; ~ aykırı davranışlar IV/102; ~e riayet etmek IV/262
Eflah (L.) IV/125, IV/205
Eflah (Ş.) IV/125, IV/205
eğlence türleri IV/076
ehil olma IV/268, IV/387, IV/392
ehlî eşek eti IV/059
Ehl-i: ~ kitab IV/049, IV/059; ~ Suffe IV/371
Ekber (L.) IV/122
ekonomik: ~ haklar IV/069; ~ savaş IV/478; ~ tedbirler IV/457
eksik ölçme ve tartma IV/409
el kesme IV/395, IV/413
elbise temizliği IV/100
eleştirmek IV/400
elle: cihad IV/473, IV/477; ~rin konuşması IV/193, IV/256
emân verme IV/220, IV/237, IV/441, IV/442
emanet: ~e ihanet etmeme IV/093, IV/332; ~i ehline vermek IV/392, IV/412
emek IV/181, IV/186
Emevî halifesi IV/466
emilen süt miktarı IV/207
emir bi'l-ma'rûf IV/452, IV/468
emme dönemi IV/207
emzikli hanımla cinsel münasebet IV/103
emzirme IV/058, IV/203, IV/207, IV/329; ~ yoluyla haram olma IV/058
en: ~ büyük günah IV/131, IV/136, IV/343; ~ büyük mutluluk IV/296; ~ değerli nimet IV/211, IV/218; ~ değerli sadaka IV/017; ~ faziletli cihat IV/473, IV/477; ~ hayırlı ev IV/289, IV/293; ~ hayırlı harcama IV/017; ~ hayırlı hazine IV/211, IV/219; ~ hayırlı nikâh IV/039; ~ hayırlı ümmet IV/306, IV/464; ~ kötü ev IV/289, IV/293
Enceşe (Ş.) IV/162, IV/213
Endülüs (Y.M.) IV/372
Enes b. Mâlik (Ş.) IV/143, IV/153
Enes b. Mâlik'in kardeşi (Ş.) IV/110
Enes b. Nadr (Ş.) IV/513
Enesçik (L.) IV/145, IV/147
engelli: ~ sahâbîler IV/513; ~ sahâbîler ⇒ Abdullah b. Zâide (Ş.) IV/307 ⇒ İmrân b. Husayn (Ş.); ~ler lehinde veya aleyhindeki rivayetler IV/273; ~lere sahip çıkmak IV/274; ~lere yapılacak yardım IV/272, IV/273
erdem: ~ler şehri IV/124; ~ler şehri (Y.M.) IV/124; ~li davranışlar ⇒ adalet IV/351 ⇒ sadakat, IV/415
Erfideoğulları (K.K.) IV/239
ergenlik IV/424; ~ çağına erişme IV/140, IV/161, IV/294, IV/296; ~ dönemleri IV/184
Erkam b. Ebu'l-Erkam (Ş.) IV/246
Erkam'ın evi (Y.M.) IV/246

erkek(ğ): ~lerin avret bölgesi IV/258; ~lerin sünnet olması IV/113; ~in şiddete yönelmesi IV/157
erken yaş evlilikleri IV/169
erzelü'l-umr IV/280
esirlere yapılacak muamele IV/500, IV/503
Esmâ bnt. Yezîd b. Seken (Ş.) IV/102
Esmâ'nın babası Hz. Ebû Bekir (Ş.) IV/109
Esmâ-i hüsnâ IV/409
eş: ~i için süslenme IV/101; ~in sırlarını ifşa etme IV/102; ~ini ihmal etme IV/036, IV/423; ~ini ilişkiye zorlama IV/102
eşitlik ilkesi IV/408
eşler: ~ arası cinsel ilişki IV/099, IV/100; ~ arası özel hayatta gizlilik IV/102; ~ arasında iyi geçim IV/168; ~ arasında şiddet IV/155, IV/156, IV/157, IV/218; ~ arasındaki şakalaşma IV/101; ~in birbirleri üzerinde hakkı IV/099, IV/410; ~in iffetsizliği IV/156
eşyalara güzel isimler verilmesi IV/125
et yememek IV/013
etnik mensubiyet IV/409
Ev alma, komşu al! IV/343, IV/352
ev: ~ içi şiddet IV/157, IV/160, IV/161; ~ mahremiyeti IV/088, IV/091; ~de namaz kılma IV/216; ~e girerken selâm vermek IV/017; ~e girmeden önce izin isteme IV/087, IV/088, IV/090, IV/259
evlât: ~ acısı IV/018; ~a düşen görevler IV/183; ~a lânet okuma IV/138; ~lar arasında âdil olma IV/019
evlâtlık: ~ların babaya nispet edilmesi IV/333; ~tan reddetme IV/018
evlenecek kızın rızasının alınması IV/055, IV/069
evlenilecek kişinin araştırılması IV/056
evlenilmesi yasak olan kadınlar IV/058
evlere arkalarından girme IV/332
evlere bayrak asma IV/065
evli kadınlarla evlenme IV/058
evliler gibi hareket etme IV/078
evlilik(ğ) IV/099; ~e teşvik IV/036; ~i haram kılan hususlar IV/058, IV/205, IV/207; ~i haram kılan süt emme IV/203; ~i kolaylaştırmak IV/039; ~ akdine son verme IV/170; ~ bağı IV/206, IV/208; ~ çağına gelme IV/296; ~ dışı ilişkiler IV/039; ~ engeli IV/207, IV/208; ~ hayatı IV/037, IV/155; ~ teklif etme IV/220; ~ türleri IV/065, IV/069; ~te aile büyüklerinin onayını alma IV/055, IV/065, IV/070; ~ten uzak durma IV/013, IV/035, IV/036, IV/038, IV/069
evrensel değerler IV/528
Evs b. Sâmit (Ş.) IV/167
Evs kabilesi (K.K.) IV/308, IV/359, IV/442, IV/511
Eyle (Y.M.) IV/372
Eyyub Peygamber (Ş.) IV/274
eziyet etme IV/161, IV/183, IV/302, IV/337, IV/339, IV/426, IV/455

F
fahişe IV/046
Fahr-i Kâinât (L.) IV/103, IV/376
faiz: ~ alma IV/523; ~ ve rüşvet IV/374; ~ yasağı IV/332; ~den uzak kalmak IV/333
fakir: ~ bedeviler IV/327; ~ sahâbîler IV/048; ~ sahâbîler ⇒ Abdullah b. Mes'ûd IV/248 ⇒ Ebû Hadred; ~i doyurma IV/293
farklı: ~ din mensupları IV/059, IV/187, IV/341, IV/350; ~ düşünme IV/221
farklılıkların doğal karşılanması IV/157
Farsça IV/442, IV/493
Farslılar (K.K.) IV/318
farz ibadetler IV/035
fâsıklıkla suçlama IV/350
Fâtıma bnt. Ebû Hubeyş (Ş.) IV/246
Fâtıma bnt. el-Esved (Ş.) IV/412
Fâtıma bnt. Kays (Ş.) IV/196, IV/237, IV/268
fayda: ~ vermeyen ilim IV/188; ~sı kesintisiz devam eden sadaka IV/188
fazilet şehri (Y.M.) IV/124
faziletli davranışlar IV/332; ~ ⇒ abdest tazeleme IV/473
Faziletoğulları (L.) IV/124
fe'y IV/488
fedakârlık IV/016, IV/057, IV/157, IV/187, IV/231, IV/353, IV/369, IV/409
Fedâle b. Ubeyd (Ş.) IV/471
Fedek (Y.M.) IV/440; ~ Yahudileri IV/440
Ferve b. Nüfâse el-Cüzâmî (Ş.) IV/375
feryat: ~ figan etmek IV/325, IV/331; ~ ile ağıt yakmak IV/228
fesat çıkarma IV/091
fethedilen bölgeler (Y.M.) IV/395
Fetih senesi IV/237
Feyrûz ed-Deylemî (Ş.) IV/058
fıkıh kitapları IV/090
fırtına IV/515
fıtrat: ~ üzere doğma IV/017, IV/141, IV/145; ~tan olan şeyler ⇒ avret bölgesindeki kılları temizlemek IV/113
fıtrî: ~ davranış ⇒ bedenin örtülmesi IV/257 ⇒ memleket sevgisi; ~ ihtiyaçları yok saymak IV/036
fidye alma IV/502
Fihroğulları (K.K.) IV/502
fiilî cihad IV/475
Filistin (Y.M.) IV/452; ~ valisi IV/452
Firdevs (Y.M.) IV/522; ~ cenneti IV/522
fîsebîlillâh IV/489
fiten IV/013, IV/018, IV/236, IV/281, IV/307, IV/339, IV/341, IV/397, IV/400, IV/401, IV/425, IV/429, IV/461, IV/469, IV/473, IV/477, IV/489
fitne IV/221; ~ ile ilişkilendirilen konular ⇒ akrabalık bağlarını koparma IV/194 ⇒ askerleri kışlalarda uzun süre tutma
fizikî şiddet uygulamak IV/158, IV/161
fiziksel: ~ güzellik IV/038; ~ taciz IV/455
fuhşa zorlama IV/029
fuhuş IV/281
fütursuzca eğlenmek IV/075

G
gâib IV/521
ganimet elde etmek için savaşmak IV/481
gazâ IV/511
gazilik IV/512, IV/513
Gazzâlî (Ş.) IV/102
gece: ~ gündüz demeden namaz kılmak IV/423; ~ namaz kılma IV/035, IV/423; ~leri sabaha kadar namaz kılmak IV/099; ~leyin kadınların mescide gitmesi IV/217, IV/229; ~nin tamamını ibadetle geçirme IV/035
geçici nikâh IV/059
geçimsizlik IV/169, IV/170, IV/171, IV/175
geçmiş günahların bağışlanması IV/384

gelenekler IV/112, IV/113, IV/205, IV/235, IV/249, IV/258, IV/329, IV/333, IV/516
gelin: ~ odası IV/078; ~i süslemek IV/078
gelmeyene gitme IV/303, IV/352
gemi hadisi IV/305, IV/306, IV/397
genç: ~ kızların örtünmesi IV/257; ~ sahâbîler ⇒ Abdullah b. Abbâs (Ş.) IV/038, IV/038, IV/103, IV/271, IV/284, IV/349, IV/423; ~ sahâbîler (Ş.) IV/066; ~lerin evlenmesi IV/021, IV/037, IV/079; ~lerin evlilik hayatı IV/037
gerçek: ~ müflis IV/421; ~ mümin IV/091
gereksiz harcama IV/079
gevezelik IV/307
gıybet IV/085, IV/090, IV/091
giyinmenin amacı IV/262
gizli: ~ dost tutmak IV/049, IV/059; ~ hâlleri araştırma IV/085, IV/091, IV/092; ~ nikâh IV/067; ~ce başkasının evinin içini gözetlemek IV/090, IV/092, IV/308
göğün yükseltilmesi IV/409
gön(ü)l: ~ almak IV/320, IV/340, IV/369; ~ü zengin olma IV/371; ~ huzuru IV/070, IV/415; ~ kazanmak IV/376, IV/408, IV/440; ~ler Sultanı (L.) IV/373; ~leri fethetmek IV/440, IV/450; ~leri İslâm'a ısındırma IV/375, IV/506
görenek IV/256, IV/328
görev: ~ istismarı IV/374; ~ talebinde bulunma IV/393, IV/394; ~i kötüye kullanma IV/375
görme engelli sahâbîler ⇒ Abdullah b. Zâide (Ş.) IV/07
görünmeyen ordular IV/515
gösteriş: ~ için savaşma IV/481, IV/483, IV/489, IV/526; ~ yapma IV/339, IV/481; ~ten kaçınma IV/113
göz: ~leri haramdan sakınma IV/037, IV/088, IV/214, IV/259, IV/261, IV/304; ~ü haramdan çevirmek IV/026, IV/027, IV/033, IV/037; ~ü haramdan korumak IV/021
Gurâb (L.) IV/122
Gurâb IV/122
gusletme IV/103
güçlü bir kimsenin hırsızlık yapması IV/395
güçsüz bir kimsenin hırsızlık yapması IV/413
güler yüzlülük IV/019, IV/187, IV/318, IV/321, IV/352, IV/455
günah: ~ işlenmesine engel olma IV/308; ~ kapsamına giren davranışlar IV/131, IV/131, IV/131, IV/159, IV/176 ⇒ intihar, IV/179, IV/179, IV/179, IV/182, IV/343, IV/343, IV/343; ~a öncülük etme IV/316; ~ların bağışlanmasına vesile ⇒ "Lâ ilâhe illâllahü vahdehû lâ şerîke leh, lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr" demek IV/281 ⇒ komşu tarafından hayırla yâd edilme, IV/425 ⇒ Allah yolunda öldürülme, IV/524, IV/525
gündüz uykusu IV/025
güven vermek IV/350
güvence: ~ verilen bir kimseyi öldürmek IV/237, IV/433, IV/442, IV/491; ~ verme IV/237
güvenli olmayan çöl yolları IV/227
güvenlik vergisi IV/435
güzel: ~ ahlâk IV/048, IV/093, IV/299, IV/304, IV/321, IV/354, IV/455; ~ ahlâk aşılama IV/029; ~ ahlâk sahibi kişiler IV/048; ~ bakıp güzel görme IV/125; ~ işe öncülük etme IV/323, IV/327; ~ isim vermek IV/017, IV/107, IV/111, IV/117, IV/123, IV/124, IV/125, IV/424; ~ koku sürmek IV/101; ~ koku sürünmek IV/099; ~ kokulu ızhır otu IV/075; ~ konuşma IV/187; ~ söz IV/029, IV/185, IV/283, IV/304, IV/316, IV/364; ~ terbiye vermek IV/150; ~e bakmak sevaptır. IV/262
güzellik şehri (Y.M.) IV/124

H

Habbâb b. Eret (Ş.) IV/384, IV/451
Habeş asıllı sahâbîler ⇒ Bilâl b. Rebâh (Ş.) IV/213 ⇒ Hayber Yahudilerinden Âmir'in kölesi Yesâr (Ş.), IV/400
Habeşistan (Y.M.) IV/206, IV/227, IV/235, IV/475; ~ muhacirleri IV/206, IV/235
Habîb (L.) IV/124
Habîbe bnt. Sehl (Ş.) IV/155, IV/170
Hâbil (Ş.) IV/027, IV/449
Habrü'l-Ümme (L.) IV/271
hac: ~ ibadeti IV/307, IV/330, IV/456, IV/479; ~ menâsiki IV/330; ~ca gelenlere su verme IV/480
Haccâc b. Haccâc el-Eslemî (Ş.) IV/203, IV/207
hacı: ~lara saygı gösterme IV/330; ~lara su verme IV/331, IV/480
hacim: ~ ölçüsü IV/316; ~ ölçüsü birimi IV/316
haddi: ~ aşanlar IV/067; ~ aşma IV/199, IV/428
hadımlaştırma IV/036, IV/066
hadira IV/123
hadis: ~ eserleri IV/155; ~ kaynakları IV/330; ~ kitapları IV/090, IV/171, IV/181; ~ râvileri IV/249; ~in sebeb-i vürûdu IV/197
hadisçiler IV/330
Hadramevt (Y.M.) IV/451
hak IV/422; ~ arama IV/428; ~ ihlali IV/428; ~ ihlâlinin önüne geçme IV/427; ~ kavramı IV/422; ~ ve eşitlik esasları IV/415; ~ ve hukuka saygı IV/427; ~ ve sorumluluk bilinci IV/427; ~ ve sorumluluklar IV/162, IV/194, IV/309; ~ ve yükümlülükler IV/101; ~-bâtıl mücadelesi IV/428
hakaret etmek IV/155, IV/182, IV/236, IV/321, IV/450, IV/451, IV/453, IV/455
hakem ⇒ aile huzursuzluklarında IV/175 ⇒ Akra' b. hâbis, IV/503
Hakem b. Ebu'l-Âs (Ş.) IV/090
Hakîm b. Hızâm (Ş.) IV/447, IV/452
hâkimin tarafsız davranması IV/414
hakka tecavüz IV/427
hakkı: ~ çiğnemek IV/410; ~ savunmak IV/429; ~ söylemek IV/400, IV/425
haksız: ~ kazanç IV/427; ~ yere öldürmek IV/443, IV/527
haksızlık(ğ): ~ yapanlar IV/421; ~ı önlemek IV/056, IV/423; ~ etme IV/410, IV/419, IV/428, IV/429; ~ yapmama IV/421; ~lara göz yummak IV/400
Hâlid (L.) IV/121
Hâlid b. Velîd (Ş.) IV/119, IV/153, IV/159
halifelik IV/452
halil İbrahim sofrası IV/026
hâline şükretme IV/384
halk: ~a kötü davranma IV/396; ~a zulüm ve işkence yapma IV/393
hamile kadının iddeti IV/173
hamiyyetü'l-câhiliyye IV/329
Hamza (Hz.)'nın kızı Ümâme (Ş.) IV/197, IV/206

hanım: ~ını dövmek IV/153, IV/158; ~ların eğitimi IV/234, IV/247
hanîn IV/291
Hansâ' bnt. Hizâm (Ş.) IV/069
Harâm b. Milhân (Ş.) IV/523
haram: ~ aylarda kan akıtmama IV/124; ~ yemek IV/469; ~a bakmak IV/037, IV/088, IV/304, IV/428
harb IV/123, IV/125; ~e IV/503, IV/523
Hâricîler IV/485
Hâris b. Fihroğulları (K.K.) IV/502
Hâris b. Kâ'boğulları (Ş.) IV/119
Hârise b. Mudarrib (Ş.) IV/384
Hârise b. Nu'mân (Ş.) IV/248
Harmele b. Abdullah (Ş.) IV/464
harp meydanında öldürülmek IV/527
harre Vakası IV/485, IV/491
Harun (Ş.) IV/025, IV/121; ~'un kız kardeşi (Ş.) IV/121
harûrîler IV/485
Has'am kabilesi (K.K.) IV/246
hasene IV/273, IV/274
haset IV/320, IV/362; ~ etmemek IV/085, IV/090, IV/303, IV/313, IV/320; ~ler IV/352, IV/369, IV/376
Hassân b. Sâbit (Ş.) IV/269, IV/477
hasta: ~ ziyareti IV/073, IV/080, IV/208, IV/233, IV/299, IV/303, IV/352, IV/357, IV/379, IV/382, IV/383, IV/386, IV/495, IV/500; ~ ziyaretinin âhireti hatırlatması IV/386
hastalığın tedavi edilmesi IV/240
hastaya dua etme IV/383
hasûme IV/331
Hâşimoğulları (K.K.) IV/237
Havle bnt. Hakîm (Ş.) IV/099, IV/301
Havle bnt. Sa'lebe (Ş.) IV/167
Havva (Ş.) IV/026, IV/027, IV/183, IV/214, IV/215, IV/255
havz-ı Kevser IV/400
hayâ IV/060, IV/068, IV/069, IV/255; ~ duygusu IV/257; ~ imandandır IV/455
hayâsızlık IV/067, IV/173, IV/306
hayat: ~ hakkı IV/424, IV/425, IV/437; ~a küsme IV/272; ~ın fitnesi IV/277, IV/280; ~ın mahremiyeti IV/091, IV/092; ~ını ilme vakfetme IV/038
Hayber (Y.M.) IV/059, IV/063, IV/066, IV/208, IV/232, IV/233, IV/440; ~ Gazvesi IV/233; ~ günü IV/059, IV/063, IV/066; ~ Savaşı IV/066; ~ Yahudileri IV/440; ~'in fethi IV/208
haydutluk IV/443
hayır: ~ duada bulunmak IV/137, IV/216, IV/360; ~ söylemek IV/337, IV/339; ~la yâd etmek IV/316, IV/342; ~lı bir evlât yetiştirmek IV/018; ~lı evlât IV/016, IV/187
hayız: ~ süresi IV/155; ~ veya temizlik müddeti bekleme IV/173; ~lı ile cinsel ilişki IV/102
hayra: ~ çağırma IV/127, IV/468; ~ vesile olma IV/465
hays IV/080, IV/371
haysiyet IV/159, IV/437; ~ini çiğnemek IV/437; ~ini korumak IV/262, IV/408, IV/500
hayvan: ~ hakları IV/427; ~ kesmek IV/457; ~a eziyet IV/428; ~ları hedef tahtası yapmak IV/456
Hazn (L.) IV/123
Hazrec kabilesi (K.K.) IV/308, IV/359, IV/442, IV/511
Hazrecliler IV/167
hediye: ~ adı altında rüşvet IV/396; ~ almak IV/396; ~ vermek IV/367, IV/369, IV/373, IV/375, IV/376; ~de kusur aramak IV/370; ~yi kabul etmek IV/369, IV/370, IV/374; ~yi küçük görmek IV/370; ~yi reddetmemek IV/367, IV/370
hediyeleşmek IV/316, IV/365, IV/369, IV/370, IV/371, IV/373, IV/374, IV/376, IV/395
helâk olmak IV/159, IV/198, IV/397, IV/413
helake sürükleyecek günahlar IV/463
helâlleşmek IV/419, IV/428
Hemmâm (L.) IV/121
Hendek Savaşı IV/233, IV/381, IV/440, IV/491, IV/503
her gün oruç tutmak IV/424
hesap(b): ~ günü IV/413, IV/429; ~ ve ceza gününü yalanlayan IV/292; ~a çekme IV/353
hevâ ve hevesine uymak IV/399
Hevâzin (K.K.) IV/407, IV/481, IV/501; ~liler (K.K.) IV/407, IV/501
heyetler IV/119, IV/237, IV/376; ~ yılı IV/435
Hıristiyan: ~ mezhepler IV/169; ~ları dost edinmek IV/350
hırs IV/375, IV/393, IV/450
hırsızlık yapmak IV/223, IV/228, IV/246, IV/395
hırsların esiri olmak IV/393
hibe etmek IV/497, IV/505, IV/509, IV/514
hicab âyeti IV/087, IV/259
Hicaz Bölgesi (Y.M.) IV/078
Hidayet: ~ vadisi (Y.M.) IV/123; ~e erdirmek IV/480; ~e ermek IV/181
hikmetli sözler IV/234
hilm IV/370
Hind (Ş.) IV/047, IV/330
Hint Yarımadası (Y.M.) IV/025
Hîre (Y.M.) IV/238
hisbe teşkilatı IV/234, IV/468
Hişâm (Ş.) IV/122
Hişâm b. Hakîm (Ş.) IV/447, IV/452, IV/466, IV/468
Hişâm b. Hakîm b. Hızâm (Ş.) IV/447, IV/452, IV/466, IV/468
Hişan b. Urve (Ş.) IV/282
hizmetçiler IV/013, IV/019, IV/029, IV/158, IV/159, IV/160, IV/162, IV/219, IV/259, IV/271, IV/305, IV/316, IV/320, IV/447, IV/453, IV/454, IV/503, IV/509, IV/514
hizmetler IV/167, IV/399
hizmet-liyakat prensibi IV/409
hor görme IV/148
horlamak IV/138, IV/218
hoşgörü IV/139, IV/148, IV/161, IV/175, IV/185, IV/320, IV/352, IV/437, IV/443, IV/449, IV/467, IV/499
Hubâb (L.) IV/122
Hubeyş (Ş.) IV/246
Hudeybiye (Y.M.) IV/439; ~ Antlaşması IV/126, IV/195, IV/227, IV/440; ~ Barış Antlaşması IV/048, IV/439, IV/440; ~ günü IV/441
hukuk: ~ düzenlemeleri IV/408; ~ kaidelerinin doğuşu IV/328; ~ karşısında eşitlik IV/408, IV/409; ~ kurulları IV/328; ~a riayet IV/428, IV/500; ~a saygı IV/427
hukuksuzluk IV/427
Humeyd (Ş.) IV/517
humus IV/501
Huneyn savaşı IV/126, IV/232, IV/376, IV/408, IV/481, IV/500
huriler IV/525
husumet IV/016, IV/182, IV/359, IV/415
hutbe IV/019, IV/364
hutbetü'l-hâce IV/077
Huveylid b. Amr el-Kâ'bî (Ş.) IV/339
huy güzelliği IV/038
Huzeyfe (Ş.) IV/013

Huzeyfe b. el-Yemân (Ş.) IV/233, IV/461, IV/491
huzurlu aile IV/219
hükmü'l-câhiliyye IV/329
hür irade IV/065
hürmetsizlik IV/182
hürriyet: ~ine kavuşma IV/208; ~ini kazanmak IV/500; ~ini satın alma IV/422

I
ırk IV/409, IV/413, IV/436, IV/437, IV/443; ~ ayırımı IV/145, IV/424, IV/443; ~ farkı IV/140
ırkçılık IV/489
ırz: ~a geçmek IV/450; ~ın dokunulmazlığı IV/438; ~ını korumak IV/039, IV/067, IV/088, IV/232, IV/259
ıslah etmek IV/468
ızhır otu IV/075

İ
ibadet: ~ esnasında örtünme IV/258; ~lerde aşırılık IV/099
ibadetgâh IV/149; ~ları yakmak IV/428
İbn Hübeyre (Ş.) IV/237, IV/441
İbn Şihâb ez-Zührî (Ş.) IV/061
İbn Teymiyye (Ş.) IV/038
İbnü'l-Arika (Ş.) IV/503
İbnü'l-Cevzî (Ş.) IV/102, IV/273
İbnü'l-Lütbiyye (Ş.) IV/374, IV/396
icabet etmek IV/216, IV/269, IV/369
icap IV/067
icâre IV/016, IV/159, IV/341, IV/369, IV/374, IV/394, IV/403, IV/410, IV/411, IV/421, IV/480
İçki IV/075, IV/076, IV/099, IV/125, IV/385; ~ içmek IV/075, IV/099, IV/385
idareci: ~de adelet IV/395; ~ler IV/385, IV/389, IV/392, IV/394, IV/395, IV/398, IV/399, IV/400, IV/401, IV/452, IV/453; ~lerin seçimi IV/392, IV/393, IV/396; ~ye itaat etmek IV/399, IV/401
idarecilik(ğ) IV/236, IV/391, IV/392, IV/393, IV/394, IV/396; ~in bir emanet oluşu IV/392; ~ arzusu IV/393; ~ teklif edilen kişinin IV/394
idari görev IV/391
iddet: ~ beklemek IV/059, IV/167, IV/173, IV/174; ~ bekleyen kadına evlilik teklifi yapılması IV/173; ~ dönemi IV/172; ~ müddetini geçirme IV/268; ~ müddetini tamamlama IV/196; ~ süresi IV/059, IV/172, IV/173; ~in hikmeti IV/173
ideal: ~ aile IV/089; ~ evlilik IV/039
ideoloji IV/169
iffet IV/036, IV/037, IV/060, IV/069; ~i korumak IV/026, IV/027, IV/033, IV/037, IV/262; ~ini korumak için evlenmek IV/037; ~li hayat sürmek IV/036; ~li bir toplum oluşturmak IV/039; ~li kadınlar IV/049, IV/059; ~li olmak IV/029, IV/036, IV/037
iffetsizlik IV/046, IV/102, IV/156
iflas etme IV/421
iftira: ~ atmak IV/294, IV/421; ~ etmek IV/176; ~ etmemek IV/228
ihanet etmek IV/492, IV/515
ihtilâfların çözümü IV/328
ihtiyaç sahibine yardım IV/317
İhtiyarlara hürmet IV/284
iki: ~ âdil şahit IV/057; ~ ay oruç IV/168; ~ defa emmek IV/207; ~ güzellikten biri IV/512, IV/521; ~ insanın arasını açmak IV/442; ~ kız kardeş ile evlenmek IV/058, IV/068; ~ kişinin arasını düzeltmek IV/442; ~ kuşaklı (L.) IV/195; ~ şahit IV/057
İkinci Akabe Biati IV/232, IV/475
İkiyüzlü insanlar IV/351
ikiyüzlülük IV/307
ikram: ~ edilen şeyi küçümsemek IV/337, IV/340; ~ etmek IV/269, IV/330, IV/337, IV/339, IV/340; ~da bulunmak IV/284, IV/369; ~ın küçümsenmemesi IV/340
ilaçlar IV/233
ilâhî: ~ adalet IV/274; ~ irade IV/157, IV/273, IV/385; ~ kanunlar IV/280
ilâhlar IV/451
ilân şartı IV/067
ilham IV/328
ilim: ~ öğrenmek IV/240; ~ sahipleri IV/306, IV/394; ~ tahsili IV/234; ~le meşgul olma IV/249
ilk: ~ Akabe Biati IV/475; ~ ganimet malı IV/501; ~ halifeler IV/409; ~ Müslümanlar IV/099, IV/195, IV/369
iltimas maksadıyla hediye IV/374
iman: ~ın yetmiş küsur şubesi IV/303; ~ını artırma IV/511; ~ını tehlikeye atma IV/307
imâre IV/480
İmrân Ailesi (Ş.) IV/015, IV/451
İmrân b. Husayn (Ş.) IV/271
imtihan: ~ vesilesi IV/133, IV/146, IV/219; ~a çekilmek IV/274
inanç(c): ~ özgürlüğü IV/437, IV/476; ~a saygısızlık IV/321; ~lara saygı IV/437; ~sız erkeklerle evlenme IV/059; ~sızlar IV/291
İncil (K.) IV/528
incitici: ~ söz söylemek IV/155; ~ şakalaşma IV/353
incitmeme IV/260
infakta bulunma IV/248, IV/500
inkâr: ~ edenler IV/350, IV/428, IV/485, IV/492, IV/500; ~ edenlerle çarpışmak IV/485, IV/492; ~ etmek IV/129, IV/136
inkârcılarla dostluk IV/350
insan: ~ fıtratı IV/050, IV/068, IV/100, IV/113, IV/437; ~ hakları IV/216, IV/409, IV/422, IV/423; ~ hayatını mukaddes oluşu IV/443; ~ haysiyetini koruma IV/500; ~ onuru IV/160, IV/492, IV/504, IV/506; ~ onuruna yakışmayan davranışlar IV/492; ~ onurunun dokunulmazlığı IV/382; ~ öldürme IV/504; ~ saygınlığının korunması IV/125; ~ yaratılışı IV/329; ~ yetiştirmek IV/146; ~a saygı IV/317; ~ca yaşam IV/443; ~ca yaşama hakkı IV/216; ~ın doğuştan sahip olduğu en önemli hakkı IV/424; ~ın nefsi ile olan cihadı IV/476; ~ın varlık sebebi IV/424; ~ın yaratılış gayesi IV/424; ~ın yaratılışı IV/255; ~î erdemler IV/409; ~î muamele IV/499; ~lar arası ilişkiler IV/318, IV/351, IV/463; ~lar arasında adaletin tesis edilmesi IV/409; ~lar arasında hüküm verme IV/392; ~lar arasında sevgi IV/374; ~lar arasındaki sevgiyi pekiştirmek IV/362; ~lara karşı güzel muamele IV/450; ~lara merhamet IV/159; ~lara zulmetme IV/321; ~lardan uzakta hayat sürmek IV/301; ~ları arkadan çekiştirme IV/455; ~ları islâm'a davet IV/267; ~ları sözle incitmek IV/455; ~ları uyarmak IV/437; ~ların birbirlerine zulmetmesi IV/159; ~ların en hayırlısı IV/249, IV/304, IV/315; ~ların en kötüsü IV/102, IV/297, IV/303; ~ların en sevimlisi IV/408; ~ların ihtiyacını giderme IV/079; ~ların mahrem hâllerini

öğrenme IV/308; ~ların onurunu rencide etmek IV/455; ~larla alay etmek IV/455
insanlarla yakınlık kurmak IV/299, IV/309, IV/311, IV/316, IV/345, IV/349
insanlık(ğ): ~ değerleri IV/493; ~ın selâmeti IV/438; ~ onuru IV/139, IV/215
insanoğlu: ~ için ilk yasak IV/214; ~nun zaafları IV/219
internet IV/092, IV/479
intihar IV/039, IV/482; ~ saldırıları IV/482
intikam alma IV/171, IV/415, IV/492
inzivaya çekilmek IV/307
ipek: ~ kaftan IV/372; ~li kumaş IV/260, IV/372
iradesinin hür olması IV/173
İran (Y.M.) IV/236, IV/372, IV/487; ~ kaleleri IV/487; ~ Kisrâsı IV/236, IV/372
İranlılar IV/103, IV/236, IV/442, IV/487, IV/493
irşad IV/329, IV/477; ~ etmek IV/267; ~ faaliyetleri IV/477
İsa Peygamber (Ş.) IV/121, IV/169
îsâr IV/369
isim: ~ koymak IV/111, IV/124, IV/137; ~ vermek IV/123, IV/125; ~leri değiştirme IV/111
İslâm: ~ aile yapısı IV/168; ~ âlimleri IV/038; ~ daveti IV/236, IV/438; ~ dışı davranışlar IV/029, IV/131, IV/138, IV/147, IV/158, IV/161, IV/165, IV/169, IV/277, IV/284, IV/325, IV/331, IV/461, IV/465; ~ düşmanları IV/477; ~ düşüncesi IV/422; ~ edebiyatı IV/193; ~ geleneği IV/250; ~ hukukçuları IV/328; ~ kardeşliği IV/351; ~ kültürü IV/361, IV/422; ~ medeniyeti IV/124; ~ öncesi Arap toplumu IV/080, IV/087, IV/359; ~'a davet IV/119, IV/236, IV/319, IV/435, IV/437, IV/487, IV/490; ~'a davet mektupları IV/236, IV/437; ~'a girmek IV/267, IV/490; ~'a ısındırmak IV/375, IV/376, IV/407, IV/408; ~'ı kabul etme IV/375, IV/437; ~'ı kabul etmeme IV/435; ~'ı yanlış tanıtma IV/478; ~'ı zor ve baskı ile yaymak IV/440; ~'ın genel ilkeleri IV/332; ~'ın hâl ile anlatılması IV/477; ~'ın ruhuna ters düşmemek IV/333; ~'ın temel ilkeleri IV/194, IV/330, IV/493
ismiyle hitap etme IV/352
israf: ~ etmemek IV/294; ~ ve gösterişten kaçınma IV/113; ~tan kaçınmak IV/079
İsrâiloğulları (K.K.) IV/230, IV/270, IV/449, IV/463, IV/469
isteyen: ~e vermek IV/367; ~lerin boş çevrirmeme IV/313, IV/317
istiğfar IV/277, IV/285
istihbarat IV/491
istikamet IV/283
istiklâl IV/479, IV/481
istila IV/469, IV/489
istismar etme IV/055, IV/160, IV/281
istişare: ~ eden IV/397; ~ etmek IV/174, IV/397, IV/502
isyan IV/122, IV/399
iş ahlâkı IV/093
işaret parmağı IV/287, IV/289, IV/293
işçiler IV/306
işkence: ~ etmek IV/153, IV/159, IV/439, IV/447, IV/452, IV/505; ~ görmek IV/450; ~ ve baskı yapmak IV/450; ~den uzak durmak IV/492; ~ye maruz kalmak IV/450
işveren IV/306, IV/411, IV/414
itaatin sınırı IV/400
İtbân b. Mâlik (Ş.) IV/269
itibarı zedelememe IV/216
itidal üzere olmak IV/415
iyi: ~ arkadaş IV/347, IV/350; ~ eş IV/217; ~ geçim IV/425; ~ hanım IV/217; ~ huylu ve hayırlı hanımlar IV/220; ~ komşu IV/339; ~ komşuluk IV/299, IV/304; ~ niyet IV/079, IV/175, IV/364, IV/370, IV/455
iyilik(ğ)e: ~ çağırma IV/465; ~e davet IV/304; ~e iyilikle karşılık verme IV/198; ~e öncülük etme IV/327; ~e teşvik IV/466, IV/467; ~i emretmek IV/013, IV/018, IV/234, IV/461, IV/463, IV/464, IV/466, IV/468, IV/476; ~i tavsiye IV/091, IV/183, IV/464, IV/465, IV/466, IV/467, IV/468, IV/469, IV/470; ~i teşvik IV/464, IV/468, IV/469; ~i yaymak IV/234

K

Kâ'b b. Mâlik (Ş.) IV/271, IV/477, IV/511
Kâ'b b. Ucre el-Ensârî (Ş.) IV/400
Kâ'b b. Züheyr (Ş.) IV/375
Kâ'boğulları (K.K.) IV/119
kaba davranışlarda bulunmak IV/320
kaba davranmak IV/198
kabalık IV/182, IV/445
Kâbe IV/122, IV/330; ~'ye yürüyerek gitmeyi adama IV/447; ~'yi çıplak olarak tavaf IV/257
Kâbil (Ş.) IV/027, IV/437, IV/449
kabilelere ayrılma IV/240, IV/301, IV/315
kabir azabı IV/277, IV/280, IV/525
kadın: ~ erkek ilişkileri IV/258; ~ hükümdar IV/236; ~a el kaldırmak IV/158, IV/219; ~a karşı şiddet IV/155, IV/156, IV/218; ~a ters yoldan yaklaşmak IV/102; ~ı meta olarak görme IV/067; ~ın boşama yetkisi IV/169; ~ın fikrini almak IV/220; ~ın hakkı IV/057; ~ın hakkına el uzatılması IV/218; ~ın hakları IV/289, IV/295; ~ın kocası üzerindeki hakkı IV/016, IV/035, IV/410, IV/419; ~ları sosyal hayattan uzaklaştırmak IV/238; ~ların ayaklarını yere vurması IV/259; ~ların cemaate katılmaları IV/306; ~ların cemaatle namaza katılmaları IV/305; ~ların eğitimi IV/216, IV/234, IV/246, IV/247, IV/248, IV/250; ~ların eş seçimi IV/065; ~ların ilim tahsili IV/234; ~ların mescide gelmeleri IV/247; ~ların mescide gelmesi IV/229, IV/230, IV/247
kadife IV/075, IV/217
Kâdisiyye (Y.M.) IV/268
kâfilü'l-yetîm IV/295
kâfur IV/504
kâhin IV/331
kapalı mekanda gusletmek IV/253, IV/257, IV/258
Kayle (Ş.) IV/234
Kayyûm (Ş.) IV/120
kedicik babası (L.) IV/126, IV/457
kelime-i tevhid IV/481, IV/526
kendi: ~ni Allah yoluna adama IV/511; ~ni Allah'a adma IV/521; ~ni düzeltme IV/360, IV/466; ~ni düzeltmelidir IV/469; ~ni ibadete vermek IV/301; ~sini hadımlaştırma IV/036; ~sini ibadete öylesine adamıştı IV/035; ~sini ibadete vererek dünyadan el etek çektiğini IV/419; ~sini ibadete verip ailesini ihmal ettiği IV/301
Kenzü'l-ummâl (K.) IV/291
Kerîme bnt. el-Mikdâd (Ş.) IV/234
kerm IV/125
kertenkele IV/372

kesin bilgi IV/329
Kıbrıs Seferi IV/505
kına IV/100
kıraat IV/140
kırıcı: ~ davranma IV/157; ~ söz IV/155; ~ ve incitici söz söylememiştir IV/155; ~ ve kötü söz IV/157
kısas IV/421, IV/453
kısırlık IV/169
kıssa IV/270
kıtlık IV/208, IV/317
kıyâme IV/195, IV/199, IV/256, IV/302, IV/313, IV/316, IV/320, IV/321, IV/359, IV/362, IV/371, IV/384, IV/421
kıyamet: ~ alâmetleri IV/199, IV/339, IV/340, IV/362; ~ günü IV/016, IV/017, IV/019, IV/031, IV/036, IV/041, IV/046, IV/083, IV/085, IV/089, IV/091, IV/097, IV/101, IV/102, IV/107, IV/111, IV/117, IV/122, IV/124, IV/129, IV/136, IV/137, IV/146, IV/153, IV/158, IV/159, IV/182, IV/193, IV/216, IV/277, IV/282, IV/289, IV/293, IV/307, IV/349, IV/351, IV/376, IV/382, IV/391, IV/392, IV/398, IV/410, IV/421, IV/427, IV/454, IV/467, IV/480, IV/497, IV/505, IV/507, IV/513, IV/514, IV/515, IV/523, IV/526; ~ ne zaman kopacak IV/392; ~in kopması IV/256, IV/422; ~in ne zaman kopacağı IV/349
kız: ~ çocuğunu bağrına basan ve geçimini üstlenen aile IV/017; ~ çocukları IV/131, IV/136; ~ çocuklarını diri diri gömme IV/454; ~ çocuklarını öldürme IV/160; ~ çocuklarının izni olmadan evlendirilmeleri IV/056; ~ erkek ayrımı yapmak IV/017; ~ evlâdı büyütme IV/136; ~ isteme IV/076; ~ isteme merasimi IV/077; ~ kaçırma IV/069; ~ı olacağı müjdelendiğinde IV/136; ~ı olunca öfkeden yüzünün kapkara kesilmesi IV/017; ~ını güzelce yetiştiren anne baba IV/136
kibar olmak IV/217, IV/452
kibir IV/122, IV/127, IV/134, IV/194, IV/307, IV/351, IV/389, IV/395
kifl IV/295
kifleyn IV/295
kilitli kalpler IV/376
kimsesiz IV/056, IV/140, IV/216, IV/450; ~e çıkma IV/305; ~lik IV/293
kin: ~ beslemek IV/085, IV/090, IV/320; ~ ve nefret IV/303
kişilik hakları IV/089
kişisel intikam IV/415
Kitâb-ı Mukaddes IV/169, IV/214, IV/217, IV/504
koku sürünmeme IV/247
koltuk altını temizlemek IV/113
komşu: ~ ile imtihan IV/341; ~ ile sınanma IV/013, IV/018; ~ seçimi IV/343; ~larla iyi ilişki IV/376; ~ların davetleri IV/341; ~ların en hayırlısı IV/342, IV/347; ~ların hakları IV/426; ~larına karşı böbürlenme IV/339; ~nun evi veya tarlasını satın almada öncelik hakkı IV/426; ~nun eziyetine sabretme IV/341; ~nun gözetilip kollanması IV/343; ~nun gözetilmesi IV/340; ~nun hak ve hukukta önceliği IV/341; ~nun karısı ile zina etme IV/131, IV/343; ~nun verdiği şeyi küçük görme IV/367, IV/370; ~su açken karnını doyuran IV/341; ~su açken tok yatan IV/340, IV/470; ~su tarafından hayırla yâd edilme IV/342; ~su yardım talep ettiğinde onu geri çevirmeme IV/343; ~suna eza veren şahıs IV/339; ~suna eziyet eden kimse IV/340; ~ya eziyet etme IV/337, IV/339, IV/426; ~ya eziyet verme IV/341; ~ya güzel davranma IV/340, IV/342; ~ya ikram etmek IV/340; ~ya iyilik yapma IV/340; ~ya karşı dürüst olma IV/340; ~ya yapılan eziyet IV/339; ~ya zarar verme IV/342; ~yla iyi ilişkileri sürdürme IV/341; ~yu öncelemek IV/342; ~yu rahatsız etme IV/339, IV/340
komşuluk: ~ hakkı IV/342; ~ hakları IV/426; ~ ilişkileri IV/092; ~ ilişkilerinin zarar görmesi IV/092; ~tan kaynaklanan öncelik hakkı IV/341
komutanına: ~ isyan IV/483, IV/489; ~ itaat IV/483, IV/489
konuşmalara kulak kabartmak IV/085, IV/090, IV/091
kordon IV/184, IV/193
korkaklık IV/492
kör IV/193, IV/270
kötü: ~ alışkanlıklara yönelme IV/175; ~ anlam taşıyan isimler IV/127; ~ arkadaş IV/308, IV/347, IV/350; ~ davranışa ön ayak olma IV/323, IV/327; ~ gelenek başlatma IV/316; ~ çağrışım yapan isimler IV/111, IV/122; ~ duygular IV/153, IV/157, IV/165, IV/174; ~ eş IV/028; ~ huylu IV/394; ~ muamele IV/160, IV/161, IV/175, IV/396; ~ söz IV/157, IV/221, IV/455; ~ sözlü IV/157; ~ zan IV/093
kötülemek IV/124, IV/211, IV/215
kötülük(ğ): ~lerden alıkoymak IV/036; ~e öncülük etmek IV/327; ~ü engellemek IV/470; ~ü iyilikle defetmek IV/351; ~ü önlemek IV/467; ~lerden sakındırıp kendi yapmak IV/467; ~lerden sakındırmak IV/013, IV/018, IV/091, IV/234, IV/304, IV/461, IV/464, IV/465, IV/466, IV/467, IV/468, IV/469, IV/470, IV/476; ~ten alıkoymak IV/234, IV/428, IV/464, IV/466; ~ten men etmek IV/306; ~ten rahatsızlık duymamak IV/465; ~ten uzak durmak IV/461; ~ten uzaklaştırmaya çalışmak IV/467; ~ten vazgeçmek IV/463
Kubâ (Y.M.) IV/109, IV/227
kul: ~ borcu IV/513; ~ hakkı IV/104, IV/425, IV/457; ~ hakları IV/421, IV/422, IV/423
kulak(ğ): ~ kabartmak IV/085, IV/090, IV/091; ~a ezan okuma IV/112, IV/123, IV/137, IV/333; ~a kurşun dökülmesi IV/085, IV/091
kulluk etmek IV/186, IV/195, IV/424
Kur'an: ~ okumak IV/217, IV/319, IV/454; ~ öğretmek IV/268, IV/333; ~ ve sünnet IV/171, IV/236, IV/271, IV/465; ~'a sımsıkı sarılma IV/442; ~'ın toplanması IV/234
kura IV/397
Kurayza (K.K.) IV/369
Kurayzaoğulları (K.K.) IV/491, IV/503, IV/504
Kureyş kabilesi (K.K.) IV/374
kurşun dökmek IV/085, IV/091
kusur: ~ araştırmak IV/091; ~ları araştırmak IV/089; ~ları araştırmamak IV/090; ~ları örtmek IV/089, IV/091, IV/253, IV/257
Kuteybe bnt. Abdüluzza (Ş.) IV/195
küçük: ~ görme IV/367, IV/370; ~ken ölen çocuk IV/135; ~lere merhamet IV/131, IV/138, IV/147, IV/161, IV/277, IV/284,

IV/461
küçümsemek IV/450
küçümsememek IV/148, IV/337, IV/340
küfre düşmek IV/453
künye IV/119, IV/120, IV/127
künyeler IV/126
kürtaj IV/136
küs olduğu IV/182
küskünlüğün üç günden fazla sürdürülmemesi IV/353
küslük IV/025
küsmek IV/303, IV/313, IV/321

L
Lakît b. Sabre (Ş.) IV/157
lânet: ~ etmek IV/339, IV/505; ~ okumak IV/219; ~çi IV/451; ~i gerektiren davranışlar IV/102; ~i hak edenler IV/215
lânetlenmek IV/463
lânetliler IV/273
liyakat IV/236, IV/392, IV/393, IV/394, IV/409
loğusa IV/102; ~lık hâllerinde cinsel ilişki IV/102
Lokman as. (Ş.) IV/137, IV/147, IV/161, IV/182, IV/184, IV/186, IV/195, IV/207
Lokman'ın (as) oğluna öğüdü IV/147
lüks IV/186

M
ma'rûf IV/328, IV/329, IV/330, IV/452, IV/463, IV/464, IV/465, IV/466, IV/468, IV/469; ~ yapmak IV/464
Maan (Y.M.) IV/372
maddî yardım IV/045
mağaraya sığınan üç kişi IV/185
mahrem: ~ bilgilerin başkalarına intikali IV/158; ~ bölgeleri örtmek IV/255; ~ vakitler IV/088; ~ yerler IV/036; ~ yerleri örtmek IV/262; ~ yerleri saklamak IV/257; ~ yerlerin görünmesi IV/258
Mahreme b. Nevfel (Ş.) IV/320, IV/340
mahremiyet: ~e saygı IV/088, IV/092; ~e tecavüz IV/092; ~i ihlâl IV/091; ~i kaldırma IV/078; ~i muhafaza IV/258
mahşer IV/376, IV/400
Mahzumoğulları (K.K.) IV/395, IV/412
mal: ~ emniyeti IV/441; ~ hırsı IV/375; ~ ile yapılan cihad IV/478; ~ sevgisi IV/281, IV/294; ~ını korurken öldürülme IV/519
Mâlik b. Nadle el-Cüşemî (Ş.) IV/198
malla cihad IV/473, IV/477
manastırların yıkılmaması IV/435
mâni IV/092
maruf IV/315, IV/401
matem IV/081
mazlum: ~a yardım etmek IV/299, IV/303; ~un bedduası IV/395
Mecelle (K.) IV/328
Mecûsî IV/017, IV/141, IV/145, IV/487
meddahlar IV/319
Medine: ~ ismi IV/124; ~ Mescidi IV/133, IV/149; ~ Sözleşmesi IV/308, IV/503
medrese IV/149
mehir IV/049, IV/053, IV/055, IV/057, IV/058, IV/059, IV/065, IV/070, IV/079, IV/170, IV/171, IV/176; ~siz nikâh IV/058, IV/333
Mekke'nin fethi IV/066, IV/236, IV/269, IV/279, IV/315, IV/330, IV/339, IV/408, IV/440, IV/492, IV/500
meleklerin duası IV/379, IV/383
merak duygusu IV/090
merhamet: ~ etme IV/131, IV/138, IV/147, IV/159, IV/161, IV/193, IV/277, IV/284, IV/461; ~ etmeyene merhamet edilmez IV/143, IV/147; ~le muamele IV/162
Mersed b. Ebû Mersed el-Ganevî (Ş.) IV/046
Mervân b. Hakem (Ş.) IV/466, IV/468
Merve (Y.M.) IV/330
Mescid-i Harâm (Y.M.) IV/480
Mescid-i Nebevî (Y.M.) IV/121, IV/228, IV/268, IV/302
mesken: ~ dokunulmazlığı IV/092; ~ masuniyeti IV/091
Mesnevî (K.) IV/376
Mesruh (Ş.) IV/206, IV/208
Mesrûk b. Abdurrahman (Ş.) IV/122
mest IV/213, IV/381
Mevlânâ (Ş.) IV/215, IV/279, IV/376
Mısır (Y.M.) IV/372, IV/394; ~ Hükümdarı (Ş.) IV/394; ~ Mukavkısı (Ş.) IV/372
Mikdâd b. el-Esved (Ş.) IV/047
milli mücadele IV/478
Minâ (Y.M.) IV/038, IV/075, IV/475
minber IV/133, IV/170, IV/232, IV/237, IV/253, IV/466, IV/480, IV/527
miras hukuku IV/197
misafir: ~e ikram IV/191, IV/198, IV/337, IV/339, IV/376; ~i ağırlamak IV/359
mîsâk-ı galîz IV/068
Misver b. Mahreme (Ş.) IV/253, IV/258, IV/341
modern hayatın getirileri IV/309
muâhât IV/308
Muâviye (Ş.) IV/441
Muâviye b. Ebû Sufyân (Ş.) IV/330
Muâviye b. Hayde el-Kuşeyrî (Ş.) IV/211, IV/255
Muâviye'nin annesi Hind (Ş.) IV/330
Muâz b. Cebel (Ş.) IV/398, IV/419, IV/423
Mudar kabilesi (K.K.) IV/305, IV/315, IV/327
Mugîre (Ş.) IV/076
Muğîre b. Şu'be (Ş.) IV/048, IV/076, IV/121, IV/501
muhâlea IV/155, IV/170, IV/171
Muhammed b. Abdullah b. Selâm (Ş.) IV/339
Muhammed b. Cübeyr b. Mut'im (Ş.) IV/191
Muhammed b. Hâtıb el-Cumahî (Ş.) IV/053, IV/071
Muhammed Hamidullah (Ş.) IV/038
Muhammed Mustafa (Ş.) IV/437
muhsan IV/037
mukâbele IV/361
Muksit IV/409
Mus'ab (Ş.) IV/121
Mus'ab b. Umeyr (Ş.) IV/268, IV/291, IV/497, IV/504
Musa Peygamber (Ş.) IV/137, IV/186
musâfaha IV/369, IV/370
musibetlere sabretme IV/384
muskalar IV/331
mut'a IV/059, IV/063, IV/066, IV/067, IV/068, IV/333; ~ nikâhı IV/333; ~nın zina kapsamında olduğu IV/067
Mutarrif (Ş.) IV/275
Mûte Savaşı IV/292, IV/320
Mutî' (L.) IV/122
mutlu aile yuvası IV/175
mutlu evlilik IV/039, IV/099
Muvâfakât (K.) IV/422
Mücâhid (Ş.) IV/341, IV/353
müezzin IV/234, IV/305; ~lik IV/268
mükâfatta IV/249
mükellefiyet IV/273; ~ler IV/285
müminlerin özellikleri IV/036

Münâvî (Ş.) IV/102
münzevi bir hayat yaşamak IV/308
Mürre IV/125, IV/389
Mürtecez IV/125
müsemma IV/111
Müseylimetü'l-Kezzâb (Ş.) IV/491
müsle IV/455, IV/485, IV/492
Müslim'in Sahîh'i (K.) IV/119
Müslüman'ın özellikleri IV/455
mütevazı IV/080, IV/232, IV/279, IV/363
müzik: ~ aletleri IV/057; ~ sesi IV/076

N
Nabia Abbot (Ş.) IV/291
Nadîroğulları (K.K.) IV/369, IV/503
nafaka IV/017, IV/173, IV/174, IV/176, IV/208
Nâfi' b. Abdikays el-Fihrî (Ş.) IV/291
nafile: ~ ibadetler IV/035; ~ namaz IV/035; ~ orucu bozma IV/371; ~ oruç IV/442
namaz: ~a giderken atılan her adım IV/304, IV/316; ~ı ayakta kılma IV/271; ~ı dosdoğru kılmak IV/294
namus IV/158, IV/160, IV/425, IV/512, IV/528; ~un dokunulmazlığı IV/438; ~unu korumak IV/214
nazardan korunmak IV/331
nazik olmak IV/452
Neccâroğulları (K.K.) IV/369
Necid (Y.M.) IV/499
Necîh IV/125
Necip Fazıl (Ş.) IV/372
Necrân (Y.M.) IV/121
nefsanî arzular IV/281
nefsî: ~ arzular IV/393; ~ ile cihad etme IV/471, IV/476, IV/477
nehiy ani'l-münker IV/452, IV/463, IV/464, IV/465, IV/466, IV/468
nesepleri kötüleme IV/325, IV/331
nesil: ~ emniyeti IV/037; ~lerin korunması IV/039, IV/478
Nevevî (Ş.) IV/038, IV/232
Nevvâs b. Sem'ân (Ş.) IV/502
nezaket IV/017, IV/038, IV/087, IV/101, IV/161, IV/213, IV/259, IV/261, IV/317, IV/352, IV/445, IV/453; ~le davranma IV/456
nikâh: ~ akdi IV/046, IV/057, IV/077; ~ duası IV/025; ~ı ilan etmek IV/053, IV/056, IV/071, IV/079; ~ın ilân edilmesi IV/067
nikâhu'l-istibdâ IV/065
nikâhu'l-makt IV/067
nimetlerin kadrini bilip şükretme IV/274
nişan dönemi IV/078
Nuh Peygamberin üç oğlu (Ş.) IV/026, IV/147
Nümeyle b. Abdullah el-Leysî (Ş.) IV/080
nüşre IV/331
nüşûz IV/170

O
ok atma IV/101
Okçular Tepesi (Y.M.) IV/291
okuma yazma IV/234, IV/249, IV/502
onur IV/386, IV/408, IV/437; ~ ve haysiyetinin korunması IV/408; ~a saygı IV/215; ~u yaralamak IV/090; ~un kırılması IV/450; ~un rencide edilmesi IV/069; ~unu zedelemek IV/505
Orf IV/464
orta yol IV/415
ortak: ~ koşanlar IV/046, IV/049, IV/110, IV/441, IV/490; ~ koşmak IV/179, IV/281
Ortodoks IV/169
oruç ibadeti IV/307
Osman b. Affân (Ş.) IV/038, IV/139, IV/172, IV/514, IV/516
Osman b. Talha (Ş.) IV/035, IV/036, IV/038, IV/099, IV/220, IV/301, IV/419
Osman Gazi (Ş.) IV/227
oturarak kılma IV/271

Ö
öç almak IV/315
ödünç IV/248, IV/260
öf!' bile deme IV/029, IV/185, IV/283
öfke IV/025, IV/395, IV/450, IV/489, IV/491; ~sine yenik düşme IV/155
öğle uykusu IV/145
öğüt: ~ almak IV/267; ~ vermek IV/392, IV/409, IV/468
öldürülenlerin organlarının kesilmesi IV/455
ölüm: ~ü istememe IV/384; ~ü temenni etmeme IV/384
Ömer b. Ebû Seleme (Ş.) IV/375
Ömer b. el-Hattâb (Ş.) IV/148, IV/172, IV/485
Ömer b. el-Hattâb'ın oğlu Abdullah ⇒ Abdullah b. Ömer (Ş.) IV/171, IV/188
Ömer b. el-Hattâb'ın torunu Bilâl (Ş.) IV/229
Ömer b. Hattâb'ın eşi Âtike bnt. Zeyd (Ş.) IV/229
Ömer b. Ubeydullah (Ş.) IV/171, IV/370, IV/379
örf ve âdet IV/328, IV/329, IV/330; ~lerin terk edilmesi IV/329
örtünme IV/253, IV/257; ~ güdüsü IV/256; ~nin mantığı IV/255; ~nin sınırı IV/255
övünen kişi IV/481
övünme IV/194, IV/315
övünmek için savaşma IV/481
özel: ~ hâllerin araştırılması IV/085, IV/090; ~ hayat IV/087, IV/088, IV/089, IV/090, IV/091, IV/092, IV/093, IV/100, IV/101, IV/104, IV/149, IV/343; ~ hayata ve mahremiyete saygı IV/088; ~ hayatlar IV/093, IV/104, IV/246

P
parçalanmış aile IV/174
paylaşım IV/015
paylaşmak IV/028, IV/030, IV/050, IV/056, IV/218, IV/307
pejmürde olmak IV/100
perşembe günü IV/468
peş peşe sürekli oruç tutma IV/423
Peygamber: ~ ahlâkı IV/262; ~ Efendimizin evlilikleri IV/078; ~'e itaat IV/399; ~'e karşı gelmemek IV/228; ~'e komşu olma IV/018; ~imizin amcası Abbâs (Ş.) IV/196, IV/267, IV/502; ~imizin amcası Enes b. Nadr (Ş.) IV/513; ~imizin amcası Hz. Hamza (Ş.) IV/206, IV/526; ~imizin amcasının kızı Ümmü Hâni (Ş.) IV/360; ~imizin amcasının oğlu Fadl (Ş.) IV/262; ~imizin hanımı Hz. Âişe (Ş.) IV/046, IV/247, IV/514; ~imizin hanımı Hz. Hafsa (Ş.) IV/205, IV/213, IV/234, IV/235, IV/249; ~imizin hanımı Hz. Hatice (Ş.) IV/026, IV/036, IV/078, IV/112, IV/195, IV/208, IV/228, IV/373; ~imizin hanımı Hz. Safiyye bnt Huyey (Ş.) IV/078; ~imizin hanımı Hz. Ümmü Seleme (Ş.) IV/075, IV/078, IV/227, IV/232, IV/247, IV/249; ~imizin hanımı Meymûne bnt. el-Hâris (Ş.) IV/149, IV/370; ~imizin hanımı Zeyneb bnt. Cahş (Ş.) IV/046, IV/047, IV/087, IV/235, IV/259; ~imizin ibadet hayatı IV/035; ~imizin kızı Hz. Fâtıma (Ş.) IV/113, IV/194, IV/233, IV/395, IV/413; ~imizin kızı

Hz. Zeyneb (Ş.) IV/046, IV/087; ~imizin sünneti IV/031, IV/036, IV/138; ~imizin sünnetinden yüz çevirme IV/013, IV/015, IV/035, IV/099; ~imizin sünnetine uygun olmayan IV/112; ~imizin sütannesi Süveybe (Ş.) IV/205, IV/206, IV/208; ~imizin sütkardeşi Şeyma (Ş.) IV/206; ~imizin sütkardeşi Üneyse (Ş.) IV/206; ~imizin torunu Hz. Hasan (Ş.) IV/107, IV/111, IV/112, IV/133, IV/143, IV/148; ~imizin torunu Hz. Hüseyin (Ş.) IV/111, IV/112, IV/123, IV/133; ~lere iman IV/294
psikolojik: ~ rahatsızlıklar IV/039, IV/272; ~ şiddet IV/455
putlar: ~a tapma IV/138, IV/267; ~dan yardım dileme IV/331
putperest IV/329; ~ler IV/376

R
Rabbin rızası IV/283, IV/349
Rabîülevvel IV/369
Ramazan: ~ ayında oruç tutmak IV/479; ~ Bayramı IV/231
reddolunmayacak dualar IV/283
rekât IV/243, IV/269
Resûlullah'ın (sav) sünneti IV/113, IV/306, IV/384
Rıdvan Biati IV/502
rıfk IV/299, IV/304, IV/445, IV/457
ribâ IV/374
ric'î IV/170
riya IV/073, IV/080, IV/307, IV/526
Roma (Y.M.) IV/372
Rubeyyi' bnt. Muavviz (Ş.) IV/233
ruh IV/035, IV/069, IV/215, IV/353, IV/476
ruhbanlık IV/036, IV/038, IV/099, IV/301
ruhsat IV/272
rukye IV/331
rukyeler IV/331
Rum (K.K.) IV/103
Rüfeyde el-Ensâriyye (Ş.) IV/233
Rükâne b. Abdi Yezîd (Ş.) IV/172
rüşt sahibi IV/056
rüşvet IV/306, IV/374, IV/375, IV/396, IV/399

S
Sa'd b. Ebû Vakkâs (Ş.) IV/011, IV/036, IV/271, IV/341, IV/381, IV/481
Sa'd b. Muâz (Ş.) IV/233, IV/291, IV/337, IV/381, IV/503, IV/524
Sa'd b. Ubâde (Ş.) IV/319, IV/369, IV/375, IV/381, IV/511
Sa'doğulları (K.K.) IV/208
sa'y IV/330
Sâbit b. Kays b. Şemmâs (Ş.) IV/155, IV/170, IV/454
sabrı tavsiye IV/488
saç ekleyen IV/251, IV/256
saçıp savurmamak IV/294
sadaka: ~ vermek IV/097, IV/231, IV/243, IV/265, IV/272, IV/316, IV/317, IV/461; ~ vermeye teşvik IV/248
Sadaka-i câriye IV/188
Safâ (Y.M.) IV/246, IV/330
safer IV/369, IV/435
safran sürme IV/112
Safvân b. Ümeyye (Ş.) IV/127, IV/376, IV/407, IV/408
sağdan başlama sünneti IV/285
sağlığın değerini bilme IV/279
Saîd b. Cübeyr (Ş.) IV/038
Saîd b. Ebû Bürde b. Ebû Mûsâ el-Eş'arî (Ş.) IV/461
Saîd b. Hakîm (Ş.) IV/211
Saîd b. Hakîm b. Muâviye (Ş.) IV/211
Saîd b. Müseyyib (Ş.) IV/123
Saîd b. Zeyd (Ş.) IV/519
Sakîf kabilesi (K.K.) IV/374
Sakîfliler (K.K.) IV/501, IV/504
salgın hastalık IV/273
salih: ~ ameller IV/018, IV/376, IV/523; ~ evlât IV/188
saliha: ~ kadın IV/018, IV/211, IV/218, IV/219; ~ yani iyi huylu bir kadın IV/219
Sâlimoğulları (K.K.) IV/269
samimi niyet IV/526
samimiyet IV/145, IV/304, IV/307, IV/364, IV/400, IV/467
San'a (Y.M.) IV/451
sapık cinsel ilişkilere girenler IV/027
sarhoşun talâkı IV/173
Sâsânî IV/236
savaş: ~ hâli IV/305; ~ hukuku IV/491, IV/493; ~ meydanından kaçmak IV/425; ~a hazırlık IV/479
Sebe (K.K.) IV/018, IV/134, IV/236; ~ Melikesi Belkıs (Ş.) IV/236
sebeb-i vürûd IV/197
sefahat IV/056, IV/068
Sehâvî (Ş.) IV/273
Sehl (Ş.) IV/123
Sehl b. Ebû Ümâme b. Sehl b. Huneyf (Ş.) IV/519
Sehl b. Huneyf (Ş.) IV/519
Sehl b. Sa'd (Ş.) IV/287, IV/433
Sehle bnt. Âsım b. Adî (Ş.) IV/126
seksen sopa vurulması IV/158
Selâm IV/120, IV/139, IV/146, IV/195, IV/234, IV/237, IV/262, IV/305, IV/331, IV/339, IV/353, IV/357, IV/360, IV/361, IV/362, IV/363, IV/379, IV/383, IV/436, IV/452
Selâm IV/360, IV/436
selâm verenin selâmını almak IV/428
Selâm, kable'l-kelâm IV/361
selâm: ~ vermek IV/088, IV/091, IV/139, IV/146, IV/269, IV/305, IV/306, IV/352, IV/357, IV/360, IV/362, IV/363, IV/364, IV/370, IV/431, IV/490; ~a karşılık vermek IV/304; ~ı yaygınlaştırma IV/359, IV/362; ~ı yaymak IV/299, IV/303, IV/355, IV/362
selâmlaşmak IV/359, IV/360, IV/362, IV/363, IV/364
Selâmü aleyküm IV/359, IV/360, IV/361, IV/363
Seleme b. Amr (Ş.) IV/502
Selmân b. Âmir ed-Dabbî (Ş.) IV/107
Selmân-ı Fârisî (Ş.) IV/487
Semrâ bnt. Nüheyk el-Esediyye (Ş.) IV/234
senâ IV/501
seriyye IV/401
Serrâc (Ş.) IV/121
sertlik IV/445, IV/449
servet IV/296, IV/502
sevap(b): ~ kazanmak IV/362, IV/389, IV/399, IV/405, IV/412, IV/513, IV/514; ~ını Allah'tan beklemek IV/481; ~ını Allah'tan dilemek IV/439; ~ını Allah'tan ummak IV/023, IV/028, IV/377, IV/382
Sevbân (Ş.) IV/085, IV/165
Sıddîk (L.) IV/279
sıkıntılara katlanma IV/214
sıla-i rahim IV/026, IV/027, IV/193, IV/194, IV/195, IV/196, IV/197, IV/198, IV/199, IV/208, IV/231, IV/299, IV/304
sınama vesilesi IV/018
sınanma IV/214
sınavı kazanmak IV/273, IV/274
sınırsız özgürlük IV/018
sırrı ifşa etmek IV/083, IV/097, IV/102
sırt çevirme IV/085, IV/090, IV/313, IV/320
sıtma hastalığı IV/134
sidâne IV/331

sifâh IV/068
sigara IV/136
sihirbaz IV/331; ~lar IV/331; ~lara gitmek IV/331
sikâye IV/331, IV/480
silm IV/435
siyaset IV/236; ~te hanımlar IV/236
s-l-m kökü IV/360
sohbet meclisleri IV/140
son nefes IV/194
sopa ile dövülme IV/451
sorumluluk: ~ bilinci IV/305, IV/399, IV/400, IV/427; ~ duyguları IV/110; ~ duygusu IV/135, IV/302
sosyal: ~ barış IV/375; ~ problemler IV/039, IV/470; ~ yardımlaşma IV/230
soy akrabalığı IV/207, IV/208
soykırım IV/437
soyunu öğrenme IV/197
sömürmek IV/218
sömürü IV/489
sövmek IV/421
söz verme IV/246, IV/339, IV/436
sözünde durmak IV/353
s-r-b fiili IV/124
statü farkı IV/341
statü IV/046, IV/047, IV/122, IV/183, IV/231, IV/317, IV/500
su ile temizlenme IV/247
suç: ~ işlemeye meyilli olanlar IV/415; ~ların şahsîliği IV/194
Suffe ashâbı IV/371
sû-i zan IV/068, IV/092, IV/398, IV/399
suistimal: ~leri engellemek IV/068; ~lerin önlenmesi IV/056
sulh IV/436; ~ ve ahit kavramları IV/436; ~u bozmak IV/503, IV/504; ~u temin etmek IV/489
Sübey'a bnt. Hârise (Ş.) IV/173, IV/227
Süheyl b. Amr (Ş.) IV/126, IV/439
Süheyl b. Amr'ın oğlu Ebû Cendel (Ş.) IV/439
sükût etmek IV/124
Süleyman b. Amr b. el-Ahvas (Ş.) IV/211
Süleyman b. Büreyde (Ş.) IV/485
Süleymoğulları (K.K.) IV/361, IV/441, IV/502
Sümâme b. Üsâl (Ş.) IV/499
Sümâme b. Üsâl el-Hanefî (Ş.) IV/451
Sünen (K.) IV/329
sünnet: ~ etmek IV/113; ~ olmak IV/113; ~ töreni IV/113; ~e aykırı olan IV/465; ~e bağlılık IV/283; ~e uygun boşanma IV/172; ~e uygun davranma IV/031, IV/036; ~e uygun olan IV/172; ~i öğretmek IV/271; ~i uygulama IV/077; ~in kültürümüzdeki yansımaları IV/081; ~ler IV/113; ~ten yüz çevirmek IV/013, IV/015, IV/035
sürekli oruç tutma IV/424
sürgün etme IV/503
sürgüne gönderme IV/492
sürme çekme IV/100
süslenmek IV/078, IV/099, IV/100, IV/262
süt akrabalığı IV/059, IV/205, IV/207
süt: ~ bağı IV/205, IV/208; ~ emen bebekler IV/282; ~ emme IV/201, IV/203, IV/207, IV/392; ~ sağma IV/185
sütanne IV/058, IV/148, IV/203, IV/205, IV/205, IV/206, IV/207, IV/208, IV/208
sütannelik IV/206
sütbaba IV/203, IV/205, IV/208
sütkardeş IV/035, IV/058, IV/203, IV/206, IV/207, IV/208; ~ler arasında evlilik IV/058
sütkız kardeşler IV/058, IV/206
sütten doğan akrabalık bağı IV/206

Ş

şahit IV/070, IV/075, IV/090, IV/246, IV/414, IV/521; ~ şartları IV/067; ~lere müracaat etme IV/413; ~lik IV/158, IV/182, IV/194, IV/208, IV/256, IV/281, IV/337, IV/342, IV/343, IV/354, IV/413, IV/414, IV/423, IV/521, IV/527; ~lik etmek IV/158, IV/281; ~lik etmekten kaçınmak IV/413
şahsî menfaatler IV/375
şahsiyete saldırı IV/159
şair IV/269, IV/375; ~ler IV/477
şakalaşmak IV/306, IV/353
Şam bölgesi (Y.M.) IV/159, IV/447, IV/452, IV/468, IV/492
şarap IV/091, IV/124, IV/125
şarkı söylemek IV/053, IV/056, IV/071, IV/079, IV/080
Şâtıbî (Ş.) IV/422
şeb-i arûs IV/279
Şeddâd b. Evs (Ş.) IV/384, IV/485
şefkat: ~ gösterme IV/217, IV/299, IV/306; ~ ve merhametle muamele etme IV/162; ~le muamele IV/159
şehâdet: ~ arzusu IV/512; ~ etmek IV/479; ~ getirmek IV/382; ~ şerbeti içme IV/522
şehir devleti IV/476
şehirleşme IV/029, IV/124
şehit(d): ~ olma IV/016, IV/121, IV/268, IV/271, IV/272, IV/291, IV/512, IV/513, IV/521, IV/522, IV/523, IV/525, IV/526, IV/528; ~ sahâbîlerin isimleri IV/121; ~in diri oluşu IV/521; ~in yakınları IV/522, IV/523; ~ çocukları IV/293; ~ düşmek IV/513, IV/523, IV/525; ~ için altı ayrıcalık IV/525; ~ olmayı dilemek IV/519, IV/526; ~ler IV/029, IV/519, IV/525, IV/526, IV/527, IV/528; ~lere cenaze namazı kılınması IV/526; ~lere verilecek mükâfat IV/524; ~lerin dereceleri IV/523, IV/526; ~lerin makamı IV/519, IV/526; ~lerin mertebeleri IV/525; ~lerin ruhları IV/524; ~lerin yıkanması IV/526; ~lerin, "ölü" olarak anılması IV/512
şehitlik(ğ) IV/512, IV/513, IV/519, IV/527; ~in Allah nezdindeki fazileti IV/522; ~ mertebesi IV/527; ~ özlemi IV/525; ~ sevabı IV/527
şehvet IV/037, IV/104; ~ duyguları IV/037; ~i kesme IV/033, IV/037; ~ini haramla tatmin etme IV/104
şeker IV/076
şemâil IV/317, IV/318, IV/493
şer'î zorunluluk IV/372
şere; ~ ve namus IV/438
şeref: ~ ve haysiyetini koruma IV/408
şeriat IV/504
şerrinden emin olunmayan IV/297, IV/303
Şevval ayında evlilik IV/078
şeytan IV/219; ~ çalgıları IV/239; ~ ismi IV/122; ~ taşlamak IV/475; ~dan Allah'a sığınmak IV/017, IV/101; ~ın akılları çelmesi IV/214, IV/281
Şi'bü'd-dalâle (Y.M.) IV/123
Şi'bü'l-hüdâ (Y.M.) IV/123
şiddet: ~ uygulamak IV/155, IV/158, IV/453, IV/482; ~e başvurmak IV/069, IV/147, IV/157, IV/455, IV/457, IV/468; ~e şiddetle karşılık vermek IV/451; ~li geçimsizlik IV/161, IV/175
Şifâ bnt. Abdullah (Ş.) IV/234, IV/249
şiğâr nikâhı IV/058, IV/063,

IV/065, IV/333
Şihâb (Ş.) IV/122
şiir IV/213, IV/343, IV/477
şirk IV/111, IV/499; ~ koşmadan kulluk etme IV/195; ~ koşmak IV/127, IV/343; ~ unsurları IV/331; ~ ve küfür gibi konularda anne babaya itaat IV/195
Şîrûye'nin kız kardeşi Boran (Ş.) IV/236
şizofreni IV/169
şöhret için savaşmak IV/481
şuf'a hakkı IV/341, IV/342
şükredenler IV/110, IV/274
şükretme IV/384

T
ta'viz IV/331
taahhüt: ~ almak IV/176; ~te bulunma IV/436
taassup IV/194, IV/329
taata devam etmek IV/232
Tâbe (Y.M.) IV/124
Taberânî (Ş.) IV/038
tâbiîn nesli IV/353
tabip IV/233
tahakküm IV/056, IV/408
tahammülsüz davranış IV/319
taharetlenme IV/015, IV/097, IV/100, IV/102, IV/103, IV/113, IV/157, IV/215, IV/246, IV/247, IV/258, IV/363, IV/453, IV/467, IV/513
Tâhir (Ş.) IV/121
tahiyyât IV/361, IV/364
Tahiyyâtü IV/360
tahiyye IV/360
tahnîk geleneği IV/110
Tâif (Y.M.) IV/373, IV/501
takı IV/079
takke IV/381
takrir IV/467
takva IV/262, IV/372, IV/455; ~ bilincine erişmiş olanlar IV/215; ~ elbisesi IV/262; ~ sahibi kimseler IV/347, IV/350, IV/372
takvim IV/369
talâk IV/169, IV/170, IV/172, IV/173; ~ının geçersiz olduğu haller IV/173
talan etme IV/489
Talha b. Musarrif (Ş.) IV/121
tarafgirlik IV/194
tarağın dişleri IV/409
tartıda adalet IV/427
tartışma IV/213, IV/308, IV/332; ~ya girme IV/308, IV/353
tasadduk IV/234, IV/316; ~ta bulunmak IV/316
tasvir IV/319, IV/421, IV/467, IV/513, IV/514
taşkınlık IV/315
Tatlı: ~ dil yılanı deliğinden çıkarır. IV/468; ~ söz IV/019, IV/045
tavaf etmek IV/456
tayyibât IV/360
teamül IV/328, IV/503
teberrücü'l-câhiliyye IV/329
tebessüm IV/352
tebettül IV/038
tebliğ: ~ faaliyetleri IV/477; ~ görevi IV/249; ~inin ilk günleri IV/351
Tebük (Y.M.) IV/124, IV/516; ~ Seferi IV/124, IV/516
tecavüz IV/450
tecessüs IV/093; ~ ile gıybet IV/090
tedavi olmak IV/273, IV/384
tedbir almak IV/070, IV/273
tedhiş hareketleri IV/482
tefe'ül IV/125
tefecilik IV/435
tefsir IV/090
tek başına: ~ hayat sürmek IV/301; ~ yolculuk IV/238
tekbir ve dualarla uğurlanma IV/516
teknolojik: ~ güç IV/493; ~ savaş IV/478
tekrar cinsel ilişkiye girmek IV/103
televizyon IV/479
telkin IV/302, IV/466, IV/470, IV/475
tembellik IV/277, IV/280, IV/285, IV/478
temel: ~ ahlâk ilkeleri IV/321; ~ hak ve özgürlüklere saygı IV/453; ~ haklar IV/424, IV/425; ~ haklardan feragat IV/424; ~ ihtiyaçlar IV/504, IV/505; ~ insan hakları ve değerleri IV/409; ~ insanî hakları IV/216
temîme IV/331
temren IV/320
Ten'im (Y.M.) IV/227
tencis IV/331
terazi IV/215, IV/375; ~yi eksik tutmak IV/427
terbiye: ~ etmek IV/145, IV/243, IV/249, IV/424, IV/453; ~ metodu IV/148
Tercümânü'l-Kur'ân (L.) IV/271
Tercümânü'l-Kur'ân IV/271
tereke IV/067
terör IV/399, IV/436, IV/482
tesbih etmek IV/436
tesettür âyeti IV/230
teslimiyet IV/384, IV/385
teşhir etmeme IV/257
teşhircilik IV/260
tevazu: ~ göstermek IV/269, IV/370; ~ kanadını indirmek IV/283; ~ sahibi olmak IV/315
tevele IV/331
tevhid: ~ ile çelişmeyen kültürel unsurları IV/123; ~ inancı IV/120, IV/122, IV/245, IV/476; ~e davet etmek IV/026; ~e iman IV/186
tevr IV/080
Tevrat (K.) IV/467, IV/504, IV/528
Teymâ Yahudileri (K.K.) IV/440
teyze IV/058, IV/196, IV/197; ~ ana yarısıdır IV/196; ~ anne gibidir IV/197; ~, anne konumundadır IV/191, IV/196, IV/197
tezkiye IV/319
tırnak kesmek IV/113
ticaret: ~ ahlâkı IV/234; ~ hayatı IV/234; ~ yapanlar IV/234; ~ yapmak IV/240; ~te belirsizlik IV/332
tirit yemeği IV/369
tokalaşmak IV/369
Tokatlı Molla Lütfi (Ş.) IV/372
toplama kampları IV/505
toplumdan uzak kalma IV/307
toplumsal: ~ birlik IV/463; ~ dayanışma IV/382, IV/386; ~ huzur IV/162, IV/238, IV/274, IV/320, IV/394, IV/455; ~ kaynaşma IV/306
toplumun: ~ hakkına el uzatma IV/526; ~ ıslahı IV/249; ~ zayıf kesimi IV/454
toprak (L.) IV/126; ~lı künyesi IV/126; ~tan yaratılma IV/315
tufan IV/147
Tuleyha b. Huveylid (Ş.) IV/167, IV/413
Tûr (Y.M.) IV/025
Türkçe IV/328, IV/516
türkü IV/516
tüyü bitmemiş yetimin hakkı IV/294

U
Ubeyd el-Hazrecî (Ş.) IV/121
Ubeydullah b. Cahş (Ş.) IV/461
Ubeydullah b. Ebû Bekre (Ş.) IV/107
Udeyse b. Ühbân (Ş.) IV/053, IV/198
Ufeyr IV/125, IV/419
uğursuz saymak IV/125
uğursuzluk inancı IV/125
uhrevî muhasebe IV/375
Uhud (Y.M.) IV/291; ~ Gazvesi IV/232; ~ günü IV/045, IV/216;

~ Savaşı IV/046, IV/233, IV/271, IV/272, IV/492, IV/504, IV/511, IV/513, IV/514, IV/523, IV/524, IV/527
Ukbe b. Âmir el-Cühenî'nin kız kardeşi (Ş.) IV/231
Ukbe b. Amr Ebû Mes'ûd el-Ensârî (Ş.) IV/227
Ukkâşe b. Mihsan el-Esedî (Ş.) IV/452, IV/468
ukûk IV/181, IV/182
ukûku'l-vâlideyn IV/182
umre yapmak IV/187, IV/197, IV/232, IV/439, IV/499
Urve b. Mes'ûd es-Sekafî (Ş.) IV/061
Useyfia (Ş.) IV/502
utanma duyguları IV/243, IV/246
Utbe b. Esîd es-Sekafî (Ş.) IV/267
Uveymir (Ş.) IV/407
uydurma rivayet IV/273
uyumlu aile ortamı IV/046
uyuşturucu IV/169
uzlete çekilmek IV/351
uzun ömür IV/280, IV/281
uzuvları kesmek IV/485

Ü
Übey b. Halef (Ş.) IV/414
Übey b. Kâ'b (Ş.) IV/227
üç: ~ âdet süresi IV/059; ~ ay hâli IV/173; ~ günden fazla dargın durmak IV/442; ~ günden fazla küslük IV/313, IV/321; ~ talâk IV/172, IV/196, IV/268
Ümeyme bnt. Bişr (Ş.) IV/223, IV/228
Ümeyye b. Safvân b. Ümeyye (Ş.) IV/225, IV/228, IV/232, IV/248
Ümmü (Ş.) IV/119
Ümmü Atıyye el-Ensâriyye (Ş.) IV/331
Ümmü Eymen (Ş.) IV/227, IV/234, IV/249
Ümmü Gülsüm b. Ukbe (Ş.) IV/234, IV/249
Ümmü Gülsüm bnt. Ukbe (Ş.) IV/058, IV/206
Ümmü Habîbe (Ş.) IV/148
Ümmü Hârise bnt. Sürâka (Ş.) IV/248
Ümmü Hişâm bnt. Hârise b. Nu'mân (Ş.) IV/372
Ümmü Rûmân (Ş.) IV/195
Ümmü Seleme validemizin oğlu Seleme (Ş.) IV/227
Ümmü Süleym (Ş.) IV/078, IV/110, IV/145, IV/228, IV/233, IV/332, IV/514, IV/523
Ümmü Umâre el-Ensâriyye (Ş.) IV/216, IV/231, IV/232
Ümmü Varaka (Ş.) IV/234
Ümmü Züfer (Ş.) IV/078
Ümmü'd-Derdâ (Ş.) IV/234, IV/294
Ümmü'l-Alâ (Ş.) IV/228, IV/332
Ümmü'l-Fadl (Ş.) IV/148
üniversiteler IV/479
üretici IV/272
üretim IV/272
Üseyd b. Hudayr (Ş.) IV/511
üsre IV/026
üstün ahlâk IV/466
üstünlük(ğ): ~ yarışı IV/085, IV/090; ~ün takva ile olduğu IV/047
üstünü başını yırtarak ağıt yakmak IV/228
üsve-i hasene IV/274
üvey annesiyle evlenenler IV/027

V
Vâdi'l-kurâ (Y.M.) IV/440
vahiy: ~ kâtibi IV/170; ~ katipleri IV/268
vahşet IV/437
vakıflar IV/079
Vâkıfoğulları (K.K.) IV/271
vaktinde kılınan namaz IV/177, IV/181
vatan: ~ savunması IV/478, IV/515; ~ı korumak IV/478, IV/515, IV/528
vazife ahlâkı IV/306
vebadan ölenler IV/527
Vedâ: ~ Haccı IV/011, IV/047, IV/067, IV/124, IV/211, IV/213, IV/218, IV/246, IV/325, IV/400, IV/417, IV/471; ~ Hutbesi IV/155, IV/156, IV/330, IV/425, IV/438; ~ Tepesi (Y.M.) IV/516
vefa IV/060, IV/216; ~ borcu IV/186, IV/515
vefakâr IV/188, IV/523; ~lık IV/332
vefasızlık IV/283, IV/441
vehim IV/089
vekaleten haccetme IV/246
vekil bırakma IV/268
velâyet IV/056, IV/058
Velîd'in kızı Hind (Ş.) IV/047
velîme IV/057, IV/073, IV/080
vergi IV/452
verilen emâna sadakat IV/442
vermeyene vermek IV/198, IV/303, IV/352
vesile IV/018
vesk IV/374, IV/375
vicdan hürriyeti IV/437
vların dağılması IV/219
vuslat IV/279
vücudu örtmek IV/257, IV/261

Y
Ya'lâ (Ş.) IV/253
Ya'lâ b. Ümeyye (Ş.) IV/253
yabancı: ~ erkekler IV/101; ~ evlere girmek IV/092
yağma yapanlar IV/489
Yahudi: ~ bilginler IV/195; ~ din adamları IV/331; ~ heyeti IV/452; ~ inancı IV/169; ~lerin iddiaları IV/101
Yaîş (Ş.) IV/125
yakın: ~ komşu IV/341; ~ komşular IV/337, IV/342; ~lara hediye vermek IV/373
Yakub Peygamber (Ş.) IV/026, IV/137, IV/147
yalan IV/085, IV/090; ~ elbisesi giymek IV/340; ~ haberler IV/478; ~ söylemek IV/398, IV/412; ~ söylememek IV/398, IV/399; ~ söyleyen yönetici IV/398; ~ üzerine kurulu bir hayat IV/149
yalancı: ~ peygamberin mektubu IV/491; ~ yüzü IV/195
yanarak ölmek IV/519, IV/527
yanlış: ~ âdetler IV/076; ~ uygulamalar IV/066
yapmayacağı şeyleri söyleme IV/467
yardımlaşma IV/029, IV/196, IV/230, IV/231, IV/240, IV/307, IV/317
yargı IV/412
yas IV/080; ~ tutmak IV/249, IV/325, IV/331; ~ tutup ağlamak IV/228, IV/522
yasak: ~ nikâh çeşitleri IV/059; ~lanan evlilikler IV/028, IV/039, IV/171, IV/175
Yâsir Ailesi (Ş.) IV/450, IV/451
yaşama hakkı IV/136, IV/216, IV/424
Yaşar (Ş.) IV/125
yaşayıp örnek olma IV/245
yaşlılara hürmet IV/284, IV/285
yaşlılık(ğ) IV/181; ~ın bunaklığa dönüşmesi IV/285; ~ alâmetleri IV/280; ~ dönemi IV/281
yazıcı melekler IV/140
yazılı: ~ kurallar IV/328; ~ olmayan kurallar IV/205
yazmayı bilenler IV/502
yedi: ~ büyük günah IV/294; ~ sınıf insan IV/405, IV/412
Yemâme (Y.M.) IV/232, IV/499; ~ Savaşı IV/232

Yemen (Y.M.) IV/271, IV/372, IV/375, IV/393, IV/395, IV/398, IV/435, IV/489; ~'in Zû Yezen bölgesi hükümdarı IV/372
yemin kefareti IV/198
yeni: ~ doğan çocuğa hurma ikram etme IV/110; ~ doğan çocuk IV/117, IV/123, IV/137; ~ fethedilen yerler (Y.M.) IV/391; ~ Müslüman olanlar IV/113, IV/407, IV/408
yeniden: ~ dirilme IV/256; ~ dünyaya gelmek IV/517, IV/525
yerine getiremeyeceği sözü verme IV/353
yerleşik hukuk IV/500
yeryüzü: ~nde bir halife yaratılması IV/214; ~nde bozgunculuk çıkarmak IV/424, IV/437, IV/483, IV/489; ~nde fesat çıkarmak IV/193; ~nde hakkın ve adaletin hâkim olması IV/481; ~nün halifeleri IV/214; ~nün halifesi IV/443, IV/449
Yesâr (Ş.) IV/125
Yesrib (Y.M.) IV/124, IV/359, IV/369
yetim: ~ babası IV/295; ~ çocuklar IV/231, IV/296; ~ çocuklarının bakımı IV/289, IV/293; ~ hakkı IV/292; ~ kalma IV/092, IV/292; ~ malı IV/295, IV/391; ~ malı yemek IV/294; ~ malının çalıştırılması IV/296; ~ Peygamber IV/293; ~ yavru IV/295; ~e ikram et IV/292; ~e kol kanat germek IV/287, IV/292, IV/295; ~e yapılan muamele IV/293; ~e yedirmek IV/504; ~i aşağılama IV/292; ~i gözetmek IV/294; ~i himaye etme IV/289, IV/293; ~i itip kakmak IV/292; ~i kollayan IV/292; ~in bakımı IV/294; ~in bulunduğu ev IV/289, IV/293; ~in hakkına el uzatmak IV/218; ~in hakları IV/289, IV/295; ~in malından harcama IV/294; ~in sofrası IV/295; ~le ekmeğini paylaşanlar IV/292; ~lere iyilik IV/294; ~leri sahiplenmek IV/293; ~lerin başını okşama IV/293
yetkileri kötüye kullanma IV/056, IV/393
Yezîd (Ş.) IV/289
yıldızlarla yağmur isteme IV/325, IV/331
yirmi üç yıl IV/245
yoksul: ~a yedirmek IV/504; ~a yedirmeyi özendirmeyen IV/292
yol: ~ göstermek IV/056, IV/369; ~ güvenliği IV/238; ~ kenarında oturanlar IV/428; ~ kenarında oturarak sohbet etme IV/262, IV/465; ~da kalana sahip çıkma IV/305; ~da kalmışlar IV/294; ~daki eziyet veren şeyleri kaldırmak IV/303, IV/316; ~daki kemiği kaldırıp kenara koymak IV/265
yolsuzluk IV/306
yolun hakkını verme IV/304
yozlaşmış toplum IV/249
yönetici: ~ olmak IV/393; ~ yönetilen ilişkisini IV/398, IV/401; ~ler IV/397, IV/399, IV/401, IV/411, IV/465; ~lere itaat IV/389, IV/400, IV/401; ~leri uyarmak IV/465; ~lerin âdil olmaları IV/411; ~nin dürüst olması IV/398; ~nin karşısında hakkı dile getirmek IV/465, IV/473; ~nin zalim olması IV/400; ~ye doğruyu söylemek IV/465; ~ye karşı içtenlikle davranmak IV/400; ~nin bir kalkan oluşu IV/399
yöneticilik(ğ) IV/391, IV/393, IV/394, IV/397, IV/399; ~i en iyi şekilde yerine getirmek IV/392; ~in talep edilmesi IV/392, IV/393; ~ vasfı IV/399; ~ vazifesi IV/391, IV/393; ~te liyakat IV/392
yönetilen: ~in sorumlulukları IV/401; ~ler IV/306, IV/399, IV/400, IV/401, IV/411, IV/415; ~lerin dertlerini dinleme IV/399
yönetim IV/387, IV/392, IV/393, IV/396; ~ işinin ehil olmayan kimselere verilmesi IV/387, IV/392; ~de adalet IV/394, IV/405, IV/414; ~de mesuliyet IV/013, IV/019, IV/392; ~i altındakilere iyi davranma IV/396; ~i istişare ile yürütme IV/397
yumuşak: ~ davranmak IV/198, IV/299, IV/304, IV/315, IV/450, IV/467; ~ huylu IV/313, IV/320; ~ huyluluk IV/452, IV/457, IV/467; ~ karakter IV/160; ~lık IV/445
Yusuf Peygamber (Ş.) IV/026, IV/027, IV/120, IV/137, IV/138, IV/394
yuva: ~ kurmak IV/057, IV/069, IV/089, IV/100
yüksek ahlâkî vasıflar IV/370
yüze toprak saçmak IV/319
yüzük IV/057, IV/077, IV/231
yüzyıl savaşları IV/443

Z
zağferan IV/056
Zâhir (Ş.) IV/371
zalim: ~ de olsa kardeşine yardım etme IV/194; ~ idareciler IV/412; ~ kimseler IV/183, IV/350, IV/491; ~ yönetici IV/389, IV/395, IV/399, IV/425; ~ yönetici karşısında hakkı söylemek IV/400, IV/425, IV/465, IV/473
zan: ~dan sakınmak IV/085, IV/090, IV/303; ~-yalan ilişkisi IV/085, IV/090
zâtü'n-nitâkayn (L.) IV/195
zayıf: ~ rivayetler IV/270; ~a yardım etmek IV/299, IV/303
zekât devesi IV/501
zekât memurları IV/395
zekât memuru IV/079, IV/271, IV/396
zekât toplama memuru IV/374
zekât verilecek kimseler IV/196, IV/408, IV/500
zekât: ~ vermek IV/423; ~ı veren IV/294; ~lık hayvanları damgalamak IV/110
Zemahşerî (Ş.) IV/038
zenginlik IV/027, IV/038, IV/048, IV/307, IV/376; ~ler IV/410
Zeyd b. Erkam (Ş.) IV/384
Zeyd b. Hâlid el-Cühenî' (Ş.) IV/473, IV/509
Zeyd b. Hârise (Ş.) IV/046, IV/047, IV/197
Zeyd b. Sâbit (Ş.) IV/170, IV/268, IV/369, IV/373, IV/414
Zeyneb (Ş.) IV/080
Zeyneb bnt. Ebû Seleme (Ş.) IV/122
zıhâr: ~ âdeti IV/167; ~ yapanlar IV/168
zifaf IV/077, IV/078; ~a girmek IV/058
zihniyet dönüşümü IV/503
Zilhicce ayı IV/425
Zilkade IV/439
zillet IV/453
zimmîler IV/308, IV/441, IV/454; ~in din hürriyeti IV/441
zina IV/046, IV/067, IV/100, IV/169; ~ cezası IV/046; ~ eden erkek IV/046, IV/049, IV/214; ~ eden ihtiyar IV/281, IV/389, IV/395; ~ eden kadın IV/214; ~ edenler IV/027; ~ edenlerin birbirleriyle evlenmesi IV/046, IV/068; ~ etmek IV/131, IV/343; ~ etmeme IV/049, IV/059,

IV/223, IV/228, IV/246; ~ isnad etmek IV/158; ~ya yaklaşmamak IV/422
Zinaoğulları (K.K.) IV/124
zînet IV/258, IV/279, IV/304, IV/362, IV/372
ziyafet vermek IV/076, IV/113
ziyaret: ~ âdâbı IV/382; ~leşmek IV/196, IV/385
ziynet: ~ eşyalarından zekât/sadaka vermek IV/248; ~ yerlerini göstermek IV/259, IV/260
ziynetlerinizden IV/231
zoraki evlilikler IV/175
zorbalık IV/443
zorlaştırıcı olmak IV/467
Zû Yezen bölgesi (Y.M.) IV/372
zul(ü)m IV/408; ~e engel olmak IV/443; ~e uğrama IV/476; ~e uğrayan IV/321; ~e ve zalime karşı hakkı savunmak IV/481; ~e yardımcı olmak IV/400; ~edeni affetmek IV/198, IV/303, IV/352; ~etmek IV/408; ~ün yaygınlaşması IV/394; ~den sakınmak IV/427
Zü'l-Huveysıra et-Temîmî el-Yemânî (Ş.) IV/349, IV/407
Zübeyr b. Avvâm (Ş.) IV/109, IV/121, IV/491, IV/513
Zübeyr'in kızı Dubâa (Ş.) IV/047
Zührî (Ş.) IV/313
Zülfikâr IV/125
Zür'a IV/122